

MONITUM.

205 1. Basilii in *Eunomium* libros antiquitus celeberrimos fuisse, nemini, qui paulum modo versatus sit in hoc litterarum genere, ignotum est. Passim enim laudantur, passim commendantur apud antiquos. Horum meminit Hieronymus (40), Amphiloehius (41), Theodoretus (42), concilium Chalcedonense (43), Leontius Byzantinus (44), imperator Justinianus (45), Ephræmus Antiochensis (46), et alii multi, quos longum esset recensere omnes. Imo eorumdem mentionem fecisse videtur Basilius ipse. Cum enim rescivisset suspectum se haberi quorundam errorum ab Athanasio Ancyrano, vel potius se ab eo aperte argui; suspicionem immeritam, ne dicam falsissimam criminationem, longe ab se removet, his verbis: Οὐ γὰρ δὴ τοῖς γεγραμμένοις ὑφ' ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀνόμοιον κατ' οὐσίαν τολμήσαντας εἰπεῖν τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἢ πρὸς τοὺς κτίσμα καὶ ποιήματα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσαντας, ταύτην ἂν ἐπενεγκεῖν τὴν λοιδορίαν ἠγάσθη, ὁ τοὺς μεγάλους ἄθλους ἐκείνους καὶ περιβοήτους ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξιας διενεγκών. *Non enim ob ea quæ a nobis scripta sunt adversus eos qui Filium et Deum Deo et Patri secundum substantiam inæqualem dicere ausi sunt, aut adversus eos qui Spiritum sanctum creaturam et opificium esse blasphemio ore docuerunt, calumniam istam inferre voluisses, tu qui magna illa ac celebria certamina pro recta fide pertulisti.* Quibus verbis, ut mihi quidem videtur, Basilius (47) eos quos adversus *Eunomium* scripserat libros tam clare designat, ut ipsos tantum non nominare videatur.

2. Causam autem cur libros illos composuerit Basilius, cum nemo melius noverit quam ipse, eum ea de re loquentem audire præstat. Verba igitur illius hæc sunt num. 2: *Sed jam, inquit, ad arguendum accedam, ex ipsa inscriptione sumens exordium. Primus enim omnium dolus, hic ille ei excogitatus est dicendi modus, ut in speciem apologiæ ac defensionis doctrinam suam composuerit, ne velut aggressor videatur dogmata impia exponere, sed coactus ad hos sermones devenisse. Cupiebat quidem omni modo pravum illud ac impium dogma promulgare; et quam olim conceperat ac pepererat blasphemiam, proferre in medium: sed videbat fore, ut si aperte doctoris locum arriperet, præterquam quod id grave admodum esset ac molestum audientibus, præterea se etiam fide indignum ac suspectum apud plerosque redderet, qui videlicet gloriæ cupiditate aggressus esset innovare. Sin autem simulata apologia verba faceret, et innovationis se suspicionem evasuram putabat, et hoc pacto auditores magis allecturum, cum soleant homines omnes sævapte natura lacessitis favere.* Plura qui volet, numerum secundum quo Basilius malam *Eunomii* artem luce exagitat, legere poterit.

3. De tempore autem quo illi libri conscripti sint a Basilio, nihil aliud dicere habemus, nisi quod coniectos esse eos ab ipso constet ante episcopatum, si modo Photio credere velimus. Refert enim olympiades multas insumpsisse *Eunomium* in iis confutandis, illamque suam responsionem statim post Basilii mortem promulgasse. Hæc autem nequaquam fieri potuissent, nisi opus suum Basilius in lucem edidisset ante episcopatum: quem multis olympiadibus breviorum fuisse omnes confitentur. Accedit etiam, quod Basilius, ut ex initio libri primi patet, nihil dum scripserat adversus hæreticos tum, cum *Eunomianæ* hæresi profligandæ operam navavit. Quod argumento est, eum, cum esset junior, hoc operis suscepisse. Quamquam autem, ut ipse ait, in hoc scribendi genere inexercitatus erat, eo tamen successu rem gessit, ut, nisi inexercitatum se monuisset, exercitatissimum eum in debellandis hæreticis atque paratissimum fuisse dicas. Nihil enim opere Basilii solidius, nihil absolutius, nihil magis idoneum ad divinitatem Verbi et Spiritus sancti, quam *Eunomius* impugnabat, comprobandum. Ipsæ *Eunomii* verba, quo magis ejus errores innotescerent, referenda esse censuit Pater gravissimus; atque hoc pacto ejus audacia temeritasque ita repressa est, ut responsionem suam, quoad Basilius vixit, publicare ausus non sit. Sed statim atque mortuus est vir sanctissimus, impius ille quos diu præparaverat libros in lucem edendos curavit. Sperabat, nisi valde fallor, non repertum iri qui mortui defensionem susciperet: sed sua eum spes fefellit. Nam præter Gregorium Nyssenum, cujus etiamnum exstant libri, Theodorus Mopsuestenus (48) atque Sophronius Basilii (49), aut, ut melius dicam, Verbi ipsius et Spiritus sancti causam egisse memorantur.

4. Traditum quidem est ab antiquis aliquot in *Eunomium* libros a Basilio conscriptos fuisse: sed quot composuerit, tres an quinque, ex eisdem certo cognosci non potest. Quod si **206** librorum γνησίου

(40) V. ill., c. 116.

(41) Orat. 2, pag. 18.

(42) Dial. 2, p. 97.

(43) Conc. tom. IV, pag. 828.

(44) Leon. in N. et E.

(45) Conc. tom. V, pag. 697.

(46) Phot. cod. ccxxix, pag. 820, 825 et 828.

(47) Epist. olim 53.

(48) Phot., c. iv, pag. 6.

(49) Phot., c. v, pag. 8 et 9.

της αὐτὴς ποσότητος ex multitudine aut ex paucitate testium penderet, controversiæ omni finem imponere facillimum esset. Cum enim non amplius tres aut quatuor numerari vulgo soleant, qui duos libros posteriores pro falsis habuerint : contra innumeros ac celeberrimos viros eisdemque doctissimos reperias, qui duos posteriores libros perinde ut tres priores Basilio Magno ascribant. Nam, ut interim de antiquioribus scriptoribus taceam, Bellarminus, Fronto Ducæus, Franciscus Combefisius, Tillemontius, Elias Dupin et alii permulti Basilium horum quinque in *Eunomium* librorum auctorem faciunt. Et quod majus est, illi quinque libri in concilio Florentino ut a Latinis, ita a Græcis Basili nomine pariter citantur. Quoniam tamen ejusmodi quæstiones ex tutioribus principiis dijudicari debent, res semper in controversia versabitur, donec aliquid certius ad omnem dubitationem tollendam asseratur. Hic esset ea de re loquendi satis idoneus locus; sed tamen hoc argumentum, ut decet, tractare cum longioris sit operæ, id commodius multo in Præfatione facturos nos credidimus. Neque tamen, opinor, videbitur alienum, præcipuas duas causas, cur posteriores duo libri suspecti sint, hoc loco in medium proferre. Prima igitur hæc est, quod scriptionis genus tam aperte diversum sit, ut de hoc inter utriusque opinionis patronos plane conveniat : altera, quod posteriores duos libros in veteri editione Veneta et in aliquibus mss. deesse constet. De his, ut dixi, uberius in Præfatione disputatur, §§ XI et XII.

5. Hactenus de Basili libris : nunc pauca de opere Eunomii. Contigit autem non immerito, ut luce indignus libellus diu in tenebris latuerit : sed tandem inopinato emersit. Nam vir eruditissimus Joannes Albertus Fabricius, cum ejusmodi opusculum ad quosdam Basili locos explanandos utile fore judicasset, id edendum duobus abhinc annis curavit (50). Nos igitur, viri doctissimi exemplo, hoc idem in Appendice rursus typis mandare statuimus, ne, si secus faciamus, aliquid in nostra editione deesse videatur.

(50) In *Bibliotheca Græca*, tom. VIII, pag. 262, ed. Vet. Edit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ (51).

ΛΟΓΟΣ Α΄.

—

S. P. N. BASILII,

CÆSAREÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI,

LIBRI

QUIBUS IMPII EUNOMII APOLOGETICUS EVERTITUR.

—

207 LIBER PRIMUS.

1. Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπικέκληται, μηδὲν τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου παρεγγχειρεῖν,

(51) Tot sunt fere tituli varii, quot codices. Vir doctissimus Combefisius sibi legere visus est in an-

1. Si omnes, super quos nomen Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi invocatum est, nihil voluissent tentare et aggredi præter Evangelii veritatem,

tiquo suo codice τοῦ ἀγίου... ἀντιρρητικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, *Consultatio Apo-*

sed traditione apostolorum fideique simplicitate contenti esse, nihil nunc opus nobis esset oratione : sed quam ab initio coluimus taciturnitatem, etiamnum omnino amplecteremur. At enim cum veritatis inimicus præter ea quæ a principio in Ecclesia Dei conserit zizania ⁵², additamentis semper malum augeat, nuncque instrumenta omnem simul ejus artem suscipientia nactus, per Christianismi simulationem, negationem deitatis Unigeniti introducat, externa illa ac vana sapientia puritatem ac simplicitatem doctrinæ divini Spiritus conturbans, ac verbis persuasibilibus ⁵³ simpliciores seducens; necessario et nos, tum propter vestrum qui imperastis amorem, tum propter nostram ipsorum securitatem, nostram interim imbecillitatem non curantes, quanquam in hoc dicendi genere inexercitati sumus, tamen pro tradita nobis a Domino scientiæ mensura, et veritati patrocinari, et mendacium confutare recepimus; rati e tribus bonis unum saltem omnino consecuturos nos : nimirum, aut iis qui jam præoccupati sunt, confutationem **208** hanc velut morbi remedium duros, aut sanis oblaturus tutamen quaecunque, aut certe, nos ipsos qui nostris fratribus optime consuluerimus, mercedem adepturos. Qui autem primus dicere aperte ac docere ausus est, dissimilem esse substantia unigenitum Filium Deo et Patri, quantum certe nos novimus, Aetius ille est Syrus, de quo non dicam quibus ab initio innutritus artibus, sese perniciose in Dei Ecclesias intruserit, ut ne omissa confutatione conviciari videar. At in impietate qui successit, eamque perfecit, Eunomius hic est Galata, qui sibi ipse ex rebus turpissimis claritudinem comparans (*Gloria enim, inquit, in confusione ipsorum* ⁵⁴), cum reposita piis bona postposuisset honori ei quem se sperabat acquisiturum, si scriberet quæ

τῆ δὲ παραδόσει τῶν ἀποστόλων καὶ τῆ ἀπλότητι τῆς πίστεως ἐξαρκεῖσθαι, οὐδὲν ἂν ἡμῖν ἔδει λόγων ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ καὶ νῦν ἂν πάντως ἦν ἐξ ἀρχῆς ἐτιμήσαμεν σιωπὴν ἠσπασάμεθα· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας προσθήκαις (52) ἀεὶ τὸ κακὸν πλεονάζων, πρὸς οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐπέσπειρε ζιζανίους τῆ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ νῦν εὐρῶν ὄργανα πᾶσαν ἀθρόως αὐτοῦ τὴν τέχνην ὑποδεχόμενα, ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τὴν ἄρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς παρεισάγει, τῆ ἔξωθεν ταύτη καὶ ματαίᾳ σοφίᾳ τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλοῦν τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεοῦ Πνεύματος (53) συνταράσσων, καὶ ἐν πιθανολογίᾳ τοὺς ἀκεραιότερους παρακρούμενος· ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς, διὰ τε τὴν ὑμετέραν τῶν ἐπιταξάντων ἀγάπην καὶ διὰ τὸ ἡμῶν αὐτῶν (54) ἀσφαλές, ἐν τούτῳ τῆς ἀσθενείας ὑπεριδόντες, καίτοι παντελῶς ἀγύμναστοι τοῦ τοιοῦτου εἶδους τῶν λόγων ὄντες, κατὰ τὸ ἐπιχορηγηθὲν (55) ἡμῖν παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς γνώσεως μέτρον, τῆ τε ἀληθείᾳ συνίστασθαι, καὶ ἀπελέγχειν τὸ ψεῦδος ὑπεδεξάμεθα· ἠγγούμενοι τριῶν ἀγαθῶν ἐνόησε γὰρ πάντως μὴ ἁμαρτήσεσθαι· ἢ γὰρ τοῖς ἤδη προελημμένοις ἀλεξητήριον τοῦ κακοῦ τὸν ἔλεγχον δώσειν· ἢ φυλακὴν μετρίαν παρέξειν τοῖς ὑγιαίνουσιν· ἢ πάντως γὰρ αὐτοὶ τῶν ἐπὶ τῷ προελέσθαι (56) τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τὰ βέλτιστα μισθῶν ἐπιτεύξεσθαι. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος εἰπεῖν φανερῶς καὶ διδάξαι τολμήσας ἀνόμοιον εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν μονογενῆ Υἱὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅσα γὰρ ἡμεῖς ἴσμεν, Ἄετιος ὁ Σύρος, ὃν οὐκ ἐρῶ, ποδαποῖς (57) τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐντετραμμένος ἐπιτηδεύμασι, ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ προῖόν εἰσεφθάρη, ἵνα μὴ δόξῃ λοιδορεῖν, τῶν ἐλέγχων ἀφέμενος· ὁ δὲ ἐκδεξάμενος τὴν ἀσέθειαν καὶ τελειώσας αὐτὴν Εὐνόμιος οὗτος ὁ Γαλάτης (58), ὅς, ἐκ τῶν αἰσχίστων ἐαυτῷ τὴν περιφάνειαν κτῶμενος (Ἡ γὰρ δόξα, φησὶν, ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν), τὴν ἐκ τοῦ γράψαι ἅ μὲν δὲ

⁵² Matth. xiii, 25. ⁵³ I Cor. ii, 4. ⁵⁴ Philipp. iii, 19.

logetici impij Eunomii. Sed bona illius venia dicam in eo libro non legi ἀντιρρητικός, sed ἀνατρεπτικός, *Anatrepticus Apologetici impij Eunomii.* Nec aliter habent editio Ven. et Regii quartus et quintus, in quibus sic legitur : Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ Εὐνομίου. Hic et illud notandum, legi in Reg. quinto, ante titulum, τοῦ βροντοφώνου καὶ σοφοῦ Βασιλείου, *Basilii tonantis ac sapientis.* Reg. primus simpliciter κατ' Εὐνομίου, in *Eunomium.* Reg. secundus κατ' Εὐνομίου, ἀντιρρητικός, *contra Eunomium, confutatio.* Denique codex Colb. τοῦ ἁγίου Βασιλείου τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν λόγ. α'. *Liber primus antirrheticorum sancti Basilii contra Eunomium.*

(52) Editio Paris. et mss. non pauci ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας διάβολος, *veritatis inimicus diabolus* : sed vox διάβολος non invenitur neque in Colb. neque in Reg. quinto. neque in editione Ven. Unde suspicor vocem διάβολος primum ab aliquo librario appositam fuisse in ora sui libri, ut indicaret verbis illis, ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας, hoc loco diabolum significari. Cum autem non raro contingat, ut lectio aliqua e margine in textum irreat, id hic contigisse puto; ob idque eam vocem expunxi.

(53) Codex Colb. τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

(54) Antiqui duo libri ἡμῶν αὐτῶν. Vox posterior

in editis desideratur.

(55) Colb. et Reg. quintus κατὰ τὸ ἐπιμετρηθὲν, eodem sensu, *pro admodum nobis scientiæ modo.*

(56) Colb. ἐν τῷ προελέσθαι.

(57) Editi cum aliquibus mss. ποταποῖς. Alii mss. numero plures ποδαποῖς.

(58) Illud, ὁ Γαλάτης, deest in Reg. tertio. Nec cuiquam mirum videri debet, si vox Γαλάτης in hoc Reg. libro non legatur, cum Gregorius Nyssenus moneat eam vocem in aliquibus mss. statim post mortem Basilii inventam non fuisse. Nam conquirenti Eunomio, vocatum se esse a Basilio Galatam, cum esset Cappadox, respondit Gregorius hoc in suis codicibus non reperiri. Ubi notandum, Gregorium rem non negasse, sed simpliciter dixisse, id in suis deesse exemplaribus. Imo, ut mox patebit, Gregorius ipse Basilium excusavit, tanquam si Eunomium Galatam vocasset. Quare Basilius non injuria credi potest, in errorem geographicum incidisse: præsertim cum editi et codices omnes, si excipiantur Reg. tertius, magno inter se consensu vocem Γαλάτης exhibeant. Puto igitur Basilium scripsisse Γαλάτης: sed id nomen deletum fuisse ab aliquo, qui ægre ferret mendam vel minimam in illius libris inveniri, quique fortasse arbitraretur se Gregorio rem gratam facturum, si hanc maculam e

λος τετόλμηκε πώποτε φιλοτιμίαν τῶν ἀποτειμένων τοῖς εὐσεβέσιν ἀγαθῶν προτιμήσας, ὑπ' ὀδόντα (59) τέως λαλουμένην τὴν βλασφημίαν ἐπήροθη δημοσιεύσαι τῷ λαμπρῷ τούτῳ συντάγματι, ἀρχηγὸς καὶ πρωτοστάτης ὅλης αἰρέσεως ἀναρρήθῆναι φιλοτιμούμενος. Ὅνπερ οὖν καὶ εὐθύνειν πρόκειται ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι. Ἐνὸς δὲ κακοῦ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχοντος, ὄφλον, ὡς ἐν τῷ μαθητῇ τῷ κατηρτισμένῳ καὶ ὁ διδάσκαλος συναπελεγθήσεται, ὁ τὰ σπέρματα τῆς ἀσεβείας καταβαλόμενος (60)· εἴπερ δὴ ὑπάρξειεν ἡμῖν διὰ τῶν προσευγῶν ὑμῶν τσαύτην λαβεῖν τοῦ λόγου δύναμιν, ὥστε κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου ἀμφοτέρων ὁμοῦ καθικέσθαι τῶν κατὰ τὴν εὐσέβειαν (60') συμπεπλεγμένων ἀλλήλοις. Πολλὰ τοίνυν ἔχων αὐτὸν ἐν τούτῳ δεικνύει τῷ λόγῳ ψεύστην, ἀμαθῆ, ὑβριστὴν, εἰρωνά, βλάσφημον, τῶν μὲν ἄλλων τὴν μνήμην ἐν παρέργῳ θήσομαι, τὴν δὲ βλασφημίαν, ἣν εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης τοῦ Μουσογενοῦς ἐλάλησε, τῶν ἐκ τῆς τέχνης προκαλυμμάτων ἀπογυμνώσας, ἐμφανῆ πᾶσι καταστῆσαι πειράσομαι.

2. Ἴδῃ δὲ βαδιοῦμαι πρὸς τοὺς ἐλέγχους, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ πάντων κακούργημα τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν λόγων ἐπινοήσεται, ἐν ἀπολογίᾳ εἶδει τὴν διδασκαλίαν συνθέντι (61), ἵνα μὴ δόξη προηγουμένως ποιῆσθαι τῶν δογμάτων τῆς ἀσεβείας τὴν ἔκθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἐληλυθέναι. Ἐδοῦλετο μὲν γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου τὸ πονηρὸν τοῦτο καὶ ἄθεον περιαιγεῖλαι κήρυγμα, καὶ εἰς μέσον ἐνεγκεῖν ἢ πάλαι συνέλαβε καὶ ὠδινε βλασφημίαν (62)· ἐώρα δὲ, ὅτι τὸ μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐν διδασκάλου τάξει προκαθεσθῆναι, πρὸς τῷ λίαν φορτικῷ καὶ προσάντει τοῖς ἀκούουσιν, ἔτι καὶ ἀπίθανον ἑαυτὸν καὶ ὑποπτον τοῖς πολλοῖς καταστήσει, ὡς δόξης ἐπιθυμία ἐπὶ τὸ νεωτερίζειν ἐληλυθότα· εἰ δὲ ἐν ἀπολογίᾳ πλάσματι τοὺς λόγους ποιεῖτο, τῆς τε (63) καινοτομίας τὸ ὑποπτον διαφεύξεσθαι, καὶ μᾶλλον τι τούτῳ προσάξεσθαι τοὺς ἀκούοντας, φύσει πάντων ἀνθρώπων ταῖς εὐνοίαις εἰωθότων τοῖς ἐλαττωμένοις προστίθεσθαι. Διὰ τοῦτο κατηγόρους αἰτιάται καὶ συκοφάντας, κάκεινοις τοῦ λόγου τὴν αἰτίαν προσάπτει. Ὡστε δὲ πᾶσιν αὐτοῦ γενέσθαι τὴν τέχνην καταφανῆ, οὐδὲν χεῖρον αὐτῆς ἀκοῦσαι τοῦ προαιμίου τῆς λέξεως. Ἐχει δὲ οὕτως.

⁵⁹ Num. xxv, 8.

fratris charissimi scriptis tolleret. Sed quam levis sit et pusillus error ille, ostendit fratrum optimus Gregorius lib. i in *Eunom.* pag. 307: *Mirum vero, inquit, si eum qui in confiniis duarum regionum habitabat in obscuro quodam Corniaspinæ angulo, non Oltiserium, sed Galatam nominavit, si tamen nominasse ostendi potest. Non enim hoc reperi in nostris codicibus: sed esto, dixerit hoc Basilus.* Aelius ille Syrus cujus aliquanto ante mentio facta est, ex impietate cognomen Athei accepit. De eo copiosissime loquuntur tum alii multi, tum Gregorius Nysenus, lib. i *contra Eunom.* pag. 292 et seq.

(59) Ὑπ' ὀδόντα, blasphemiam sub dente prolata: hoc est, blasphemiam clanculum disseminatam.

A nullus unquam alius ausus fuisset, sic animo elatus est, ut blasphemiam hactenus sub dentibus deblateratam hoc suo splendido opere vulgarit: quippe haeresis totius auctor atque architectus praedicari ambibat. Quem sane etiam redarguere in praesenti propositum nobis est. Cum autem eadem in utrisque improbitas sit, palam est in perfecto discipulo magistrum quoque, qui semina impietatis jecit, refutatam iri; si modo nobis vestris precibus datum fuerit vim dicendi tantam accipere, ut, exemplo aemulatoris illius Phinees⁵⁹, utrosque inter se impietate conjunctos uno redargutionis ictu simul configamus. Etsi igitur multa suppetunt mihi, quibus ostendere possim eum fuisse in eo libro mendacem, imperitum, conviciatorem, cavillatorem, blasphemum: caetera quidem obiter commemorabo; blasphemiam vero quam in sublimitatem gloriae Unigeniti locutus est, artis involucris detectis, manifestam omnibus facere conabor.

2. Sed jam, sumpto ex ipsa inscriptione argumento, accedam ad arguendum. Primus enim omnium dolus, hic ille ei excogitatus est dicendi modus, ut in speciem apologiae ac defensionis doctrinam suam componeret, ne velut aggressor videatur dogmata impia exponere, sed coactus ad hos sermones devenisse. Cupiebat quidem omni modo pravum illud ac impium dogma promulgari; et quam olim conceperat ac pepererat blasphemiam, proferre in medium: sed videbat fore, ut si aperte doctoris locum arripuisset, praeterquam quod id grave admodum esset ac molestum audientibus, praeterea se etiam fide indignum ac suspectum apud plerosque redderet, qui videlicet gloriae cupiditate aggressus esset innovare. Sin autem simulata apologia verba faceret, et **209** innovationis se suspicionem evasurum putabat, et hoc pacto auditores magis allecturum, cum soleant homines omnes suapte natura lacessitis favere. Quapropter accusatores calumniatoresque culpat, eisque sui scripti causam ascribit. Quare ut ejus artificium fiat perspicuum omnibus, melius fuerit ipsum proloquentem audire. Sic autem habet.

Mox editi προστάτης. At Reg. tertius, cui prima manu consentit Colbertinus, πρωτοστάτης.

(60) Antiqui duo libri καταβαλόμενος. Editi καταβαλλόμενος.

(60') Vel legendum κατὰ τὴν ἀσέβειαν, vel Latine reddendum *contra pietatem*, quod magis placeret. Praepositionem κατὰ, etiam sequente accusativo, *contra* significare posse, Graece doctis notum est. Ed.

(61) Colb. συντιθέντι.

(62) Reg. quartus καὶ ὠδινεν ἀδικίαν, et peperit iniquitatem: sed in ora libri legitur γρ. βλασφημίαν.

(63) Editi τῆς γε. Regii duo τῆς τε.

EUNOMIUS. Cum calumniari, et peulanti lingua ac improba mente aliquibus detrahere, opus sciamus esse hominum flagitiosorum, seque simultatibus oblectantium: contra, si qui per calumniam pravi esse visi sunt, omni studio mendacium redarguendo propulsare conentur, id opus esse viro- rum, qui probi sunt, quique sibi privatim bene consulentes, multorum securitatem plurimi faciunt.

BASILIIUS. Genus igitur orationis tale est, quale esse possit ejus, qui nihil simpliciter, nihil sine dolo efficit. Nam et innovandi suspicionem prætextu apologiæ tegit, et quasi calumniæ obterendæ necessitate ad hos sermones devenerit, auditorum captat benevolentiam. Inde autem illius circa apologiam commentum deprehenditur, quod cum non possit nominare accusatorem ullum criminis, cujus causa se decertare simulat, tamen citra oppositam sibi personam ad agendam apologiæ fabulam furtim accedat. Nec ex tolerantia eos qui sibi molesti fuerunt, nominatim dicere abstinet (qui enim fieri possit ut id faciat qui tantis conviciis contradicentes impetit?), sed mendacii evidentiam veritus, certas accusatorum personas producere erubuit. Nam si nominare aliquos potuisset, dixisset profecto ac divulgasset: videlicet etiamsi hand explesset suam iram, ac certe securitati multorum, quibus se maxime prospicere profiteretur, consulisset. Etenim quæ latet improbitas, perniciosior est quam quæ promulgata est. Quare cum calumniatores noverimus, eorum linguas petulantes ac mentem improbam facilius effugere poterimus: ipsis enim sapientissimi illius utar verbis. At quoniam tunc ob quamvis tandem causam conticuit, nunc interrogetur, nunc respondeat, qui fuerint calumniatores, qui, eum calumniis lacessere incipientes, ad respondendum coegerint? unde terrarum venerunt? qui iudices, coram quibus subiit certamen? quo in consessu hanc accusationem sustinuit? ubi terrarum et marium congregatus? Quid enim possit dicere? In Seleucia? At ob silentium convicti sunt, qui scilicet, etiamsi ad objecta sibi crimina depellenda ab iis qui con- venerant sæpius invitarentur, tamen non occurrerint; ob idque damnati sunt. Alloquor enim in communi omnem simul cœtum, **210** qui propter impietatis so- cietatem velut morbosum quoddam membrum a sano

EYNOMIOS.(64) Τὸ μὲν οὖν συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τινὰς ἐξ ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ἀγνώ- μωνος, μοχθηρῶν καὶ (65) φιλαπεχθημόνων ἔργων εἰ- δότες· τὸ δὲ τοὺς ἐκ διαβολῆς εἶναι δόξαντας πονη- ροὺς πάσῃ προθυμίᾳ πειρᾶσθαι: τὸ ψεῦδος τοῖς ἐλέγ- χοις ἀποτρέπειν ἀνδρῶν σωφρόνων καὶ μετὰ τῆς ἰδίας εὐβουλίας τὴν τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν περὶ πολ- λοῦ ποιουμένων

ΒΑΣΙΛΙΟΣ. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα τοῦ λόγου τοιοῦτον, εἶον ἂν γένοιτο τοῦ μηδὲν ἀπλῶς μηδὲ ἀδόλως ποιούντος. Τό τε γὰρ περὶ τὴν καινοτομίαν ὑποπτον τῷ τῆς ἀπολογίας προκαλύμματι συσκιάζει, καὶ εὐνοίαν θηρᾶται παρὰ τῶν ἀκούοντων, ὡς τῇ ἀνάγκῃ τῆς διαβολῆς ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἐλθῶν. Ἐλέγχεται δὲ αὐτοῦ ἡ περὶ τὴν ἀπολογίαν σκηνὴ, ὅτι τοῦ ἐγ- κλήματος, ἐφ' ᾧ διαγωνίζεσθαι προσποιεῖται, κατ' ἡγορὴν εἰπεῖν οὐκ ἔχων, ἀπρόσωπον τὸ τῆς ἀπολο- γίας ὑπεισέρχεται (66) δῶμα· τὸ διὰ μακροθυμίαν ὀνομαστὶ μνησθῆναι τῶν λελυπητότων ἀπεχόμενος (πῶς γὰρ, ὅς γε τοσαύταις λοιδορίαις πλύνει τοὺς ἀντιλέγοντας), ἀλλὰ τοῦ ψεύδους τὸ περιφανὲς ὑφ- ορώμενος, ἐπιφημίζειν ἑαυτῷ ὠρισμένα πρόσωπα κατηγόρων αἰσχύνεται. Εἰ γὰρ εἶχεν ὀνομάσαι τι- νὰς, εἶπεν ἂν πάντως καὶ διεβόησεν· εἰ καὶ μὴ τῆς ἑαυτοῦ ὀργῆν ἐκπληρῶν, ἀλλὰ τῆν γε τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν διοικούμενος· ὣν δὴ καὶ μάλιστα προ- νοεῖν ἐπαγγέλλεται. Λανθάνουσα γὰρ πονηρία τῆς προκεκρυγμένης βλαβερωτέρα. Ὡστε, εἴπερ ἔγνω- μεν τοὺς συκοφάντας, βῆρον ἂν διεφύγομεν τὰς ἀκο- λάστους γλώσσας αὐτῶν καὶ τὰς ἀγνώμονας γνώ- μας· αὐτοῖς γὰρ χρήσομαι τοῦ σοφωτάτου τοῖς ῥή- μασιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τότε, δι' ἣν δήποτε αἰτίαν, ἀπεισιώπησε, νῦν ἐρωτάσθω, νῦν ἀποκρινέσθω (67)· τίνες οἱ κατήγοροι οἱ, τῷ προλαθεῖν ταῖς διαβολαῖς, ἀνάγκαίαν αὐτῷ τὴν ἀπολογίαν κατασκευάζοντες; ἐκ ποίας οἰκουμένης ἐλθόντες; τίνες οἱ δικασταί, ἐφ' ὧν διατίθεται τὸν ἀγῶνα; ἐν ποίῳ δικαστηρίῳ τὴν γραφὴν ταύτην ὑπεισῆλθε (68); ποῦ γῆς ἢ θα- λάττης συγκροτηθέντι; τί γὰρ ἂν καὶ εἶποιεν; Ἐν Σελευκείᾳ; Ἄλλὰ σιωπήσαντες (69) ἐάλωσαν, οἳ γε, προκαλουμένων πολλάκις τῶν συνελθόντων εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἐπιφερομένων εὐθύνας, οὐκ ἀπήντησαν (70)· ἐφ' οἷς δὴ καὶ κατεκρίθησαν τῆνικαῦτα. Κοινὸς γὰρ μοι ὁ λόγος πρὸς ἅπαν ὁμοῦ τὸ σύνταγμα, τὸ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς ἀσεβείας, ὥσπερ τι μέλος νενο-

(64) Legitur in editis intra contextum Εὐν... Βασ...; contra, illa, Εὐν... Βασ., in ora Regii ter- tii inveniuntur. Nihil tamen mutandum iudicavi- mus.

(65) Reg. tertius et Colb. ἀγνώμωνος πονηρῶν καί.

(66) Antiqui duo libri εἰσέρχεται, non ita recte.

(67) Codices duo ἀποκρινέσθω. Editi ἀποκρινά- σθω.

(68) Veteres aliquot libri γραφὴν εἰσῆλθεν. Nec ita multo post Reg. quartus ἂν καὶ εἶποι.

(69) Editi ἀλλὰ σιωπῶντες: at codices melioris notæ σιωπήσαντες.

(70) Idem docet Athanasius lib. *De syn*, num. 12:

Τοῦτο δὲ πεποιθήκασιν, ἐπειδὴ κληθέντες ἀπολογή- σασθαι ἐφ' οἷς αὐτῶν πλείστοι κατηγόρου, οὐκ ἀπήν- τησαν. *Ideo autem hoc fecerunt, quod in jus vocati, ut a multis allatas adversum se criminationes depel- lerent, non comparuissent.* Loquitur Athanasius de episcopis, qui in concilio Seleuciensi aut depositi, aut communionem privati fuerunt. Athanasium secu- tus Socrates lib. II, cap. 40, ita scripsit: Ἐπεὶ οὖν πολλάκις καλούμενοι οὐκ ἀπήντησαν, καθεῖλον αὐτόν τε Ἀκάκιον, Γεώργιον Ἀλεξανδρείας, etc. *Sed quoniam sæpius accersiti venire detrectabant, de- posuerunt et ipsum Acacium, Georgium Alexan- driæ, etc.*

σηκός τοῦ ὑγιαίνοντος σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀπορῥαγέν. Ἄλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει (71); Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ ἀπολογίας ἔδει καὶ λόγων. Τοὺς γὰρ ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τοὺς τὰ μέγιστα δυναμένους ἑαυτῶν ποιησάμενοι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῖς πράγμασι προσεφέροντο· αὐτοὶ καὶ κατήγοροι, καὶ δικασταί, καὶ δῆμιοι, καὶ πάντα ὄντες ὅσα ἐβούλοντο, ὅτε, τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν ἐκβάλλοντες, τοὺς δὲ ἐγκαθιστῶντες, τοῖς δὲ τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπικρεμῶντες (72) κίνδυνον, αὐτοὶ τὰς πόλεις ἐν ἀλλήλοις κατ' ἐξουσίαν πολλὴν διελάγγανον· καὶ ὁ μὲν τις τῶν (73) ἐν Συρίᾳ πόλεων ἐκπεσῶν, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπὶ τυραννίδα, κατέλαβεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ ἄμαχος καὶ δεινὸς λογογράφος (74) ἄθλον τῆς ἀσεβείας τὴν Κύζικον ἀπηνέγκατο· Θεοσεβίῳ δὲ μετὰ τοὺς ἐπὶ ταῖς ἀρρήτοις βλασφημίαις ἐλέγχους ἡ Ἐκκλησία Σάρδεων προσεβόη. Καὶ σιωπῶ Βιθυνοὺς, καὶ Παφλαγόνας, καὶ Κίλικας, καὶ πάντας ὅσους ἐν κύκλῳ (75) φερόμενον τὸ κακὸν ἐπενείματο. Ποίας οὖν ἀπολογίας ἔτι καιρὸς ἦν τότε; Ἄλλ', αἶμαι, οὐδὲ βουλομένῳ δυνατὸν ψεύσασθαι. Ὡστε παντὸς ἀληθέστερον, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου μιχάνημα αὐτῷ πρὸς τὴν ἀπάτην (76) ἐστίν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ὁ δὲ, μικρὸν προσελθὼν, σκέψασθε οἷα γράφει. Οὐδὲ γὰρ ἄχρηστον ἴσως πρὸ τῶν ἐλέγχων τῆς ἀσεβείας ὀλίγα τοῦ περὶ αὐτὸν τύφου παραδηλῶσαι.

3. EYN. Αἰτοῦμαι δὲ πρὸ πάντων ὑμᾶς, τοὺς τε νῦν ἀκουσομένους καὶ τοὺς εἰς ὕστερον ἐντευξομένους, μὴ τῷ πλήθει διακρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, τῇ πλείονι μοίρᾳ τὸ κρεῖττον συνάπτον-

(71) Concilium illud cuius hoc loco sit mentio, habitum fuit Constantinopoli anno 360. De eo autem nihil attinet dicere, cum quale fuerit, satis superque ex verbis Basilii colligi possit. Ejus meminere multi gravesque auctores, Basilii ipse in suis Epistolis, Socrates lib. II, cap. 41, Soz. lib. IV, cap. 23 et 24, etc. Mox mss. aliquot dynamenous di' ἑαυτῶν. Subinde editi αὐτοὶ καί. At particula καί deest in multis mss.

(72) Editi et nonnulli mss. ἐπικρεμαννόντες. Alii quidam mss. antiquiores ἐπικρεμῶντες. Ibidem mss. ἐν ἀλλήλοις. Vocula ἐν in editis non invenitur.

(73) Reg. secundus καὶ Εὐδόξιος μὲν τῶν, etc. Unde interpretis: *Tunc ex urbibus Syriae pulsus Eudoxius.* Alii sex mss. cum utraque editione Ven. et Paris. ut in contextu, nomine Εὐδόξιος omisso. Quanquam autem nomen Εὐδόξιος non invenitur in his quos dixi codicibus, his tamen in ora Regii quinti legitur. Facit quidem tot codicum auctoritas, ut vix existimem Eudoxium a Basilio nominatum fuisse: sed mihi dubium non est, quin de eo sermonem habuerit. Postquam enim duas Syriae urbes Germaniciam et Antiochiam occupavit, tum demum ad sedem Constantinopolitanam translatus est. Lege Socratem lib. II, cap. 37 et 43. Hic notam quamdam Regii quinti ascribere non pigebit. Ita igitur legere est in extrema pagina: Οὗτος ἦν μὲν Ἀντιοχεὺς, διεδέξατο δὲ τὸν Μακεδόνιον, ἀντ' αὐτοῦ παρὰ Κωνσταντίνου ἐπίσκοπος Κωνσταντίνου πόλεως ἀποκαταστήσας· ὃς εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς... πρῶτος τὴν πολυθρύλλητον ἀφήκε φωνὴν, φήσας· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὁ μὲν ὡς μηδένα δῆθεν σεβόμενος, ὁ δὲ ὡς σεβόμενος τὸν Πατέρα. Hic erat Antiochenus, successit vero Macedonio: loco illius constitutus episcopus Constantinopolis a Con-

Ecclesiae corpore abruptus est. An Constantinopoli? Verum illic ipsis nihil opus erat apologia atque oratione. Nam cum aulae regiae viros ac reliquos qui plurimum pollebant, conciliassent sibi, longe superiores effecti, res aggrediebantur, iidem ipsi accusatores, et iudices, et carnifices, et omnia quae volebant existentes, cum episcoporum alios ejicerent, substituerent alios in illorum locum, alios in periculum vitae adducerent, ipsi vero magna cum potestate inter se partirentur civitates: tum demum quidam ex Syriae urbibus pulsus, Constantinopolim quasi ob tyrannidem exercendam occupavit. Hic autem iste inexpugnabilis et gravis orator, praemium impietatis Cyzicum retulit: Theosebio vero post maximarum blasphemiarum redargutionem, Sardiensis Ecclesia propinata est. Taceo autem Bithynos, Paphlagonos, Cilices, et omnes quoscunque depasta est circumlata improbitas. Cujus ergo apologiae necessitas tunc erat? Sed, opinor, mentiri ne volens quidem potuit. Quare quavis re verius est, hanc orationis formam ei ad decipiendum excogitatam esse. Sed de his hactenus. Quae vero paululum progressus scribat, considerate. Neque enim fortasse inutile fuerit antequam confutemus ejus impietatem, pauca de fastu ipsius in medium proferre.

3. Eun. Ante omnia autem rogamus vos, qui et nunc audituri estis, et postmodum lecturi, ut ne velitis ex multitudine verum a falso discernere, parti majori tributa palma; neque mente caecutire,

stantino [Constantio]: qui cum in thronum illius ascendisset, primus celeberrimam vocem emisit, dicens: *Pater est impius, Filius pius, ille quidem tanquam nullius cultor, hic vero tanquam cultor Patris.* Haec autem Eudoxii subtilitas risum movit audientibus, ut auctor est Sozomenus lib. IV, cap. 26. Post illud, eīs τὸν θρόνον αὐτῆς, sequitur vox quaedam ita detrita, ut eam legere non potuerim.

(74) Vir eruditissimus Ducæus ex suo Regio codice, qui est noster Reg. secundus, post vocem λογογράφος edenda curavit illa, διὰ τῆς τούτου προστασίας ἰδρῦσαι τὸ δόγμα ἐπειγομένου, *hujus auxilio, qui dogma stabilire studebat.* Sed cum haec verba non legantur neque in reliquis mss. neque in edit. Ven., ea expungere non dubitavimus. Ducæus in suis notis jure redarguit quosdam, a quibus Sardica et Sardes, cum duæ sint civitates, confunduntur tamen, et oppidum unum efficiuntur. Sardica igitur urbs est Thraciae mediterranea: Sardes vero, seu Sardis, Lydiae est urbs, ad latus Tmolii montis sita. Plura qui volet, notam viri doctissimi legere poterit. Theosebius, ut de eo quoque aliquid dicamus, successerat Heortasio, qui apud Sozomenum lib. IV, cap. 24, in concilio Constantinopolitano anni 360 depositus fuisse dicitur.

(75) Reg. tertius οὗς ἐν κύκλῳ.

(76) Editio Paris. et Reg. secundus πρὸς τὴν τῶν ἀπλουστέρων ἀπάτην, *ad simpliciores accipiendos.* Editio Ven. et reliqui sex mss. simpliciter πρὸς τὴν ἀπάτην. Quod diximus aliquanto ante, nomen Εὐδόξιος in Reg. secundo additum fuisse, id de illo, τῶν ἀπλουστέρων, dici posse arbitramur. Mox editi ἐπὶ τοσοῦτον. Libri veteres εἰς τοσοῦτον. Nec ita multo infra editio nostra καὶ τοὺς ὕστερον. Antiqui duo libri εἰς ὕστερον.

dignitatum habita ratione; neque aures obturare posterioribus, priorum agmini concessa victoria.

BAS. Quid dicis? Palmamne demus antiquioribus? ne revereamur multitudinem Christianorum, neque eorum qui nunc sunt, neque eorum qui fuerunt, ex quo prædicatum est Evangelium? ne reputemus dignitatem eorum, qui donis spiritualibus cujuscunque generis claruerunt, quibus omnibus inimicam et adversam hanc viam impietatis recens excogitasti: sed clausis prorsus animæ oculis, et sancti cujuslibet viri memoria **211** e mente depulsa, unusquisque cor nostrum otiosum ac purgatum captationibus ac sophismatis tuis subdamus? Magna profecto foret tua potentia, si quæ multiplici suo artificio diabolus consecutus non est, ea tibi solo imperio assequi contingeret: si videlicet persuasum ac inductu tuo traditionem quæ per præteritum omne tempus apud tot sanctos obtinuit, impio vestro commento postponeremus. Huic autem satis non est, eorum duntaxat qui nunc audiunt animum avocare; sed postulat etiam, ut ii qui deinceps libellum lecturi sunt, habeant mentem eandem. O fastum! putare librum sibi etiam in posterum superstitem fore, et memoriam suam nunquam perituram. Et nunc quidem tantopere intumescit qui paulo post apud auditores joculari quadam simulatione utitur, quasi fastum omnem negligens, sicque quos finxit iudices alloquens.

EUN. Ad hæc, neque nobis succenseatis, si fastum negligentes ac timorem, gratiæque præsentis et securitati præferentes securitatem ad futura attinentem, atque intentatas impiis minas magis quam ærenam omnem afflictionem ac mortem temporalem metuendas esse arbitrati, veritatem nudam absque ullo velamine exponamus.

BAS. Quam superbæ immoderationem hæc verborum pompa non excedit? Quin adest cavillo etiam contumelia in iudices: siquidem, propterea quod bona ægre ferant, vix possunt quin succenseant viro, qui negligit fastum ac tumorem; qui spectantem ad futura securitatem præsentis suæ securitati anteponit; qui futurum supplicium morte temporali horribilius iudicat. Quid autem hoc sibi vult? Ne, viri, succenseatis mihi, qui ad ipsum virtutis spi-

τας (77)· μήτε μὴν ἀξιώμασι προσέχοντας ἀμαυροῦσθαι τὴν διάνοιαν, ἢ τῇ τάξει τῶν προλαβόντων τὸ πλεόν νέμοντας, ἀποφράττειν τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις.

ΒΑΣ. Τί λέγεις; Μὴ νεύωμεν τὸ πλεόν τοῖς προλαβοῦσι; μὴ αἰδέσθωμεν τὸ πλῆθος τῶν τε νῦν ὄντων Χριστιανῶν, καὶ τῶν ὅσοι γεγονάσιν ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον; μὴ λογιώμεθα τὸ ἀξίωμα τῶν ἐν παντοίοις χαρίσμασι διαφανέντων πνευματικοῖς, οἷς ἄπασιν ἐχθρὰν καὶ πολεμίαν τὴν πονηρὰν ὁδὸν ταύτην τῆς ἀσεβείας ἐκαινοτόμησας; ἀλλὰ μύσαντες ἀπαξᾶπλῶς τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς, καὶ παντὸς ἀγίου μνήμην τῆς διανοίας ὑπερορίσαντες, σχολάζουσιν καὶ σεσαρωμένην τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἕκαστος ταῖς παραγωγαῖς σου καὶ τοῖς σοφίσμασι φέροντες ὑποθῶμεν; Μεγάλῃς μὲντ' ἂν εἴης τῆς δυναστείας ἐπειλημμένος, εἶπερ ὢν ταῖς ποικίλαις ἑαυτοῦ μεθοδεῖαις ὁ διάβολος οὐκ ἐπέτυχε, τούτων σοι τυχεῖν ἐξ ἐπιτάγματος περιέσται: ἔάν περ, πεισθέντες σοι, τὴν ἐν παντὶ τῷ παρελθόντι χρόνῳ ὑπὸ τοσούτων ἀγίων κεκρατηκυῖαν παράδοσιν ἀτιμοτέραν (78) κρίνωμεν τῆς δυσσεβοῦς ὑμῶν ἐπινοίας. Τῷ δὲ οὐκ ἐξαρκεῖ μόνον τῶν νῦν ἀκουόντων τοὺς λογισμοὺς ὑφελέσθαι, ἀλλ' ἀξιοὶ καὶ τοὺς ὑστερόν ποτε συνεσομένους τῷ λόγῳ τὴν αὐτὴν ἔχειν γνώμην. Ὡ τῆς ἀλαζονείας! τὸ καὶ εἰς ὑστερον (79) οἶεσθαι αὐτῷ διαρκέσειν τὸν λόγον, καὶ ὀθῆνατον εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον τὴν μνήμην αὐτοῦ φυλαχθήσεσθαι. Καὶ ταῦτα νῦν ἀπαυθαδιάζεται ὁ μετ' ὀλίγα πρὸς τοὺς ἀκρωμένους διαθροπτόμενος ὡς τύφου παντὸς ἀμελῶν, οὕτως λέγων τοῖς ἐν τῷ δράματι δικασταῖς.

ΕΥΝ. Πρὸς δὲ τούτοις μηδὲ ἡμῖν χαλεπαίνειν, εἰ, τύφου μὲν ἀμελήσαντες καὶ φόβου, τῆς δὲ παραυτίκα χάριτος καὶ ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἄδειαν προτιμήσαντες, καὶ πάσης ἐπιγείου κακοπαθείας θανάτου τε προσκαίρου φοβερωτέραν τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ὀρισμένην ἀπειλήν εἶσι κρίναντες, παντὸς ἐπικαλύμματος γυμνήν ἐκτιθέμεθα τὴν ἀλήθειαν.

ΒΑΣ. Ποίως ἀλαζονείας ὑπερβολὴν ὁ κόμπος οὗτος τῶν λόγων οὐκ ὑπερβαίνει; Καὶ πρόσσεσι τῇ εἰρωνείᾳ καὶ ὕβρις κατὰ τῶν δικαζόντων· εἶπερ τῷ πρὸς τὰ κατὰ δυσχερῶς ἔχειν μάλιστα κατέχονται χαλεπαίνοντες ἀμελοῦντι μὲν ἀυθαδείας καὶ τύφου (80), τῆς δὲ ἐν τῷ παρόντι ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἄδειαν προτιμῶντι, καὶ τοῦ προσκαίρου θανάτου φοβερωτέραν κρίνουντι τὴν εἰς ὑστερον (81) κόλασιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τί; Μὴ χαλεπαίνετέ μοι, ὡ

potuissent. Mihi, inquit, ne succenseatis, quod fastum ac tumorem neglexerim, etc. Nemo enim non videt Eunomium, si bene, ut par erat, de suis iudicibus existimasset, nunquam verbis ita injuriosis usurum fuisse.

(81) Libri veteres εἰς ὑστερον. Abest εἰς a Vulgatis. Ποῦ ἴψο ἰν ἰοο ἐδίτἰ Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον. Τίς (sic) μὴ χαλεπαίνετα. Antiqui tres libri ut in contextu.

(77) Reg. tertius συνάψαντας.

(78) Reg. quartus κρινόμεν: quo in codice legitur quidem περινοίας: sed ita tamen, ut vera lectio ἐπινοίας in ora libri adlita sit.

(79) Editi καὶ ὑστερον. Codices non pauci εἰς ὑστερον.

(80) Horum verborum ea est sententia: Eunomius in suos iudices contumeliosus est, cum de eis ita loquatur quasi res laudandas animo iniquo ferre

ἄνδρες, πρὸς αὐτὸ τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς ἀνελ-
θύντι, καὶ ὑπερβάντι μὲν τὰ γήινα, πᾶσαν δὲ τὴν
πολιτείαν εἰς οὐρανὸν μεταθέντι. Καινὸς οὗτος ἀλα-
ζονείας τρόπος. Δι' ὧν γὰρ ἀμελεῖν προσποιεῖται τοῦ
τύφου, πρὸς τὴν ἐσχάτην φυσίωσιν ἑαυτὸν ὑπεραί-
ρει. Εἰ γὰρ ἐφ' οἷς ἐνδείκνυται συγγνώμης ἀξίως
πράσσειν, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐστὶ τὰ κεφάλ-
λαια, εἰκάζειν ἀφίησιν ὁποῖόν τινα αὐτὸν ἐν ταῖς
κατωρθωμένοις ἔγεισθαι προσῆκε. Ταῦτα μὲν οὖν
ὡσανεὶ χαρακτῆρα τῆς ὅλης αὐτῆς προαιρέσεως
ἔχοντα, πολλῶν ἀποσιωπηθέντων, ἱκανῶς εἴρηται,
ἵνα δι' ὧν μὲν ἐψεύσατο, τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους
ἐν αὐτῷ λαλοῦντα γνωρίσωμεν· ἐκ δὲ τῶν ἀλαζο-
νευμάτων τίνι συγκατακέκριται διδαχθῶμεν, σαφῶς
τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος τὸν τυφωθέντα εἰς κρίμα
ἐμπίπτειν τοῦ διαβόλου· ἐπ' αὐτοὺς δὲ λοιπὸν τοὺς

4. Πίστιν ἐκτίθεται πρῶτον ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀδι-
ορίστων λέξεων συγκειμένην, ἣ ἐχρήσαντο καὶ τι-
νες (82) τῶν Πατέρων, οὐχὶ πρὸς ζητήσεις ὑποκει-
μένας ἀποτεινόμενοι, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως ἐφ' ἑαυ-
τῶν (85) ἐν ἀπλότῃ καρδίας διαλεγόμενοι. Εἴ τε
καὶ (84) Ἄρειος, ὡς φασί, σοφισόμενος τὸν Ἀλέ-
ξανδρον, ταύτην αὐτῷ προτεινάτο (καὶ γὰρ τοῦτο
λέγουσιν), ἀλλ' ὁμοῦ μὲν ταύτην ὡς ὁμολογοῦσαν τῇ
ἑαυτοῦ γνώμῃ προτίσχεται διὰ δύο προφάσεις· μίαν
μὲν, ὥστε τὴν τῆς καινοτομίας ὑπόνοιαν ἐκφυγεῖν,
ἐν τῷ τῆν τῶν Πατέρων πίστιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν
ἀποδέχεσθαι· ἑτέραν δὲ, τοῦ πάντας ἀπροοράτως
ταῖς πάγαις αὐτοῦ τῶν σοφισμάτων περιπεσεῖν τῇ
ἀπλότῃ τῶν ῥημάτων τούτων καταπιστεύσαντας.
Ὁμοῦ δὲ κάκεινο συνείδεν (85), ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ
γνώμην εὐπροσώπως αὐτῷ παρεισαγαγεῖν ὑπέρξει,
ἐξηγουμένῳ δῆθεν τὰ τῶν Πατέρων, καὶ μάλιστα
μὲν λήσασθαι ἀσεβῶν· εἰ δ' ἄρα καὶ φωραθείη,
ἀνάιτιος εἶναι δόξειν, ὡς οὐδὲν οἴκοθεν οὐδὲ παρ'
ἑαυτοῦ τι λέγων, ἀλλ' ἄλλοτρίως γενόμενος διανοίας
ἐξηγητῆς. Ἐν ᾧ δὴ καὶ γελοιότατόν τι παθὼν οὐκ
ἐπήσθετο. Ἐπαινέσας γὰρ αὐτὴν (86) πολλὰ καὶ
μεγάλα, μικρὸν ὑποδᾶς, τοῖς αἰσχίστοις πάλιν ὀνει-
δεσι περιβάλλει. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον θ' λέγω γέ-
νηται, κατὰ μέρη τὴν λόγον διελόμενος ἐξετάσω. Καὶ
πρῶτόν γε τὴν (87) πίστιν ἣν προτείνεται καταμά-
θωμεν, αὐτὰς τὰς ἐκεῖνου φωνὰς παραθέμενοι.

ΕΥΝ. Τὴν δὲ κρατοῦσαν, φησὶν, ἄνωθεν παρὰ
τῶν Πατέρων εὐσεβῆ παράδοσιν, ὡσπερ τινὰ γνώ-
μονα καὶ κανόνα προσκείμενοι, ἀκριθεὶ τούτῳ χρη-
σώμεθα (88) κριτηρίῳ πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ἐπί-
κρισιν.

⁵⁶ Joan. viii, 44. ⁵⁷ I Tim. iii, 6.

(82) Editi ἐχρήσαντο καὶ τινες. Vocula καὶ in
mss. non invenitur. Præclara sententia, dignaque
Basilio Magno. Quotiescunque igitur hæretici pro-
ferunt Patrum testimonia, quæ sibi favere videan-
tur, si testimonia illa petita sint ex peregrinis qui-
busdam locis, in quibus Patres de aliqua re non
consulto, sed fortuito obiterque loquantur, toties
egregia illa Basilii sententia debet adhiberi.

(85) Ἐφ' ἑαυτῶν, sponte naturæ, hoc est, primo
mentis impetu, id quod agitur quasi non cogitan-
tes.

A cem ascendi, qui transcendī terrena, ac conversa-
tionem omnem in cœlum transtuli. Novus hic est
arrogantiæ modus. Quibus namque negligere se fas-
tum simulat, iisdem se ipse ad summum animi tu-
morem effert. Nam si quibus ostendit venia esse
digna quæ gerit, ea evangelicæ vitæ capita sunt ;
conjectare sinit, qualem se in reliquis præclare ge-
stis haberi conveniat. Et quidem hæc quibus totus
illius animus quasi exprimitur, multis silentio præ-
teritis, abunde memorata sunt ; ut per ea quæ men-
titus est, patrem mendacii in eo locutum cognosca-
mus ⁵⁶, discamusque ex ejus arrogantia, quocum sit
condemnatus ; cum aperte dicat Apostolus ⁵⁷, fastu-
tumidum in diaboli iudicium incidere. Jam tandem ad
redarguendam impietatem accedamus.

ἐλέγχους τῆς ἀσεβείας ἐλθωμεν.

B 4. Fidem proponit primum ex simplicibus ac va-
gis vocibus compositam, qua quidam ex Patribus
usi sunt, ad propositas quæstiones non attenti, sed
simpliciter sic a seipsis in simplicitate cordis disse-
rentes. Quanquam autem Arius, ut aiunt, hanc
Alexandro obtulit, ipsum **212** decipiens (nam et
hoc dicunt), nihilominus tamen eandem tanquam
sux ipsius sententiæ consentaneam profert propter
duas causas : primum quidem, ut innovandi effu-
giat suspitionem, cum Patrum fidem tanquam re-
ctam suscipiat : alteram, ut omnes, verborum ho-
rum simplicitati adhibita fide, incaute in sophi-
smatum ipsius laqueos incidant. Simul autem etiam
illud intellexit, se et suam ipsius sententiam spe-
ciosa quadam ratione obiter inducturum, si videli-
cet dicta Patrum exponeret, et maxime impietatem
occulturum. Quod si forte deprehenderetur, putavit
fore, ut extra culpam esse videretur, quod non e
suo, neque a se quidquam diceret, sed alienæ sen-
tentiæ esset interpret. Qua in re admisisse se quid-
dam risu dignissimum non animadvertit. Postquam
enim multis ac summis laudibus extulit fidem Pa-
trum, eam probris fœdissimis afficit. Sed, ut clarius
fiat quod dico, librum in partes divisum expendam.
Et primum quidem quam proponit fidem, ipsis illius
verbis appositis, consideremus.

ΕΥΝ. At, inquit, traditionem piam quæ ab initio
apud Patres obtinuit, velut amussim ac regulam
quandam præmittentes, hac accurata iudicandi ra-
D tione utamur, ut de iis quæ referentur sententiam
feramus.

(84) Editi εἰ δὲ καὶ. Libri veteres εἴτε καὶ. Atha-
nasius lib. *De syn.* refert quamdam Arii ad Ale-
xandrum epistolam, in qua impius ille fidei profes-
sionem ediderat. Lege Epiph. hæc. lxiix, n. 7 et 8.

(85) Reg. tertius κάκεινο συνείδεν.

(86) Αὐτῆν, hoc est, πίστιν τῶν Πατέρων, fidem
Patrum, de qua aliquanto ante.

(87) Reg. tertius cum Colb. πίστιν ἣν ἐκτίθε-
ται, fidem quam exponit.

(88) Editi χρῆσώμεθα. At mss. pierique omnes
χρησώμεθα.

BAS. His subjungit Patrum fidem, hoc modo se habentem.

EUN. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia : et in unum unigenitum Filium Dei, Deum Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia : et in unum Spiritum sanctum, paracletum.

BAS. Deinde statim adjungit.

EUN. Simplicior igitur et communis fides omnium, qui aut videri aut esse Christiani cupiunt, ut compendio ac summatim dicam, hæc est.

BAS. Equidem de eorum quæ retulit contrarietate, et de impudenti dictorum inter se repugnantia paulo post loquemur. Illud tamen prius in memoriam reduxerimus, hunc illum esse, qui superius valde arroganter pollicitus est nobis, se veritatem velamine omni nudam propositurum. Hic igitur scriptum est : Credimus in generationem esse essentialiam Dei universorum : aut, credimus Unigenitum essentia dissimilem esse Patri. Nam hæc scripsisset, si, quemadmodum pollicitus erat, doloso nullo velamine opinionem suam obumbrasset. Sed, opinor, insidiosa oratione ubique adhibita, sua reticet, ut ne aures inassuetas personans, sibi ipse adimat fidem, et suam sententiam receptu difficilem reddat : contra proponit Patrum fidem, quæ, utpote verbis indifferentibus constans, nihil quidquam quod toti orationis ejus **213** constructioni repugnaret, exhibitura esset, quæque cum hac facile consentiret, si in expositionis modum ad ea quæ prius dicta essent sermonem traduceret. Quod autem hæc vera sint, hinc liquet. Nam simul ut Patrum fidem proposuit, statim transilit ad expositionem, tum alio obtentu, tum quod ea ad crimen diluendum haudquaquam sufficeret. Quid est igitur quod ipsam proposueris, nec statim ad eos sermones deveneris, qui et sinceritatem haberent, et a criminibus eximere te possent? Nunc autem eam proponit ceu tutam judicandi regulam : rursus vero eandem corrigit velut nihil sani complectentem. Hoc porro perspectum ac notum est omnibus, quod opinioni

ΒΑΣ. Τοῦτοις ἐπάγει τὴν πίστιν ἔχουσαν οὕτως.

ΕΥΝ. Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἕνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον (89), τὸ παράκλητον.

ΒΑΣ. Εἶτα εὐθὺς ἐπισυνάπτει.

ΕΥΝ. Ἡ μὲν οὖν (90) ἀπλουστέρα πίστις καὶ κοινὴ πάντων, ὅσοις τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμελῆς, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὕτη.

ΒΑΣ. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐν οἷς εἶπεν ἐναντιότητος καὶ τῆς ἀναισχύντου μάχης τῶν εἰρημένων πρὸς ἀλλήλα μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν (91). Ἐκεῖνο δὲ πρότερον ἑαυτοῦς ὑπομνήσωμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τοῖς ἄνω λόγοις πάνυ σοβαρῶς ἡμῖν ἐπαγγελλούμενος γυμνήν παντὸς προκαλύμματος ἐκθήσεσθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα τοίνυν (92) ποῦ γέγραπται· Πιστεύομεν τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἢ, πιστεύομεν ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ. Ταῦτα γὰρ ἔγραψεν ἄν, εἶπερ, ὡς ὑπέσχετο, μηδενὶ παραπετάσματι δολερῶ τὸ ἐαυτοῦ φρόνημα συνεσχίαζεν. Ἄλλ', οἶμαι, πᾶσιν ἐπιθούλως τοῖς λόγοις χρώμενος, τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ σιωπᾷ, ἵνα μὴ ἀγυμνάτοις ταῖς ἀκραις προσβάλλων ἀπίθανον ἑαυτὸν (93) καὶ δυσπαράδεκτον καταστήσῃ· τὴν δὲ τῶν Πατέρων πίστιν προβάλλεται, ἢ διὰ τὴν μεσότητα τῶν ἐν αὐτῇ ῥημάτων οὔτε τι ἐναντίωμα (94) πρὸς τὴν ὅλην τοῦ λόγου αὐτῷ (95) κατασκευὴν παρέξειν ἐμελλε, καὶ ἀκολουθήσειν ῥαδίως ἐν ἐξηγήσει εἶδει μετατόντι τὸν λόγον ἐφ' ᾧ προήρηται (96). Ὡς δὲ ἀληθῆ ταῦτα, δῆλον αὐτόθεν. Ἐκθέμενος γὰρ αὐτὴν, εὐθὺς ἐπιπιθᾷ τῇ ἐξηγήσει, προφάσει χρώμενος ἄλλη τέ τι, καὶ ὅτι οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ ἐγκλήματος. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὴν προεβάλου, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς ἐπ' ἐκείνους ἦλθεσ τοὺς λόγους, οἳ καὶ τὸ ἀκριβῆς εἶχον, καὶ ἐξαιρεῖσθαί σε τῶν ἐγκλημάτων ἐμελλον; Νῦν δὲ προτείνεται μὲν ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον, διορθοῦται δὲ πάλιν, ὡς οὐδὲν ὑγιᾶς ἔχουσαν. Τοῦτο δὲ παντὶ γνώριμον, ὅτι, ὡσπερ ἀγκίστρῳ πρὸς θάνατον ἔλκοντι, τῷ ἑαυτοῦ φρονή-

(89) Reg. tertius καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(90) Editi Ἡμῶν οὖν ἀπλουστέρα καὶ κοινὴ πίστις πάντων. At mss. ut in contextu.

(91) Colb. λέξομεν. Reg. tertius λέξωμεν. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον.

(92) Respicit Basilius ad aliquam fidei formulam hæreticorum : quam confessus fuisset Eunomius a se adoptatam esse, si sincere ac sine furo loqui voluisset. Interpres, *Credimus innascibilitatem esse Dei omnium essentialiam*. Sed ἀγεννησία non est *innascibilitas*, sed *ingeneratio* : quam naturæ dotem qui possidet, natura gigni non potest.

(93) Reg. secundus προσβάλλων τὴν ἀσέβειαν, ἀπίθανον ἑαυτὸν, ne auribus inassuetis impietatem ingerens, sibi ipse detrahat fidem, etc. Alii mss. et editi ut in contextu, nisi quod in editis legatur προσβαλῶν.

(94) Editi οὐκέτι ἐναντίωμα. At mss. plerique omnis ita ut edidimus.

(95) Veteres aliquot libri αὐτῷ του λόγου, inverso ordine. Illud, καὶ ἀκολουθήσειν, quod statim sequitur, videtur sic accipi debere : Rursus proponit fidem, quæ facile cum suis verbis consentiat.

(96) Editio utraque cum tribus mss. ἐφ' ᾧ προήρηται, ad ea quæ dicta sunt. Reg. tertius et Colb. ἐφ' ᾧ προήρηται, ad ea quæ ei libent, optime. Reg. quartus utramque lectionem præfert, primam in contextu, alteram in ora libri. Haud procul Colb. cum altero ms. προεβάλου. Editi προεβάλλου. Subinde Reg. quartus κριτήριον, ἐπιδιορθοῦται. — Ἐφ' ᾧ προήρηται. Totus hic locus sic videtur reddendus : *Proponit Patrum fidem, quæ, utpote verbis indifferentibus constans, nihil quod toti illius orationis constructioni repugnet, exhibitura erat, eumque facile secutura, si sermonem sub expositionis specie ad ea, quæ intendit, transferret. Hæc autem vera esse sua sponte liquet.* MARAN.

ματι τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως (97), οἷόν τι δέλεαρ, περιβάλλει, ἵνα τῷ φαινομένῳ ἐπιδραμόντες οἱ ἀπειρότεροι, ἀφυλάκτως τῷ κακῷ τῆς ἀσεθείας περιπαρῶσιν. Ὡς ἂν δὲ μὴ δόξειεν ἄνευ ἀνάγκης τῇ ἐπιδιορθώσει τῆς πίστεως ἐγχειρεῖν, ἣν αὐτὸς ἀπεσέμνυνε ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν ἐπαίνων, ταύτην, ὡσπερ ἐπιλαθόμενος (98) τῶν ἑαυτοῦ λόγων, σκέψασθε πῶς διασῶρει.

ΕΥΝ. Ἡ μὲν οὖν ἀπλουστέρα καὶ κοινή πάντων πίστις ὅσους τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμελές, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἶπεῖν, αὕτη.

ΒΑΣ. Εἰπέ μοι, ἡ εὐσεβῆς τῶν Πατέρων παράδοσις, καὶ ὁ κανὼν, ὡς αὐτὸς ὠνόμασται, καὶ ὁ γνώμων, καὶ τὸ ἀσφαλές (99) κριτήριον, νῦν ὄργανον ἀπάτης, καὶ τέχνη σχηματισμοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάλιν προσαγορεύεται (1); Εἰ γὰρ οὐχὶ τοῖς ἕντως οὔσι Χριστιανοῖς ἐφαρμόζει, ἀλλὰ τοῖς τὸ δοκεῖν πρὸ τοῦ εἶναι τιμηκόσι, τί ἄλλο περὶ αὐτῆς ὑπολαμβάνειν ἢ ταῦτα προσῆκε; Τίς ἂν οὖν, μὴ παντελῶς παραπαίων, τὸν κανόνα τοῦ εὐθέως τοῖς τὴν ψυχὴν ἐνδιαστροφῶν ἀρμόζειν εἴποι, καὶ τὸν γνώμονα τῆς ἀληθείας τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας; Οἱ γὰρ τὸ ὀνομάζεσθαι Χριστιανοὶ πρὸ τοῦ ἀληθῶς εἶναι τιμηκότες, ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν ἀπάτῃ (2) τὸν σχηματισμὸν τοῦτον ὑποδύμενοι, πόρρω πάσης εὐθύτητος καὶ ἀληθείας εἰσίν. Οὔτε οὖν διεστραμμένον κατευθυνθήσεται, ὡς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ λόγος, οὔτε τὰ τῆς ἀληθείας κριτήρια τοῖς τὸ ψεῦδος κατὰ τὸν βίον ἡρημένοις ἀρμόσει, ὅπερ τούτῳ δοκεῖ.

5. Ἀλλὰ δι' ἃς εἶπον αἰτίας εἰς οὕτω προδήλους ἐναντιότητος ὑπενέχθη, ἵνα οἷς μὲν ἐπαινεῖ τὴν πίστιν κοινωνεῖν τοῖς Πατράσι τῆς εὐσεβείας δόξῃ, οἷς δὲ λαμβάνεται πάλιν αὐτῆς, τὴν ὁδὸν (3) ἑαυτῷ πρὸς τὴν ἐξήγησιν ὑπανοίξῃ. Διὰ τοῦτο τὴν αὐτὴν καὶ κανόνα λέγει, καὶ προσθήκης φησὶν ἀκριβεστέρας δεῖσθαι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ (4) καὶ τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας σημεῖον ἔστω, εἴ τῳ καὶ τοῦτο φίλον παρεξετάξῃ. Ὁ γὰρ τοῖς κανὼν, ὡς σοφώτατος, καὶ ὁ γνώμων, ἕως ἂν μηδὲν ἐνδέξῃ τοῦ κανὼν εἶναι καὶ γνώμων, οὐδεμίαν προσθήκην εἰς ἀκρίβειαν ἐπιδέχεται. Κατὰ γὰρ τὸ ἐλλείπον ἢ πρόσθεσις. Ἀτελεῖς δὲ ὑπάρχοντες, οὐδὲ τῶν προσηγοριῶν τούτων ὑγιῶς ἂν ἔτι τυγχάνοιεν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἡδὴ δὲ καὶ οὓς ἐκτίθεται περὶ Θεοῦ λόγους ἐπισκεψώμεθα.

ΕΥΝ. Εἰς τοίνυν, φησὶ, κατὰ τε φυσικὴν ἔννοιαν καὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν ἡμῖν ὡμολόγηται Θεός, μήτε παρ' ἑαυτοῦ μήτε παρ' ἐτέρου γενόμενος. Ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν ἐπίσης ἀδύνατον,

⁹⁸ Eccle. i, 15.

(97) Editio utraque cum Reg. quinto τὸ ἀπλοῦν τῆς ἐπιτάσεως · unde Cornarius : *simplicitatem increbrescentis orationis*. At Colb. et sex alii mss. τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως, *simplicitatem fidei*.

(98) Editi ἐπιλανθανόμενος. Veteres duo libri ἐπιλαθόμενος.

(99) Codex unus καὶ τὸ ἀσφαλέστατον. Mox Reg. tertius νῦν ὄργανον.

(1) Editi προσαγορεύονται. At mss. προσαγορεύεται. Nota interrogationis hic invenitur in multis mss. Statim editi περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν. Libri

A suæ velut hamo ad mortem trahenti simplicitatem fidei ceu escam quamdam circumdat, ut imperitiores ad id quod apparet festinantes, incaute impietatis scelere transfigantur. Sed ne videatur citra necessitatem emendationem fidei aggredi, quam ipse summis laudibus extulit, videte quomodo ei quasi verborum suorum oblitus detrahat.

EUN. Simplicior igitur et communis fides omnium, qui aut videri, aut esse Christiani cupiunt, ut compendio ac summatim dicam, hæc est.

BAS. Dic mihi, pia Patrum traditio regulaque, uti ipse nominasti, et amussis, tutaque judicandi ratio, nunc rursus instrumentum fraudis, et ars simulandi, et alia id genus appellatur? Etenim si eos qui vere Christiani sunt nequaquam decet, at iis tamen qui videri quam esse malunt, quid aliud de ea quam talia sentire convenit? Quis igitur, nisi demens omnino sit, dixerit regulam recti iis qui animo perverso sunt convenire, aut veritatis amussim, iis qui veritatis sunt inimici? Qui enim vocari Christiani quam vere esse maluerunt, simulationem hanc ad multos decipiendos induentes, procul ab omni rectitudine ac veritate absunt. Neque igitur distortum dirigitur, velut Ecclesiastes dixit ⁹⁸: neque veritatis iudicia iis qui in vita mendacium amplexati sunt, convenient: quod quidem huic videtur.

5. Verum ob eas quas retuli causas tam aperte secum pugnat, ut dum laudat fidem, pietatis Patrum particeps esse videatur: dum vero ipsam rursus criminatur, viam sibi aperiat ad expositionem. Quapropter eandem et regulam appellat, atque eam additamento accuratiore indigere. Hoc ipsum autem etiam extremæ ignorantie signum fuerit, si cui id quoque disquirere libuerit. Regula enim et amussis, o sapientissime, quandiu nihil defuerit quominus regula sint et **214** amussis, accessionem nullam ad integritatem admittunt. Fit enim accessio ob defectum. Quod si imperfectæ fuerint, ne has quidem appellationes jam recte acceperint. Sed de his satis. Jam vero etiam quos de Deo profert sermones consideremus.

D EUN. Nos igitur, inquit, unum Deum et juxta naturalem notionem et juxta Patrum doctrinam confitemur, neque a seipso, neque ab alio factum. Nam utrumque horum ex æquo fieri non potest,

antiqui περὶ αὐτῆς.

(2) Colb. cum Reg. tertio ἐπὶ τὴν ἀπάτην. Locum Ecclesiastæ sic expressere LXX: *Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, Perversum non poterit adornari*. Vulg. *Perversi difficile corriguntur*.

(3) Editi, δι' ἃς εἶπομεν... αὐτῆς ὁδόν. Codices mellioris notæ ut in contextu.

(4) Editi Τοῦτο δὲ αὐτοῦ. Antiqui duo libri τοῦτο δὲ αὐτό. Alii duo τοῦτο δὲ αὐτῷ. Quod aliquanto post legitur, Ἀτελεῖς δὲ ὑπάρχοντες, referrī debet ad voces ὁ κανὼν, ὁ γνώμων.

cum revera id quod facit, prius esse oporteat eo quod fit; et id quod fit, posterius eo quod facit. Neque vero quidquam seipso prius aut posterius esse potest, neque aliud quidquam ante Deum. Enimvero illud præ posteriore dignitatem haberet deitatis.

BAS. Quorsum igitur totam hanc ejus apposui dictionem? Ut conspicua fiat viri vana loquacitas, qua per totum librum utitur. Etsi enim ille ipse dixit evidens esse communibus omnium intelligentiis, Deum esse ingenitum, hoc tamen nobis nititur commonstrare. Unde simile quiddam facit, ac si quis clara in meridie sanis oculis præditos homines docere ratione velit, solem cœlestium omnium stellarum esse lucidissimum. Quod si deridetur qui ea quæ sensibus nota sunt, ratione ostendit: qui res ex communibus notionibus confessas docet, nonne amentix ejusdem futurus est reus? Hæc enim profecto longe certiora sunt æquis rerum æstimatoribus, quam quæ cadunt sub oculos. Et vero si quis esset qui in hanc veritatem impudenter inveheretur, et eum qui ingenitus est, aut a seipso, aut ab altero genitum esse contenderet, hæc ista verborum vanitas veniam aliquam fortasse obtinere posset: sin autem nullus ad hunc usque diem, nec eorum qui alieni sunt a nostra doctrina, nec eorum qui ex ipsa Ecclesia exiere, contra veritatem insurrexerunt, eo devenit stupiditatis, ut de ingenti ingeneratione dubitaret: quid ei lucri ex his verbis accedat, haud intelligo. Num vere Aristotelis aut Chrysippi syllogismis opus nobis erat, ut disceremus eum qui ingenitus est, neque a seipso, neque ab altero genitum fuisse: et eundem seipso nec antiquiorem, nec juniorem esse? Quid igitur sibi volunt hæc ejus verba? Videtur mihi se inter suos sectatores jactare, tanquam prudens quispiam ac egregia mente præditus, qui cum acutus sit in absurdis prospiciendis, in hoc quod deprehendit dissolvendo acutior est, ob idque in verborum versutia gloriari, et conari subtiliter et argute illud demonstrare, quod is qui ingenitus est, nec a seipso, nec ab alio genitus sit. Deinde vero ne hic quidem artis suæ obliviscitur: sed rebus confessis immorans, quasi elementa quædam sibi ipse ad eam quæ sequitur doctrinam interserit. Illud enim non otiose dixit, quod oporteat id quod facit revera prius esse eo quod efficitur: sed ut in instituendis de Filio sermonibus, in antecessum concessum habeat **215** Filium postea factum Patri accessisse, siquidem id quod facit, eo quod sit antiquius est: item, ut hoc tanquam inde consequens colligat, Filium scilicet ex non exstantibus factum

A ἐπειδὴ γε δεῖ κατὰ ἀλήθειαν τὸ ποιῶν τοῦ γινομένου προὔπαρχειν, καὶ τὸ ποιούμενον τοῦ ποιῶντος εἶναι δεύτερον. Μήτε δὲ αὐτὸ ἑαυτοῦ πρότερον ἢ ὕστερον εἶναι δύνασθαι, μήτε ἕτερόν τι πρὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἂν ἐκεῖνο πρὸ τοῦ δευτέρου τὸ τῆς θεότητος ἔσχεν ἀξίωμα.

BAS. Τίνος οὖν ἕνεκεν (5) πᾶσαν αὐτοῦ ταύτην παρεθέμην τὴν λέξιν; Ἴνα καταφανῆς ἡ ἀδολεσχία τοῦ ἀνδρός, ἥ χρῆται παρὰ πάντα τὸν λόγον, γένηται. Εἰπὼν γὰρ αὐτὸς ἑναργῆς ὑπάρχειν ταῖς κοιναῖς πάντων ἐννοίαις τὸ εἶναι τὸν Θεὸν ἀγέννητον (6), ἀποδείξεις τούτου κομίζεσθαι ἡμῖν ἐπιχειρεῖ, παραπλήσιον ποιῶν, ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ τοὺς ἐβρόωμένους τὰς ὄψεις λόγῳ διδάσκειν βούλοιο φανότατον εἶναι τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων τὸν ἥλιον. Εἰ δὲ ὁ τὰ τῆ αἰσθήσει γνώριμα λόγῳ δεικνὺς καταγέλαστος, ὁ τὰ ταῖς κοιναῖς προλήψεσιν ὠμολογημένα διδάσκων πῶς οὐχὶ τῆς ἴσης παρανοίας ὑπεύθυνος; Πολλῶ γὰρ δήπου ταῦτα τῶν διὰ τῆς ὄψεως φαινομένων τοῖς σωφρονουσι πιστότερα. Εἰ μὲν οὖν ἦν τις ὁ κατὰ τῆς ἀληθείας ταύτης ἀναισχυντῶν, καὶ τὸν ἀγέννητον ἢ παρ' ἑαυτοῦ ἢ παρ' ἑτέρου γεγενῆσθαι (7) διατεινόμενος, εἶχεν ἂν τινα τυχὸν συγγνώμην ἢ ματαιότης τῶν λεγομένων· εἰ δὲ οὐδεὶς μέχρι σήμερον οὔτε τῶν ἔξω τοῦ λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς, οὔτε τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπαναστάντων τῆ ἀληθείᾳ, εἰς τοσοῦτον ἤλθεν ἀποπληξίας, ὥστε διαμφισθητεῖν (8) περὶ τῆς ἀγεννησίας τοῦ ἀγεννήτου· τί κέρδος ἐκ τῶν λόγων τούτων, οὐ συνορῶ. Ἡ τῶν Ἀριστοτέλους ὄντως ἡμῖν καὶ Χρυσίππου συλλογισμῶν ἔδει πρὸς τὸ μαθεῖν, ὅτι ὁ ἀγέννητος οὐ γεγέννηται (9), οὔτε αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ, οὔτε ὑφ' ἑτέρου; καὶ οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε νεώτερος αὐτὸς ἐστὶν ἑαυτοῦ; Τί οὖν αὐτῶ ταῦτα βούλεται; Δοκεῖ μοι ὁμοῦ μὲν τοῖς ἀκολουθοῦσι ἐγκαλλωπίζεσθαι, ὡς δὴ πυκνὸς τις καὶ περιττὸς τὴν διάνοιαν, καὶ ὀξύς μὲν ὑπιδέσθαι τὸ ἄτοπον, ὀξύτερος δὲ διαλύσαι τὸ φωραθὲν, καὶ διὰ τοῦτο ἐναδρύνεσθαι τῆ τῶν λόγων στροφῆ, καὶ περὶ τὴν ἀπόδειξιν λεπτοῦργεῖν τοῦ μήτε ὑφ' ἑαυτοῦ μήτε ὑφ' ἑτέρου τὸν ἀγέννητον γεγενῆσθαι. Ἐπειτα μέντοι οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς ἑαυτοῦ τέχνης ἐπιλανθάνεται· ἀλλ' ἐν τῆ τῶν ὁμολογουμένων διατριβῆ, ὡσπερ στοιχειᾶ τινα πρὸς τοὺς ἐξῆς λόγους ἑαυτῶ παρεμβάλλει. Οὐ γὰρ ἀργῶς αὐτῶ ἐκεῖνο ἔχει, ὅτι δεῖ, κατὰ ἀλήθειαν, τὸ ποιῶν τοῦ γινομένου προὔπαρχειν. Ἄλλ' ἵνα ἐν τοῖς περὶ Υἱοῦ λόγοις προδιωμολογημένον ἔχη, τὸ ὕστερον προσγεγενῆσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, εἴπερ τὸ ποιῶν ἐστὶ τοῦ γινομένου πρεσβύτερον· τούτῳ δὲ ὡς ἐπόμενον λάβῃ, τὸ ἐκ μὴ ὄντων τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι (10). Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς εἰς τὸν Υἱὸν ἀσεβείας ἔλεγχος ἐν τοῖς οικείοις τόποις ἀναμεινάτω. Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν, κἂν τὰ μάλιστα

(5) Veteres duo libri τίνος ἕνεκα. Mox in iisdem mss. vox ταύτην deest.

(6) Editi Θεὸν ἀγέννητον, *Deum non factum, Deum non natum*. At mss. Θεὸν ἀγέννητον, *Deum non genitum, Deum generationis expertem*.

(7) Editi et Reg. secundus ἀγέννητον... γεγενῆσθαι. Alii tres mss. ἀγέννητον... γεγενῆσθαι. Exarati manu libri, cum hæc voces occurrunt, solent inter

se dissidere, alii aliam scripturam præferentes; quæ variatio et in ipsis libris impressis invenitur.

(8) Editi ὡς διαμφισθητεῖν. At mss. non pauci ὡστε.

(9) Reg. tertius ἀγέννητος οὐ γεγέννηται.

(10) Editi τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, *Filium genitum esse*. At mss. plerique omnes γεγενῆσθαι. Mox Reg. tertius cum Colb. τόποις ἀναμεινάτω.

δοκῆ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' οὖν ὡς οὐ-
δαμοῦ τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχεῖον
οὖσαν τῆς βλασφημίας αὐτῶν, σιωπᾶσθαι ἂν δικαίως
ἀξίαν εἶναι φήσαιμι, τῆς Πατρὸς φωνῆς ἴσον δυνα-
μένης τῷ ἀγεννήτῳ, πρὸς τῷ καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ
ἐννοιαν συνημμένως ἑαυτῇ διὰ τῆς σχέσεως συνεισ-
άγειν. Ὁ γὰρ ὄντως Πατὴρ καὶ μόνος ἐξ οὐδενός ἐστιν
ἐτέρου· τὸ δὲ, ἐξ οὐδενός, ταυτόν ἐστι τῷ, ἀγέννητος.
Οὐ τοίνυν ἀγέννητον προσαγορευτέον μᾶλλον ἡμῖν ἢ
Πατέρα, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν εἶναι σοφώτεροι τῶν δι-
δαγμάτων τοῦ Σωτῆρος, εἰπόντος· *Πορευθέντες,*
βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ
ἀγεννήτου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἡμεῖς δὲ τὰ
συνεχῆ τοῦ λόγου διασκεψόμεθα (11). Ὀλίγον γὰρ
προελθὼν, καὶ οἷον συγκεφαλαιούμενος αὐτός (12)
ἑαυτῷ τὰ εἰρημένα, οὕτω γράφει.

ubi paululum progressus est, sibique ipse ea quæ dixerat velut in summam redegit, sic scribit.

EYN. Ἄρ' οὖν, εἰ μήτε αὐτός ἑαυτοῦ, μήτε ἕτε-
ρόν τι αὐτοῦ προὔπαρχειν δέδεικται, πρὸ δὲ πάν-
των αὐτός, ἀκολουθεῖ τούτῳ τὸ ἀγέννητον· μᾶλλον
δὲ αὐτό ἐστιν (13) οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἦν τοίνυν ἐν τούτοις ἐφωράσαμεν κακουρ-
γίαν συνιδεῖν μὲν, οἶμαι (14), καὶ πάνυ βῆδιον τῷ καὶ
μικρὸν ἐπιστήσαντι, ἐμφανῆ δὲ ποιῆσαι τοῖς πολλοῖς
οὐκ εὐμαρές. Πλὴν ἀλλὰ πειρατέον, τὴν ἐλπίδα θεμέ-
νους ἐπὶ τὸν διδόντα ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις,
δυνάμει πολλῇ. Εἰπὼν, ὅτι, εἰ μήτε αὐτός ἑαυτοῦ,
μήτε ἕτερόν τι αὐτοῦ προὔπαρχει, ἀκολουθεῖ αὐτῷ
τὸ ἀγέννητον· εἶτα συνιδὼν, ὅτι ἐκ τῆς τῶν τεθέν-
των ἀκολουθίας πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτῷ περιῆλθεν ὁ
λόγος (εἰ γὰρ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, ἐξω-
θεν αὐτῷ παρέπεται δηλονότι. Τὸ δὲ ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ
οὐκ οὐσία αὐτοῦ ἐστιν. Ἐκ δὲ τούτων (15) οἰχῆσεται
διὰ ῥῥὸν αὐτῷ τὸ σκαιώρημα), ἵνα δὲ μὴ τοῦτο πάθῃ,
τί ποιεῖ; Βραχὺ φροντίσας τοῦ γέλωτος, ὃν ἐπὶ τῷ
τὰ ἀνακόλουθα λέγειν ὑπέχειν ἐμελλε, τῇ ἐπιδιορθώ-
σει ἀπήγαγε τὸν λόγον πρὸς ἃ ἐβούλετο, εἰπὼν·
Μᾶλλον δὲ αὐτό (16) ἐστιν οὐσία ἀγέννητος. Τοῦτο δὲ
οὐδεμίαν μὲν ἔχει ὁμολογίαν πρὸς τὰ προάγοντα·
πῶς γὰρ καὶ ἐπόμενον αὐτῷ τὸ (17) ἀγέννητον ὁ Θεὸς

⁵⁹ Matth. xxviii, 19. ⁶⁰ Psal. lxxvii, 12.

(11) Editi εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς· τοῦ Πατρὸς,
ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγεννήτου.... σκεψόμεθα. Libri vete-
res, uti videre est in contextu.

(12) Ita antiqui duo libri. Vox αὐτός in editis
de ideratur. Aliquanto post Reg. tertius ἕτερόν τι D
πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχειν ἀποδέδεικται, demonstratum est.

(13) Editio Paris. et Regii primus, secundus et
sextus, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν, imo vero ipse est
substantia ingenua. Regii tertius et quintus cum
Colb. et cum editione Ven. μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν,
imo vero ipsa est substantia ingenua, hoc est τὸ
ἀγέννητον, ipsa ingeneratio, est substantia inge-
nita. — *Mᾶλλον δὲ αὐτό ἐστὶν οὐσία ἀγέννη-
τος.* In hoc loco, qui infra bis repetitur, multo
clarior erit tota disputatio, si legamus ut in non-
nullis codicibus mss. et editis, αὐτός ἐστιν. *Vel*
potius ipse (Deus) est substantia ingenua. Testatur
Basilus p. 223 hæc Eunomium de Deo universum
dixisse; idque patet ex his quæ protinus addit
Eunomius. Præterea conceptis verbis hoc loco non
dicebat Eunomius ipsum ingenuum esse essentiam
Dei, sed eo spectare illius verba observat Basilus,
p. 216. MABAN.

esse. At impietatis in Filium confutatio suis locis
reservetur. Ego vero etiam ingenui appellationem,
quanquam maxime nostro intelligendi modo con-
gruere videtur, tamen quod nusquam in Scriptura
usurpetur, sitque primum impietatis ipsorum ele-
mentum, hanc silentio jure tradendam esse duxe-
rim. Quippe vox Patris idem valet quod vox inge-
niti, præterquam quod Filii etiam notionem conjun-
ctim per relationem simul præferat. Qui enim re-
vera et solus Pater est, ex nullo alio est: hoc au-
tem quod ex nullo est, idem est atque ingenuus.
Non igitur magis ingenuus quam Pater appellandus
nobis est, nisi Salvatoris documenta voluerimus sa-
pientia superare, qui dixit: *Euntes baptizate in no-
mine Patris* ⁵⁹, non ingenui. Sed de his hactenus.

B Nos vero ea quæ proxime refert, expendamus. Nam
ubi paululum progressus est, sibique ipse ea quæ dixerat velut in summam redegit, sic scribit.

EUN. Itaque, si ostensum est neque ipsum ante
seipsum, neque quidquam aliud ante ipsum esse,
sed ipsum ante omnia exstare: sequitur illum in-
generatio: imo potius ipsa est substantia ingenua.

BAS. Proinde quam in his deprehendimus impro-
bitatem, intelligere quidem, ut puto, facile est ad-
modum ei, qui vel leviter attenderit animum: at
eam vulgo manifestam reddere non ita fuerit facile.
Tentandum tamen, posteaquam spem collocaverimus
in eo, qui dat verbum evangelizantibus, virtute multa ⁶⁰.
Dixerat porro quod illud, si neque ipse ante
seipsum, neque aliud quidquam ante ipsum est, se-
quatur ingeneratio: sed postmodum intellexit verba
sua sibi ob jactorum fundamentorum consequentiam
in contrariam partem cedere. Nam si Deum sequitur
ingeneratio, ea illi procul dubio extrinsecus accedit.
Quod autem extra Deum est, substantia ejus non est.
Ex his autem dolosum illius commentum diffluet ac
dilabatur. Sed hoc ei ne accidat, quid facit? Haud mul-
tum curans risum, quem ob pugnantia quæ loque-
batur subiturus erat, orationem ad ea quæ voluit,
corrigeno convertit, his verbis: Imo potius hæc
ipsa est substantia ingenua. Hoc autem cum iis

(14) Editi συνιδεῖν καὶ, οἶμαι. Libri veteres ita,
ut edidimus.

(15) E regione horum verborum, Ἐκ δὲ τούτων,
in margine Reg. tertii scriptum est illud, *Ei δὲ*
τοῦτο δοθείη, Quod si hoc concederetur. Basilus,
cujus alioqui sermo perspicuus est et clarus, dum
obscuras Eunomii ineptias confutare cogitur, fit et
ipse quodammodo obscurus. Eunomiana illa, ἀκο-
λουθεῖ τούτῳ τὸ ἀγέννητον, μᾶλλον δὲ αὐτό ἐστιν
οὐσία ἀγέννητος, contendit Basilus inter se pugna-
re, nec inter se conciliari posse. Nam, inquit, quod
quemquam sequitur, id in eo adventitium est, nec
est ejus substantia. Ex quo fit, ut τὸ ἀγέννητον,
cum ex Eunomii sententia Deum sequatur, adven-
titium quidam sit in Deo, nec Deus ipse, nec sub-
stantia ingenua dici possit. Ex quibus colligi de-
bet, Eunomiam, cum τὸ ἀγέννητον substantiam in-
genitam esse diceret, secum nequaquam consen-
sisse.

(16) Editio Paris. cum tribus mss. μᾶλλον δὲ αὐ-
τός. Alii quatuor mss. cum editione Ven. αὐτό.

(17) Editio utraque cum Reg. quinto αὐτό τὸς

quæ præcesserunt nullo pacto **216** consentit. Quomodo enim Deus ita comparatus est, ut ingeneratio sit in eo et quiddam consequens, et rursus quiddam non consequens, imo sit aliquid, quod in substantiæ ratione contineatur? Verumtamen non sinit cavillationem sibi omnino corruere. Etenim si postquam dixerat ingenerationem Deum sequi, hic sermonem stitisset, nec potuisset dicere ingenerationem esse substantiam Dei universorum, nec ostendere, unigenitum Filium secundum ipsam substantiam diversum esse, cum nihil eorum quæ extrinsecus sequuntur, necessitudinem inter Patrem et Filium secundum ipsam substantiam dirimere possit. Nunc vero cum subjunxerit: Imo potius hæc ipsa est substantia ingenerata; ostendit hoc ipsum quod Deus est, ipsam ingenerationem esse. Huc autem quantum ei cursum ad impietatem stabilendam semper paret, paulo post sermone progrediente ostendam. Porro quod quidem initio dixit, id ex rerum veritate per concessorum consequentiam apparet: quod vero postremum posuit, id hæretico sensu adjectum est, cum impudentissime omnium hic orator ad sermonem corrigendum transilierit. Qui enim fieri potest ut idem et sequatur Deum, et idem sit quod ipse, cum omnibus compertum sit ac perspectum, id quod sequitur, aliud esse ab eo cuius consequens est? Hic vero quasi via quadam arrepta, ex eo quod sermonem furtim occupavit, confirmat ingenerationem substantiam esse Dei universorum: ut hoc demonstrato concessum habeat, Unigenitum

Eux. Ingenerationem autem dum dicimus, non nomine solum, secundum humanam cogitandi rationem, decorandum Deum putamus: sed ei persolvendum arbitramur quod maxime Deo debemus, ut id ipsum scilicet quod est confiteamur. Quæ enim juxta intelligentiam dicuntur, cum in nominibus solum et prolatione existentiam habeant, una cum vocibus dissolvuntur.

Bas. Negat ingenerationem juxta nostrum intel-

Alii sex mss. αὐτῷ τό. Lectio utraque potest admitti.

(18) Illa, ὁμως γε μήν, *verumtamen non sinit, etc.*, hoc modo intelligi posse videntur: Eunomius, quantum in se est, non sinit suum sophisma iners esse et inefficax: sed illud ita proponit, ut ex eo colligi possit, primum τὸ ἀγέννητον, *ingenerationem*, ipsam esse essentiam Dei universorum: deinde, unigenitum Filium non esse Deum verum. Et vero vir impius illud quasi principium primum ponebat, Deum natura gigni non posse: quo semel posito, concludebat Filium, cum genitus sit, Deum non esse.

(19) Editi ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν. Antiqui tres libri κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν.

(20) Reg. tertius οἰκειότητα διασπᾶν * quæ lectio legitur quoque in margine Reg. secundi.

(21) Editio utraque τοῦτο δὲ αὐτῷ ὅσον δρᾶμα * unde Cornarius, *hoc vero quantum scenicum actum præparet ad impietatis transgressionem*. Codices duo ὅσον αὐτῷ δρᾶμα ἀεὶ πρὸς τὴν. Alius in contexto quidem habet δρόμον * at in margine scriptum invenitur manu recentiore δρᾶμα. Reg. secundus ὅσον αὐτῷ δρόμον ἀεὶ πρὸς τὴν, nec aliter legitur in Re-

A ἔχει; καὶ πάλιν οὐχ ἐπόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ περιεχόμενον; ὁμως γε μήν (18) οὐκ ἔῃ παντελῶς αὐτῷ διαφθαρεῖν τὸ σόφισμα. Εἰ γὰρ, εἰπὼν, ὅτι ἀκολουθεῖ αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, ἐνταῦθα τὸν λόγον ἔστησεν, οὐκ ἂν εἶχεν ὅπως ἢ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν λέγῃ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἢ ἀλλοτριῶς ἔχοντα κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν (19) τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἐπιδείξῃ, οὐδενὸς δυναμένου τῶν ἔξωθεν ἐπομένων, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν οἰκειότητα διασπᾶν (20). Νῦν δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, Μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν οὐσία ἀγέννητος, ἐνεδείξατο, ὅτι αὐτὸ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀγεννησία ἐστὶ· τοῦτο δὲ ὅσον αὐτῷ δρόμον (21) ἀεὶ πρὸς τὴν ἐγχείρησιν τῆς ἀσεβείας προευνεπίξει, μικρὸν τῷ λόγῳ προσελθὼν ἐπιδείξω. "Ἔστι δ' ἄρα, ὃ μὲν ἐξ ἀρχῆς εἶπεν, ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας κατὰ τὸ σκόλουθον τῶν δεδομένων ἀναφανέν· ὃ δὲ τελευταῖον ἐπέθηκεν, ἐκ τοῦ φρονήματος τοῦ αἰρετικοῦ προσεβρίφη, ἀναισχυντότατα πάντων τοῦ λογογράφου πρὸς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ λόγου (22) μεταπηδήσαντος. Πῶς γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ταυτὸν ἐστὶν αὐτῷ, πᾶσιν ἦντος προδήλου, ὅτι τὸ ἀκολουθοῦν ἕτερόν ἐστι παρὰ τὸν οὐ ἐστὶν ἐπακολούθημα; Ὁ δὲ, ὡς περ ὁδοῦ τινος λαβόμενος, ἐκ τοῦ καθ' ὑφαρπαγὴν αὐτῷ προληφθέντος (23) λόγου, πρὸς τὴν κατασκευὴν ἐντεῦθεν χωρεῖ τοῦ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἵνα, τούτου δειχθέντος, ὁμολογούμενον ἔχη τὸ ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ. Σκοπεῖτε δὲ ἃ φησιν (24).

secundum substantiam Patri esse dissimilem. Quæ

C ΕΥΝ. Ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον, κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν, ἐκτινύουσι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ἔσθημα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν. Τὰ γὰρ τοιαῦτα ἐπίνοια λεγόμενα, ἐν ὀνόμασι μόνον καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς συνδιαλύεσθαι πέφυκεν.

ΒΑΣ. Ἀναίρει τὸ (23) κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖσθαι

giis tertio et quarto, nisi quod vox ἀεὶ in eis desit. Nec ita multo post mss. duo ἐπιδείξει. Subinde Colb. et Reg. tertius ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας.

D (22) Illud, πρὸς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ λόγου, *ad sermonem corrigendum*, debet accipi de illo, μᾶλλον δέ. Etenim hæc voces, *imo vero, vel potius*, quibus Græca verba exprimi solent, quædam sunt correctionis et occupationis formulæ.

(23) Editi et mss. nonnulli αὐτῷ ληφθέντος. Codex alius cum editione Ven. προσληφθέντος. Alii tres mss. melius προληφθέντος, *ex iis quæ occupavit, quæ prius dixit*.

(24) Reg. tertius Σκόπει δὲ οἷά φησιν. Statim codex unus ὀνόματι μόνω.

(25) Illud, Ἀναίρει τό, etc., ita interpretatur Trapezuntius: *Destruit ex commentatione in Deo ingeneratum esse perspicere*, subobscurus. Verbum ἀναίρειν, nisi valde fallor, hoc loco sumitur pro eo, quod est, *negare, inficiari*. Et certe Budæus, cum ait pag. 168, ἀναίρειν τὴν διαδικασίαν, nihil aliud esse, nisi *actionem negare*, aperte nobiscum facit. Mox Reg. quartus οἰόμενος βᾶδιαν αὐτῷ ἐντεῦθεν.

ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, ἡγούμενος ἐντεῦθεν ῥα-
 δίαν αὐτῷ τὴν ἐπιχείρησιν ἔσεσθαι τοῦ τὴν ἀγεννη-
 σίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ (26)· ἐκ τούτου δὲ ἀναν-
 τιρρήτως δείξειν, ἀνόμοιον εἶναι κατ' αὐτὴν τὴν οὐ-
 σίαν τὸν μονογενῆ Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Διὰ τοῦτο προσ-
 πλέκεται τῷ ῥήματι τῆς ἐπινοίας, ὡς οὐδὲν σημαί-
 νοντι τὸ παράπαν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τὴν
 ὑπόστασιν κεκτριμένῃ· καὶ ἀνάξιον εἶναι Θεοῦ προσ-
 ποιεῖται ταῖς ἐπινοίαις αὐτὸν ἀποσεμνύνειν. Ἐγὼ
 δὲ εἰ μὲν ἐπινοία θεωρητὸν (27) ἢ μὴ τὸ ἀγέννητον,
 οὐπω δισχυρίζομαι πρὶν ἂν ὑπ' αὐτῆς τοῦ λόγου τῆς
 ἐξετάσεως διδαχθῶμεν.

6. Αὐτὸ δὲ τοῦτο, τί ποτέ ἐστιν ἡ ἐπινοία, ἡδέως ἂν
 αὐτὸν ἐρωτήσαιμι· ἄρ' οὐδὲν παντάπασι σημαίνει
 τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ φόφος ἄλλως ἐστὶ διὰ τῆς γλώτ-
 τῆς ἐκπίπτων; Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐχὶ ἐπινοία, πα-
 ράνοια δ' ἂν μᾶλλον καὶ φλυαρία προσαγορεύοιτο. B
 Εἰ δὲ συγχωροίη σημαίνει μὲν τι τὴν ἐπινοίαν, ψευ-
 δὲς δὲ τοῦτο παντελῶς καὶ ἀνύπαρκτον, ὡς ἐν ταῖς
 μυθοποιίαις κενταύρων δὴ τινῶν ἀναπλασμοὺς καὶ
 χιμαίρας, πῶς τὸ σημαινόμενον (27*) ψεῦδος τῷ φόφῳ
 τῆς γλώττης συναφανίζεται, τῆς μὲν φωνῆς πάντως
 εἰς ἀέρα προχέουμένης, τῶν δὲ ψευδῶν νοημάτων
 ἐναπομενόντων (28) τῇ διανοίᾳ; Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴν
 ποτε ψευδῶν παντελῶς καὶ διακένων ἀναπλασμῶν,
 ἢ ἐν ταῖς καθ' ὑπνον φαντασίαις, ἢ ἄλλως ἐν ταῖς
 ματαίαις τοῦ νοῦ κινήμασιν ἢ ψυχῇ πληρωθεῖσα,
 παρακατάσχη τῇ μνήμῃ, εἶτα διὰ τῆς φωνῆς ἐξαγ-
 γεῖλαι προέληται, ὁμοῦ τῷ προενεχθέντι λόγῳ συν-
 ηφανίσθη καὶ τὰ φαντάσματα Πολλοῦ γὰρ ἂν ἄξιον C
 ἦν τὰ ψευδῆ λέγειν, εἴπερ ἡ φύσις τοῦ ψεύδους τοῖς
 λαλουμένοις συνδιεφθείρετο· ἀλλ' οὐκ ἔχον ἐστὶ φύσιν
 τοῦτό γε (29). Ὑπόλοιπον δ' ἂν εἴη δεικνύναι, πῶς
 μὲν ἡ συνήθεια, καὶ ἐπὶ ποίων πραγμάτων τῇ ἐπι-
 νοία χρῆται· πῶς δὲ τὰ θεῖα λόγια τὴν χρῆσιν αὐτῆς
 καρδέξαστο. Ὅρωμεν τοίνυν, ὅτι ἐν μὲν τῇ κοινῇ
 χρήσει τὰ ταῖς ἀθρόαις ἐπιβολαῖς τοῦ νοῦ ἀπλᾶ δο-
 κοῦντα εἶναι καὶ μοναχὰ, ταῖς δὲ κατὰ λεπτὸν ἐξ-
 ετάσει ποικίλα φαινόμενα, καὶ πολλὰ (30) ταῦτα τῷ
 νῷ διαιρούμενα, ἐπινοία μόνῃ διαίρετὰ λέγεται (31).

26) Editio Paris. οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ. Illud, τοῦ
 Θεοῦ, deest in mss. et in editione Ven. Nolim tamen
 expungantur hæ voces, nisi subaudiantur.

(27) Reg. tertius ἐπινοία θεωρητέον. Cum vox
 ἐπινοία sæpius occurrat, alienum non videtur, eam
 paucis explicare. Igitur voce ἐπινοία Eunomius in-
 telligebat mentis cogitata, subtilem quamdam ani-
 mi perceptionem, uno verbo, hunc nostrum intelli-
 gendi modum, quo res metaphysice consideramus :
 quam ultimam notionem omnium aptissimam esse
 arbitramur ad declarandum huius vocis usum. Qua-
 cumque igitur voce ad nomen ἐπινοία exprimendum
 utamur, ejus quam diximus notionis meminisse
 operæ pretium est.

(27*) Unus codex aut alter cum utraque editione
 πῶς τὸ σημαίνον, Quomodo id quod rem falsam si-
 gnificat, simul cum linguæ sono interit? Alii quin-
 que mss. πῶς τὸ σημαινόμενον, etc. Quomodo fal-
 sum quod significatur, una cum linguæ sono in-
 terit?

(28) Editio utraque cum Reg. quinto τῶν δὲ ψευ-
 δῶν ὀνομάτων ἐναπομενόντων, male. Reg. quartus
 ψευδῶν νοημάτων ἐναπομενόντων· a quo codice alii

A ligendi modum in Deo considerari, ratus probatu-
 rum se hinc facili conatu, ingenerationem substan-
 tiam Dei esse : inde vero evidenter ostensurum esse
 se, unigenitum Filium secundum ipsam substan-
 tiam Patri esse dissimilem. Quapropter vocabulo
 intelligentiæ inhæret tanquam nihil omnino signi-
 ficanti, sed in sola prolatione existentiam habenti :
 atque Deo indignum esse simulat, eum videlicet
 ideis ac perceptionibus ornare ac cohonestare. Ego
 vero an ingenitum possimus mente assequi; necne,
 non prius affirmo, quam ab ipsa rationis indagatio-
 ne doceamur.

6. Sed quidnam sit perceptio ista, libenter eum in-
 terrogaverim : utrum hoc nominis nihil omnino si-
 gnificet, et sonus sit qui temere ex ore exeat? 217
 At res hujusmodi non perceptio, sed potius amentia ac
 nugacitas appellari potest. Quod si concesserit si-
 gnificari quidem aliquid perceptione, sed falsum
 quiddam omnino, et quod revera non existat,
 quemadmodum in fabularum commentis centauri ac
 chimææ confinguntur : quomodo falsum illud quod
 significatum est, una cum linguæ sono interit, cum
 etsi vox omnino in ærem diffunditur, tamen cogi-
 tationes falsæ remaneant in animo? Neque enim
 anima quæ falsis prorsus ac vanis commentis sive
 in somniorum visis, sive alias in vanis animi mo-
 tionibus repletur, cum semel hæc in memoria reti-
 nuerit, et deinde per vocem efferre voluerit, etiam
 una cum prolato sermone imagines rerum evane-
 scunt. Etenim si natura falsi simul cum verbis inter-
 iret, operæ pretium esset falsa dicere. Sed hoc
 certe naturam non habet. Reliquum jam fuerit osten-
 dere, quomodo et quibus in rebus consuetudo di-
 ctione perceptionis utatur, et quomodo divina Elo-
 quia usum ejus susceperint. Videmus igitur, quod
 in communi quidem usu, quæ subito mentis impetu
 simplicia esse videntur ac unica, apparent tamen
 varia post accuratam indagationem, præsertim si
 has multas partes mens dividat, ea ratione sola
 divisibilia esse dicantur. Exempli causa, corpus

quinque non dissident, nisi quod vox ψευδῶν in eis
 desideretur.

(29) Illa, ἀλλ' οὐκ ἔχον, etc., Trapezuntius sic
 verterat : Non est hic istius rei natura : quæ in-
 terpretatio cum non placeret Combelsio, vir doctus
 ita emendavit : At id fieri nequit, impossibile est. Ad
 verbum interpretabimur : Sed hoc non hanc natu-
 ram habet. Hoc est : Mendacium non tale est, ut
 sit ἀνύπαρκτον quiddam, consistatque solum in no-
 mine et prolatione. Melius fortasse et simplicius sic
 interpretari licet : Sed id non ita est.

(30) Legendum ποικίλα φαινόμενα καὶ πολλὰ,
 Videmus igitur in communi usu quæ subito mentis
 impetu simplicia videntur et unica, accuratius autem
 inquirendo varia et multa, ea dum mente dividun-
 tur, sola cogitatione divisibilia dici. Paulo post d. 2,
 lege κατ' ἐπινοίαν καὶ ταῦτα. MABAN.

(31) Reg. tertius, ἐπινοία μόνῃ θεωρητὰ λέγε-
 ται, ratione sola dicuntur esse comprehensibilia.
 Alii sex mss. et utraque editio magno inter se con-
 sensu ἐπινοία μόνῃ διαίρετὰ λέγεται, ratione sola δι-
 cuntur esse divisibilia.

simplex esse prima apprehensio dicit: sed ubi ratio supervenit, illud multiplex esse ostendit, ipsum per cogitationem in ea ex quibus compositum est dissolvens, in colorem, in figuram, in duritiem, in magnitudinem, inque reliqua. Rursus quæ non subsistunt omnino, sed quadam mentis pictura ac imaginatione sola confinguntur, qualia portenta sunt quæ poetæ ac pictores cogitatione comminiscuntur, stuporem in legentibus excitaturi, hæc quoque ex consuetudine dicuntur contemplationi obnoxia esse. Quorum nulla mentione facta, sive ex ignorantia sive ex malitia, de sola rerum non subsistentium perceptione Eunomius disseruit; et ne hujus quidem naturam ut se habet, exponit. Non enim ait significari quidquam per animi perceptionem, ne falsum quidem: sed dicit nomen esse sine ulla significatione, atque in sola pronuntiatione subsistere. Et tamen tantum abest ut hoc perceptionis nomen de solis vanis ac non existentibus visis prædicetur, ut post primam in nobis a sensu impressam ideam, subtiliorem ac acuatiorumque rei considerationem, perceptionem nominemus: unde ex consuetudine, licet improprie, ratiocinatio vocatur. **218** Verbi gratia, tritici simplex intellectus omnibus inest, quod ubi apparuerit cognoscimus: at cum diligentius inquirimus, tunc et rerum multarum contemplatio, et diversa nomina res intellectas significantia sese animo offerunt. Enimvero idem triticum nunc fructum, nunc semen, et rursus alimentum appellamus; fructum quidem, velut præteritæ agriculturæ finem: semen vero, velut futuræ principium: alimentum denique, velut corpori comedentis augendo idoneum. Horum unumquodque et ratione consideratur, nec tamen una cum oris sono evanescit: sed cogitata in cogitantis animo fixa manent. Et in summa, quæcunque sensu cognoscuntur, ac in subjecto simplicia quidem esse videntur, variam vero rationem per contemplationem admittunt, hæc omnia animi perceptione sub contemplationem cadere dicuntur.

7. Ad hunc fere modum, etiam a divina Scriptura usum edocemur perceptionis. Equidem omittam reliqua; et quanquam dicere multa habeo, tamen unius solius opportunissimi mentionem faciam. Dominus noster Jesus Christus cum de seipso verba faceret, deitatisque in homines affectum, atque incarnationis gratiam hominibus declararet, proprietatibus quibusdam, quas in ipso contemplari possumus, hunc usum significavit. Nam seipsum dixit portam, viam, panem, vitem, pastorem, ac lucem⁶¹, qui tamen multis nomini-

⁶¹ Joan. x, 9; xiv, 6; vi, 51; xv, 1; x, 11; viii, 12.

(32) Codices nonnulli μόνον. Statim codex unus cum editis ex τῆς αἰσθήσεως. At miss. multi ἀπὸ τῆς.

(33) Totum illud, ὅθεν ἡ συνήθεια καλεῖ ἐπιλογισμὸν, εἰ καὶ μὴ οἰκείως, Unde consuetudo attentionem diligentiorē vocat ratiocinationem, etsi non proprie, in multis codicibus desideratur: sed legitur in utraque editione et in Colb., et in margine Regii quinti.

(34) Reg. tertius θεωρία τε πλείων. Reg. alter

Θίον, τὸ σῶμα ἀπλοῦν μὲν εἶναι φησιν ἡ πρώτη ἐντευξις, ποικίλον δὲ ὁ λόγος ἐπιὼν δείκνυσι, τῇ ἐπινοίᾳ αὐτὸ εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται διαλύων, καὶ χρῶμα, καὶ σχῆμα, καὶ ἀντιτυπίαν, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ λοιπά. Πάλιν τὰ ἀνυπόστατα μὲν παντελῶς, κατὰ δὲ ἀναζωγράφησίν τινα τῆς ἐννοίας καὶ φαντασίαν μόνην ἀνατυπούμενα, ὡς ὅσα οἱ μυθοποιοὶ καὶ ζωγράφοι πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἐκπληξιν τερατεύονται κατ' ἐπίνοιαν καὶ ταῦτα θεωρητὰ ὑπὸ τῆς συνηθείας λέγεται. Ὡν οὐδενὸς ἐπιμνησθεὶς οὗτος, ἢ ἀμαθῶς ἢ κακούργως, περὶ τῆς τῶν ἀνυπάρχτων ἐπινοίας μόνης ἡμῖν ἐφιλοσφύρισε: καὶ οὐδὲ ταύτην ὡς ἔχει φύσεως ἐξηγοῦμενος. Οὐ γὰρ σημαίνειν μὲν τὴν ἐπίνοιαν, ψευδὲς δὲ τοῦτο, φησίν: ἀλλὰ παντελῶς ἄσημον εἶναι τὸ ὄνομα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ ἐκφωνήσει τὴν ὑπόστασιν ἔχειν. Καίτοι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κατὰ τῶν ματαίων μόνων (32) καὶ ἀνυποστάτων φαντασιῶν τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς ἐπινοίας κείσθαι, ὥστε μετὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἐγγινόμενον νόημα τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐπεθυμήσιν ἐπίνοιαν ὀνομάζεσθαι: ὅθεν ἡ συνήθεια καλεῖ ἐπιλογισμὸν, εἰ καὶ μὴ οἰκείως (33). Οἷον τοῦ σίτου νόημα μὲν ἀπλοῦν ἐνυπάρχει πᾶσι, καθὼ φανέντα γνωρίζομεν: ἐν δὲ τῇ ἀκριθεί περὶ αὐτοῦ ἐξετάσει, θεωρία τε πλείων (34) προσέρχεται, καὶ προσηγοραὶ διάφοροι τῶν νοηθέντων σημαντικαί. Τὸν γὰρ αὐτὸν σῖτον νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν δὲ σπέρμα, καὶ πάλιν τροφήν: καρπὸν μὲν, ὡς τέλος τῆς παρελθούσης γεωργίας: σπέρμα δὲ, ὡς ἀρχὴν τῆς μελλούσης: τροφήν δὲ, ὡς κατάλληλον εἰς προσθήκην τῷ τοῦ προσφερομένου σώματι. Τούτων ἐν ἑκαστῶν τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ τῷ ψόφῳ τῆς γλώσσης οὐ συναπέρχεται: ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τοῦ νενοηκότος ἐνίδρυται τὰ νοήματα. Καὶ ἀπαξ-απλῶς, πάντα τὰ τῇ (35) αἰσθήσει γνώριμα, καὶ ἀπλᾶ μὲν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ δοκοῦντα, ποικίλον δὲ λόγον κατὰ τὴν θεωρίαν ἐπιδεχόμενα, ἐπινοία θεωρητὰ λέγεται.

7. Ἐγγύς δὴ [τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ἐπινοίας τὴν χρῆσιν καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ δεδιδάγμεθα λόγου. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρήσω, πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, ἐνὸς δὲ μόνου τοῦ καιριωτάτου μνησθήσομαι. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς (36) ἐν τοῖς περὶ ἑαυτοῦ λόγοις, τὴν φιλανθρωπίαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἐξ οἰκονομίας χάριν τοῖς ἀνθρώποις παραδηλῶν, ἰδιώμασι τισι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις ἀπεσήμενε ταύτην (37), θύραν ἑαυτὸν λέγων, καὶ ὄδον, καὶ ἄρτον, καὶ ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, οὐ πο-

θεωρία τε πλείων.

(35) Editi πάντα τῇ. Libri veteres πάντα τὰ τῇ.

(36) Codices duo Ἰησοῦς Χριστός. Hoc ipso in loco editi περὶ αὐτοῦ. Antiqui tres libri περὶ αὐτοῦ.

(37) Reg. quartus ὑπεσήμενε ταύτην. Monere juvat, illud, ταύτην, referendum esse ad vocem superiorem τὴν χρῆσιν.

ἡνωμένους τις ὢν· οὐ γὰρ πάντα τὰ ἰνόματα εἰς ταυ-
τὸν ἀλλήλοις φέρει. Ἄλλο γὰρ τὸ σημαινόμενον φω-
τὸς, καὶ ἄλλο ἀμπέλου, καὶ ἄλλο ὄδοῦ, καὶ ἄλλο ποι-
μένος. Ἄλλ' ἐν ὧν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ μία
οὐσία καὶ ἀπλῆ καὶ ἀσύνητος, ἄλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνο-
μάζει, ταῖς ἐπινοίαις διαφερούσας ἀλλήλων τὰς προσ-
ηγορίας μεταρροζόμενος. Κατὰ γὰρ τὴν τῶν ἐνεργειῶν
διαφορὰν, καὶ τὴν πρὸς τὰ εὐεργετούμενα σχέσιν,
διάφορα ἑαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα τίθεται. Φῶς μὲν γὰρ
ἑαυτὸν τοῦ κόσμου λέγει, τό τε ἀπρόσιτον τῆς ἐν τῇ
θεότητι δόξης τῷ ὀνόματι τούτῳ διασημαίνων, καὶ ὡς
τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως τοὺς κεκαθαρμένους τὸ
δύμα τῆς ψυχῆς καταυγάζων· ἄμπελον δὲ, ὡς τοὺς
ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν πίστιν ἐρρίζωμένους ἐπ' ἔργων
ἀγαθῶν καρποφορίας ἐκτρέφων· ἄρτον δὲ, ὡς οἰκαιο-
τάτη τροφή λογικοῦ τυγχάνων, τῷ διακρατεῖν τὴν
σύστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτῆς διασώζειν,
ἀναπληρῶν (38) ἀεὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ ἐνδέον, καὶ πρὸς
τὴν ἐξ ἀλογίας ἐγγινομένην ἀρρώστιαν οὐκ ἐὼν
ὑποφέρεσθαι (39). Καὶ οὕτως ἂν τις τῶν ὀνομάτων
ἕκαστον ἐφοδεύων ποικίλας εὗροι τὰς ἐπινοίας ἐνδὸς
ἐκάστου τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς πᾶσιν ὑποκειμέ-
νου. Τίς οὖν οὕτω τὴν γλῶσσαν πρὸς βλασφημίαν
ἠκόνηται, ὥστε τολμησαί εἰπεῖν ταῖς φωναῖς τὰς
ἐπινοίας ταύτας συνδιαλύεσθαι; Τί οὖν ἄτρεπον οὕτω
καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων λαμβάνεσθαι τινα κατ'
ἐπινοίαν, καὶ αὐτὸ τοῦτο πρῶτον (40), περὶ οὗ ὁ
σύμπας ἡμῖν κεκίνηται λόγος; Εὐρήσομεν γὰρ οὐδα-
μῶς ἐτέρως λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἄφθαρτον γὰρ
(41) καὶ ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων λέγομεν,
κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς τοῖς ὀνόμασι τούτοις προσ-
αγορεύοντες. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας
ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκπίπτουσιν πάσης ἀρχῆς εὐρί-
σκοντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγο-
μεν· ὅταν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπεκ-
τείνωμεν, τὸν ἀόριστον (42) καὶ ἄπειρον, καὶ οὐδενὶ
τέλει καταληπτὸν προσαγορεύομεν ἄφθαρτον. Ὡς
οὖν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς (43) ἄφθαρτον, οὕτω
τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὀνομάσθη, τῇ ἐπινοίᾳ
θεωρούντων ἡμῶν ἑκάτερα. Τίς οὖν ἀντρεῖ λόγος καὶ
ἐπινοεῖσθαι τῶν ὀνομάτων τούτων ἑκάτερον, καὶ ὁμο-
λογίαν εἶναι τοῦ κατ' ἀλήθειαν τῷ Θεῷ προσόντος;
Ὅδε ὡς μαχόμενα ταῦτα καὶ ἀσύμβατα παντελῶς (44)
ἀπ' ἀλλήλων διστήσι· τὸ, τί κατ' ἐπινοίαν τι λέγε-
σθαι, καὶ τὸ ἀποπληροῦν τῷ Θεῷ (45) τὴν τοῦ εἶναι ὅ

ἔστιν ὁμολογίαν.
dirimit: inficiatur videlicet, et aliquid dici juxta animi
quod est confessionem.

bus præditus non est; nec enim nomina omnia inter
se significatum eundem præ se ferunt. Enimvero aliud
lux, aliud vitis, aliud via, aliud pastor significat.
Sed cum unum sit secundum subjectum, sitque una
substantia simplex, et non composita, alias aliter
se ipse nominat, diversas appellationes inter se
ratione dissidentes sibi ipsi accommodans. Nam
pro operationum diversitate, et pro ea habitudine
quam ad ea habet, quæ beneficiis ejus afficiuntur,
diversa quoque sibi nomina imponit. Nam ideo se-
ipsum lucem mundi dicit, quod partim inaccessam
deitatis majestatem hoc nomine significet, partim
quod splendore scientiæ eos qui purgatos animi
oculos habent, illuminet. Vitem vero, quod eos qui
in eo per fidem radices egerunt, bonorum operum
fertilitate enutriet. Panem autem, quod sit cibus
mentis maxime proprius, quippe qui animæ sta-
tuni sustineat atque proprietatem ejus conservet, id
quod deest explens semper de seipso, nec sensim
delabi sinens ad eam quæ ex rationis inopia emer-
git infirmitatem. Quod si quispiam ita nomina sin-
gula percurrat, rationes varias invenire poterit, tam-
etsi secundum substantiam unum et idem subjectum
est omnibus. Quis igitur sic paratam ad blasphe-
mandum habet linguam, ut dicere audeat, simul
cum vocibus has perceptiones interire? Quid igitur
absurdi est, ad hunc etiam modum de Deo universorum
219 quædam secundum perceptionem accipi, et
hoc ipsum primum, de quo nobis tota instituta est
disputatio? Nusquam enim reperiemus vocem hanc,
ingenerationem, aliter usurpari. Incorruptibilem
namque ac ingenitum Deum universorum dicimus,
eum pro diversa notione his nominibus appellantes.
Cum enim in transacta jam sæcula respicimus, Dei-
que vita principium omne superare a nobis inveni-
tur, tunc ingenitum ipsum dicimus: cum vero in
futura sæcula cogitationem extendimus, eum, ceu
infinite ac immensum, nec ullo fine comprehen-
sum, vocamus incorruptibilem. Quemadmodum igitur
vita sine fine carens dicitur incorruptibilitas: ita ea-
dem principii expers vocatur ingeneratio, tum cum
utraque per mentem speculamur. Qua igitur ratione
negabitur, et hæc utraque nomina excogitari, et
ejus quod revera Deo inest confessionem esse? Ille
vero tanquam si hæc inter se pugnarent, nec inter
se conciliari ullo modo possent, alterum ab altero
perceptionem, et per hoc ipsum Deo persolvi ejus

(38) Veteres aliquot libri καὶ ἀναπληρῶν.

(39) Editi cum Colb. et Reg. quinto ἀποφέρε-
σθαι. Alii quinque mss. ὑποφέρεσθαι. Mox editi
ἐνδὸς ἐκάστου. Vox ἐκάστου deest in multis mss.

(40) Editi et Reg. secundus καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ
ἀγέννητον πρῶτον. Illud, τὸ ἀγέννητον, delevimus,
aliorum sex codicum et editionis Ven. auctoritatem
secuti.

(41) Illa, Ἄφθαρτον γὰρ, etc., refert Gregorius
Nyssenus, tomo II, pag. 824, eaque adversus ca-
lumnias Eunomii docte et copiose defendit.

(42) Editi et Reg. quintus τὸν ἀόριστον. Alii

quinque mss. τὸ ἀόριστον. Ibidem scriptum inve-
nitur in tribus codicibus ἄληπτον pro ἄπειρον· sed
vox ἄπειρον legitur in aliis mss. et in ipso Gregorio
Nysseno, licet alioqui non semper iisdem vocibus
utatur, quibus Basilius.

(43) Antiqui tres libri τὸ ἀτέλεστον τῆς ζωῆς. Ibi-
dem editi τὸ ἀναρχον αὐτοῦ.... ἐπιθεωρούντων. At
mss. ita, ut edidimus.

(44) Editio utraque cum Reg. quinto καὶ ἀσύμ-
βαντα παντελῶς. Alii sex mss. καὶ ἀσύμβατα,
recte.

(45) Editi τοῦ Θεοῦ. Libri veteres τῷ Θεῷ.

8. At enim ne hoc quidem prætereamus, qualis A ei simulatio pietatis excogitata sit ad auditorum eversionem, cum dicit,

EUN. Se ingeniti appellatione Deum non decorare juxta humanum intelligendi modum, sed ei persolvere debitum maxime omnium necessarium; quandoquidem eum id quod est confitetur esse.

BAS. Quibusnam verbis possit pro merito explicari harum versutiarum obliquitas? Nititur terrere simpliciores; quasi quod debent non reddant Deo, nisi ingenerationem substantiam esse consteantur. Atque suam ipsius impietatem debiti solutionem appellat, ut ne quid videatur a seipso dicere, sed id quod necessario Deo debetur, persolvere. Quin et reliquis declarat, fore ut, si ingenerationem in substantia ponant, innoxii sine pœna dimittantur: si secus juxta pium modum acceperint, futurum esse, ut ipsi tanquam qui debitum omnium antiquissimum maximeque necessarium omiserint solvere, iram sustineant implacabilem. Proinde libens eum interrogaverim, utrum hunc animi candorem pariter in omnibus quæ de Deo prædicantur servet, an in hoc duntaxat verbo? Nam si nihil omnino juxta intelligendi modum speculatur, ut ne humanis appellationibus Deum exornare videatur; omnia quæ de Deo prædicantur, similiter substantiam esse confitebitur. Quomodo igitur ridiculum non est, creandi facultatem substantiam esse dicere? aut etiam providentiam, aut similiter præscientiam rursus substantiam esse? et uno verbo, omnem actionem substantiam putare? Quod si omnia hæc ad unum significatum tendunt, necesse omnino est, ut nomina idem inter se **220** valeant, quemadmodum fit in iis qui multis nominibus appellantur: sicuti cum eundem dicimus Simonem et Petrum et Cepham. Quare qui audierit immutabilitatem Dei, deveniet ad ingenerationem: item, qui audierit indivisibilem esse, ad creandi facultatem deferetur. Ecquid hac confusione fieri possit absurdius, si quis videlicet adempto proprio uniuscujusque nominis significato, tum communi usui, tum Spiritus doctrinæ repugnet? Et quidem cum audimus de Deo, quod omnia in sapientia fecit⁶², creatricem ipsius artem docemur: cum vero audimus, quod aperit manum suam, et implet omne animal beneplacito⁶³, Providentiam omnia invadentem discimus: quando autem

8. Καὶ γὰρ αὐτὸ μηδὲ τοῦτο παρέλθωμεν, ὅσον αὐτῷ τῆς εὐλαθείας τὸ σχῆμα ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων ἐπινενόηται ἐν τῷ λέγειν,

EYN. Μὴ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν τὸν Θεὸν τῇ τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίᾳ, ἐκτινύουσι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ὄφλημα, ἐν τῇ τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίᾳ.

BAS. Τίς ἂν λόγος ἀξίως τῆς σχολιότητος ταύτης τῶν τεχνασμάτων ἐφίκοιτο; Ἐκφοβεῖν τοὺς ἀπλουστέρους ἐπιχειρεῖ, ὡς μὴ ἀποδιδόντας τὰ ὀφειλόμενα τῷ Θεῷ, εἰ μὴ οὐσίαν εἶναι ὁμολογήσειαν τὸ ἀγέννητον, καὶ ὄφληματος ἔκτισιν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ὀνομάζει, ἵνα μὴ δόξῃ παρ' ἑαυτοῦ τι λέγειν, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαιῶς τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον ἐκπληροῦν. Καὶ τοῖς λοιποῖς ἐνδείκνυται, ὅτι ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ τιθέμενοι (46) τὸ ἀγέννητον, ἀνεύθουνοι ἀφεθήσονται· εἰ δὲ ἐτέρως κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον (47) ὑπολαμβάνουσι, ὡς ἐλλειλοῖπότες τὸ πάντων χρεῶν πρεσβύτατον καὶ ἀναγκαιότατον ἔκτισμα, ἀπαραιτήτων τὴν ὀργὴν ἐκδέξονται. Ἡδῶς οὖν ἂν αὐτὸν (48) ἐξετάσαιμι, τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων φυλάσσει, ἢ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ῥῆμα; Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ὅλως κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ ἀνθρωπίναις τὸν Θεὸν σεμνύνειν προσηγορίαις, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ ἐπιλεγόμενα τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον, τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν; ἢ τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν; ἢ τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως (49); καὶ ἀπαξ ἀπλῶς, πᾶσαν ἐνέργειαν, οὐσίαν τίθεσθαι; Καὶ εἰ πάντα ταῦτα πρὸς ἓν σημαινόμενον τείνει, ἀνάγκη πᾶσα ταυτὸν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὀνόματα· ὡς ἐπὶ τῶν πολυωνύμων· ὅταν Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ Κηφᾶν τὸν αὐτὸν λέγωμεν. Οὐκοῦν ὁ ἀκούσας τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἀγέννητον ὑπαχθήσεται· καὶ ὁ ἀκούσας τὸ ἀμερὲς, πρὸς τὸ δημιουργικὸν (50) ἀποφέρεται. Καὶ ταύτης τί ἂν γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀτοπώτερον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν σημασίαν ἐκάστου τῶν ὀνομάτων, ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ χρήσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος; Καίτοι ὅταν μὲν ἀκούσωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, τὴν δημιουργικὴν τέχνην αὐτοῦ διδασκόμεθα· ὅταν δὲ, ὅτι ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπλάῃ πᾶν ζῶον εὐδοκίας (51), τὴν διὰ πάντων κειχωρηκυῖαν πρόνοιαν· ὅταν δὲ, ὅτι Ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, τὸ ἀόρατον τῆς αὐτοῦ φύσεως παιδεύμεθα. Πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον (52),

⁶² Psal. ciii, 24. ⁶³ Psal. cxliv, 16.

(46) Reg. quartus τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ τιθέμενοι, si ingenituram in essentia Dei constituent. Hoc est, si contendant Dei naturam in eo sitam esse, ut generari non possit. Illud, κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον, quod mox sequitur, videtur sic accipi debere: juxta modum qui Eunomio quidem videtur pius esse, sed non est.

(47) Κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον. His verbis intelligit Basilium catholicum sensum Marcionis sensui oppositum. MARAN.

(48) Codices aliquot οὖν ἂν αὐτόν. Vocula ἂν ab editis aberat.

(49) Antiqui duo libri λέγειν, τὸ προνοητικὸν

πάλιν οὐσίαν τὸ προγνωστικὸν ὡσαύτως. Aliquantis post editi τὸν αὐτὸν λέγομεν. Codices multi λένωμεν.

(50) Editi cum Colb. πρὸς τὸ δημιουργόν. Alii quatuor mss. δημιουργικόν.

(51) Vulg. Et implet omne animal benedictione. Suspiciari fortasse poterit quispiam, interpretem pro εὐδοκίας legisse εὐλογίας.

(52) Editio Paris. πάλιν δὲ διὰ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον. Sed præpositio διὰ nec in editione Ven. nec in nostris codicibus invenitur. Quare facile crediderim additam eam fuisse a typographis ut sensus integer redderetur. Editio

Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι, τὸ αἰεὶ ταυτὸν καὶ ἀτρέπτον τῆς θείας οὐσίας μανθάνομεν. Πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφῆς, μὴ ἴδιον σημαινόμενον ἐκάστῳ τῶν ὀνομάτων ὑποβεβλήσθαι λέγειν, ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἐνέργειαν (53), πάντα ταυτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις διορίζεσθαι τὰ ὀνόματα; Ἐπειτα ἐὰν καὶ δῶμεν τοῦτο, οὐδ' οὕτω πλέον αὐτοῖς οὐδὲ εἰς τὴν σκοπὴν περιέσται. Εἰ γὰρ πάντα ταῦτα, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λαμβανόμενα, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνει, τὸ ἀναλλοίωτον λέγω, καὶ τὸ ἀόρατον, καὶ τὸ ἀφθαρτον, παραπλησίως δηλονότι καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (54), οὐσίας ἔσται θελωτικά. Ἀόρατον γὰρ, καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀμερῆ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὀνομάζομεν. Καὶ οὕτω τὸ σοφὸν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐναντίον περιελεύσεται. Οὐ γὰρ (55) μᾶλλον διὰ τὸ ἐν μιᾷ προσηγορίᾳ διάφορον ὀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποδεικνύειν ἔξουσιν, ἢ διὰ τὴν ἐν τοῖς πλείοσι κοινωνίαν ὁμοιον ὁμολογεῖν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν δεδομένων ἐκδιασθήσονται. Εἰ δὲ λέγοι ἐπὶ μόνῃς τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τῆ εὐλαθείᾳ (56) ταύτῃ κεχρησθαι, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀφυλάκτως ἔχειν· πάλιν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν, τίς ἢ ἀποκλήρωσις (57), τσοῦτων ὄντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, ἐν ἐνὶ τούτῳ μόνῳ τὴν ἀκριβείαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦντα (58) αὐτῷ τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἔστιν ὁμολογίαν, ἐν ἑτέροις παμπληθέσι ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις σεμνύνειν μὴ (59) παραιτεῖσθαι; Ὁ γὰρ πλείονων ὀφειλέτης οὐ μᾶλλον εὐγνώμων ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς ἀποδόσει ἢ ὑπερβάλλον ἀγνωμοσύνη ἐν τῇ τῶν πλείονων ἀποστερήσει. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς τὰ πανούργα τῶν θηρίων, ταῖς ἑαυτοῦ τέχναις ἀλίσκεται, οἷς λανθάνειν ἐπιχειρεῖ, τούτοις πλέον διελεγχόμενος.

rium fraudationem. Sic igitur instar versutarum bestiarum suis ipsius artibus capitur, dum quibus latere nititur, iis magis vincitur.

⁶⁴ Psal. xvii, 12. ⁶⁵ Malac. iii, 6.

Ven. et Reg. quintus πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, et ita legendum esse arbitrator, sic ut illud, ὅταν ἀκούσωμεν, subaudiri debeat.

(53) Reg. tertius perinde atque alii mss. habet quidem in contextu ἐνέργειαν, contra vim verborum; at scriptum invenitur in margine ἐνάργειαν, contra evidentiam. Mihi dubium non est quin interpretes vetus legerit παρὰ τὴν ἀλήθειαν, cum interpretatus sit, contra veritatem: sed qua id auctoritate fecerit, nescio.

(54) Editi et mss. nonnulli Υἱοῦ καὶ Θεοῦ. Alii mss. Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(55) Hoc dicit Basilius: Patrem Filio substantia dissimilem esse ex eo colligit Eunomius, quod Pater ingenuus sit, Filius vero genitus: sed illud argumentandi genus ineptum est et absurdum. Cum enim multa sint in quibus inter se perfectissime convenient Pater et Filius, ob integerrimam illam in pluribus consensionem atque convenientiam, potius Eunomium fateri oportuerat, Patrem et Filium inter se similes esse, nec debuit ob unius vocis diversitatem eos dissimiles prædicare.

(56) Vox εὐλαθεία sumi videtur hoc loco pro quadam circumspectione, seu, pro accurata quadam loquendi et scribendi ratione. Combefisius vertit: huc religionis larva.

(57) Τίς ἢ ἀποκλήρωσις; Quænam hæc temeri-

A audimus quod *Posuit tenebras latibulum suum*⁶⁴, invisibilis naturæ ejus admonemur. Cum rursus audimus id quod in persona Dei dicitur: *Ego sum, et non mutor*⁶⁵, perpetuam identitatem ac immutabilitatem substantiæ divinæ intelligimus. Nonne igitur manifesta est insaniam, si dicas proprium significatum unicuique nomini subjectum non esse? sed contra verborum vim, decernas nomina omnia idem inter se valere? Præterea etiamsi hoc dederimus, ne sic quidem eis quidquam amplius supererit ad tuendum propositum. Etenim si hæc omnia cum de Deo et Patre dicuntur, substantiam ejus significant, immutabile dico et invisibile et incorruptibile: similiter sine dubio etiam de unigenito Dei Filio dicta, substantiam indicabunt. Nam invisibilem et immutabilem et incorruptibilem et indivisibilem ac reliquis nominibus similibus etiam unigenitum Filium nominamus. Et ita subtilis eorum argutia ipsis recidet in contrarium. Non enim magis propter unius appellationis diversitatem, dissimilem in substantia Filium poterunt demonstrare, quam propter plurimum convenientiam similem confiteri cogentur, ad hoc ex concessis necessario adacti. Quod si dixerit in sola ingenui voce se hac circumspectione uti, in reliquis vero incaute se gerere: rursus ipsum percontemur, quænam sit hæc divisio, ut cum tot **221** sint quæ de Deo dicuntur, tamen in hoc uno solo diligentiam ostendat, atque in hoc uno ei confessionem persolvat, qua confitetur id eum esse quod est: in cæteris vero quam plurimis, eum humanis intelligendi modis decorare non recuset. Etenim plura qui debet, non magis gratus judicatur ob unius redditionem, quam supra modum ingratus ob plu-

bestiarum suis ipsius artibus capitur, dum quibus

tas? Ibidem delenda negatio ante παραιτεῖσθαι. Clara enim Basilii sententia: arguit adversarium, quod essentiam Dei in sola ingenui voce confiteri vellet, in aliis vocibus, nempe incorruptibilis et invisibilis, ejus essentiam pariter confiteri recusaret. MARAN.

(58) Editi καὶ ἐν τούτῳ ἀποπληροῦν. Regii tres ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦντα. Colb. manu recenti emendatus ἀποκλήρωντα.

D (59) Particula μή abest a Reg. secundo; nec incogitanter omissa est a librario, cum in ora ejus libri scriptum sit, τὸ μή περισσόν, particula μή superflua est. Hoc idem visum est et Combefisio, qui ait vocula μή contextum aperte vitiosum reddi. Sed ego longe aliter sentio, arbitrorque particulam μή maxime necessariam esse, nedum ejus loci sententiam corrumpat. Igitur horum verborum hæc est sententia: Eunomius aliter judicat de voce ingenui, aliter de voce indivisibilis, immutabilis, incorruptibilis et aliorum similium. Negat Eunomius vocem ingenui de Deo dici posse ex nostro intelligendi modo: sed vult eam naturæ divinæ ita esse propriam, ut naturam ipsam divinam constituat. Etenim, ut jam notavimus, illud erat argumentum præcipuum Eunomii, τὸ ἀγέννητον, ingenerationem substantiam ipsam esse divinam. Negabat ergo hæreticus ille nomen, ingenuus, dici de Deo posse ex humano intelligendi modo: sed fatebatur nomina

9. Qualia vero sint quæ sequuntur, perpendite. A Posteaquam ostendit, ut putat, fieri nequaquam posse, ut ingeneratio cogitatione concipiatur, subdit :

EUN. Nec vero secundum privationem : siquidem privationes sunt privationes eorum quæ sunt natura, suntque habitibus posteriores.

BAS. Quod autem hæc ex mundana sapientia garriat, a qua præceptus actus, ejusmodi verborum novitatibus animum adjecit, demonstrare arduum non fuerit. Sunt enim Aristotelis de habitu et privatione verba, qui posteriores habitibus privationes esse ait; quemadmodum ii qui legerunt in libro qui inscribitur *Categoriæ*, possunt testari. Nobis autem satis erat ostendisse, non ex doctrina Spiritus, sed ex sapientia principum hujus sæculi hæc eum dicere, ac illud psalmi in ipsum proferre : *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua, Domine*⁶⁶. Et quoniam didiceramus, non ex doctrina Domini nostri Jesu Christi esse quæ dicuntur, satis habebamus vocis ipsius meminisse : *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*⁶⁷ : atque hoc pacto longiorem sermonem contrahere. Quippe hinc illud omnibus conspicuum fecissemus, quod nihil ipsis nobiscum sit commune. *Etenim quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fidelis cum infideli*⁶⁸? Verum ne videamur ob redargutionum inopiam ad silentium confugere, age, de iis etiam pauca disseramus. Multa eorum quæ de Deo dicuntur, o Eunomi, simili forma efferri videmus, ut puta incorruptibilis, immortalis, invisibilis. Jam vero et hanc vocem *ingenitus* formæ ejusdem esse ducimus. Quod si quipiam ea quæ sunt ejusmodi, nominant privativa, nihil ad nos. Neque enim artificia novimus verborum, neque eos qui noverunt imitamur. Verum cujuscunque tandem generis existimentur esse voces reliquæ, quas enumeravimus : ejusdem generis esse et *ingeniti* appellationem dicturi sumus. Quemadmodum igitur incorruptibile significat non inesse corruptionem

⁶⁶ Psal. cxviii, 85. ⁶⁷ Joan. viii, 44. ⁶⁸ II Cor. vi, 15.

illa, *indivisibilis, incorruptibilis, immutabilis, etc.*, tribui Deo posse secundum nostram concipiendi rationem. Atque, ut Eunomii verbis utar, recusabat homo impius decorare Deum per *ingeniti* appellationem ex humano cogitandi modo; ac non recusabat eum decorare ex nostra concipiendi ratione per appellationem *indivisibilis, immutabilis, etc.* Ex quibus planum est et compertum, particulam *μη* minime redundare, imo vero maxime necessariam esse, ut possimus sic interpretari : *in cæteris vero quam plurimis eum non recuset humanis intelligendi modis decorare*; qua interpretatione mens Eunomii optime exprimitur, qui, ut diximus, nomen unum Filio tribuere ita recusabat, ut reliqua ei dare non recusaret. Nec est prætereundum silentio, voculam *μη*, ut in editione Parisiensi, ita et in editione Ven. et in Colb. et in Regiis tribus codicibus reperiri. Et illud adnotabo, legi in Reg. primo *σεμνύνειν* ἔ *παραιτεῖσθαι*. Puto autem ἔ scriptum fuisse pro *η*, *vel*, *aut*, librariumque indicare voluisse, horum duorum verborum alterum quidem legi oportere : sed ne-

9. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου σκοπεῖτε (60). Δείξας, ὡς οἴεται, ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἐπινοῖα λαβεῖν τὸ ἀγέννητον, ἐπάγει·

EYN. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στέρησεις εἰσὶ στέρησεις, καὶ τῶν ἐξέων δεύτεραι.

BAS. Ταῦτα δὲ, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας περιλαλεῖ, ὑφ' ἧς ἐκτραχηλισθεὶς, ταῖς τοιαύταις τῶν λόγων ἐπέθετο καινοτομίαις, οὐ χαλεπὸν ἐπιδείξαι. Ἀριστοτέλους γὰρ εἰσιν, ὡς οἱ ἀνεγνωχότες εἰποιεν ἂν, ἐν ταῖς ἐπιγραφόμεναις αὐτοῦ *Κατηγορίαις*, οἱ περὶ ἐξέως καὶ στέρησεως λόγοι, δευτέρας εἶναι λέγοντος τῶν ἐξέων τὰς στέρησεις. Ἡμῖν δὲ ἐξήρκει δείξασιν αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου λαλοῦντα, τὸ τοῦ ψαλμοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπιφθέγγεσθαι, ὅτι *Διηγήσαντό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε· καὶ μαθόντας, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν διδαγμάτων (61) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, τῆς αὐτοῦ φωνῆς ὑπομνησθῆναι, ὅτι Ὅταν λαλήῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τοὺς πολλοὺς τῶν λόγων ἑαυτοῖς συντεμεῖν, ἐντεῦθεν πᾶσι καταφανὲς ποιήσαντας, ὅτι οὐδεμία ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς κοινωνία. Τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαι; ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου; Ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν ἐλέγχων εἰς τὴν σωπὴν καταφύγειν, φέρε, καὶ περὶ τούτων βραχέα διαλεχθῶμεν. Πολλὰ, ὦ Εὐνόμιε, τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων κατὰ τὸν ὁμοῖον ὁρῶμεν ἐκφερόμενα τύπον, οἷον ὁ ἀφθαρτος, ὁ ἀθάνατος, ὁ ἀόρατος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ τύπου τιθέμεθα εἶναι καὶ τὸ, ἀγέννητος. Εἰ μὲν οὖν στερητικὰ τινες ὀνομάζουσι τὰ τοιαῦτα, οὐ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὐτε γὰρ ἴσμεν τεχνολογίας λέξεων, οὐτε τοὺς εἰδότες ζηλοῦμεν. Πλὴν γε δὴ ὅτι οὐπερ ἂν τεθῶσιν αἱ λοιπαὶ φωναὶ ἅς ἀπηριθμησάμεθα, τοῦ αὐτοῦ εἶναι φήσομεν καὶ τὴν τοῦ, ἀγέννητου, προσηγορίαν. Ὡς τοίνυν τὸ ἀφθαρτον τὸ μὴ προσεῖναι τῷ Θεῷ φθορὰν σημαίνει· καὶ τὸ ἀόρατον τὸ ὑπερβαίνειν αὐτὸν*

scivisse utrum seligi deberet, ob idque utramque vocem posuisse, ut pro suo quisque arbitrato legeret. Redeamus ad Eunomium, cujus tota ratiocinatio eo redibat : Quaquam Filius vocatur invisibilis, immortalis, immutabilis, quemadmodum et Pater, tamen Deus vere et proprie non est. Hæc enim nomina non afficiunt ipsam naturam divinam : sed Deo tribuuntur ex humano concipiendi modo. Sed aliud nomen est, quod Dei est proprium, quod character est divinitatis, quod ipsam naturam divinam constituit, quod Deo non tribuitur ex nostro intelligendi modo, ei tamen id nomen non convenit Filio, imo etiam maxime repugnat; ex quo sit ut Filius proprie Deus non sit. Illud autem nomen est τὸ ἀγέννητον, *ingenitum*.

(60) Codices duo σκοπήσατε. Ibidem editi Δείξας γάρ. Vocula γάρ deest in omnibus mss.

(61) Editi et Reg. quintus οὐκ ἐκ τῶν θείων καὶ ἀληθινῶν διδαγμάτων, non ex divinis verisque documentis. Alii sex mss. ut in contextu; nec aliter legerat interpres.

πάσαν την διὰ τῶν ὀφθαλμῶν κατάληψιν· καὶ τὸ ἀσώ-
ματον τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦ τριχῆ διαστατῆν τὴν
οὐσίαν· καὶ τὸ ἀθάνατον τὸ μηδέποτε διάλυσιν αὐ-
τῷ προσγενήσεσθαι· οὕτω φαμέν καὶ τὸ, ἀγέννητον,
δηλοῦν τὸ γέννησιν αὐτῷ (62) μὴ προσεῖναι. Εἰ μὲν
οὖν μηδὲν τούτων στερητικὸν τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ
ἐκεῖνο. Εἰ δὲ ἐπ' ἐκείνων δίδως τὸ κατὰ στέρησιν
λέγεσθαι, ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας οὐ
συγχωρεῖς, εἰπέ, τίνας μὲν ἕξως προλαβούσης στέ-
ρησιν ἐμφαίνει τὸ ἀφθαρτον; πῶς δὲ οὐχὶ τὸ ἴσον
αὐτῷ δύναται τὸ (63) ἀγέννητον; Ἀλλὰ περὶ μόνην
ταύτην τὴν λέξιν κακοτεχνεῖ, διότι ἐντεῦθεν αὐτῷ αἱ
ἀφορμαὶ τῆς ἀσεβείας ἤσθηται. Ἴνα δὲ σαφὲς αὐ-
τοῦ τὸ τέχνασμα γένηται, οὕτω ποιήσατε· οὐς ἐπὶ
τοῦ ἀγεννήτου γυμνάσει λόγους, ὅτι οὔτε κατ' ἐπί-
νοιαν ἀνθρωπίνην, οὔτε κατὰ στέρησιν εὐλογόν ἐστι
περὶ Θεοῦ λέγεσθαι, τούτους μετενεγκόντες ἐπ' ἄλ-
λου τινὸς τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, σκοπεῖτε. Εὐ-
ρήσετε γὰρ ἐκάστῳ ἀκριβῶς ἐφαρμόζοντας. Καὶ, εἰ
βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου ταῦτα λέγωμεν, αὐτὴν
αὐτοῦ τὴν λέξιν μετακομίσαντες. Ἀφθαρτον δὲ λέ-
γοντες, οὐ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἴο-
μεθα δεῖν· ἀποτινύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγ-
καϊότατον ὄφλημα, τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν·
ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν (64)· εἴ γε τῶν κατὰ
φύσιν αἱ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις, καὶ τῶν ἕξως
δεύτεραι. Τί μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου πρέπει ταῦτα
φιλοσοφεῖν ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου, καὶ ὅλως ἐφ'
ἐκάστης φωνῆς τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον ἐκφερο-
μένης; Ἀλλ' οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτῷ πρὸς τὴν ἀσε-
βειαν συνεργεῖ. Διὸ τῶν λοιπῶν οὐδὲ μέμνηται, καί-
τοι μυρίων ἔντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων.

aliud nihil ei ad impietatem conducit. Quare ne
sint quæ de Deo dicuntur.

10. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἐν μὲν οὐδὲν ἐστὶν ὄνομα ὃ
πάσαν ἐξαρκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν περιλαβόν, ἰκα-
νῶς ἐξαγγεῖλαι· πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ' ἰδίαν
ἕκαστον σημασίαν, ἀμυδρὰν μὲν παντελῶς καὶ μι-
κροτάτην, ὡς πρὸς τὸ ὅλον, ἡμῖν γε μὴν ἐξαρκοῦσαν
τὴν ἔννοιαν συναθροίζει. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ
λεγομένοις ὀνόμασι, τὰ μὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ
δηλωτικά ἐστι, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον, τῶν μὴ προσόντων.
Ἐκ δύο γὰρ τούτων οἶοναι χαρακτήρ τις ἡμῖν ἐγγί-
νεται τοῦ Θεοῦ, ἕκ τε τῆς τῶν ἀπεμφαινόντων ἀρνή-
σεως καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας. Οἶον,
ὅταν ἀφθαρτον ὀνομάζωμεν, δυνάμει (65) λέγομεν
ἑαυτοῖς ἢ τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι Μὴ οἶου φθορᾶ τὸν
Θεὸν ὑποκεῖσθαι· καὶ ὅταν ἀόρατον, ὅτι Μὴ ὑπολά-
θης αὐτὸν τῇ διὰ τῶν ὄψεων αἰσθήσει καταλαμβά-

A in Deo : et invisibile, excellere eum omnem oculo-
rum comprehensionem : et incorporeum, substan-
tiam ejus trina dimensione non constare : et im-
mortale, eum dissolutioni nunquam obnoxium fore :
eundem ad modum dicimus *ingenitum* etiam signi-
ficare, generationem in ipso non inesse. Proinde
si nullum ex illis nominibus privativum est, neque
hoc erit. Quod si concedis illa secundum privatio-
nem dici, sed id in appellatione ingeniti non admit-
tas : dic, quo habitu **222** præcedente, incorrupti-
bile privationem indicet? aut quomodo ingenitum
non idem quod hoc valeat? At circa hoc verbum
solum malignis artibus utitur, quod ei hinc impie-
tatis dependent occasiones. Sed artificiam ejus ma-
nifestura ut fiat, ita facite : quos de ingenito in-
struit sermones, quod neque ex humano concipi-
endi modo, neque ex privatione de Deo dici par-
est ; hos translato in aliud quoddam nomen ex his
quæ de Deo dicuntur, consideretis velim. Unicui-
que enim illorum prorsus convenire comperietis.
Et, si vultis, de incorruptibili eadem dicamus, his
ipsis quibus utitur verbis huc transmotis. Incorru-
ptibilem autem cum dicimus, non secundum huma-
num intelligendi modum decorandum esse Deum
arbitramur : sed persolvendum ei debitum maxime
omnium necessarium, confessionem videlicet, qua
eum id esse quod est confiteamur : sed neque se-
cundum privationem : siquidem privationes sunt
privationes eorum quæ sunt natura, suntque habi-
tibus posteriores. Cur magis de ingenito hæc affir-
mare decet, quam de incorruptibili, et omnino de
qualibet voce, quæ eodem modo proferatur? Sed
meminit quidem reliquorum, etiamsi innumera

10. Habet autem se res hoc modo. Nullum qui-
dem nomen est quod totam Dei naturam comple-
xum, sat eam possit enuntiare : plura vero et va-
ria, singula in propria significatione, obscuram
quidem omnino et perquam exiguam, si cum toto
comparetur, nobis tamen sufficientem, intelligentiam
congerunt. Itaque inter nomina ea quæ de Deo di-
cuntur, aliqua significant quæ Deo insunt : aliqua
vero econtrario indicant quæ ei non insunt. Ex
his enim duobus, et ex eorum quæ dissentanea
sunt negatione, et ex eorum quæ adsunt confes-
sione, velut quidam Dei character nobis imprimitur.
Exempli causa, cum incorruptibilem nominamus,
idem facimus ac si dicamus aut nobis ipsis aut au-
dientibus : Cave putes Deum subjacere corruptioni :

(62) Reg. tertius γένεσιν αὐτῷ. Editi et alii mss.
γέννησιν αὐτῷ.

(63) Editi δύναται ἂν τό. At mss. quatuor δύναται
τό.

(64) Editi κατὰ τὴν στέρησιν. Articulus in mss.
nou invenitur. Neque secundum privationem. Hoc
est, quemadmodum non putamus Deum decorandum
esse per privationem : ita non putamus eum deco-
randum esse per humanum intelligendi modum. Ea
igitur videtur fuisse mens Eunomii, aliter judican-
dum esse de vocibus ἀφθαρτος, ἀθάνατος, ἀόρατος,

aliter de voce ἀγέννητος. Illa enim privativa sunt,
cum præ se privationem ferant, corruptionis, mor-
tis, visus : sed hoc tale non est, cum privationem
non indicet, sed ipsam naturam divinam constituat.
Argumentum autem illud Eunomii quam leve sit et
futile, ex Basilii verbis perspicui potest.

(65) Illud, δυνάμει, qui ita interpretaretur, *aqui-
pollenter*, bene quidem rem expressurum puto, sed
non Latine. Aliquanto infra mss. nonnulli μηδὲ ἀρ-
χῆς.

et cum invisibilem : Ne existimaveris ipsum oculorum sensu comprehendi : et cum immortalē, Absit ut unquam credas mortem Deo accidere : Sic igitur et cum ingenitum, Ne arbitreris ex ulla causa aut principio existentiam Dei dependere. Et ut verbo dicam, ex unoquoque horum docemur, ut ne in indecoras sententias incidamus tum, cum de Deo quidpiam cogitamus. Itaque ut præcipuam Dei proprietatem cognoscamus, alter alteri, cum de Deo sermo habetur, interdiciamus ne cogitatione ad ea quæ non oportet deferamur, ne unquam homines putent Deum esse quidquam corruptibile, aut visibile, aut generatum. Quare per omnia hæc prohibitoria nomina, ejus quod alienum est sit quasi negatio quædam, dum singula distinguens mens nostra, eorum quæ in Deo non insunt opiniones **223** exiit. Deum rursus bonum dicimus, et justum, et creatorem, et judicem, aliaque hujusmodi. Quemadmodum igitur in illis hæc voces reprobationem quamdam, ac interdictionem significabant notionum a Deo alienarum : ita hic positionem et naturam eorum quæ propria Dei sunt, convenienterque in eo considerantur, significant. Itaque ex utroque appellationum genere docemur, aut de his quæ adsunt, quod adsint : aut de his quæ absunt, quod absint. Vox autem *ingenitum* ea quæ non adsunt significat : indicat enim Deo generationem non adesse. Hoc autem sive quis privationem, sive interdictionem, sive negationem, sive quid hujusmodi appellare voluerit, haud contendemus. Quod autem nihil eorum quæ in Deo insunt significet *ingeniti* vox, ex jam dictis satis declaratum esse puto. At substantia non est quidquam eorum quæ non adsunt : sed est ipsum *esse* Dei, quod inter ea quæ non sunt, annumerare, summæ amentię est. Etenim si substantia in numero eorum quæ non sunt, locatur, multo minus aliud quidpiam eorum quæ de Deo dicuntur, fuerit. Demonstratum est autem, *ingeniti* vocem inter ea quæ non adsunt, numerari ; mendax est igitur qui hac voce substantiam significari putat.

41. At vero Eunomius aliquid de Deo secundum privationem dici ægre ferens, tanquam si res esset absurda, ad religiosiorem scilicet sententiam con-

(66) Scriptum in margine Reg. quarti *ἐννοίας*. Statim idem codex *μήποτε οἰηθῶμεν* sed illud quod paulo post legitur, *οἱ ἄνθρωποι*, eo in codice omititur.

(67) Vocula *γε* in majori parte mss. deest.

(68) Illud, *καὶ τὰς περὶ*, etc., ad verbum sic interpretabere : *et deponit opiniones rerum quæ Deo non adsunt*.

(69) Hæc verba, *Ὡς οὖν*, etc., sic debent intelligi : quemadmodum nomina privativa, qualia sunt *indivisible*, *incorruptibile*, etc., remouent a Deo cogitationes quasdam : ita ea nomina quæ privationem non præferunt, quod genus sunt *bonus*, *justus*, *creator*, etc., positivum quiddam in Deo ostendunt.

(70) Editi *σχολή γ' ἄν*. Reg. tertius *σχολή γε ἄν*. Codex Colb. cum duobus Regiis *σχολῆ*, bene. Hoc dicit Basiliius : Si substantia locatur inter ea quæ in Deo positiva non sunt : longe minus quidvis aliud eorum, quæ de Deo prædicantur, locabitur

νεσθαι· καὶ ὅταν ἀθάνατον, ὅτι μήποτε οἰηθῆς θάνατον προσγίνεσθαι τῷ Θεῷ. Οὕτω δὲ καὶ ὅταν ἀγέννητον, ὅτι Μηδεμιᾶς αἰτίας μήτε ἀρχῆς ἐξῆφθαι τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίσσης. Καὶ ὅλως, ἐξ ἐκάστου τούτων διδασκόμεθα μὴ εἰς ἀπρεπεῖς ἐννοίας ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψειςι καταπίπτειν. Οὐκοῦν ἵνα τὸ ἐξαίρετον ἰδίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώμεν, ἀπαγορεύομεν ἀλλήλοις ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, μὴ καταφέρειν τὰς διανοίας (66) εἰς ἃ μὴ δεῖ, ἵνα μήποτε οἰηθῶσιν ἐν τῶν φθαρτῶν, ἢ ἐν τῶν ὁρατῶν, ἢ ἐν τῶν γεννητῶν τὸν Θεὸν ὑπάρχειν οἱ ἄνθρωποι. Ὡστε διὰ τούτων γε (67) ἀπάντων τῶν ἀπηγορευμένων ὀνομάτων, οἷον ἐκ ἀρνήσεως τίς ἐστι τοῦ ἀλλοτρίου, διαρθρομένης ἡμῶν τῆς διανοίας, καὶ τὰς περὶ (68) τῶν μὴ προσόντων αὐτῷ ὑπολήψειςι ἀποτιθεμένης. Πάλιν, ἀγαθὸν λέγομεν τὸν Θεὸν, καὶ δίκαιον, καὶ δημιουργὸν, καὶ κριτὴν, καὶ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα. Ὡς οὖν (69) ἐπ' ἐκείνων ἀθέτησιν τινα καὶ ἀπαγόρευσιν τῶν ἀλλοτρίων τοῦ Θεοῦ ἐσήμαινον αἱ φωναί, οὕτως ἐν ταῦθα θέσιν καὶ ὑπαρξίν τῶν οἰκείων τῷ Θεῷ καὶ πρεπόντως περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἀποσημαίνουσιν. Ἐκ τοίνυν ἐκατέρου τοῦ εἶδους τῶν προστηγοριῶν διδασκόμεθα, ἢ περὶ τῶν προσόντων, ὅτι πρόσεστιν, ἢ περὶ τῶν μὴ προσόντων, ὅτι μὴ πρόσεστι. Τὸ γε μὴν ἀγέννητον τῶν μὴ προσόντων ἐστὶ σημαντικόν· δηλοῖ γὰρ τὸ μὴ προσεῖναι γέννησιν τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ εἴτε ἀφαιρετικόν, εἴτε ἀπαγορευτικόν ἢ ἀρνητικόν τι τοιοῦτον βούλοιτό τις προσαγορεύειν, οὐ διοισόμεθα. Ὅτι δὲ οὐ τῶν ὑπαρχόντων τῷ Θεῷ σημαντικόν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀρκούντως οἶμαι δηλοῦσθαι τοῖς εἰρημένοις. Ἡ δὲ οὐσία οὐχ ἐν τι τῶν μὴ προσόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς μὴ οὔσι καταριθμεῖν παρανοίας ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ἐν ταῖς μὴ οὔσι, σχολῆ γε ἄν (70) ἄλλο τι τῶν λεγομένων εἴη Δέδεικται δὲ ἄρα τὸ ἀγέννητον τοῖς μὴ προσοῦσι συντεταγμένον (71)· ὥστε ψευδῆς ὁ τιθέμενος τῆς οὐσίας αὐτῆς εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην δηλωτικὴν.

41. Ὁ δὲ, ὡς ἐπ' ἀτόπῳ τῷ κατὰ στέρησιν τι λέγεσθαι περὶ Θεοῦ δυσχεραίνων, ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον (72) δῆθεν καταφεύγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν

inter ea quæ positiva sunt in Deo. Etenim nihil æque designat in Deo positivum quiddam, atque substantia ipsa, quam omnium basim esse constat. Ex quibus colligi debet, Basilium, ut alias sæpe, ita hic ἐλλειπτικῶς locutum fuisse, sic ut post vocem εἴη subaudiatur ἐν οὔσι, in *exstantibus* : quas duas voces Latinas in interpretatione quoque subaudiendas esse moneo.

(71) Editi ἐν τοῖς μὴ προσοῦσι τεταγμένον. At mss. plerique omnes ut in contextu.

(72) Interpres, qui, ut puto, sibi persuadere non poterat, quidquam pie ab Eunomio dictum fuisse, sibi visus est legere ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον. Ita enim vertit : *ad aliud magis impie dictum refugit*. Sed et editi et mss. habent ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, *ad aliquid magis pium confugit* : quod ironice dictum esse, nemo non videt. Hoc ipso in loco editio Paris. καταφεύγει, καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεται τὸ ἀγέννητον. Editio Ven. καταφεύγει, τῷ αὐτῇ, etc., ut in edi-

τίθεσθαι τὸ ἀγέννητον, καὶ συνάγων ἐαυτῷ τὸν λόγον πρὸς τὸ κεφάλαιον, οὕτω γράφει·

ΕΥΝ. Οὐκοῦν, εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει (ἀμερῆς γάρ), μήτε ἐν αὐτῷ ὡς ἕτερον (ἀπλοῦς γάρ), μήτε παρ' αὐτὸν ἕτερον (εἰς γάρ καὶ μόνος ἀγέννητος), αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἦγαγε τὸν λόγον ἐφ' ἃ ἐβούλετο, καὶ πανταχόθεν τὸ ἀγέννητον ἀποσπάσας, εἰς αὐτὴν (73) συνήλασεν, ὡς ᾤετο, τὴν οὐσίαν· εἰπὼν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὅτι αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος. Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸς ἂν φαίην, οὐ μὴν τὸ ἀγέννητον τὴν οὐσίαν. Ἐπειτα μέντοι κάκεινῳ προσέχειν ἄξιον, ὅτι τὸ ἀμερῆς καὶ τὸ ἀπλοῦν, ταυτὸν ὑπάρχον κατὰ τὴν ἔννοιαν (ἀμερές τε (74) γάρ ἐστὶ τὸ μὴ ἐκ μερῶν συγκείμενον, καὶ ἀπλοῦν ὡσαύτως τὸ μὴ ἐκ πλειόνων τὴν σύστασιν ἔχον), οὗτος ὡς διαφέροντα τῷ ὑποκειμένῳ δίστησιν ἀπ' ἀλλήλων. Εἶτα ἀπαγορεύει μὴ δεῖν καταμερίζειν τὸν Θεόν, μηδὲ τὸ μὲν τι αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ γεννητὸν ὑποπτέυειν· μηδ' αὖ ἐγκείσθαι ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ νομίζειν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον. Τούτων δὲ τὸ μάταιον ἀποκνῶ διελέγχειν. Ἔοικε γάρ πως συνεξομοιοῦσθαι τῷ ματαιολογοῦντι ὁ ἀντιλέγων. Διόπερ, οἶμαι, ὁ σοφὸς παρεγγυᾷ Σολομῶν μὴ ἀποκρίνασθαι (75) τῷ ἄφρονι κατὰ τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην. Τοὺς γάρ (76) μήτε εἰρημένους μήτε λεχθέντας ποτὲ λόγους ὑπὸ διαίρεσιν ἤγαγεν, ἵνα δόξῃ ἐν πολλοῖς τοῖς ἀπηριθμημένοις, καθ' ἓνα μόνον τρόπον, οἰκείως ἐξευρίσκειν λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἡμῖν δὲ ἴσως πλείονος ἔδει λόγου πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους παράστασιν, καὶ πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι περ οὐκ οὐσία Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, εἴπερ τὰ ἐν τῇ διαίρεσει παρ' αὐτοῦ ἀπηριθμημένα μὴ σαφῶς ἐξεληλεγκτο. Εἰ γάρ ἰσχυρῶς εἶχεν ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι οὔτε κατ' ἐπίνοιαν οὔτε κατὰ στέρησιν λαμβάνεται τὸ ἀγέννητον, οὐδ' οὕτω μὲν ἂν πάντως ἀκολουθίαν εἶχε τὸ συναγόμενον. Τίς γάρ ἢ ἀνάγκη, ὑπὸ ἐν τῶν ἀπηριθμημένων τὴν ἀγεννησίαν πεσεῖν; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς ὡς ἀναγκαίως συνημμένον τοῖς προάγουσιν ἐπιφέρει τὸ, Οὐκοῦν εἰ (77) μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε κατὰ ἄλλον τινὰ τῶν ἀπηριθμημένων τρόπον, αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος· οὕτως ἡμεῖς ἀντιστρέψαντες εἰπώμεν, ὅτι Οὐκοῦν ἐπειδὴ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ στερητικὸν ἐστὶ τὸ ὄνομα, οὐχὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἔως γὰρ οὐκ

fugit; eo nimirum, ut in ipsa substantia ingentium constituat; sermonemque in summam contrahens, ita scribit:

EUN. Igitur si neque secundum concipiendi modum, neque secundum privationem, neque in parte (quippe est indivisibilis), neque in ipso velut aliud (simplex namque est), neque præter eum aliud (unus enim est et solus ingentus): hoc ipsum fuerit utique substantia ingenta.

BAS. Perduxit orationem quo voluit; et posteaquam undelibet ingentium extrusit, in ipsam, ut putavit, substantiam intravit, quippe qui de Deo universorum dixerit, quod ingentium ipsa ingenta substantia sit. Ego vero substantiam Dei ingentiam esse, etiam ipse dixerim, non autem ingentium esse substantiam. Deinde illud quoque attendere operæ pretium est, quod indivisibile et simplex, quæ eadem sunt inter se significatione (indivisibile enim est quod ex partibus non componitur, et simplex similiter quod e pluribus non constat); hic quasi diversa sint subjecto, alterum ab altero separat. Postea vetat, Deum dividi oportere, aut aliam ipsius partem ingentiam, aliam genitam suspicari, aut rursus arbitrari, ingentium in ipso velut aliud in alio situm esse. Horum autem verborum vanitatem piget me confutare. Videtur enim quodammodo similis fieri ei qui vana dicit, is qui contradicit. **224** Quapropter, opinor, sapiens Salomon admonet⁶⁹, ut ne respondeamus insipienti juxta insipientiam illius. Quæ enim neque dicta, neque prolata sunt unquam, ea hic suæ divisioni subjecit, ut, multis enumeratis, invenire videatur ingentium unico modo proprie dici. Nobis autem fortasse longiori opus esset oratione, ut mendacium detegeremus, ingentiumque substantiam Dei nos esse demonstraremus: nisi quæ ab eo per divisionem enumerata sunt, jam liquido refutata essent. Nam etiamsi vim haberet allata ab illo ratio, quod neque ex intelligendi modo, neque ex privatione ingentiam accipitur: utique ne sic quidem id quod colligit, consequeretur. Quid enim necesse est sub uno enumeratorum contineri ingentium? Sed quoniam ipse tanquam aliquid præcedentibus necessario conjunctum infert illud: Igitur si neque secundum intelligentiam, neque secundum privationem, neque secundum alium ullum ex enumeratis modum, ingentium utique ipsamet fuerit substantia ingenta: nos retorquentes sic dicamus: Igitur quoniam

⁶⁹ Prov. xxvi, 4.

tionem Paris. Codex Colb. et alii quinque Regii καταφεύγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεσθαι τὸ ἀγέννητον. Supple ἦτοι ἐπὶ, ut legas ἦτοι ἐπὶ τὸ εἰς αὐτὴν τὴν, etc. Videlicet eo confugit: aut illud, τὸ εἰς αὐτὴν, invertit, ut legas, εἰς τὸ αὐτὴν τὴν, etc., ita ut arbitretur illud, ingentium, ipsam esse substantiam. Etenim principiis suis insistens Eunomius, mox ait illud, ingentus, ipsam esse substantiam.

(73) Reg. quartus ἀποσπάσας ἐπ' αὐτὴν.

(74) Sic mss. tres. Abest τε a vulgatis.

(75) Antiqui duo libri μὴ ἀποκρίνεσθαι.

(76) Horum verborum, Τοὺς γάρ, etc., hæc est sententia: divisionem illam, μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει, Eunomius finxit, eamque primus evulgavit.

(77) Illa, Οὐκοῦν εἰ, ita intellige: Si neque secundum nostram intelligendi rationem, neque secundum privationem, neque secundum alios quos enumeravimus intelligendi modos ingentium de Deo dicitur; necesse est ut ingentium ipsa sit ingenta essentia substantiaque.

ratione consideratur, et privativum nomen est, non est substantia Dei ingenitum. Quamdiu enim quæ nobis dicta sunt non refutat, nec suis propositionibus robur addit, id quod colligit, nullum locum habebit.

12. In summa, quod putat se Dei, qui super omnia est, substantiam ipsam adinvenisse, quantæ superbiam est atque elationis! Fere enim jactantia superant vel illum ipsum, qui dixit: *Super astra ponam sedem meam*⁷⁰: qui scilicet non contra stellas aut cælum insurgant, sed ipsam Dei universorum substantiam pervadere se gloriantur. Percontemur autem eum, undenam comprehendisse se eam dicat. Ex communine notione? At hæc Deum esse, non quid sit, nos admonet. An ex doctrina Spiritus? Quali, aut ubi tradita? Nonne magnus ille David cui occulta absconditaque suæ sapientiæ Deus manifestavit, palam confitetur inaccessam esse Dei cognitionem, cum dicit: *Mirabilis factu est scientia tua ex me, confortata est; num potero ad eam*⁷¹? Isaias autem dum majestatem Dei specularetur, quid nobis de divina substantia declaravit? qui proferens de Christo vaticinium, testatur his verbis: *Generationem ejus quis enarrabit*⁷²? Quid vero vas electionis Paulus, qui loquentem in se habebat Christum, qui ad tertium usque cælum raptus est, qui arcana audivit verba, quæ non licet homini loqui; quam nobis de substantia Dei doctrinam reliquit? Hic ad particulares providentiæ rationes cum respexisset, velut vertigine laborans propter insuperabilem contemplandi difficultatem, quasi clamans vocem illam emisit: *O altitudo divitiarum et sapientiæ et cognitionis Dei: quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus*⁷³! Quod si hæc illi ipsi qui ad mensuram cognitionis Pauli pervenerunt, assequi non possunt; quanta est superbia eorum, qui se substantiam **225** Dei profitentur cognoscere? Quos profecto libens interrogaverim, quidnam de terra in qua commorantur, et ex qua nati sunt, dicant, quam ejus nobis exponant substantiam: ut si de iis quæ humi sunt ac pedibus subjacent, certo indubitanterque disserant, tunc eis quoque, cum de rebus intellectum omnem superantibus sententiam proferunt, fidem habeamus. Quæ igitur substantia est terræ? quis comprehensionis modus? Respondeant nobis utrum eam ratio assequatur, an sensus? **D** sed si sensum dicent, quo sensu potest comprehendi? Visu? At hic colores percipit. An tactu? At hic duritiem et mollitiem, calidum et frigidum, et alia hujusmodi discernit: quorum nihil ullus, nisi in summam dementiam lapsus, substantiam dixerit. De gustu vero, deque olfactu quid attinet dicere? quorum alter sapes, alter vapores attingit.

A ἐλέγχει τὰ εἰρημένα, οὐδὲ ταῖς προτάσεσιν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν, οὐδεμίαν αὐτῷ χώραν ἔξει τὸ συναγόμενον.

12. Ὅλως δὲ, τὸ οἶσθαι τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἐξευρηκέναι, πόσης ὑπερηφανίας ἐστὶ καὶ φουσιώσεως! Σχεδὸν γὰρ καὶ αὐτὸν ἀποκρύπτουσι τῇ μεγαληγορίᾳ τὸν εἰπόντα· Ἐπάνω τῶν ἄστρων θήσομαι τὸν θρόνον μου· οἳ γε οὐχὶ ἀστέρων, ἢ οὐρανοῦ κατατολμῶσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἐμβατεύειν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύονται. Ἐξετάσωμεν γὰρ αὐτὸν, πόθεν αὐτῆς φησιν ἐν περινοίᾳ γεγενῆσθαι. Ἄρ' ἐκ τῆς κοινῆς ἐννοίας (78); Ἄλλ' αὐτὴ τὸ εἶναι τὸν Θεὸν, οὐ τὸ εἶναι ἡμῖν ὑποβάλλει. Ἄλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος; Ποίας; ἢ τῆς ποῦ κειμένης; Οὐχ ὁ μὲν μέγας Δαβὶδ, ὃ τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἐδήλωσε ὁ Θεός, φανερώς ὁμολογεῖ (79) τῆς γνώσεως τὸ ἀπρόσιτον, λέγων· Ἐθαυμάστωθ' ἢ γνώσις (80) σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν; Ἡσαΐας δὲ, ὁ ἐν θεωρίᾳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γενόμενος, τί περὶ τῆς θείας οὐσίας ἐδήλωσεν ἡμῖν; ὅς γε ἐν τῇ περὶ Χριστοῦ προφητεῖᾳ διαμαρτύρεται λέγων· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Τί δὲ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, ὁ ἕως τρίτου ἀρπαγείας οὐρανοῦ, ὁ τὰ ἄρρητα ἀκούσας ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, τίνα ἡμῖν περὶ οὐσίας Θεοῦ διδασκαλίαν ἀφῆκεν; ὅς γε ὅτε εἰς τοὺς μερικοὺς τῆς οἰκονομίας διέκυψε λόγους, οἷον ἰλιγγιάσας πρὸς τὸ τῆς θεωρίας ἀδιεξόδευτον, ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν· Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Εἰ δὲ ταῦτα τοῖς εἰς τὸ τῆς Παύλου γνώσεως μέτρον ἐφθακόσιν ἀνέφικτα, πόσος ὁ τυφὸς τῶν ἐπαγγελλομένων εἰδέναί τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ὅς ἡδέως ἂν ἐρωτήσαιμι περὶ τῆς γῆς ἐφ' ἧς ἐστᾶσι, καὶ ἀφ' ἧς γεγόνασι, τί ποτε λέγουσι; τίνα αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἀπαγγέλλουσιν ἡμῖν; ἵνα, ἐὰν ἄρα περὶ τῶν χαμαὶ καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶ κειμένων ἀναντιρρήτως ἡμῖν διαλεχθῶσι, τότε αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ἐπέκεινα πάσης ἐννοίας διατεινομένοις πιστεύσωμεν. Τίς οὖν τῆς γῆς ἢ οὐσία; ποῖος τρόπος τῆς καταλήψεως; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν, πότερον λόγος ἐφίκετο ταύτης, ἢ αἰσθησις; καὶ εἰ μὲν τὴν αἰσθησιν φήσουσι, ποῖα τῶν αἰσθησίων ἐστὶ καταληπτὴ; Ὅρασι; Ἀλλὰ χρωμάτων ἐστὶν ἀντιληπτικὴ αὕτη. Ἄλλ' ἀφῆ; Καὶ αὕτη (81) σκληρότητος καὶ ἀπαλότητος, καὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ διακριτικὴ, ὧν οὐδὲν ἂν τις οὐσίαν εἴποι, μὴ εἰς ἔσχατον παρανοίας ὑπενεχθεῖς. Περὶ γεύσεως δὲ καὶ ὀσφρήσεως τί χρὴ καὶ

⁷⁰ Isa. xiv, 13. ⁷¹ Psal. cxxxviii, 6. ⁷² Isa. liii, 8. ⁷³ Rom. xi, 33

(78) Colb. Ἄρα ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας; *An ex communi essentia?* Male.

(79) Reg. tertius ἐδήλωσε φανερώς ὁ Θεός, ὁμολογεῖ, non ita recte.

(80) Libri veteres ἢ γνώσις. Articulus in excusis

desideratur. Statim in quatuor mss. reperitur interrogationis nota post vocem αὐτήν; *Num potero ad eam?*

(81) Editi Ἄλλ' ἀφῆ; Καὶ αὕτη. At mss. duo Ἄλλ' ἀφῆ; καὶ αὕτη.

λέγειν ; ὧν ἡ μὲν χυμῶν, ἡ δὲ ἑτέρα τῶν ἀτμῶν τὴν ἀντίληψιν ἔχει. Ἀκοή δὲ ψόφων ἐστὶ καὶ φωνῶν αἰσθητικῆ, τῶν οὐδεμίαν ἔχοντων πρὸς τὴν γῆν οἰκειότητα. Λείπεται οὖν τῷ λόγῳ φάσκειν αὐτοὺς τὴν οὐσίαν αὐτῆς εὐρηχένας. Ποίῳ τούτῳ ; ποῦ τῆς Γραφῆς κειμένῳ ; ὑπὸ τίνος τῶν ἁγίων παραδοθέντι ;

13. Ὁ μὲν γε περὶ τῆς κτίσεως ἡμῖν διαλεχθεὶς, τοσοῦτον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· ἐξαρχεῖν ἡγούμενος τὸν ποιήσαντα αὐτὴν καὶ διακοσμήσαντα διαγγεῖλαι· τίς δὲ ἡ οὐσία ταύτης περιεργάζεσθαι, ὡς μάταιον καὶ ἀνωφελὲς τοῖς ἀκούουσι παρητήσατο. Εἰ τοίνυν μήτε τῆ ἐκ τῆς αἰσθήσεως μαρτυρία, μήτε τῆ ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλία, ἡ γνῶσις αὐτῆς βεβαιούται, πόθεν ἔτι φήσους τὴν κατάληψιν αὐτῆς ἐσχηκέναι ; Τὸ μὲν γὰρ ἴσον αὐτῆς αἰσθητὸν, ἡ χρωμά ἐστιν, ἡ ὄγκος, ἡ βάρος, ἡ κουφότης, ἡ πυκνότης, ἡ χαυνότης, ἡ ἀντιτυπία, ἡ ἀπαλότης, ἡ ψυχρότης, ἡ θερμότης, ἡ αἰ κατὰ τοὺς χυμοὺς ποιότητες, ἡ αἰ κατὰ σχῆμα διαφοραὶ (82)· ὧν οὐδὲν ἂν οὐσίαν εἴποιεν οὗτοι, οὐδὲ εἰ πάντα ῥαδίως λέγοιεν. Λόγῳ δὲ πάλιν οὐδὲν γέγονε θεωρητὴ τῶν σοφῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν· ποῖος οὖν ἔτι τρόπος τῆς γνώσεως ὑπολείπεται (83) ; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονοῦντες μὲν πάντα τὰ ἐν ποσὶ, διαβαίνοντες δὲ τὸν οὐρανὸν, καὶ πάσας τὰς ὑπερκοσμίους δυνάμεις, αὐτῆ δὲ τῆ πρώτῃ οὐσίᾳ διὰ τοῦ νοῦ συναπτόμενοι. Ἄλλ' ἔοικεν ὁ τυφὸς πάντων εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις παθῶν (84) χαλεπώτατον, καὶ ὄντως τῷ τοῦ διαβόλου κρίματι περιβάλλειν, οἷς ἂν προσγένηται (85). Ὅθεν καὶ οὗτοι οὐδὲ τῆς γῆς, ἣν καταπατοῦσι, τὴν φύσιν, ἥτις ἐστίν, ἐπιστάμενοι, αὐτὴν ἐμβατεύειν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀλαζονεύονται (86). Καὶ τοῖς μὲν ἁγίοις αὐτοῦ ὁ Θεὸς, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ὧν, διὰ τὸ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τελεῖν, καὶ τὸ Θεὸς ὀνομάζεσθαι, ὡς τι ἐξαίρετον καὶ πρέπον τῆ ἑαυτοῦ μεγαλειότητι, προστίμησε, λέγων ἑαυτὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ· *Τοῦτο γὰρ μου ἐστίν* (87) *ὄνομα αἰώνιον*, φησὶ, καὶ *μνημόσυρον γενεῶν γενεαῖς*. Τούτοις τοίνυν οὐδὲ τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ ἐδήλωσεν ὁ Θεός, ἥπου γε τὴν οὐσίαν ἥτις ἐστὶν ἀπεκάλυψεν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, *Κύριος*· καὶ ὤφθην πρὸς Ἀβραάμ (88), καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, *Θεὸς ὢν αὐτῶν*· καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· ὡς μείζον δηλονότι ἢ ὥστε ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ χωρηθῆναι. Εὐνομίῳ (89) δὲ, ὡς ἔοικε

¹⁴ Gen. I, 1, 2. ¹⁵ Exod. III, 15. ¹⁶ Exod. VI, 2, 3.

(82) Editi διαφοραὶ, ἡ μέγεθος. Sed illud, ἡ μέγεθος, delendum censuimus, fidem veterum quatuor librorum secuti. Nec valde admodum dubito, quin melius absit, cum aliquanto ante vox ὄγκος posita sit, quæ non raro, ut notum est, idem valet quod vox μέγεθος. Accedit etiam, quod has duas voces interpres vetus non agnovit. Ibidem mss. οὐδὲν ἂν. Vocula ἂν in editis deerat.

(83) Reg. quartus γνώσεως ὑπολείπεται. Ibidem editi ἀποκρινέσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονοῦντες πάντα. Codex Colb. et Regii tres ita, ut edidimus.

(84) Reg. quartus τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν.

(85) Potest hic locus, si libet, verti et hoc modo : et in quibus inest, eos vere diaboli condemnationi ob-

A *Auditus denique sonos percipit et voces, quibus nihil est affinitatis cum terra. Reliquum igitur est, ut sermone invenisse se ejus substantiam dicant. Quo tandem ? et quo loco Scripturæ editus est ? a quo sanctorum traditus ?*

13. Certe de creatione qui disseruit, tantum docuit nos, Deum in principio fecisse cœlum et terram, atque terram fuisse invisibilem et inornatam¹⁴ ; satis sibi esse ratus, eum qui hanc fecit atque exornavit, prædicare : quæ vero ejus substantia foret, tanquam si fuisset quiddam vanum et audientibus inutile, noluit curiosius investigare. Itaque si neque ex sensuum testimonio, neque ex sermonis doctrina, cognitio ejus constat, unde jam dicent comprehensionem ipsius adeptos esse ? Nam quod in ea sensibile est, aut color est, aut moles, aut gravitas, aut levitas, aut densitas, aut raritas, aut durities, aut mollities, aut frigiditas, aut caliditas, aut humorum qualitates, aut figuræ diversitas : quorum hi nihil dixerint substantiam, etiamsi omnia facile soleant affirmare. Rursus nullo sermone sapientium virorum atque beatorum percepta est. Quis igitur jam superest modus comprehensionis ? Respondeant nobis qui cuncta quæ sub pedibus sunt, despiciunt : cœlum vero et quaslibet cœlestes potestates transcendunt, ac ipsi primæ substantiæ mente conjunguntur. Sed videtur arrogantia omnium humanorum vitiorum gravissimum esse, et quibus inest, eos vere diaboli crimine implicari. Unde etiam hi, ne noscentes quidem qualis sit terræ quam calcant natura, ipsam Dei universorum substantiam adire se arroganter asserunt. Et Deus sanctis quidem suis, Abraham et Isaac et Jacob, quorum, ob totius virtutis perfectionem, quasi hoc fuisset præcipuum quiddam ac majestati suæ conveniens, Deus etiam nominari voluit, Deum Abraham seipsum appellans, et Deum Isaac, et Deum Jacob : *Hoc enim nomen meum est æternum*, inquit, *et memoriale generationum generationibus*¹⁵. His igitur ne suum quidem nomen declaravit Deus, nedum quæ sit sua ipsius essentia, revelarit. *Ego enim*, inquit *Dominus : et visus sum Abraham et Isaac* 226 *et Jacob, Deus existens ipsorum ; et nomen meum non indicavi ipsis*¹⁶ ; tanquam majus videlicet, quam ut humanæ aures capiant. At Eunomio, ut videtur, non nomen modo, sed etiam suam

noxios reddere. Mox editi ἦς καταπατοῦσι. At mss. non pauci ἦν.

(86) Editi ἀλαζονεύοντας, negligentia operarum. Aliquanto post Reg. quartus τῆ αὐτοῦ μεγαλειότητι.

(87) Reg. quartus γὰρ μοί ἐστίν. Infra mss. multi ἥπου τὴν οὐσίαν.

(88) Editi et unus codex καὶ ὤφθην τῷ Ἀβραάμ. Alii quinque mss. καὶ ὤφθην πρὸς Ἀβραάμ, et ita editum invenitur apud LXX.

(89) Editi et Reg. secundus χωρηθῆναι δυνάμενον. Alii tres mss. χωρηθῆναι μὴ δυνάμενον. Regii duo et Colb. χωρηθῆναι. Εὐνομίῳ, et ita edendum judicavimus. Et vero illud, ὥστε, regit infinitivum χω-

ipsam essentiam Deus patefecit : et arcanum tantum A quod nulli sanctorum fuit apertum, ipse in suis libris conscribens prodit, ac temere apud omnes homines effudit. Et quæ quidem in promissionibus nobis reposita sunt, humanam omnem cognitionem excedunt, et pax Dei intellectum omnem superat⁷⁷ : ipsam vero Dei essentiam supra omnem intelligentiam et supra humanam omnem cognitionem esse non vult.

14. Ego vero ipsius comprehensionem non homines solum, sed omnem etiam rationalem naturam excedere arbitror. Nunc autem cum dico rationalem, creatam dico. Nam soli Filio notus est Pater, et Spiritui sancto. *Nemo enim novit Patrem nisi Filius*⁷⁸. Et : *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Nemo enim novit, inquit, quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo : et quæ Dei sunt, nemo novit, nisi Spiritus qui est ex Deo*⁷⁹. Quid igitur præcipui relinquunt Unigeniti cognitioni, aut sancti Spiritus, siquidem ipsi ipsam essentiam comprehendunt? Nec enim potentiae, bonitatis ac sapientiae Dei contemplationem Unigenito attribuentes, accommodatam sibi esse essentiae intelligentiam putabunt. Nam contra omnino, constat ipsam quidem essentiam nulli nisi Unigenito et Spiritui sancto cogitabilem esse; sed ab operationibus Dei subvectos nos, et per ea quæ condita sunt conditorem intelligentes, sic bonitatem ac sapientiam ejus percipere. De Deo enim notum est, quod cunctis hominibus Deus manifestavit⁸⁰. Nam quæ apud theologos de essentia Dei conscripta esse videntur, per quasdam tropologias aut etiam allegorias, ad alias notiones ferunt. Quare si quis citra examen secundum sensum magis obvium litteræ nudæ insistere contendat, ad Judaicas et aniles fabulas devolutus, omnino ejus de Deo notionis, quæ digna sit, inops consenesceat. Nam præterquam quod materialem quamdam essentiam Dei intelliget, eaque in re impiis gentibus assentietur, ipsam quoque et variam et compositam animo sibi finget. Cum enim propheta narret electrinum quidem Deum esse a lumbis usque ad superna, ex igne vero inferna conflata esse⁸¹ : quicumque ad altiore intellectum per litteram non ascendit, sed corporeis inhaerens descriptionibus, et talem esse Dei essentiam ab Ezechiele D edoctus, rursus Deum ignem esse a Moyse audiet⁸², atque a sapiente Daniele ad alias opiniones deduce-

κεν, οὐ τὸ ὄνομα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ (90) τὴν οὐσίαν ὁ Θεὸς ἐνεφάνισε· καὶ τὸ τοσοῦτον ἀπόρρητον, ὃ μηδενὶ τῶν ἁγίων ἐφανερώθη, αὐτὸς ἐν βίβλοις γράφων δημοσιεύει καὶ ἐκλαλεῖ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπερισκέπτως. Καὶ τὰ μὲν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκείμενα ἡμῖν ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν ἐστὶν ἀνθρωπίνην, καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ὑπερέχει πάντα νοῦν· αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐ καταδέχεται ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν ἀνθρώπων εἶναι.

14. Οἶμαι δὲ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λογικὴν φύσιν ὑπερβαίνειν αὐτῆς τὴν κατάληψιν. Λογικὴν δὲ νῦν τὴν ἐν τῇ κτίσει λέγω. Υἱῷ γὰρ μόνῳ γνωστὸς ὁ Πατήρ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ὅτι *Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ, τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Οὐδεὶς γὰρ οἶδε, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ* (91)· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν ἐξαίρετον τῇ γνώσει τοῦ Μονογενοῦς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλείψουσιν, εἴπερ αὐτοὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἔχουσι τὴν κατάληψιν; Οὐ γὰρ ὅτι, τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος, καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τῷ Μονογενεῖ τὴν θεωρίαν προσνειμαντες, σύμμετρον ἑαυτοῖς θήσονται τῆς οὐσίας τὴν κατανόησιν. Πᾶν γὰρ που τὸ ἐναντίον, εἰκὸς αὐτὴν μὲν τὴν οὐσίαν ἀπερίσπτον εἶναι παντὶ, πλὴν εἰ τῷ (92) Μονογενεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἐκ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἀναγομένου ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἐννοοῦντας, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ (93), ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐφάνερωσεν. Ἐπεὶ γε ὅσα παρὰ τοῖς θεολόγοις περὶ οὐσίας Θεοῦ ἀναγεγράφθαι δοκεῖ τροπολογίαις τισὶν ἢ καὶ ἀλληγορίαις, πρὸς ἑτέρας ἐννοίας οἱ λόγοι φέρουσιν. Ὡστε εἴ τις ἀβασανίστως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν φιλοῦ παρίστασθαι φιλονεικοῦν τῷ γράμματι, πρὸς Ἰουδαίους καὶ γραῶδεις μύθους ἐκτραπείας, πτωχὸς παντελῶς τῶν ἀξίων περὶ Θεοῦ νοημάτων καταγηράσει. Πρὸς γὰρ τῷ ὑλικὴν τινα ἐννοεῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς ἀθέοις τῶν Ἑλλήνων συμφέρεσθαι, ἔτι καὶ ποικίλην καὶ σύνθετον ὑπολήψεται ταύτην. Ἡλέκτρινον μὲν τὸ ἀπὸ ἠσφύος ἕως ἄνω τὸν Θεὸν εἶναι τοῦ προφῆτου διηγουμένου, ἐκ πυρὸς δὲ συμβεβλησθαι τὰ κάτω· ὃ δὲ μὴ πρὸς ὑψηλότερας ἐννοίας ἀναβαίνων διὰ τοῦ γράμματος (94), ἀλλ' αὐτοῦ που ταῖς σωματικαῖς ἐγκατακείμενων ὑπογραφαῖς, καὶ τοιαύτην τοῦ

⁷⁷ Philipp. iv, 7. ⁷⁸ Matth. xi, 27. ⁷⁹ I Cor. ii, 10, 11. ⁸⁰ Rom. i, 19. ⁸¹ Ezech. viii, 2. ⁸² Deut. 4 24.

ρηθῆναι, nec necesse fuit addere, aut δυνάμενον, aut μὴ δυνάμενον· imo tum hoc, tum illud pariter παρέλκειν obscurum non est.

(90) Codex unus αὐτὴν αὐτοῦ. Mox editi καὶ τοσοῦτον τὸ ἀπόρρητον. Illud, ἀπόρρητον, caret articulo in omnibus nostris codicibus : sed reperitur in quatuor mss. ante vocem τοσοῦτον.

(91) Codices non pauci τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Editi et Reg. quintus τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Ibidem editi εἰ μὴ πνεῦμα τὸ. Libri veteres τὸ

πνεῦμα.

(92) Editi et codex unus πλὴν ἢ τῷ. Alii sex mss. πλὴν εἰ τῷ. Mox editi τῆς σοφίας αὐτοῦ. Illud, αὐτοῦ, in mss. non invenitur; ob idque delendum censuimus.

(93) Illud, γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ita redditum est in Vulgata : *Quod notum est Dei*; apud Erasmum, hoc modo : *Id quod de Deo cognosci potest.*

(94) Reg. quartus διὰ τῶν γραμμάτων.

Θεοῦ τὴν οὐσίαν παρὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ διδαχθεὶς, πάλιν πῦρ εἶναι τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ Μωσέως ἀκούσεται, καὶ παρὰ τοῦ σοφοῦ Δανιήλ πρὸς ἄλλας ὑπολήψεις ἀπανεχθήσεται· καὶ οὕτως οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ μαχομένους ἀλλήλαις ἐκ τῶν Γραμμάτων εὔρεθήσεται τὰς φαντασίας ἀναλεγόμενος. Ἀφερένοιοις (95) οὖν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν πολυπραγμοσύνης ὡς ἀνεφίχτου, τῇ ἀπλῆ παραινέσει τοῦ Ἀποστόλου πειστέον, λέγοντος· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον, ὅτι ἐστὶ Θεός, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστὶν ἐξερευνήσις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁμολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν (96) παρασκευάζει. Ἐπεὶ οὖν ἀπερινόητος ἀνθρώπου φύσει καὶ ἀρρήτος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀποδέδειχται, λειπόμενόν ἐστι περὶ τῆς ἀγεννησίας αὐτῆς τί τέ ἐστι, καὶ πῶς ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τῶν ὄλων διεξιελθεῖν.

15. Εὐρίσκομεν οὖν λογιζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ τοῦ τί ἐστὶν ἀνερευνήσει ἡ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῖν ἐννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα βιασάμενος (97) εἴπω τὸν λόγον, ἐν τῇ τοῦ ὅπως ἐστίν. Ἐξετάζων γὰρ ἡμῶν ὁ νοῦς, εἰ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἑαυτοῦ τινα αἰτίαν ὑπερκειμένην ἔχει, εἶτα οὐ δυνάμενος ἐπινοεῖν οὐδεμίαν, τὸ ἀναρχὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσηγόρευσε. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀνθρώπων λόγοις, ὅταν λέγωμεν ὅτι, Ὁ δεῖνα ἐκ τοῦδε γέγονεν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐκάστου, ἀλλὰ τὸ ὅθεν γέγονε διηγούμεθα· οὕτω καὶ ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ ἡ ἀγέννητος φωνῆ οὐ τὸ τί, ἀλλὰ τὸ (98) μηδαμῶθεν αὐτοῦ σημαίνει. Οὕτω δ' ἂν σαφέστερον ὃ λέγω γένοιτο. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, τὴν κατὰ σάρκα γενεαλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρῶτους ἀναποδίξων, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ· εἰπὼν δὲ τοῦτον μὲν τοῦ Ἡλεὶ, τὸν δὲ τοῦ Ματθάν, καὶ οὕτω κατὰ ἀνάλυσιν (99) πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐξηγησιν ἐπανάγων, εἶτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω, καὶ εἰπὼν ὅτι ὁ Σῆθ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ, ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἔλτεξεν· οὐχὶ τὰς οὐσίας (1) τῶν ἀπριθμημένων δηλῶν ἐν τῇ διηγῆσει τῆς ἐκάστου γενέσεως, ἀλλὰ τὰς προσεχεῖς ἀρχὰς ἀφ' ἧς ἕκαστος γέγονεν ἐκτιθέμενος. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὁ

tur⁸³; atque hoc pacto non falsas solum, sed inter se etiam pugnantibus imaginationes ex Scripturis colligere reperietur. Proinde curiosa essentiae indagatio, tanquam quæ captum nostrum superet, **227** relicta, credendum nobis est simplici consilio Apostoli, qui dicit: *Nam primum credere oportet, esse Deum, et esse remuneratorem quaerentibus se*⁸⁴. Non enim investigatio qua perscrutamur quid sit, sed confessio qua ipsum esse confitemur, salutem nobis conciliat. Quare cum demonstratum sit, essentiam Dei ab humana natura intelligi ac explicari nullo modo posse, reliquum est ut de ipsa ingeneratione inquiramus quid sit, et quomodo eam in Deo universorum speculemur.

15. Reperimus itaque rem reputantes, quod non in scrutatione, qua quid sit scrutamur, ingeni nobis notio accedit: sed potius, ut coactus sententiam dicam, in scrutatione, qua scrutamur quomodo sit. Nam cum mens nostra expendit an Deus qui est super omnia⁸⁵, causam aliquam se superiorem habeat, nec tamen ullam excogitare potest, ejus vitam principio carentem, ingenitum appellavit. Quemadmodum enim in sermonibus qui de hominibus instituuntur, cum dicimus: *Hic ex illo natus est*; non quid sit, sed unde natus sit, narramus: sic et in iis qui de Deo habentur sermonibus, vox *ingenitus* non quid sit, sed eum ab alio non esse significat. Quod autem dico, id hoc modo fiet magis perspicuum. Lucas evangelista genealogiam Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi secundum carnem exponens, et ab ultimis ad primos rediens, incepit quidem a Joseph: sed ubi dixit hunc Heli esse, hunc vero Nathan, sicque ordine inverso ad Adam usque narrationem perduxit, tum ad superiores progressus, cum dixisset Seth esse ex Adam, Adam vero ex Deo, hic ascensum terminavit⁸⁶. Nec tamen, cum uniuscujusque generationem narraret, eorum qui enumerati fuerant indicavit essentias: sed origines proximas unde unus-

⁸³ Dan. vii, 9. ⁸⁴ Hebr. xi, 6. ⁸⁵ Rom. ix, 5. ⁸⁶ Luc. iii, 23-38.

(95) Codex unus ἀφερένοιοις. Alii quinque mss. cum vulgatis ἀφερένοιοις: quam scripturam vitiosam esse Combefisius credidit; et ita hunc locum emendavit, ut pro ἀφερένοιοις legat ἀφερένης. Fateor quidem hanc emendationem primo aspectu necessariam videri: sed si quispiam rem paulo attentius consideret, lectionem aliam defendi posse fortasse non negabit, tum ob consensum veterum librorum, tum quod vox ἡμῖν possit suppleri, hoc modo: πειστέον ἡμῖν ἀφερένοιοις τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν . . . τῇ ἀπλῆ, etc. *Nobis, curiosam essentiae indagacionem omittentibus, credendum est simplici, etc.* Et certe cum Latine dici possit, *nobis credendum est Apostolo*, non video cur Græce dici non possit, ἡμῖν πειστέον τῷ Ἀποστόλῳ: quo semel dato, vox ἀφερένοιοις ad vocem ἡμῖν aut ad similem referetur. Legitur in uno codice et in vulgatis λέγοντος πιστευτέον. Alii mss. habent πειστέον, λέγοντος.

(96) Editi et unus codex σωτηρίαν ἡμῶν. Alii quinque mss. ἡμῖν.

(97) Illud, ἵνα βιασάμενος, etc., ita verterat interpretes: *ut quasi coactus hoc dicam verbum*. At Combefisius, rejecta hac interpretatione, hunc locum sic expressit: *ut doctrinam proferre nitar*. Videtur Basiliius hoc loco excusare se de minutis illis rebus, quæ ad scholas pertinent, et ad grammaticam; monetque invitum se his in tricis morari. Ex quo intelligitur interpretationem Trapezuntii a mente Basilii non ita alienam videri, nec tam facile a Combefisio repudiari debuisse.

(98) Codex unus οὐ τὸ τί ἐστίν, ἀλλὰ τὸ. Mox editi et unus ms. οὕτως δ' ἄν. Alii mss. οὕτω δ' ἄν.

(99) Illud, κατὰ τὴν ἀνάλυσιν, ita ad verbum vertit interpretes: *per resolutionem*. Est autem genus loquendi, quo Græci uti solebant, cum res aliqua inverso ordine atque præpostero dicebantur.

(1) Antiqui tres libri οὐ τὰς οὐσίας. Mox editi ἐκθέμενος. At mss. multi ἐκτιθέμενος.

quisque natus esset, exposuit. Quemadmodum igitur A ille dixit Adam ex Deo esse : sic nos nosmetipsos percontemur, Deus autem ex quo? Nonne in uniuscujusque mente promptum fuerit respondere, ex nullo? Quod autem ex nullo est, utique sine principio est : et quod sine principio est, id ingenitum est. Sicut ergo in hominibus origo ex aliquo, non est eorum essentia : sic neque in Deo universorum ipsum ingenitum quod idem est atque ex nullo esse, ejus essentiam **228** dicere possumus. Porro esse sine principio, essentiam esse qui dicit, non aliter facit ac si quis interrogatus quæ fuerit essentia Adæ, et quæ ipsius natura, respondeat, non ex coitu viri et mulieris, sed divina manu conformatum eum fuisse. At, inquiet quis, non modum quo subsistat, inquiri, sed ipsum materiale hominis subjectum : quod longe absit ut discam ex responsione. Hoc autem nobis etiam contingit, cum ex *ingeniti* voce magis quomodo Deus sit, quam quæ sit ejus natura edoceamur.

16. In summa, si quis velit veritatem eorum quæ a nobis dicuntur perdiscere, se ipse perscrutetur : num ad ingeniti notionem perveniat tum, cum vult aliquid de Deo intelligere. Ego equidem video, quod cogitatione velut inventura sæcula extenta, sine carentem dicimus eum, cujus vita nullo sine terminatur : ita etiam dum ad superiora sæcula conscendentes cogitatione, atque in immensitatem vitæ Dei velut in vastum quoddam pelagus intuentes, cum principium nullum unde sit apprehendere possimus; imo cum videamus Dei vitam ultra omne quod intelleximus, semper extendi ac protrahi, hoc, quod in illius vita principio caret et origine, ingenitum vocavimus. Hæc est enim vocis *ingeniti* notio, non habere aliunde existendi principium. At Eunomius, quoniam in solo universorum Deo ingenitum inspicitur, facinorosissime omnium hoc ad Unigeniti blasphemiam rapuit. Quid enim progrediens ait?

EUN. Ingenitus autem cum sit, ut superius demonstravimus, nunquam potest generationem admittere, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito : sed omnem comparisonem ac participationem cum genito fugiet.

BAS. O impudentem et improbam blasphemiam ! D O occultum dolum et multiplicem versutiam ! quam diligenter ex ipso diaboli artificio loquitur. Nam quia dissimilem Deo ac Patri unigenitum Filium ac

(2) Reg. tertius et Colb. ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἐξ οὐδενός ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἀγέννητος· ὁ δὲ τὸ ἀναρχον. Ita neque in universorum Deo illud de substantia licet dicere, quod ex nullo sit, quod idem est atque generationi obnoxium non esse. Sed præstat legi, ut mihi quidem videtur, ut in aliis codicibus et in impressis libris scriptum invenitur.

(3) Reg. quartus ἀποκρίνοιτο τὸ μή. Mox mss. ἐκ τῆς θείας χειρός. Articulus deerat in vulgatis.

(4) Editi et sex mss. βουληθῆ, εἰς τὸ σημαίνον. Codex Colb. secunda quidem manu, sed aliqua tamen, βουληθῆ εἰ εἰς τὸ σημαίνον, se

Ἄδὰμ ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτως ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐρωτήσωμεν, ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; ἼΑρα οὐχὶ πρόχειρόν ἐστιν ἐν τῇ ἐκάστη διανοίᾳ, ὅτι ἐξ οὐδενός; Τὸ δὲ ἐξ οὐδενός τὸ ἀναρχόν ἐστι ὀτλονότι· τὸ δὲ ἀναρχον τὸ ἀγέννητον. Ὡς οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τίνος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων οὐσίαν ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον (2)· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐδενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶνα· λέγων παραπλήσιον ποιεῖ, ὡς περ ἂν εἴ τις, ἐρωτώμενος, τίς ἡ τοῦ Ἄδὰμ οὐσία, καὶ τίς ἡ φύσις αὐτῷ; ὁ δὲ ἀποκρίνοιτο, μή (3) ἐκ συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χειρὸς διαπλασθῆναι. Ἄλλ' οὐχὶ τὸν τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐπιζητῶ, φήσειεν ἂν τις, ἀλλ' αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον· ὁ πολλοῦ δέω μανθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννήτου φωνῆς τὸ ὅπως τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομένοις.

16. Ὅπως δὲ εἴ τις βούλοιτο τὴν ἀλήθειαν τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων καταμαθεῖν, ἑαυτὸν ἀνερευνάτω· ὅταν τι νοῆσαι τῶν περὶ Θεοῦ βουληθῆ, εἰ εἰς τὸ σημαίνον (4) τοῦ ἀγεννήτου χωρεῖ. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὀρώ, ὅτι, ὡς περ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὴν διάνοιαν ἐπεκτείνοντες, ἀτελεύτητον λέγομεν τὸν οὐδενὶ πέρατι τὴν ζωὴν ὀριζόμενον· οὕτω καὶ εἰς τὸ ἄνω τῶν αἰώνων τοῖς λογισμοῖς ἀναβαίνοντες, καὶ οἷον εἰς τι πέλαγος ἀχανές ἐπὶ τὸ ἄπειρον τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς διακύπτουτες, οὐδεμιᾶς ἀρχῆς ἀφ' ἧς γέγονε λαβέσθαι δυνάμενοι, ἀλλὰ τοῦ νοουμένου ἐξωτερὰν ἀεὶ καὶ ὑπερεκπίπτουσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν ἐννοοῦντες, τοῦτο τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσειρήκαμεν. Αὕτη γὰρ τοῦ ἀγεννήτου ἡ ἐννοια, τὸ μὴ ἔχειν ἐτέρωθεν τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Ὁ δὲ, ἐπειδὴ περὶ μόνον τὸν Θεὸν τῶν ὄλων τὸ ἀγέννητον θεωρεῖται (5), κακουργότατα πάντων (6) εἰς τὴν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἤρπασεν αὐτὸ βλασφημίαν. Τί γὰρ φησι προῖόν;

EYN. Ἀγέννητος δὲ ὢν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

BAS. Ὡ τῆς ἀναισχύντου (7) καὶ πονηρᾶς βλασφημίας ! Ὡ τοῦ κεκρυμμένου δόλου καὶ τῆς ποικίλης βραδουργίας ! ὡς ἀκριθῶς ἐξ αὐτῆς τοῦ διαβόλου τῆς μεθοδείας φθέγγεται ! Ἀνόμοιον γὰρ βουλόμενος τῷ

ipse perscrutetur an procedat ad notionem ingeniti; et ita legi oportere arbitror, nec ob aliam causam particulam ei prætermissam fuisse, quam quod librarii ei cum eis confuderint, ultimamque voculam scribere satis habuerint.

(5) Τὸ ἀγέννητον θεωρεῖται, consideratur ingenitum, hoc est, ratio ingeniti, proprietas ingeniti, notio ingeniti, et ejus natura.

(6) Editi πάντως. Codex Colb. et alii quidam mss. πάντων. Mox duo mss. εἰς τὴν τοῦ.

(7) Editi Ὡ τοῦ ἀναισχύντου. At mss. Ὡ τῆς.

Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Μονογενῆ Υἱὸν καὶ Θεὸν ἐπιδειξάσαι, τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα σιωπᾶ, ἀπλῶς δὲ περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ διαλέγεται· καὶ τὰ τῆς σωτηρίου πίστεως ὀνόματα κρύπτων, ψιλὰ παραδίδωσι τῆς βλασφημίας τὰ δόγματα· ἵνα, τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πράγμασι γυμνωθείσης, εἶτα τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὰ πρόσωπα γενομένης (8), αὐτὸς μὲν μηδὲν δόξῃ δυσφημον εἰρηκέναι, τῇ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθία κατεσκευασμένην ἔχη τὴν βλασφημίαν. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, ἐκφύγοι ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πατήρ καὶ Υἱός· ἀλλ', Ἀγέννητος καὶ γεννητός (9). Ἐν μὲν δὴ αὐτοῦ τοῦτο τοιοῦτον κακούργημα ἕτερον δὲ ποῖον, σκοπεῖτε. Ἀγέννητος δὲ ὢν, φησὶν, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν· καὶ ἐπάγει, ὡς τε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τὸ, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, δύο σημαίνει· ἐν μὲν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐφαρμόζει (10) γέννησις (ἀδύνατον γὰρ ὑπὸ γέννησιν ἐλθεῖν τὴν ἀγέννητον φύσιν)· ἕτερον δὲ, ὅτι γεννησάτω οὐ καταδέχεται (11). Οὗτος μὲν οὖν κατὰ τὸ δεύτερον σφραγισμένον ἐχρήσατο τῇ φωνῇ· συναρπάζει δὲ τοὺς πολλοὺς ἐκ τῆς προτέρας ἐννοίας. Ἐπεὶ ὅτι γε τοῦτό ἐστι τὸ κατασκευαζόμενον, σαφῶς τὸ ἐπιφερόμενον δείκνυσιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, Οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, ἐπήγαγεν· ὡς τε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ (12) ἐννοία τοῦτό ἐστιν ἀκόλουθον· ὅτι οὐ καταδέχεται γενέσθαι Πατήρ, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ. Τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀσεβείας ταύτης χαλεπωτέρα; τίς ἐλάλησε τοσαύτην ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ποτέ;

17. Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ τὰς ἀλλοτριᾶς ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος, μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν (13). Παραμυθεῖται δὲ με τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον βλασφημίαν ἐγγραφον τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι οὐ παρητήσατο, ἐκείνων στηλιτεύον εἰς ἅπαντα χρόνον τὴν βλασφημίαν, οὐχὶ τῇ ἀχράντῳ δόξῃ τοῦ Μονογενοῦς προστριβόμενον τινα βλασφημίαν (14). Εἰ τοίνυν οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, ὡς τε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, οὐκ ἔστι μὲν Πατήρ ὁ Θεός, οὐκ ἔστι δὲ (15) ἀλλ' ἄμεινον ἡμῖν

A Deum vult ostendere, Patris et Filii nomen silentio præmittit, ac simpliciter de ingenito et genito disserit. Quin et occultatis salutiferæ fidei nominibus, blasphemix dogmata nuda tradit, ut, denudata in ipsis rebus impietate, ac deinde facto ad personas transitu, videatur ipse nihil dixisse blasphemii, sed orationis serie blasphemiam concinnatam habeat. Ingenitus autem cum sit, inquit, effugit utique omnem comparationem ac communionem cum genito. Non dixit: Pater et Filius, sed, Ingenitus et genitus. Tale est igitur unum, quod ab eo excogitatum est: alterum vero quale sit considerate. Ingenitus vero cum sit, inquit, nunquam sane admiserit generationem: et subjungit, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito. Illud, *nunquam sane admiserit generationem*, duo significat: unum, quod propriæ ipsius naturæ non congruit generatio (quippe fieri non potest ut natura ingenita generetur): alterum, quod generare non sustinet. Hic quidem hac voce secundum posteriorem sensum usus est: sed ex priore sensu vulgus hominum in suam sententiam trahit. Etenim quod hoc sit quod astruitur, manifeste patet ex eo quod infertur. **229** Nam posteaquam dixit: *Nunquam sane admiserit generationem*, subjunxit, *adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito*. Hoc namque sensui posteriori convenit, siquidem non sustinet Pater fieri, ut ne cum genito naturam propriam communicet. Impietate hac quæ possit esse perniciosior? quis unquam tantam iniquitatem locutus est in celsitudine?

17. Ego equidem vereor, ne nos quoque dum alienas blasphemias ore repelimus, mentem nostram polluamus, atque condemnationis eorum fiamus participes. Sed consolatur me illud in Evangeliiis proditum, quod Spiritus sanctus quoque Judæorum in Dominum blasphemiam scriptam posteris tradere non abstinerit, illorum blasphemiam in omne tempus ita notans, ut nullam tamen incontaminatæ Unigeniti majestati blasphemiam affricet. Itaque si nunquam generationem admiserit, adeo ut propriæ naturæ participem faciat genitum, non est quidem Pater Deus, non est etiam; sed præstat ut blasphemiam imperfectam relinquamus. Alter

(8) Editi γινομένης. Libri antiqui γενομένης. Mox Reg. tertius αὐτὸς μὲν μὴ δόξῃ.

(9) Reg. quartus ἀλλὰ ἀγέννητον καὶ γεννητόν.

(10) Codices duo ἐφαρμόσει.

(11) Γεννησάτω οὐ καταδέχεται, id non admittit, ut generet: hoc est, generare non potest: liberum ei non est generare: gignendi non habet facultatem.

(12) Τῇ γὰρ δευτέρᾳ. Hoc est: quod sequitur, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ, id aperte ostendit verba illa Eunomii, οὐκ ἂν ποτε πρόσσοιτο γέννησιν, de actiua generatione accipi debere, sic ut pater gignere non possit.

(13) Sic libri veteres. Editi αὐτῆς κοινωνήσωμεν.

(14) Colb. cum Reg. tertio τινα δυσφημίαν, in famiam aliquam.

(15) Illa, οὐκ ἔστι δέ, sic vertit interpret: *sed non ita est*. Quid autem hæc sibi velint, alius viderit. Ego arbitror vocem υἱός subaudiri debere post illud οὐκ ἔστι δέ, hac sententia: ut Deus non est Pater, ita non est Filius. Hoc est, nec Deus Pater vocari debet Pater, nec Filius debet vocari Filius. Et idcirco Basilius ait relinquere se blasphemiam Eunomii, imperfectam, quod nomen υἱός prætermiserit. Nec ita multo post Basilius hoc idem fecit, cum ita scripsit, αὐτὴ τε ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Nemo enim non videt vocem ψευδῆς hic suppleri debere, hoc modo: ψευδῆς αὐτὴ τε ἡ ἀλήθεια, mendax et ipsa veritas, etc. Sane non ob aliam causam hæc duas voces prætermisit Basilius, quam quod impia Eunomii verba omnia proferre horruerit.

quidem non admisit generationem : alter vero genitoris naturam non participavit. Deinde ipse secum certat, novam blasphemiam mitigationem excogitans, non quod quidquam dicat quod ad poenitentiam pertineat, sed quod posterioribus priora superare conetur. Quid enim proferre ausus est?

EUN. Effugeritque utique omnem comparisonem ac communicationem cum genito.

BAS. At nisi comparatio sit Filii cum Patre, nisi sit communicatio cum genitore, mendaces sunt apostoli, mendacia Evangelia, ipsa etiam veritas, Dominus noster Jesus Christus. Sed ego iterum horreo blasphemiam, quam cuique facile est intelligere. Nam si nullam habet comparisonem cum Patre, quomodo dicebat Philippo : *Tanto tempore vobiscum sum, et non vidisti me, Philippe* ⁸⁷⁻⁸⁸? et, *Qui videt me, videt eum qui misit me* ⁸⁹? Nam eum qui nec comparisonem suscipit nec ullam cum Filio communionem habet, quomodo in seipso Filius ostendere potuisset? Nec enim per dissimile aut alienum comprehendi potest quod ignoratur : sed ex affini affine solet cognosci. Sic in sigillo inspicitur ejus qui se impressit effigies, et per imaginem exemplar cognoscitur, si videlicet comparemus nos eam suæ in utroque est identitatem.

18. Quare hac una blasphemia voces omnes quæ a Spiritu sancto ad glorificationem Unigeniti traditæ sunt, reprobantur. Et quidem Evangelium docet, quod *Hunc Pater signavit* **230** *Deus* ⁹⁰ : Apostolus vero ait : *Qui est imago Dei invisibilis* ⁹¹. Imago, non inanimata, neque manu elaborata, neque artis aut industriæ opus : sed imago viva, imo vero, ipsa per se vita, non in figuræ similitudine, sed quæ in ipsa substantia similitudinem dissimilitudinis cujuscunque expertem semper retinet. Ego enim illud, *in forma Dei esse* ⁹², idem valere dico, quod hoc, *in substantia Dei esse*. Sicut enim illud, *formam assumpsisse servi* ⁹³, significat Dominum nostrum in substantia humanæ naturæ natum esse : ita etiam hoc, *in*

⁸⁷⁻⁸⁸ Joan. xiv, 9. ⁸⁹ Joan. xii, 45. ⁹⁰ Joan. vi, 27. ⁹¹ Coloss. i, 15. ⁹² Philipp. ii, 6. ⁹³ ibid. 7.

(16) Recte et vere judicavit vir doctissimus Ducæus, καινήν non κενήν hoc loco legi oportere. Nam, si Regium secundum excipias, ita habent antiqui omnes tum calamo notati, tum typis descripti libri. Præterea ita legi debere, ipsa orationis series satis ostendit. Ibidem unus codex παραμυθίαν ἐνοῶν.

(17) Codices non pauci αὐτῆ δὲ ἡ. Hoc ipso in loco mss. nonnulli ὁ Χριστός.

(18) Sic mss. omnes. Vox μήτε typographis exciderat.

(19) Editi et Reg. quintus οὕτως ἐν μέσῳ τῶ. Hinc Cornarius : *Sic in medio sigillo, ejus qui significavit figura conspicitur*. Alii quinque mss. Regii cum Colb. οὕτως ἐν μέν τῶ. Ait vir eruditissimus Ducæus, legi alicubi ὁ τυπώσας χαρακτήρ, et ita legisse videtur Trapezuntius, qui vertat : *Sicut in impressa figura imprimens character inspicitur*. Sed editio Ven. et Paris. perinde atque nostri septem mss. constanter habent ὁ τοῦ τυπώσαντος : quod ut melius intelligatur, monere juvat, vocem ἐαυ-

ἀφεῖναι ἀτελές τὸ βλάττημον. Ὁ μὲν γὰρ οὐ προσήκατο γέννησιν· ὁ δὲ οὐ μετέλαβε τῆς τοῦ γεννήσαντος φύσεως. Εἶτα ἐπαγωνίζεται αὐτὸς ἐαυτῶ καινήν (16) τῆς βλασφημίας τὴν παραμυθίαν ἐπινοῶν, οὐ τῶ εἰπεῖν τι μετανοίας ἐχόμενον, ἀλλὰ τοῖς δευτέροις φιλονεικῶν ἀποκρῦψαι τὰ φθάσαντα. Τί γὰρ ὑπέμεινε φθέγγασθαι ;

EUN. Ἐκφύγοι τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν.

BAS. Εἰ δὲ μὴ σύγκρισίς ἐστι τῶ Υἱῶ πρὸς τὸν Πατέρα, μηδὲ κοινωνία πρὸς τὸν γεννήσαντα, ψευδεῖς μὲν οἱ ἀπόστολοι, ψευδῆ δὲ τὰ Εὐαγγέλια· αὐτῆ τε ἡ (17) ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν πάλιν φρίσσω τὴν βλασφημίαν· παντὶ δὲ συνιδεῖν ῥάδιον. Εἰ γὰρ μηδεμίαν σύγκρισιν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ἔλεγε τῶ Φιλίππῳ· *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐχ ἐώρακάς με. Φίλιππε ; καὶ, Ὁ θεωρῶν ἐμέ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με ;* Τὸν γὰρ μήτε (18) σύγκρισιν ἐπιδεχόμενον, μήτε κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὸν κεκτημένον, πῶς ἂν ἔδειξεν ἐν ἑαυτῶ ὁ Υἱός ; Οὐ γὰρ διὰ τοῦ ἀνομοίου καὶ ἀλλοτρίου καταληπτὸν ἐστι τὸ ἀγνωσόμενον· ἀλλὰ τῶ οικείῳ πέφυκε τὸ οικεῖον ἐπιγινώσκεισθαι. Οὕτως ἐν μὲν τῶ (19) ἀποσφραγίσματι ὁ τοῦ τυπώσαντος χαρακτήρ καθορᾶται· δι' εἰκόνας δὲ ἡ γνῶσις τοῦ ἀρχετύπου γίνεται, συγκρινόντων ἡμῶν δηλονότι τὴν ἐν ἑκατέρῳ ταυτότητα (20).

18. Ὡστε διὰ μιᾶς ταύτης βλασφημίας πάσας ἀθετεῖσθαι τὰς φωνὰς τὰς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δοξολογίαν παραδοθείσας τοῦ μὲν Εὐαγγελίου διδάσκοντος ὅτι, *Τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός*· τοῦ δὲ Ἀποστόλου· *Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Εἰκὼν οὐκ ἄψυχος, οὐδὲ χειρόκμητος* (21), οὐδὲ τέχνης ἔργον καὶ ἐπινοίας· ἀλλὰ εἰκὼν ζωσα, μᾶλλον δὲ αὐτοῦσα ζωῆ, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλακτον (22) ἀεὶ διασώζουσα. Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ, *ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν*, ἴσον δύνασθαι τῶ, *ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ ὑπάρχειν*, φημί. Ὡς γὰρ τὸ, *μορφὴν ἀνειληφέναι δούλου*, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγενῆσθαι σημαίνει· οὕτω

D τὸν supplendam esse, sicque hæc verba construi debere : οὕτως ἐν μὲν τῶ ἀποσφραγίσματι καθορᾶται ὁ χαρακτήρ τοῦ τυπώσαντος ἑαυτὸν, sic in sigillo conspicitur effigies ejus qui se impressit

(20) Jure ac merito reprehendit Ducæus Trapezuntium, quod illa, τὴν ἐν ἑκατέρῳ ταυτότητα, ita vertisset : *in utroque similitudinem ; cum vertere debuisset, in utroque identitatem*. Nec enim licet scriptori Christiano ita Latinitatis studiosum esse, ut voces quoque Christianæ religionis proprias refugiat, et in earum locum alias substituat, quæ sententiam aut omnino mutant, aut certe non parum corrumpant.

(21) Reg. tertius codex, optimæ notæ, οὐδὲ χειρόκμητος, neque sexta manu.

(22) Editi et Reg. quintus ἀπαράλλακτον αὐτῆ. Vox αὐτῆ in reliquis sex mss. deest ; nec dubium habeo quin melius absit, cum inutilis omnino ei superflua esse videatur. Voculam ἀεὶ ex tribus mss. addidimus.

δὲ καὶ τὸ, ἐν (23) μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίστησι πάντως τὴν ιδιότητα. Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, φησὶν, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Οὗτος δὲ ἀλλοτριῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζων τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἀνοδὸν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ (24), διακόπτει. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, ὁ Κύριός φησιν. Εὐνόμιος δὲ οὐδεμίαν λέγει κοινωνίαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ. Καί, Ὡσπερ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Τοῦτο παρ' αὐτοῦ δεδιδάχμεθα τοῦ Κυρίου· παρὰ δὲ Εὐνομίου τί; Μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τῷ γεννηθέντι πρὸς τὸν γεννήσαντα. Καὶ ἀπαξιαπλῶς, διὰ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἀναιρεῖ μὲν τὸν τῆς εἰκόνος λόγον, ἀθετεῖ δὲ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως. Οὕτε γὰρ εἰκόνα δυνατὸν τοῦ ἀσυγκρίτου νοεῖσθαι, οὔτε ἀπαύγασμα εἶναι τοῦ ἀκοινωνήτου κατὰ τὴν φύσιν. Τῷ δὲ αὐτῷ εἶδει πάλιν τοῦ τεχνάσματος ἐπιμένει, τῷ ἀγεννήτῳ λέγων μὴ εἶναι πρὸς τὸ γεννητὸν σύγκρισιν· οὐχὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἦν περ ἂν ταῖς φωναῖς ταύταις ὑπάρχουσαν ἀντίθεσιν ἐπιδείξῃ, ταύτην ἐπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετενέγκῃ.

19. Ὡπως δὲ μὴ, πασαις αὐτοῦ κατακολουθοῦντες ταῖς βλασφημίαις, καὶ ἕκαστον εὐθύνειν τῶν εἰρημέων ἐπιχειροῦντες, εἰς πολὺ μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνωμεν (25)· ὅσα μὲν καὶ πρόχειρον ἔχει τὴν ἀσέβειαν, καὶ αὐτόθεν φανερὰ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐστίν, παρήσομεν· & δὲ λόγου τινὸς πρὸς τὸν ἔλεγχον δεῖται, ταῦτα παραθιγόμεθα. Ποικίλως γὰρ τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκοινωνήτον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν, ὡς αἴεται, τὸ ἀτοπον ἐπιδείξας, ἐπάγει·

ΕΥΝ. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἂν εἴποιμεν, ὡς κοινή μὲν ἀμφὸν ἡ οὐσία· τάξει δὲ καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος (26). Ἐπειδὴ γε δεῖ προσεῖναι ἐν τοῖς ὑπερέχουσι τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον· οὐ συνέζευκται δὲ τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐ χρόνος, οὐ αἰὼν, οὐ τάξις. Ἡ τε γὰρ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος· οὐδὲν δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ ὑφ' ἑτέρου τέτακται. Ὁ τε χρόνος ἀστέρων ποιά τις ἐστὶ κίνησις (27)· ἀστέρες δὲ οὐ τῆς ἀγεννήτου μόνον οὐσίας καὶ νοητῶν ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρώτων σωμάτων γεγονάσιν ὕστεροι (28). Περὶ δὲ αἰώνων τί δεῖ καὶ λέγειν, τῆς Γραφῆς σαφῶς διαγορευούσης, πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν τὸν Θεόν;

⁶⁴ Joan. xiv, 9. ⁶⁵ Joan. xvii, 10. ⁶⁶ Joan. v, 26.

(23) Codex unus cum editis οὕτω λέγων τὸ ἐν. Alii tres οὕτω λέγων ἐν. Denique alii tres οὕτω δὲ καὶ τὸ ἐν. Respicit Basilii ad illud Apostoli: *Qui cum in forma Dei esset. . . . semetipsum exinanivit formam servi accipiens*, Philipp. ii, 6, 7.

(24) Editi γενομένην. . . . ἐφ' ἑαυτῷ. At mss. tres ut in contextu. Illud quod sequitur, ἀθετεῖ δὲ τὸ, ad verbum interpretabimur, *reprobat splendorem esse*: hoc est, negat.

(25) Unus codex Reg. εἰς πολὺ μῆκιστον τὸν λόγον ἐκβάλλωμεν. Colb. εἰς πολὺ μῆκος τῶν λόγων ἐκβάλλωμεν. Alii duo et editi uti in contextu, nisi

forma Dei esse, prorsus divinæ substantiæ proprietatem exhibet. *Qui vidit me*, inquit, *vidit Patrem*⁶⁴. Hic autem alienum a Patre Unigenitum faciens, ac prorsus rescindens ab ejus societate, cognitionis ascensum qui per ipsum sit, quantum in ipso est, abscindit. *Quæcunque habet Pater, mea sunt*, inquit Dominus⁶⁵. At Eunomius communionem nullam esse ait Patri cum eo qui ex ipso est. Et, *Sicut Pater in seipso vitam habet, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*⁶⁶. Hoc sumus ab ipso Domino edocti: ab Eunomio vero quid? Nempe, nullam esse comparisonem geniti cum genitore. Et uno verbo, ut imaginis rationem hæc unica voce tollit, ita splendorem ac characterem esse substantiæ⁶⁷ negat. Neque enim fieri potest, ut imaginem intelligas ejus qui nullam habet comparisonem, neque, ut splendor sit ejus qui nullam communionem secundum naturam habet. Cæterum in eodem artificii genere rursus persistit, dum ait non esse comparisonem ingeniti cum genito: non Patris, cum eo qui ex ipso est, ut quam his vocibus inesse oppositionem ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat.

19. Sed ne, si omnes ipsius blasphemias persequamur, et singula quæ dixit confutare conemur, longius orationem protrahamus: quæ quidem manifestam habent impietatem, et per se legentibus patent, præteribimus; quæ vero aliqua ratione opus est redarguere, hæc proferemus in medium. Nam ubi variis modis substantiam Patris Filio incommunicabilem esse affirmavit, et undecunque, ut sibi videtur, ineptiam ostendit, hæc adjungit:

ΕΥΝ. Non enim dicere possumus, communem quidem utrisque substantiam esse, ordine vero et temporis prærogativa illum primum esse, hunc vero secundum. Siquidem certe in iis quæ præstant, præstantiæ causam inesse oportet; substantiæ autem Dei non tempus, non ævum, non ordo conjunctus est. Nam et ordo ordinante posterior est; nec quidquam eorum quæ Dei sunt, ab altero ordinatum est. Et tempus quidam **231** est stellarum motus ad qualitatem pertinens: stellæ autem non post ingenitam solum substantiam ac cunctas creaturas intelligentes, sed post prima etiam corpora factæ sunt. Jam vero de sæculis quid attinet dicere, cum Scriptura aperte pronuntiet Deum ante sæcula esse?

‡ Hebr. i, 3.

quod unus pro ἐκτείνωμεν habet ἐκβάλλωμεν.

(26) Antiqui sex libri πρῶτος, ὁ δὲ ὕστερος. Editi et Reg. quintus πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος, nec aliter legitur in Eunomii opere, quod in codice Colbertino integrum invenitur. Mox vocula ἐν in duobus mss. deest, et in illo ipso opere Eunomii.

(27) Reg. tertius ὁ τε χρόνος ποιά τάξις ἐστὶν ἀστέρων κίνησις, et ita quoque habuit codex Colbertinus manu prima. Alii duo mss. Ὁ τε γὰρ χρόνος, etc.

(28) Editi cum Reg. quinto γεγονάσι δεύτεροι. Alii sex mss. γεγονάσιν ὕστεροι.

Bas. Postquam sumpsit sibi in oratione quæ voluit, et ea quæ suæ causæ accommodata sunt posuit, tum in absurdos sensus seipse detrudens, hinc demonstrasse se putat, necessario recipienda esse dogmata sua. Ait enim : Hoc dicere non possumus, quod communis quidem sit utrique substantia ; ordine vero, et temporis prærogativa hic sit primus, ille vero secundus. Quod si communem substantiam sic a se acceptam dixerit, ut quamdam ex materia prius existente distributionem ac divisionem, in ea quæ ab ipsa sunt, intelligat ; nos hanc sententiam non possumus suscipere ; absit ! et qui hoc dicunt, si qui sunt, eos iis qui dissimilitudinem profitentur, impietate inferiores non esse affirmamus. Si vero quis substantiæ communionem ita accipit, ut unam et eandem *essendi* rationem in utrisque consideret, ut si ex hypothesi Pater lux subjecto intelligitur, Unigeniti quoque essentiam lucem confiteatur ; et quæcumque quis *essendi* rationem reddiderit in Patre, eandem et Filio accommodet ; si ita essentiæ communio accipitur, admittimus, atque hoc nostrum dogma esse profitebimur. Nam hoc pacto et deitas una erit, unitate videlicet secundum essentiæ rationem intellecta, adeo ut in numero quidem et in proprietatibus utrumque designantibus differentia sit : in deitalis vero ratione unitas consideretur.

20. Cum igitur constitutum sit quomodo oporteat communitatem substantiæ accipi, quæ sequuntur expendamus, quam scilicet habeant cum præcedentibus connexionem. Ordine vero, inquit, et temporis prærogativa, ille primus est, hic secundus. Quid necesse est ea quorum communis est essentia, et ordini subijci, et esse tempore posteriora ? Non enim fieri potest, ut universorum Deus cum sua ipsius imagine quæ citra temporis accessionem illustrata est, ab æterno non sit, et conjunctionem non habeat non solum ultra tempora, sed etiam ultra omnia sæcula. Nam idcirco splendor ⁹⁸ dicitur, ut conjunctionem intelligamus : et figura substantiæ ⁹⁹, ut consubstantialitatem perdiscamus. Sed

⁹⁸ Hebr. 1, 3. ⁹⁹ ibid.

(29) Illud, ὑποθέμενος, sic reddidit interpret : *Supposuit primo quod voluit.* Fateor quidem verbum ὑποτίθεσθαι usitate dici pro eo quod est *supponere* : sed arbitror hic idem valere quod *sumere alicunde materiam scribendi.*

(30) Antiqui sex libri τριούτων δογμάτων. Editi et Reg. quintus τῶν ἰδίων.

(31) Editi et Reg. quintus διανομήν τινα κατὰ διαίρεσιν, nec aliter legerat Cornarius, qui ita interpretatus sit : *Distributionem quamdam secundum divisionem in ea quæ ab ipsa sunt* : quod quid significare possit, ex eo, si viveret, libens quærerem. Alii quinque mss. διανομήν καὶ καταδιαίρεσιν, uno verbo, bene. Reg. primus διανομήν τινα καὶ καταδιαίρεσιν, paulo melius. Hoc ipso in loco Reg. quartus ἐννοεῖν.

(32) Cum vox ὑποκειμένον late pateat, fortasse debet hoc loco sumi pro ipsa substantia, ut hoc dicat Basilius : *Si Pater ex hypothesi intelligitur lux esse in se et in sua substantia, etc.* Quod mox sequitur, καὶ ὄνπερ, etc., ita converterat interpret

Bas. Ὑποθέμενος (29) ἑαυτῷ κατὰ τὸν λόγον ἄπερ ἐβούλετο, καὶ τὰ ἀκόλουθα λαβὼν ταῖς ὑποθέσεσιν, εἶτα εἰς ἀτόπους ἐννοίας ἑαυτὸν ἐξωθῶν, ἀναγκαίαν ἐντεῦθεν οἶεται τὴν παραδοχὴν τῶν ἰδίων δογμάτων (30) ἐπιδεικνύσαι. Φησὶ γὰρ ὅτι, Οὐκ ἂν τοῦτο εἴποιμεν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία· τάξει δὲ καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις ὁ μὲν ἔστι πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Εἰ μὲν οὖν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας οὕτω νοήσας εἶπεν, ὡς ἐξ ὕλης προὔπαρχούσης διανομήν τινα καὶ καταδιαίρεσιν (31) εἰς τὰ ἀπ' αὐτῆς νοεῖν, οὐτ' ἂν αὐτοὶ καταδεξαίμεθα τὴν διάνοιαν ταύτην· μὴ γένοιτο ! καὶ τοὺς λέγοντας, εἴ τινες καὶ εἰσιν, οὐδὲν ἔλαττον ἀσεβεῖν τῶν τὸ ἀνόμοιον λεγόντων ἀποφαινόμεθα· εἰ δὲ οὕτω τις ἐκλαμβάνοι τὸ τῆς οὐσίας κοινὸν, ὡς τὸν τοῦ εἶναι λόγον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπ' ἀμφοῖν θεωρεῖσθαι, ὥστε καὶ εἰ καθ' ὑπόθεσιν φῶς ὁ Πατὴρ τῷ ὑποκειμένῳ (32) νοοῖτο, φῶς καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ὁμολογεῖσθαι, καὶ ὄνπερ ἂν τις ἀποεῖπ' ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸν τοῦ εἶναι λόγον, τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τῷ Υἱῷ ἐφαρμόζειν· εἰ οὕτω τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας λαμβάνοιτο, δεχόμεθα· καὶ ἡμέτερον εἶναι τὸ δόγμα φήσομεν. Κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ θεότης μία· δηλονότι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον τῆς ἐνότητος νοουμένης, ὥστε ἀριθμῷ μὲν τὴν διαφορὰν (33) ὑπάρχειν, καὶ ταῖς ἰδιότησι ταῖς χαρακτηριζούσαις ἑκάτερον· ἐν δὲ τῷ λόγῳ τῆς θεότητος τὴν ἐνότητα θεωρεῖσθαι.

20. Διωρισμένου τίνων πῶς χρὴ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐκδέχεσθαι, τὰ ἐφεξῆς ἐξετάσωμεν, τίνα συνάφειαν ἔχει πρὸς τὰ προάγοντα. Τάξει δὲ, φησὶ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις ὁ μὲν ἔστι πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Τίς ἡ ἀνάγκη ἐφ' ᾧν ἡ οὐσία κοινὴ, τάξει τε ὑποβεβλήσθαι ταῦτα, καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα (34) ; Οὐ γὰρ δυνατὸν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι (35) ἀχρόνωσ ἀπαυγασθεῖση τὸν Θεὸν τῶν ὄλων μὴ ἐξ αἰδίου συνεχεῖναι, καὶ μὴ χρόνον μόνον, καὶ αἰώνων δὲ (36) πάντων ἐπέκεινα τὴν συνάφειαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπαύγασμα εἴρηται, ἵνα τὸ συνημμένον νοήσωμεν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐκμανθάνωμεν. Ἀλλὰ καὶ τάξις ἡ μὲν φυσικὴ τίς ἐστίν, ἡ δὲ κατ' ἐπιτήδευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτι-

vetus : Et quantamcunque aliquis Patri attributionem, hanc ipsam et Filio accommodet : sed quantum a mente Basilii aberravit, ex Græcis patet. Illud, τὸν τοῦ εἶναι λόγον, ad verbum reddidimus, *essendi rationem*, non Latine quidem, sed significantissime.

(33) Vox διαφορὰ differentiam quidem significat : sed cum nomen differentiæ latissime pateat, ita hic et in similibus locis restringendum est, ut proprie pro distinctione accipiatur. Statim mss. nonnulli τῷ λόγῳ τῷ τῆς.

(34) Antiqui sex libri cum editione Ven. καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα. Reg. secundus cum editione Paris. καὶ χρόνου πρεσβείοις εἶναι δεύτερα. Nemo, opinor, homo non videt vocem πρεσβείοις ex superioribus incaute accersitam fuisse, et hoc loco inepte repetitam.

(35) Codex unus τῇ ἀπ' αὐτοῦ εἰκόνι.

(36) Codices aliquoti μόνον, αἰώνων δέ. Idem mss. nonnulli συνημμένον νοῶμεν. Subinde Reg. quartus καὶ φυσικὴ μὲν ὡς.

σμάτων κατα τούς δημιουργικούς λόγους διαταχθεῖσα (37), καὶ ὡς ἡ τῶν ἀριθμητῶν (38) θέσις, καὶ ὡς ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προδιωμολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητὴν εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτετηθευμένη δὲ καὶ τεχνική, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μαθήμασι, καὶ ἀξιύμασι, καὶ ἀριθμῶ, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τούτων τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκρυψάμενος οὗτος, τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς τάξεως ἐπεμνήσθη, καὶ φησι, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπεὶ περ ἡ τάξις δευτέρα ἐστὶ τοῦ τάττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἢ οὐ συνείδεν, ἢ ἐκὼν ἀπεκρύψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον, ἀλλ' αὐτῇ τῇ κατὰ φύσιν ἀκολουθία συμβαῖνον, ὡς τῷ πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γὰρ πρότερον τὸ αἴτιον λέγομεν, δεύτερον δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ (39)· οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινοοῦντες τὸ αἴτιον. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν, ἐφ' ᾧ ἐστὶ πρότερον καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας; Τίνος οὖν ἕνεκεν ἀθετεῖ τὴν τάξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνεσθαι; Ἡγεῖται, εἰ (40) ἐπιδείξειε μηδαμῶς ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι, λειπόμενον ἕξειν, κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδείκνυσθαι (41). Ἡμεῖς δὲ, κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δὲ τὴν τῆς φύσεως διαφορὰν, οὐκέτι, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν· ἢ οὕτω γε καὶ αὐτὸ (42), τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεόν, ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθετούσης.

21. Ἐπεὶ μέντοι ἀφορίσασθαι ἡμῖν τοῦ χρόνου τὴν φύσιν ὁ σοφὸς τὰ πάντα προήχθη, καὶ ἐνταῦθα (43) αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ περισκεμμένον τῆς διανοίας ἴδωμεν. Χρόνον τοίνυν εἶναί φησι ποιάντινα κίνησιν ἀστέρων· ἡλίου δηλονότι καὶ σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοις καθ' ἑαυτὰ (44) κινεῖσθαι δύναμις ἐστὶ. Τὸ τοίνυν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς μέχρι τῆς

A et ordo alius naturalis est, alius artificialis. Naturalis quidem, ut creaturarum, qui ex creandi ratione dispositus est, et sicut numerabilium positio, et causarum ad producta habitus; cum res confessa sit, Deum etiam ipsius naturæ conditorem esse et opificem. Excogitatus **232** vero et artificialis, ut ille, qui deprehenditur in probationibus, in disciplinis, in dignitatibus, in numero et reliquis hujusmodi. Eunomius itaque horum priore occultato, de secundo ordinis genere fecit mentionem; aitque non oportere dicere in Deo ordinem esse, quoniam ordo ordinante posterior est. Illud vero aut non intellexit, aut ultro occuluit, quoddam ordinis esse genus, non nostra constitutum ordinatione, sed ipsa necessitudine naturali contingens, quo se modo habent ignis et lux, quæ ex ipso est. Nam in iis causam priorem esse dicimus: posterius vero id quod ab ipsa est, non intervallo hæc a se invicem dirimentes, sed cogitatione causam ante effectum intelligentes. Quoniam igitur pacto rationi consentaneum fuerit, ordinem in iis negare, in quibus est prius et posterius, non ex nostra dispositione, sed ex naturali quadam rerum consecutione? Cur igitur fastidit ordinem in Deo admittere? Arbitratur, si ostenderit non aliter prius in Deo intelligi, reliquum se habiturum, in ipsa scilicet substantia præstantiam demonstrari. Nos autem, pro habitu causarum ad ea quæ ex ipsis sunt, Patrem Filio præponi dicimus: at vero secundum naturæ diversitatem, non item, neque secundum temporis excessum: alioquin hoc pacto etiam Deum Patrem esse negabimus; cum alienatio quæ in essentia reperitur, conjunctionem naturalem aboleat.

21. Sed quoniam hic ille in omnibus sapiens progressus est, nobis ut definiret temporis naturam, et hic quam firma, quam circumspecta sit mens ejus, videamus. Tempus ergo certum quemdam stellarum motum esse dicit, solis videlicet et lunæ ac reliquarum, quibus inest qua per se moveantur. Intervallum igitur quod ab origine cæli et terræ ad stel-

(37) Editi λόγους ταχθεῖσα. Veteres quinque libri διαταχθεῖσα.

(38) Antiqui duo libri τοῦ ἀριθμοῦ. Alii τῶν ἀριθμῶν. Alii tres cum editis τῶν ἀριθμητῶν.

(39) Reg. tertius τὸ ἀπ' αὐτοῦ. Aliquanto post codex unus πρότερον καὶ ὕστερον οὐ κατὰ.

(40) Illa, ἡγεῖται, εἰ, etc., possunt fortassis hoc modo intelligi: Eunomius sibi videtur propositum assecutus fuisse, si probaverit, quidquid prius in Deo concipitur, id necessario prius esse et ævo, et tempore, et ordine. Sed falli eum constat. Etsi enim Filius dicatur posterior esse ordine, inde non efficitur eum aut Patri esse dissimilem, aut eo posteriorem esse ætate et tempore. Reg. tertius οἶεται, εἰ ἐπιδείξεις.

(41) Codex unus ὑπεροχὴν θεωρεῖσθαι.

(42) Illud, ἢ οὕτω γε, etc., sic interpretatur Combefisius, Hoc, quod est Deum Patrem esse, destruemus. In quo quidem reprehendendus non est, quod rem non expresserit: sed, quod locutus sit minus Latine, id est, suo more.

(43) Editi et Reg. quintus καὶ ἐνταῦθεν. Alii quinque mss. καὶ ἐνταῦθα.

(44) Editi eum Reg. secundo ὅσοις ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων καθ' ἑαυτὰ: quod quin vitiosum sit, dubitari non potest. Et certe hominibus, qui paulum modo in hoc studiorum genere versati sunt, erroris causam detegere difficile non est. Cæcutit enim qui non videt errorem hinc exortum esse, quod librarius aliquis illa, ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων, in ora sui libri scripsisset, ut monerentur qui legerent, pro καθ' ἑαυτὰ scriptum inveniri in aliis quibusdam exemplaribus κατὰ τούτων: ex quo contigit, ut totum illud, ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων, ex libri ora in contextum irrepserit. Combefisius vitii aliquid in impressis libris subesse animadverterat quidem: sed dum hunc locum ita emendavit, ὅσοις ἂν ἄλλοις κατὰ τούτους καθ' ἑαυτὰ, magis etiam eum corrupit. Hæc autem recte, ut putabat, emendata sic verterat: Si quæ aliæ sunt, quibus ut his, a se ipsis moiis vis competit. Codices tres ὅσοις καθ' ἑαυτὰ. Alii τοῦδὲ ὅσοις καθ' ἑαυτούς. Certe utro quis modo legerit, peccaturum eum non puto. Sed si legas καθ' ἑαυτὰ, supple ἄστρα: si legas ἑαυτούς, supple ἀστέρας.

larum usque creationem intercessit, quidnam esse decernet eximius ille rerum sublimium speculator? Nam qui mundi creationem virtute Spiritus conscripsit, magna illa luminaria et reliquas stellas die quarta productas esse perspicue narrat¹. Tempus igitur, ut liquet, in prioribus diebus nequaquam erat: siquidem nondum movebantur stellæ. Quomodo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ quidem fuissent initio? Et iterum, cum Jesus Nave adversus Gabaonitas pugnaret, quoniam sol præcepto ligatus manebat immobilis, ac luna in loco stabat², tempus tunc non erat? Quodnam igitur nomen illi diei spatium imponemus? quam excogitabis appellationem? Etenim si temporis defecerat natura, ævum utique ei successit. At ævum exiguum diei **233** partem appellare, quem dementiae modum non superat? Sed, quæ multa est ejus solertia, putare videtur, diem ac noctem fieri quapiam stellarum motione ad qualitatem pertinente, atque has esse temporis partes: unde tempus statuit quemdam esse stellarum motum qualitate præditum, ne id quidem quod dicit intelligens. Non enim motum qualitate præditum, sed quantitate donatum, si tamen ita loqui fas est, dicere magis conveniebat. Quis enim sic omnino puer est mente, ut ignoret dies, horas, menses, annos, temporis mensuras, non partes esse? Tempus autem spatium est, quod æque extenditur atque ipsa mundi constitutio: quo motum omnem sive stellarum, sive animalium, sive cujuscunque rei quæ movetur, admetimur, prout dicimus aliud alio velocius aut tardius esse: velocius quidem, id quod minore tempore plus perecurrit spatii; tardius vero, quod minus longiore tempore movetur. Eunomius vero quoniam in tempore stellæ moventur, temporis ipsas esse opifices pronuntiat. Proinde ex sapientissimi illius sententia, quoniam scarabei quoque in tempore moventur, constituamus tempus talem quamdam motionem esse scarabeorum: et enim quod dixit, id ab hoc nihil differt, nominum dignitate excepta. Et hæc quidem ita se habent. Quæ autem sequuntur, considerate.

22. EUN. Atqui, inquit, ne fieri quidem potest, ut

¹ Gen. i, 14-19. ² Jos. x, 12, 13.

(45) Sic libri veteres; editi κοσμογένειαν.

(46) Editi operarum incuria Οὐ γὰρ ἐκινουῦν τόπω οἱ. Codices duo ἐκινουῦντό πω. Alii quidam mss. ἐκινουῦντό πως. Ibidem codices duo οἱ μηδέ.

(47) Πῶς γὰρ, οἱ γε μηδ' ἐγεγόνεισαν τὴν ἀρχήν; Quomodo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ quidem omnino (stellæ) fuissent?

(48) Editi ἔμεινε. Antiqui tres libri ἔμεινε.

(49) Editi, Εἰ γὰρ τοῦ. Codices tres, Εἰ γὰρ ἡ τοῦ. alii duo, Ἡ γὰρ τοῦ χρόνου φύσις ἐπιλελοίπει, ἢ αἰών, aut enim temporis natura defecerat, aut ævum in locum illius successit.

(50) Editi μᾶλλον ἄν. Libri veteres μᾶλλον ἦν.

(51) Editi χρόνου ἐστίν. At mss. εἰσίν.

(52) Sic libri veteres. Editi ἡ οὐτινοσοῦν. Mox mss. tres ἐν ἐλάττονι. Particula ἐν ab excusis abest. Subinde mss. nonnulli διάστημα διαβαίνον.

(53) Reg. quartus δημιουργοὺς ἀπεφύνατο. Mox editi οἱ κἀνθαροί... ὀρισώμεθα. Codices non pauci ut in contextu.

A ποιήσεως των ἀστέρων διάστημα τι ποτε ἄρα εἶναι ὁ δεινὸς τὰ μετέωρα οὗτος ἀποφανεῖται; Σαφῶς γὰρ ὁ τὴν κοσμογονίαν (45) τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἀναγράφας τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς μεγάλους φωστῆρας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας γεγενῆσθαι φησι. Χρόνος οὖν οὐκ ἦν, ὡς ἔοικεν, ἐν ταῖς κατόπιν ἡμέραις· οὐ γὰρ ἐκινουῦντό πω οἱ ἀστέρες (46). Πῶς γὰρ, οἱ γε μηδ' ἐγεγόνεισαν τὴν ἀρχήν (47); Καὶ πάλιν, ὅτε ἐπολέμει τοῖς Γαβαωνίταις ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἐπειδὴ ἀκίνητος ὁ ἥλιος ἔμεινε (48) τῷ προστάγματι πεδηθῆαι, καὶ ἡ σελήνη κατὰ χώραν εἰστήκει, χρόνος οὐκ ἦν τῆνικαῦτα; Τί ἐκεῖνο οὖν τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας εἴπωμεν; τίνα προσηγορίαν ἐπινοήσεις; Εἰ γὰρ ἡ τοῦ (49) χρόνου φύσις ἐπιλελοίπει, αἰὼν ἀντεισηλθε δηλονότι. Αἰῶνα δὲ μικρὸν ἡμέρας μέρος προσαγορεύειν τίνα τῆς ἀνοίας ὑπερβολὴν ἀπολείπει; Ἄλλ' ἔοικεν ἐκ πολλῆς ἀγχινοίας ἡμέραν μὲν καὶ νύκτα ἐν τῇ ποιᾷ τῶν ἀστέρων κινήσει νομίζειν γίνεσθαι, ταῦτα δὲ εἶναι τοῦ χρόνου μέρη· ὅθεν τὸν χρόνον ποιᾶν τίνα κίνησιν ἀστέρων ἀπεφύνατο, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο συνεῖς ὁ τι λέγει. Οὐ γὰρ ποιᾶν, ἀλλ' εἴπερ ἄρα, ποσὴν, μᾶλλον ἦν (50) εἰπεῖν οἰκειότερον. Ἄλλὰ τίς οὕτω παῖς παντελῶς τὴν διάνοιαν, ὥστε ἀγνοεῖν, ὅτι ἡμέραι μὲν, καὶ ὥραι, καὶ μῆνες, καὶ ἐνιαυτοὶ, μέτρα τοῦ χρόνου εἰσίν (51), οὐχὶ μέρη; Χρόνος δὲ ἐστὶ τὸ συμπαρακτεινόμενον τῇ συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα· ὃ πᾶσα παραμετρεῖται κίνησις, εἴτε ἀστέρων, εἴτε ζώων, εἴτε οὐτινοσοῦν (52) τῶν κινουμένων, καθὼ λέγομεν ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἕτερον ἑτέρου· ταχύτερον μὲν τὸ ἐν ἐλάττονι χρόνῳ πλεῖον διάστημα μεταβαίνον, βραδύτερον δὲ τὸ ἐλαττον ἐν πλείονι χρόνῳ κινούμενον. Ὁ δὲ, ἐπειδὴ ἐν χρόνῳ οἱ ἀστέρες κινουῦνται, χρόνου αὐτοὺς εἶναι δημιουργοὺς ἀποφαίνεται (53). Οὐκοῦν κατὰ τὸν τοῦ σοφωτάτου λόγον, ἐπειδὴ καὶ κἀνθαροὶ ἐν χρόνῳ κινουῦνται, ὀρισώμεθα τὸν χρόνον εἶναι ποιᾶν τίνα κἀνθάρων κίνησιν· οὐδὲν γὰρ τούτου τὸ παρ' αὐτοῦ λεχθὲν διαφέρει, πλὴν τῆς σεμνότητος τῶν ὀνομάτων. Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα, σκέψασθε δὲ τὰ ἐφεξῆς.

22. EYN. Ἄλλὰ μὴν (54), φησὶν, οὐδὲ ἐνυπάρχειν

D (54) Illa, Ἄλλὰ μὴν etc., ita Latine reddens interpretres, Atqui, inquit, ne id quidem fieri potest, ut forma quæpiam, vel crassities, vel quantitas sit in substantia Dei, vim vocis οἶον non satis attendit. Suspiciari fortasse possit quispian cum viro doctissimo Combefisio, hæc dicta fuisse ἐλλειπτικῶς, vocemque Υἱὸν subaudiendam esse, hoc modo: οὐδὲ δυνατὸν τὸν Υἱὸν ἐνυπάρχειν τῇ οὐσίᾳ, etc. Atqui, inquit, ne fieri quidem potest, ut Filius in Dei substantia existat tanquam forma, aut moles, etc. Fateor quidem hanc conjecturam optimam videri, atque ad hunc locum facile accommodari posse: quoniam tamen apud virum eruditissimum Fabricium, qui librum Eunomii nuper edidit, ita editum invenimus, Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ ἐνυπάρχειν τι ταύτῃ οὐσίᾳ δυνατὸν οἶον εἶδος etc., hanc scripturam sequi satius duco. Et certe hoc nostrum iudicium non parum adjuvat, quod in Colbertino codice, qui et ipse inter cætera opus Eunomii complectitur, eodem plane modo scriptum sit, nisi quod in ipso pro οὐδὲ

τι τῆ οὐσίας τοῦ Θεοῦ δυνατὸν, οἶον εἶδος, ἢ ὄγκον, ἢ πηλικότητα, διὰ τὸ πάντῃ συνθήκης ἐλεύθερον εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τι (55) μήτε ἐστὶ μήτε ποτὲ γένοιτ' ἂν εὐαγὲς ἐπινοῆσαι συμπλεγμένον τῆ οὐσία τοῦ Θεοῦ (56), ποῖος ἔτι συγχωρήσει λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; τῆς κατ' οὐσίαν (57) ὁμοιότητος, ἢ συγκρίσεως, ἢ κοινωνίας, μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καταλιπούσης, ἰσότητα δὲ σαφῶς ἐργαζομένης, μετὰ δὲ τῆς ἰσότητος ἀγέννητον ἀποφαινούσης τὸν ὁμοιοῦμενον, ἢ συγκρινόμενον. Οὐδεὶς δὲ οὕτως (58) ἀνόητος καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρὸς, ὥστε ἶσον εἶπειν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διαβρόχην εἰπόντος· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μεῖζων μου ἐστὶ· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα. Ἀλλ' ὅτι μὲν οἷς ὁ τῶν πάντων Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος, πλειόνων ὄντων τῶν παραλειμμένων, ἀποχρῆν ἡγοῦμαι καὶ τὰ βηθέντα πρὸς ἀπόδειξιν.

ΒΑΣ. Ὅταν τινὲς ἄπτεσθαι μέλλῃ πονηροῦ λόγου, προλαμβάνει (59) τινὰ συγχωρούμενα παρὰ πάντων, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐγνωμοσύνης μηδὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἀπιστῆται. Οὐδὲν (60), φησὶν, οἶον τε ἐνυπάρχειν τοῦ Θεοῦ τῆ οὐσίᾳ, οὔτε εἶδος, οὔτε ὄγκον, οὔτε πηλικότητα, διὰ τὸ πάντῃ συνθήκης ἐλεύθερον εἶναι τὸν Θεόν. Μέχρι τούτων ἐστὶν εὐγνώμων· ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς εἰς ἑαυτὸν ἐπανῆλθεν. Ὡς γὰρ ἀναγκαίως τοῖς προσκεθεῖσιν ἐπομένῃν τὴν βλασφημίαν ἐπισυνάπτει, λέγων Εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τι μήτε ἐστὶ, μηδέ ποτ' ἂν γένοιτο εὐαγὲς ἐπινοῆσαι συμπλεγμένον τῆ οὐσίᾳ, τίς συγχωρήσει λόγος (61) πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; Ποίαν ἀκολουθίαν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα, εἰ ἀσύνητος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀνεπίδεκτον εἶναι τὸν Υἱόν τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος; Εἰπέ γάρ· οὐχὶ δὲ καὶ σὺ τὸν Υἱόν παραπλησίως ἐρεῖς μήτε εἶδος, μήτε ὄγκον (62), μήτε πηλικότητα ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ πάντῃ συνθήκης ἐλεύθερον εἶναι;

23. Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ μανεντα σε ἡγοῦμαι ποτε τολμήσειν ἄλλο τι εἶπειν τὸν Υἱόν ἢ ἀσώματον καὶ ἀνείδεον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ πάντα ὅσα περ ἂν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἴποις. Πῶς οὖν οὐκ εὐσεβὲς τὸν μὴ ἔχοντα εἶδος τῷ εἶδος μὴ ἔχοντι παραβάλλειν (63); καὶ τὸν μὴ ἔχοντα πηλικότητα τῷ μὴ ἔχοντι ταύτην; καὶ τὸν ἀσύνητον ὅλως τῷ ἀσυνθέτῳ; Ὁ

^a Joan. xiv, 28.

logatur οὐδέν. Addidimus igitur ex his libris voculam τί, sicque interpretati sumus: *Atqui, inquit, ne fieri quidem potest, ut quidquam in Dei substantia existat tanquam forma, etc.*

(55) Vocula τί deest in nostris septem mss. et in editione Ven. sed legitur in editione Paris. et apud Fabricium.

(56) Pro illo, τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, in opere Eunomii simpliciter legitur ταύτῃ: sed ita mutatum a Basilio puto, ut Eunomii sententia magis pateret.

(57) Vox οὐσίαν addita est in Reg. tertio post vocem γεννητὴν, si non eadem manu, at antiqua tamen: sed cum neque in vulgatis, neque in aliis mss. reperiat, addendam eam non censuimus; eo magis, quod facile ex orationis serie suppleri

A quidquam in Dei substantia existat, velut forma, aut moles, aut quantitas, quod compositione omni prorsus immunis est Deus. Quod si cogitare neque fas est, neque unquam fuerit, horum et talium quidquam cum Dei substantia complicatum esse; quænam adhuc ratio sinet, ut cum substantia ingenita genitam conferamus? quippe ea quæ secundum substantiam est similitudo, sive comparatio, sive communio, nullam præstantiam aut differentiam relinquit, imo æqualitatem aperte efficit; atque cum æqualitate ingentum demonstrat eum, qui assimilatur, vel comparatur. Nemo autem ita est stolidus et ad impietatem audax, qui æqualem Patri Filium dicat, cum Dominus ipse palam dixerit: *Pater qui me misit, major me est*^a. Et rursus paulo post. Sed, missis pluribus, ea quæ diximus satis, puto, demonstrant universorum Deum ingentum atque incomparabilem, unum esse.

BAS. Cum improbum aliquem sermonem vult attingere, nonnulla quæ ab omnibus conceduntur præmittit, ut propterea, quod de iis 234 recte sentit, in reliquis quoque sibi fidem præret. Neque, inquit, fieri potest, ut in Dei substantia existat quidquam, neque forma, neque moles, neque quantitas, quod Deus prorsus expertus est compositionis. Ad hæc usque verba æquus est: in iis vero quæ sequuntur, ad se ipse redit. Nam blasphemiam velut necessario ex præmissis consequentem adjungit, verbis illis: Quod si cogitare neque fas est, neque unquam fuerit, horum et talium quidquam cum Dei substantia complicatum esse, quænam adhuc ratio sinet, ut cum substantia ingenita genitam comparemus? Quænam inter se cognationem habent illa, fieri non posse, si Deus incompositus est, ut Filius ei sit consimilis? Dic enim, nonne tu quoque pariter dices Filium neque formam, neque molem, neque quantitatem in seipso habere, atque prorsus a compositione liberum esse?

25. Ego equidem, vel si insanires, non puto ausurum te esse aliud quid dicere Filium quam incorporeum, quam formæ expertem et figuræ, et omnia quæ de Patre dicere possis. Quomodo igitur pium non fuerit, eum qui formam non habet, formam non habenti comparare? item, eum qui quantitatem non habet, quantitatem non habenti? item, eum qui

possit. Statim ubi legitur in excensis καταλιπούσης, scriptum in duobus codicibus invenitur καταλειπούσης.

(58) Editi et Reg. tertius Οὐδεὶς γὰρ οὕτως. At reliqui mss. Οὐδεὶς δὲ οὕτως.

(59) Editi et mss. multi προσλαμβάνει. At Reg. quartus προλαμβάνει, rectius.

(60) Editio Paris. οὐδέ. Editio Ven. et nostri mss. omnes οὐδέν.

(61) Reg. quartus τῆ οὐσίᾳ, ποῖος ἔτι συγχωρήσει λόγος.

(62) Sic Colb. et duo Regii. Illud, μήτε ὄγκον, in vulgatis desiderabatur.

(63) Editi ἔχοντα εἶδος μὴ ἔχοντι παραβάλλειν. At mss. plerique omnes ita, ut edidimus.

omnino incompotus est, incompotito? Hic vero A in forma statuit similitudinem, et in mole æqualitatem: quantitatem autem quid præter molem esse putet, ipse sane aptius exposuerit.

EUN. Ideirco, inquit, nec æqualis, nec similis, quoniam et quantitate caret et forma.

BAS. Ego vero in hoc ipso pono similitudinem. Quemadmodum enim Pater liber est ab omni compositione, ita et Filius simplex omnino est atque incompotus. Quin etiam similitudinem non secundum formæ identitatem, sed secundum ipsam substantiam perspicere arbitror. Quibus enim forma figuræ circumjacet, iis secundum formæ identitatem inest similitudo: quæ vero natura nec formam nec figuram admittit, reliquum est ut in ipsa substantia habeat similitudinem, æqualitatem vero non in mo- B l's dimensione, sed in potentia identitate possideat. Christus, inquit, Dei potentia, et Dei sapientia⁴, tota videlicet paterna potestate in ipso residente. Unde quæcunque videt Patrem facientem, ea et Filius similiter facit⁵.

EUN. Sed similitudo, inquit, quæ secundum substantiam est, aut comparatio, aut communitas, neque præstantiam, neque differentiam ullam relinquens, æqualitatem aperte efficit.

BAS. Quomodo igitur differentiam nullam relinquit, ne eam quidem, quæ causis inest cum iis quæ ex ipsis sunt? Subjungit postea:

EUN. Quis autem ita stolidus est, vel ad impietatem ita audax, ut æqualem Patri Filium dicat?

BAS. Ad hæc dicamus ei illa prophetæ: *Facies meretricis facta est tibi; amisisti pudorem* 235 *erga omnes*⁶. Etenim ut illæ suis ipsarum probris caste viventes aspergunt, ita hic quoque eos qui majestatem Unigeniti magnificare cupiant, stolidos et ad impietatem audaces vocat, iisdem offensus, quibus et Judæi exacerbabantur, dicentes tunc: *Æqualem seipsum facit Deo*⁷.

24. Et certe (nemini videatur mirum quod dico) illi quodammodo consequentiam rerum magis perspicere videbantur. Nam ægre ferebant quod Deum Patrem suum appellaret⁸: hanc inde a seipsis consecutionem colligentes, quod hoc pacto faceret æqualem se Deo; quasi necessario sequatur, si Patrem habeat Deum, Deo æqualem esse. Eunomius D autem, prius illud concedens, posterius negat, ac Domini vocem objicit nobis, dicentis: *Pater, qui me*

δὲ τὸ ὁμοιον ἐν τῷ εἶδει τίθεται, καὶ τὸ ἴσον ἐν τῷ ὄγκῳ· τὴν δὲ πηλικότητα (64), ὅ τι καὶ οἰεται παρὰ τὸν ὄγκον εἶναι, αὐτὸς ἂν οἰκειότερον ἐξηγήσαιτο.

EYN. Διὰ τοῦτο οὔτε ἴσος, φησὶν, οὔτε ὁμοιος, ἐπειδὴ καὶ ἄποσός ἐστι καὶ ἀνείδεος.

BAS. Ἐγὼ δὲ κατ' αὐτὸ τοῦτο τὴν ὁμοιότητα τίθεμαι. Ἐπειδὴ ὡσπερ ὁ Πατὴρ συνθήκης ἐστὶ πάσης ἐλεύθερος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀπλοῦς παντελῶς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ τὸ ὁμοιον, μὴ κατὰ τὴν τοῦ εἶδους ταυτότητα θεωρεῖσθαι, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Ὅσοις μὲν γὰρ μορφή καὶ σχῆμα περιέχεται, τούτοις, κατὰ τὴν ταυτότητα τοῦ εἶδους, ἡ ὁμοιότης τὴν δὲ ἀνείδεον καὶ ἀσχημάτιστον φύσιν ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ λείπεται· ἔχειν τὴν ὁμοιότητα· καὶ τὸ ἴσον μὴ ἐν τῇ τῶν ὄγκων παραμετρήσει, ἀλλ' ἐν τῇ ταυτότητι τῆς δυνάμεως. Χριστὸς, φησὶ, Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· ὅλης τῆς πατρικῆς δυνάμεως ἐναποκειμένης αὐτῷ δηλονότι. Ὅθεν ὅσα περ ἂν βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

EYN. Ἄλλ' ἢ κατ' οὐσίαν, φησὶν, ὁμοιότης, ἡ σύγκρισις, ἡ κοινωνία, μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καταλείπουσα, ἰσότητα σαφῶς ἀπεργάζεται (65).

BAS. Πῶς οὖν οὐδεμίαν διαφορὰν καταλείπει, οὐδὲ τὴν τοῖς αἰτίοις πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν ἐνυπάρχουσαν; Εἶτα ἐπάγει·

EYN. Τίς δὲ οὕτως ἀνόητος, ἢ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρὸς, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί;

BAS. Εἶπωμεν αὐτῷ τὰ τοῦ προφήτου πρὸς ταῦτα· ὅτι, *Ὅψις πέτρης ἐγένετό σοι ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντα*. Καὶ γὰρ ἐκεῖναι τὰ ἑαυτῶν ὀνειδῆ τοῖς σεμνῶς βεβιωκόσι προστρέβονται· καὶ οὗτος τοὺς τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς μεγαλύνειν ἐπιθυμοῦντας ἀνόητους ἀποκαλεῖ καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηροὺς, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαλεπαίνων, ἐφ' οἷς καὶ Ἰουδαῖοι παρωξύνοντο τηνικαῦτα λέγοντες ὅτι, *Ἰσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ*.

24. Καίτοι γε (καὶ μηδενὶ παράδοξον τὸ λεγόμενον δόξῃ) μᾶλλον πῶς ἐδόκουν ἐκεῖνοι τὸ ἀκόλουθον ἐπιβλέπειν. Ἠγανάκτου γὰρ, ὅτι Πατέρα ἑαυτοῦ ἔλεγε τὸν Θεόν· τὸ ἐφεξῆς ἀφ' ἑαυτῶν συλλογιζόμενοι, ὅτι διὰ τούτου ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ (66) τῷ Θεῷ· ὡς ἀναγκάτως ἐπομένου τῷ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν τοῦ ἴσον (67) ὑπάρχειν αὐτῷ. Ὁ δὲ, τὸ πρῶτον συγχωρῶν δῆθεν, πρὸς τὸ δεύτερον ἀνανεύει, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἡμῖν προβάλλεται εἰπόντος· Ὁ Πατὴρ,

⁴ I Cor. 1, 24. ⁵ Joan. v, 19. ⁶ Jerem. III, 3. ⁷ Joan. v, 18. ⁸ ibid.

(64) Eunomium ridet Basilius, quasi dicat: Philosophorum præstantissimus Eunomius distinguit molem a quantitate. Dicat autem velim quid sit discriminis inter utramque.

(65) Codices aliquot ἐργάζεται. Ibidem mss. tres, Πῶς οὖν. Vox ultima deest in excusis. Ex his constat aliquod differentię genus in Patre et Filio a Basilio, more et exemplo Patrum Græcorum, plane agnoscere; quale est videlicet, quod invenitur inter causam et id quod ab ea est, aut quale est, quod

reperitur inter principium et id quod ab eo originem trahit. Sed illud differentię genus naturę identitatem in Patre et Filio non destruit, imo firmat et constabilit.

(66) Editi ἐποίει. At mss. ποιεῖ.

(67) Editi τὸ ἴσον, male. Codex Colbertinus cum duobus Regiis τοῦ ἴσον, bene: quod ut melius intelligatur, ordo verborum sic immutandus est, τοῦ ἴσον ὑπάρχειν αὐτῷ ἐπομένου τῷ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεόν.

ὁ (68) πέμψας με, μείζων μου ἐστὶ· τοῦ δὲ Ἀποστόλου λέγοντος οὐκ ἀκούει (69) ὅτι, Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάπησατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. (70) Καίτοι εἰ κατὰ τὸν σὸν λόγον ἡ ἀγεννησία οὐσία ἦν, ἐβούλετο δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν ἐπιδείξαι, εἶπεν ἄν· Ὁ ἀγεννητος μείζων μου ἐστίν. Ὑμέτερος δὲ ἐστὶν ὁ λόγος, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία ἐνεργείας ἐστὶ κατ' οὐσίας σημαντική. Μείζονα οὖν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, μείζονα τοῦ ἔργου φασὶ τὴν ἐνεργειαν. Πᾶσα δὲ δέπου (71) ἐνεργεια συμβαίνει τῷ μέτρῳ τοῖς ἐξ αὐτῆς γινομένοις· καὶ μεγάλη μὲν τῶν μεγάλων ἔργων ἐστὶ, μικρὰ δὲ τῶν μικροτέρων. Τὸ οὖν μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ὁμολογεῖν οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν, ἢ ἀσύμμετρον τῷ ἔργῳ τίθεσθαι τὴν ἐνεργειαν, καὶ μάτην φάσκειν πρὸς τὸ (72) τῆς ἐνεργείας μέγεθος τὸν Θεὸν κενεῖσθαι, οὐ δυναθέντα τῇ ἐνεργείᾳ παρισῶσαι τὸ τέλος ὥστε τὸ ἕτερον τοῖν δυοῖν (73) ἀναγκαίως διαπεσεῖται· ἢ μὴ δηλοῦν ἐνεργειαν τὸν Πατέρα, ἀλλὰ οὐσίαν, καὶ οὕτως αὐτοῖς ὁ σεσοφισμένος τῆς ὁμοιότητος (74) λόγος διαγεγραφέεται, ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τιθεμένων, τουτέστι, τῇ ἐνεργείᾳ· ὅτι γὰρ ἠθέλησεν ὁ Πατήρ, φησὶ, τοιοῦτον ἐποίησε, καθὼ καὶ εἰκόνα βουλήσεως (75) ὀνομάζουσιν· ἢ τοῦτο φυλάσσοντας, μὴ εἶναι λέγειν μείζονα τὸν Πατέρα. Ἐπειδὴ περ πᾶσα ἐνεργεια, μηδενὸς ἀνθισταμένου τῶν ἐξωθεν, σύμμετρος ἐστὶ τοῖς οἰκείοις ἀποτελέσμασι. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς εἰρήσθω.

25. Ἐκεῖνο δὲ τίνι τῶν πάντων ἀδῆλον, ὅτι τὸ μείζον ἢ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον (77), ἢ κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμὸν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ζξιώματος ὑπεροχὴν, ἢ κατὰ τὴν τῶν ὄγκων παρουσίαν λέγεται; Κατὰ μὲν οὖν τὸν ὄγκον μὴ εἰλη-

⁹ Joan. xiv, 28. ¹⁰ Philip II, 6.

(68) Veteres aliquot libri cum editis, ὁ Πατήρ μου ὁ. Alii codices melioris notæ, ὁ Πατήρ ὁ.

(69) Reg. tertius in contextu quidem habet οὐκ ἀκούει: sed in ora libri habet οὐκ ἀκούεις. Statim editi ἠγάπησατο εἶναι. Libri veteres ἠγάπησατο τὸ εἶναι.

(70) Ita hoc loco Basilius adversarios adoritur, ut eos suis ipsorum armis confodiat. Dicitis vos, inquit Basilius, nomen Patris operationem, non substantiam indicare. Id autem si verum est, hinc ellicitur, Patrem non substantia Filio majorem esse, sed operatione duntaxat.

(71) Editi et unus ms. Πᾶσα γὰρ δέπου. Alii quatuor mss. Πᾶσα δὲ δέπου. Aliquanto post duo mss. ἢ ἀσύμμετρος τῷ.

(72) Illa, πρὸς τὸ, etc., hoc sensu dicta fuisse arbitrator. Patrem Filio majorem esse si profiteamini, consequens est ut dicatis Deum frustra in id incubuisse, ut magnum quemdam effectum ederet, cum quod vellet assequi non potuerit. Ista est enim vestra sententia, productum non fuisse a Deo, cum Filium genuit, effectum quempiam, qui aut operationi respondeat, aut cum ea proportionem habeat ullam. Ex quo fit ut Pater, cum Filium generavit, rem non ita magnam produxerit.

(73) ὥστε τὸ ἕτερον τοῖν δυοῖν, etc. Totus hic locus sic videtur reddendus: *Itaque alterutrum ex duobus necessario admittent, ita ut vel Pater non significet operationem, sed substantiam (sicque illis evanescet excogitata similitudinis ratio, dum Patri*

*misit, major me est*⁹: nec audit Apostolum, qui dicit quod non rapinam arbitratus sit esse se æqualem Deo¹⁰. Atqui si, ut dicis, ingeneratio substantia esset, voluissetque præstantiam secundum substantiam ostendere, dixisset utique: *Ingenitus major me est*. Nam sententia vestra hæc est, Patris appellatione operationem non substantiam significari. Itaque cum dicitis Patrem Filio majorem, operationem opere majorem dicitis. Omnis enim operatio, proportione servata, iis quæ ex illa fiunt, congruit; et magna quidem magnorum operum est, parva vero minorum. Proinde majorem Filio Patrem hoc modo confiteri, nihil aliud est, quam incongruentem operi operationem statuere, et dicere frustra Deum ad operationis magnitudinem commotum esse, cum non potuerit effectum operationi adæquare. Quare duorum alterum eveniat necesse est, ut aut Pater non significet operationem, sed substantiam; sicque evanescet excogitata ab eis similitudinis ratio, qua sciunt Filium Patri similem esse, operatione scilicet: qualem enim voluit Pater, inquit, talem fecit, quo etiam pacto voluntatis imaginem eum vocant: aut, si ab hoc sibi caveant, non dicent Patrem majorem esse. Nam operatio omnis, externa nulla re obstante, habet cum effectibus suis proportionem. Atque hæc ad confutandam ipsorum in dogmatibus disensionem dicta sint.

Ἐλεγχον τῆς ἐν τοῖς δόγμασιν αὐτῶν ἀσυμφωνίας (76)

25. Illud autem cui non est perspicuum, quod aliquid dici possit majus, aut ratione causæ, aut potentie redundantia, aut excellentia dignitatis, aut molis magnitudine? Itaque non accipi *majus* secundum magnitudinem, et hic ipse prior dixit; **236** et plane

similem Filium dicunt, id est operationi: qualem enim voluit Pater, inquit, talem fecit: unde et imaginem voluntatis illum appellant); vel si id retinent, major Filio Pater dici non possit.

(74) Codex Colb. cum Reg. tertio ὁμοιότητος, corrupte. Alii mss. et editi ὁμοιότητος, recte. Illud quod mox sequitur, ὅμοιον τῷ etc., ita interpretans Trapezuntius, *cum Patri Filium, id est operationi similem arbitrentur, sensum verborum alio detorsit*. Hoc dicit Basilius, arbitrari Eunomianos. Filium similem esse Patri operatione.

(75) Reg. tertius εἰκόνα βουλήσεως. Illud, ἢ τοῦτο φυλάσσοντας, sic debet accipi. Aut si dicunt non significari substantiam appellatione Patris, sed operationem, vel invitati fateantur necesse est Patrem Filio majorem non esse. Etenim, ut ait mox Basilius, operatio omnis habet cum suis effectibus proportionem. Cum igitur operatio Patris infinita sit, et ipse quoque effectus infinitus esse debet, alioqui nec similitudo nec proportio esset operationem inter et effectum.

(76) Editi et Reg. quintus αὐτῶν συμφωνίας, et ita legerat interpres, cum verterit, *ad reprehendam ipsorum in dogmatibus concordiam*. Alii sex mss. ἀσυμφωνίας, *ad redarguendam ipsorum in dogmatibus discordiam*, optime.

(77) Codices duo ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς αἰτίας λόγον. Ibidem editi et unus ms. ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς δυνάμεως. Alii sex mss. ἢ κατὰ τὸν τῆς δυν...

res ita se habet; cum in magnitudine *majus* tantum sit, quantum et minus et amplius. Quæ enim magnitudine non possunt comprehendī, imo potius, quæ magnitudine ac quantitate omnino carent, ea quis possit inter se dimetiri? quæ autem non queunt inter se comparari, quomodo in iis id quod excedit cognoscetur? Dicere autem Christum Dei potentiam, potentia inferiorem esse, valde puerile est, et eorum qui ne audierunt quidem vocem Domini, qui dixit: *Ego et Pater unum sumus*¹¹: quique illud, *unum*, pro æqualitate potentiae accepit, ut ex ipsis Evangelii verbis ostendemus. Cum enim dixisset de iis qui crediderant: *Nullus eos e manu mea rapiet; et, Pater qui mihi dedit, major omnibus est; et, Nullus e manu Patris mei potest rapere*, adjunxit: *Ego et Pater unum sumus*¹², sic ut aperte *unum* pro æqualitate ac identitate potentiae accipiat. Præterea si Dei sedes, ut nos credimus, dignitatis nomen est, illa Filio a dextris Patris assignata sedes quidnam aliud quam dignitatis æqualitatem significat? Quin et Dominus in gloria Patris venturum se pollicetur¹³. Reliquum est igitur, ut vox *majus* hic secundum causæ rationem dicatur. Nam quoniam a Patre origo est Filii, hoc major est Pater, quod causa sit et principium. Quapropter et Dominus sic dixit: *Pater meus me major est*, prout Pater videlicet. Illud autem, *Pater*, quid aliud indicat nisi causam atque originem esse ejus qui ex ipso genitus est? Denique secundum vestram sapientiam, substantia ipsa substantia non dicitur major aut minor. Quare et secundum illos ipsos, et secundum veritatem ipsam, vox *majoris* quæ usurpata est, nullo pacto præstantiam secundum substantiam significat. Nec vero hic ipse Deum Patrem majorem dixerit secundum molem, qui scilicet statuerit, quantitatem in Deo intelligi non oportere. Superest igitur is, quem nos diximus, *majoris* modus, principii, inquam, et causæ. Quam itaque blasphemiam circa vocem *majus* tentavit, ea ejusmodi est.

λοιπος οὖν ἐστὶν ὁ παρ' ἡμῶν λεχθεὶς τοῦ μείζονος οὖν κατὰ τὸ μείζον ἐπιχείρησις αὐτοῦ τῆς βλασφημίας τοιαύτη.

26. Illud autem admiratione dignum, quod sic in D paucis ad sermones perquam inter se contrarios delapsus, oculis animi velut quadam cæcitate percussis, verborum inter se pugnam intelligere non potuit: planum ut sit ac conspicuum, eum tam alienum esse a Dei pace, quam Dominus noster iis qui vere ac sincere in ipsum crediderunt, reliquit, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*¹⁴, ut non eum aliis solum, sed secum etiam ipse pugnet.

Α φθαι τὸ μείζον (78) αὐτὸς τε οὗτος προλαβὼν ἔφησε, καὶ τὸ εἶδος οὕτως ἔχει· ἐπειδήπερ τὸ μείζον ἐν τοῖς μεγέθεσι τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσον καὶ τὸ ἔλαττον, καὶ ἔτι. Τὰ δὲ ἀπερίληπτα τῷ μεγέθει, μᾶλλον δὲ ἀμεγέθη καὶ ἄποσα παντελῶς, τίς ἂν ἀλλήλοις παραμετρήσειεν; ὧν δὲ ἀμήχανος ἡ παράθεσις, τίνι ἂν τρόπῳ ἐν τούτοις τὸ ὑπερβάλλον ἐπιγνωσθεῖη; Δυναμίει δὲ λέγειν ἐλλείπειν τὸν Χριστὸν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κομιδῆ νηπίων καὶ οὐδὲ κατακουόντων τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου (79), λέγοντος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν· καὶ τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν ἴσου παραλαμβάνοντος, ὡς ἐξ αὐτῶν δεῖξομεν τοῦ Εὐαγγελίου τῶν ῥημάτων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν πιστευτάντων ὅτι, Οὐ μὴ τις ἀρπάσῃ ἐκ τῆς χειρὸς μου· καὶ ὅτι Ὁ Πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστὶ· καὶ, Οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν, σαφῶς τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἴσου καὶ ταύτου κατὰ δύναμιν παραλαμβάνων. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε καὶ ὁ θρόνος ὁ τοῦ Θεοῦ (80), ὡσπερ οὖν ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, ἀξιωματός ἐστιν ἡνομα, ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἀφωρισμένη τῷ Υἱῷ καθέδρα τίποτε ἕτερον, καὶ οὐχὶ τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας ἀποσημαίνει; Ἀλλὰ καὶ ἤξειν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Λεῖπεται τοίνυν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐνταῦθα τὸ μείζον λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ (80*) ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῷ Υἱῷ, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ Πατήρ, ὡς αἴτιος καὶ ἀρχή. Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὕτως εἶπεν· Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστὶ, καθὼ Πατήρ δηλονότι. Τὸ δὲ, Πατήρ, τί ἄλλο σημαίνει ἢ οὐχὶ τὸ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; Ὅλως δὲ οὐσία οὐσίας, καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν (81) σοφίαν, μείζων καὶ ἐλάττων οὐ λέγεται. Ὡστε καὶ κατὰ τούτους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, οὐδενὶ ἂν τρόπῳ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν ὁ προκειμένος λόγος τοῦ μείζονος ἐμφαίνοι. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατ' ὄγκον φαίη ἂν αὐτὸς οὗτος μείζονα τὸν Θεὸν Πατέρα· ὃ γε ἀποφηνάμενος (82) μὴ χρῆναι περὶ τὸν Θεὸν ὑπονοεῖν πηλικότητα. Ὑπότροπος, ὁ τῆς ἀρχῆς, λέγω, καὶ τῆς αἰτίας. Ἡ μὲν

26. Ἐκεῖνο δὲ θαυμάσαι ἄξιον, ὅτι οὕτως ἐν βραχεῖ πρὸς τοὺς ἐναντιωτάτους λόγους περιτροπέμενος, καθάπερ ἀορασία τινὲ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς πεπληγμένος, συνιδεῖν τὴν ἐν τοῖς (83) λεχθεῖσι μάχην οὐκ ἐδυνήθη· ἵνα φανῆ τοσοῦτον ξένος ὧν τῆς τοῦ Θεοῦ εἰρήνης, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν τοῖς γνησίως καὶ ἀδόλως εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν ἀφήκεν, εἰπὼν· Εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· ὥστε οὐχὶ τοῖς ἄλλοις μόνον,

¹¹ Joan. x, 30. ¹² ibid. 28-30. ¹³ Matth. xvi, 27.

¹⁴ Joan. xiv, 27.

(78) Codex unus τὸ μείζονα. Aliquanto post editi ὅσον καὶ τό. Vocula καὶ in multis mss. deest.

(79) Editi τῆς φωνῆς τῆς Κυρίου, libri veteres τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου.

(80) Antiqui duo libri θρόνος τοῦ Θεοῦ. Ibidem e liti, Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς. Illud, οὖν, in aliquibus mss. deest.

(80*) Reg. quartus παρὰ τοῦ.

(81) Editi et Reg. secundus κατὰ τὴν ὑμετέραν. Alii quatuor mss. κατὰ τὴν ὑμετέραν.

(82) Editi μείζονα τὸν πατέρα· ὃ γε ἀποφαινόμενος. Colb. cum Reg. tertio uti legere est in contextu.

(83) Libri veteres τὴν ἐν τοῖς. Illud, τὴν in editis desideratur.

ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ διαμάχεται. Μείζονα γὰρ εἰ-
πῶν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ
τοῖς τὸ ἴσον λέγουσι μανίαν ἐπικαλέσας (84), ὡς αὐτὸς
ἀναντιρρήτους ἔχων τούτου τὰς ἀποδείξεις, μικρὸν
ὑποβάς σκέψασθε οἷα γράφει.

ΕΥΝ. Ἄλλ' ὅτι μὲν εἷς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀγέν-
νητος καὶ ἀσύγκριτος, πλείονων ὄντων τῶν παρα-
λελειμμένων, ἀποχρῆν, ἡγοῦμαι, καὶ τὰ ῥηθέντα
πρὸς ἀπόδειξιν.

ΒΑΣ. Ἐρωτάσθω τοίνυν, εἰ ἀσύγκριτος ὁ Θεός,
πόθεν αὐτοῦ ἡ ὑπεροχὴ κατελήφθη; Τὸ γὰρ μείζον
ἐκ τῆς πρὸς τὰ ὑπερεχόμενα παραθέσεως θεωρεῖ-
ται. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ μείζων ἐστὶ καὶ ἀπαρα-
θετος; Ἄλλ' ἵνα μὲν παρηλλαγμένην τοῦ Θεοῦ τὴν
οὐσίαν πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδείξῃ, συγκρι-
τικῶς λεγόμενον τὸ μείζον εἰς τὴν τῆς οὐσίας δια-
φορὰν ἐξεδέξατο· ἵνα δὲ πάλιν εἰς τὸ ὁμότιμον τῆ
κτίσει τὸν Μονογενῆ καταγάγῃ, ἀσύγκριτον εἶναι
τὸν Πατέρα νομοθετεῖ· καινὴν τινα καὶ ἀσύγκριτον
ὄντως τὴν ὁδὸν τῆς βλασφημίας ἐπινοῶν· ἐν προσ-
ποιήσει δὴ τοῦ ὑφ' οὗ καὶ ἐξαίρειν τὸν Θεὸν καὶ
Πατέρα, τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ τὴν δόξαν
κατασμικρύνων· τοῦ Κυρίου διαμαρτυρουμένου καὶ
λέγοντος· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐ τιμᾷ τὸν
Πατέρα· καὶ· Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ οὐκ ἐμὲ ἀθετεῖ·
ἀλλὰ τὸν πέμψυντά με. Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀλη-
θείας, ὁ ἐνεργῶν τὰ τοιαῦτα λέγειν καὶ γράφειν
αὐτοῖς, εἶδεν ἐκεῖνο (85), ὅτι, εἰ πρὸς τὴν σύνεσιν
αὐτοῦ τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης ἀποτυφλώσειε, καὶ
τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γνῶσιν συναφαιρή-
σεται· ὥστε, εἰ καὶ δοκοῦσιν ὑπερβολὰς τινὰς νέ-
μειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μηδὲν αὐτοῖς ὄφελος εἶναι
τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγωγῆς ὁδοῦ τὴν γνῶσιν ἀφῆρη-
μένοις. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι δοξάζουσιν τὸν Θεὸν
οἶονταί, καὶ Ἑλλήνων τις ἀκούσεται βουλομένων
εἰ μέγα περὶ Θεοῦ λέγειν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἂν τις
εἴποι μεγαλύνειν αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἄνευ τῆς εἰς Χρι-
στὸν πίστεως, δι' οὗ ἡ προσαγωγὴ τῆς γνώσεώς
ἐστίν.

27. Ἀσύγκριτον οὖν τὸν Θεὸν λέγει, ἵνα δείξῃ
Υἱὸν ἴσον ὄντα τῆ κτίσει, ἐν τῷ ὁμοίως τῆς δόξης
τοῦ Πατρὸς ἀπολείπεσθαι· διότι τὰ (86) ἴσῳ μέτρῳ
ὑπερεχόμενα ἴσα ἀλλήλοις ἀναγκαίως ἐστὶ. Τοσοῦ-
τον δὲ ὑπερέχεται κατὰ τὸν τούτου (87) λόγον ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενὴς Υἱὸς, ὅσον καὶ τῶν
ἄλλων ἕκαστον. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ ἀσύγκριτον,
ὃ πᾶσιν ὁμοίως ἐστὶν ἀπροσπέλαστον καὶ ἀνέφικτον.
Εἰ δὲ ἴσον (88) τοῖς ἄλλοις τοῦ Πατρὸς ἀπολείπε-
ται, ἴσος ἐκείνοις ἐστὶ μεθ' ὧν ἀπολείπεται. Τί οὖν
τῆς βλασφημίας ταύτης χεῖρον εἴποιεν ἂν Ἰουδαῖοι;
τί δὲ τῶν ἐθνῶν λεγόντων ἐστὶν ἀκούειν; Καὶ οὐκ
ἐρυθριῶσιν οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον πρεσβεύειν ση-
ματιζόμενοι, Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι οἷα καὶ προσ-

¹⁵ Joan. v, 25. ¹⁶ Luc. x, 16.

(84) Reg. tertius in margine manu paulo recen-
tiore ἐπεγαλέσας.

(85) Reg. quartus οἶδεν ἐκεῖνο, novit illud, et ita
quoque legitur in Colbertino, sed secunda manu.

(86) Codex unus διὰ τὰ. Alii duo διότι καὶ τὰ.

A Nam ubi Deum et Patrem dixit unigenito Filio ma-
jorem, et eos qui æqualem dicunt, dementiae insi-
mulavit; quasi suppeterent sibi ea de re demonstra-
tiones, quibus non possit contradici, paululum pro-
gressus qualia scribat, expendite.

EUN. Verum, quod unus sit universorum Deus
ingenitus atque incomparabilis, pluribus omissis, ea
quæ dicta sunt, puto, sufficiunt ad demonstratio-
nem.

BAS. Interrogetur itaque: si incomparabilis **237**
est Deus, unde præsentia ejus comprehensa est?
Quippe id quod majus est ex comparatione eorum
quæ superantur, æstimatur. Qui igitur fieri potest,
ut idem et major sit et incomparabilis? Verum ut
Dei substantiam ab Unigeniti substantia diversam
ostenderet, illud, *majus*, ceu comparative usurpatum
pro substantiæ diversitate accepit: rursus, ut ad
creaturæ æqualitatem Unigenitum detrudat, Patrem
sancit esse incomparabilem. Novam quidem ac vere
incomparabilem blasphemiam viam commentus est:
qui interea dum exaltare se ac extollere Deum et
Patrem simulat, imminuat Unigeniti Filii et Dei ma-
jestatem; quanquam Dominus testatur ac dicit:
Qui non honorat Filium, Patrem non honorat ¹⁵; et,
*Qui me contemnit, non me contemnit, sed eum qui me
misit* ¹⁶. Sed veritatis inimicus, cujus opera ac im-
pulsu isti hæc dicunt scribuntque, illud vidit, quod
si eos circa gloriæ Unigeniti cognitionem excæca-
rit, etiam ipsius Dei ac Patris cognitionem simul
ablaturus esset: ut etiamsi videantur prærogativas
quasdam Deo et Patri attribuere, nullum tamen in-
de emolumentum consequantur, cum eis ejus viæ,
quæ ad ipsum ducit, adempta notitia sit. Nam et
Judæi gloria Deum afficere se putant; et audias gen-
tiles nonnullos, qui aliquid veint magni de Deo di-
cere: sed ab iis absque fide in Christum per quem
ad cognitionem accessus fit, Deum magnificari dix-
erit nemo.

27. Incomparabilem igitur dicit Deum, ut Filium
in eo creaturis æqualem esse ostendat, quod pariter
abest a majestate Patris. Quæ enim æquali supe-
rantur mensura, æqualia inter se necessario sunt.
Tantum autem superatur secundum hujus senten-
tiam a Deo et Patre unigenitus Filius, quantum et
aliorum singula. Nam quod comparari non potest, id
ejusmodi est, ut omnibus pariter inaccessum sit at-
que impervium. Quare si Filius a Patre æque distat,
atque res aliæ, æqualis est iis quibuscum ab illo di-
stat. Quid igitur hac blasphemia pejus dixerint Ju-
dæi? quid deterius ex gentibus audire possumus?
Nec pudet eos qui se Verbum Dei colere fingunt,
Judæis ac gentilibus jucunda documenta atque fami-

87) Codices aliquot τὸν τούτων, uti sentiunt Eu-
nomiani.

88) Editi, Εἰ δὲ τὸ ἴσον. At mss. antiquiores, Εἰ δὲ
ἴσον.

liaria proponere. Nam si Deo et Patri non comparatur, quemadmodum neque angeli, neque cælum, neque sol, neque terra, neque animalium quæ in ea sunt ullum, neque plantarum ulla; quomodo a propriis creatoris erit diversus? contra, unde illi cum Patre conjunctio? *Ego, inquit, et Pater unum sumus*¹⁷. Rursus enim ejusdem dicti faciamus mentionem. Hoc, dic mihi, nonne verbum est comparantis seipsum? Quid dico comparantis? imo unientis, ut ita dicam, et naturæ similitudinem integerrimam hinc declarantis? Hic vero incomparabilem esse Deum statuit. Et bonitas **238** quidem Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, homines, prout capere possumus, per studium ac exercitationem bonorum operum eo adducit, ut fiant Deo universorum consimiles, dum dicit: *Sitis perfecti sicut et Pater vester cælestis perfectus est*¹⁸; hic autem Unigenitum naturali cum Patre conjunctione, quantum in ipso est, privat. Sed et hæc ratio sic adversus hunc ipsum retorquetur. Etenim si incomparabilis est Pater, unde Filium dissimilem esse demonstrabit? Et vero, si ex essentialium inter se comparatione dissimilitudinem invenisse se dicturus est, qui fieri potest ut incomparabilis sit qui talis est? Sin autem ne comparatur quidem ullo modo, quomodo potuit diversitatem cognoscere? Sic malum non bono solum videtur adversari, sed ipsum etiam sibi.

διάφορον ἠδυνήθη; Οὕτως ἔοικε τὸ κακὸν οὐ τῷ τῷ (97).

¹⁷ Joan. x, 30. ¹⁸ Matth. v, 48.

(89) Illud, φίλα καὶ προσήγορα, si mavis, ita cum C Combefisio interpretare: *jucunda ac faventia*.

(90) Dissident quidem inter se editi et libri veteres: sed ita, ut sententia eadem semper remaneat. Editi συγκρίνονται τῷ Πατρὶ. Codex unus συγκρίνεται τῷ Θεῷ Πατρὶ. Alius συγκρίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, et ita loqui solet Basilus. Denique alii duo mss. συγκρίνεται τῷ Πατρὶ.

(91) Editi μνημονεύσωμεν. Codices tres μνημονεύσωμεν, recte.

(92) Illud, τὸ ἀπράλλακτον, non qualemunque similitudinem significat, sed eam, quæ omnis dissimilitudinis experta sit, sic ut idem sit quod identitas apud theologos.

(93) Hunc locum ita Trapezuntius verterat: *omnes homines perducit*: in quo a Combefisio jure reprehenditur, quod vocem *omnes* de suo addiderit.

(94) Editiones Ven. et Basil. et Stephani et sex mss. τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν... οικειότητα. Editio Paris. et Reg. secundus τῆς ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπαρχούσης... οικειότητος, et ita legendum esse censet Ducæus. Sed ipsum audire præstat. *Solet enim, inquit, ex regulis grammatices sterere genitivo rei jungi, qua privatur aliquis, ut stererèσθαι κεφαλῆς, stererèσθαι τῆς πόλεως, capite vel urbe privari. Sed non animadvertit vir alioqui doctissimus, aliud*

A ἡγορα (89) διδάγματα προτεινόμενοι. Εἰ γὰρ μὴ συγκρίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ (90), ὡςπερ οὔτε ἄγγελοι, οὔτε οὐρανός, οὔτε ἥλιος, οὔτε γῆ, οὔτε τῶν ἐν αὐτῇ ζώων τε καὶ φυτῶν ἕκαστον· πῶς μὲν τὴν διαφορὰν ἔξει πρὸς τὰ οικεῖα κτίσματα; πόθεν δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν γεννήσαντα ἡ οικειότης; Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Πάλιν γὰρ τοῦ αὐτοῦ μνημονεύσωμεν (91). Τοῦτο, εἰπέ μοι, οὐχὶ συγκρίνοντος ἑαυτὸν ἐστὶ τὸ ῥῆμα; Τί λέγω συγκρίνοντος; ἐνοῦντος μὲν οὖν, ὡς εἶπεῖν, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπράλλακτον (92) παριστῶντος ἐντεῦθεν. Ὁ δὲ ἀσύγκριτον εἶναι τὸν Θεὸν ἀποφαίνεται. Καὶ ἡ μὲν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀνθρώπους (93), καθόσον ἐσμεν χωρητικοί, διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῇ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ὁμοιώσει προσάγει ἐν οἷς φησὶ· *Γίνεσθε τέλειοι καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν· οὗτος δὲ τὸν Μονογενῆ τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν πρὸς τὸν γεννήσαντα οικειότητα (94), τὸ εἰς αὐτὸν ἦκον, ἀποστερεῖ. Καίτοι καὶ οὕτως (95) αὐτῷ εἰς τὸ ἐναντίον ὁ λόγος περιτραπήσεται. Εἰ γὰρ ἀσύγκριτος ὁ Πατὴρ, πόθεν λαβὼν τῆς ἀνομοιότητος τοῦ Υἱοῦ τὰς ἀποδείξεις παρέξεται; Εἰ μὲν γὰρ, ἀντιπαρεξετάζων τὰς οὐσίας ἀλλήλαις, εὐρηκέναι φήσει τὸ ἀνόμοιον, πῶς ἀσύγκριτος ὁ τοιοῦτος; εἰ δὲ οὐδὲ συγκρίνεται τὴν ἀρχὴν (96), πῶς ἐπιγνώσθαι τὸ ἀγαθῷ ἐναντιοῦσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἑαυ-*

C multo esse, solere aliquid fieri, aliud semper fieri. Verba autem privativa solent quidem genitivo rei jungi: sed id non semper fieri constat; imo non raro regunt duos accusativos. Quare nullam video causam, cur editiones veteres tot codicum numero suffultas sequi nobis non liceat. Lege Thesaurum. Veteres aliquot libri ὑπάρχουσαν πρὸς τὸν γεγεννηκότα.

(95) Editi καὶ οὗτος. Libri antiqui καὶ οὕτως. Vox τοιοῦτος, quæ aliquanto post legitur, hoc loco debet sumi pro eo qui comparatur ac confertur cum alio.

(96) Illud, τὴν ἀρχὴν, non raro sumitur adverbialiter pro eo, quod est, *initio, omnino, etc.*, nec debuerat interpretes sic vertere: *Quod si nec initium quidem comparationis habet.*

(97) Post vocem ἑαυτῷ in Regiis primo, secundo et sexto sequuntur illa, οἳ γένοιτο λυτρώσθαι ἡμᾶς χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ δόξα σὺν ἀγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας: quorum verborum interpretationem Latinam cum vidisset Ducæus in editione Parisiensi, conquestus est Græca ex suo codice Regio addita non fuisse. Sed ea in re viro doctissimo assentiri non queo, cum ejusmodi clausulas a librariis addi solitas, nemo qui paulummodo in veteribus libris legendis versatus sit, ignoret.

ΠΡΟΣ ΕΥΝΟΜΙΟΝ ⁽⁹⁸⁾ ΛΟΓΟΣ Β'.

ΠΕΡΙ ΥΙΟΥ.

ADVERSUS EUNOMIUM LIBER SECUNDUS.

DE FILIO.

1. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ τῶν ὅλων λόγοις ἂ ὑποκατασκευάσας ὅσον ἐδύνατο τὰς εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, αὐτῷ λοιπὸν ἐπαφῆκε τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὴν γλῶσσαν. Τί γάρ φησι;

EYN. Καὶ εἷς Υἱός. Μονογενῆς γάρ, περὶ οὗ ἐνῆν μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθέμενον, δι' ὧν Υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφανίσαντας, ἀπηλλάχθαι φροντίδων καὶ πραγμάτων· διὰ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπιπαιόμενους, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ περὶ τούτων διὰ βραχέων εἰπεῖν.

ΒΑΣ. Ταῦτα μὲν (99) ὁ Εὐνόμιος. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν οὕτω χρὴ διανοεῖσθαι περὶ τοῦ λόγου παντὸς, ὡς πλάσματος οἷα ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς ματαιότητος εἰς μελέτην τοῦ ἐν τῷ ψεύσματι πιθανοῦ τοῖς μειρακίοις προβάλλεται (ἐπειδὴ καὶ παραπλησίως ἐκείνοις πάντα σκιαμαχίᾳ προσέειχε· πρὸς κατηγοροὺς τε μάχη μὴ ὑφ' ἐστῶτας· καὶ ἀπολογία πρὸς κατηγορίαν οὐ προῆρθηθεῖσαν· καὶ λόγος (1) πρὸς δικαστὰς τοὺς οὐδαμοῦ φαινομένους)· εἰ οὕτω χρὴ καὶ τούτων ἀκούειν, αὐτὸς τε ἀφήμι τὴν ἐξέτασιν, καὶ παντὶ παραινῶ μηδὲν τῶν εἰρημένων περιεργάζεσθαι· εἰ δὲ μεζῶν ἐστὶ τὸ ἐπάγγελμα, καὶ πολλοῖς γέγονεν ὑπόνοια (2), εἶναι τινα παρ' αὐτῷ τῆς ἀληθείας φροντίδα, ἀνάγκη πᾶσα τῶν εἰρημένων ἕκαστον διευθύνειν εἰς δύναμιν. Τίς ἂν οὖν τρόπος τῆς ἐξετάσεως δικαιότερος γένοιτο, ἢ τοῖς διδάγμασι (3) τοῖς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν δεδομένοις τὸν λόγον συγκρίνον-
τας, ὃ μὲν ἂν ἐκείνοις συμφωνοῦν εὖρωμεν καταδέχεσθαι, τῷ δὲ ἐναντίως ἔχοντι ἀπιστεῖν καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποφεύγειν;

2. Πρῶτον τοίνυν ἐκεῖνο δεικνύτω, τίνας τῶν ἁγίων

1. Itaque posteaquam in iis quos de Deo universorum habuit sermonibus præstruxit, quoad potuit, in Dei Filium blasphemias, deinceps in ipsum unigenitum Deum immittit linguam. Quid enim dicit?

EUN. Et unus Filius. Unigenitus enim, de quo sanctorum voces per quas Filium et genituram et creaturam prædicant, si protulissemus; sic poteramus, substantiæ etiam diversitate per nomen diversitatem declarata, curis liberi esse atque negotiis. Sed propter eos qui generationem corpoream intelligunt, et quibus voces ambiguae sunt offensionem, necesse forte fuerit de iis etiam pauca dicere.

BAS. Hæc quidem Eunomius. Ego vero si oporteat de tota oratione sicut de re ficta sentire, qualia in vanitatis scholis proponuntur adolescentibus ad exercitationem, ut appareat in mendacio verisimilitudo (siquidem ut illis contingit, ita hic pugnae adumbratæ similia sunt omnia: pugna videlicet contra accusatores qui non exstant: apologia ac responsio ad accusationem non prænuntiata; oratio ad iudices qui nusquam comparent); si, inquam, et hæc audire oportet, tum ipse de iis inquirere desino, tum omnes admoneo, ut nihil eorum quæ dicta sunt, satagant. Sin majus est quod promittit; et multis aborta est suspicio, aliquam esse apud eum veritatis curam, necesse omnino fuerit singula **239** verba pro nostra virili parte confutare. Quis autem expendendi modus justior fuerit, quam si datis nobis a Spiritu documentis orationem conferentes, quod quidem illis consonum invenerimus, id suscipiamus: quod vero iis adversatur, id nequaquam credamus atque ut inimicum effugiamus?

2. Primum itaque illud ostendat, qui sint sancti

(98) Regii primus et sextus Τοῦ αὐτοῦ λόγος β', ἀνατροπὴ τοῦ ἀθέου δόγματος τοῦ Εὐνομίου. *Ejusdem liber secundus. Eversio imprii dogmatis Eunomiū. Reg. secundus Τοῦ αὐτοῦ περὶ Υἱοῦ λόγος δεύτερος, ἀνατροπή, etc., ut supra. Editio Paris. Κατ' Εὐνομίου τοῦ δυσσεβοῦς λόγος β' Codex Colb. et Reg. tertius ut in contextu.*

(99) Editi Ταῦτα μὲν οὖν. Vox οὖν in mss. deest.

(1) Codex unus καὶ λόγοι. Alii tres mss. καὶ λόγοις, corrupte.

(2) Codices duo ἐγγέγονεν ὑπόνοια.

(3) Antiqui duo libri ἢ τοῖς δόγμασι, et it' quoque legitur in aliis duobus mss., sed in ora libri duntaxat, in contextu vero scriptum invenitur διδάγμασι: quam ultimam lectionem præferunt quoque editi et alii tres mss.

qui genituram et facturam Christum appellarint? A quas Scripturarum voces habeat ad demonstrationem? Nam si beati Petri voce quæ in Actis apostolorum conscripta est, innitur, ubi dicit: *Sciat tota domus Israel, quod Dominum ipsum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis*¹⁹: primum quidem id testimonium convenientiam nullam habet cum quæsito. Nam ostensurum se professus, Filium a sanctis facturam dictum fuisse, testimonium perhibet de Deo et Patre, quod fecerit. Non enim illud dixerit, licere sibi, tum cum de tantis rebus sermo instituitur, derivationes quasdam ac variationes nominum excogitare. Enimvero si vel otiosi verbi pœnas in die iudicii dabimus; multo minus si quidquam in tantis rebus innovamus, id nobis citra pœnam remittetur. Fortasse enim illud quidem tanquam consentaneum de Deo et Patre dici, a divina Scriptura edocti sumus: hoc vero non convenire Unigenito, Spiritus sanctus silendo ostendit. Quomodo igitur tutum fuerit, voce *Fecit* immutata, universorum factorem facturam dicere? Etenim si appellatio ejusmodi ei conveniret, utique non fuisset prætermissa a Spiritu silentio. In creaturis quidem reperimus a verbo *Fecit* desumptam fuisse facturæ appellationem: in Filio autem Dei non item. *In principio enim Deus fecit cœlum et terram*²⁰. Et rursus: *In facturis manuum tuarum meditabar*²¹. Et, *Enimvero quæ sunt invisibilia illius, ex creatione mundi, dum per facturas innotescunt, perspicuntur*²². Sic Scriptura in quibus opportunum est usurpans hoc nomen, id de Domino nostro et Salvatore Jesu Christo, tanquam gloriæ ejus majestatem haud decens, obtulit. Sed tamen et asciam, et lapidem angularem, et lapidem offensionis, et petram scandali, et aliis ejusmodi nominibus, in quibus non multum videtur inesse laudis, iis, qui nominum significationem non assequuntur, Dominum gloriæ appellare non erubescit; at facturam nusquam omnino nominavit. At vero hic ab ipsis sanctis hoc se nominis accepisse ait, ut non suos solum æquales, sed sanctos etiam qui olim fuerunt, calumniis suis involvat.

3. Verum præterquam quod ob periculum non oportet talia audere, neque Domini nomina a seipso transformare: præterea ne ipsa quidem Apostoli sententia exhibet nobis eam Unigeniti quæ ante sæ-

γέννημα καὶ ποίημα τὸν Χριστὸν προσειρήκασι; ποίας ἔχει φωνὰς τῶν Γραφῶν εἰς ἀπόδειξιν; Εἰ γὰρ τῆ τοῦ μακαρίου Πέτρου φωνῆ τῆ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγεγραμμένη ἐπιστηρίζοιτο, ἐνθα φησὶ· *Γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε*. πρῶτον μὲν οὐδὲν οἰκτεῖον ἔχει τῷ ζητουμένῳ τῆ μαρτυρία. Ἐπαγγελιάμενος γὰρ δεῖξιν παρὰ τῶν ἁγίων εἰρησθαι ποίημα τὸν Υἱόν, τὴν μαρτυρίαν παρέχεται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνό γε ἂν εἶποι, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν τοῖς περὶ τῶν τηλικούτων λόγοις παραγωγὰς τινὰς καὶ παρασχηματισμοὺς τῶν ὀνομάτων ἐπινοεῖν (4). Εἰ γὰρ καὶ ἀργοῦ λόγου εὐθύνας ὑφέξομεν ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἢ πού γε τὸ περὶ τῶν τηλικούτων καινοτομεῖν ἀνεύθυνον ἡμῖν ἀφεθήσεται. Τάχα γὰρ πού τὸ μὲν (5) ὡς πρέπον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λέγεσθαι παρὰ τοῦ θείου δεδιδάγμεθα λόγου· τὸ δὲ οὐχ ἀρμόζον τῷ Μονογενεῖ δι' ὧν ἀπεισιώπησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεδείξατο. Πῶς οὖν ἀσφαλὲς τὴν, *Ἐποίησε*, φωνὴν μεταρρυθμίζοντα (6), ποίημα λέγειν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων; Εἰ γὰρ ἔπρεπεν αὐτῷ προσηγορία τοιαύτη, οὐκ ἂν ἐσιωπήθη παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως εὐρομεν ἀπὸ τοῦ, *Ἐποίησε*, τὴν τοῦ ποιήματος προσηγορίαν μεταληφθαῖσαν· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (7) οὐκέτι. *Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων· καὶ, Τὰ (8) γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται*. Οὕτως ἐφ' ὧν ἐστὶ χρήσιμον τὸ ὄνομα παραλαμβάνουσα ἡ Γραφή, ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (9), ὡς οὐ πρέπον τῷ μεγαλείῳ τῆς δόξης, παρεσιώπησε. Νῦν δὲ ἀξίνην μὲν καὶ λίθον ἀκρογωνιαῖον, καὶ λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἐν οἷς οὐ πολὺ δοκεῖ τὸ εὐφημον εἶναι τοῖς μὴ καθικνουμένοις τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων, τὸν Κύριον τῆς δόξης προσαγορεύειν οὐκ ἐπαισχύνεται· ποίημα δὲ οὐδαμοῦ τὸ παράπαν ὠνόμασε. Καίτοι γε οὗτος παρ' αὐτῶν εἰληφέναι τῶν ἁγίων τὸ ὄνομα τοῦτό φησιν, ἵνα ταῖς συκοφανταῖς μὴ μόνον (10) τοὺς κατ' αὐτὸν περιβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ γενομένους ἁγίους.

3. Ἄνευ δὲ τοῦ μὴ χρῆναι διὰ τὸ ἐπικίνδυνον τοῖς τοιούτοις ἐπιτολμᾶν, καὶ τὰ τοῦ (11) Κυρίου ὀνόματα παρ' αὐτοῦ μεταπλάττειν· ἐτι οὐδὲ τῆ τοῦ Ἀποστόλου διάνοια τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ Μονογε-

¹⁹ Act. II, 36. ²⁰ Gen. I, 1. ²¹ Psal. CXLII, 5. ²² Rom. I, 20.

(4) Reg. quartus in margine ὀνομάτων ἐπικρατεῖν.

(5) Hoc dicit Basilius: Scriptura cum de Patre sermonem habet, verbo *fecit* utitur, ut ostendat hoc verbum Patri tanquam rerum omnium conditori convenire: contra, cum de Filio loquitur, nunquam vocem *facturæ* usurpat, ut doceamur id nomen ei, qui pariter rerum conditor est, non congruere. Antiqui quatuor libri *Τάχα γὰρ πού τὸ μὲν ... λόγου, τὸ δέ*. Editi *τάχα γὰρ τοῦτο μὲν ... λόγου, τοῦτο δέ*. Hoc ipso in loco editi et duo mss. οὐχ ἀρμόζουσιν.

Alii quinque mss. οὐχ ἀρμόζον.

(6) Editi *μεταρρυθμίζοντας*. Antiqui sex libri *μεταρρυθμίζοντα, quomodo tutum fuerit ei qui ex verbo fecit vocem facturæ concinnauit?*

(7) Alii τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ.

(8) Editi καὶ πάλιν τὰ. Codices multi καὶ τὰ.

(9) Editi Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ. Alii mss. uti in contextu.

(10) Reg. quartus μὴ μόνους.

(11) Editi ἐπιτολμᾶν, κατὰ τοῦ. Antiqui tres libri ἐπιτολμᾶν, καὶ τὰ τοῦ, recte.

νοῦς ἡμῖν παρίστησι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι. Αὐτὸς γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κενώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμόρφου ἡμῶν σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας, σαφῶς διαλέγεται. Καὶ τοῦτο παντὶ γνώριμον τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐχὶ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οἰκονομίας λόγους παραδίδωσι. Κύριον γὰρ, φησὶ, καὶ Χριστὸν αὐτὸν (12) ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωνῇ μονοουχὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ ὀρώμενον πᾶσι προδήλως ἐπερειδόμενος. Ὁ δὲ τὴν, ἐποίησεν, φωνὴν εἰς τὴν ἀρχῆθεν γέννησιν (13) τοῦ Μονογενοῦς μεταφέρει. Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο αὐτὸν δυσωπεῖ, ὅτι τὸ, Κύριος, οὐκ οὐσίας ἐστίν, ἀλλ' ἐξουσίας ὄνομα. Ὡστε ὁ εἰπὼν, Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν λέγει τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτραπέισαν αὐτῷ, οὐ τὴν (14) εἰς τὸ εἶναι πάροδον αὐτοῦ διηγείταί. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ὕστερον ἐπιδείξομεν, ὅταν ἐλέγχωμεν αὐτὸν παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Πνεύματος τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας παρατιθέμενον· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προΐωμεν. Τί οὖν αὐτῷ βούλεται τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ τί δήποτε ποίημα προσαγορεύειν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων ἐπιχειρεῖ; Σοφίσματι κιθόδηλῳ παρακρουσάμενος ἑαυτὸν, οἶεται ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τῆς οὐσίας παραλλαγῇ συνεχφαίνεσθαι (15).

4. Καίτοι τίς ἂν τῷ λόγῳ τούτῳ σωφρονῶν πρόσθοιτο, ὅτι ὧν τὰ ὀνόματά ἐστι διάφορα, τούτων παρελλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας ἀνάγκη; Πέτρου γὰρ καὶ Παύλου, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώπων πάντων προσηγοῖται μὲν διάφοροι, οὐσία δὲ πάντων μία. Διόπερ ἐν τοῖς πλείστοις οἱ αὐτοὶ ἀλλήλοις ἐσμέν τοῖς δὲ ἰδιώμασι μόνους (16) τοῖς περὶ ἕκαστον θεωρούμενοις ἕτερος ἕτερου διενηνόχαμεν. Ὅθεν καὶ αἱ προσηγοῖται οὐχὶ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικά, ἀλλὰ τῶν ἰδιοτήτων, αἱ τὸν καθ' ἓνα χαρακτηρίζουσιν. Ὅταν οὖν ἀκούωμεν (17) Πέτρον, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος (οὐσίαν δὲ λέγω νῦν τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον ὅπερ οὐδαμῶς σημαίνει τοῦνομα), ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων ἃ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται τὴν ἐννοιαν ἐντυπούμεθα. Εὐθὺς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης νοοῦμεν τὸν τοῦ Ἰωνᾶ (18), τὸν ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ, τὸν ἀδελφὸν

cula fuit subsistentiam : de qua nunc nobis sermo est. Neque enim de substantia ipsa Dei Verbi, quod in principio erat apud **240** Deum ²³, sed de eo qui seipsum exinanivit in forma servi ²⁴, et factus est conformis corpori humilitatis nostræ ²⁵, ac crucifixus est ex infirmitate ²⁶, clare ac perspicue disserit. Et hoc notum est omnibus qui vel parum ad apostolicæ dictionis sensum animum intenderunt, quod non theologiæ nobis modum tradit, sed dispensationis rationes declarat. *Dominum* enim, inquit, *et Christum ipsum Deus fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis* ²⁷ : hæc demonstrativa voce in humanitatem ejus atque in id quod oculis omnium subjectum erat tantum non aperte intentus. Hic vero vocem *fecit* ad eam Unigeniti generationem quæ a principio fuit, transfert. Et ne illud quidem eum pudore afficit, quod vox *Dominus* non nomen sit substantiæ, sed potestatis. Quare qui dixit, *Dominum ipsum et Christum Deus fecit*, principatum ac dominium in omnes ei a Patre traditum dicit, non illius ad *esse* transitum narrat. Et quidem hæc paulo post ostendemus; cum convincemus illum Scripturæ testimonia præter Spiritus voluntatem proferre in medium : sed nunc ad verba coherentia progrediamur. Quid ergo hoc nomen sibi vult? qua tandem de causa facturam factorem omnium appellare aggreditur? Ipse se fucata cavillatione decipiens, substantiæ etiam diversitatem una cum nominum discrimine ostendi existimat.

4. Sed quis mentis compos ad hanc sententiam accesserit, quod quorum nomina sunt diversa, horum etiam substantias diversas esse necesse sit? Petri enim et Pauli, et in summa, hominum omnium appellationes sunt quidem diversæ : sed tamen omnium una substantia est. Quapropter in plurimis iidem inter nos sumus, et solis proprietatibus quæ in unoquoque considerantur, alter ab altero differimus. Unde et appellationes non substantias, sed proprietates quibus quisque designatur, significant. Itaque cum audimus *Petrum*, non ejus substantiam hoc nomine intelligimus (substantiam autem nunc dico materiale subjectum, quod nequaquam eo nomine significatur), sed proprietates quæ circa eum considerantur, cogitatione depingimus. Illico enim per hanc vocem intelligimus

²³ Joan. I, 2. ²⁴ Philip. II, 7. ²⁵ Philip. III, 21.

²⁶ II Cor. XIII, 4. ²⁷ Act. II, 36.

(12) Sic antiqui tres libri. Vox αὐτόν in vulgatis desiderabatur. Illud quod mox sequitur, προδήλως ἐπερειδόμενος, sic ad verbum interpretari poteris, *tantum non palam incumbens*. Hoc est, apostolus Petrus per vocem *hunc* tantum non commonstravit humanitatem Christi Domini : aut, si mavis, apostolus Petrus per vocem *hunc* tam perspicue humanitatem Christi Domini indicavit, ut eam tantum non oculis subjiciat. Reg. tertius προδήλως ἀπερειδόμενος.

(13) Reg. tertius ἀρχῆθεν γένεσιν. Alii mss. cum editis γέννησιν.

(14) Illud, οὐ τὴν, etc., ita verterat Trapezuntius, *non quomodo esse cœperit, narrat*. Interpretationem

Trapezuntii emendans Combefisius sic scripsit : *quod nactus est, ut esset, subobscurius*. Ad verbum vertimus, non Latine quidem, sed fideliter tamen, *non ejus ad esse transitum narrat* : hoc est, Non narrat quomodo huc pervenerit, ut sit.

(15) Reg. quartus συνεχφαίνεσθαι.

(16) Editi cum Reg. quinto ἰδιώμασι μόνον. Alii quinque mss. μόνους.

(17) Codex unus Ὅταν γάρ. At Colb. et Reg. tertius Ὅταν οὖν ἀκούωμεν. Editi Ὅταν γοῦν ἀκούωμεν.

(18) Editi νοοῦμεν Πέτρον, τὸν τοῦ Ἰωνᾶ. Vox Πέτρον deest in Colb. et in Reg. tertio; nec dubium est, quin melius absit. Lege Ducæum.

Jonæ filium, qui fuit ex Bethsaida, Andreae fratrem, qui ex piscatore ad apostolatus ministerium vocatus est, qui quoniam fide præstabat, Ecclesiæ ædificationem in seipsum recepit: quorum nihil quidquam essentia est, si essentia tanquam substantia intelligatur. Quare nomen characterem qui dem Petri nobis circumscribit: ipsam vero essentiam nequaquam exhibet. Rursus, cum Paulum audimus, **241** aliarum proprietatum intelligimus concursum, Tarsensem, Hebræum, secundum legem Pharisæum, Gamalielis discipulum, æmulationis ergo Ecclesiarum Dei persecutorem, ex tremendo viso ad agnitionem perductum, apostolum gentium. Hæc enim omnia una Pauli voce circumscribuntur. At qui, si verum esset essentias eorum quorum nomina diversa sunt, contrario modo se habere, oporteret certe et Paulum et Petrum et generatim homines omnes diversæ inter se essentia esse. Sed cum nemo sit ita ignarus, ita communis naturæ imperitus, qui id dicere animum inducat: *E lato enim, inquit, formatus es tu, sicut et ego* ²⁸; ubi nihil aliud nisi eandem essentiam omnium esse significat Scriptura; mendax est qui ex nominum diversitate diversitatem essentia sequi fingit. Nec enim rerum natura nomina sequitur; sed posterius rebus nomina inventa sunt. Etenim si id verum esset: quorum eadem essent appellationes, eorum etiam oporteret unam et eandem essentiam esse. Proinde cum Dei appellatione ²⁹ dignati sint qui in virtute sunt perfecti, essent utique homines Deo universorum coessentialia. At sicut hoc dicere manifesta insania est, sic et sermo ille dementiam non

5. Patet igitur ex dictis, quod nomina non significant quoque in Patre et Filio essentiam, sed proprietates designent. Nullum igitur locum habet is sermo, qui ex nominum diversitate essentialium contrarietatem introducit. Hoc autem modo seipso ante omnia evertit. Nam si factura et genitura differant inter se; Unigeniti essentia, ex diversitate nominum consequentes, erunt diversæ. Sed si hoc dicere dementium est, neque illud eorum est qui mentis compotes sunt. Hic autem simulat etiam habere se innumeras demonstrationes, quod Filius a sanctis factura appellatus sit. At quasi ad alia quædam potiora festinaret, in præsentem scilicet mentionem differt. Est autem et hoc artificiosa versutaque malitia, silentium, cum verbis inops est, antepouere. Etenim si umbram haberet testimonii,

²⁸ Job xxxiii, 6. ²⁹ Psal. lxxxvi, 6.

(19) Reg. tertius ἐφ' ἑαυτοῦ. Hunc locum in suis notis illustrat vir eruditissimus Ducæus.

(20) Antiqui tres libri οὐσία ἢ ὑπόστασις. Alii tres mss. cum editis οὐσία ὡς ἢ ὑπόστασις, si essentia tanquam substantia intelligatur, hoc est, si essentia sumatur simpliciter pro natura humana, qua Petrus simpliciter erat animal rationale. Ex quo colligere licet, hunc locum verti debere, quasi scripsisset Basilus: οὐσία νοουμένη ὡς ἢ ὑπόστασις. Mox editi et unus ms. ἀφορίζει τοῦ Πέτρου. At mss. quinque ἀφορίζει τὸν Πέτρου, nobis exhibet personam Petri: vel, ut loquuntur philosophi, individuum Petri.

A Ἀνδρέου, τὸν ἀπὸ ἀλιείων εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἀποστολῆς προσκληθέντα, τὸν διὰ πίστεως ὑπεροχὴν ἐφ' ἑαυτὸν (19) τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας δεξάμενον· ὧν οὐδὲν ἐστὶν οὐσία, ὡς ἢ ὑπόστασις (20) νοουμένη. Ὡστε τὸ ὄνομα τὸν χαρακτῆρα μὲν ἡμῖν ἀφορίζει τὸν Πέτρου· αὐτὴν δὲ οὐδαμοῦ παρίστησι τὴν οὐσίαν. Πάλιν ἀκούσαντες Παῦλον, ἐτέρων ἰδιωμάτων συνδρομὴν ἐνοήσαμεν· τὸν Ταρσέα, τὸν Ἑβραῖον, τὸν κατὰ νόμον Φαρισαῖον, τὸν μαθητὴν Γαμαλιήλ, τὸν κατὰ ζῆλον διώκτην τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τῆς φοβερᾶς ὀπτασίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ἐναχθέντα (21), τὸν ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν. Ταῦτα γὰρ πάντα ἐκ μιᾶς φωνῆς τῆς Παῦλος περιορίζεται. Καίτοιγε, εἴπερ ἀληθὲς ἦν, ὅτι ὧν τὰ ὀνόματα διενήνοχεν, ἐναντίως ἔχουσιν αἱ οὐσίαι, ἐχρῆν δὴ πού καὶ Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ ἀπαξάπλως ἀνθρώπους ἅπαντας ἑτερουσίους ἀλλήλοις εἶναι. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐδεὶς οὕτως ἀμαθῆς καὶ τῆς κοινῆς φύσεως ἀνεπίσκεπτος, ὥστ' ἂν εἴπειν προαχθῆναι· Ἐκ πηλοῦ γὰρ, φησὶ, διήρτισαι σὺ, ὡς καὶ γὰρ· οὐδὲν ἕτερον τοῦ λόγου ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων ἀποσημαίνοντος· ψευδῆς (22) ὁ τῆ διαφορᾶ τῶν ὀνομάτων τὸ τῆς οὐσίας διάφορον ἐπεσθαι σοφίζόμενος. Οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἢ τῶν πραγμάτων φύσις ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ὕστερα τῶν πραγμάτων εὐρηται τὰ ὀνόματα. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἀληθὲς, ἔδει καὶ ὧν προσηγορίαι (23) εἰσὶν αἱ εἰσται, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπειδὴ οἱ κατ' ἀρετὴν τέλει οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἡξίωται, ὁμοούσιοι ἂν εἶεν τῷ Θεῷ τῶν ὄλων οἱ ἀνθρώποι. Ἀλλ' ὡσπερ τοῦτο λέγειν μανία σαφῆς, οὕτω κακείνος ὁ λόγος τῆς ἰσῆς ἔχεται παρανοίας.

C

dissimilem sapit.

5. Φανερόν τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐχὶ οὐσίαν παρίστησι τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων ἐστὶ δηλωτικὰ· ὥστε μηδεμίαν εἶναι χώραν τῷ λόγῳ, ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων παραλλαγῆς τὴν τῶν οὐσιῶν ἐναντίωσιν παρεισάγοντι. Οὕτω δ' ἂν πρὸ πάντων (24) ἑαυτὸν καταβάλοι. Εἰ γὰρ διαφέρει ποίημά τε καὶ γέννημα, διάφοροι ἐσονται τοῦ Μονογενοῦς αἱ οὐσίαι, τῆ διαφορᾶ τῶν ὀνομάτων ἐπόμεναι. Εἰ δὲ τοῦτο παραφρονούτων εἴπειν, οὐδὲ ἐκεῖνο καθεστηχότων. Ὁ δὲ καὶ προσποιεῖται μὲν μυρίας ἔχειν τὰς ἀποδείξεις τοῦ παρὰ τῶν ἁγίων ποίημα τὸν Υἱὸν προσειρηθῆσθαι· ὡς δὲ ἐφ' ἑτερά τινὰ προηγούμενα σπεύδων, ὑπερτίθεται δὴθεν ἐν τῷ παρόντι τὴν μνήμην. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τεχνικὸν τὸ κακούργημα, ἐν οἷς ἀπορεῖ λόγων, τὴν σιωπὴν προτιμᾶν (25). Εἰ γὰρ σκιὰν μαρτυρίας εἶχε τῆς τῶν

(21) Editi ἐναχθέντα. At mss. plerique omnes ἐναχθέντα.

(22) Editi οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων ἀποσημαίνοντος τοῦ λόγου· ὥστε ψευδῆς. Veteres quatuor libri ut in contextu, ommissa voce ὥστε.

(23) Editi ὧν αἱ προσηγορίαι. At mss. ὧν προσηγορίαι.

(24) Πρὸ πάντων, ante omnia. Hoc est, suam prius, quam aliorum opinionem evertit.

(25) Veteres aliquot libri προτιμᾶ.

Μονογενῆ λεγούσης ποίημα, οὐκ ἂν ἐκεκώφωτο (26) ἡμῶν ἤδη τὰ ὦτα περιθρυλλούμενα. Εἴτά φησι, διὰ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας τοῦ Κυρίου, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπαίοντας, ἀναγκαῖον αὐτῷ καὶ περὶ τούτων εἶναι διὰ βραχέων εἰπεῖν. Καίτοι τί ἐκώλυε, ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν μαρτυρίαις τὸν λόγον ἑαυτοῦ πιστωσάμενον, οὕτως ἐπὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐλθεῖν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας βλάβην παραμυθῆσασθαι, εἴ τις ἄρα γέγονέ ποτέ τις ἢ γενήσεται; Τίς γὰρ οὕτω παντελῶς σάρκινος (27) τὴν διάνοιαν, καὶ θείων λόγων ἄπειρος, ὥστε, ἀκούων θείας γεννήσεως, πρὸς τὰς σωματικὰς καταφέρεσθαι φαντασίας, ἐν αἷς συμπλοκῇ μὲν ἄρβενος πρὸς τὸ θῆλυ, κύησις δὲ ἐν μήτρα, καὶ διάπλασις, καὶ μόρφωσις, καὶ τοῖς καθήκουσι χρόνοις πρόδος εἰς τὸ ἔξω (28); Τίς οὕτω κτηνώδης, ὥστε, ἀκούων Θεὸν Λόγον ἐκ Θεοῦ προελθόντα, ἀκούων δὲ σοφίαν ἐκ Θεοῦ γεννηθεῖσαν, πρὸς τὰ σώματος πάθη τοῖς λογισμοῖς καταπίπτειν;

6. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων εὐπρόσωπον αὐτῷ σχῆμα τῶν λόγων ἐπινενόηται, ὡς τῆς πρὸς τοὺς ἀσυνέτους τῶν ἀδελφῶν εὐσπλαγγνίας ἕνεκεν τὸν κόπον τῆς (29) διδασκαλίας δοκεῖν καταδέχεσθαι. Καὶ τὰς μὲν (30) σωματικὰς ὑπονοίας, τὰς ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἐγγινομένας, ἐπανορθοῦται δῆθεν· τὰς δὲ ἐκ τοῦ ποίημα τὸν Κύριον ὀνομάζεσθαι βλάβας οὐ παραιτεῖται. Καίτοι ὁ γε (31) σωματικὴν εἶναι τὴν γέννησιν φανταζόμενος, ὁ αὐτὸς ἂν καὶ ἐπὶ τοὺς ὕλικούς τῆς ποιήσεως τρόπους ὑπενεχθεῖη. Οὐ γὰρ δῆπου μερισμὸν μὲν τινα καὶ μετάστασιν καὶ ῥύσιν τῆς τοῦ γεννῶντος οὐσίας (32) ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ γεννῶν ὁ ἀσθενὴς ἐννοήσει· ὕλην δὲ ἔξωθεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰσνεχθεῖσαν εἰς τὴν, ὡς ὑμεῖς φατε, τοῦ ποιήματος ὑπόστασιν, ὑπολαμβάνειν οὐκ ἐναγθήσεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὰ ἄρβωστήματα τῶν λογισμῶν τῶν ἀδελφῶν ἐξ ἡμισείας ἰάται, καὶ τῶν σωματικὴν τὴν γέννησιν (33) ὑπολαμβάνόντων ἐπιμελούμενος, τοὺς τῇ προσηγορίᾳ τοῦ ποιήματος περιπταίοντας παρορᾷ; "Ὅτι τὸ μὲν γεγεννηῖσθαι πολέμιον οἶδε τοῖς δόγμασιν ἑαυτοῦ, τοῦ γεννηθέντος οἰκέως ἔχειν ὀφείλοντος πάντως καὶ ἀπαραλλάκτως πρὸς τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ πεποιῆσθαι φίλον καὶ σύμμαχον ταῖς ἑαυτοῦ ὑποθέσεσι, διὰ τὸ ἀλλοτρίου (34)

(26) Codices tres ποίημα, καὶ ἐκεκώφωτο, sine nota interrogationis, etiam aures nostrae obsurduissent.

(27) Legitur in margine Regii quarti σαρκικός.

(28) Editi εἰς τὰ ἔξω. At mss. quatuor εἰς τὸ ἔξω.

(29) Codex unus τὸν σκοπὸν τῆς, propositum consiliumque docendi.

(30) Illud, καὶ τὰς μὲν, etc., dictum est per ironiam, hac sententia: Quasi vero Eunomius timet, ne, generationis audito nomine, corporei aliquid excogitemus; nec tamen veretur Filium facturam nominare. Scilicet Filio convenit magis nomen facturae, quam generationis.

(31) Sic mss. plerique omnes. Editi Καίτοιγε ὁ. Mox editi οὕτως ἂν καὶ. At duo mss. ὁ αὐτὸς ἂν καὶ.

(32) Hoc dicit Basilus: Si quis, generationis auditō nomine, ob ingenii imbecillitatem sibi animo

A quo Unigenitus factura diceretur, nonne jam aures nostrae his clamoribus circumsonantes obsurduissent? Deinde ait necesse sibi esse propter eos qui corpoream Domini generationem intelligunt, et quibus voces ambiguae sunt offensionem, de his etiam breviter dicere. Sed quid vetabat, firmata Scripturae testimoniis oratione sua, ita demum ad debiliorum emendationem accedere, atque ortam ex ambiguis vocibus perniciem emollire, si qua tamen unquam ulli accidit aut accidet? Quis enim sic omnino mente carnalis est, et ita divinarum Scripturarum rudis, ut, divina generatione audita, ad corporeas imagines deferatur, in quibus congressus sit viri et mulieris, conceptio in utero, conformatio, configuratio, ac debitis temporibus progressus in lucem?

B Quis adeo belluinus, ut, dum audit Deum Verbum ex Deo prodiisse, atque ex Deo genitam esse sapientiam, ad corporeos affectus cogitatione delabatur?

6. Sed haec quoque speciosa verborum forma 242 una cum aliis ei excogitata est, ut, ob quaedam erga imperitos fratres commiserationem, laboriosam hanc docendi provinciam suscepisse videatur. Et corporeas quidem suspiciones quae ex hac appellatione oboriuntur, corrigit scilicet: sed detrimenta ea, quae ob facturæ nomen Domino impositum nascuntur, nequaquam evitat. Et vero generationem corpoream esse qui animo fingit, idem utique ad materiales etiam factionis modos deduci poterit. Nec enim partitionem quampiam et transitum aut fluxum, qui ex generantis substantia fiat, is, qui imbecillis est, ex generandi voce intelliget; materiam vero quae extrinsecus ex nihilo ad facturæ, ut vos dicitis, constituendam substantiam advecta sit, non adducetur ut animo concipiat. Cur igitur cogitationum aegritudini, qua fratres laborant, media ex parte medetur, et eorum qui corpoream generationem intelligunt, suscepta cura, eos quibus facturæ appellatio offensionem est, negligit? Quoniam hoc quidem, *genitum esse*, suis ipsius dogmatibus contrarium novit, cum genitus cum genitore conjuncte omnino ac citra diversitatem habere se debeat; illud vero, *factum esse*, causæ suæ amicum

D fingat aut partitionem, aut transitum, aut aliquem ex generantis substantia fluxum, is, ubi nomen facturæ audierit, multo magis excogitabit materiam aliquam ex nihilo sumptam, ex qua constabit factura. Vos igitur, qui de Filio loquentes voce facturæ utimini, nec tamen generationis nomine uti vultis, minori malo medemini eorum, qui corpoream generationem comminisci possunt: sed vobis studio non est, majus malum curare eorum, qui sibi persuadere possunt, substantiam Filii ex nihilo sumptam esse.

(33) Reg. tertius τὴν γένεσιν. Alii sex mss. τὴν γέννησιν. Idem codex ὑπολαμβάνόντων προνοούμενος.

(34) Illa, διὰ τὸ ἀλλοτρίου, etc., dicta sunt hoc sensu: Ideo Eunomius libenter voce facturæ utitur, quod suæ opinioni faveat patrocineturque. Nam omnis factura alienum quiddam est et peregrinum a faciente, nec intelligitur naturalem habere cum

ac subsidiarium agnovit, quod id alieni peregrini-
que, et nullam omnino cum factore conjunctionem
habentis notionem exhibet. Deinde ad hæc addit,
dicens :

EUN. Genituram itaque Filium dicimus, secun-
dum Scripturarum doctrinam, non aliud quid sub-
stantiam intelligentes, et aliud quid quod præter
ipsam significetur, sed ipsam esse hypostasim, quam
nomen significat, cum substantiæ vere congruat
hæc appellatio.

BAS. Et in his utique veritatem palam oppugnat,
sibi ipsi tamen consona loquitur. Quemadmodum
enim in superioribus decernebat in Deo universorum
substantiam ejus per ingenerationem significa-
ri : ita hic quoque substantiam Filii per genituram
significari dicit : ut geniti ad ingentum oppositione,
Unigenitum secundum ipsam substantiam contrario
modo ad Patrem se habere ostendat. Quapropter
cum Filium genituram appellat, verba quæ a divino
Spiritu usurpata non sunt, præscribit. Unde hæc
accepit? ex qua doctrina? a quo propheta? a quo
apostolo, qui hoc ei cognomen tribuerit? Ego equi-
dem hanc vocem sic expressam in nullo Scripturæ
loco invenio.

7. Atqui hic iste se has appellationes non aliunde
quam a Spiritus doctrina sumpsisse gloriatur.
Parum enim ei fuit hominibus negotium facessere,
nisi in ipsum etiam Spiritum insolesceret. **243**
Patrem quidem genuisse, ex multis locis didici-
mus : Filium vero genituram esse, necdum ad hunc
usque diem audivimus. *Parvulus* enim, inquit, *na-
tus est nobis : filius et datus est nobis*; atque voca-
tur nomen ejus, non genitura, sed *Magni consilii
angelus*³⁰. Atqui si genitura substantiam significa-
ret, non aliud profecto nomen nos docuisset Spiri-
tus, quam quod substantiam ejus palam declarare
posset. Et rursus, Petrus qui ob veritatis agnitio-
nem illis beatitudinis testimoniis dignatus est, non
dixit, Tu es genitura; sed : *Tu es Christus Filius
Dei viri*³¹. Quin et Paulus, etiamsi omnia sua scri-
pta Filii appellatione impleverit, nusquam tamen
genituræ mentionem fecisse reperietur : quod no-
men hic ille, tanquam si illud ex divino documento
accepisset, confidentia multa profert. Nec enim hic
ei permittendum est, ut, voce, *genuit*, quæ de Patre
dicitur, transmutata ac transformata, appellet Dei
Filium genituram. Non enim convenit ut is qui
divino timore eruditus est, in id quod ex verborum
consecutione apparuerit, facile transiliat : sed ut

³⁰ Isa. ix, 6. ³¹ Matth. xvi, 16.

faciente cognationem. Ex quo fit ut cuique prom-
ptum sit et facile colligere, Filium, si factura sit,
Patri æqualem non esse : id quod in primis suadere
conabatur Eynomius.

(35) Codex Colb. οὐσίαν τοῦ Θεοῦ σημαίνειν, *es-
sentiam Dei*.

(36) Sic mss. nostri. Articulus in editis deerat.

(37) Editi cum Reg. primo ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ
ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, *cujus principatus super hume-
rum ejus*. Sed hæc voces, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου

καὶ ξένου, καὶ πάντη ἀνοικείου πρὸς τὸν ποιήσαντα
τὴν ἐννοίαν παριστᾶν. Εἶτα τούτοις ἐπισυνάπτει
λέγων :

EYN. Γέννημα τοίνυν τὸν Υἱὸν φαμεν, κατὰ τὴν
τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· οὐχ ἕτερον μὲν τι τὴν
οὐσίαν νοοῦντες, ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαί-
νόμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαί-
νει τοῦνομα ἐπαληθευούσης τῆ οὐσίᾳ τῆς προσ-
ηγορίας.

BAS. Καὶ ἐν τούτοις τοίνυν τῆ μὲν ἀληθείᾳ φα-
νερώς διαμάχεται, ἐαυτῷ δὲ ὁμῶς ἀκόλουθα λέγει.
Ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἄνω λόγοις τὸ ἀγέννητον ἐπὶ τοῦ
θεοῦ τῶν ὄλων τῆς οὐσίας αὐτοῦ διωρίζετο εἶναι ση-
μαντικόν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν
τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν (35) λέγει· Ἴν' ἐν τῆ τοῦ γεννη-
τοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσει ἐναντίως ἔχοντα τῷ
Πατρὶ τὸν Μονογενῆ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν ἐπιδείξῃ.
Διὰ ταῦτα νομοθετεῖ ῥήματα ἔξω τῆς χρήσεως ὄντα
τοῦ θεοῦ Πνεύματος, γέννημα τὸν Υἱὸν ὀνομάζων.
Πόθεν λαβὼν; ἐκ ποίας διδασκαλίας; τίνος προφήτου;
τίνος τῶν ἀποστόλων ταύτην αὐτῷ τὴν προσωνομίαν
ἐπιφημίσαντος; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς
κειμένην οὕτω τὴν φωνὴν ταύτην εὔρον.

7. Καίτοι οὐδαμῶθεν οὗτος ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος
διδασκαλίας εἰληφέναι τῆς προσηγορίας ταύτας ἀλα-
ζονεύεται. Μικρὸν γὰρ αὐτῷ τοῖς ἀνθρώποις ἀγῶνα
παρέχειν, εἰ μὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ (36) Πνεύματος κατα-
τολμήσειε. Γεγεννημέναι μὲν γὰρ τὸν Πατέρα πολ-
λαχοῦ δεδιδάγμεθα· γέννημα δὲ εἶναι τὸν Υἱὸν οὐδέπω
καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν· *Παιδίον* γὰρ, φησὶν, *ἐγεν-
νήθη ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν*· (37) καὶ καλεῖται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐχὶ γέννημα, ἀλλὰ *Μεγάλης βου-
λῆς ἄγγελος*. Καίτοι εἶπερ τὸ γέννημα οὐσίας ὑπῆρχε
σημαντικόν, οὐχ ἂν ἕτερον ὄνομα παρὰ τοῦ Πνεύματος
ἐδιδάχθημεν, ἢ ὅπερ ἐμφανῶς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ
παριστᾶν ἔμελλε. Καὶ πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ διὰ τὴν τῆς
ἀληθείας ἐπίγνωσιν τῶν μακαρισμῶν ἐκείνων ἀξιω-
θεὶς, οὐκ εἶπε, Σὺ εἶ τὸ γέννημα· ἀλλὰ, *Σὺ εἶ ὁ
Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*. Καὶ ὁ Παῦλος,
πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας
καταπληρώσας, οὐδαμῶς φανήσεται γεννήματος μνη-
μονεύσας· ὅπερ (38) οὗτος ἐκ πολλῆς τῆς πεποιθή-
σεως, ὡς ἐκ τοῦ θεοῦ λαβὼν διδασκαλίου (39), προ-
φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα συγχωρητέον αὐτῷ, τὴν,
ἐγέννησε, φωνὴν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κειμένην μετα-
σχηματίζοντι καὶ μεταπλάσσουντι, γέννημα προσαγο-
ρεύειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ὅπερ (40) ἂν ἐκ τῆς τῶν
ῥημάτων ἀκολουθίας ὑποφαίνεται εὐκόλως ἐπιτηδᾶν

αὐτοῦ, desunt in antiquioribus codicibus, nec eas
agnovit vetus interpres. Quare suspicor purump-
tum additamentum esse librariorum : eoque magis,
quod voces peregrinæ in Reg. primo non raro inve-
niantur.

(38) Ὅπερ, quod nomen, genituræ scilicet.

(39) Editi διδασκαλείου, *ex divina schola*, non ma-
le. At mss. plerique omnes διδασκαλίου, *ex divina
doctrina*.

(40) Codex unus Οὐδὲ γὰρ ὅπερ.

τούτω τὸν γε τῷ θεῷ φόβῳ πεπαιδευμένον προσήκει, ἀλλ' ἀγαπᾶν, τοῖς ἐν τῇ Γραφῇ κειμένοις ὀνόμασιν ἐπιμένοντα, διὰ τούτων θεοπρεπῶς τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦν. Εἰ γὰρ οἱ ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἑβραίων διάλεκτον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβαλόντες τινῶν ὀνομάτων τῆς ἐρμηνείας οὐ κατετόλμησαν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν (41) μετεκόμισαν· ὡς τὸ Σαβαὼθ, καὶ τὸ Ἀδωναΐ, καὶ τὸ Ἐλωΐ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὐκ ἐπὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων πλειόνων τὴν εὐλάβειαν ταύτην ἐπιδεικνύμενοι; πόσον τινὰ προσήκεν ἡμᾶς περὶ τῶν τοῦ Κυρίου ὀνομάτων τὸν φόβον ἔχειν; Καίτοι πότε (42) ἂν ἐκεῖνο [ἐκεῖνα] παρ' ἑαυτῶν τινα πλάσαι τῶν ὀνομάτων ἠνέσχοντο, οἷγε μηδὲ τῆς ἐρμηνείας τινῶν καταθάρρήσαντες, ὡς ἂν μὴ τὸ ἐναργὲς τῆς ἐμφάσεως τῷ ἀκαταλλήλῳ τῶν σημαινομένων ἐκλύσειαν;

8. Ἄλλ' εἰ ἐγέννησε, φησὶν, ὁ Θεός, πῶς οὐ χρὴ τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν γέννημα; Ὅτι φοβερὸν ἡμῖν ἡμετέροις αὐτὸν ὀνόμασι προσφωνεῖν, ἢ ἐχαρίσατο ὁ Θεός ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Υἱός μου εἶ σὺ, φησὶν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καίτοι ἀκολουθότερον ἦν κατὰ τὸν τούτων λόγον, διὰ τὸ γεγενῆσθαι, γέννημα προσαγορευθῆναι, καὶ οὐχ Υἱόν· ἀλλ' οὐκ εἴρηται. Διόπερ χρὴ τὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντα τὸ Χριστοῦ (43) δικαστήριον, καὶ εἰδόντα ὅσος ὁ κίνδυνος ἀφελεῖν τι ἢ προσθεῖναι τοῖς παραδεδομένοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, μὴ παρ' ἑαυτοῦ φιλοτιμεῖσθαι καινοτομεῖν, ἀλλὰ τοῖς προκατηγγελημένοις παρὰ τῶν ἁγίων ἐφρησυχάζειν. Ὁ τοίνυν οὔτε ἡ κοινὴ συνήθεια, οὔτε ἡ τῶν Γραφῶν χρῆσις παραδέσκειται, τούτου κατατολμᾶν πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀπονοίας ἐστὶ; Τίς γὰρ πατὴρ ἢ μήτηρ εὐμενῶς καὶ ἡμέρως πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ διακείμενος, ἀφελὲς τὸ προσαγορεύειν αὐτὸν. (44) υἱὸν ἢ τέκνον, γέννημα ἂν προσείποι; Τέκνον γὰρ, φησὶν, ὕπαγε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· καὶ ἀλλαχοῦ· Ὁ Θεός ὄψεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς σφαγῆν, τέκνον· καὶ πάλιν ὁ Ἰσαάκ· Τίς εἶ, τέκνον; καὶ, Υἱέ, μὴ (45) ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου· καὶ, Υἱὸς σοφός εὐφραίνει πατέρα· καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Οὐδαμοῦ δὲ γέννημα τὸν ἐξ αὐτοῦ ἔκαστος προσειπὼν ἐπιδείκνυται. Καὶ ἡ αἰτία σαφής· ὅτι ὁ μὲν υἱὸς καὶ τὸ τέκνον ἐμφύχων εἰσὶν ὀνόματα, τὸ γέννημα δὲ οὐ πάντως. Γέννημα μὲν γὰρ δύναται λέγεσθαι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἐξεικονισθῆναι ἐν ταῖς ἀμβλώσεσιν ἐκβαλλόμενον· οὐ μὴν καὶ τῆς τοῦ τέκνου προσηγορίας ἄξιον τὸ τοιοῦτον. Καὶ γεννήματα μὲν οἱ καρποὶ τῆς γῆς, τέκνα δὲ ταῦτα οὐκέτι. Οὐ γὰρ μὴ πίω, φησὶν, ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης. Σπανίως δὲ ἐπὶ ἐμφύχων τὴν προσηγορίαν ταύτην παραληφθεῖσαν εὑρομεν (46). Καὶ ὅπου γε

A contentus sit usitatis in Scriptura nominibus, in iisque permaneat, et per ipsa, ut Deum decet, glorificationem persolvat. Nam si hi qui initio Hebraicam linguam in Græcam converterunt, nomina quædam interpretari ausi non sunt, sed ipsam Hebraicam vocem retinere, ut Sabaoth, Adonai, Eloï, et si quid ejusmodi est, non in divinis solum nominibus, sed in aliis etiam pluribus hanc reverentiam ostendentes; quantum decet nos habere timorem circa nomina Domini? Quando autem sustinuisent illi a seipsis nonnulla nomina confingere, qui ne interpretari quidem ausi sunt aliqua, ne expressionis perspicuitatem inepto significato debilitarent?

B tarent?

8. Sed si, inquit, Deus genuit, quomodo par non est genitum genituram appellare? Quia horrendum est nobis eum, cui largitus est Deus nomen quod est super omne nomen³², nominibus nostris appellare. *Filius meus es tu*, inquit, *ego hodie genui te*³³. Atqui erat magis consentaneum secundum istorum rationem, propterea quod genitus est, genituram vocari, non Filium; at nequaquam dictum est. Proinde oportet eum qui Christi judicium ob oculos habet novitque quam periculosum sit quidpiam subtrahere aut addere iis quæ a Spiritu tradita sunt, non conari quidquam a seipso innovare, sed in iis quæ prius a sanctis nuntiata sunt, acquiescere. Quod igitur nec communis consuetudo, nec C Scripturarum usus admisit; id audere, nonne summæ dementiæ est? Quis enim pater aut mater, si benevole ac blande erga eum qui ex se est, abiciatur, omisso filii aut nati nomine, genituram ipsum vocaverit? *Nate*, enim, inquit, *vade in vineam*³⁴. Et alibi: *Deus videbit ovem ad victimam, nate*³⁵. Et rursus Isaac: *Quis es, nate*³⁶? Et: **244** *Fili, noli negligere disciplinam Domini*³⁷. Et: *Filius sapiens lætificat patrem*³⁸. Et si quid aliud ejus generis. Nemo autem eum qui ex ipso est, genituram appellasse usquam perhibetur. Et aperte hoc est causæ, quod filius quidem ac natus, animatorum sunt nomina, genitura autem non continuo. Nam id etiam quod antequam conformatum sit, in abortibus ejicitur, genitura nominari potest, nec tamen hoc nati appellatione dignum est. Quinetiam terræ fructus vocantur genituræ, nati non item. *Non enim bibam*, inquit, *de genimine vitis hujus*³⁹. Raro vero in animatis hanc appellationem adhibitam invenimus. Et certe ubi usurpata

³² Philipp. ii, 9. ³³ Psal. ii, 7. ³⁴ Matth. xxi, 28. ³⁵ Gen. xii, 8. ³⁶ Gen. xxvii, 18. ³⁷ Prov. iii, 11. ³⁸ Prov. x, 1. ³⁹ Matth. xxvi, 29.

(41) Editi eum aliquot mss. Ἑβραϊκὴν ἐκφώνησιν. Codex Colb. et Reg. tertius Ἑβραϊκὴν φωνήν.

(42) Editi πότε. Antiqui libri πόττε.

(43) Editi τὸ τοῦ Χριστοῦ. At mss. τὸ Χριστοῦ.

(44) Vocem αὐτὸν ex tribus codicibus Regiis addidimus.

(45) Editi Υἱέ μου. Vox μου in quatuor mss. deest, nec apud LXX quoque legitur, Prov. iii, 11.

Sed tamen ea exprimitur et in Vulgata, *Disciplinam Domini, fili mi, ne abicias*, et apud Paulum, Hebr. xii, 5, *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini*.

(46) Codex Colb. et Reg. tertius ἐπὶ ἐμφύχου τὴν προσηγορίαν ταύτην μεταληφθεῖσαν εὑρομεν· quibus in codicibus ore εἴρηται scriptum invenitur εὑρηται.

est, eam acceptam de animali vituperato et ad pra-
vitalis imaginem assumpto videre est. *Serpentes*
enim, inquit, *genimina viperarum*⁴⁰. Eam ob cau-
sam, opinor, et communis consuetudo hanc appella-
tionem neglexit, et divina Scriptura eam videtur
vitare, et maxime in unigenito Filio Dei. Sed et
nati appellationem, velut multum humani moris
habentem, non admisit. Ostendit autem id Aposto-
lus, dum Dominum sursum ac deorsum Filium vo-
cat, ac aliis variis nominibus illum celebrat, pri-
mogenum et imaginem et splendorem appellando;
at geniturae appellationem evitat. Quod si hic aut
alius quispiam eorum qui doctrinae praesunt, hanc
vocem admittit, indicet: atque concedemus eis, ut
omnia haec expungant. Sed nequaquam poterit, nisi
Marcionem impium imitatus, alia de divinis elo-
quiis tollat, alia falso interserat. Hoc itaque modo
geniturae vocem et a communi consuetudine, et a
Scripturarum usu alienam esse demonstratum est.

Videamus autem jam utrum fieri possit, ut hoc
nomen de ipsa Filii substantia usurpetur. Ipse
enim ait:

EUN. Fieri nequaquam posse, ut aliud quid sub-
stantiam intelligamus, et aliud quid quod praeter
ipsam significetur, sed ipsam esse hypostasim, quam
nomen significat, cum vere substantiam denotet
haec appellatio.

BAS. Sunt vere digna iudiciis, quos confinxisti,
ista tua dogmata. Quemadmodum enim in somnio-
rum foro, aut ebriorum concione, ubi nemo audiat
aut intelligat quae dicuntur, leges multa cum licen-
tia sancis, ratus satis esse pro omni demonstra-
tione dixisse te. Quis enim nescit nomina ea quae
absolute et per se proferuntur, subjectas sibi res
significare: ea vero quae respectu aliorum dicun-
tur, habitum solum quem ad ea quae dicuntur ha-
bent, indicare? Exempli causa, homo, equus, bos,
unamquamque rem quae nominatur indicant. Filius
vero, aut servus, aut amicus, solam quam cum
conjuncto nomine habent affinitatem significent.
Itaque genituram **245** qui audit, non ad quamdam
substantiam excogitandam mente fertur: sed cum
alio junctam eam esse intelligit. Genitura enim,
alicujus genitura dicitur. Quod autem substantiae
cujuspiam notionem non parit, sed solam ad aliud

⁴⁰ Math. xxiii, 35.

(47) Editi τὴν τοῦ τέκνου. Deest τοῦ in antiquio-
ribus codicibus.

(48) Editi, Εἰ δὲ, φησὶν, οὗτος δεῖξάτω, ἢ ἄλ-
λος, etc., quae verba cum male interpuncta fuissent,
pejus etiam expressa sunt. Ita enim in veteri edi-
tione legimus: quod si eam usurpat, hic aut alius
quispiam eorum, qui hujus orationem defendunt,
ostendat. Quae autem ejus loci genuina sententia
sit, mox patebit ex interpunctione veterum libro-
rum, quae haec est: Εἰ δὲ φησὶν οὗτος, δεῖξάτω,
virgula non nisi post vocem οὗτος appositae. Ex quo
manifestum est haec ita accipienda esse: Quod si
Paulus, aut alius quispiam scriptor sacer vocem
geniturae usurpat, verba ipsa sive Pauli, sive alte-
rius proferat Eunomius; tanquam aequo animo pa-
tiamur, quidquid hactenus diximus, id omne ex-

εἴρηται, ἐπὶ ζῶνι κατηγορούμενου καὶ εἰς εἰκόνα
πονηρίας παραληφθέντος ἔστιν ἰδεῖν. "Οφεις γάρ,
φησὶ, γεννήματα ἔχιδνῶν. Διὰ τοῦτο, οἶμαι, ἢ τε
κοινὴ συνήθεια τὴν προσηγορίαν ταύτην ἠτίμασε,
καὶ ἢ θεία Γραφή παραιτούμενη φαίνεται, καὶ μά-
λιστ' ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ
τὴν τέκνου (47) προσηγορίαν, ὡς πολὺ τὸ ἀνθρώπινον
ἔχουσαν, οὐ προσήκατο. Δηλοῖ δὲ ὁ Ἀπόστολος, Υἱὸν
μὲν ἄνω καὶ κάτω τὸν Κύριον ἀποκαλῶν, καὶ ἄλλαις
ποικίλαις προσηγορίαις αὐτὸν ἀνυμνῶν, πρωτότοκον,
καὶ εἰκόνα, καὶ ἀπαύγασμα· τὴν δὲ τοῦ γεννήματος
προσηγορίαν ἀποφυγόν. Εἰ δὲ φησὶν οὗτος, δεῖξά-
τω (48), ἢ ἄλλος τις τῶν προϊσταμένων τοῦ λόγου,
καὶ πάντα αὐτοῖς δώσομεν ἀπαλείψαι. Ἀλλ' οὐκ ἂν
ἔχοι· εἰ μὴ ἄρα μιμούμενος τὸν ἀσεβῆ Μαρκίωνα, τὰ
μὲν ἐξαίριοι τῶν θείων λογίων (49), τὰ δὲ παρεγγρά-
φοι. Οὕτω μὲν οὖν ἀλλοτρία τῆς τε κοινῆς συνήθειας
καὶ τῆς τῶν Γραφῶν χρήσεως ἢ φωνὴ τοῦ γεννή-
ματος ἀπελήλεγκται.

9. Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν εἰ δυνατόν τὸ ὄνομα τοῦτο
κατ' αὐτῆς τετάχθαι τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Φησὶ γὰρ
αὐτός·

EYN. Ἀδύνατον εἶναι ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν
νοεῖν, ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον, ἀλλ'
αὐτὴν (50) εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τὸ ὄνο-
μα, ἐπαληθευούσης τῆ οὐσίας τῆς προσηγορίας.

BAS. Ἀξιά γε ὡς ἀληθῶς τῶν δικαστῶν, οὓς
ἀνέπλασας, ταυτί σου τὰ δόγματα. Ὡς γὰρ ἐν ὄνει-
ρων ἀγορᾷ (51), ἢ ἐκκλησίᾳ μεθύοντων, καὶ οὐ-
δενδὸς οὔτε ἀκούοντος οὔτε συνιέντος τῶν λεγομένων,
ἐπὶ πολλῆς τῆς ἀδείας νομοθετεῖς, ἀντὶ πάσης ἀπο-
δείξεως ἐξαρχεῖν ἠγούμενος τὸ αὐτὸς εἰρχέμεναι. Ἐπεὶ
τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν ἀπολελυμέ-
νως καὶ καθ' ἑαυτὰ προφερόμενα τῶν ὑποκειμένων
αὐτοῖς πραγμάτων ἐστὶ σημαντικὰ, τὰ δὲ πρὸς ἕτε-
ρα (52) λεγόμενα τὴν σχέσιν μόνην ἐμφαίνει τὴν
πρὸς ἃ λέγεται; Οἶον, ἄνθρωπος μὲν, καὶ ἵππος,
καὶ βοῦς, αὐτὸ ἕκαστον τῶν ὀνομαζομένων παρίστη-
σιν· υἱὸς δὲ, ἢ δοῦλος, ἢ φίλος, μόνης τῆς πρὸς τὸ
συνεξευγμένον ὄνομα συναφείας ἐστὶ δηλωτικά. Ὁ
τοίνυν ἀκούσας γεννήματος οὐκ ἐπὶ τινὰ οὐσίαν τῆ
διανοίᾳ φέρεται, ἀλλ' ὅτι ἕτέρῳ ἐστὶ συναπτόμενον
ἔννοεῖ. Τὸ γὰρ γέννημά τινος λέγεται γέννημα. Ὁ
μέντοι οὐχ ὑποστάσεώς τινος ἔννοειν ἐμποιεῖ (53),

pungi et deleri. Recte et vere judicaverat vir doctis-
simus Combefisius, scriptores sacros verbis illis,
ἄλλος τις τῶν προϊσταμένων τοῦ λόγου, hoc loco de-
signari. — Praefereunda videtur vetus interpreta-
tio. **MARAN.**

(49) Antiqui duo libri θείων Γραφῶν. Ubi no-
tandum et illud, in multis mss. pro ἐξαίριοι legi
ἐξαίροισι.

(50) Ἀλλ' αὐτήν, imo ipsam. Hoc est, imo ait
necesse esse, ut intelligamus ipsam esse substan-
tiam, quae nomine significatur.

(51) Codex Colb. cum editione Ven. ἐν ὄνειρων
λόγοις. Editio Paris. et alii mss. ἐν ὄνειρων ἀγορᾷ.

(52) Codices duo πρὸς ἕτερον.

(53) Reg. tertius οὐχὶ ὑποστάσεως... πῶς οὐχὶ
τῆς

ἀλλὰ μόνην τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν ἀποσημαίνει, τοῦτο οὐσίαν εἶναι νομοθετεῖν πῶς οὐ τῆς ἀνωτάτω παραπληξίας ἐστί; Καίτοιγε μικρὸν ἔμπροσθεν (54) ἐδείκνυτο παρ' ἡμῶν, ὅτι καὶ τὰ ἀπολελυμένα τῶν ὀνομάτων, κἂν τὰ μάλιστα δοκῆ ὑποκείμενόν τι δηλοῦν, οὐκ αὐτὴν παρίστησι τὴν οὐσίαν, ἰδιώματα δὲ τινα περὶ αὐτὴν ἀφορίζει.

10. Ἄλλ' ὁ σοφώτατος, καὶ ταῖς ματαιωτεχνίαις ἅπαντα τὸν βίον ἐσχολακῶς, οὐκ ἐρυθριᾷ αὐτὴν τὴν οὐσίαν (55) τοῦ Μονογενοῦς σημαίνειν λέγων τὸ γέννημα. Τοῦτο δὲ ὄσπην τὴν ἀτοπίαν ἔχει, σκοπεῖτε. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία γέννημα, καὶ ἀνάπαλιον, εἴ τι γέννημα, τοῦτο οὐσία· ὁμοούσια τὰ γεννήματα πάντα (56) ἀλλήλοις ἔσται. Ἐκ δὲ τούτου τί συμβήσεται κατὰ τὸν τούτου λόγον; Ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων πᾶσι τοῖς γεννήσεως μετεληφῶσι τὴν αὐτὴν ἔχων οὐσίαν ἀναφανήσεται. Οὐ γὰρ δὴ ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν φήσεται σημαίνειν τὸ γέννημα, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν τῶν μετεχόντων γενέσεως οὐκέτι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀποσώζειν (57). Ἐπεὶ λεγέτω τινὰ αἰτίαν σαφῆ καὶ ἀναντιρρότητον τοῦ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν μὴ ἐπὶ πάντων ὁμοίως τὸ ἴσον δύνασθαι. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι. Ὅν γὰρ ἂν ἐπινοήσῃ (58) γεννήματος λόγον, οὗτος πᾶσιν ὁμοίως τοῖς γεννητοῖς ἐφαρμόσει. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου ἡ αὐτοῦ ἐκάστου τῶν ἀκουόντων διάνοια. Ἐρωτάτω γὰρ ἕκαστος ἑαυτὸν, ἐπειδὴν ἀκούσῃ (59), Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος γέννημα, τίνα ἔννοιαν ἐντυποῦται. Ἄρα ὅτι ὁ γεννηθεὶς οὐσία τοῦ γεγεννηκότος ἐστίν; Ἡ τοῦτο μὲν καταγέλαστον, ἐκεῖνο δὲ ἀληθές, ὅτι παρ' αὐτοῦ γεννητῶς εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Τοῦτο τοίνυν ὁμοίως ἐπὶ τοῦ (60) Μονογενοῦς καὶ ἐφ' οὐτινοσοῦν τῶν γεννηθέντων ἀρμόσει λέγεσθαι. Καὶ μηδεὶς (ἐπειδὴ κοινὸν τὸ τῆς σχέσεως) καθαίρεσιν εἶναι τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς νομιζέτω. Οὐ γὰρ ἐν τῷ πρὸς τί πως ἔχειν ἡ διαφορά τῷ Υἱῷ πρὸς τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδιότητι τῆς οὐσίας ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ὀνητὰ διαφαίνεται. Σκοπεῖτε μέντοι ποῦ τῆς ἀτοπίας ὁ τούτων λόγος ἐκφέρει. Εἰ τὸ γέννημα ἑτέρου λέγεται γέννημα, ὡς ἡ τε κοινὴ συνήθεια βεβαιαῖ, καὶ οὐδεὶς ἀντιρεῖ, ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ (61) οὐσίαν σημαίνειν κατὰ τὸν τούτων λόγον· ἐκεῖνου ἔσται οὐσία, οὐ καὶ γέννημα λέγεται. Ἔσται τοίνυν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης οὐκέτι τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν ἢ τοῦ γεννήματος προσηγορία σημαίνουσα, ὅπερ οὕτως βιάζονται, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων. Εἰ γὰρ οὐχ οἶόν τε ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοεῖν, ἕτερον δὲ τι παρ'

A *habitudinem notat, id substantiam esse sancire, an non summæ amentię est? Atqui paulo superius a nobis demonstratum est, absoluta etiam nomina, etiamsi maxime subjectum quiddam significare videantur, non tamen substantiam ipsam exhibere, sed proprietates quasdam circa ipsam designare.*

10. Sed sapientissimus ille, qui in vanis artibus vitam totam consumpsit, dicere non erubescit, genitura substantiam ipsam Unigeniti significari. Quod quam absurdum sit, quæso, animadvertite. Etenim si substantia genitura sit, et vice versa, si quod genitura est, hoc substantia sit, genituræ omnes erunt inter se consubstantialēs. Hinc jam secundum hujus rationem quid eveniet? Comperietur B *universorum opifex eandem cum omnibus generationem participantibus substantiam habere. Nec enim dicturus est genituram in Filio substantiam significare, in reliquis vero generationis participibus non eandem amplius notionem retinere. Alioqui proferat claram quamdam causam cui non possit contradici, cur appellatio eadem eadem similiter in omnibus vim non habeat. At certe non poterit. Quamcunque enim genituræ rationem excogitaverit, ea omnibus similiter genitis congruet. Verum autem esse quod dicimus, id quod cuique audientium in mentem venit, maximum signum est. Interroget enim unusquisque seipsum, ubi audierit: Illic hujus genitura est, quid animo concipiat. Num cogitat genitum genitoris substantiam esse? Certe, ut hoc ridiculum est, ita illud verum, quod ab eo per generationis modum ad esse productus sit. Hoc itaque par fuerit similiter et de Unigenito et de quocunque genito dicere. Et nemo, quoniam communis habitus est, Unigeniti dignitatem destrui existimet. Non enim Filius in eo differt ab aliis, quod sese ad aliquid certo quodam modo habeat: sed Dei præstantia qua res mortales superat, in substantiæ proprietate ostenditur. At considerate ad quam ineptiam doctrina horum deducat. Si genitura, alterius genitura dicatur, sicut et communis consuetudo confirmat, nec quisquam contradicet, hæc ipsa autem genitura in Filio quoque secundum horum doctrinam substantiam significet, substantia erit illius, cujus genitura dicitur. 246 Ex hac itaque consecutione conficietur, ut genituræ appellatio non amplius Unigeniti substantiam significet, id*

(54) Editi et Reg. sextus Καίτοι μικρὸν ἔμπροσθεν. Alii quinque mss. ut in contextu.

(55) Editio utraque Paris. et Ven. cum Reg. quinto et cum Colb. τὴν οὐσίαν. Regii secundus et tertius τὴν ὑπόστασιν. In Reg. quarto in contextu legitur τὴν ὑπόστασιν· in margine vero τὴν οὐσίαν. Mihi autem verisimile fit, scripsisse Basilium τὴν ὑπόστασιν, *hypostasim Unigeniti*: vocem vero οὐσίαν primum in margine ascriptam fuisse ab aliquo, qui monere vellet, vocem ὑπόστασιν non hic stricte sumi pro hypostasi, seu pro persona, sed usurpari latiore sensu, videlicet pro ipsa substantia. Utut hæc sunt, nihil in contextu immutandum censuimus.

(56) Reg. quartus ὁμοούσια τὰ γεννητὰ πάντα, *omnia quæcumque generata sunt, erunt inter se consubstantialia*. Ibidem mss. quatuor Ἐκ δέ. Editi cum uno mss. Ἐκ δὲ.

(57) Codex unus ἀναποσώσειν.

(58) Reg. tertius ἂν ἐπινοήσῃ.

(59) Editi ἐπὶ ἀκούσῃ. At mss. ἐπειδὴν ἀκούσῃ.

(60) Codices aliquot ἐπὶ τοῦ. Editi ἐπὶ τοῦ.

(61) Voces illæ, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, non solum erasæ sunt in Reg. tertio, sed omnino desunt in aliis tribus codicibus itidem Regiis: tamen eas retinuimus, quod in aliis totidem mss. et in impressis libris legantur.

quod hi totis viribus affirmant, sed Dei universorum. Etenim si fieri non potest, ut aliud quid substantiam intelligamus, et aliud genituram præter ipsam, idem est substantiam dicere et genituram: at Filius genitura Dei est, Dei ergo erit substantia, si genitura substantiam significat. Atque hoc pacto genitura, ex sententia ejus, ingeniti substantia esse comperietur. Sed si ridiculum est quod sequitur, qui antecedentia posuit, is dedecus sibi sumat. Oratio enim, cum semel a vero deflexit, ad multas ac periculosas ineptias quadam erroris consecutione delabi quodam modo videtur.

11. Sed hæc sunt quasi præludia quædam blasphemiarum atque apparatus; caput autem mali infert in sequentibus, ubi dicit:

EUN. Substantiam Filii genitam quidem esse cum non esset ante propriam constitutionem, genitam tamen esse ante omnia voluntate Patris.

BAS. Iisdem adhuc insistit artificiis. De substantia Filii nobis verba facit, quasi dicat Filium esse aliud quid præter ipsam, atque hoc modo aures ad blasphemiam audiendam demulcendo præparat, eum non aperte dicat genitum esse ex nihilo Filium; sed ejus substantiam cum non esset, genitam esse. Dic, ante quas res non erat? Videtis ejus cavillationem? Substantiam cum semetipsa comparat, ut tolerabilia dicere omnibus videatur. Nimirum non dicit eam ante sæcula non fuisse, neque simpliciter non fuisse, sed ante suam ipsius constitutionem non fuisse. Sed, dic mihi, aine tu Patris substantiam sua ipsius constitutione esse antiquiorem? Etenim si temporibus non subjicit Filii substantiam, neque prius hac ratione intelligit, inanis et vana est ejus oratio, quapropter ne responsione quidem digna est. Et quidem id ipsum non minus de Deo etiam universorum dici poterit, si quis in eum hanc inanitatem voluerit transferre. Nam et dicere Deum ante suam constitutionem non fuisse, et dicere eum ante seipsum fuisse, ejusdem demeritæ est. Quod si temporaliter vocem prius de Filii

A αὐτὴν τὸ γέννημα, καὶ ἴσον δύναται (62), οὐσίαν τε εἶπεν καὶ γέννημα· τοῦ Θεοῦ δὲ ἐστὶ γέννημα ὁ Υἱός, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ οὐσία, εἴπερ τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν δηλοῖ. Καὶ οὕτω τὸ γέννημα οὐσία τοῦ ἀγεννήτου κατὰ τὸν τοῦτου λόγον ἀναφανήσεται. Εἰ δὲ γελοιὸν τὸ συναγόμενον, ὁ θεὸς τὰ λήμματα τῆς αἰσχύνης κληρονομεῖτω. Ἔοικε γάρ πως ὁ λόγος, ἐπειδὴν ἅπασι τῆς ἀληθείας παρενεχθῆ, εἰς πολλὰς καὶ ἐπικινδύνους ἀτοπίας ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν πλάνην ἀκολουθίας ἐκφέρεσθαι.

11. Ταῦτα μὲν οὖν ὡσπερ προαγῶνές τινες καὶ κατασκευαὶ τῆς βλασφημίας εἰσὶ· τὸ δὲ κεφάλαιον τοῦ κακοῦ ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

EYN. Τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι μὲν οὐκ οὔσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων γνώμη τοῦ Πατρὸς.

BAS. Ἐπι τῶν αὐτῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Περὶ τῆς οὐσίας ἡμῶν τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται, ὡς δὴ τι ἕτερον λέγων παρ' αὐτὴν τὸν Υἱὸν (63), καὶ τούτω τῷ τρόπῳ προημεροῖ τῇ βλασφημίᾳ τὴν ἀκοήν· οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς λέγων ἐκ μὴ ὄντων γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι (64) οὐκ οὔσαν. Πρὸ τίνος οὐκ οὔσαν; εἰπέ. Θεωρεῖτε αὐτοῦ τὸ σόφισμα; Αὐτὴν ἑαυτῇ συγκρίνει, ἵνα πᾶσι δὴ ἀνεκτὰ δόξῃ λέγειν, οὐχὶ πρὸ τῶν αἰώνων λέγων αὐτὴν μὴ εἶναι, οὐδὲ ἀπλῶς μὴ εἶναι, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως. Τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, εἰπέ μοι, πρεσβυτέραν εἶναι σὺ φῆς τῆς ἰδίας συστάσεως; Εἰ μὲν γὰρ οὐχ ὑποβάλλει χρόνοις τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸ πρότερον κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐπινοεῖ (65), μάταιος μὲν αὐτῷ καὶ ἀργὸς ὁ λόγος, διόπερ οὐδὲ ἀποκρίσεως ἄξιος. Οὐχ ἦττον μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις μετακομίζειν τὴν ματαιότητα. Τὸ τε γὰρ οὐκ εἶναι λέγειν τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, καὶ τὸ εἶναι λέγειν πρὸ ἑαυτοῦ (66), τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἀφροσύνης. Εἰ δὲ χρονικῶς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ πρότερον δέχεται, καὶ ἐκ μὴ ὄντων φῆσει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ

(62) Editi γέννημα, ἴσον δύναται. Reg. secundus γέννημα, καὶ ἴσον δύναται· ubi, ut alibi sæpe, particula καὶ vacat. Reg. quartus γέννημα, ἴσον δὲ δύναται. Coll. secunda manu ἀλλὰ ἴσον δύναται. Mox editi et Reg. quintus εἰ τοῦ δὲ Θεοῦ· sed particula εἰ defuit in reliquis codicibus, ob idque eam expunximus.

(63) Editi et Coll. cum Regiis tertio et quinto παρ' αὐτὸν τὸν Υἱόν, ad verbum, tanquam aliquid aliud dicens præter ipsum Filium. At Regii primus, secundus, quartus et sextus παρ' αὐτὴν τὸν Υἱόν, quasi dicat Filium esse aliud a substantia: quam scripturam veram esse et germanam arbitror. Eunomius enim videbatur de substantia Filii loqui, tanquam de re aliqua, quæ ab ipso Filio distincta esset. Sperabat enim fore ut hæresis sua hoc artificio facilius in aures audientium reciperetur. Etenim si aperte dixisset, Filium ita genitum esse, ut ex nihilo factus esset, omnium exasperasset animos; nec ei res bene successisset. Quare satis habebat dicere, substantiam genitam esse, cum non esset. Sed ex hoc impio principio necessario seque-

batur Filium quoque genitum fuisse, cum non esset, nec eum a creaturis differre, cum et ipsæ conditæ sint, cum non essent.

D (64) Reg. tertius γεγενῆσθαι τὸν Υἱόν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ λέγων γεγενῆσθαι. Notandum, statim post vocem σόφισμα notam interrogationis in aliquibus mss. reperiri: quæ nota ab editis aberat.

(65) Eunomius, ut ex dictis patet, affirmabat substantiam Filii genitam fuisse, cum non esset ante suam constitutionem. Basilus autem præpositionem ante hoc loco impugnat; atque, aut Eunomium vana atque inania effutire, aut ex ejus verbis effici, Patrem Filio priorem esse tempore, vel ævo.

(66) Legitur et in editis et in mss. καὶ τὸ εἶναι λέγειν· sed Combefisius putat ita euendandum, καὶ τὸ οὐκ εἶναι λέγειν, et dicere ante seipsum non esse. Certe si semel cuique pro arbitrato liceat aut addere verbis Patrum, aut de iis detrahare, aut quovis modo eorum scripta immutare, nihil non malorum inde timendum est. Statim editi αὐτῆς ἔσται. Antiqui tres libri ἐστίν.

γεγεννησθαι (67), μάλλον δὲ αὐτὸν τὸν Υἱὸν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει πρὸς γε αὐτὴν τὴν διάνοιαν οὕτως ἢ οὕτω λέγειν· πρῶτον μὲν χρόνον [χρόνων] δεύτερον τίθεται, εἰ δὲ βούλει, καὶ αἰώνων, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων (68)· ἔπειτα μέντοι ἀκολουθῶν ταῖς ἑαυτοῦ (69) βλασφημίαις, καὶ τὸν Πατέρα φήσκει, οὐκ ὄντα Πατέρα τὸ ἐξ ἀρχῆς, εἴτα ὕστερον γεγονέναι.

12. Καίτοι εἰ μὲν καλὸν καὶ πρέπον τῇ μακαριότητι τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι Πατέρα, πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς (70) τὸ πρέπον αὐτῷ παρῆν; Ἡ γὰρ ἀγνοία τοῦ βελτίονος, ἢ ἀδυναμία πάντως λογιῶνται τὴν ἔλλειψιν· ἀγνοία μὲν, εἴπερ ὕστερον ἐξεῦρε τὸ βέλτιον, ἀδυναμία δὲ, εἴπερ εἰδῶς καὶ συνιείς ἀπετύγχανε τοῦ καλλίστου. Εἰ δὲ (ὁ μὴ θέμις εἰπεῖν) οὐ καλὸν αὐτῷ τὸ εἶναι Πατέρα, τίνας ἔνεκεν ἐκ μεταβολῆς τὸ χεῖρον προεῖλετο; Ἀλλὰ τρέποιτο μὲν εἰς τοὺς (71) αἰτίους ἢ βλασφημία· ὁ δὲ Θεὸς τῶν ὅλων ἐξ ἀπείρου ἐστὶ Πατήρ, οὐκ ἀρξάμενός ποτε τοῦ εἶναι Πατήρ. Οὔτε γὰρ τῇ τῆς δυνάμεως ἐνδείξῃ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος ἐκωλύετο, οὔτε αἰώνων τινῶν περιόδου ἐνέμενε, ἵνα, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λοιπῶν ζώων, μετὰ τὴν τῆς ἡλικίας συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὸ γεννᾶν αὐτῷ δυνάμεως προσελθούσης (72), τὸ σπουδαζόμενον περιγένηται (μαινομένων γὰρ ταῦτα καὶ ἐννοῆσαι καὶ φθέγγασθαι), ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι συμπαραεκτεινομένην ἔχει τὴν (ἢν οὕτως ὀνομάσω) πατρότητα. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς, πρὸ αἰῶνος (73) ὢν, καὶ ἀεὶ ὢν, οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι ποτε, ἀλλ' ἀφ' οὗ Πατήρ, καὶ Υἱὸς, καὶ εὐθύς τῇ τοῦ Πατρὸς ἐννοίᾳ ἢ τοῦ Υἱοῦ συνεισέρχεται. Ὁ γὰρ Πατήρ Υἱοῦ Πατήρ δηλονότι. Ἀρχὴ μὲν οὖν Πατρὸς οὐδεμία, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· μέσον δὲ τούτων οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἐν σοφίσμασι λεγόμενον παρὰ τούτων) ὁ μηδὲν ἔχων προεπινοούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον (74); Εἰ τοίνυν αἰδιός ἢ τοῦ Υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀναπέφονται, τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' οὐδενὸς κενοῦ πρὸς τὸν Πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιαστάτως τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συναπτούσης, ὁ μηδενὶ μέσῳ διοριζόμενος τίνα ἐτι παρεῖσθυσιν καταλείπει τῇ πονηρᾷ βλασφημίᾳ τῶν λεγόντων, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι;

13. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῆς ἀνοίας αὐτοῦς θαυμά-

(67) Editi et mss. non pauci γεγεννησθαι, *factam esse*: nec aliter legitur in eo codice, in quo opus Eunomii inveniri diximus. Codex Colb. γεγεννησθαι, *genitam esse*. Mihi quidem dubium non est, quin illud, μάλλον δέ, etc., sic accipiendum sit: Imo vero, si vera fateri Eunomius vult, palam diciturus est Filium ipsum ex nihilo genitum fuisse. Aliter tamen hunc locum intellexerat vetus interpres, qui ita vertisset: Imo primum ipsum Filium (*nihil enim refert quantum ad rem, hoc vel illo dicere modo*) posteriorem quam tempora ponet. Ibidem editi Υἱὸν, καὶ οὐδέν. Voculam καὶ expruximus, codicum duorum fidem secuti. Mox editi ἢ οὕτως. At mss. ἢ οὕτως.

(68) Editi τῶν αἰώνων δεύτερον εἶναι. Sed ulti-

substantia accipit, dicitque genitam fuisse ex nihilo substantiam ejus, imo Filium ipsum; nihil enim refert, quod ad sententiam attinet, sic vel sic dicere: primum quidem temporibus, atque, si ita vis, sæculis conditorem sæculorum constituit posteriorem: deinde vero blasphemias suis insistens dicturus est etiam Patrem, cum Pater non esset ab initio, tum demum factum fuisse.

247 12. Atqui si honestum ac decorum est Dei beatitudini Patrem esse; qui sit ut id quod decebat, ei ab initio non adesset? Aut enim melioris ignorantia, aut omnino impotentia hunc defectum imputabunt: ignorantia quidem, si deinceps quod melius est excogitavit; impotentia vero, si sciens atque intelligens, quod optimum erat assequi non potuit. Quod si (quod fas non est dicere) non est ei bonum Patrem esse, cujus rei gratia commutatus pejus elegit? Sed recidat in suos auctores blasphemia. Nam Deus universorum Pater est ex infinito, nec unquam Pater esse cœpit. Neque enim potentia defectu, ne expleret voluntatem, detinebatur: neque ullorum sæculorum circuitus expectavit, ut sicut in hominibus ac reliquis animalibus, ei generandi facultate post completam ætatem accedente, quod volebat assequeretur. Insanientium enim est hæc et cogitare, et loqui. Sed, ut ita dicam, extentam habet cum sua æternitate paternitatem. Quamobrem et Filius cum ante sæcula sit, et semper sit, nunquam esse incœpit: sed ex quo Pater est, et Filius est, et statim una cum Patris notione, Filii quoque notio subrepat. Nam Pater, Filii utique est Pater. Patris igitur origo nulla: origo vero Filii, Pater; inter hos nihil est medii. Quomodo igitur a principio non erat (nam illud, *ante suam constitutionem*, quod ab his per cavillationem profertur, hoc sibi vult,) is, qui nihil habet quod ante se intelligatur, nisi illum, a quo esse habet, non intervallo præcedentem, sed causæ dignitate præpositum? Proinde si Filii cum Patre et Deo conjunctio ostensa est æterna, cum nostra cogitatio a Filio ad Patrem per nullum medium deveniat, imo absque intervallo Patri Filium jungat; is qui nullo medio sejungitur, quem jam aditum pravæ blasphemiae relinquit eorum, qui eum dicunt ex non existente ad esse productum esse?

13. Ad hæc ipsorum quoque dementiam mirari

me duæ voces desunt in mss., nec dubito quin debeant abesse, cum sententiam efficiant contortam atque intricatam.

(69) Editi αὐτοῦ. At mss. ἑαυτοῦ. Statim editi ἀλλ' ὕστερον. Libri veteres εἴτα ὕστερον.

(70) Reg. quartus πῶς οὖν μὴ ἐξ ἀρχῆς.

(71) Editi πρὸς τοὺς. Antiqui sex libri εἰς τοὺς.

(72) Editi et sex mss. προσελθούσης. At Reg. tertius προσελθούσης, recte.

(73) Editi et mss. multi Υἱὸς πρὸ αἰῶνος. At Reg. tertius secunda (manu Υἱὸς προαιώνιος ὢν.

(74) Ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον, *causæ nomine præpositum*. Lege primum num. 8, 25, ubi illa Joannis xiv, 28, *Pater major me est*, ut ducte ita copiose a Basilio explicantur.

operæ prelium est, quod dum ex non exstantibus esse dicunt Filium, nequaquam intelligunt quod eum non Patre solum, sed ea etiam re per quam Unigenitum a Patre separant, posteriorem statuunt. Nam necesse est, si quid sit inter Patrem et Filium, id Filii existentia antiquius esse. Quid igitur hoc esse poterit? Quidnam aliud nisi aut ævum aut tempus? Qui enim Patris vitam vita Unigeniti intelligit anteriorem, qua re alia quam sæculorum aut temporum quorundam spatio admiciens, excessum invenisse se dixerit? quod si hoc verum est, falsa Scriptura est, quæ dicit facta esse per ipsum sæcula⁴¹; quæque docet facta esse per ipsum omnia⁴², cum certe in omnium numero sæcula etiam comprehendantur. Si vero dicturi sunt se non negare Filium ante sæcula **248** genitum esse, sciant, quod verbis concedunt, id revera ab ipsis tolli. Interrogabimus enim eos, qui ex non exstantibus substantiam producunt Unigeniti: Quando non erat, ut dicitis, quid erat illud intervallum? quam ei appellationem excogitabitis? Nam communis consuetudo spatium omne aut temporibus aut sæculis subjicit. Nam quod in sensibilibus est tempus, hoc sæculi est natura in rebus mundo superioribus. Isti vero, si quid tertium pro sua sapientia comminiscuntur, dicant. Sed dum tacebunt, haud ignorent se Unigeniti substantiam sæculis posteriorem constituere. Etenim si quod spatium fuit Filio antiquius, quod videlicet se æque ac Patris vita extenderit, utique alterum ex his erat. Sed nec est, nec erit cogitatio Filii existentia antiquior. Nam omni re, quæ ordine antiquitatis excogitari potest, anterior invenietur illa Dei Verbi quod apud Deum a principio erat, existentia. Etsi enim se ipsa decipiens mens innumeris imaginationibus, seque rerum non subsistentium commentis occupans, ea quæ non sunt excogitaverit; nullam omnino inveniet artem, qua seipsam possit ultra Unigeniti principium extendere, aut vitam ejus qui per se vita est, suo ipsius motu inferiorem relinquere, aut sua cogitatione originem Dei Verbi transcendere, aut sæcula Deo sæculorum destituta sibi fingere.

⁴¹ Hebr. 1, 2. ⁴² Joan. 1, 5.

(75) Editio utraque Ven. et Paris. ἀλλὰ καὶ τούτῳ τὸν Μονογενῆ, corrupte. Regii secundus et quartus ἀλλὰ καὶ τοῦ, ᾧ τὸν Μονογενῆ, emendate. Igitur horum verborum sententia hæc est: Mirari subit Eunomianos, qui non intelligunt sequi ex suis verbis, Filium non Patre solum posteriorem esse, sed eum etiam posteriorem esse ea ipsa re, per quam ipsum a Patre separant. Illud, τοῦ, optime interpretatus est librarius in margine Regii secundi, cum ita scripsit, ἢ αἰῶνος ἢ χρόνου. Hoc est, Eunomiani efficiunt quoque Filium posteriorem ipso ævo, aut ipso tempore, quorum intervallo eum a Patre sejungunt.

(76) Codex unus τὴν μεταξὺ.

(77) Editi ἐπινοῶν. Alii mss. multi ἐννοῶν.

(78) Sic libri veteres. Editi περισσὸν καὶ οὐχί.

(79) Editiones Ven. et Paris. Stephanæque cum Reg. quinto ἐκ μὴ ὄντων. Codex Colb. et Reg. tertius ἐκ μὴ ὄντος. Alii quatuor mss. ἐκ τοῦ μὴ ὄντος.

σαι ἄξιον, οὐ συνιέντας, ὅτι, ἐκ μὴ ὄντων λέγοντες τὸν Υἱὸν, οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον νεώτερον ἀποφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ, ᾧ τὸν Μονογενῆ (75) ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διορίζουσιν. Ἀνάγκη γάρ, εἴπερ τι εἴη μεταξὺ (76) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρεσβύτερον εἶναι τοῦτο τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο; Τί ἄλλο γε ἢ αἰὼν πάντως ἢ χρόνος; Ὁ γὰρ τοι περισσοτέραν τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐννοῶν (77), τίτι γε ἄλλω παραμετρῶν, εὐρηκέναι ἂν εἴποι τὸ περισσὸν, ἢ οὐχί (78) αἰῶνων ἢ χρόνων τινῶν διαστήματι; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ψευδὴς ἢ λέγουσα Γραφή τοὺς αἰῶνας δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἡ διδάσκουσα, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· τοῖς πᾶσι, δηλονότι, ἐμπεριειλημμένων καὶ τῶν αἰῶνων. Εἰ δὲ φήσουσι μὴ ἀπαρνεῖσθαι πρὸ τῶν αἰῶνων τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι, μὴ λανθανέτωσαν, ὃ τῷ λόγῳ συγχωροῦσι, κατὰ ἀλήθειαν ἀφαιρούμενοι. Ἐρωτήσωμεν γὰρ αὐτοὺς τοὺς ἐκ μὴ ὄντων (79) παράγοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· Ὅτε οὐκ ἦν, ὡς φαστε, τί ἦν ἐκεῖνο τὸ διάστημα; τίνα αὐτῷ προσηγορίαν ἐπινοήσατε; Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ συνήθεια ἢ χρόνοις ἢ αἰῶσιν ἅπαν διάστημα ὑποβάλλει· ἐπειδὴ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὁ χρόνος, τοῦτο ἐν τοῖς ὑπερκοσμίοις ἢ τοῦ αἰῶνος φύσις ἐστίν. Οὗτοι δὲ, εἴ τι τρίτον ἐκ τῆς ἑαυτῶν σοφίας ἐπινοοῦσι, λεγέτωσαν. Ἔως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λανθανέτωσαν δευτέραν αἰῶνων τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἦν (80) τι διάστημα πρεσβύτερον τοῦ Υἱοῦ, συμπαρακτεινόμενον τῇ ζωῇ τοῦ Πατρὸς, ἐν τι τούτων ἦν δηλονότι. Ἄλλ' οὕτ' ἐστίν, οὔτε μὴ γένηται ἐννοια πρεσβυτέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως. Παντὸς γὰρ τοῦ δυναμένου εἰς ἀρχαιότητος λόγον ἐπινοεῖσθαι ἀνωτέρα ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν εὐρεθήσεται. Κἂν, μυρίαῖς φαντασίαις ἑαυτὸν ἐξαπατήσας ὁ νοῦς, καὶ τοῖς τῶν ἀνυπάρκτων ἀναπλασμοῖς ἐπιβάλλων, τὰ μὴ ὄντα περινοῇ (81), οὐδεμίαν τῶν πασῶν μηχανῆν ἐξευρήσει, δι' ἧς δυνήσεται τῆς ἀρχῆς τοῦ Μονογενοῦς ἑαυτὸν ὑπερβαίνει· καὶ κατωτέραν τοῦ ἰδίου κινήματος τὴν ζωὴν καταλιπεῖν τῆς αὐτοζωῆς· καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἀρχὴν ὑπερβῆναι· καὶ αἰῶνας ἐποπτεῦσαι (82) ἐρήμους τοῦ Θεοῦ τῶν αἰῶνων.

D

(80) Editi Εἴπερ γὰρ ἦν. Alii mss. Εἰ γὰρ ἦν. Statim mss. nonnulli οὐδέ ἐστίν, οὐδέ μὴ. Interpres: Sed nec est, nec erit antiquior sensus Unigeniti subsistentia. Sed, nisi valde fallor, vox ὑπόστασις tum hoc, tum similibus locis, non stricte sumitur, pro persona videlicet. Arbitror igitur vocem ὑπόστασις hic sumi debere latius, pro substantia, aut pro natura, sic ut hoc loco ὑπόστασις idem valeat quod σύστασις, aut ὑπαρξίς, constitutio, subsistentia, natura, etc. Notandum etiam vocem subsistentia ita familiarem fuisse interpreti, ut quoties vox σύστασις occurrit, occurrit autem sæpius, eam semper reddat Latine subsistentiam: quod nemo, opinor, homo probaverit, cum iis in locis non obscure significet aliquid, quod Patri æque ac Filio, conveniat: quod de subsistentia dici non posse constat.

(81) Reg. quartus μὴ ὄντα ἐπινοῇ.

(82) Editi et aliquot mss. ὑποπτεῦσαι. Alii tres mss. ἐποπτεῦσαι, rectius.

14. Ἀφαιρούμενος δὲ τὴν ὑφειλομένην τῷ Μονο- A
γενεῖ δόξαν, σκοπεῖτε ποίοις αὐτὸν ἀποσεμνύνει λό-
γοις.

EYN. Ἔστι δὲ, φησὶν, ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ γεννηθεῖσα
πρὸ πάντων, γνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

ΒΑΣ. Τοῦτο μέγα προστίθῃσι τῷ Υἱῷ, τὸ πρεσβύ-
τερον εἶναι τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ποιημάτων αὐτὸν
τῶν ἑαυτοῦ προὔπαρχειν, ἀρκοῦν εἰς δόξαν τῷ Δη-
μιουργῷ τῶν ὅλων τιθέμενος τὸ κτισμάτων (85) αὐ-
τὸν τῶν ἑαυτοῦ προτετάχθαι. Τῆς γὰρ πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ Πατέρα κοινωνίας τὸ εἰς αὐτὸν ἦκον ἀλλο-
τριώσας (84), ἐν τῇ τῶν κτισμάτων προτιμῆσει τὴν
δόξαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. Εἶτα πρὸς τὸ ἀναίσχυντον τὴν
βλασφημίαν ἐκφέρων ταῖς ἀφύκτοις ἡμᾶς, ὡς οἴεται,
τῶν λογισμῶν ἀνάγκαις περιστοιχίζεται.

EYN. Ἦτοι γὰρ ὄντα, φησὶν, ἐγέννησεν ὁ Θεὸς B
τὸν Υἱόν, ἢ οὐκ ὄντα. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδεὶς
μοι, φησί, τόλμαν ἐπεγκαλείτω (85)· εἰ δὲ ὄντα, οὐκ
ἀποπίας μόνον καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης (86)
εὐθειας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει· τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ
γεννήσεως (87).

ΒΑΣ. Τὸ μὲν οὖν πολυθρύλλητον σόφισμα, τὸ πά-
λαι μὲν ἐξευρεθὲν παρ' ἑτέρων, τελείως δὲ νῦν ἐν
ταῖς ἀπηρυθριασμέναις καὶ ἀναίσχυντοις γλώσσαις
ὑπὸ τούτων ἐξεργασθὲν, τοῦτό ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ
πρῶτον ἐκείνο τοὺς ἀκροατὰς ὑπομνήσομεν (88), ὅτι
οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἄγνοϊαν ἀνθρωπι-
κῶς ἐξακουόντων τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς ἀνάγκη
ἐληλυθὼς τῶν λόγων τούτων· οὗτος ὁ ἀπὸ τῶν
σωματικῶν ἐννοιῶν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τὰς
ἀπαιδεύτους ψυχὰς ἐπανάγων· ὅς, ἐπειδὴ τὰ γεννώ-
μενα ζῶα οὐκ ὄντα πρότερον, εἶτα γεννᾶται, καὶ ὁ
σήμερον γεννηθεὶς χθὲς οὐκ ὑπῆρχε, ταύτην καὶ (89)
ἐπὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως τὴν ἔννοιαν
μεταφέρει. Καὶ ἐπειδὴ γεγέννηται, φησὶν, οὐκ
ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως. Οὕτω μεγαλοφυῶς τὴν
γέννησιν ἡμῖν τοῦ Μονογενοῦς θεολογεῖ, καὶ διὰ τού-
των λόγων τὰ ἀβρόστηματα τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐπ-
ανορθοῦται, ἄξιός ὢν, εἴπερ τις, ἀκοῦσαι τῆς παροι-
μίας, ὅτι *Ἰατρέ, θεράπευσον σεαυτόν*. Τίνα μέντοι
καὶ παραμυθίαν τῆς ἀτόπου ταύτης νόσου τῶν λο-
γισμῶν αὐτῷ προσενέγκωμεν ἢ τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος διὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου λαληθέντα
ἡμῖν, ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν*
πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος; Διὰ τούτων τῶν
δύο ῥήσεων ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγελιστὴς, μιᾶς ἀν-

14. Caterum ubi debitam Unigenito gloriam
abstulit, animadvertite quibus eum verbis exornet.

EUN. Est autem, inquit, substantia Filii genita
ante omnia, voluntate Dei et Patris.

BAS. Filio hoc tribuit magni, quod antiquior sit
creaturis, et ante ea quæ ipse fecit; ratus satis esse
ad gloriam Conditoris universorum, si sit ante suas
ipsius creaturas collocatus. Nam posteaquam eum,
quantum in se fuit, a conjunctione quam cum Deo
et Patre habet, alienavit; ei in eo defert gloriam,
quod ipsum creaturis præferat. Deinde ad summam
impudentiam efferens blasphemiam, inevitabili, ut
putat, syllogismorum vi nos circumvallat.

EUN. Aut enim existentem, inquit, genuit Deus
Filium, aut non existentem. Atqui si non existen-
tem, nemo, inquit, incuset me temeritatis. Sin exsi-
stentem, non absurditatem solum, et blasphemiam,
sed stoliditatem etiam omnem hic sermo excedit:
etenim qui est, generatione non indiget.

BAS. Hæc est quidem illa vulgatissima cavillatio,
ab aliis olim adinventata: nunc vero impudentibus
et inverecondis istorum linguis absolute atque per-
fecte expleta. Verum nos illud primum auditores
admonebimus, hunc illum esse, **249** qui, quod
non pauci ex ignorantia generationem Filii humano
more acciperent, coactus in hos sermones incidit:
hunc illum esse, qui a corporeis notionibus ad spi-
ritualem contemplationem imperitas animas revo-
cat: qui, quod animalia, cum prius non sint, deinde
generantur, et quod qui hodie genitus est, heri non
erat, hanc notionem in Unigeniti substantiam trans-
fert. Et quoniam genitus est, inquit, ante genera-
tionem non erat. Adeo magnifice ceu theologus
Unigeniti nobis generationem exponit, atque ejus-
modi verbis fratrum nostrorum infirmitatibus me-
detur: dignus, si quis alius, qui audiat proverbium,
*Medice, cura teipsum*⁴³. Atqui quam ei medelam in
hoc absurdo animi morbo afferemus, nisi verba
quæ Spiritus sanctus per beatum Joannem nobis
locutus est: *In principio erat Verbum, et Verbum
erat apud Deum, et Deus erat Verbum*⁴⁴? His duabus
dictionibus hunc animi morbum exclusit evangelista,
cum alteram transcendere, alteram assequi non
possimus. Neque enim fieri potest, ut quidquam

⁴³ Luc. iv, 23. ⁴⁴ Joan. i, 1.

(83) Editi et mss. nonnulli τιθέμενος τῶν κτισμά-
των. Regii secundus et quartus τιθέμενος τὸ κτι-
σμάτων, recte.

(84) Monet vir eruditissimus Ducæus, anathema-
lismum in concilio Ariminensi ab Arianis prolatum
sic efferrī apud Hieronymum *adversus Luciferianos*:
*Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt cæteræ
creaturæ, anathema sit*. Filium creaturam non ne-
gabant, sed similem cæteris creaturis.

(85) Editi et duo mss. ἐγκαλείτω. Colb. ἐπιγα-
λείτω. Reg. primus, cui suffragantur alii duo mss.
secunda manu, ἐπεγκαλείτω.

(86) Editi ἀλλὰ πάσης. Alii mss. ἀλλὰ καὶ πάσης.

(87) Pro γεννήσεως in Reg. tertio legitur γενέ-
σεως· quæ varia scribendi ratio ita frequens est in
libris tum excusis tum manu exaratis, ut eos inter
se consentire, cum alterutra vox occurrit, vix un-
quam videas. Hic locus aliter editus invenitur apud
virum doctissimum Joannem Albertum Fabricium:
sed ita tamen, ut eadem sententia efficiatur. Illic
igitur sic legimus: *Τῷ γὰρ ὄντι τί δεῖ γενέσεως,
Quid enim opus est ortu, ei qui est?*

(88) Codices aliquot ὑπομνήσωμεν.

(89) Sic Reg. quartus. Vocula καὶ deest in editis
et in aliis mss.

principio antiquius queat excogitari; non enim foret A principium, si quid ultra se haberet: neque fieri potest, ut quisquam illud, *Erat*, cogitatione transgressus ad intervallum in quo non erat transvehere se possit. Nam cogitare quod non erat, est dictionem, *Erat*, destruere. Nam si principium ex eorum numero esset quæ referuntur ad aliud, ut principium sapientiæ, et principium viæ bonæ, et *In principio fecit Deus*: forte possemus ejus qui ex tali principio constaret generationem cogitando prætergredi. Sed cum is principii significatus, utpote absolutus, nec ullam ad aliud habitudinem habens, naturam supremam significet, nonne deridendus est qui quidquam ultra illud comminiscitur, aut id suis cogitationibus prætervolare conatur? Quinetiam verbum, *Erat*, æque extenditur ac illud principium dilationis ac moræ cujuscunque nescium. Non enim verbum, *Erat*, existentiam temporalem indicat, ut illud: *Homo erat in regione Ausitide*⁴⁵; et: *Homo erat ex Armathim*⁴⁶; et: *Terra autem erat invisibilis*⁴⁷. Sed ipse nobis evangelista in alio sermone ejus verbi, *Erat*, significatum ostendit, his verbis: *Qui est, ei qui erat, et qui est omnipotens*⁴⁸. Quale enim est illud, *est*, tale est etiam illud, *erat*, sempiternum pariter atque temporis expers. Jam vero non existentem dicere, eum, qui in principio est, neque 250 ejus est qui principii notionem servat, neque ejus qui una cum principio substantiam Unigeniti conjungit. Non enim excogitari potest antiquius quidquam C principio, a quo et esse Dei Verbi est inseparabile. Quare quantumcunque voles curiosis mentis disquisitionibus retrogradi, tamen una, *era*, transgredi, et ultra hoc cogitationibus ferri non poteris.

15. Interrogetur autem vicissim et a nobis, utrum in principio esset apud Deum Deus Verbum, an postea accessit. Nam si erat, *Coerce linguam tuam a malo*⁴⁹, ab ea videlicet blasphemiam, qua dicis, *non erat*: sin autem, quod ne fas quidem

υπερβάτου (90) και ἐτέρας ἀνεκβάτου. Οὐτε γὰρ ἀρχῆς ἐστὶ τι ἐπινοῆσαι πρεσβύτερον· οὐ γὰρ ἐτι ἂν εἶη ἀρχή, εἴπερ ἔχοι τι ἑαυτῆς ἐξώτερον (91)· οὐτε τὸ Ἦν διαβάντας τῷ λογισμῷ, εἰς τὸ ὅτε (92) οὐκ ἦν δυνατόν ὑπερχύψαι. Ἀθέτησις γὰρ ἐστὶ τοῦ Ἦν, ἢ τοῦ ὅτι οὐκ ἦν ἐπίνοια. Εἰ μὲν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν πρὸς ἕτερον λεγομένων ἦν, ὡς τὸ ἀρχὴ σοφίας, καὶ ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς, καὶ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεός, ἦν ἂν τυχόν, τοῦ ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ὑφραστῶτες, δι' ἐνθυμήσεως ὑπερβῆναι τὴν γέννησιν· ἐπειδὴ δὲ τὸ σημαινόμενον τοῦτο τῆς ἀρχῆς ἀπολελυμένον καὶ ἀσχετον τὴν ἀνωτάτω φύσιν δηλοῖ, πῶς οὐ καταγέλαστος ὁ τὰ ἐξωτέρω ταύτης ἐπινοῶν, ἢ ἐπιχειρῶν αὐτὴν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβάλλειν; Συμπαρεκτείνεται δὲ καὶ τὸ Ἦν τῷ ἀνυπερθέτῳ τῆς ἀρχῆς ταύτης (93). Οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ χρόνου ὑπαρξίν τὸ Ἦν ὑποφαίνει, ὡς τὸ, Ἄνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῆ Αὐσίτιδι (94)· καὶ, Ἦν ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαῖμ· καὶ τὸ, Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐν ἐτέρῳ λόγῳ τοῦ τοιοῦτου Ἦν τὸ σημαινόμενον ἐδειξεν, εἰπόν· Ὁ ὦν, καὶ ὁ ἦν, καὶ (95) ὁ παντοκράτωρ. Ὅσον γὰρ τὸ ὦν, τοιοῦτον καὶ τὸ ἦν, αἰδῖον ὁμοίως καὶ ἄχρονον. Οὐκ ὄντα δὲ λέγειν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, οὔτε διασῶζοντός ἐστι τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς, οὔτε συνάπτοντος αὐτῇ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Μονογενοῦς. Ἀνεπινόητον μὲν γὰρ τῆς ἀρχῆς τὸ πρεσβύτερον, ἀχώριστον δὲ ταύτης τοῦ θεοῦ λόγου τὸ εἶναι. Ἰσπερ ἐφ' ὅσον ἂν βουληθῆς ταῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσύναις ἀναδραμεῖν, ὑπερβῆναι τὸ ἦν, καὶ ἐξω τούτου γενέσθαι τοῖς λογισμοῖς οὐ δυνήση.

15. Ἀντερωτάσθω τοίνυν καὶ παρ' ἡμῶν· πότερον ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν θεὸν ὁ θεός Λόγος, ἢ ὕστερον προσεγένετο; Εἰ μὲν γὰρ ἦν, *Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ*, τῆς τοῦ, ὅτι οὐκ ἦν, βλασφημίας· εἰ δὲ (96), ὅπερ οὐδὲ θέμις εἰπεῖν, τοῖς

⁴⁵ Job 1, 1. ⁴⁶ I Reg. 1, 4. ⁴⁷ Gen. 1, 2. ⁴⁸ Apoc. 1, 8. ⁴⁹ Psal. xxxiii, 14.

(90) Sic editio utraque Ven. et Paris. eum antiquis quatuor libris: at totum illud, Διὰ τούτων τῶν δύο ῥήσεων ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγελιστῆς, μιᾶς ἀνυπερβάτου καὶ ἐτέρας ἀνεκβάτου, deest in Regiis secundo, tertio et quinto. Sed hæc verba necessaria esse, si nihil aliud, ipsa certe orationis series probat. Ut enim illa, Οὐτε γὰρ ἀρχῆς ἐστὶ τι ἐπινοῆσαι πρεσβύτερον, ad dictionem ἀνυπερβάτου, ita hæc, οὐτε τὸ Ἦν διαβάντας τῷ λογισμῷ, ad dictionem ἀνεκβάτου referri debere obscurum non est. Interpres, cum videret casum verbi ἀποκλείεσθαι deesse, existimavit vocem αὐτοῦς (Εὐνομιανούς) supplendam esse; ob idque hunc locum ita vertendum esse, *his duabus dictionibus conclusit eos evangelista, Eunomianos videlicet. Mihi tamen verisimilius sit, supplendam esse vocem νόσον, quæ aliquanto ante legitur, exclusit hanc animi morbum. Hanc conjecturam non nihil adjuvat, quod ἀποκλείεσθαι proprie non sit concludere, sed excludere. Mox mss. aliquot simpliciter νοῆσαι πρεσβύτερον. Hoc ipso in loco editi Οὐτε γὰρ ἂν ἐτι εἶη ἀρχή. Libri veteres u. i. in contextu.*

(91) Editi et aliquot mss. ἐξώτερον. Codex Colb.

cum uno Reg. ἐξωτέρω. Utrō quis modo legerit peccatum non puto.

(92) Vox ὅτε in duobus mss. non invenitur.

(93) Reg. secundus, quem suo more secuti sunt typographi Parisienses, τῷ ἀνυπερβάτῳ τῆς ἀρχῆς, cum hoc principio insuperabili. Alii sex mss. τῷ ἀνυπερθέτῳ τῆς, cum hoc principio, quod moræ expers est atque dilationis. Certe cum lectio posterior multorum codicum auctoritate iunitatur, nec male conveniat huic loco, eam alteri præferre non dubitavi. — Verte: *Principium quod transcendit et superari non potest. MARAN.*

(94) Τῆ Αὐσίτιδι, in regione Ausitide. Vulgata, in terra Hus. Hic locus in eruditissimis notis Ducæi illustratur.

(95) Vocula καὶ addenda est ex multis codicibus. Haud longe codices aliquot συνάπτοντες ταύτῃ τὴν.

(96) Post illud, εἰ δέ, suppleri oportet οὐκ ἦν, si vero non erat. Id autem cur omissum sit, Basilius ipse ait hanc esse causam, quod talia proferre nefas sit. Simili reticentia usum Basilius videre est in superioribus.

σοῖς οἰκειότερον πρὸς σὲ χρῆσθαι ῥήμασιν, ὅτι οὐ βλασφημίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παρανοίας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει, ἀνθρώπους ἀπαιτεῖν τῶν λόγων τοῦ Πνεύματος τὰς εὐθύναις, καὶ μαθητὴν μὲν εἶναι τῶν Εὐαγγελίων ὁμολογεῖν, αὐτῶν δὲ τούτων κατεξανίστασθαι. Ξόπει γὰρ τὰς θείας φωνάς, ὡς ἀκριβῶς καὶ σαφῶς τῇ πρὸ αἰῶνων γενέσει (97) τοῦ Υἱοῦ μαρτυροῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Ματθαῖος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐξηγητὴς γέγονεν, ὡς αὐτὸς φησι· *Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ* (98)· ὁ δὲ Μάρκος ἀρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου τὸ Ἰωάννου πεποίηκε κήρυγμα, εἰπὼν· *Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ* (99)· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*· ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ αὐτὸς διὰ τῶν σωματικῶν ἀρχῶν τῇ θεολογίᾳ προσέβη· ἀναγκαίως ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, τελευταῖος ἐλθὼν εἰς τὸ γράφειν, παντὸς αἰσθητοῦ, καὶ χρόνου τοῦ τοῖς τοιούτοις παρεπομένου, τὴν διάνοιαν ὑπεράρας, μᾶλλον δὲ ὑψωθείς (1) τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, αὐτῷ προσέβη τῷ πάντων ἐπέκεινα, μόνουχι διαμαρτυρούμενος καὶ αὐτὸς, ὅτι, εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν. Λαβόμενος γὰρ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς τε καὶ χρονικὰς ἐννοίας κατωτέρας τῆς ἑαυτοῦ θεολογίας ἀπολιπὼν, ὑπερεφώνησε τὰ προλαβόντα κηρύγματα τῇ μεγαλοφυίᾳ τῆς γνώσεως. Οὐκ ἀπὸ Μαρίας, φησὶν, ἡ ἀρχὴ, οὐδὲ ἀπὸ τῶνδε τῶν χρόνων. Ἀλλὰ τί; *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· τὴν ἐξ αἰδίου ὑπαρξίν, τὴν ἀπαθῆ γέννησιν, τὸ συμφυὲς τῷ Πατρὶ, τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, πάντα ἐν τοῖς ὀλίγοις ῥήμασι συλλαβῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ *Ἦν ἀναγαγὼν* (2) εἰς τὴν ἀρχὴν, ὡσπερ ἀποφράττων τὰ στόματα τῶν, ὅτι οὐκ ἦν, βλασφημούντων, καὶ πόρωθεν τὰς τῶν τοιούτων σοφισμάτων παρεισδύσεις ὑποτεμονόμενος (3). Εἶτα διὰ τῆς θεολογίας οἷον ὑπογραφὴν τινὰ ἐναργῆ τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἐντυπώσας, ὡς ἤδη γνωρίζουσιν ὑποδείκνυσι τῇ φωνῇ λέγων· *Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν*· πάλιν ἐνταῦθα τῇ προσθήκῃ τοῦ *Ἦν*, τῇ αἰδιότητι τοῦ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς συνάπτων τὴν γέννησιν· καὶ πάλιν· *Ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*. Ἀλλ' ὅμως οὕτω πανταχόθεν τοῦ λόγου ταῖς τοῦ αἰδίου (4) προσθήκαις ἠσφαλισμένου, πάσας παρωσάμενος τὰς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδὲ

est dicere, tuis adversum te verbis aptius utar, quod non blasphemiae solum, sed stoliditatis etiam modum superat hic sermo, homines videlicet verborum Spiritus rationem exposcere, et profiteri se Evangelii discipulum, et tamen in ipsum Evangelium insurgere. Adverte enim quam diligenter, quam aperte divinae voces generationem Filii, quae fuit ante saecula, testimonio suo comprobent. Nam quoniam Matthaeus quidem generationis secundum carnem factus est interpret, ut ipse ait : *Liber generationis Jesu Christi filii David* ⁵⁰; Marcus autem Joannis praedicationem initium Evangelii fecit, dicens : *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaiia propheta : Vox clamantis in deserto* ⁵¹; Lucas vero et ipse per corporalia initia ad theologiam accessit, necessario evangelista Joannes, cum ultimus ad scribendum venisset, mentem super omne sensibile, ac tempus quod sensibilia sequitur, attollens, imo virtute Spiritus erectus, accessit ad eum ipsum, qui est ultra omnia, tantum non attestans et ipse, quod etsi Christum secundum carnem cognovimus, nondum tamen eum nunc cognoscimus ⁵². Nam occupato ipso principio, omnibusque corporeis et temporalibus notionibus infra suam theologiam relictis, eas quae praecesserant praedicationes magnificentia cognitionis superavit. Non a Maria, inquit, principium, neque ab his temporibus. Sed quid? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ⁵³. Substantiam aeternam, generationem affectionis expertem, eam quam cum Patre habet conjunctionem, naturae majestatem, omnia paucis verbis complexus, voce *Erat* addita, deduxit ad principium, quasi ora ocludens eorum, qui blasphemantes dicunt, quod non erat, et longe ante exciudens ejusmodi cavillationum aditum. Deinde sermone theologico velut claram quamdam naturae Unigeniti descriptionem exprimens, quasi jam cognoscentibus eam commonstrat hac voce, dicens : *Hoc erat in principio apud Deum* ⁵⁴. Rursus, voce *Erat* hic adjecta, aeternitati Patris generationem Unigeniti connectit. Et rursus : *Vita erat, et vita erat lux hominum, et erat lux vera* ⁵⁵. Sed etsi doctrina adeo undique additamentis aeternitatis communita est, tamen omnibus Spiritus testimoniis rejectis, et quasi ne audire quidem videretur Joannem adeo frequenter vocem *Erat* inclamantem : Non exsi-

⁵⁰ Matth. 1, 1. ⁵¹ Marc. 1, 1; Isa. XL, 3. ⁵² II Cor v, 16. ⁵³ Joan. 1, 1. ⁵⁴ ibid. 2. ⁵⁵ ibid. 4, 9.

(97) Codex Colb. γεννήσει τοῦ. Reg. tertius γενέσει.

(98) Codex unus Υἱοῦ Δαβὶδ, Υἱοῦ Ἀβραάμ.

(99) Variare inter se libros initio Evangelii Marci, vel de Testamento Oxoniensi cognosci potest. Graeca vulgata ita habent, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, sicut scriptum est in prophetis. Codices non pauci ἐν Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ, sicut scriptum est in Isaiia propheta; et ita quoque legimus in Vulgata Latina.

(1) Reg. quartus μᾶλλον δὲ ὑπερψωθείς.

(2) Codex idem ἀνάγων.

(3) Pro ὑποτεμονόμενος legitur in Reg. ἰεῖτιο ἀπὸ τεμονόμενος. Ibidem duo mss. οἷον ὑπογραφὴν. Alius οἷονεῖ ὑπογραφὴν. Editi θεολογίας, ὑπογραφὴν. Illud, διὰ τῆς θεολογίας, puto sic accipi debere : Per sermonem quem de divinitate Verbi habuit.

(4) Editi λόγου τοῦ αἰδίου. Libri veteres ταῖς τοῦ αἰδίου. Hic locus non ita intelligendus est, quasi vox aeternitas reperiatur expresse initio Evangelii Joannis : sed Basilii reperiri vult apud Joannem alias voces, quae idem omnino valent, quod ipsa vox aeternitas.

stems, inquit, genitus est. Ergo postea in accessionis **251** modum genitus est. Quod si hoc non erat in principio, ut vos dicitis; quam pugnam clariorem adversus Evangeliorum voces quibus credidimus, possit quis ostendere?

16. Et quidem cui rerum æquæ æstimatori illud non probabitur, quod ut oculus ex locis illuminatis egressus, necessario ob privationem luminis ab actione cessat; ita quoque et mens si imaginationibus extra id quod est compellatur, veritate instar cuiusdam lucis deficiente, confusa, ac stoliditate laborans, intelligere desinit? Proinde neque oculus extra lucem visu poterit uti, neque anima extra Unigeniti notionem abrepta, intelligendi usum habere. Nam a veritate excidere, quædam est in animo privatio visus atque cæcitas. Quare vana est mens, excæcataque, et plane intelligentia omni destituta, quæ se Unigenito antiquiora apprehendisse arbitratur, haud aliter, atque si quis oculo qui in tenebras aciem defigit, acumen visus inesse testetur. *In lumine enim tuo, inquit, videbimus lumen* ⁵⁶. Qui autem intellexisse se dicit, quando nondum erat lumen; similis iis est, qui in phrenetica mentis emotione, ea quæ non adsunt, videre sibi videntur. Nam quæ ultra Filium sunt, non intelliguntur: siquidem quod oculo est lumen sensibile, hoc animo est Deus Verbum. *Erat enim, inquit, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁵⁷. Quapropter anima, quæ illuminata non est, nihil potest intelligere. Quomodo igitur ultra luminis generationem quidquam comprehendere possit? Oportebat autem, puto, eos quibus vel tantulum curæ esset veritas, posteaquam, corporeis similitudinibus omissis, notionem Dei per materiales imaginationes coinquinare desissent, tum demum traditam nobis a sancto Spiritu theologiam sequi, atque pro iis quæstionibus quæ ab ænigmatibus nihil absunt, et quas in utramque partem accipere periculosum est, dignam Deo generationem intelligere, impassibilem, insecabilem, indivisibilem, sine tempore, instar resplendentis a luce radii, ad divinam generationem ductos; intel-

A Οὐκ ὄν, φησίν, ἐγεννήθη. Οὐκοῦν (5) ὕστερον προσγεγέννηται. Εἰ δὲ τοῦτο ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ὡς φατε, τίνα περιφανεστέραν μάχην ἐπιδείξειέ τις (6) πρὸς τὰς φωνὰς τῶν Εὐαγγελίων αἷς πεπιστεύκαμεν;

16. Καὶ μὴν ἐκεῖνό γε τίτι οὐκ ἂν τῶν εὐγνωμόνων συνδόξειεν, ὅτι ὡσπερ ὀφθαλμὸς, τῶν περιλαμπομένων τόπων ἐκπεσὼν (7), ἀναγκαίως δι' ἐρημίαν τοῦ φωτὸς τῆς ἐνεργείας ἵσταται, οὕτω δὲ καὶ ὁ νοῦς, ἐπὶ τὸ ἔξω τοῦ ὄντος ταῖς φαντασίαις εἰσβιαζόμενος, οἶόν τινος φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐπιλείπουσης (8), συγχυθεὶς καὶ ἀνοηταίνων τῆς νοήσεως ἀπολήγει; Οὐτ' ἂν οἷον ὀφθαλμὸς ἔξω τοῦ φωτὸς τῷ ὄρᾳ χρῆσθαι δύναίτο, οὔτε ψυχὴ, τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐννοίας παρενεχθεῖσα, τῇ νοήσει κεχρησθαι. Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἀπόπτωσις ἀσρασία ἐστὶ διανοίας καὶ τύφλωσις. Ὡστε μάταιός ἐστι νοῦς καὶ τετύφλωται (9), τῷ ὄντι μηδὲν ἐπιστάμενος, ὃ τὰ τοῦ Μονογενοῦς πρεσβύτερα κατελιχθέναι φρονῶν ὡσπερ ἂν εἰ καὶ ὀφθαλμῷ τις ὄξυωπίαν προσμαρτυροῖ (10), τοῖς ἐσκοτισμένοις ἐνατενίζοντι. Ἐν τῷ φωτὶ σου γὰρ, φησίν, ὀψόμεθα φῶς. Ὁ δὲ ἐν καταλήψει τοῦ ὅτε οὐπω ἦν τὸ φῶς γεγονέναι φάσκων παραπλήσιον πέπονθε (11) τοῖς ἐν ἐκστάσει φρενιτικῇ ὄρᾳ φανταζόμενοις τὰ μὴ παρόντα. Τὰ γὰρ ὑπὲρ τὸν Υἱὸν οὐ νοεῖται. Ἐπειδὴ ὁ τε περ ὀφθαλμῷ τὸ αἰσθητὸν ἐστὶ φῶς, τοῦτο ψυχῇ ὁ Θεὸς ἐστὶ Λόγος. Ἦν γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον Ὡστε ἀφώτιστος ψυχὴ ἀδύνατός ἐστι πρὸς νόησιν. Πῶς ἂν οἷον τὰ ὑπεράνω τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς καταληφθεῖη; Χρῆν δὲ, οἶμαι, τοὺς καὶ μικρὸν γοῦν τῆς ἀληθείας πεφροντικότητας, ἀφεμένους τῶν σωματικῶν ὁμοιώσεων, καὶ τοῦ ταῖς ὕλικαῖς φαντασίαις τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καταβρύχαινειν, τοῖς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδοθείσαις ἡμῖν θεολογίαις ἀκολουθεῖν, καὶ ἀντὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων, ἃ τῶν γρίφων (12) οὐδὲν ἀπολείπεται, τὴν ἐφ' ἐκάτερα ὑπόληψιν ἐπικίνδυνον ἐχόντων, νοεῖν μὲν ἀξίαν τοῦ Θεοῦ γέννησιν ἀπαθῆ, ἀμέριστον, ἀδιαίρετον (13), ἄχρονον, κατὰ τὴν ἀπολάμπουσαν τοῦ φωτὸς αὐγὴν τῇ θεῖᾳ γεννήσει προσαγομένους· νοεῖν δὲ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, οὐ κατὰ τὰς τεχνητάς

⁵⁶ Psal. xxxv, 10. ⁵⁷ Joan. i, 9.

(5) Editi et duo mss. Οὐκ ὄν. Interpres, non existens postea natus est. At codex Colb. cum Regiis secundo, tertio et quarto Οὐκοῦν: Proinde generatus est in modum accessionis, seu, per accessionem, recte. Ibidem duo mss. προσγεγέννηται.

(6) Codices duo cum editis ἐπιδείξειέ τις. Reg. secundus ἐπιδείξειεν ἂν τις. Alii duo mss. ἐπιδείξαιτ' ἂν τις.

(7) Editi et Reg. quintus ἐκπεσὼν. Alii sex mss. ὑπερπεσὼν. Mox Reg. tertius secunda manu οὕτω δῆ. Ibidem editi τοῦ ὄντος. At mss. τοῦ ὄντος, extra rem quæ est: vel simpliciter, extra rem: extra verum: extra aquam. Rursus hoc ipso in loco duo mss. ἐκβιαζόμενος.

(8) Editi et unus ms. ἐπιλείπουσης. Veteres quatuor libri ἐπιλείπουσης. Aliquanto post editi Οὐτε οἷον. Codices aliquot Οὐτ' ἂν οἷον. Subinde mss. duo νοήσει κεχρησεται. Alii quidam mss. cum editis κεχρησθαι.

D (9) Antiqui duo libri καὶ τετύφωται, et inflata nihil omnino intelligit. Illud, τῷ ὄντι, in editis locum occupabat non suum, uti ex mss. cognovimus.

(10) Editi προσμαρτυροῖ. Libri veteres προσμαρτυροῖη.

(11) Codex Colb. et Reg. tertius παραπλήσιος γέγονε. Statim mss. duo ἐπειδὴ ὅτι ὅπερ. Subinde editi τοῦτο ψυχῆς. Antiqui libri ψυχῇ, recte.

(12) In editionibus veteribus legebatur τῶν γραφῶν: sed vir eruditissimus Ducæus recte iudicavit legendum esse ex Reg. secundo τῶν γρίφων: nec aliter in reliquis nostris mss. legitur quam in Reg. secundo.

(13) Vox ἀδιαίρετον in aliquibus mss. deest. Quod sequitur, κατὰ τὴν, etc., sic accipiendum esse arbitror: Adeo ut ad divinam generationem deducerentur, eam sibi animo fingentes instar radii a luce resplendentis.

ταύτας ὕστερον ἀπεργασθεῖσαν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ἀλλὰ συνυπάρχουσαν καὶ παρυφαστηκυῖαν τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι, τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, οὖσαν (14), οὐκ ἐκτυπωθεῖσαν διὰ μιμήσεως, ὡσπερ (15) ἐν σφραγιδί τινι τῆς ὅλης φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐναποσημανθείσης τῷ Υἱῷ. Εἰ δὲ βούλει, ὅποια τῶν τεχνῶν ἢ ὑπόστασις (16) ἐκ τῶν διδασκόντων ὅλη τοῖς μαθητευομένοις ἐγγινομένη· οὔτε λείποντός τινος τοῖς διδάσκουσι, καὶ τῆς τελειώσεως τοῖς ἐκμανθάνουσι προσγινομένης. Ἡ τοῦτο μὲν οὐκ ἀκριβὲς πρὸς ὁμοίωσιν διὰ τὴν τοῦ χρόνου παράτασιν. Οἰκειότερον δὲ εἶπεῖν, ὅτι ὅποια τῶν νοημάτων ἢ φύσις τοῖς τοῦ νοῦ κινήμασιν ἀχρόνως συνυφιστάμενη.

17. Καὶ μηδεὶς μοι συκοφαντεῖτω τὸν λόγον, εἰ τῶν ὑποδειγμάτων μὴ πάντη συμβαίνοι τοῖς προκειμένοις. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα τοῖς θεοῖς καὶ αἰδίοις μετὰ ἀκριβείας ἀρμόζειν, ἀλλ' ὅσον ἐλέγξει τὴν εἰρωνείαν τῶν οὐ δυναμένων δὴ γέννησιν ἀπαθῆ τῇ διανοίᾳ λαβεῖν. Εἰκὼν δὲ εἴρηται καὶ ἔστιν ὁ Υἱὸς γεννητῆ, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐχ ὡς ἕξις, οὐδὲ ὡς ἐπιτηδειότης, ἀλλ' οὐσία ζῶσα καὶ ἐνεργῆς, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Διόπερ καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῷ δείκνυσι τὸν Πατέρα, ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς δόξης ἀπαυγασθεῖς. Τὴν τοίνυν δόξαν τοῦ Θεοῦ μὴ ἔχειν ἀπαύγασμα λέγειν, ἢ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ μὴ συνεῖναι ποτε τῷ Θεῷ, πάσης τῆς ἀτοπίας; Ἄλλ' εἴη, φησὶν, οὐ γεγέννηται. Ἀποκρινώμεθα τοίνυν ὅτι, Ἐπειδὴ γεγέννηται, ἦν' οὐκ ἀγέννητον ἔχων τὸ εἶναι, ὦν δὲ ἀεὶ καὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, ἐξ οὗ καὶ (17) τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει. Πότε οὖν εἰς τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς παρήχθη; Ἀφ' οὗ ἔστιν ὁ Πατήρ; Ἄλλ' ἐξ αἰδίου, φησὶν, ὁ Πατήρ· ἐξ αἰδίου τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς, γεννητῶς τῇ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπτόμενος. Ὅτι δὲ οὗτος οὐχ ἡμέτερος ὁ λόγος, αὐτὰς τὰς ἀγίου Πνεύματος ὡνά· αὐτοῖς παρεξόμεθα. Ἐκ μὲν

(14) Hunc locum difficilem esse vel ex eo intelligitur, quod non parum negotii librariis exhibuisse videatur: quippe alii aliter eum emendare conati sunt. Fortasse alienum non fuerit, etsi longum, varias omnes lectiones in medium proferre, ut, quod optimum est, ab eruditis hominibus seligi possit. Editi igitur ita habent: ἀλλὰ συνυπάρχουσαν καὶ παρυφαστηκυῖαν τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι, τοῦ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, οὖσαν. Reg. primus παρυφαστηκυῖαν τῷ ὑπὸ τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τῷ εἶναι, reliqua ut in vulgatis. Hic notari potest, voces τῷ ὑπὸ manifeste redundare. Reg. secundus τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, reliqua ut in editis. Reg. tertius prima manu ὑποστήσαντι τῷ εἶναι, cætera ut in excusis. Hic ille ipse codex secunda manu παρυφαστηκυῖαν τῷ ὑποστήσαντι τῷ εἶναι πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὖσαν. Et hic adnotabo hunc locum a Combefisio aliud cogitanti non accurate exscriptum fuisse. Regii quartus et quintus ὑποστήσαντι τῷ εἶναι: in reliquis vero cum vulgatis consentiunt. Reg. sextus prima manu τῷ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, reliqua ut in editis: idem ms. manu recentiore τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι. Denique Colb. prima manu ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, re-

A ligere itidem imaginem invisibilis Dei, non secundum has artificiosas 252 imagines exinde ad exemplar elaboratam, sed existentem atque subsistentem cum archetypo quod eam produxit, quæ ex hoc est quod est archetypum: quæ per imitationem expressa non est, tota Patris natura in Filio velut in aliquo sigillo impressa. Quod si mavis, qualis est artium substantia ex docentibus in discipulos transiens tota, adeo ut neque desit quidquam docentibus, et perfectio ediscentibus accedat. Cæteroquin hoc similitudinem perfectam non exhibet, ob temporis moram. Sed illud convenientius potest dici: qualis est cogitationum natura una cum mentis motibus citra ullam temporis dilationem consistens.

B 17. Nec quisquam mihi hunc sermonem calumniose objiciat, si quid in exemplis non omnino proposito conveniat. Neque enim fieri potest, ut parva ac vilia divinis atque æternis perfecte accommodentur: sed quantum satis est, ut dissimulatio confutetur eorum, qui generationem impassibilem non queunt mente concipere. Imago autem dictus est Filius, et est imago genita, et splendor est gloriæ Dei, et sapientia, et potentia, et justitia Dei, non ut habitus, neque ut aptitudo, sed substantia viva et operans, ac splendor gloriæ Dei. Quapropter et totum in seipso Patrem ostendit, ex tota ejus majestate resplendens. Quam absurdum est ergo dicere, gloriæ Dei aliquando una cum Deo non fuisse? Sed si erat, inquit, genitus non est. Respondeamus ergo, quod quoniam genitus est, erat, cum ingenitum esse non habeat, sed existat semper, et coexistat Patri a quo etiam existendi habet causam. Quando igitur ad esse a Patre productus est? Ex quo Pater est? Sed ab æterno, inquit, Pater: ab æterno igitur et Filius, per generationem ingenitæ Patris naturæ conjunctus. Quod autem non nostra sit hæc oratio, ipsas sancti Spiritus voces eis ob oculos ponemus. Et

liqua ut in impressis libris. Idem codex secunda manu παρυφαστηκυῖαν... τῷ εἶναι. Ex quibus colligere licet, has omnes lectiones revocari posse vel ad hanc, τῷ εἶναι, vel ad illam, τὸ εἶναι. Si leges, τῷ εἶναι, verborum constructio hæc erit, οὖσαν τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον. Ad verbum, quæ imago est per hoc, quod ipsum archetypum est, seu, quæ imago est hoc ipso, quod archetypum est: si vero legas, τὸ εἶναι, videntur hæc verba construi sic posse: οὖσαν ὑποστήσαντι τὸ εἶναι ἀρχέτυπον. Ad verbum, quæ imago est auctori hoc, nempe eum esse archetypum. Id est, auctor imaginis ab ipsa imagine habet, quod est archetypum. Et vero archetypum proprie nullum est, nisi imago sit, quæ ex ipso exprimitur. Hoc an illo modo legendum sit, nescio quidem: puto tamen potius legi debere, τῷ εἶναι. Alii meliora.— Τῷ εἶναι ἀρχέτυπον, οὖσαν. Verte, Imago, quæ hoc ipso quod est archetypum, existit. MARAN.

(15) Editi μιμήσεως, ἀλλ' ὡσπερ. Aliquot codices μιμήσεως, καὶ ὡσπερ. Alii quidam mss. μιμήσεως, ὡσπερ.

(16) Τεχνῶν ἢ ὑπόστασις, natura artium atque industria.

(17) Reg. quartus Πατρί, παρ' οὗ καί.

ex Evangelio quidem sumamus illud : *In principio erat Verbum*⁸⁸ ; hoc vero ex Psalmo velut e persona Patris dictum : *Ab utero ante luciferum genuite*⁸⁹ ; atque utrisque inter se compositis dicamus : Et erat, et genitus est. Verum vox *Genui* causam a qua principium habet *essendi*, significat : vox autem, *Erat*, indicat ejus existentiam tempore carentem ac sempiternam. Sed vero pro sua fraude decertans Eunomius, orationem ad absurdum adducere se putat.

EUN. Si enim, inquit, ante suam generationem Filius erat, ingenitus erat.

BAS. At illud, *ante generationem*, o vir vane, aut nullo modo subsistit, mentisque nulli subjecto inhærentis commentum est. Sed quid attinet stultis contradicere ? hoc enim perinde est atque cum eo contendere, cui rationis usum phrenesis ademerit. Aut si ad quidpiam eorum quæ sunt tendit, ad sæculorum quoque notionem deducetur. Verum si sæcula omnia infra generationem Unigeniti intelliguntur, cum illius ipsius sint creaturæ, vanus est qui quid substantia Filii antiquius quærit. Nihil enim alienius quærit, quam si de Patre etiam percontaretur, utrum ante suam constitutionem fuerit, an non. Etenim ut illic hic quæstio stulta est, **253** quærere videlicet in eo qui principio caret ac ingenitus est superius quiddam : ita hic quoque de eo qui ab æterno est cum Patre, nihilque habet medii inter se et genitorem, temporales facere de priore quæstiones ; æqualis plane dementiæ est. Nam perinde erit, ac si quis interroget quid futurum sit post obitum ejus qui immortalis est, quæratque quid exstiterit ante generationem sempiterni. Hi autem, quia principii in Patre privatio æternitas nominatur, privationem principii decernunt idem esse atque æternitatem, et quoniam Filius non est ingenitus, ne æternum quidem esse profitentur. Sed tamen hæc differunt plurimum significatione. Nam ingenitum dicitur, quod neque principium sui ipsius, neque causam ut sit habet : æternum vero, quod tempore omni et ævo secundum esse antiquius est. Unde et Filius ut est non ingenitus, ita æternus est. Jam vero sæcula etiam æterni appellatione nonnulli dignantur, quasi ex eo quod semper sint, hoc nominis adepti sint. Nos autem et creaturis æternitatis testimonium præbere, et creaturarum Dominum hac confessione privare, ejusdem esse amentiam arbitramur.

18. At orationem ad impudentiam deducens Eunomius, quid dicit ?

EUN. Nos autem in iis quæ et olim a sanctis, et nunc a nobis demonstrata sunt, permanentes, cum

⁸⁸ Joan. 1, 1. ⁸⁹ Psal. cix, 3.

(18) Antiqui duo libri ἐωσφόρου ἐγὼ σήμερον.

(19) Codices aliquot γενέσεως.

(20) Cod. 503 omittit τῆς γενέσεως.

(21) Reg. quartus τὸ ἐρωτᾶν.

(22) Editi τινες τῆς αἰδίου. At mss. τῆς τοῦ αἰδίου.

οὖν τοῦ Εὐαγγελίου λάβωμεν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἐκ δὲ τοῦ ψαλμοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἰρημένον τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου (18) γενένηκά σε· καὶ συνθέντες ἀμφοτέρα, εἰπόμεν, ὅτι καὶ ἦν καὶ γεγέννηται. Ἀλλὰ τὸ μὲν, Γεγέννηκα, τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει τὸ δὲ, Ἦν, τὴν ἀχρονον αὐτοῦ καὶ προαιώνιον ὑπαρξιν. Ὁ δὲ, ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἑαυτοῦ ἀπάτη, εἰς ἀτοπον τὸν λόγον ἀπάγειν οἴεται.

EYN. Εἰ γὰρ, φησὶ, πρὸ τῆς γεννήσεως (19) ἦν τῆς ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς, ἀγέννητος ἦν.

BAS. Ἀλλὰ τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦτο, ὡμάται, ἦτοι ἀνύπαρκτόν ἐστι παντελῶς, καὶ διανοίας ἀναπλασμοῦ οὐδενὶ ἐρειδομένης ὑποκειμένῳ· καὶ τί δεῖ ἀντιλέγειν τοῖς ἀνόητοις ; παραπλήσιον γὰρ τοῦτο, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ τῷ τὸν λογισμὸν ἐκ φρενίτιδος παρενεχθέντι διεμαχόμεθα· ἢ εἰ πρὸς τι τῶν ὄντων φέρεται, καὶ πρὸς τὴν τῶν αἰώνων ἔννοιαν ἐνεχθήσεται. Ἀλλ' εἴπερ αἰῶνες πάντες κάτω πρὸ τῆς γενέσεως (20) τοῦ Μονογενοῦς νοοῦνται, αὐτοῦ ἐκείνου ὄντες ποιήματα, μάταιος ὁ ἐπιζητῶν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τὰ πρεσβύτερα. Οὐδὲν γὰρ ἀλλοιότερον ἐρωτᾶ, ἢ εἰ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπυνθάνετο, πότερον ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἢ οὐχί. Ὡς γὰρ ἐκεῖ ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἀνώτερον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ γεννήσαντος, χρονικᾶς ποιεῖσθαι τοῦ προτέρου τὰς ἐρωτήσεις, τῆς ἴσης ὄντως ἀνοίας. Παραπλήσιον γὰρ ἐρωτᾶν (21), τί ἔσται μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ ἀθανάτου, καὶ ἐπιζητεῖν τί ὑπῆρχε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ αἰδίου. Οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὸ ἀνάρχον τοῦ Πατρὸς αἰδίου ὀνομάζεται, ταυτὸν τὸ ἀνάρχον τὸ αἰδίου ἀποφαίνουσι, καὶ ἐπειδὴ μὴ ἀγέννητος ὁ Υἱὸς, οὐδὲ αἰδίου εἶναι ὁμολογοῦσι. Πλεῖστον δὲ διαφέρει κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ἀγέννητον μὲν γὰρ λέγεται τὸ μηδεμίαν ἀρχὴν ἑαυτοῦ, μηδὲ αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι· αἰδίου δὲ τὸ χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος κατὰ τὸ εἶναι πρεσβύτερον. Ὅθεν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀγέννητος, καὶ αἰδίου. Ἡδὴ δὲ καὶ τοὺς αἰῶνας ἀξιούσι τινες τῆς τοῦ αἰδίου (22) προσηγορίας, ὡς ἐκ τοῦ αἰεὶ εἶναι τῆς κλήσεως ταύτης τετυχηκότας. Ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτῆς λογιζόμεθα παρανοίας καὶ τῇ κτίσει προσμαρτυρεῖν τὸ αἰδίου, καὶ τὸν Δεσπότην τῆς κτίσεως τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀποστρεφεῖν.

18. Ὁ δὲ, πρὸς τὸ ἀνάσχοντον ἐκφέρων τὸν λόγον, τί φησιν ;

EYN. Ἡμεῖς δὲ, τοῖς τε ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ πάλαι (23) καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἀποδεικνυμένοις ἐμμένον-

(23) Editi τῶν ἁγίων Πατέρων πάλαι. Reg. secundus τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ πάλαι. Alii tres mss. ut in contextu. Vocem Πατέρων non sine causa deletam esse hinc conjici potest, quod non reperiatur neque in opere Eunomii quod penes nos est, neque apud Fabricium.

τες, μήτε τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προσιεμένης γέννησιν, μήτε μὴν ἑτέρας τινὸς ὑποκειμένης εἰς Υἱοῦ γέννησιν, μὴ ὄντα φαμέν τὸν Υἱὸν γεγενῆσθαι (24).

ΒΑΣ. Τίς οὕτως ἐπ' εὐσεβείᾳ φιλότιμος; τίς ἐπὶ τῷ φιλόχριστος εἶναι τοσοῦτον ἐκαλλωπίσατο, ὅσον οὗτοι τοῖς τῆς ὕβρεως καὶ ἀτιμίας (25) ῥήμασι, καὶ καθαιρετικοῖς τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐπαγάλλονται; Οὐ παύσῃ μὴ ὄντα προσαγορεύων, ὦ ἄθεε, τὸν ὄντως ὄντα, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸν πᾶσι τοῖς οὐσι τοῦ εἶναι παρεκτικόν; Ὁς οἰκείαν ἑαυτῷ καὶ πρέπουσαν τῇ ἑαυτοῦ αἰδιότητι ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰδῖον θεράποντα Μωϋσέα χρηματισμῶ προσηγορίαν ἐξεύρεν, ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάσας; Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ὁ ὢν. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ μὴ οὐχὶ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου (26) εἰρησθαι· οὐκ οὐκ ὅστις γε μὴ τὸ Ἰουδαϊκὸν κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει Μωϋσέως κατὰ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐπικείμενον ἔχει. Γέγραπται γάρ, ὅτι ὤφθη τῷ Μωϋσεὶ ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ τοῦ βᾶτου ἐν πυρὶ φλογός (27). Ἄγγελον τοίνυν προτάξασα τῆς διηγήσεως ἡ Γραφή, Θεοῦ ἐπάγει τὴν φωνήν. Εἶπε γάρ, φησὶ, τῷ Μωϋσεὶ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου Ἀβραάμ· καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Τίς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ ἄγγελος (28) καὶ Θεός; Ἄρα οὐχὶ περὶ οὗ μεμαθήκαμεν, ὅτι καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλήs Ἄγγελος; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι πλειόνων δεῖν πρὸς τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν φιλοχρίστοις ἐξαρκεῖν καὶ τὴν ὑπόμνησιν, τοῖς δὲ ἀνιάτως ἔχουσι μηδὲν ὄφελος ἐκ τοῦ πλήθους τῶν λεγομένων ἔσεσθαι (29). Εἰ γάρ καὶ ὕστερον ἐγένετο τῆς μεγάλης βουλήs Ἄγγελος, ἀλλ' οὐδὲ πρότερον ἀπηξίσου τὴν τοῦ ἀγγέλου προσηγορίαν. Οὐ γάρ (30) ἐνταῦθα μόνον εὐρήσομεν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ ἄγγελον καὶ Θεὸν ὑπὸ τῆς Γραφῆs ὀνομασθέντα· ἀλλὰ καὶ Ἰακώβ, τὴν ὀπτασίαν ταῖς γυναίξιν διηγούμενος, φησὶ· Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα παρὰ τοῦ αὐτοῦ (31)· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὄφθεις σοι ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην. Καίτοι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς στήλης τῷ Ἰακώβ εἴρηται· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς Ἀβραάμ τοῦ πατρός σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ (32). Ὅ τοίνυν ἐνταῦθα ἄγγελος εἰρημένος, οὗτος ἐκεῖ λέγει πεφανερῶσθαι

A neque Dei substantia generationem admittat, neque ulla alia ad Filii generationem subiaceat, non existentem Filium genitum esse dicimus.

BAS. Quis adeo fuit gloriae cupidus pietatis nomine? quis in Christo amando tantum gloriatus est, quantum hi de contumeliae ac ignominiae verbis, iisque maiestatem Unigeniti subvertentibus, sese jactant? Num cessabis non existentem appellare, o impie, eum, qui vere existit, qui fons vitae est, qui omnibus quae sunt auctor est ut sint? qui in dato ad suum servum Moysen responso, appellationem sibi propriam atque aeternitati suae convenientem invenit, eum qui est, seipsum nominans? *Ego enim, inquit, sum qui sum*⁶⁰. Atque haec nemo negaverit in persona Domini dicta fuisse, nemo utique, nisi, dum Moysen legit, Judaicum velamen cordi suo impositum habeat⁶¹. Scriptum est enim, quod visus est Moysi angelus Domini in rubo in igne flammæ. Sed, postquam angelum in narratione praeponit Scriptura, Dei vocem subjungit. *Dixit enim, inquit, Moysi: Ego sum Deus patris tui Abraham*⁶²; Et paulo post rursus: *Ego sum qui sum*⁶³. Quis igitur idem et angelus et Deus? Nonne ille, de quo didicimus, quod vocatur nomen ipsius magni consilii Angelus⁶⁴? Ego quidem non **254** puto opus esse pluribus ad demonstrationem, sed admonitionem Christi amantibus sufficere: iis vero, qui curari non possunt, nullum emolumentum arbitror ex multitudine eorum quae dicerentur, accessurum. Nam, etsi postea factus est magni consilii Angelus, tamen ne prius quidem dedignabatur angeli appellationem. Non enim hic solum inveniemus Dominum nostrum, et angelum et Deum a Scriptura nominatum: sed Jacob etiam, cum visionem mulieribus narraret, ait: *Et dixit mihi angelus Dei*⁶⁵. Et post pauca ab eodem audimus: *Ego sum Deus qui apparui tibi in loco, ubi unxisti mihi illic columnam*⁶⁶. Atqui illic praesente columna ad Jacob dictum est: *Ego Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac*⁶⁷. Qui itaque hic angelus dictus est, is illic dicit manifestatum se Jacob fuisse. Quare compertum est omni-

⁶⁰ Exod. iii, 14. ⁶¹ II Cor. iii, 15. ⁶² Exod. iii, 6. ⁶³ ibid. 14. ⁶⁴ Isa. ix, 6. ⁶⁵ Gen. xxxi, 11. ⁶⁶ ibid. 13. ⁶⁷ Gen. xxviii, 13.

(24) Antiqui duo libri γεγενῆσθαι, et ita quoque D in ipso Eunomii opere legitur.

(25) Reg. quartus ὕβρεως καὶ ἀσεβείας. Aliquanto post Reg. tertius Μονογενοῦς ἐπαγάλλοντο.

(26) Editi et duo mss. ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, e persona Dei. Alii quinque mss. ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου, e persona Domini, id est, Verbi, et ita legerat interpres. Utut haec sunt, nemo est, opinor, qui haec Scripturae loca a Basilio de Filio accipi non videat. Ibidem editi τῆς αὐτοῦ. Veteres quinque libri ἑαυτοῦ.

(27) Editi et nostri mss. ἐν πυρὶ φλογός, in igne flammæ, et ita editum invenimus apud LXX, et ita quoque legere Justinus martyr adversus Tryphonem, et Cyrillus, ut videre est in notis Nobilii. Vulgata Latina Exodo iii, 2, in flamma ignis, et ita legerunt multi ex antiquis, ut is, quem modo dixi, vir eruditissimus monet. In Actis apostolorum vii, 30, le-

gitur ἐν φλογὶ πυρός, in flamma ignis. Sed in Vulgata Latina, in igne flammæ: cui lectioni multos codices favere, ex Testamento Oxoniensi perspicui potest. Reg. tertius ἐπὶ τῆς βᾶτου.

(28) Regii duo libri καὶ ἄγγελος. Vocula καὶ abest a vulgatis.

(29) Antiqui duo libri λεγομένων γίνεσθαι.

(30) Editi ὅστε γάρ. At mss. οὐ γάρ.

(31) Illud, καὶ μετ' ὀλίγα παρὰ τοῦ αὐτοῦ, sic verterat interpres, et post pauca de eodem: quam interpretationem non probans Combefisius, sic interpretari maluit, ipsomet loquente et a se. Vix, ut mihi quidem videtur, dubitari potest, quin hoc loco verbum ἀκούομεν supplendum sit; ob idque ita vertimus: *Et post pauca ab eodem audimus*. Quod mox sequitur, οὗ ἤλειψάς μοι, etc., ita Latine reddidit idem Combefisius: *Ubi unxisti mihi titulum*.

(32) Antiqui duo libri καὶ Ἰσαάκ.

bus et exploratum, ubicunque idem et angelus et Deus appellatus est, Unigenitum significari, cum se hominibus per singulas generationes manifestet, suisque sanctis Patris nuntiet voluntatem. Itaque qui et coram Moyse se ipse eum qui est nominavit, non alius præter Deum Verbum, qui erat in principio apud Deum, intelligi poterit.

19. Sed iniquitatem in excelsum qui loquuntur⁶⁸, veriti non sunt non existentem nominare Filium. Et insipiens quidem in corde suo dixit: Non est Deus⁶⁹: hi vero non cogitavere solum, sed locuti sunt etiam in pravitate, imo futuris temporibus scripto tradere non caverunt, Deum ausi non existentem vocare. Et quoniam ne ipsos quidem dæmones vident hoc negare⁷⁰, nempe Deum esse: hi ad superius tempus mente reversi, illic impiam suam cupiditatem explent, non fuisse aliquando Filium blasphemio ore affirmantes, quasi sua ipsius natura non sit, sed dono sit a Deo esse productus. Deinde quam Paulus de idolis emisit vocem, dum ait: *Servivistis iis qui natura non sunt dii*⁷¹; et Jeremias: *Et juraverunt per eos qui dii non sunt*⁷²; et sapientissima Esther: *Ne tradas, Domine, sceptrum iis qui non sunt*⁷³ hanc isti si Deo vero dicant, quomodo possint amplius Christianorum sibi appellationem jure vindicare? Nam alibi etiam idem ille Apostolus, qui in Spiritu Dei loquebatur, non existentes appellat gentes, quod essent Dei cognitione privatæ, cum ait: *Quæ non sunt elegit Deus*⁷⁴. Nam, quoniam Deus est, qui est, et veritas, et vita, quicumque Deo qui est, conjuncti per fidem non sunt, sed per suum circa simulacra errorem addicti sunt mendacio non existenti, jure, opinor, propter veritatis privationem, et a vita alienationem, non existentes appellati sunt. Sed et Ephesiis cum scriberet, eos per excellentiam nominavit existentes, tanquam qui ei, qui est, vere essent per agnitionem conjuncti: quippe ait: *Sanctis qui sunt, et 255 fidelibus in Christo Jesu*⁷⁵. Sic enim et qui ante nos fuere tradiderunt, et nos in antiquis exemplaribus invenimus. Hic autem ne ea quidem, cujus

⁶⁸ Psal. lxxii, 8. ⁶⁹ Psal. xiii, 1. ⁷⁰ Jac. ii, 19. ⁷¹ I Cor. i, 28. ⁷² Ephes. i, 4.

(33) Editi "Ωστε καὶ ἐπὶ. At duo mss. "Ωστε καὶ ὁ ἐπὶ. Aliquanto post editi, ὅτι οὐκ ἔστι. Vox ὅτι deest in antiquioribus codicibus.

(34) Illud, εἰς τὸν κατόπιν, referendum est ad id tempus, quo primum genitus fuerat Filius a Patre.

(35) Editi et recentes quidam mss. τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦντες. Codices antiquiores τὸν Υἱὸν βλασφ.

(36) Illa, μὴ παραδῶς, etc., non reperiuntur quidem in editione Romana: sed leguntur in Vulgata, Latina lib. Esther xiv, 11.

(37) Vir eruditissimus Duceus hic vehementer in Bezam invehitur. *Miror equidem, inquit, audaciam vel potius impudentiam Bezæ, qui meram et inanem argutiam esse dicit, quæ a sanctissimo Patre hoc loco proferuntur, etc.* Par erat quidem Bezam reverentius de gravissimo Patre atque doctissimo loqui: sed si satis habuisset illius sententiam non probare, nihil esset, opinor, quod tantopere objurgari debuisset. Et vero Hieronymus ipse Basilium petere videtur, atque sententiam ejus confutare. Ejus verba

τῷ Ἰακώβ. Παντὶ οὖν δῆλον, ὅτι ἐνθα καὶ ἄγγελος καὶ Θεὸς ὁ αὐτὸς προσηγόρευται, ὁ Μονογενὴς ἐστὶ δηλούμενος, ἐμφανίζων ἑαυτὸν κατὰ γενεάν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἁγίοις ἑαυτοῦ διαγγέλλον. "Ωστε καὶ ἐπὶ (33) τοῦ Μωϋσέως ὄντα ἑαυτὸν ὀνομάσας, οὐκ ἄλλος τις παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα πρὸς τὸν Θεὸν, νοηθεῖη.

19. Ἄλλ' οἱ τὴν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλοῦντες μὴ ὄντα προσειπεῖν τὸν Υἱὸν οὐκ ἀπόκνησαν. Καὶ Ὁ μὲν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ εἶπεν, Οὐκ ἔστι Θεός· οἱ δὲ οὐ διανοήθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ, καὶ γραφῇ παραδοῦναι εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον οὐ παρητήσαντο, μὴ ὄντα τολμήσαντες τὸν Θεὸν ὀνομάσαι. Καὶ ἐπειδὴ γε ὀρῶσιν οὐδὲ τοὺς δαίμονας αὐτοῦς ἀπαρνούμενους τὸ εἶναι Θεὸν, οὗτοι, εἰς τὸν κατόπιν (34) χρόνον ἐπανελθόντες τῷ λόγῳ, ἐκαὶ τὴν ἀσεβῆ ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἀποπληροῦσι, μὴ εἶναι ποτε τὸν Υἱὸν βλασφημοῦντες (35), ὡς τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει μὴ ὄντα, χάριτι δὲ εἰς τὸ εἶναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραχθέντα. Εἶτα ἦν ὁ Παῦλος περὶ τῶν εἰδώλων ἀφῆκε φωνήν, εἰπὼν· Ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει μὴ οὔσι θεοῖς· καὶ ὁ Ἰερεμίας· Καὶ ὤμνυσαν ἐν τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς· καὶ ἡ σοφωτάτη Ἑσθήρ· Μὴ παραδῶς (36), Κύριε, τὸ σκῆπτρόν σου τοῖς μὴ οὔσι· ταύτην οὗτοι περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἰπόντες, πῶς ἂν δικαίως ἔτι τῆς Χριστιανῶν προσηγορίας μεταποιῶντο; Καὶ γὰρ που καὶ ἐτέρωθι ὁ αὐτὸς οὗτος Ἀπόστολος, ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, μὴ ὄντα ὀνομάζει τὰ ἔθνη διὰ τὸ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐστερηθῆναι, εἰπὼν, ὅτι *Τὰ μὴ ὄντα ἐξελέξατο ὁ Θεός*. Ἐπεὶ γὰρ ὢν καὶ ἀλήθεια καὶ ζωὴ ὁ Θεός, οἱ τῷ Θεῷ τῷ ὄντι μὴ ἠνωμένοι κατὰ τὴν πίστιν, τῇ δὲ ἀνοπαρξίᾳ τοῦ ψεύδους αἰκνωθέντες διὰ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης, εἰκότως, οἶμαι, διὰ τὴν στέρησιν τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσιν, μὴ ὄντες προσηγορεύθησαν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ὡς γνησίως ἠνωμένοις τῷ ὄντι δι' ἐπιγνώσεως, ὄντας αὐτοῦς ἰδιαζόντως ὀνόμασεν, εἰπὼν· (37) *Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὔσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν πα-

⁷¹ Galat. iv, 8. ⁷² Jerem. v, 7. ⁷³ Esther xiv, 11.

sunt hæc initio Commentarii sui in *Epist. ad Ephesios*: *Quidam, curiosius quam necesse est, putant ex eo quod Moyse dictum sit: Hæc dices filiis Israel: Qui est, misit me, etiam eos qui Ephesi sunt sancti ei fideles, essentiali vocabulo nuncupatos. Ut quomodo a sancto sancti, a justo justi, a sapientia sapientes: ita ab eo qui est, hi qui sunt appellentur, et juxta eundem Apostolum elegisse Deum ea quæ non erant, ut destrueret ea quæ erant. Basilium qui legerit, cum ab Hieronymo impeti facile sibi persuadebit. Sed id facit modeste, prudenter, circumspecte: quam redarguendi rationem imitari debuerat Beza. Fatebimur nos, videri Basilium rem non satis attendisse. Arbitramur itaque, Usserium secuti, Pauli ad Ephesios Epistolam circularem fuisse, atque ex æquo ad omnes Asiæ urbes pertinuisse. Hinc contigit ut simpliciter inscripta sit, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὔσι, ut cum mitteretur ad aliam urbem, alio nomine inscriberetur. Hoc in causa fuit, ut videtur, cur Marcio epistolam eam quæ ad Ephesios missa fuerat, nomine Epistolæ ad Laodiceos citet. Lege Tertullianum in *Marcionem* lib. v, cap. 11, et rur-*

ραδεδώκασι, καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς παλαιοῖς τῶν ἀντιγράφων εὐρήκαμεν. Ὁ δὲ οὐδὲ ἤς (38) οἱ δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας μετέγουσιν, οὐδὲ ταύτης ἀξιῶσαι τὸν Θεὸν ἡμῶν ἠνέσχετο, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντα τὴν κτίσιν, μὴ ἔντα προσεῖπε. Πλέον δ' ἂν τις αὐτοῦ τὴν καταφρόνησιν καταμάθοι, ἐξ ὧν προσποιεῖται δῆθεν ἀποσεμνύνειν τὸν Κύριον (39).

EYN. Οὐ κοινοποιούμεν, φησὶ, τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων γενόμενα, ἐπεὶ περ οὐκ οὐσία τὸ μὴ ἔν· ἀλλὰ τοσαύτην αὐτῷ νέμομεν τὴν ὑπεροχὴν, ὅσην ἔχει ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητὴν.

ΒΑΣ. Διὰ τῶν κατασκευῶν εἰς τοῦτο τὸν λόγον προαγαγῶν, τῷ ῥήματι δῆθεν φιλανθρωπεύεται, καὶ φησὶ, μὴ κοινοποιεῖν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς. Καίτοι εἰ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, διὰ τὸ ἀγέννητος εἶναι, ἀναγκαῖαν ἔχει τὴν πρὸς τὰ γεννητὰ παραλλαγὴν, τὰ δὲ γεννητὰ σύμπαντα κοινὴν ἔχει τὴν ἐκ μὴ ὄντων (40) ὑπόστασιν, πῶς οὐχὶ ἀναγκάως ταῦτα κατὰ τὴν φύσιν συνάπτεται; Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ ἀπρόσιτον (41) διίστησι τὰς φύσεις, οὕτως ἐνταῦθα τὸ ὁμότιμον εἰς ταυτὴν ἀλλήλοις συνάγει. Ἐκ μὴ ὄντων δὲ λέγοντες τὸν Υἱὸν καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, καὶ κοινοποιούντες αὐτῶν κατὰ τοῦτο τὴν φύσιν, οὐ φασὶν ὁμοίαν αὐτῷ πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων διδόναι τὴν οὐσίαν. Καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ τοῦτο, ὡς αὐτὸς Κύριος ὢν, ὅσον βούλεται παρέχειν (42) τῷ Μονογενεῖ τῆς ἀξίας, οὕτω ποιεῖται τοὺς λόγους· Τοσαύτην γὰρ αὐτῷ νέμομεν, φησὶ, τὴν ὑπεροχὴν, ὅσον ὑπερέχειν ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητὴν. Οὐκ εἶπε, Κατειλήφαμεν ἢ δοξάζομεν (43), ὡς ἐπὶ Θεοῦ προσηκόν ἦν· ἀλλὰ, Νέμομεν, ὡς αὐτὸς τοῦ μέτρου τῆς διανομῆς κατάρχων. Πόσην δὲ καὶ εἶδωσι τὴν ὑπεροχὴν; Ὅσον ὑπερέχειν (44), φησὶν, ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητὴν. Οὕτω τοῦτο τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορᾶς τὴν μαρτυρίαν ἔχει. Ἄνθρωποι γὰρ τέχνη μὲν ὑπερέχουσι τῶν οὐρανίων ἔργων, ὁμοούσιοι δὲ ὁμῶς αὐτοῖς καθεστήκασιν· ὡς ὁ κεραμεὺς τῷ πηλῷ, καὶ ὁ ναυπηγὸς τοῖς ξύλοις. Σώματα γὰρ ὁμοίως ἀμφοτέρω, καὶ αἰσθητὰ ὁμοίως, καὶ γήινα.

20. Τοσαῦτον δὲ τῷ Υἱῷ πρὸς τὴν κτίσιν τὸ διάφορον συγχωρῶν, ἤδη καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τοῦ Μονογενοῦς κακουργεῖ.

EYN. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, Μονογενῆς, ἐπειδὴ, μόνος παρὰ μόνου τῆ τοῦ (45) ἀγεννήτου δυνάμει γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς, τελειότατος γέγονεν ὑπουργός.

ius cap. 17. Nec mirum si Pauli epistola nomen Epistole ad Ephesios retinuerit, cum Ephesus, quæ totius Asiæ metropolis est, suum ei nomen potius quam urbs alia dare debuerit.

(38) Editi Ὁ δὲ, ἤς. Antiqui sex libri Ὁ δὲ οὐδὲ ἤς.

(39) Codex unus ἀποσεμνύνειν τὸν Υἱόν.

(40) Editi et unus ms. ἐκ μὴ ὄντος. Alii quinque mss. ἐκ μὴ ὄντων.

(41) Illa, Ὡς γὰρ, etc., ratio accipi sic debere: Quemadmodum Pater et creaturæ ideo natura inter se differunt, quod Patris natura communis esse non possit creaturis: ita, ex sententia Eunomianorum, Filius et creaturæ ideo natura inter se convenient,

A servi Christi participes sunt appellatione Deum nostrum voluit cohonestare: sed eum, qui ex nihilo ad esse creaturas produxit, non existentem appellavit. Sed quis inde magis didicerit ejus contemptum, unde decorare se Dominum simulat.

EUN. Substantiam Unigeniti, inquit, non facimus communem iis quæ ex nihilo facta sunt. Etenim substantia non est quod non est: sed tantam ei præstantiam tribuimus, quantum necesse est creatorem præ suis ipsius creaturis habere.

BAS. Posteaquam argumentis suis huc orationem deduxit, humanior factus, verbo scilicet, ait se Unigeniti substantiam iis quæ ex nihilo sunt, non facere communem. Atqui si Deus universorum, quod ingenitus est, a genitis necessario differt, genita autem omnia communem habent ex nihilo existentiam, nonne hæc inter se natura necessario conjunguntur? Quemadmodum enim illic inaccessum quiddam sejungit naturas: ita hic conditionis æqualitate inter se in unum et idem colliguntur. Etsi enim Filium et ea quæ ab ipso facta sunt, dicant se ex nihilo, eorumque naturam secundum hoc faciant communem, negant tamen se ei substantiam factis ex nihilo rebus similem tribuere. Nam rursus, tanquam si ipse Dominus sit, ut quantum vult imperat dignitatis Unigenito, sic loquitur: Tantam, inquit, tribuimus ei excellentiam, quanta necesse est creatorem proprias creaturas superare. Non dixit: Concipimus, aut opinamur, sicut par erat de Deo dicere: sed, Tribuimus, quasi mensura distributionis penes ipsum sit. Quantum vero concedit præstantiam? Quanta, inquit, necesse est creatorem proprias creaturas antecellere. Nondum hoc diversitatem substantiæ declarat. Homines enim arte quidem superant sua ipsorum opera, et tamen eandem cum eis habent substantiam, ut figulus cum luto, ut navis fabricator cum lignis. Utraque enim sunt similiter corpora, sensibilia pariter et terrena.

20. Postquam autem Filio concessit diversitatem tantam a creaturis, jam et in ipsam Unigeniti notionem maligne agit.

D EUN. Nam idcirco, inquit, Unigenitus est, quoniam solus a solo potentia ingeni genitus et creatus, perfectissimus factus est minister.

quod ejusdem conditionis participes sint. Mox editi et tres mss. recentes ἀλλήλοις συνάπτει. Alii quatuor mss. antiquiores ἀλλήλοις συνάγει.

(42) Reg. quartus παρέχει. Alii mss. cum editis παρέχειν, recte. Constructio enim verborum hæc esse debet: ὢν Κύριος παρέχειν, seu, τοῦ παρέχειν ὅσον βούλεται τῷ Μονογενεῖ, quasi sit Dominus tribuendi Unigenito tantum dignitatis, quantum vult.

(43) Verbe: Non dixit, concipimus aut glorificamus. MARAN.

(44) Editi ὅσην ὑπερέχειν. Antiqui quatuor libri ὅσον.

(45) Regii secundus et tertius ἐπειδὴ μόνος τῆ τοῦ: quam lectionem secutus fuisse videtur Tra-

Bas. Ignoro quid eorum quæ dixit, oporteat molestius ferre, utrum versutiam, quam circa **256** nomen Unigeniti maligne excogitavit, tam præter hominum consuetudinem, quam præter piam Scripturarum traditionem sensum illius accipiens (Unigenitus enim non qui a solo factus, sed qui solus genitus est, in communi usu appellatur); an creaturæ blasphemiam, quam data opera voci *genitus* conjunxit: ut ostendat geniti appellationem ratione nihilo præstantiore Domino tribui, quam creaturis: sed sicut illud: *Filios genui et exaltavi* ⁷⁶: illud itidem: *Filius primogenitus meus Israel* ⁷⁷; ita etiam Dominum Filium nominatum esse, non quod habeat nomen super omne nomen ⁷⁸, sed quod pariter ac reliqua appellationem consecutus sit. At vero hi ad Salomonis dictionem confugiunt, atque illinc tanquam ex aliqua arce fidem impetunt. Nam quoniam ex persona Sapientiæ dictum est: *Dominus creavit me* ⁷⁹, licere sibi arbitrati sunt, Dominum creaturam dicere. Ego vero cum multa de hac voce dicere habeam, primum, quod semel in tota Scriptura usurpata est: deinde quod in libro adhibita est, cujus sensus non parum reconditur, quique per proverbia parabolæque et sermones obscuros ac ænigmata ut plurimum procedit, adeo ut nihil certi, nihil possit perspicui ex eo excerpi; dicere hæc omitto, ut ne longioribus digressionibus protraham sermonem, præsertim cum inquisitio eorum quæ male ab ipsis intellecta sunt, in locum proprium nobis dilata sit, in quo hæc quoque pars, Deo largiente, examinabitur. Ac quidem dictionis propositæ quemdam sensum (quod favente Deo dictum sit multo magis idoneum, et qui nihil afferat periculi) puto ex inquisitione emersurum. Interim tamen neque illud silentio prætereamus, interpretes aliosque convenientius Hebraicarum vocum sententiam

⁷⁶ Isa. i, 2. ⁷⁷ Exod. iv, 22. ⁷⁸ Philipp. ii, 9. ⁷⁹ Prov. viii, 22.

pezuntius, cum sic verterit: *Nam idcirco Unigenitus est, quoniam solus ingeniti virtute genitus et creatus.* Sed hanc interpretationem iis, quæ sequuntur, Basilii verbis accommodari non posse, vel cæco apparet. Editio Paris. ἐπειδὴ παρά μόνου εἶ τοῦ, etc. Editio Ven. et Regii primus, quartus, quintus et sextus ἐπειδὴ μόνος παρά μόνου τῆ τοῦ: quam scripturam veram esse et genuinam, vel sola orationis series aperte ostendit. Illud, παρά μόνου, inepte omissum est tum in Colbertino codice, tum in eo libro, ad cujus fidem opus Eunomii nuper edidit vir eruditissimus Jo. Albertus Fabricius. Basilium enim unice in voce μόνου insistere constat.

(46) Ἡ περὶ πῆς, an creaturæ blasphemiam. Hoc est, An id quod blasphemio ore affirmavit, Filium scilicet creaturam esse. Respicit Basilium ad vocem κτισθεὶς, qua Eunomius utebatur.

(47) Monuit jampridem vir doctissimus Nobilius, Ambrosium, ut de fide, cap. 4, scripsisse, *Dominus creavit me.* Plura qui cupit, ejus utilissimas notas legat.

(48) Sic veteres quatuor libri. Vox ἔτι in editis desideratur.

(49) Editi ἀπομηχυναιμι· ἀλλ' ὥστε καὶ ἐν ἰδίῳ. At mss. uti in contextu, recte.

(50) Interpretes illos, quos non nominat Basilium, Aquilam Symmachum et Theodotionem esse, ex

Bas. Οὐκ οἶδα πρὸς ὃ τι χρὴ πλεον τῶν εἰρημικῶν ἀγανακτῆσαι· πότερον διὰ τὴν πανουργίαν, ἢν περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μονογενοῦς ἐκακούργησε, παρά τε τὴν τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν καὶ παρά τὴν εὐσεβῆ τῶν Γραφῶν παράδοσιν ἐκλαμβάνων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν (Μονογενῆς γὰρ οὐχ ὁ παρά μόνου γενόμενος, ἀλλ' ὁ μόνος γεννηθεὶς, ἐν τῇ κοινῇ χρήσει προσαγορεύεται)· ἢ περὶ τῆς (46) τοῦ κτισματος βλασφημίας, ἢν ἐξεπίτηδες συνῆψε τῷ γεννηθεὶς· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲν διαφερόντως παρά τὰ κτίσματα τῆς τοῦ γεγενῆσθαι προσηγορίας· μέτεστι τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' ὡσπερ τὸ, Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, καὶ τὸ, Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ· οὕτω καὶ τὸν Κύριον Υἱὸν ὀνομάσθαι, οὐχὶ ἔχοντα τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἀλλ' ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἄλλοις τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντα. Οἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ Σολομῶντος καταφεύγουσι λέξιν· κάκειθεν, ὡσπερ ἐξ ὀρμητηρίου τινός, τῆς πίστεως κατατρέχουσι. Διὰ γὰρ τὸ ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας εἰρησθαι τὸ, Κύριος ἔκτισέ με (47), ἐξεῖναι αὐτοῖς κτίσμα λέγειν τὸν Κύριον ὑπειλήφασιν. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν περὶ τῆς φωνῆς ταύτης· πρῶτον μὲν, ὅτι ἅπαξ ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς εἴρηται· ἔπειθ', ὅτι (48) ἐν βίβλῳ πολὺ τὸ κεκρυμμένον τῆς διανοίας ἐχούση, καὶ διὰ παροιμιῶν τε καὶ παραβολῶν καὶ σκοτεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων ὡς τὰ πολλὰ προσηγμένη, ὥστε μηδὲν ἀναμφισβήτητον μηδὲ τηλαυγὲς ἀπ' αὐτῆς εἶναι λαθεῖν· παρήμι λέγειν. ἵνα μὴ μακροτέροις ἐπεισοδίοις τὸν λόγον ἀπομηχύναιμι· ἄλλως τε καὶ ἐν ἰδίῳ τόπῳ (49) τῆς περὶ τῶν κακῶς αὐτοῖς νοηθέντων ἐξετάσεως ἡμῖν ὑπερτεθείσης, ἐν ᾧ καὶ τοῦτο τὸ μέρος, Θεοῦ διδόντος, διευθυνθήσεται. Καὶ οἶμαί γε, ὃ τι σὺν Θεῷ δὲ εἰρησθῶ, πολλῶ ἀκολούθητόραν ἔννοιαν τῆς προκειμένης λέξεως, καὶ μηδένα κίνδυνον φέρουσαν ἀναφανῆσθαι τῇ ἐξετάσει. Τέως γε μὴν μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρασήμαντον καταλίπωμεν· ὅτι (50) ἄλλοι τῶν ἑρμηνέων, οἱ καιριώτερον τῆς ση-

Hexaplis cognoscimus, quorum interpretationem hic ascribere non pigebit. Aquilas igitur: Κύριος ἔκτισάτό με κεφάλαιον τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἀρχήθεν κατεργασμάτων αὐτοῦ, *Dominus possedit me capitulum viarum suarum a principio operum suorum.* Symmachus: Κύριος ἔκτισάτό με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, *Dominus possedit me principium viarum suarum ante operationem suam.* Theodotio: Κύριος ἔκτισάτό με ἀρχὴν ὁδοῦ αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀπὸ τότε, *Dominus possedit me principium viæ suæ ante operationem suam ex tunc.* Nolum est LXX interpretes pro ἔκτισάτό με, *possedit me*, scripsisse ἔκτισέ με, *creavit me*: quam lectionem tanquam impio suo dogmati stabiliendo accommodatissimam sequebantur Eunomiani. Neque vero frustra dixerat Basilium, interpretes eos, qui vocum Hebraicarum sensum melius veriusque consecuti fuerant, vertisse non ἔκτισέ με, *creavit me*: sed ἔκτισάτό με, *possedit me*. Ita enim Hebraica in *Hexaplis* ad verbum vertuntur, *Dominus possedit me principium viæ suæ ante opera sua ex tunc.* Paulo aliter in Vulgata legitur, nempe hoc modo: *Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* Sententiam fratris charissimi Basilii confirmaturus Gregorius, hunc eundem locum tractavit lib. III *adversus Eunomium.*

μασίας τῶν Ἑβραϊκῶν καθιζόμενοι, Ἐκτίσατό με, ἀντὶ τοῦ, Ἐκτίσειν, ἐκδεδώκασιν. Ὅπερ μέγιστον αὐτοῖς ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτίσματος. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἐκτίσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτίσας τὸν Κάϊν, ἀλλὰ γεννήσας, ταύτη φαίνεται χρησάμενος τῇ φωνῇ.

21. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανιώμεν.

ΕΥΝ. Διὰ τοῦτο, φησὶ, Μονογενῆς, ἐπειδὴ, παρὰ μόνου γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς, τελειότατος γέγονεν ὑπουργός.

ΒΑΣ. Εἰ τοίνυν μὴ παρὰ τὸ μόνος γεγεννηθῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ παρὰ μόνου Μονογενῆς εἶρηται, ταυτὸν δέ (51) ἔστι κατὰ σὲ τὸ ἐκτίσθαι τῷ γεγεννηθῆσθαι· τί οὐχὶ καὶ μονόκτιστον αὐτὸν ὀνομάζεις, ὃ πάντα σὺ βραδίως καὶ διανοούμενος καὶ ἐκφέρων; Μονογενῆς δὲ, ὡς ἔοικεν, ἀνθρώπων οὐδεὶς, κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον διὰ τὸ ἐκ συνδυασμοῦ πᾶσιν ὑπάρχειν τὴν γέννησιν. Οὐδὲ ἡ Σάρα μήτηρ μονογενοῦς ἦν παιδός, διότι οὐχὶ μόνη αὐτὸν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐτεκνώσατο. Καὶ ἐάν γε κρατῇ τὰ ὑμέτερα, ἀνάγκη ὅλον τὸν βίον μεταμαθεῖν (52), μὴ μονώσεως ἀδελφῶν, ἀλλ' ἐρημίας τῶν συντικτόντων δηλωτικὸν εἶναι τοῦνομα. Ἦδη δὲ καὶ ἡ κτίσις παρὰ τὴν αἰτίαν τοῦ Θεοῦ Λόγον πρὸς τὴν ἀξίαν ἠλάττωται, παρὰ τοσοῦτον τοῦ καὶ αὐτὴ μονογενῆς εἶναι διαμαρτοῦσα, παρ' ὅσον ὁ Υἱὸς τῆς δημιουργίας τῷ Πατρὶ συνεφήψατο· καίτοιγε οὐδὲ τοῦτο παρ' αὐτῶν (53) συγχωρεῖται. Ὑπουργὸν γὰρ τελειότατον αὐτὸν ὀνομάζουσι. Πῶς οὖν οὐχὶ παρὰ μόνου καὶ ἡ κτίσις γέγονε καθ' ὑμᾶς, οἷόν τι ὄργανον ἄψυχον τὸν Θεὸν Λόγον τῷ Πατρὶ προστιθέντας, εἰ μὴ καὶ τὸν ναυπηγὸν ἀφαιρήσεται εἰς μόνον πεποιηκέναι τὴν ναῦν, ὅτι δὴ ὄργανοις πρὸς τὴν κατασκευὴν συνεχρήσατο; Ὡστε μονογενῆς καὶ ἡ κτίσις, καὶ τὰ μέρη ταύτης (54)· οὐ μόνον αἱ ἀόρατοι δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ σώματα, καὶ τούτων τὰ εὐτελέστατα, σκνίπες, καὶ ἀκρίδες, καὶ βάτραχοι. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (55). Τίνος γὰρ ἂν καὶ ὑπουργίας δέοιτο ὁ θελήματι μόνω (56) δημιουργῶν, ὁμοῦ τῇ βουλήσει συνυφισταμένης τῆς κτίσεως; Ἀλλὰ τί; πῶς (57) καὶ καθ' ἡμᾶς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; Ὅτι τὸ θεῖον βούλημα, οἷον πηγῆς τίνος τῆς πρώτης αἰτίας ἀφορμηθὲν, διὰ τῆς

A assecuti sunt, *Possedit me pro Creavit*, edidisse quod eis erit maximo impedimento ad creaturæ blasphemiam. Qui enim dixit: *Possedi hominem per Deum*⁸⁰, constat eum hac voce usum esse, non quod creasset Cain, sed quod genuisset.

21. Sed unde incepimus redeamus.

EUN. Idcirco, inquit, Unigenitus, quoniam a solo genitus et creatus, perfectissimus factus est minister.

BAS. Si ergo non quoniam solus genitus est, sed quoniam a solo, Unigenitus dictus est, si rursus idem est secundum te genitum esse et creatum esse; cur non etiam unicreatum eum appellas tu, qui omnia facile et excogitas et profers? Nemo autem homo, ut video, ex vestra sententia est unigenitus, cum generatio ex duorum coitu insit omnibus. Nec Sara unigeniti filii **257** mater erat, cum non sola eum, sed cum Abraham genuerit. Et certe, si opinio vestra obtinet, necesse est omne hominum genus sententia mutata discere, non eam solitudinem quæ fratribus caret, sed eam quæ congenitores non habet, hoc isto nomine significari. Jam vero et creatura Deo Verbo dignitate inferior est causæ nomine, cum ob id solum et ipsa unigenita non sit; quod Filius una cum Patre creationem attingit, quantum ne hoc quidem ab ipsis conceditur. Nam perfectissimum ministrum eum nominant. Quomodo igitur non a sola creatura etiam facta est secundum vos, qui velut inanimatum quoddam instrumentum Deum Verbum Patri adjungitis? Nisi quis navis quoque fabricatorem negabit solum navem fabricasse, quod instrumentis ad eam construendam usus est. Quare unigenita est et creatura, imo et illius partes, non invisibiles virtutes solum, sed corpora etiam sensibilia, et horum humillima, culices, locustæ, ranæ. *Ipsse enim dixit, et facta sunt*⁸¹. Quo enim ministerio indigere possit, qui nutu solo creat, una cum voluntate creatura subsistente? Sed quid? quomoda etiam secundum nos omnia sunt per Filium? Quoniam divina voluntas a prima causa tanquam a quodam fonte profecta, per suam imaginem

⁸⁰ Gen iv, 1. ⁸¹ Psal. cXLVIII, 5.

(51) Editi τ' αὐτὸ δέ. Libri veteres ταυτόν.

(52) Horum verborum, ἀνάγκη ὅλον τὸν, etc., interpretationem veterem non probans Combefisius, ejus loco hanc substituit: *Necesse est mundum omnem, relicto eo, quod humanis rationibus sedebat, novum addiscere, unigeniti nomen non id significare, quod nullos quis fratres habeat, sed quod uno et alio parente prognatus non est.* Hoc est, homines omnes, si semel Eunomio fides habeatur, mutata sententia discant oportet, unigeniti nomine non hoc significari, quod unus aliquis sit solus sine fratre, sed quod non sint genitores, qui simul ad eum gignendum concurrerint.

(53) Editio Paris. οὐδὲ τοῦτο τὸ συνεφάσασθαι παρ' αὐτῶν. Illud, τὸ συνεφάσασθαι, addidisse se ex codice Henriciano, monet Ducæus. Sed, dum hunc codicem legerem, animadverti in eo non pauca reperiri, quæ qui dixerit additamenta esse librario-

D rum, non errabil. Reliqui sex mss. simpliciter τοῦτο παρ' αὐτῶν.

(54) Ejus loci sententia hæc est: Ut mundus in universum erit unigenitus, ita singulæ ejus partes erunt quoque unigenitæ.

(55) Veteres quinque libri et editi καὶ ἐγενήθησαν. Unde interpretes, *et genita sunt*. Regii tertius et quartus καὶ ἐγενήθησαν, *et facta sunt*, nec aliter legitur apud LXX. In editione Parisiensi et in duobus mss. post vocem ἐγενήθησαν additum invenitur illud, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν, *ipse mandavit, et creata sunt*: tamen cum hæc verba in reliquis quinque codicibus desint, et alioquin Basilius brevis esse maxime studeat, non valde admodum dubitavi, quin expungi et deleri deberent.

(56) Codices aliquot θελήματι μόνω.

(57) Editi Ἀλλὰ τοι πῶς. Alii mss. Ἀλλὰ τι πῶς.

Deum Verbum ad operationem progreditur. Eunomius vero unigenitum Filium ministrum appellavit, hoc ei magnum attribuens, quod ad eorum quæ præcipiuntur ministerium idoneus est. Si enim non in eo quod Deus perfectus sit, majestatem possidet, sed in eo quod sedulus sit minister, jam a ministratoris spiritibus, qui inculcate ministerii opus perficiunt, qua in re differet? His de causis voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit, ut etiam hinc nullam inter Filium et creaturam diversitatem esse ostendat.

22. Jam vero operæ pretium fuerit illius quoque admonitionem audire.

ΕΥΝ. Non oportet, inquit, cum Patris ac Filii appellationem audimus, ejus generationem humanam intelligere: nec hominum generatione adductos, Deum communionis nominibus aut passionibus sub-
B

Bas. Monet Filium Patri secundum substantiam similem intelligi non oportere. Hoc enim sibi vult illa participationis negatio, quasi substantia Patris cum substantia Filii non queat communionem ullam habere. Propterea præclaræ illæ, quarum nos turbam prætermisimus, nominum distinctiones, quod videlicet non quorumcumque eadem sunt enuntiationes, ea continuo re quoque significata eadem sint: ut propter eos qui in terra patres nominantur, neget Deum Filii Patrem esse. Ego vero, cum multa sint quæ 258 christianismum a gentili errore ac Judaica ignorantia dirimant, nullum arbitror in nostræ salutis Evangelio inesse potius ac majus dogma, quam in Patrem et Filium fidem. Nam vel ii qui quocumque errore scissi sunt, Deum creatorem ac opificem esse constitentur. Qui vero falso appellatum Patrem, et Filium nuda appellatione prædicat, nihilque differre arbitratur, vel Patrem vel creatorem profiteri, et aut Filium aut facturam dicere, ubi a nobis collocabitur? aut qua in secta numerabitur? Judæorumne an gentium? Nec enim Christianis se adjunget, qui pietatis robur et velut religionis nostræ characterem inficiatur. Non enim in opificem credidimus, et in facturam: sed in Patrem et Filium per baptismi gratiam obsignati sumus. Quamobrem qui has rejicere voces audet, omnem simul
D

(58) Editi τοῦτο δὲ αὐτῷ. Vocula δὲ abest a nostris codicibus.

(59) Libri veteres, καὶ Υἱοῦ. Editi, καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ibidem in editis legitur ἀνθρωπίνην: sed in nostris codicibus scriptum invenimus, ἀνθρωπικὴν.

(60) Basilus docet aliquanto infra, Eunomium vocem μετουσία non ita accipere, ut significet communionem quamlibet, sed communionem essentialē.

(61) Codex unus cum editis διὰ τοῦτο. Reliqui sex mss. διὰ ταῦτα.

(62) Editi ἐνυπάρχειν. Editio Ven. et septem no-

στικείας εἰκόνας τοῦ Θεοῦ Λόγου πρόβεισιν εἰς ἐνέργειαν. Ὁ δὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὑπουργὸν προσηγόρουσε, τοῦτο αὐτῷ (58) προσπιθεὶς μέγα, ὅτι εὐθετος πρὸς τὴν διακονίαν τῶν ἐπιτασσομένων ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι τέλειος τὴν δόξαν κέκτηται, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπουργῷ ἀκριβῆς, τί διοίσει τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἀμέμπτως τὸ ἔργον τῆς διακονίας ἐπιτελούντων; Διὰ ταῦτα τῷ γεννηθεὶς τὸ κτισθεὶς συνῆψεν, ἵνα κἀντεῦθεν μηδεμίαν οὐσαν Υἱοῦ καὶ κτίσματος διαφορὰν ἐπιδείξῃ.

22. Ἄξιον δὲ ἀκοῦσαι καὶ τῆς παραινέσεως.

ΕΥΝ. Οὐ χρὴ, φησὶ, τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (59) προσέχοντας προσηγορίᾳ ἀνθρωπικὴν αὐτοῦ τὴν γέννησιν ἐννοεῖν, καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενέσεων ἀναγομένους, τοῖς τῆς μετουσίας (60) ὀνόμασι καὶ πάθεσιν ὑπάγειν τὸν Θεόν.

ΒΑΣ. Ἡ μὲν παραινέσις, μὴ δεῖν τὴν κατ' οὐσίαν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ὁμοιότητα ἐννοεῖν. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ βούλεται ἢ τῆς μετουσίας ἀπαγόρευσις, ὡς ἀκοινωνήτου τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑπαρχούσης. Διὰ ταῦτα (61) αἱ σεμναὶ ἐκεῖναι τῶν ὀνομάτων διαστολαὶ, ὧν τὸν ἔχλον ἡμεῖς ὑπερέβημεν· ὡς οὐχὶ ὅσων αἱ ἐκφωνήσεις αἱ αὐταί, ταῦτα καὶ τῷ σημαυνομένῳ ἤδη ταυτὰ, ἵνα τὸ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ τὸν Θεὸν διὰ τοὺς ἐπὶ γῆς πατέρας ὀνομαζομένους ἀφέληται. Ἐγὼ δὲ, πολλῶν ὄντων, ἃ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγνωσίας δίστησιν, οὐδὲν ἡγοῦμαι κυριώτερον δόγμα τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνυπάρχειν (62). Ἐπεὶ τό γε κτίστην εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεὸν καὶ οἱ καθ' ὅποιανδήποτε πλάνην ἀπεσχισμένοι συντίθενται. Ὁ δὲ Πατέρα ψευδώνυμον, καὶ Υἱὸν μέχρι προσηγορίας ψιλῆς (63) καταγγέλλων, καὶ οὐδὲν ἡγούμενος διαφέρειν, ἢ Πατέρα ὁμολογεῖν ἢ κτίστην, καὶ ἦτοι Υἱὸν λέγειν ἢ ποίημα, ποῦ τετάξεται παρ' ἡμῶν; ἢ τῆς ποίσεως εἶναι μερίδος ἀριθμηθήσεται (64); τῆς Ἰουδαίων, ἢ τῆς Ἑλλήνων; Οὐ γὰρ δὴ Χριστιανοῖς ἑαυτὸν εἰσποιήσει, ὃ τὴν δύναμιν τῆς εὐσεβείας, καὶ τὸν οἶονεὶ χαρακτήρα τῆς λατρείας ἡμῶν ἀρνούμενος (65). Οὐ γὰρ εἰς δημιουργὸν καὶ ποίημα ἐπιστεύσαμεν· ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διὰ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι χάριτος ἐσφραγίσθημεν. Ὅστε ὁ ταύτας τολμῶν ἀθετεῖν τὰς φωνὰς πᾶσαν ὁμοῦ παραγράφει (66) τῶν Εὐαγγελίων τὴν δύναμιν, Πατέρα μὴ

stri mss. ὑπάρχειν.

(63) Reg. quartus in contextu, ψιλῆς φωνῆς: in ora libri, προσηγορίας ψιλῆς.

(64) Codex unus et editi συναριθμηθήσεται. Alii sex mss. ἀριθμηθήσεται. Vox εἶναι deest in quatuor codicibus.

(65) Antiqui sex libri cum editione Ven. ἡμῶν ἀρνούμενος. Editio Paris. et Reg. secundus μὴ ἀρνούμενος.

(66) Codices non pauci διαγράφει, sensu non dissimili.

γεννήσαντα, καὶ Υἱὸν μὴ γεννηθέντα κηρύσσων. Ἄλλὰ ταῦτα λέγω (67), φησὶ, τὴν τοῦ πάθους ἐννοίαν τὴν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἐγγινομένην ἐκκλίνων. Ἐχρῆν δὲ δήπου τὸν γε εὐσεβεῖν ἐγνωκότα, τὸ ἀπεμφαίνειν τῆς ἐν τοῖς φήμασι τούτοις διανοίας, εἴ τι ἄρα καὶ ἐνυπῆρχε, παραιτησάμενον, μὴ πᾶσαν ἀθρόως τὴν φωνὴν ἀθετεῖν, μηδὲ τῇ προφάσει τοῦ ἀπρεποῦς καὶ τὸ ὅσον ἀπ' αὐτῆς χρήσιμον συνεχῶς ἀλλεῖν· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν ταπεινῶν καὶ σαρκικῶν νοημάτων ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασι καθαρῶς, γέννησιν δὲ τῇ ἀγιωσύνῃ καὶ τῇ ἀποθείᾳ τοῦ Θεοῦ πρέπουσαν ἐννοεῖν· τὸν μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἐγέννησεν ὁ Θεός, ὡς ἀρρήτον καὶ ἀπερινόητον ἀφιέντα, πρὸς δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητα ἐκ τῆς τοῦ γενναῖν προσηγορίας ὀδηγούμενον. Καίτοιγε φανερόν σκοπούμενον, ὅτι οὐ σωματικῶν παθῶν κυρίως καὶ πρῶτως ἐννοίαν ἐμποιεῖν ταυτὶ πέφυκε τὰ ὀνόματα, ὁ πατήρ, λέγω, καὶ ὁ υἱός· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰ μὲν λεγόμενα, τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἐνδείκνυται (68) μόνην. Πατήρ μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἕτερος τοῦ εἶναι· κατὰ τὴν ὁμοίαν ἑαυτῷ φύσιν τὴν ἀρχὴν παρασχών· υἱός δὲ ὁ ἐξ ἑτέρου γεννητῶς τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκώς.

23. Ὄταν μὲν οὖν ἀκούσωμεν, ὅτι ἄνθρωπος (69) πατήρ, τότε καὶ τὴν τοῦ πάθους ἐννοίαν προσλαμβάνομεν· ὅταν δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς Πατήρ, ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ αἰτίαν τοῖς λογισμοῖς ἀνατρέχομεν. Ὁ δὲ, ἐπὶ τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ συνεθισθεὶς, τὸ ὑπὲρ τὴν κατάληψιν τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν ὡς ἀδύνατον ἀπαρνείται. Οὐ γὰρ, τῷ πάθει τῶν φθαρτῶν προσέχοντα, τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀπιστεῖν προσῆκεν, οὐδὲ, τῇ βευστῇ φύσει καὶ μυρίαῖς ὑποκειμένη μεταβολαῖς, τὴν ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοίωτου οὐσίαν παρατιθέντα (70). Μηδ' ὅτι τὰ θνητὰ ζῶα διὰ πάθους γεννᾷ, καὶ τὸν Θεὸν ἐχρῆν οὕτως οἶσθαι· ἀλλ' ἐντεῦθεν μᾶλλον ὀδηγεῖσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ὅτι, ἐπειδὴ τὰ φθαρτὰ οὕτως, ὁ ἀφθαρτος ἐναντίως. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνό γε ἂν εἴποι, ὡς κυρίως καὶ πρῶτως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τεταγμένων τῶν ὀνομάτων τούτων, καταχρηστικῶς ἡμεῖς ἐπιλέγομεν (71) τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ τοῖς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πρὸς τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων αἰτίαν ἐπανάγων ἡμᾶς, Ἔμεῖς δὲ μὴ καλέσητε, φησὶ, πατέρα ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἐστὶ Πατήρ (72) ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Πῶς οὖν ὡς σαρκικῶν παθῶν προηγουμένως ἐνδεικτικῶς ταύτας ἡμᾶς ἀξιοῖ τὰς φωνὰς ἀποπέμπεσθαι, ἃς ὁ Κύριος (73), ὡς τῇ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ πρεπούσας, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν (74) μετατίθησιν; Εἰ δὲ καὶ

⁶⁹ Matth. xxiii, 9.

(67) Unus aut alter ms. cum editis λέγων. . . . ἐκκλίνω. Alii quinque mss. λέγω. . . . ἐκκλίνων.

(68) Editi ἐνδείκνυται. Veteres quinque libri ἐνδείκνυται.

(69) Editi Paris. ἀκούσωμεν, ὅτι ἄνθρωπος. Editio Ven. et sex mss. ἀκούσωμεν ἄνθρωπος. Sed vocem ὅτι inepte omissam esse ex eo intelligitur, quod statim legamus ὅταν δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς Πατήρ.

(70) Veteres quatuor libri cum editis παρατιθέντα. Alii duo mss. παρατιθέναι. Ibidem editi μηδὲ ὅτι. . . . γεννᾷ. Libri antiqui μηδ' ὅτι. . . . γεννᾷ.

A Patris voce enascentem fugiam. Verum oportebat eum qui pie agere statuisset, absonum horum verborum sensum, si qui tamen inerat, adversari, non totam simul vocem reprobare; neque indecori obtentu, quidquid ab ea accedit utilitatis, id simul rejicere: sed ut ab humilibus carnalibusque cogitationibus in divinis dogmatis purum esse, ita generationem sanctitati atque *apothie* Dei convenientem intelligere: adeo ut modum quidem quo Deus genuit, tanquam qui ineffabilis ac incomprehensibilis sit, prætermitteret, ad substantiæ vero similitudinem per generandi appellationem deduceretur. Quanquam perspicuum est reputanti, hæc nomina, pater et filius, corporalium affectionum cogitationem proprie ac primario parere non solere: sed cum per se sola dicuntur, solum habitum mutuum indicare. Pater enim est, qui alteri existendi principium secundum similem sibi ipsi naturam contulit: filius vero, qui ex alio per generationem principium ut sit habuit.

23. Itaque, cum audimus, hominem patrem esse, tunc incidit nobis affectus cogitatio: at vero cum Deum Patrem, tum ad impassibilem causam mente attollimur. Eunomius autem hanc appellationem de subjecta affectionibus natura accipere assuetus, quod rationis ejus captum superat, id ut impossibile pernegat. Non enim par erat eum, corruptibilem affectionem attendentem, atque substantiam immutabilem ac inalterabilem nature fluxæ et innumeris mutationibus obnoxie comparantem, Deum non credere affectionibus immunem. Nec quoniam mortalia animalia per affectum generant, ita quoque de Deo sentire oportebat: sed hinc magis deduci ad veritatem, quod quoniam corruptibilia hoc modo, is qui incorruptibilis est, modo contrario generat. Neque vero illud dixerit, nomina hæc quæ 259 proprie ac primario de hominibus usurpata sunt, de Deo a nobis dici per abusum. Etenim Dominus noster Jesus Christus, ad omnium principium et veram rerum causam nos reducens: *Vos autem nolite vocare*, inquit, *patrem vestrum in terra; unus enim est Pater vester cælestis*⁶⁹. Quomodo igitur voces has, tanquam si præcipue carnales affectus significarent, repudiandas censet: quas Dominus¹ noster velut Dei *apathiam* decentes ab hominibus ad ipsum trans-

(71) Editi et mss. non pauci ἐπιλέγομεν. Reg. tertius ἐπιλέγωμεν.

(72) Editi ὁ Πατήρ. Articulus in mss. nostris non invenitur.

(73) Editi Κύριος ἡμῶν. Vox ultima in mss. deest.

(74) Editi et duo mss. πρὸς αὐτόν. Unde interpret: *ad se ipsum transfert*: quod quia vitiosum sit, dubitari nullo modo potest. Non enim Dominus se ipse vocat Patrem: sed id nomen transfert ad Deum universorum, seu ad suum ipsius Patrem. Codex Colb. et alii tres πρὸς αὐτόν, recte.

fert? Quod si et creaturarum nominatur Pater, id huic nostræ sententiæ nequaquam repugnat. Qui enim genuit glebas roris secundum verba Job ⁸³, non eodem modo glebas et Filium genuit. Aut si hoc dicere audebunt, sic ut roris etiam substantiam filium pari ordine nominent, ab omni nos adversum ipsos oratione liberabunt, cum blasphemiam ad manifestissimam impudentiam provexerint. Neque enim cum Pater omnium nostrum dicitur Deus, eodem modo et noster et Unigeniti Pater est: si vero quod primogenitus totius creaturæ ⁸⁴, et primogenitus in multis fratribus ⁸⁵, Dominus appellatus est, id eos ad impietatem erudit; discant ex Evangelio, quod Dominus eos qui sibi ex virtutis operibus conjuncti sunt, etiam matrem et fratres suos appellat: *Quæ enim est, inquit, mater mea, et qui fratres mei, nisi qui faciunt voluntatem Patris mei qui in cælis est* ⁸⁶? Quare Pater noster Deus, neque abusu, neque translatione, sed proprie et primario et vere nominatur: quippe qui nos per corporeos parentes ex nihilo ad esse produxerit, nobisque sua in nos providentia conjungatur. Quod si nostrum, qui per gratiam adoptione digni effecti sumus, vere vocatum esse Patrem Deum dicimus, quæ ratio prohibebit ne ipse ejus, qui natura Filius est, et ex substantia ipsius provenit, Pater jure ac merito vocetur?

ΕΥΚ. Non oportet, inquit, propter Patris et Filii appellationem generationem Domini ceu humanam intelligere.

ΒΑΣ. Id ego quoque dico. Sed eam divinam et affectuum expertem quid vetat pios istos credere? Sed, opinor, non ut citra affectum, se ut nullo modo genuisse Deum ostendat, his verbis utitur. Quomodo igitur tu, o optime, in superioribus substantiam Unigeniti decernebas esse genituram? Nam si genitus non est, unde ipse ex tua sententia genitura esse poterat? Sed propter contrarietatem quæ genito cum ingenito intercedit substan-

των κτισμάτων Πατήρ ὀνομάζεται, οὕτω τῷ λόγῳ τῷ ἡμετέρῳ μάχεται. Ὁ γὰρ τετοκῶς βώλους δρόσου, κατὰ τὸν τοῦ Ἰὼβ λόγον, οὐχ ὁμοίως τὰς τε βώλους (75) καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκνώσατο. Ἡ εἰ τοῦτο λέγειν τολμήσουσιν, ὥστε ἐν ἰσῆ τάξει καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δρόσου υἱὸν ὀνομάζειν, παντὸς ἡμᾶς τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀπαλλάξουσιν λόγου, εἰς περιφανεστάτην ἀναισχυντίαν τὴν βλασφημίαν προαγαγόντες (76). Οὐδὲ γὰρ ὅταν Πατήρ πάντων ἡμῶν λέγεται ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡμῶν τε καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Πατήρ. Εἰ δὲ ὅτι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ὁ Κύριος προσηγόρευται (77), τοῦτο αὐτοὺς παιδοτριβεῖ πρὸς ἀσεβειαν· διδασκέσθωσαν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ μητέρα (78) ἑαυτοῦ καὶ ἀδελφοὺς ὁ Κύριος τοὺς ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς οικειωθέντας προσαγορεύει. *Τίς γὰρ ἐστὶ, φησὶ, ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου, ἀλλ' ἢ οἱ* (79) *ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς;* Ὡστε Πατήρ ἡμῶν ὁ Θεὸς οὐ καταχρηστικῶς οὐδ' ἐκ μεταφορᾶς, ἀλλὰ κυριῶς, καὶ πρώτως, καὶ ἀληθινῶς ὀνομάζεται· διὰ τῶν σωματικῶν γονέων εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐκ τοῦ μηδντος παραγαγῶν, καὶ ταῖς κηδεμονίαις προσοικειουμένων. Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι τῆς υἱοθεσίας ἡξιουμένων ἀληθῶς κέκλησθαι Πατέρα τὸν Θεὸν (80) λέγομεν, τίς ἀφαιρήσεται λόγος τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντος, μὴ οὐχὶ πρεπόντως αὐτὸν Πατέρα προσαγορεύεσθαι;

ΕΥΝ. Οὐ χρῆ, φησὶ, διὰ τὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀνθρωπικὴν (81) τὴν τοῦ Κυρίου γέννησιν ἐννοεῖν.

ΒΑΣ. Φημὶ καγὼ. Θεῖαν μέντοι καὶ ἀπαθῆ τί κωλύει πιστεύειν τοὺς εὐσεβεῖς (82); Ἄλλ', οἶμαι, οὐχ ἵνα ἀπαθῶς γεγεννηχότα τὸν Θεὸν ἐπιδειξῆ, χρῆται τοῖς λόγοις τούτοις, ἀλλ' ἵνα μηδὲ γεννησαντα ὄλωσ. Πῶς οὖν ἐν τοῖς ἄνω λόγοις, ὧ βέλτιστε, γέννημα εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ἀπεφαίνου; Εἰ γὰρ μὴ γεγέννηται, πῶθεν αὐτῷ τὸ γέννημα (83) εἶναι: κατὰ τὸν σὸν λόγον προσῆν; Ἄλλὰ διὰ μὲν τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντίωσιν γέννημα οὖσαν

⁸³ Job xxxviii, 28. ⁸⁴ Coloss. i, 15. ⁸⁵ Rom. viii, 29. ⁸⁶ Math. xii, 48, 50.

(75) Hoc loco, ut sæpe alias, variant veteres tum calamo notati, tum typis descripti libri. In Reg. tertio et in editione Parisiensi quemadmodum et apud LXX legitur βώλους, *globas roris*. Alii quinque mss. βόλους, *guttas*, sen *stillas roris*. Certe si quando excusandi sunt librarii, hic dignos eos excusatione censeo, cum o pro ω scribere vel diligentioribus facillimum sit. Lege Ducænum. Ibidem Reg. tertius καὶ τὸν Υἱὸν ὑπεστήσατο: sed in ora libri recentiori manu scriptum invenitur ἐτεκνώσατο [sic].

(76) Antiqui duo libri ἀπαγαγόντες. Ibidem editi Οὐδὲ γὰρ ὅτε. At mss. ὅταν.

(77) Editi προσαγορεύεται. Libri veteres προσηγόρευται.

(78) Editi et Reg. secundus καὶ μητέρας, *matres*. Alii tres mss. μητέρα, *matrem*.

(79) Editi μου, ἀλλ' οἱ. Codex Colb. cum uno Reg. μου, ἀλλ' ἢ οἱ. Nec ita multo post editi παραγαγῶν. Veteres quatuor libri παραγαγῶν.

(80) Editi et Reg. quintus Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι

τῆς υἱοθεσίας ἡξιωμένων ἀληθῶς κέκληται Πατήρ ὁ Θεός. Reliqui sex mss. ut in contextu, nisi quod voces, τὸν Θεὸν solum in Regiis primo et sexto reperiantur. Sed, nisi exprimas, subaudiantur necesse est.

(81) Editi τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀνθρωπικὴν. Veteres quinque libri ita, ut edidimus.

(82) Regii duo cum editione Paris. et cum Colb. τοὺς εὐσεβεῖς, bene. Alii tres mss. τοὺς ἀσεβεῖς, male, ut mihi quidem videtur. Mihi enim nescio quomodo magis placet lectio prior, arbitrorque scriptum esse ἀσεβεῖς ab aliquo, qui recte quidem iudicasset Eunomianos, de quibus hic agitur, vere dici non posse pios: sed qui non satis attenderit eos per ironiam pios vocari potuisse.

(83) Editio Paris. αὐτῷ γέννημα. Editio Ven. et mss. nonnulli αὐτῷ τὸ γέννημα. Alii tres mss. τὸ γέννημά τι.

δεικνύσαι (84) τὴν οὐσίαν ἐφιλονεῖται· νυνὶ δὲ, πάλιν τὴν τῆς οὐσίας οἰκειώσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης σημασιολογίαν ὁρῶν, τὸ γεγενῆσθαι τοῦ γεννήματος ἀφαιρεῖται (85). Καὶ μὴν εἰ τοῦτο ὡς πάθους δηλωτικὸν παραιτεῖται, τί κωλύει καὶ τὸ δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας μὴ παραδέχεσθαι; Διότι πάσαις ταῖς σωματικαῖς ἐνεργείαις ἢ πλείων τις πάντως ἢ ἐλάττων κόπος συνέζευκται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τοῦ ποιούντος δυνάμεως καὶ τῆς πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐνεργουμένων διαφορᾶς. Τὴν γε μὴν θεϊαν καὶ μακαρίαν φύσιν καμάτω λέγειν συνέχεσθαι οὐχ ἤττον ἀσεβὲς, ἢ τοῖς αἰσχίστοις αὐτὴν πάθειν ὑποβάλλειν. Εἰ δὲ ἀπαθῶς κτίζει, ἀπαθῆ εἶναι δέξασθε καὶ τὴν γέννησιν.

21. Ὡς μὲν οὖν κυρίως καὶ προσηκόντως Πατὴρ λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ὡς οὐχὶ πάθους, ἀλλ' οἰκειώσεως ἐστὶν ὄνομα, ἢ τῆς κατὰ χάριν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῆς κατὰ φύσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἰκανῶς εἴρηται· δῶμεν δὲ εἶναι τροπικὴν, καὶ ἐκ μεταφορᾶς λέγεσθαι (86), ὡσπερ καὶ ἄλλας μυρίας καὶ τὴν φωνὴν ταύτην. Ὡς τοίνυν, ὀργιζόμενον, καὶ ὑπνοῦντα, καὶ πετόμενον ἀκούοντες τὸν Θεόν, καὶ ἄλλων τοιούτων ἀπρεπεῖς κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν τὰς ἐμφάσεις παρεχομένων, οὔτε τὰς φωνὰς τοῦ Πνεύματος διαγράφομεν, οὔτε σωματικῶς τῶν λεγομένων ἀκούομεν· τί δήποτε οὐχὶ καὶ, τῆς φωνῆς ταύτης οὕτω συνεχῶς παραληφθείσης ὑπὸ τοῦ Πνεύματος (87), τὰς θεοπρεπεῖς αὐτῆς ἐννοίας διερευνώμεθα; ἢ μόντην ταύτην τῆς Γραφῆς ἀπαλείψομεν (88), ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης χρήσεως συκοφαντοῦντες αὐτὴν; Οὕτως δὲ σκοπιῶμεν. Δύο σημασιολογίαι ἐκ τῆς τοῦ γεννᾶν προσηγορίας κατὰ τὴν ὡδε συνήθειαν, πάθους τε τοῦ γεννῶντος καὶ τῆς πρὸς τὸ γεννῶμενον οἰκειώσεως, ὅταν παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Μονογενεῖ λέγηται τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. καὶ τὸ, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· πρότερον τούτων παρίστασθαι φῶμεν διὰ τοῦ ῥήματος; τὸ ἐμὲ κτὲς τῶν γεννῶντων, ἢ τὴν τῆς φύσεως οἰκειότητα; Ἐγὼ μὲν γὰρ τοῦτό φημι· καὶ οὐδὲ τούτους ἡγομαι ποτε μὴ οὐχὶ εἰς λαμπρὰν μελαγχολίαν παρενεχθέντας ἐναντιώτεσθαι (89). Ὅστε εἰ μὲν οἰκεία τῷ Θεῷ ἢ φωνῇ, τί ἀτιμάζεις ὡς ἀλλοτρίαν; εἰ δὲ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μετακεχόμεναι, τὸ ὑγιὲς αὐτῆς ἐκλεξάμενος, φύγε τὸ χεῖρον τῶν δηλουμένων. Ἐξεστὶ γὰρ δήπου ἐν πολυσήμῳ τῇ λέξει, πρὸς τὴν ὀρθὴν ἐννοίαν ὁδηγηθέντα διὰ τοῦ ῥήματος, τὸ ταπεινὸν καὶ αἰσχρὸν τῆς ἐμφάσεως ὑπερβῆναι. Καὶ μὴ μοι λέγε· Τίς δὲ

⁸⁷ Psal. cix, 3. ⁸⁸ Psal. ii, 7.

(84) Editi εἶναι δεικνύσαι. Veteres quinque libri οὕτως δεικνύσαι. Mox mss. nonnulli ἐφιλονεῖται.

(85) Illud, ἀφαιρεῖται, ad verbum interpretans Trapezuntius, sic vertit: *genitum esse a genimine removet*. Hoc est, *negat fieri potuisse, ut genitura genita fuerit*. Eo spectat tota Basilii ratiocinatio, ut probet pugnantia loqui Eunomium. Et vero profiteri Filium genituram esse, et tamen negare Filium genitum fuisse, quid est, quæso, nisi pugnantia loqui, et secum non consentire?

(86) Codex unus et editi ἐκ μεταφορᾶς εἴρησθαι. Reliqui sex mss. λέγεσθαι. Mox legitur in vulgatis

A tiam genituram esse ostendere conabatur. Nunc autem rursus substantiæ **260** conjunctionem hac voce significari cum videat, genituram genitam esse negat. Atqui si hoc tanquam quod affectum significet, repudiat, quid prohibet eisdem de causis etiam creatorem ipsum esse negare? Nam pro ratione virium ejus qui facit, et pro discrimine magnitudinis eorum quæ fiunt, necessario aut major aut minor labor corporeis omnibus operationibus conjungitur. Divinam autem ac beatam naturam dicere labore premi, non minus impium est, quam eam affectibus turpissimis subicere. Sin autem citra affectum creat, generationem quoque affectu vacare fateamini.

24. Quod igitur proprie ac merito Deus dicitur B Pater, et quod non affectus, sed conjunctionis nomen est, aut ejus quæ sit per gratiam, ut in hominibus, aut ejus quæ secundum naturam est, ut in Unigenito, satis dictum est. Sed demus et hanc vocem tropicam esse, eamque, sicut et alias sexcentas, per translationem dici. Quemadmodum igitur, cum Deum audimus irasci, dormire, volare, et alia id genus, quæ sensu obvio intelligentiam indecoram præ se ferunt, non tamen voces Spiritus expungimus, nec modo corporeo hæc dicta accipimus; quam tandem ob causam, cum hæc vox adeo frequenter a Spiritu usurpata sit, non etiam convenientem Deo intelligentiam investigamus? num hanc solam ex Scriptura delebimus, eam ex humano usu calumniantes? At rem sic consideremus. Cum duo significantur generandi voce ex humano more, generantis scilicet affectus, et conjunctio cum genito; quando a Patre ad Unigenitum dicitur: *Ex utero ante luciferum genui te*⁸⁷; et: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*⁸⁸; utram harum significationum hoc verbo indicari dicemus? generantium affectum, an naturæ conjunctionem? Ego hoc censeo; et ne hos quidem, nisi in manifestum atræ bilis morbum incidissent, contradicturos unquam fuisse arbitror. Quare, si convenit Deo hæc vox, cur sicut alienam spernis? Sin autem ex hominibus translata est, sano significato delecto, fuge deteriorem. Nam profecto in dictione quæ multa significat, cum ad rectam notionem per ipsam vocem deductus fueris, licet humilem turpemque intelligentiam præterire. Nec mihi dicas: Quæ vero est generatio, et qualis, et quomodo fieri potuit? Non

εἰ τοίνυν: sed pro εἰ τοίνυν scriptum in nostris septem codicibus invenimus Ὡς τοίνυν.

(87) Codices aliquot παρὰ τοῦ Πνεύματος. Vox αὐτῆς, quæ statim sequitur, in quinque mss. deest.

(88) Hæc diverse in diversis distinguuntur. Nam in vulgatis et in uno codice virgula posita est solum post vocem χρήσεως: at in Regiis secundo et quarto virgula statim post verbum ἀπαλείψομεν collocatur. Primam distinguendi rationem secutus est interpres vetus: nos posteriorem.

(89) Veteres aliquot libri ἐναντιώσασθαι.

enim quoniam omnino ineffabilis modus est atque incomprehensibilis, continuo etiam firmam ac stabilem in Patrem et Filium fidem abjiciemus. Nam, si intelligentia nostra voluerimus metiri omnia, et quod mente capi non potest, id arbitrari omnino non esse, peribit fidei, peribit spei merces. Quomodo autem fuerimus amplius digni beatitudinibus, quæ in fide rerum non apparentium repositæ sunt, si **261** iis solis quæ rationi evidentia sunt, fidem habemus? Unde vanæ factæ sunt gentes, et tenebris obductum est insciens cor eorum ⁸⁹? Nonne, quoniam dum ea sequuntur, quæ rationi verisimilia videntur, prædicationi Spiritus fidem non adhibent? Quos autem Isaias ut perditos deplorat? *Væ sapientibus in seipsis, et coram seipsis scientibus* ⁹⁰. Nonne hos? Multis igitur ex iis quæ intermedia sunt, prætermittis, tum iis quibus aperte affirmavit Filium genitum non fuisse, tum iis quæ artificiose excogitavit, hoc ut obtineat, Unigenitum scilicet creaturam ac facturam esse, ad præcipua impietatis capita me convertam, si prius de iis quæ omissa sunt, hoc solum notavero quod quam in antecessum reipsa concinnavit blasphemiam, hanc verbo obtegere, sermonisque impudentiam delinire, cum vellet, non communem facere se dixit creaturis Unigenitum, suorum ipsemet dogmatum oblitus, quæ in superioribus clara ac aperta voce exponebat. A quibus rursus in impudentem ac manifestissimam repugnantiam incidit. Sic autem scribit :

EUN. Nemo autem cum Filium facturam esse audit, moleste ferat, quasi nominum communitate communis fiat substantia.

BAS. Quomodo igitur, o sapientissime, si substantiæ diversitas diversitatem nominum necessario sequitur (recordamur enim te hæc in superioribus pertractasse), non nunc substantiæ communitas communitatem nominum sequetur? Neque enim semel, neque obiter his verbis usus fuisse comperitur. Deinde et nunc, quasi illum eorum quæ dixit pœnitasset, quod nominum communicatio non communes etiam faciat substantias, rursus paulo post, adversarios suos objurgans, illa inducit.

⁸⁹ Rom. 1, 21. ⁹⁰ Isa. v, 21.

(90) Codices duo μέν ἡμῖν.

(91) Codex Colb. τῷ λογισμῷ, haud male. Editi et mss. non pauci ἐκ τῶν λογισμῶν.

(92) Editi et Reg. quintus ἐν ἑαυτοῖς, in se ipsis, et ita quoque editum invenitur apud LXX. Alii sex mss. παρ' ἑαυτοῖς, apud se ipsos.

(93) Editi παραδεχθῆναι αὐτό. Antiqui libri omnes αὐτῷ. Nec omittendum, legi paulo ante in aliquibus mss. διατείνεται.

(94) Editi et duo mss. μόνον τοῖς παρεθεῖσιν : quam lectionem secutus Cornarius, ita vertit : *Ubi hoc solum appositis addidero, ac indicavero.* Alii quinque mss. μόνον τοῖς παρεθεῖσιν, et ita legit Trapezuntius, cum ita interpretatus sit : *Ubi id solum e prætermittis collegere.* — Legendum videtur παρεθεῖσιν. Illud enim ἐπιστημηνάμενος aliquid

ἢ γέννησις; καὶ ποταπή; καὶ πῶς ἂν γένοινο αὐτῆ; Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος ἄρρητος καὶ ἀπερινόητος παντελῶς, ἤδη καὶ τὸ πάγιον τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν πίστεως ἐκβαλοῦμεν. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πάντα τῇ καταλήψει μετρεῖν, καὶ τὸ τοῖς λογισμοῖς ἀπερίληπτον μηδὲ εἶναι τὰ παράπαν ὑπολαμβάνειν, οἰχθήσεται μὲν (90) ὁ τῆς πίστεως, οἰχθήσεται δὲ ὁ τῆς ἐλπίδος μισθός. Πῶς δ' ἂν εἶημεν ἐτι τῶν μακαρισμῶν ἄξιοι. τῶν ἐπὶ τῇ πίστει τῶν ἀοράτων ἀποκειμένων, οἱ μόνους τοῖς κατὰ λογισμὸν ἐναργέσι πειθόμενοι; Πόθεν ἐματαιώθη τὰ ἔθνη, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία; Οὐκ ἐπειδὴ τοῖς ἐκ τῶν λογισμῶν (91) φαινομένοις ἀκολουθοῦντες, τῷ κηρύγματι τοῦ Πνεύματος ἀπειθοῦσι; Τίνας δὲ ὁ Ἡσαίας ὡς ἀπολωλῶτας ὀδύρεται; *Οὐαὶ οἱ σοφοὶ ἐν ἑαυτοῖς* (92), καὶ

B *ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες.* Οὐ τοὺς τοιούτους; Πολλὰ τοίνυν ὑπερβάς τῶν ἐν μέσῳ, ὅσα τε περὶ τοῦ μὴ γεγεννησθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προφανοῦς διατείναντο, καὶ ὅσα περὶ τοῦ παραδεχθῆναι αὐτῷ (93) τὸ κτίσμα εἶναι καὶ ποίημα τὸν Μονογενῆ ἐτεχνάσατο, ἐπὶ τὰ καιριώτατα τῆς ἀσεβείας τρέφομαι, τοσοῦτον μόνον τοῖς παρεθεῖσιν (94) ἐπιστημηνάμενος, ὅτι ἦν προλαθὼν τῷ ἔργῳ κατεσκεύασε βλασφημίαν, ταύτην βουληθεὶς ἐπισκιάσαι τῷ ῥήματι, καὶ τὸ ἀναιδὲς τοῦ λόγου καταπραῦναι, ἔφη κοινοποιεῖν τὸν Μονογενῆ πρὸς τὴν κτίσιν, ἐπιλαθόμενος αὐτὸς (95) τῶν ἑαυτοῦ δογμάτων, ἃ ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις γυμνῆ καὶ ἀπρακαλύπτῳ τῇ φωνῇ ἐξετίθετο. Ὑφ' ὧν (96) πρὸς ἀναίσχυντον πάλιν καὶ περιφανεστάτην ἐναντιολογίαν ἐξέπεσε. Γράφει δὲ οὕτως :

C **EYN.** Μηδεὶς δὲ, τὸν Υἱὸν ἀκούων ποίημα, δυσχεραίνετω, ὡς κοινοποιουμένης τῆς οὐσίας ὑπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινωνίας.

BAS. Πῶς οὖν, ὦ σοφώτατε, εἰ τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων τὸ παρηλλαγμένον τῆς οὐσίας ἐξ ἀνάγκης ἔπεται (μεμνήμεθα γὰρ δήπου ἐν τοῖς ἄνω λόγοις (97) ταῦτα διεξιόντος), οὐχὶ νῦν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ὀνομάτων τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἀκολουθήσει; Οὐδὲ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ ἐκ παρέργου τοῦτον τὸν λόγον παραφθεγγάμενος φαίνεται. Ἐπεὶ καὶ νῦν εὐθύς, ὡσπερ μεταμληθεὶς ἔφ' οἷς εἶρηκεν, ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων κοινωνία οὐ κοινοποιήσει καὶ τῆς οὐσίας, πάλιν ἐπάγει μετὰ μικρὸν, τῶν ἀντιδιατιθεμένων αὐτῷ καθαπτόμενος

D addi ostendit, ac proinde non iis addi quæ prætermittabantur, sed iis quæ jam dicta fuerant. **MARAN.**

(95) Codices non pauci ἐπιλαθόμενος αὐτός. Vox αὐτός in excusis desiderabatur.

(96) Antiqui septem libri ὑφ' ὧν. Editi ἀφ' ὧν.

(97) Post vocem λόγοις additum invenitur in editione Parisiensi et in Reg. secundo ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος λόγου. Sed idem sentio quod vir doctissimus Ducæus, hoc videlicet inter glossemata recenseri merito posse. Nam præterquam quod hæc verba in reliquis sex mss. desunt, arbitror cæcutire qui non videt addita ea esse eo consilio ut moneremur, ipsam hujus libri initium his verbis, ἐν τοῖς ἄνω λόγοις, indicari.

EYN. Ὅτι ἔχρην, εἴπερ αὐτοῖς ἦν τῆς ἀληθείας φροντίς, παρηλλαγμένων τῶν ὀνομάτων, παρηλλαγμένας ὁμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας.

ΒΑΣ. Πῶς ἂν τις εὐκολώτερον χρήσαιο λόγοις; ἕως γε, δι' ὀλίγου πρὸς τὰ ἐναντία περιτρεπόμενος, νῦν μὲν φησὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων ἀναγκαίως τῶν οὐσιῶν τὴν παραλλαγὴν ὑποφαίνειν· νῦν δὲ πάλιν τὴν κοινωνίαν μὴ κοινοποιεῖν τὰς οὐσίας; Ἄλλ', οἶμαι, προσόμοιον τι ποιούμεν τοῖς τὸν ἀνδροφόνον ἐκ λαιδορίας, ἢ πληγῆς, ἢ τινος τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων κρίνουσιν.

25. Ἐπὶ οὖν τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐτοῦ μεταβῶμεν. Θεασάμενος οὗτος, ὅτι κοινὴ ἢ πρόκλησις πᾶσιν ὁμοίως Χριστιανοῖς ἐνυπάρχει (τοῖς γε ὡς ἄληθῶς τῆς προσηγορίας ταύτης ἀξίους! περὶ τοῦ φῶς εἶναι τὸν Υἱὸν γεννητὸν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολάμψαντα (98), καὶ αὐτοζῶν, καὶ αὐτοάγαθον ἐκ τῆς ζωοποιῶν πηγῆς τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος προελθόντα· εἶτα ἐνθυμηθεὶς, ὅτι, εἰ μὴ ταῦτας ἡμῶν τὰς ἐννοίας διασαλεύσειεν, οὐδὲν αὐτῷ πλέον τῶν σοφισμάτων γενήσεται (99), ὡς τοῦ γε φῶς ὁμολογοῦντος τὸν Πατέρα, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, τῆς τοῦ φωτὸς ἐγνοίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης, αὐτομάτως εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν οἰκειότητος ὑπαχθησομένου (1)· φωτὶ γὰρ πρὸς φῶς, κατ' αὐτὸν τὸν τοῦ φωτὸς λόγον, οὐδεμία, οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν, οὔτε κατ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν (2), ἐστὶ παραλλαγὴ· ἵνα οὖν τοῦτο ἡμῶν ἀφέληται, τοῖς τῶν τεχνασμάτων δικτύοις τὸν τῆς πίστεως λόγον περιστοιχίζεται, ἀσύμβλητα ταῦτα καὶ ἀκοινωνήτα παντελῶς ἀλλήλοις εἶναι διδάσκων, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντίθεσιν, ταύτην καὶ τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς εἶναι λέγων, ἢ τοῦτο φεύγοντας ἡμᾶς (3) σύνθετον εἶναι τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν ἀναγκάζων. Μᾶλλον δὲ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς λέξεως ἀκούσωμεν.

EYN. Πότερον ἄλλο τι σημαίνει, φησὶ, τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννήτου (4) παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταυτὸν ἑκάτερον; Εἰ μὲν γὰρ (5) ἕτερον τι καὶ ἕτερον, εὐδὴλον, ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγχείμενον· τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον· εἰ δὲ ταυτὸν, ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν.

ΒΑΣ. Ὅρατε καὶ συνίετε τὸ τῆς ἀσεβείας φρικτόν. Ὅσον, φησὶ, τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ διενή-

(98) Antiqui duo libri ἀπολάμψαν. Alii mss. et editi ἀπολάμψαντα. Statim Reg. secundus perinde atque editi πηγῆς τῆς, ex fonte paternæ bonitatis. Reliqui mss. πηγῆς καὶ τῆς, ex vivificante fonte, exque paterna bonitate progredientem.

(99) Οὐδὲν αὐτῷ πλέον τῶν σοφισμάτων. Verte, Nihil illi proderunt sophismata. MARAN.

(1) Editi et Reg. quintus σοφισμάτων ἔσται. Ὁ γὰρ φῶς ὁμολογῶν τὸν Πατέρα... οἰκειότητος ὑπαχθήσεται. At quinque mss. ut in contextu, nisi quod Reg. tertius pro γε habeat τε, et in Reg. quarto pro οἰκειότητος legatur ταυτότητος. Parum refert utro modo legas, cum utroque modo eadem senten-

EUN. Oportebat, inquit, si qua eis esset veritatis cura, cum nomina diversa sint, diversas etiam substantias confiteri.

BAS. Quomodo quis facilius verbis uti possit? qui scilicet brevi ad contraria conversus, nunc quidem dicat, nominum diversitatem necessario substantiarum diversitatem ostendere: nunc vero e contrario, eorum communicationem non communes substantias facere? Sed, opinor, perinde facimus atque hi, qui homicidam convicii, aut vulneris, aut huiusmodi peccati accusant.

25. Ad caput igitur malorum ejus transeamus. Hic ille cum vidisset anticipatam opinionem omnibus pariter Christianis, qui vere hac appellatione digni sunt, communem esse, Filium videlicet lucem genitam esse, ex ingenta luce resplendentem, et esse ipsam per se vitam, ipsumque per se bonum, ex vivificante fonte paternæ bonitatis proveniente: deinde cum intellexisset, has nostras notiones nisi concussisset, fore, ut **262** nihil omnino sibi supersit præter sophismata (qui enim Patrem confiteatur lucem esse, et Filium quoque esse lucem, cum lucis sit una et eadem notio, naturaliter eo deducatur, ut conjunctionem secundum substantiam confiteatur: nam lucem inter et lucem, secundum ipsam lucis rationem, nulla neque in prolatione, neque in ipsa significatione diversitas est): ut igitur hoc nobis adimat, artificiorum reibus fidei doctrinam circumvallat, hæc inter se neque ullam comparisonem, neque ullam communionem docens habere: et quæ est genitum inter et ingenitum oppositio, hanc dicens etiam esse lucem inter et lucem, aut si hoc aversamur, compositum esse Deum confiteri cogens. Sed potius ipsam ejus dictionem audiamus.

EUN. Utrum aliud quid significat, inquit, lux in ingenito præter genitum, an idem utrumque? Nam, si aliud atque aliud, palam est etiam compositum id esse, quod ex alio atque alio constat. Quod autem compositum est, ingenitum non est. Si vero idem, quantum diversum est genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce diversam esse, et vitam a vita, et potentiam a potentia.

D BAS. Videte et intelligite horrendam impietatem. Quantum, inquit, ingenitum a genito differt, tantia efficiatur.

(2) Editi κατὰ τὴν ἐννοίαν. Antiqui tres libri κατ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν. Mox Reg. secundus τοῦτο ἡμᾶς. Alii duo mss. τοῦτο ἡμᾶς. Editi et Reg. quintus ut in contextu.

(3) Illud, ἡμᾶς, ex quatuor mss. addidimus.

(4) Nullus erit sensus nisi legamus, παρὰ τὸ ἀγέννητον, non vero γεννητὸν: ita enim paulo post, τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον. Sic igitur reddenda Eunomii verba: *Utrum lux in ingenito aliud quid significat ac ingenitum, an idem utrumque?* MARAN.

(5) Codices tres μὲν γὰρ. Vocula γὰρ in excusis desideratur.

tum differet lux a luce, et vita a vita, et potentia a potentia. Interrogemus igitur ipsum, Quanto intervallo ingenitum a genito sejunctum est? utrum parvo aliquo, et tali, ut queant tandem aliquando in idem inter se convenire? an hoc omnino impossibile, et magis, quam eundem mortuum esse simul et vivere, quam sanum simul esse et ægrotare, quam vigilare simul et dormire? Talia namque sunt quæcunque sibi invicem summa oppositione adversantur, adeo ut præsentem altero alterum abesse necesse sit: quæ ita comparata sunt, ut omnino nec simul esse, nec inter se conciliari possint.

26. Itaque cum ad hunc modum genito ingenitum opponatur, qui Patrem lucem nominat, lucem etiam Filium, quique hanc lucem ab illa luce tantum distare dicit, quantum genitum ab ingenito distat, ille quanquam humaniorem se verbo simulat, lucem scilicet Filium quoque nominans, nonne saltem vi verborum sententiam in contrarium aperte abducit? Considerate enim quid opponatur ingenito, aliudne ingenitum, an genitum? Genitum utique. Quid vero opponitur luci? luxne alia, an tenebræ? Tenebræ profecto. Itaque, si quantum differt genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce differre, cui ex omnibus impietas comperta non est, quod in appellatione lucis interserens quod luci oppositum est, Unigeniti substantiam naturæ lucis contrariam esse submonet? Aut ostendat nobis lucem quæ luci opponatur, quæque eum oppositionis modum habeat, qui genito cum ingenito intercedit. Quod si hæc nec est, nec ipse unquam excogitare poterit; ne **263** ignoretur ars, qua blasphemiam alte adornat. Nam, quoniam putat ingenitum genito ex adverso opponi, eandem luci cum luce oppositionem adaptat: ut Patris substantiam ostendat substantiæ Unigeniti per omnia contrariam esse atque adversam. Propterea nova hæc est dogmatum sanctio, qua dicit: Quantum diversum est genitum ab ingenito, tantum necesse est lucem a luce diversam esse. At ingenitum cum genito habet quamdam, positione verborum, non natura rerum, oppositionem, quod tamen hi affirmant: lucis autem cum luce nec secundum prolationem nec secundum intelligentiam contrarietas ulla excogitari potest. Sed videtur fucatis cavillationibus se ipsum decipere. Putat enim, quæ ex contrariis sequuntur, eandem inter se pugnam habere, quam habent et principalia contraria, et cum contrarium inest alteri contrariorum, ex altero etiam contrarium necessario secuturum. Ut,

(6) Vox τοσοῦτος usitate quidem dicitur pro tanto, seu pro tam magno: sed hic sumi debet pro tam brevi, seu pro tam exiguo.

(7) Editi καὶ ἀσύμβαντα. Libri veteres ἀσύμβαντα.

(8) Editi ἀλλὰ τῆ δυνάμει. Reg. secundus ἀλλ' αὐτῆ γε τῆ δυν. Alius ms. ἀλλὰ τῆ γε δυν.

(9) El δὲ τοῦτο οὐτε ἐστίν, hoc est, ei δὲ φῶς, etc., quod si non est lux mundi hujus.

(10) Antiqui duo libri ἢ κενή, male. Alius codex

νοχε, τοσοῦτον διοίσει τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν δύναμιν. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτόν· Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ πόσω μέτρῳ διώρισται; ἄρα μικρῶ τι, καὶ τοσοῦτω (6), ὥστε δύνασθαι ποτε καὶ εἰς ταυτὸν ἀλλήλοις συμβῆναι; ἢ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον, καὶ πλέον ἀδυνατώτερον τοῦ τὸν αὐτὸν ζῆν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τεθνάναι, καὶ ὑγιαίνειν κατὰ ταυτὸν καὶ νοσεῖν, καὶ ἐγγρηγορέσαι ὁμοῦ καὶ καθεύδειν; Τοιαῦτα γὰρ ὄσα κατὰ τὴν ἄκραν ἀντίθεσιν ἀλλήλοις ἀντικαθέστρεκεν, ὥστε παρόντος τοῦ ἑτέρου ἀναγκαίως ἀπείναι θάτερον, ἃ καὶ ἀσυνύπαρκτα παντελῶς καὶ ἰσύμβαντα (7) εἶναι πέφυκε.

26. Κατὰ δὲ οὖν τοῦτον τὸν τρόπον πρὸς τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ τῆς ἀντιθέσεως οὐσης, ὁ τὸν Πατέρα φῶς ὀνομάζων, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, τοσοῦτον δὲ τοῦτο τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ φωτὸς διωρισθαι λέγων, ὅσον τὸ γεννητὸν ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου διώρισται, οὐχὶ δὴλός ἐστι, κἂν τῷ ῥήματι προσποιῆται φιλανθρωπεύεσθαι, φῶς ὀνομάζων δὴθεν καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τῆ γε δυνάμει (8) τῶν λεγομένων πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπάγων τὴν ἔννοιαν; Σκοπεῖτε γὰρ τί ἀντίκειται τῷ ἀγεννήτῳ, ἄλλο ἀγέννητον, ἢ τὸ γεννητόν; Τὸ γεννητὸν δηλονότι. Τί δὲ ἀντίκειται τῷ φωτὶ; φῶς ἕτερον, ἢ τὸ σκότος; Τὸ σκότος πάντως. Εἰ τοίνυν ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρήλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, τίνε τῶν ἀπάντων ἀδὴλος ἢ ἀσέβεια, ὅτι, ἐν προσηγορίᾳ φωτὸς τὸ ἀντικείμενον τῷ φωτὶ παρεισάγων, ἐναντίαν εἶναι τῆ τοῦ φωτὸς φύσει τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ὑποβάλλει; Ἡ δεικνύτω ἡμῖν φῶς ἀντικείμενον τῷ φωτὶ, κάκεινο τὸ μέτρον τῆς ἀντιθέσεως ἔχον, ὃ τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητόν ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο οὐτε ἐστίν (9), οὐτ' ἂν αὐτὸς ἐπινοήσεις, μὴ ἀγνοεῖσθω ἡ τέχνη μεθ' ἧς βαθέως κατασκευάζει τὸ βλάσφημον. Ἐπειδὴ γὰρ οἴεται τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν κατ' ἐναντίωσιν ἀντικεῖσθαι, τὴν αὐτὴν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς ἀντίθεσιν ἐφαρμόζει, ἵνα διὰ πάντων τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν ἀντίπαλον καὶ πολεμίαν τῆ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιδείξῃ. Διὰ ταῦτα ἡ καινὴ (10) αὕτη τῶν δογμάτων νομοθεσία· Ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν τοῦ ἀγεννήτου, τοσοῦτον ἀνάγκη παρήλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Καίτοι τῷ μὲν ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητόν ἐστὶ τις, κατὰ τὴν θέσιν τῶν ῥημάτων, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀντίθεσις, ὅπερ οὗτοι κατασκευάζουσι· φωτὶ δὲ πρὸς τὸ φῶς οὐτε κατὰ τὴν προφορὰν οὐτε κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐπινοῆσαι τινα δυνατόν ἐναντίωσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἔοικε σοφίσμασιν ἀπατηλοῖς ἑαυτὸν παρακρούεσθαι (11). Οἴεται γὰρ, ὅτι τὰ τοῖς ἐναντίοις ἐπόμενα

ἢ κοινή, pejus. Alii duo et editi καινή, bene.

(11) Nihil mirum si hic locus, qui philosophicis subtilitatibus intricatus sit, difficilis intellectu atque obscurus esse videatur. Basilii impugnat Eunomii sententiam, ex qua aperte efficiebatur contraria principalia, et ea quæ non sunt principalia, æque sibi invicem adversari: quod falsum esse Pater gravissimus ostendit, hoc exemplo: Nec enim, inquit, quoniam ex vigiliis vita sequitur, necessario ex somno sequitur mors. Hoc est, si quis vigilat, hinc

ac tecte horrendam impietatem concinnat, atque eloquentiæ artibus Unigeniti naturam ad contrarium paternæ naturæ avocans, solam nominum commendationem relinquit. Quid igitur nos? quomodo et ingenitum Patrem et genitum Filium confitentes, secundum ipsum esse contrarietatem effugerimus? quid dicturi sumus? Quod ut boni Patris bonus Filius, ita ex ingenita luce lux æterna effulsit, exque vera vita vivificans fons prodiit, et ex ipsa per se potentia Dei potentia emersit: tenebræ vero, mors et imbecillitas una cum hujus mundi principe tenebrarumque principibus, et spiritualibus pravitatis ministris et omni potestate divinæ naturæ inimica collocatæ sunt: quanquam ne quidem secundum ipsam substantiam sortiti sunt contrarietatem ad bonum ullam (sic enim reprehensio ad Creatorem rediret), sed sua ipsorum voluntate per boni privationem in vitium inciderunt. Tamen lingua quæ Deum oppugnat, naturam Unigeniti ad hunc ordinem deducere conata est. Nec enim illud dicere potest, quod cum Patris substantiam lucem esse censeat tum gloria tum splendore præstantem, ipsam quoque Unigeniti substantiam existimet lucem esse, sed quodammodo obscuriorem, et veluti infuscatam. Nam ne hæc quidem animi pii sunt, quippe quia imaginis similitudo per obscuritatem tollitur. Sed tamen optandum esset, ut cum de his possemus accusare. Non enim esset nobis opus magno certamine ad illius emendationem.

Ἐν ἕξιον ταῦτα αὐτὸν ἔχειν αἰτιᾶσθαι. Οὐ πολλοῦ γὰρ

28. Nunc vero genitum *inter* et ingenitum secundum plus et minus diversitas non est, ut inter lucem minorem et majorem: sed quanta est eorum quæ nullo pacto simul esse possunt, distantia. Fieri enim non potest, ut id cui alterum inest, transeat unquam ad oppositum per transmutationem, adeo ut aut ex ingenito genitum fiat, aut vice versa, a genito ad ingenitum transmutetur. Qui itaque semel statuit necesse esse, tantum lucem a luce differre, quantum differt genitum ab ingenito, ei ne ista quidem ratio ad fugam relicta est. Nam lux quæ pura est, cum quodam modo sit genere atque eadem lux tenuior obscuriorque, intentione sola ab ea **265** differt: ingenitum vero non est geniti intensio, neque geni-

ουργία δόλον τὸν λόγων ἀποκρυψάμενος (19), βαθέως καὶ περικεκαλυμμένως τὸ φρικτὸν τῆς ἀσεβείας κατασκευάζει, καὶ τοῖς τῶν λόγων τεχνάσμασι πρὸς τὸ ἐναντίον τῷ Πατρὶ τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀποστήσας, μόνην καταλείπει τὴν εὐφημίαν τῶν ὀνομάτων. Τί οὖν ἡμεῖς; πῶς, καὶ ἀγέννητον τὸν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, τὴν κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι διαφύγοιμεν (20) ἐναντίωσιν; τί λέγοντες; Ὅτι ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Υἱός· φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου φῶς ἐξέλαμψε τὸ ἄϊδιον, καὶ ἐκ τῆς ὄντως ζωῆς ἡ ζωοποιὸς προῆλθε πηγὴ, καὶ ἐκ τῆς αὐτοδυνάμειος ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις (21) ἐξεφάνη· σκότος δὲ, καὶ θάνατος, καὶ ἀσθένεια τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ σκότους, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ τῇ ἐχθρᾷ τῆς θείας φύσεως δυνάμει συντέτακται, οὐδὲ τοῦτοις κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν λαχοῦσι τὴν ἐναντίωσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἡ μέμψις ἐπὶ τὸν Δημιουργὸν ἐπανίει), ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ στερήσει πρὸς τὴν κακίαν ἀπορρῦεῖσιν. Ἄλλ' ὅμως εἰς ταύτην τὴν τάξιν ἡ θεομάχος γλῶσσα τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς περι-αγαγεῖν ἐπεχείρησεν. Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο (22) εἰπεῖν ἔχει, ὅτι, τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν φῶς εἶναι τιθέμενος, ὑπερβάλλον δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι, τὴν τοῦ Μονογενοῦς φῶς καὶ αὐτὴν, ἀμαυρότερον δὲ πως καὶ οἶονεῖ τεθλωμένον ὑπέλαθεν (23). Εὐσεβοῦς μὲν γὰρ διανοίας οὐδὲ ταῦτα, τῷ τῆς εἰκόνης (24) ἐν τῇ ἀμαυρότητι παραιεῖσθαι τὴν ὁμοιότητα. Πλὴν ἀλλ' εὐχῆς ἂν ἔδει τοῦ ἀγῶνος ἡμῖν εἰς διόρθωσιν.

28. Nunc δὲ τῷ ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητὸν οὐχὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ διαφορὰ, ὡς τῷ ἐλάττονι φωτὶ πρὸς τὸ πλεῖον, ἀλλ' ὅση ἡ τῶν πάντη ἀλλήλοις ἀσυνυπάρκτων διάστασις. Ἀμήχανον γὰρ ὁ θάτερον συνυπάρχει (25), ἐκ μεταβολῆς ὅν ποτε πρὸς τὸ ἀντικείμενον μεταθῆναι, ὥστε ἡ ἐξ ἀγεννήτου γεννητὸν γενέσθαι, ἢ ἀνάπαλιν, ἀπὸ τοῦ γεννητοῦ μεταβαλεῖν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Τῷ τοίνυν ἅπαξ ἀποφηνάμενος, ὅτι ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀνάγκη παρήλλαχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, οὐδ' οὗτος ὁ λόγος (26) πρὸς ἀποφυγὴν ἀπολείπεται. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀκραιφνὲς τοῦ οἶον ἐξιτήλου καὶ ἀμαυροτέρου φωτὸς, τῷ γένει ταυτὸν ὑπάρχον, τῇ ἐπιτάσει διενήνοχε μόνῃ· τὸ δὲ ἀγέν-

(19) Reg. quintus et editi ἐν πανουργίᾳ τὸν δόλον λόγων ἀποκρυψάμενος, in *versutia dolum verborum contegens*. Codex Colb. cum alio Regio ἐν πανουργίᾳ δόλων τὸν λόγον ἀποκρ., per *versutiam dolorum celans doctrinam*. Alius Reg. ἐν πανουργίᾳ δολῶν τὸν λόγον, illo, ἀποκρυψάμενος, omissis, *adulterans doctrinam per versutiam*. Alii tres mss. ἐν πανουργίᾳ λόγων τὸν δόλον ἀποκρυψάμενος, per *verborum versutiam dolum occultans*: quod verius iudico. Statim Reg. tertius et Colb. τὸ κρυπτὸν τῆς ἀσεβείας.

(20) Veteres aliquot libri διαφύγοιμεν.

(21) Codex Colb. cum Regio secundo et tertio ἡ τοῦ Υἱοῦ δύναμις, *Filii potentia*. Alii mss. et editi ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, *Dei potentia*.

(22) Editi Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο. Alii mss. quinque

Οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνο.

(23) Codex unus Regius et editi καὶ ὡςπερ τεθλωμένα οἶεται. Alii sex mss. ita ut edendum curavimus.

(24) Editi τῷ τῆς εἰκόνης. Illud, τῷ, in nostris mss. deest quidem, sed in duobus legitur οὐδὲ ταῦτα τὰ τῆς· quod puto vitium esse librorum, qui pro τῷ scripserunt τὰ.

(25) In margine Regii quarti scriptum invenitur γὰρ τὸν θατέρω συγκληρωθέντα. Codex Combef. ὁ θατέρω.

(26) Notare libet, quos jam notavit vir doctissimus Combefisius, in margine Regii tertii reperiri id scholii, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν φῶς ἀμαυρόν, *eo angustiae redacti sunt, ut ne dicere quidem possint filium lucem esse obscuram et tenuem*.

νητον οὐχί ἐπίτασις ἐστὶ τοῦ γεννητοῦ· οὐδὲ μὴν τὸ (27) γεννητὸν ὑφεσίς τις ἐστὶ τοῦ ἀγεννητοῦ· ἀλλ' εἰσὶν κατὰ διάμετρον τούτων ἐστὶν ἡ ἀπόστασις. Τοῖς μὲν οὖν οὐσίαν τιθεμένοις τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητον ταῦτα καὶ ἐτι πλείω τούτων ἀκολουθήσει τὰ ἄτοπα. Ἔσται γὰρ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον γεγεννημένον· καὶ ἀντὶ τῆς φυσικῆς οἰκειώσεως ἀναγκαῖα τις αὐτοῖς καὶ κατ' αὐτὴν τὴν (28) οὐσίαν ἡ στάσις ἀναφανήσεται. Τοῦτο δὲ πλείω τῆς ἀσεθείας τὴν ἀμαβίαν ἔχει, τὴν οὐσίαν λέγειν καὶ ὄντιον τῶν ἀπάντων ἐναντίαν εἶναι τῇ οὐσίᾳ (29), πάλαι διωμολογημένου καὶ παρὰ τοῖς ἔξω σοφοῖς (οὓς, ὅταν μὴ εὖρωσιν οὗτοι συναγωνιζομένους ταῖς βλαστημίαις αὐτῶν, ὡς οὐδενὸς ἀξίους παραλογίζονται), ἀμήχανον ὑπάρχειν ἐν οὐσίᾳ τὴν ἐναντίωσιν. Εἰ δ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, γνωριστικὰς τινὰς ιδιότητας ἐπιθεωρουμένας τῇ οὐσίᾳ δέχοιτό τις εἶναι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγεννητον, πρὸς τὴν τρανὴν καὶ ἀσύγχυτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χειραγωγούσας ἔννοιαν, τὸν τε τῆς ἀσεθείας διαφεύξεται κίνδυνον, καὶ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκόλουθον διασώσει. Αἱ γὰρ τοὶ ιδιότητες, οἷονεὶ χαρακτῆρες (30) τινὰς καὶ μορφαὶ ἐπιθεωρούμεναι τῇ οὐσίᾳ, διαίρουσι μὲν τὸ κοινὸν τοῖς ἰδιόζουσι χαρακτῆροι· τὸ δὲ ὁμοφυὲς τῆς οὐσίας οὐ διακόπτουσιν. Οἷον, κοινὴ μὲν (31) ἡ θεότης, ἰδιώματα δὲ τινὰ πατρότης καὶ υἱότης· ἐκ δὲ τῆς ἑκατέρου συμπλοκῆς, τοῦ τε κοινοῦ καὶ τοῦ ἰδίου, ἡ κατάληψις ἡμῖν τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται· ὥστε, ἀγεννητον μὲν φῶς ἀκούσαντας, τὸν Πατέρα νοεῖν, γεννητὸν δὲ φῶς, τὴν τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν ἔννοιαν· καθὼ μὲν φῶς καὶ φῶς, οὐδεμιᾶς ἐν αὐτοῖς ἐναντιότητος ὑπαρχούσης, καθὼ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγεννητον, ἐπιθεωρουμένης τῆς ἀντιθέσεως. Αὕτη γὰρ τῶν ἰδιωμάτων ἡ φύσις, ἐν τῇ τῆς οὐσίας ταυτότητι δεικνύουσα τὴν ἑτερότητα (32)· καὶ αὐτὰ μὲν πρὸς ἀλλήλα ἀντιδιαίρουμένα πολλάκις τὰ ἰδιώματα, πρὸς τὸ ἐναντίον δίστασθαι, τὴν γε μὲν ἐνότητα τῆς οὐσίας μὴ διασπᾶν· ὡς τὸ πτηνὸν καὶ τὸ πεζόν, καὶ τὸ ἐνυδρον καὶ τὸ χερσαῖον, καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Μιᾶς γὰρ οὐσίας τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένης, τὰ ἰδιώματα ταῦτα οὐκ ἄλλοτριοὶ τῆν οὐσίαν, οὐδὲ οἷονεὶ συστασιάζειν ἑαυτοῖς ἀναπειθεῖ· τῇ ἐνεργείᾳ (33) δὲ τῶν γνωρισμάτων, ὥσπερ τι φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέμενα, πρὸς τὴν ἐφικτὴν ταῖς διανοαῖς σύνεσιν ὁδηγεῖ. Ἄλλ' οὗτος, τὴν τῶν ἰδιωμάτων ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οὐσίαν μετακομίσας, ἐντεῦθεν τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀσεθείας ἐφέλκεται, ὥσπερ παῖδος ἡμᾶς μορμολυττόμενος τοῖς σοφίσμα-

Atum ingenti est remissio quædam, sed velut ex diametro horum distantia est. Eos igitur, qui genitum et ingentum substantiam dicunt, hæc et adhuc his plures ineptiæ sequentur. Nam contrarium ex contrario genitum erit, atque pro naturali conjunctione, necessaria quædam seditio etiam secundum ipsam substantiam ipsis inerit. Hoc autem majorem inscitiam quam impietatem præ se fert, si quis dicat substantiam per substantiam cuius omnium rerum esse contrariam, cum jam olim res confessa sit vel apud externos sapientes (quos cum non invenerint hi pro suis blasphemis decertantes, ut nullius pretii homines despiciunt), fieri non posse, ut in substantia sit contrarietas. Quod si quispiam, id quod verum est, genitum et ingentum vult esse indices quasdam proprietates, quæ in substantia considerentur, quæque ad claram ac inconfusam Patris et Filii notionem quasi manu ducant, is et impietatis periculum effugiet, et ratiocinationis consecutionem tuebitur. Nam proprietates, quæ veluti quidam characteres ac formæ in substantia considerantur, id quod commune est distinguunt quidem propriis characteribus: at substantiæ communitatem non dirimunt. Exempli causa, deitas communis est, proprietates vero sunt paternitas et filiatio. Ex utriusque autem complexu, tum communis, tum proprii, innascitur nobis comprehensio veritatis. Proinde cum ingentam lucem audimus, Patrem intelligimus: cum vero genitam lucem, Filii accipimus notionem. Nam quatenus quidem lux et lux sunt, nulla est in eis contrarietas: quatenus vero genitum et ingentum, apparet oppositio. Hæc est enim proprietatum natura, ut in substantiæ identitate aliud quiddam ostendant, utque ipsæ quidem proprietates tum, cum sæpe inter se ex adverso dividuntur, ad contrarium discedant, nec tamen substantiæ unitatem divellant: quod genus sunt volatile et pedestre, aquatile et terrestre, rationale et irrationale. Cum enim substantia una omnibus subjecta sit, hæc proprietates substantiam non faciunt diversam, neque quasi ad mutua dissidia inducunt: sed indiciorum vi velut lucem quamdam nostris animis ingerentes, ad intelligentiam quam mens assequi possit deducunt. Hic autem proprietatum oppositione ad substantiam translata, hinc impietatis ansam carpit, nos cavillationum quasi larvis perterrens tanquam pueros; quod si aliud quid fuerit lux præter ingentum, ne-

(27) Editi οὐδὲ ἀνάπαλιν τὸ. Veteres quinque libri οὐδὲ μὴν τὸ.

(28) Codex Collb. et editi κατὰ ταυτην τὴν. Alii duo mss. Regii κατ' αὐτὴν τὴν. Aliquanto post editi τοῦτο δὲ καὶ πλείω. Vocula καὶ in quinque mss. deest.

(29) Illud, τῇ οὐσίᾳ, legitur quidem in duobus mss. perinde atque in vulgatis: sed in aliis codicibus aut deest omnino, aut additum est secunda manu.

(30) Antiqui tres libri οἷονεὶ χαρακτῆρες. Vox οἷονεὶ in editis desiderabatur.

(31) Reg. tertius κοινὸν μὲν, est aliqua commune.

(32) Trapezuntinus vocem ἐτερότητα ita reddidit, distinctionem. Cornarius, diversitatem: quod absurdum esse, vel ex auribus disci potest. Penuria lingue Latinæ facit, ut ea vox exprimi vix possit.

(33) Reg. secundus τῇ ἐνεργείᾳ, evidentia indiciorum. Alii quinque mss. et editi τῇ ἐνεργείᾳ, vi atque efficacia indiciorum. Lectio utraque invenitur in Reg. tertio, sic ut legatur prima manu τῇ ἐνεργείᾳ, secunda vero τῇ ἐναργείᾳ. Hoc ipso in loco editi οἷον τι. At mss. plerique omnes ὥσπερ τι.

cessario Deus compositus esse nobis demonstrabitur.

29. Ego vero quid dico? Nimirum nisi aliud quid præter ingenitum fuerit lux, eam de Filio prædicari non posse, sicut nec ipsum ingenitum. Hinc etiam quivis didicerit eorum quæ his vocibus significantur diversitatem. Dicitur Deus lucem habitare⁹⁴, ac lucem indui⁹⁵. Verum nusquam dicit Scriptura, ipsum in sua generatione inhabitare, aut eam forinsecus sibi circumdatam **266** habere (cæteroquin hæc risu digna sunt): genitum autem et ingenitum indices quædam proprietates sunt. Etenim si nihil esset quo substantia designaretur, nullo utique modo ad nostram intelligentiam perveniret. Nam cum una sit deitas, fieri non potest ut propriam Patris aut Filii notionem assequamur, nisi mentis cogitata proprietatum accessione distinguantur. Cæterum dicenti ei, fore, ut Deus compositus demonstraretur nisi pro eodem lux atque ingenitum accipiantur, illud dicere possumus, quod si ingenitum tanquam substantiæ partem acciperemus, haberet locum ea ratio, qua dicitur compositum esse quod ex diversis constat. Si vero Dei substantiam lucem esse statuimus, aut vitam, aut bonum, adeo ut Deus totus, quidquid est, vita sit, et totus lux, et totus bonum, si itidem vita ingenitum sibi adjunctum habet; qui fieri potest ut incompositus non sit qui secundum substantiam simplex est? Nec enim ii modi, quibus ejus proprietates indicantur, simplicitatis lædent rationem; alioquin hoc pacto omnia quæ de Deo dicuntur, compositum esse Deum nobis monstrabunt. Atque, ut videtur, si volumus simplicis ac insecabilis notionem servare, aut nihil de Deo dicemus præter ingenitum, eumque recusabimus nominare invisibilem, incorruptibilem, inalterabilem, creatorem, iudicem, et omnia quæ nunc ad glorificationem assumimus: aut si admittimus hæc nomina, quid jam facturi sumus? utrum ad substantiam omnia referemus? Proinde non eum modo compositum, sed e dissimilibus etiam partibus compositum demonstrabimus, cum aliud atque aliud a quolibet istorum

⁹⁴ I Tim. vi, 16. ⁹⁵ Psal. ciii, 2.

(34) Reg. quartus αναγκαίως σύνθετος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποδειχθήσεται.

(35) Reg. tertius μηδὲν ἤ.

(36) Editi ἔννοιαν ἰδιάζουσαν. Al mss. ἰδιάζουσιν ἔννοιαν.

(37) Illud, μὴ... τῆς διανοίας διαρθρουμένης, sic vertit interpret, nisi cogitatio nostra informetur: sed rem qui consideravit vel leviter, facile intelliget ita potius vertendum esse, nisi id quod mente concepimus, distinguatur.

(38) Editi et mss. tres ἀγαθὸν ὅλον, ὅπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, virgula apposita post ὅλον. Regii primus et sextus ἀγαθὸν ὅλον ὡςπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, sine ulla interpunctione. Codex Colb. et antiquissimus et optima notæ ἀγαθὸν, ὅλον ζωὴν ὄντα, virgula statim posita post vocem ἀγαθὸν. Fecit, nisi valde fallor, ejus loci obscuritas difficultasque, ut tam varie interpungeretur. Illud, ὄντα, me adducit ut credam vocem Θεὸν supplendam esse, hoc fere

σιν· ὅτι, εἴπερ ἕτερόν τε εἶη τὸ φῶς παρὰ τὸ ἀγέννητον, ἀναγκαίως ἡμῖν σύνθετος ὁ Θεὸς ἀποδειχθήσεται (34).

29. Ἐγὼ δὲ τί φημί; Ὅτι, εἰ μὴ ἕτερόν τε εἶη τοῦ ἀγεννήτου τὸ φῶς, οὐκέτι τῷ Υἱῷ δυνατόν ἐπιλέγεσθαι, ὡςπερ οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Μάθοι δ' ἂν τις κἀκεῖθεν τῶν σημαινομένων ὑπὸ τῶν φωνῶν τὸ διάφορον. Φῶς οἰκεῖν εἴρηται ὁ Θεός, καὶ ἀναβάλλεσθαι φῶς, οὐδέηπου ἐνοικεῖν αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ ἀγεννησίᾳ, οὐδὲ ἐξωθεν ἑαυτῷ περικειμένην ἔχειν, τοῦ λόγου λέγοντος (ἢ ταῦτα μὲν καταγέλαστα)· τὸ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον γνωριστικαί τινές εἰσιν ἰδιότητες. Εἰ γὰρ μηδὲν εἶη (35) τὸ τὴν οὐσίαν χαρακτηρίζον, οὐδενὶ ἂν τρόπῳ ἔπρος τὴν σύνεσιν ἡμῶν δικνοῖτο. Μίᾳ γὰρ οὐσίᾳ Θεότητος, ἀμήχανον ἰδιάζουσιν (36) ἔννοιαν Πατρὸς λαβεῖν ἢ Υἱοῦ, μὴ τῇ τῶν ἰδιωμάτων προσθήκῃ τῆς διανοίας διαρθρουμένης (37). Ἄλλὰ μὴν πρὸς γε τὸ σύνθετον ἀναφανίσσεσθαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ ταυτὸν ληφθεῖη τῷ ἀγεννήτῳ τὸ φῶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι, εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας τὸ ἀγέννητον ἐλαμβάνομεν, εἶχεν ἂν αὐτοῦ χώραν ὁ λόγος, σύνθετον εἶναι λέγων τὸ ἐκ διαφόρων συγκαίμενον· εἰ δὲ οὐσίαν μὲν Θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα, ἢ τὴν ζωὴν, ἢ τὸ ἀγαθόν, ὅλον, ὅπερ ἐστὶ, ζωὴν ὄντα (38), καὶ ὅλον φῶς, καὶ ὅλον ἀγαθόν, παρεπόμενον δὲ ἔχει ἢ ζωὴ τὸ ἀγέννητον· πῶς οὐκ ἀσύνητος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπλοῦς; Οὐ γὰρ δὴ οἱ δεικτικοὶ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ τρόποι τὸν τῆς ἀπλότητος (39) λόγον παραλυπήσουσιν· ἢ οὕτω γε πάντα, ὅσα περὶ Θεοῦ λέγεται, σύνθετον τὸν Θεόν ἡμῖν ἀναδείξει. Καί, ὡς εἰσιν, εἰ μέλλοιμεν τὴν τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἔννοιαν διασώζειν (40), ἢ οὐδὲν ἐροῦμεν περὶ Θεοῦ πλὴν τὸ ἀγέννητον, καὶ παρατησόμεθα αὐτὸν ὀνομάζειν ἀόρατον, ἀφθαρτον, ἀναλλοίωτον, δημιουργόν, κριτὴν, καὶ πάντα ὅσα νῦν εἰς δοξολογίαν παραλαμβάνομεν· ἢ δεχόμενοι τὰ ὀνόματα ταῦτα, τί καὶ ποιήσομεν; πότερον εἰς τὴν οὐσίαν ἅπαντα φέροντες καταθήσομεν; Οὐκοῦν οὐχὶ μόνον σύνθετον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν αὐτὸν συγκαίμενον ἀποδείξομεν, διὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑφ' ἐκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων (41) σημαίνεσθαι· ἀλλ' ἐξω τῆς οὐσίας ἐκληψόμεθα; Ὅνπερ τοίνυν ἂν ἐπ' ἐκείνων ἐκάστου λόγον ἐπινοή-

modo: εἰ τιθέμεθα Θεὸν ὅλον, ὅπερ ἐστὶ, ζωὴν ὄντα, rursus si putamus Deum totum, quidquid est, vitam esse, si putamus Deum totum, quantum est, vitam esse. Ex quibus colligere licet, primum, duas has voces ὅλον et ὄντα ad vocem Θεόν, quæ subauditur, referri debere: deinde, interpunctionem eam quæ in Colbertino libro notatur, retinendam esse. Neque vero me pigebit interpretationem veterem ascribere ex qua fortasse hic locus facilius intelligi poterit. Ita igitur verterat Trapezuntius: Si vero substantiam Dei lucem, vel vitam, vel bonum, totum quod est, vitam totum lucem, totum bonum opinatur: vitam vero sequitur: quomodo, etc.

(39) Codex unus Regius ἀπλότητος αὐτοῦ.

(40) Reg. tertius ἔννοιαν ἀποσώζειν.

(41) Editi ἐκάστου τῶν ὀνομάτων. Antiqui tres libri ἐκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων. Statim editi ἐκληψόμεθα. Οὐκοῦν ὅπερ ἂν ἐπ' ἐκείνων. Veteres quinque libri ita ut edidimus.

σωσι, τοῦτον καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας καταδειξάσθωσαν.

50. Ἐμπλήσας δὲ τὸν (42) λόγον φλυαρίας κενῆς, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν πρότερον περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐσχολακώτων καταπαρθείς, ὡς αὐτὸς ὁδὸν τινα καινὴν καὶ πρόσφατον τετμηκῶς πρὸς τὸν Θεὸν φέρουσαν, ἣν οὐδεὶς τῶν προτέρων ἐξεύρε, τελευταῖον ἐπάγει, ὡς παρ' αὐτῆς δεδιδασκόμενος τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν.

EYN. Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλείας (43) καὶ πάντη γενέσεως ἀνεπίδεκτος, τοῦτοις παιδεύουσα τὴν μετ' εὐνοίας προσιοῦσαν διάνοιαν, ἀπωθεῖν ὡς πόρρωτάτω παρακελεύεται νόμῳ φύσεως τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν (44).

ΒΑΣ. Ἄρα οὐχὶ σαφῶς ἐνδείκνυται, ὅτι αὐτὸς ἠξιώθη τῆς τῶν ἀπορήτων ἀποκαλύψεως, μετ' εὐνοίας τὴν διάνοιαν προσαγαγὼν τῷ Θεῷ; Καὶ διὰ τοῦτο ἀπωθεῖται ὡς πόρρωτάτω τὸν Μονογενῆ τῆς τοῦ Πατρὸς κοινωνίας, μηδὲ εἰς σύγκρισιν αὐτὸν ἀξίων (45) παραδέχεσθαι· ἀλλὰ καὶ νόμῳ φύσεως τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς διωρίσθαι φησί. Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὄλων οὐδὲ βουλόμενος ἐδύνατο πρὸς τὴν τῆς οὐσίας οἰκειότητά τὸν Μονογενῆ παραδέξασθαι, νόμῳ φύσεως τῆς συναφείας τῆς πρὸς αὐτὸν ἐξεργόμενος, οὐκ ὢν, ὡς ἔοικεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ κύριος, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀνάγκης ὄροις ὑπεξευγμένος (46). Τοιαῦτα γάρ ἐστι τὰ τῷ τῆς φύσεως νόμῳ κατελιημμένα, ἀπροαιρέτως εἰς τὸ τῆ φύσει δοκοῦν ὑπαγόμενα. Ὡς γὰρ τῷ πυρὶ φύσει τὸ θερμαίνειν, οὐ προαιρέσει, καὶ ἀναγκαίως ἀνεπίδεκτὸν ἐστὶ τῆς ψυχρότητος, τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν πρὸς αὐτὸ (47) κοινωνίαν ἀφηρημένον· οὕτω βούλεται καὶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα νόμῳ φύσεως ἠλλοτριωμένην ἔχειν πρὸς τὸν Υἱὸν τὴν οὐσίαν. Καί-

A *nominum significetur : an hæc extra substantiam intelligemus ? Quamcunque igitur in unoquoque illorum excogitaverint rationem, eam quoque de ingenti appellatione accipiant.*

30. Postquam autem orationem inanibus nugis complevit, simulque adversus omnes, quotquot unquam Dei cognitionem assequi studuerunt, sese exulit, quasi ipse novam quamdam ac recentem viam ad Deum ducentem stravisset, quam nemo e majoribus invenerit, tum demum, tanquam ab ipsa Dei substantia edoctus, hanc in Filium inducit blasphemiam :

EUN. Substantia quidem quæ regno superior est, quæque nullam generationem admittit, his erudiens mentem benevole accedentem, eam comparisonem quæ cum alio fit, lege naturæ quam longissime repellere jubet.

267 BAS. Annon palam ostendit, dignum se habitum fuisse arcanorum revelatione, simul ut benevole Deo mentem adjunxit ? Ob idque Unigenitum a Patris communione repellit quam longissime, cum ne dignum quidem eum existimet, qui ad comparisonem admittatur ; sed lege etiam naturæ, substantiam Unigeniti a substantia Patris separatam esse dicat. Quid sibi vult dum hoc dicit ? Quod Deus universorum, ne si voluisset quidem, potuisset Unigenitum ad substantiæ necessitudinem admittere, eum sibi lege naturæ prohibitus admittere, cum, ut ei videtur, sui ipsius non esset dominus, sed necessitatis terminis subjectus. Hujusmodi enim sunt, quæ naturæ lege comprehensa, citra voluntatem ad id quod naturæ visum fuerit, perducuntur. Quemadmodum enim ignis natura non voluntate calefacit, et necessario frigiditatem respuit, lege naturæ societate ejus privatus : sic vult Deum et Patrem lege naturæ habere alienam a Filio substantiam. Jam vero naturæ leges non mutuam inter Patrem et Filium distantiam, sed

(42) Editi Ἐμπλήσας καὶ τὸν. At mss. quinque Ἐμπλήσας δὲ τὸν.

(43) Editi Paris. Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλεία. Unde interpretis : *cæleste regnum*. Editio Ven. et Colb. cum aliis quinque Regiis Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλείας, et ita quoque legitur in ipso opere Eunomii. Qui locus ut intelligatur, vox οὐσία supplenda est, hoc modo : Ἡ μὲν οὐσία ἀνωτέρω βασιλείας, *Substantia quæ regno superior est*, hoc est, *Substantia quæ transcendit id tempus, quo Deus cæpit dominium in creaturas habere* ; uno verbo, *Substantia æterna*. Quam scripturam veram esse et emendatam facile fatebitur, qui paulo attentius legerit illa quæ præeunt, Basilii verba, ὡς παρ' αὐτῆς δεδιδασκόμενος τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, *quasi ab ipsa Dei substantia edoctus*. Hoc ipso in loco editi γενήσεως. Antiqui libri γενέσεως : quod utrumque dici posse puto, cum affirmaret Eunomius Deum universorum talem esse natura, ut nec gigni nec

(44) Reg. quintus et editi τὴν προτέραν σύγκρισιν. Interpretis *comparationem priorem* : quam et scripturam et interpretationem nemo, opinor, homo probabit. Etenim, si semel reciperetur ejusmodi scriptura, aut interpretatio, palam inde sequeretur Deum universorum saltem posteriorem aliquam comparisonem admisisse : quod ex æquo perne-

gabatur Eunomius. Alii sex libri veteres emendate τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν, *comparationem cum alio* ; et ita quoque edidit homo doctrina præstantissimus Jo. Albertus Fabricius.

(45) Et hic quoque Reg. quintus et editi corrupte μηδὲ σύγκρισιν αὐτῶν ἀξίων. Unde Cornarius : *neque comparisonem ipsorum admittere volens*. Sed in reliquis sex mss. emendate legitur μηδὲ εἰς σύγκρισιν αὐτὸν ἀξίων, *ne ad comparisonem quidem eum admittere dignatus*.

(46) Editi et Reg. quintus ὑποξευγμένος. Alii sex mss. ὑπεξευγμένος.

(47) Codex Colb. et Reg. secundus perinde atque editi τὴν πρὸς αὐτό, et ita quoque habuit Reg. tertius prima manu. Alii tres mss. Regii πρὸς αὐτὴν, *ψυχρότητα* videlicet. Quod optimum esse fateor, si res ex grammaticorum regulis æstimetur, cum de frigiditate sermonem haberi constet. Mihi tamen dubium non est, quin Basilius scripserit αὐτό, ut vitaret ambiguitatem, ne videlicet duæ hæ voces αὐτὴν κοινωνίαν a præpositione πρὸς regi viderentur, *cum ipsa societate*. Ita tamen hunc locum interpretari convenit, ut suppleatur *πρᾶγμα τῆς ψυχρότητος*. Non habet societatem cum *re frigiditatis*, hoc est, cum frigiditate. Sic Phædrus, cum cibum simpliciter significare vellet, eleganter scripsit, *res cibi*.

necessariam et infractam communitatem efficiunt. Etenim si diceret Deum universorum voluntate effecisse, ut nulla secum esset communio; ne sic quidem bonitatis divinæ ratio permetteret, ut fide dignus haberetur is qui ait Patrem ea quæ sibi adsunt, ei, qui ex ipso est, non communicare: sed tamen inesset in dictis consecutio. At dicere lege naturæ esse alienationem, ne ejus quidem est, qui rerum sensibilibus naturam considerarit, per quam non aliena, neque contraria, sed potius conjuncta et cognata a singulis gigni solent.

31. Rursus igitur hic quoque eorum quæ a se dicta sunt repugnantiam mutuam non intellexit. Nam in præcedentibus cum moleste ferret eos qui Unigenitum dicunt Patri similem secundum substantiam, sic scripsit:

EUN. Videntur autem mihi omnino hi qui substantiam nulli dominio subditam, et omni causa superiorem, et ab omnibus legibus liberam cum substantia quæ genita est ac paternis legibus servit, comparare ausi sunt, aut nullo modo rerum naturam considerasse, aut non pura mente de his iudicium fecisse.

BAS. Quomodo igitur nulli dominio subdita, et ab omnibus legibus libera substantia, nunc visa est non ex libero arbitrio id habere, ut nulli comparatur, sed naturæ lege præpediri, atque genitum a communione sui involuntarie repellere, sic ut ob hoc ipsi quoque Unigenito inaccessa sit? Itaque verborum illius repugnantia huc usque progreditur; at quanta est impietas? Dominio quidem nulli mancipatam substantiam **268** Patris eandemque liberam dicit (si tamen dominio nulli subjecta est substantia ea, quæ legi naturæ subjicitur): servilem vero e contrario pronuntiat Unigeniti substantiam, hinc etiam naturæ tollens æqualitatem. Nam cum duæ res sint, creatura et deitas; cumque creatura quidem in servitute ac obedientia ordinata sit, deitas vero in principatu atque dominatione: qui dignitatem tollit dominii, et Filium ad servitutis humilitatem dejicit, nonne manifesto deprehenditur eum per id quoque ad eundem ordinem redigere, atque creaturam omnem? Nec enim profecto hoc illi gloriosum, si conservis præstat. Sed nisi eum regem ac Dominum confiteamur, adeo ut non naturæ submissione, sed voluntatis bonitate obedientiam amplectatur: hoc grave, hoc horrendum, hoc perniciem affert negantibus. Addit autem:

EUN. Leges naturæ sequens ipsa Dei substantia, neque cum alio admittit comparisonem: sed nobis largitur, ut ejus operationem intelligamus digni-

(48) Editi et mss. aliquot non ita antiqui κοινωνίαν τῆς φύσεως ὑποβάλλουσιν, *communione naturæ suggerunt*. Codex Colb. et duo Regii ἀρρήκτον κοινωνίαν ποιοῦσιν, *communione infractam efficiunt*. Alius ms. Reg. ἀρρήκτον κοινωνίαν ποιοῦσιν, *societatem arcanam reddunt*. Lectio, quæ posita est secundo loco, mihi et aptior videtur et verior.

τοιγε οἱ τῆς φύσεως νόμοι οὐχὶ διάστασιν ἀπ' ἀλλήλων Υἱῶ πρὸς Πατέρα, ἀλλ' ἀναγκαίαν καὶ ἀρρήκτον τὴν κοινωνίαν ποιοῦσιν (48). Εἰ μὲν γὰρ βουλήσει ἔλεγε τὸ πρὸς ἑαυτὸν ἀκοινωνήτον κατεσκευασμέναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, οὐδ' οὕτω μὲν ἂν ὁ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ συνεχώρει λόγος πιθανὸν εἶναι τὸν λέγοντα ἀκοινωνήτον εἶναι τὸν Πατέρα τῶν αὐτῶ παρόντων πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ· εἶχε δ' ἂν ὁμοῦς ἀκολουθίαν τὰ εἰρημένα. Νόμῳ δὲ φύσεως λέγειν ὑπάρχειν τὴν ἀλλοτριώσιν, οὐδὲ τὴν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐστι φύσιν ἐπεσκευασμένου· καθ' ἣν οὐχὶ τὰ ἀλλότρια, οὐδὲ τὰ ἐναντία, τὰ οἰκεῖα δὲ μᾶλλον καὶ τὰ προσήκοντα ἀπογενναῖσθαι πέφυκεν ὑφ' ἐκάστου.

31. Πάλιν οὖν καὶ ἐνταῦθα οὐ συνεῖδε τὴν πρὸς ἑαυτὰ τῶν εἰρημένων ἐναντιότητα. Ἐν γὰρ τοῖς κατ' ὅπιν ἀγανακτῶν, πρὸς τοὺς ὅμοιον κατ' οὐσίαν τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ λέγοντας, εἰραῖεν οὕτως·

EYN. Τὴν ἀρχὴν δὲ (49) δοκοῦσί μοι οἱ τὴν ἀδέσποτον, καὶ πάσης μὲν αἰτίας κρείττονα, πάντων δὲ νόμων ἐλευθέραν οὐσίαν τῇ γεννητῇ καὶ νόμοις πατρικοῖς δουλευούσῃ συγκρίνειν τολμήσαντες, ἢ μὴδὲ ὅλως τὴν τῶν ὄλων φύσιν ἐπεσκεψάσθαι, ἢ μὴ καθαρᾶ τῇ διανοίᾳ τὰς περὶ τούτων ποιεῖσθαι κρίσεις.

BAS. Πῶς οὖν ἡ ἀδέσποτος καὶ πάντων νόμων ἐλευθέρα ἀνεφάνη νῦν οὐχ ἔκούσιον ἔχουσα τὸ ἀσύγκριτον, ἀλλὰ νόμῳ φύσεως προειλημμένη, καὶ ἀπροαιρέτως τῆς πρὸς ἑαυτὴν κοινωνίας τὸ γεννητὸν ἀπελαύνουσα, ὥστε διὰ τοῦτο καὶ αὐτῷ τυγχάνειν τῷ Μονογενεῖ ἀπροσπέλαστος; Τοσοῦτον μὲν οὖν ἐν τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ τὸ ἀσύμφωνον· τὸ δὲ ἀσεβὲς ὅσον; Ἀδέσποτον μὲν καὶ ἐλευθέραν τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν προσαγορεύει (εἶπερ οὖν ἀδέσποτος ἡ τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποκύπτουσα)· δουλικὴν δὲ εἶναι ἐξ ἀντιθέτου τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀποφαίνεται, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ὁμότιμον τῆς φύσεως ἀφαιρούμενος. Δύο γὰρ ὄντων πραγμάτων, κτίσεώς τε καὶ θεότητος· καὶ τῆς μὲν κτίσεως ἐν δουλείᾳ καὶ ὑπακοῇ τεταγμένης, ἀρχικῆς δὲ οὐσης καὶ δεσποτικῆς τῆς θεότητος· ὁ ἀφαιρούμενος τῆς δεσποτείας τὸ ἀξίωμα, καὶ εἰς τὸ τῆς δουλείας ταπεινὸν καταβάλλων, οὐχὶ δῆλός ἐστι καὶ διὰ τοῦτο συστοιχοῦντα αὐτὸν τῇ πάσῃ κτίσει δεικνύς; Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο σεμνὸν αὐτῷ, εἰ τῶν ὁμοδούλων προέξει. Ἄλλ' εἰ μὴ βασιλεὺς καὶ Δεσπότης ὁμολογοῖτο, οὐ τῇ τῆς φύσεως ἐλαττώσει, τῇ ἀγαθότητι δὲ τῆς προαιρέσεως καταδεχόμενος τὸ ὑπήκοον· τοῦτο χαλεπὸν καὶ φρικτὸν, καὶ ὀλεθρὸν φέρον τοῖς ἀρνούμενοις. Ὁ δὲ προστίθεισιν·

EYN. Ὅτι τοῖς νόμοις τῆς φύσεως ἐπομένη ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία, οὔτε τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν ἐπιδέχεται, καὶ παρέχει ἡμῖν ἀκόλουθον καὶ προσ-

(49) Codices nonnulli ἀρχὴν δὲ, omisso articulo; et ita in codice Colbertino legitur, in quo jam monimus librum Eunomii inveniri. Illud, τὴν ἀρχὴν, adverbialiter positum esse nemo non videt. Alii mss. et editi τὴν ἀρχὴν δὲ· quod quoque adverbialiter dici notum est.

ήκουσαν τῷ ἰδίῳ ἀξιῶματι νοεῖν αὐτοῖς τὴν ἐνέρ- A
γειαν.

ΒΑΣ. Τοῦτο εἴρηται μὲν ἐκείνω (50) εἰς ἀπόδειξιν
τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ Μονογενοῦς πρὸς τὸν Πατέρα
συνίστησι δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον. Εἰ γὰρ ἀκόλουθον
καὶ προσήκουσαν τῷ ἰδίῳ ἀξιῶματι παρέχει νοεῖν καὶ
τὴν ἐνέργειαν ἢ τοῦ Θεοῦ οὐσία, ἀξιῶμα μὲν ἐστὶν
ἢ ἀγεννησία, ὡς Εὐνομίῳ δοκεῖ· τὸ δὲ αὐτὸ (51)
καὶ οὐσία κατὰ τὸν τούτων λόγον, ἐνέργεια δὲ τοῦ
Θεοῦ ὁ Μονογενῆς, ἢ ἐνεργείας εἰκῶν. Καὶ τοῦτο κατὰ
τὸν τούτων λόγον· ὥστε τούτοις ἀντιλέγειν παρ-
έλκον ἂν εἴη, οὐδὲν ἔχουσιν (52). Ἡ πολλοῦ ἂν τιμη-
σαίμην ἀρνεῖσθαι αὐτοῦς βλασφημίαν ταύτην· πλὴν,
ἐπειδήπερ εἰρήκασιν, ἐξ αὐτῶν τῶν τούτοις εἰρημέ-
νων συλλογισώμεθα, ὅτι εἰς ἀξιῶμα μὲν τοῦ Θεοῦ ἢ
ἀγεννησία (53), τὸ δὲ αὐτὸ καὶ οὐσία, ἀκόλουθος δὲ B
καὶ προσήκουσα τῷ ἀξιῶματι τοῦ Θεοῦ ἢ ἐνέργεια,
αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τούτων ὑπόληψιν,
οἰκεῖος ἄρα καὶ προσήκων τῇ οὐσίᾳ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ.
Καὶ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἡμέτερον. Αὐτὰ γὰρ τὰ τού-
των συνθέντες ῥήματα, ἐπ' αὐτῶν τὴν δεῖξιν ποιού-
μεθα. Τῇ οὐσίᾳ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖ τὸ ἀξιῶμα·
τῷ ἀξιῶματι ἀναλογουῦσά ἐστὶν ἢ ἐνέργεια· τῆς ἐνε-
ργείας εἰκῶν ὁ Μονογενῆς· καὶ ἀνάπαλιν, εἰ τῆς
μὲν (54) ἐνεργείας ὁ Μονογενῆς εἰκῶν, ἢ δὲ ἐνέργεια
τοῦ ἀξιῶματος, τὸ δὲ ἀξιῶμα τῆς οὐσίας, ὁ Μο-
νογενῆς ἐστὶ τῆς οὐσίας εἰκῶν. Οὕτω καὶ αὐτοὶ πολ-
λάκις οἱ ἐργάται τοῦ ψεύδους, ὑπὸ τῆς ἐνεργείας
ἀγγόμενοι, μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ καὶ μὴ βουλόμε-
νοι. Ἐπεὶ καὶ οἱ δαίμονες οὐχὶ εὐαγγελιστῶν ἐποιοῦν C
ἔργον, ἀλλ' ἀντιβλέπειν μὴ δυνάμενοι τῷ τῆς ἀλη-
θείας φωτὶ, ἐβόων· *Οἶδαμὲν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ*
Θεοῦ.

52. Ἰδῶμεν δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα.

ΕΥΝ. Εἴτε γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν δημιουργημάτων
σκοπούμενός τις, ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο

⁹⁶ Marc. 1, 24.

(50) Editi εἰς ἀπόδειξιν ἐκείνω. At mss. ἐκείνω εἰς
ἀπόδειξιν.

(51) Editi τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο. Vox τοῦτο in codici-
bus antiquioribus deest. Ibidem Reg. quartus κατὰ
τὸν τούτου λόγον.

(52) Hic locus visus est homini doctissimo Ducæo
mutilus et mendosus. Sed præstat ejus verba
ascribere, quæ hæc sunt : *Locus est in Græco mutilus, nec ad eum sanandum satis adjuvat Reg. ms. in quo lego, ὡς γε τούτοις ἀντιλέγεις οὐκ ἔχουσιν, etc.* Fateor quidem hunc locum mutilum esse in Regiis tribus mss. perinde atque in libro Ducæi : sed dico eum mihi integrum et emendatum videri in aliis duobus mss. Regiis et in utraque editione Ven. et Paris. et in codice Colbertino : in quibus omnibus legitur ita, ut in contextu videre licet. Puto igitur Basilium ἑλλειπτικῶς, ut sæpe alias, locutum esse, sic ut post οὐδὲν vox ἐναντίον, aut alia quævis similis subaudiatur, quod ita interpretabimur : *Cum nihil habeant quod nobis adversetur : aut si mavis, cum nihil habeant quod nobis opponere possint.* Nec parum hanc conjecturam adjuvat, quod Basilium paulo ante ita scripserit : *Hoc (Eunomii testimonium) sermonem nostrum confirmat.* Et aliquanto infra : *Sic sæpe et ipsi mendacii architecti, rerum perspicuitate adacti, vel inviti veritatem testimonio suo comprobant.* Quod idem est ac si diceret : Tan-

tati propriæ consentaneam esse, atque convenien-
tem.

BAS. Hoc quidem ab eo dictum est, ut Unigeni-
tum a Patre alienum ostendat ; at nostrum sermo-
nem confirmat. Etenim si Dei substantia hoc dat,
ut operationem intelligamus consentaneam conve-
nientemque suæ dignitati, dignitas quædam est in-
genitum, ut Eunomio videtur, rursus id ipsum et
substantia est ex horum sententia, Unigenitus au-
tem operatio est Dei, aut operationis imago ; idque
ex horum doctrina : quare his contradicere super-
fluum fuerit, cum nihil habeant quod nobis adver-
setur. Cæteroquin eos facerem plurimi, si hanc
blasphemiam abnegarent : quoniam tamen dixe-
runt, ex ipsis eorum dictis colligamus, quod, si
quædam Dei dignitas est ingenitum, id autem ipsum
substantia quoque est, consentanea vero est et con-
veniens Dei dignitati operatio ejus, hæc autem est
Christus ex horum sententia, conjunctus igitur ac
conveniens erit substantiæ Dei. Atque horum nihil
nostrum est. Ipsa enim istorum verba componentes,
ex iisdem demonstrationem conteximus. Substan-
tiam, inquit, sequitur Dei dignitas : habet propor-
tionem operatio cum dignitate : operationis imago
est Unigenitus : et vice versa, si Unigenitus imago
est operationis : operatio vero, dignitatis : dignitas
autem, substantiæ, Unigenitus substantiæ erit ima-
go. Sic sæpe et ipsi mendacii architecti, rerum per-
spicuitate coacti, vel inviti veritatem testimonio suo
comprobant. **269** Nam et dæmones non evangelista-
rum faciebant opus : sed tamen cum veritatis lucem
intueri non possent, clamabant : *Novimus te quis sis*
nimirum ille sanctus Dei ⁹⁶.

52. Sed videamus et sequentia.

EUN. Si quis enim, inquit, rem ex creaturis con-
siderans, ope harum ad substantias perducatur,

tum abest, ut Eunomiani quicquam nunc proferant
quod nobis adversetur, ut etiam sententiam nostram
confirmet, eamque ob rerum perspicuitatem testi-
monio suo stabilire cogantur. Quod sequitur, ἢ πολ-
λοῦ ἂν, etc., *cæteroquin eos facerem plurimi, si hanc*
blasphemiam abnegarent, non ita accipi debet, quasi
in his blasphemia aliqua contineatur, cum potius
sermonem suum inde confirmari dicat Basilium : sed
hoc modo : Si Eunomiani malam suam voluntatem,
qua ita loquentes Unigenitum a Patre alienum
ostendere volunt, tandem aliquando abjicerent mu-
tarentque, valde admodum de hoc eos laudarem. Id
autem ita esse facile, opinor, fatebitur, qui ea, quæ
partim jam protulimus, Basilii verba legerit. *Hoc*
quidem, inquit, ab eo dictum est, ut Unigenitum a
Patre alienum ostendat : at nostrum sermonem con-
firmat. — *Καὶ τοῦτο κατὰ τὸν τούτων λόγον.* To-
tus hic locus sic videtur reddendus : *Atque id ex*
eorum doctrina consequitur, ita ut eis superfluum sit
contradicere, cum id non possint. Ac magno quidem
mercerer ut hanc suam impietatem abnegent ; sed
quia eam protulerunt, etc. MARAN.

(53) Editi μὲν Θεοῦ ἀγεννησία. Codex Colb. et
Reg. tertius ut in contextu. Mox iidem codices ἢ
ἐνέργεια. Articulus in editis desiderabatur.

(54) Voculam μὲν addidi ex duobus Regiis codici-
bus.

propterea quod ingeniti creaturam Filium inveniat, A Unigeniti vero, Paracletum, item propterea quod ex Unigeniti præstantia, operationis confirmet diversitatem, ejus etiam diversitatis quæ secundum substantiam est, argumentum certissimum accipit.

BAS. Primum igitur quomodo substantiæ ex creaturis æstinari possint, ego quidem non video. Enim vero potentiam, sapientiamque et artem, non substantiam ipsam indicant creaturæ. Imo ne ipsam quidem opificis potentiam totam necessario declarant; cum nonnunquam fieri possit, ut artifex non omnes vires suas in agendo exserat, sed sæpe remissiolem conatum in operibus artis adhibeat. Quod si totam etiam potentiam transmoverit in opus, ita demum futurum est, ut ejus vires operibus metiamur, non autem fiet ut substantiam, quæ tandem B ea sit, intelligamus. Quod si, quoniam divina natura simplex est atque incomposita, substantiam existimet una cum potestate concurrere, ei, propter innatam Deo bonitatem, dicat totam Patris potentiam ad generationem Filii commotam, atque iterum totam Unigeniti ad substantiam Spiritus sancti, adeo ut ex Spiritu quidem potentia Unigeniti conspiciatur, simulque etiam substantia: rursus vero ex Unigenito, Patris intelligatur et potentia et substantia, advertite quid hinc colligatur. Nam e quibus conatus est substantiæ dissimilitudinem ostendere, ex iis comperitur similitudinem astruere. Etenim si potestas nihil cum substantia habet commune, quomodo ex opificiis quæ effectus sunt potestatis, ad comprehensionem ipsius deductus est? C contra, si idem est substantia et potestas: quod potestatem designat, id profecto substantiam etiam designabit. Proinde opificia non ad substantiæ dissimilitudinem, ut tu dicis, sed ad perfectam similitudinem ducunt. Rursus certe et hic conatus nostram magis quam ipsius sententiam stabilit. Aut enim non habet unde ea quæ dixit demonstret: aut, si e rebus humanis exempla mutuatur, inveniet non ex artificis operibus intelligi a nobis ejus essentiam, sed ex genito genitoris naturam cognosci. Nec enim fieri potest, ut ejus qui domum construxit essentia comprehendatur ex domo: at difficile non est ex genitura genitoris naturam intelligere. Quare si Unigenitus creatura est, Patris nobis essentiam D non exhibet: si vero Patrem nobis notum per se ipsum facit, non creatura est, sed Filius verus, Dei que imago, et substantiæ character. Atque hæc quidem sunt hujusmodi.

τέρρα, οὐχὶ δημιουργημα, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθῆς, καὶ Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα.

(55) E regione vocis ὑπεροχῆς, in margine Regii tertii legitur hoc scholium, ἣν ὑπερέχεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ex præstantia qua superatur a Patre. Sed ait Combefisius, hunc locum sibi videri potius accipiendum de ea præstantia, qua Unigenitus ex Eunomianorum sententia Spiritum superabat.

(56) Irrepsit mendum in editionem Parisiensem negligentia operarum: in qua pro τόνους legitur πόνους.

τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Υἱὸν εὐρίσχωι ποιήμα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς (55) τὴν τῆς ἐνεργείας διαφορὰν πιστούμενος, ἀναμφισβήτητον λαμβάνει καὶ τῆς κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὴν ἀπόδειξιν.

BAS. Πρῶτον μὲν οὖν πῶς δυνατὸν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὰς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι, ἐγὼ μὲν οὐχ ὀρῶ. Δυνάμειος γὰρ, καὶ σοφίας, καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικὰ ἐστὶ ποιήματα. Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησιν, ἐκδεχομένου ποτὲ τὸν τεχνίτην μὴ πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὺν ἐναποθέσθαι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' ὑφειμένους πολλάκις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῖς τόνοις (56) χρήσασθαι. Εἰ δὲ καὶ ὅλην τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνακινήσειε, καὶ οὕτως ἂν ὑπάρχοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀναμετρεῖσθαι, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν, ἣτις ποτὲ ἐστὶ, καταλαμβάνεσθαι. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνηστον τῆς θείας φύσεως τῇ μὲν δυνάμει σύνδρομον τίθεται τὴν οὐσίαν, καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ ὅλην μὲν κεκινήσθαι λέγοι (57) τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ὅλην δὲ πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε ἐκ μὲν τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Μονογενοῦς δύναμιν θεωρεῖσθαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν, ἐκ δὲ τοῦ Μονογενοῦς πάλιν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν τε καὶ οὐσίαν καταλαμβάνεσθαι· σκοπεῖτε τὸ συναγόμενον. Ἐξ ὧν γὰρ ἐπεχείρησε τὸ ἀνόμοιον συστήσαι τῆς οὐσίας, ἐκ τούτων ἐφάνη κατασκευάζων τὴν ὁμοιότητα. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἢ δύναμις πρὸς τὴν οὐσίαν, πῶς ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἅπερ δυνάμειος ἐστὶν ἀποτελέσματα, πρὸς τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὠδηγήθη; εἰ δὲ ταυτὸν οὐσία τε ἐστὶ καὶ δύναμις, τὸ τὴν δύναμιν χαρακτηρίζον χαρακτηρίζει πάντως καὶ τὴν οὐσίαν. Ὡστε τὰ δημιουργήματα, ὡς σὺ φῆς, οὐ πρὸς τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῆς ὁμοιότητος φέρει. Πάλιν μέντοι καὶ τοῦτο τὸ ἐγγεῖρημα τὸν ἡμέτερον μᾶλλον ἢ τὸν αὐτοῦ λόγον συνίστησιν. Ἡ γὰρ οὐδαμῶθεν ἔχει παρασχέσθαι τῶν εἰρημένων τὰς ἀποδείξεις, ἣ εἶπερ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τὰς εἰκόνας λαμβάνοι, εὐρήσει οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τεχνίτου ἐν περινοίᾳ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γινομένου ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννηθέντος τὴν τοῦ γεγεννηκότος φύσιν ἐπιγινώσκοντας. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς οἰκίας τὴν οὐσίαν τοῦ οἰκοδόμου καταλαβεῖν δυνατὸν· ἐκ μέντοι τοῦ γεννήματος νοῆσαι ῥάδιον τοῦ γεγεννηκότος τὴν φύσιν. Ὡστε εἰ μὲν δημιουργημα ὁ Μονογενῆς, οὐ παρίστησιν ἡμῖν τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν· εἰ δὲ γνωρίζει ἡμῖν δι' ἑαυτοῦ τὸν Πατρὸς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καὶ (58) ὑποστάσεως χαρακτήρ.

(57) Codices aliquot λέγει.

(58) Codex Colb. et alii tres Regii ἀλλὰ Υἱὸς καὶ εἰκὼν ἀληθῆς καὶ: quos libros secutus interpres sic vertit: Sed Filius et imago erat vera. Editio utraque Paris. et Ven. cum Reg. sexto ut in contextu. Reg. quartus in margine ita ut edidimus: in contextu vero ἀλλ' Υἱὸς, καὶ εἰκὼν ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ, sed Filius, et vera Dei imago.

33. Ἡ δὲ παρενόηκη (59) τῆς βλασφημίας ὄση; A Καταφρονήσας τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀπειλῆς, ἣν ὁ Κύριος τοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσασι φοβερωτάτην ἐπανετείνατο, δημιουργήματα λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μικροῦ μηδὲ ζῶον αὐτὸ εἶναι διδούς, τοῖς ἀψύχοις, ὡς τὰ πολλὰ, τῆς προσηγορίας ταύτης ἐφαρμοζούσης. Οὐ γὰρ δὴ, ὅτι προέλαβε (60) τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ τὸν Κύριον, καθυφεῖναι τι ἡμᾶς τῆς ἀγανακτήσεως ἄξιον. Οὐ γὰρ παραμυθία τοῦτο τῆς ἀσεβείας, ἀλλὰ προσθήκη τῆς κατακρίσεως. Ἐπεὶ καὶ (61) ὁ Κύριος τὴν μὲν εἰς αὐτὸν βλασφημίαν δι' ἀγαθότητα συνεχώρησε· τὴν δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναπόδραστον εἶναι τοῖς τολμήσασιν ἀπεφώνησε. Πρῶτος τοίνυν τῶν ἀφ' οὗ τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας περιαγγέλλεται ἐπιφυέντων τῇ ἀληθείᾳ, ταύτην ἐτόλμησε τὴν φωνὴν ἀφεῖναι περὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐκ οὐκ τινὸς μέχρι τήμερον ἀκηκόαμεν δημιουργήματα τὸ ἅγιον Πνεῦμα (62) προσειπόντος, ἢ ἐν τοῖς καταλειφθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν λόγοις τὴν προσηγορίαν ταύτην εὐρήκαμεν. Εἰτά φησιν·

EYN. Εἰ ἐκ τῶν δημιουργημάτων ἀνάγοιτό τις πρὸς τὴν τῆς οὐσίας κατάληψιν, εὐρήσει τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν Υἱὸν ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον.

BAΣ. Ἄλλος οὗτος τρόπος τῆς ἀσεβείας (63)· διπλᾶ βλασφημεῖν ἐν ἐνὶ ῥήματι, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουθένωσιν ὡς ὁμολογουμένην λαβόντα, ἐντεῦθεν ὀρμῆσαι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐλαττώσεως. Καὶ, ὡς ἔοικεν, Οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τῆς δόξης ἐλάττωσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀναγγέλλει. Καὶ ὁ μὲν Κύριος περὶ τοῦ Παρακλήτου λέγων, Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, φησὶν· ἡ δὲ κατήγορος γλωττα ἐμπόδιον εἶναι τῷ Υἱῷ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγκρίσεως ἀποφαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶ, ποιητὴς ὁ Υἱὸς (Ἰλεως δὲ ἡμῖν, Κύριε, ἐπὶ τοῖς (64) λαλουμένοις εἴης), τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς μηδεμίαν σεμνότητα τῷ δημιουργήσαντι προστιθέναι, διὰ τοῦτο οὐδὲ συγκρίνεσθαι τῷ Πατρὶ ἄξιος, ἐκ τῆς ὧν ἐποίησεν εὐτελείας τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας ἀφηρημένος

34. Ἄρα ἀκηκόατέ ποτε βλασφημίας χαλεπωτέρας; Ἄρα τις οὕτω περιφανῶς εἰς τὸ ἄφυκτον κρῖμα τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίας κατέπεσε; Μον-

270 33. Jam vero quanta est blasphemiae accessio? Minus eas quas in Evangelio Dominus in Spiritum sanctum blasphemantibus perquam formidandas intentavit⁹⁷, aspernatus, creaturam esse ait Spiritum sanctum; sic ut parum absit, ut ne animal quidem eum esse concedat, cum hac appellatio ut plurimum inanimatis accommodetur. Nec enim profecto, quod hanc istam blasphemiam prius in Dominum evomuit, propterea aliquid nos de indignatione remittere par fuerit. Hoc enim mitigatio non est impietatis, sed condemnationis accessio. Nam et Dominus prolatam in se blasphemiam ob suam bonitatem remisit: at eam quæ in Spiritum sanctum jacitur, audentibus inevitabiliter imputandam pronuntiavit. Primus ergo illorum qui veritatem adorti sunt, ex quo pietatis prædicatio divulgata est, hanc de Spiritu vocem emittere ausus est. Etenim qui Spiritum sanctum creaturam appellavit, audivimus neminem ad hodiernum usque diem, neque in iis quos reliquere libris hanc appellationem invenimus. Itaque dicit:

EUN. Si quis subvehatur e creaturis ad substantiæ comprehensionem, ingenti quidem creaturam Filium inveniet, Unigeniti vero, Paracletum.

BAΣ. Alius hic est impietatis modus. Nimirum dupliciter blasphematur verbo unico, sanctique Spiritus contemptu, quasi res confessa sit, positò, hinc ad demonstrandam Unigeniti imminutionem concitatur. Atque, ut par est, *Cæli* quidem enarrant gloriam Dei⁹⁸: Spiritus vero sanctus imminutionem gloriæ Unigeniti nuntiat. Et Dominus de Paraclete loquens: *Ille*, inquit, *me glorificabit*⁹⁹; at maledica illa lingua Filium per eum impediri pronuntiat, ne cum Patre comparetur. Quoniam enim, inquit, Spiritus conditor est Filius (sis autem nobis, Domine, de iis quæ loquimur, propitius): hic autem talis est, ut decus nullum tribuat conditori, idcirco neque dignus est qui cum Patre comparetur, cum ob eorum quæ fecit vilitatem, dignitatis æqualitate privatus sit.

34. Num unquam audistis blasphemiam gravio-
rem? num quis adeo perspicue in inevitabile judi-
cium ob blasphema in Spiritum sanctum verba

⁹⁷ Matth. xii, 31. ⁹⁸ Psal. xviii, 2. ⁹⁹ Joan. xvi, 14.

(59) Illud, παρενόηκη, debet accipi de eo convicio, quo Spiritum sanctum consecutus est Eunomius: quod tam grave fuit et tam horrendum, ut contumeliam ipsam qua Eunomius Filium affecerat, longe superavit. Hoc ipso in loco mss. nonnulli καταφρονήσας γάρ. Subinde mss. aliquot βλασφημοῦσι.

(60) Editio Ven. et nostri septem mss. προσέλαβε. In quo mirari subit Trapezuntium uno litterulæ additamento ita delusum esse, ut totum ejus loci sententiam corruerit, interpretans hoc modo: *Dominum quoque ad hanc blasphemiam conjunxit.* Non enim Eunomius, ut verbis utar interpretis, Dominum ad hanc blasphemiam conjunxit: sed Spiritum sanctum. Recte igitur et emendate, ut

monet Ducæus, in editionibus Basiliensi et Steph. pro προσέλαβε legitur προέλαβε: *Non enim quoniam hoc convicio Dominum prius insecutus est, minus indignari debemus.* Rectam illam et emendatam scripturam secuti sunt typographi Parisienses: quos nos imitamur.

(61) Editi Ἐπεὶ καὶ. Antiqui duo libri Ἐπειδὴ καὶ. Mox Reg. quatuor τὴν μὲν εἰς ἑαυτόν.

(62) Editi μέχρι σήμερον ἀκηκόαμεν δημιουργήματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Paulo aliter in mss. nostris, uti ex contextu perspicui potest.

(63) Antiqui duo libri τρόπος τῆς βλασφημίας, *modus blasphemiae.*

(64) Codices duo ἐπὶ τοῖς. Illud, ἐπὶ, in excusis deest.

collapsus est? Unius Montani fuerat adeo in Spiritum sanctum insanire, eumque tum nominibus humilibus dedecorare, tum ipsius naturam ita deprimere, ut ea dicat ignominiam conditori affricari. Imo vero et ille, ne sui ipsius deiceret fastum, utique de Spiritu aliquid humiliter dicere cavisset. Sed de hoc quidem per otium dicemus. Illud vero cui non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisa sit, nec quidquam **271** sit in rerum natura, quod ad Filium pertineat, et a Patre alienum sit? *Omnia enim, inquit, mea tua sunt, et tua mea*¹. Quomodo igitur Spiritus causam Unigenito soli attribuit, et ad ejus accusandam naturam hujus creationem usurpat? Quod si duo principia inter se adversa inducens, hæc dicit, una cum Manichæo et Marcione conteretur; sin autem statuit ab uno pendere omnia, quod a Filio factum esse dicitur, id ad primam causam refertur. Quare, etsi omnia per Deum Verbum ad esse producta fuisse credimus, tamen universorum Deum omnium causam esse non negamus. Qui autem fieri potest, ut non aperte periculosum sit, Spiritum a Deo dirimere? cum partim quidem Apostolus conjuncte nobis tradat; et modo Christi, modo Dei Spiritum dicat, ubi scribit: *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*²; et rursus: *Vos autem non spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo est*³: partim vero Dominus Spiritum veritatis nominet⁴; quippe ipse est veritas, proceditque a Patre. At hic ad destructionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, ut Spiritum aufert a Patre, ita eum unice Unigenito ad gloriæ eversionem attribuit, ipsum contumelia, ut sibi videtur, afficiens. Nam in retributionis die nullam ob prava dogmata ultionem exspectat.

ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασιν (73) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως ἀναμένων.

¹ Joan. xvii, 10. ² Rom. viii, 9. ³ I Cor. ii, 12.

(65) Editi ἂν ταπεινῶς. At mss. tres ἂν τὸ ταπεινῶς. Ibidem editi μὴ τῦφον ἑαυτοῦ καταβάλλοι. At mss. antiquiores ut in contextu.

(66) Verbum ἐροῦμεν reperiri quidem in editis et in aliquibus mss. non diffiteor: mihi tamen dubium non est, quia melius absit, tum quod per se facile a quolibet suppleri potest, tum quod in vetustioribus mss. non invenitur. Ex his autem verbis, nisi valde fallor, colligi merito potest, librum tertium non nisi aliquanto post duos priores a Basilio conscriptum fuisse.

(67) Illud, καὶ κατηγορήματα τῆς φύσεως, etc., et ad ejus accusandam naturam, etc., mihi videtur accipi posse hoc modo: Eunomius, cum ait ab Unigenito creatum Spiritum, verbis quidem videri potest naturam Unigeniti extollere: sed re tamen eam deprimat. Ita enim dicit creatum ab Unigenito Spiritum, ut simul affirmet Unigenitum a Patre creatum esse: in quo valde admodum deprimi Filii naturam atque dejici nemo non videt. Ejus rei et aliam causam inventurum puto, qui librum Eunomii diligenter legerit.

Α τανοῦ ἦν μόνου τοσοῦτον μαῖνῆσαι κατὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ὀνόμασί τε αὐτὸ ταπεινῶς καθυβρίσαι, καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξευτελίσαι, ὥστε ἀδοξίαν εἶπειν τῷ πεποιηκότι προστρίβασθαι. Μᾶλλον δὲ κακείνος ἔφυγεν ἂν ταπεινῶς (65) εἶπειν τι περὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν μὴ τὸν τῦφον ἑαυτοῦ καταβάλλοι. Καὶ περὶ μὲν τούτου κατὰ σχολὴν ἐροῦμεν (66). Ἐκεῖνο δὲ τίμι τῶν πάντων ἀδελφον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν ταῖς οὐσί τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἠλλοτριώται; Πάντα γὰρ, φησί, τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προστίθῃσι, καὶ κατηγορήματα τῆς φύσεως (67) αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν, δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις, ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκίωνος συντριβήσεται: εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὡστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύωμεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. Πῶς δὲ οὐ (68) φανερόν ἔχει τὸν κίνδυνον διαιρεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς γράφει: *Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ* καὶ πάλιν: *Ἑμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε* (69), ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ: τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος (70): ἐπειδὴ αὐτὸς (71) ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἄλλ' οὗτος, εἰς καθαιρέσιν τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφαιρεῖ μὲν αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Μονογενεῖ διαφερόντως ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης προστίθῃσιν, ἐφυβρίζων, ὡς οἴεται (72), οὐδεμίαν ἐκδίχῃσιν

⁴ Joan. xv, 26.

(68) Reg. quartus Πῶς οὖν οὐ.

(69) Editi et mss. non pauci ut in contextu. At Reg. quartus Ἑμεῖς δὲ... ἐλάβομεν, *Nos autem non spiritum mundi accepimus*; et ita apud Paulum legitur Epistola I ad Corinth. ii, 12, quod ex eo evenisse videtur, quod librarius putaverit ita apud Basilium scribi oportere, uti apud Paulum legebatur.

(70) Τοῦ Κυρίου... λέγοντος. Verte: *Cum Dominus dicat Spiritum veritatis (ipse enim est veritas), et a Patre procedit.* MARAN.

(71) Editi et mss. omnes αὐτὸς, ubi tamen ex grammaticæ regulis scribi oportuisset αὐτὸ, Πνεῦμα videlicet: sed scripsisse Basilium αὐτὸς puto, quod vir sanctissimus respiceret ad locum Joannis xv, 26, ubi vox Παράκλητος adhibetur.

(72) Colb. secunda manu ἐφυβρίζων ὡς οἴον τε, quantum in se est.

(73) Editio Paris. et mss. nonnulli πονηροῖς ῥήμασι καὶ νοήμασι, ob prava verba et cogitata. At editio Ven. et codices antiquiores Colb. et Reg. tertius simpliciter ut in contextu.

ΚΑΤ' ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Γ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (74).

CONTRA EUNOMIUM LIBER TERTIUS

DE SPIRITU SANCTO.

1. ΒΑΣ. Μόλις ποτὲ (75) κορεσθεὶς τῶν εἰς τὸν Ἀ
Μονογενῆ βλασφημιῶν, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετ-
ελήλυθεν, ἀκόλουθα τῇ ὅλῃ αὐτοῦ (76) προαιρέσει
καὶ περὶ τούτου διαλεγόμενος· γράφει δὲ οὕτως·

ΕΥΝ. Ἀρχούντων δὲ ἡμῖν τοσούτων περὶ τοῦ
Μονογενοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἶη καὶ περὶ τοῦ Παρα-
κλήτου λοιπὸν εἰπεῖν· οὐ ταῖς ἀνεξετάστοις τῶν πολ-
λῶν ἀκολουθοῦντας δόξαις, τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐν ἅπασι
φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ' ὧν τρίτον αὐτὸ ἀξιῶ-
ματι καὶ τάξει μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει
πεπιστεύκαμεν.

ΒΑΣ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴεται δεῖν τῇ ἀπλῇ καὶ
ἀνεπιτηδεύτῳ πίστει τῶν πολλῶν ἐμμένειν, ἀλλὰ
τεχνικοῖς τισι καὶ σεσοφισμένοις λόγοις πάλιν πρὸς
τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ παρακρούεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἰκα-
νῶς ἐξ ὧν εἶπεν ἐδήλωσεν. Ἀτιμάζων γὰρ τὴν τῶν Β
πολλῶν δόξαν, ἣ δόξάζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσ-
ποιεῖται τὴν τῶν ἁγίων φυλάσσειν διδασκαλίαν, καὶ
τοὺς ταύτην αὐτῷ παραδεδωκότας ἀποσιωπᾶ, καὶ
νῦν, ἅπερ κἀν τοῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγοις ποιῶν
ἀπεδείχθη. Εἰτά φησι παρὰ μὲν τῶν ἁγίων μεμαθη-
κέναι τὸ τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιῶματι, παρ'
ἑαυτοῦ δὲ πεπιστευκέναι τὸ καὶ (77) τρίτον εἶναι τῇ
φύσει. Τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν δι-
δασκαλίαν πεποίηται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει (78). Ἄρα
γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος, τὰς περὶ τῶν
θεῶν δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; Τίς γὰρ
ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιῶματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρ-

1. ΒΑΣ. Vix tandem blasphemis in Unigenitum ex-
satiatus, ad Spiritum sanctum ita transiit, ut de eo
etiam consentaneum toti suo proposito sermonem
instituat. Scribit autem sic :

EUN. Cum autem hæc nobis de Unigenito suf-
ficient, consequens fuerit ut jam de Paraclete quo-
que dicamus, non vulgi opiniones temerarias se-
cuti, sed sanctorum in omnibus doctrinam ser-
vantes : a quibus cum didicerimus eum dignitate et
ordine tertium, tertium quoque natura esse credi-
mus.

ΒΑΣ. Quod quidem non putet oportere in simplici
ac nuda multorum fide permanere, sed artificiosis
quibusdam ac captiosis rationibus veritatem
rursus ad id, quod sibi videtur, detrudere, satis
ex iis quæ protulit verbis ostendit. **272** Nam mul-
torum opinione contempta, qua Spiritum sanctum
glorificant, simulat tenere se sanctorum doctrinam :
at eos qui eam ipsi tradiderunt, tacet, etiam nunc
faciens ea ipsa, quæ ab eo dum de Unigenito ser-
monem haberet, facta esse demonstratum est.
Deinde dicit a sanctis quidem se didicisse tertium
esse ordine et dignitate Spiritum; a se ipso vero
credere, natura quoque tertium esse. Qui vero sint
sancti illi, et in quibus scriptis hanc doctrinam
ediderint dicere non potest. Fuitne unquam homo
sic audax, qui divinorum dogmatum innovationes
induceret? Cur enim necesse est, si dignitate ac

(74) Titulus, ut sit, alius est in aliis codicibus. C
Regii quartus et sextus τοῦ αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον,
περὶ Πνεύματος, ejusdem adversus Eunomium, de
Spiritu. Reg. secundus τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Βασιλείου
πρὸς Εὐνόμιον, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ejusdem
magni Basilii adversus Eunomium, de sancto Spiritu.
Reg. tertius et Colb. simpliciter περὶ τοῦ Πνεύμα-
τος τοῦ ἁγίου, de Spiritu sancto. Dubius et incer-
tus visus est hic liber quibusdam. Ita enim scri-
ptum invenitur in ora codicum Regionum quarti et
sexti : Τινές φασὶ τοῦτον τὸν λόγον μὴ εἶναι τοῦ
ἁγίου Βασιλείου, διὰ τὸ φέρεσθαι ῥητά τινα ἐν αὐτῷ,
τριχύτερα εἶναι δοκοῦντα, οἷς ἐν οὐδενὶ φαίνεται

τῶν ἰδίων συγγραμμάτων χρησάμενος. Dicunt non-
nulli hunc librum sancti Basilii non esse, quod in eo
reperiantur verba quædam, quæ videntur duriora,
quibus non comperitur in alio ullo operum suorum
usus fuisse. Ea de re in Præfatione.

(75) Editi Μόλις δέ. Vocula δέ in mss. antiquio-
ribus deest. Statim Reg. quintus et editi μονογενῆ
Υἱόν. Sed in aliis mss. vox Υἱόν non legitur.

(76) Reg. quartus ὅλη ἑαυτοῦ. Aliquanto infra
mss. tres ἀκολουθοῦντες... φυλάσσοντες.

(77) Editi καὶ τό. Antiqui duo libri τὸ καί.

(78) Has tres voces, εἰπεῖν οὐκ ἔχει, ex quatuor
codicibus Regiis addidimus.

ordine tertius est Spiritus, natura quoque eum esse tertium? Dignitate quidem secundum esse a Filio, tradit fortasse pietatis sermo; at natura tertia uti, neque ex sanctis Scripturis edocti sumus, neque ex prius dictis ulla consecutione colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est: dignitate vero, quoniam origo ejus est et causa, ea re quod ipsius est pater, et quoniam per ipsum accessus aditusque est ad Deum et Patrem, non autem natura secundus, quoniam deitas in utroque una est: ita profecto et Spiritus sanctus, etsi tum ordine tum dignitate secundus a Filio est (ut tandem hoc etiam concedamus), tamen non jure sequi ut sit alienæ naturæ, hinc patet. Nimirum angeli omnes ut appellationem unam, ita etiam eandem omnino inter se naturam habent: sed tamen ex iis alii quidem præfecti sunt gentibus, alii vero unicuique fidelium adjuncti comites sunt. Quanto autem gens tota uni viro præstat, tanto certe necesse est angeli alicui genti præsentis dignitatem dignitate alterius cui viri privati tutela conceditur majorem esse. Quod autem unicuique fidelium adsit angelus velut pædagogus quidam et pastor vitam dirigens, nemo contradicet, qui meminerit verborum Domini, qui ait: *Ne contemnatis unum ex his pusillis, eo quod angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui*

χει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῆ φύσει; Ἀξιωματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος (79)· φύσει δὲ τρίτη χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ τῶν πρῆσειρημένων (80) κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν, δεύτερος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου· καὶ ἀξιωματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι αὐτοῦ πατέρα (81), καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος (82) καὶ προσαγωγή τρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία· οὕτω δὲ λουῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν Υἱὸν τῆ τε τάξει καὶ τῷ ἀξιωματι (ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν [83]), οὐκέτ' ἂν εἰκότως, ὡς ἀλλοστρίας ὑπάρχον φύσεως, ἀκολουθεῖν (84), ἐκαίθεν δῆλον. Ἄγγελοι πάντες ὡς περ προσηγορίας μιᾶς, οὕτω καὶ φύσεως πάντως τῆς αὐτῆς ἀλλήλοις τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὁμῶς οἱ μὲν αὐτῶν ἔθνῶν προεστήκασιν, οἱ δὲ ἐν ἑκάστῳ τῶν πιστῶν εἰσι παρεπόμενοι. Ὅσῳ μόντοι προτιμότερον ἔθνος ὅλον ἐνὸς ἀνδρὸς, τοσοῦτω δήπου μείζον ὑπάρχειν ἀνάγκη, ἀξίωμα τοῦ ἐθνάρχου ἀγγέλου παρὰ τὸ τοῦ ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένου (85). Τὸ δὲ συναῖναι ἐκάστῳ τῶν πιστῶν ἄγγελον, οἷον παιδαγωγὸν τινα καὶ νομέα τὴν ζωὴν διευθύνοντα, οὐδεὶς ἀντερεῖ, μεμνημένος τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, εἰπόντος· *Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν ἐλαχίστων τούτων, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ*

(79) Locum nullum esse arbitror, aut ipsius Basilii aut aliorum sanctorum Patrum, de quo acrius in concilio Florent. disputatum sit, quam de illo, ἀξιωματι μὲν γὰρ, etc. Latini, ut patet ex sess. 20, proferebant codicem vetustissimum in quo sic legebatur: Ἀξιωματι μὲν γὰρ δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον, etc. *Dignitate namque secundum esse a Filio, cum habeat esse ab ipso, atque ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa dependeat* (sermo pietatis tradit). Græci vero hæc verba, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, et sequentia usque ad vocem ἐξημμένον, in suo libro vetustissimo quoque et optimo deesse affirmabant; hodieque in editis et in nostris septem mss. desunt. Sequitur in Græco, non procul ab initio sessionis 20, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, tradit pietatis sermo: sed hic Græci voculam ἴσως omissam esse, aut potius sublataam conquerebantur. Consentit cum libro Latinorum noster Regius secundus, in quo vox ἴσως deest: consentiunt vero cum libro Græcorum tum editi tum reliqui sex mss. in quibus omnibus hæc vox ἴσως invenitur. Monere libet, illa, Ἀξιωματι μὲν γὰρ, etc., paulo aliter legi sessione 21, pag. 314, sed ita tamen. ut eadem plane sententia efficiatur.

(80) Nostri libri antiquiores ἐκ τῶν εἰρημένων. Ibidem mss. nonnulli συλλογίζεσθαι,

(81) Editio Paris. αἰτία τοῦ εἶναι ὁ Πατήρ. Reg. secundus αἰτία τὸ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Reg. tertius αἰτία τοῦ εἶναι πατέρα αὐτοῦ. Reg. quartus αἰτία τῷ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Alii tres mss. Regii et editio Ven. αἰτία τοῦ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Quid autem in hac lectionum varietate sentiam, aperiam paucis. Igitur non valde admodum dubito, quin typographi Parisienses, inesse vitii aliquid in voce πατέρα de suo suspicati, πατήρ ediderint: ego tamen, cum vox πατέρα et in editione Ven. et in omnibus libris veteribus inveniatur, eam retinendam esse arbi-

tror. Combefisius ait quidem legisse se in uno codice patēr· sed ego qui Regios codices legi et ipse, in ullo nihil tale reperi. Ex his autem omnibus quas exscripsi lectionibus mihi nulla tam placet quam quæ in Reg. quarto conspicitur, non solum quod ex ea effici videatur idonea sententia, sed quod lectione Regii secundi confirmetur. Monui enim legi eo in libro, αἰτία τὸ εἶναι αὐτοῦ πατέρα· ubi videre facile est, librarium aliud cogitantem τὸ scripsisse pro τῷ· quæ ipsa est scriptura Regii quarti, quoniam principium ejus est et causa per hoc, quod ipsius pater est. Hoc nostrum iudicium adjuvat, quod eodem plane modo Basilius locutus sit lib. II, num. 16, cum ita scripsit, τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ea re quia archetypum est. Et infra ita quoque scribit num. 6: τῷ εἶναι εἶναι τὸν Μονογενῆ, eo quod unus sit Unigenitus.

(82) Editi ἡ πρόσοδος. At Regii tres mss. ἡ πρόσοδος. Nec ita multo post Reg. secundus εἰ καὶ ὑποβέβηκε τὸν.

(83) Et de illis quoque, ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν, magno partium studio controversum est in concilio Florentino, pag. 340. Sic autem scriptum invenimus in Colb. et in Regiis secundo et tertio, ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν: in aliis vero quatuor mss. Regiis hoc modo, ἵνα ὅλως καὶ συγχωρήσωμεν, vel ἔν' ὅλως, etc., et ita quoque legitur in editionibus Ven. et Paris.

(84) Editi et duo mss. φύσεως καὶ τὸ ἀκόλουθον. Reg. secundus φύσεως ἀκολουθεῖν, non ἀκολουθεῖν, ut sibi falso visus est legere vir cæteroqui doctissimus Combefisius. Reg. sextus ἀκολουθεῖν. Reg. tertius φύσεως ἀκολουθεῖν, bene. Aliquanto post vox ἀλλήλοις in multis mss. deest.

(85) Editi et aliquot mss. ἀγγέλου, παρὰ τὸ τοῦ ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένου. Reg. tertius et Colb. ἀγγέλου, τῶν ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένων. Reg. secundus ἀγγέλου, παρὰ τὸν ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένων.

παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου **A** τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ὁ Ψαλμῶδός φησὶ· Παρεμβαιεῖ ἄγγελος Κυρίου κῆλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν· καὶ, Ὁ ἄγγελος ὁ ῥυσάμενός (86) με ἐκ νεότητός μου· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅτι δὲ πάλιν εἰσὶ τινες ἄγγελοι καὶ ὄλων ἐθνῶν προεστῶτες, Μωσῆς ἡμᾶς διδάσκει διὰ τῆς ὠδῆς λέγων· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ. Καὶ ὁ σοφὸς Δανιὴλ ἐν τῇ τοῦ ἀγγέλου ὀπτασίᾳ ἤκουσεν αὐτοῦ λέγοντος ὅτι, Ἀρχῶν βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξεναντίας μου· καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχόντος βασιλέως Περσῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν ὁ αὐτός· Καὶ ὁ ἀρχὼν (87) τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο. Ἄλλὰ **B** καὶ ἀρχιστράτηγός τις (88) τῆς δυνάμεως Κυρίου λέγεται, ὁ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου φανερωθείς. Καὶ πάλιν τινὲς λέγονται λεγεῶνες τῶν ἀγγέλων, τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς· Ἡ δοκεῖτε (89) ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι ὡδε πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; Ὁ τοίνυν ἀρχιστράτηγός τῶν ἐν ταῖς λεγεῶσι κατατεταγμένων ἀγγέλων ἀρχὼν ἐστὶ δηλονότι.

2. Πρὸς τί οὖν ὁ λόγος ἡμῖν φέρει; Ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι δευτέρον ἐστὶ καὶ τρίτον, τοῦτο καὶ τὴν φύσιν ἐτέραν ἔχει. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ὁ μὲν τις αὐτῶν ἀρχὼν, ὁ δὲ ὑπὸ ἡχοῦ, ἄγγελοι δὲ ὁμοῦ τῇ φύσει πάντες· καὶ κατὰ **C** μὲν τὸ ἀξίωμα ἢ διαφορά, κατὰ δὲ τὴν φύσιν ἢ κοινωνία (καὶ γὰρ Ἀστὴρ ἀστέρως διαφέρει ἐν δόξῃ· φύσις δὲ πάντων ἀστέρων μία· καὶ πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, τουτέστιν, ἀξιωματῶν διαφοραὶ· φύσις δὲ ὁμοία τῶν δοξαζομένων)· οὕτω δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴ καὶ ἀξιώματι καὶ τάξει (90) ὑποβέβηκεν, ὡς λέγουσι (παρελήφαμεν γὰρ αὐτὸ, φησὶ, τρίτον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀριθμούμενον· αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος παραδεδωκότος τὴν τάξιν ἐν οἷς εἶπε· Πορευθέντες, βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος)· ἀλλ' εἰς φύ-

*in caelis est*⁶. Et Psalmista dicit : *Castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium* **273** *ipsum*⁷ ; et : *Angelus qui liberavit me a juventute mea*⁸ ; et quaecunque ejusdem generis sunt. Quod autem rursus sint angeli quidam qui gentibus integris praepositi sunt, docet nos per canticum Moses, dum ait : *Quando dividebat Altissimus gentes, quando disperisit filios Adam, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum suorum*⁹. Et sapiens Daniel in visione angeli audivit ipsum dicentem : *Princeps regni Persarum stetit ex adverso mihi : et ecce Michael unus de principibus primis venit, mihi auxiliaturus : et ipsum reliqui illic cum principe rege Persarum*¹⁰. Et paulo post ille ipse ait : *Et princeps Graecorum veniebat*¹¹. Sed et copiarum Domini imperator ac dux dicitur, is, qui Jesu Nave ad Jordanem manifestatus est¹². Et rursus legiones quaedam angelorum dicuntur, Domino discipulis dicente : *An putatis quod non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi hic plus quam duodecim legiones angelorum*¹³? Qui igitur dux est exercitus eorum angelorum qui in legionibus recensentur, ille profecto princeps est.

2. Quorsum igitur haec oratio? Quod non continuo, si quid ordine ac dignitate secundum est, aut tertium, id et naturam alteram habet. Quemadmodum enim inter angelos princeps alius est, alius subditus, et tamen natura angeli sunt omnes : et in dignitate quidem diversitas est, in natura vero communitas (siquidem *Stella a stella differt in gloria*¹⁴, natura vero stellarum omnium una est ; atque multae mansiones sunt apud Patrem¹⁵, hoc est, dignitatum diversitates, glorificatorum vero natura una) : sic profecto et Spiritus sanctus, etsi dignitate inferior est atque ordine, ut aiunt (accepimus enim ipsum, inquit, tertium a Patre et Filio numeratum ; cum Dominus ipse in traditione salutaris baptismatis tradiderit ordinem, his verbis : *Euntes baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*¹⁶) ; at in quamdam naturam tertiam a Filio et Patre eje-

⁶ Matth. xviii, 10. ⁷ Psal. xxxiii, 8. ⁸ Gen. xlviii, 16. ⁹ Deut. xxxii, 8. ¹⁰ Dan. x, 13. ¹¹ ibid. 29. ¹² Josue v, 14. ¹³ Matth. xxvi, 53. ¹⁴ I Cor. xv, 41. ¹⁵ Joan. xiv, 2. ¹⁶ Matth. xxviii, 19.

(86) Codices non pauci ὁ ῥυσάμενός.

(87) Editi καὶ ἀρχων. At mss. multi καὶ ὁ ἀρχων. Mox mss. duo ἀρχόντος Περσῶν.

(88) Sic Reg. secundus et sextus. Vocula τις inepte bis legebatur in vulgatis.

(89) Editio Paris. ἢ δοκεῖς. Editio Ven. et septem nostri mss. ἢ δοκεῖτε.

(90) Antiqui quatuor libri ἀξιώματι ὑποβέβηκε καὶ τάξει, alio ordine. Quod sequitur, ὡς λέγουσι, de eo quoque inter se dissidebant Graeci et Latini, ut videre est in concilio Florentino, pag. 341. Legas velim sessiones 19, 20, 21, 22, 23, aut certe paginas 340 et 341, ex quibus quid differrent utriusque libri Graecorum et Latinorum disci potest. Haec voces, ὡς λέγουσι, ut ad propositum me referam, reperiebantur in libro Graecorum ; hodieque leguntur in Regiis tertio, quarto et quinto et in Colb. perinde atque in editionibus Veneta et Parisiensi :

D aberant vero a libro Latinorum, quemadmodum nunc absunt a Reg. secundo. Eaedem voces, ὡς λέγουσι, ut aiunt, inveniuntur quidem in Reg. sexto : sed solum secunda manu. Vocula ὡς in Reg. primo deest : sed verbum λέγουσι eo in codice legitur. Suspiciari fortasse possit quispiam Combefisium lectionem libri Graecorum secutum esse. Postquam enim illa, *Παρελήφαμεν γὰρ*, etc., sic interpretatus est, *accepimus enim eum tertium*, haec ad ejus loci sensum declarandum subjungit : *Dato hoc Basilivus Eunomio, negat illatum, non esse ejusdem ac Pater naturæ*. Non enim si quid damus, sequitur ut id etiam concedamus, aut confiteamur. Basilivus ergo hoc dare potuisset Eunomianis, tertium esse Spiritum, et tamen id non concedere, nec confiteri. Utut haec sunt, non aliter Graeci quam Combefisius hunc locum intellexere.

etum eum fuisse nusquam didicimus. Nam cum res duæ dicantur, deitas et creatura, dominium et servitus, potentia sanctificans, et quæ sanctificatur, potentia possidens suapte natura virtutem, et quæ eam ex arbitrio comparat; qua in parte Spiritum locabimus? Inter eos qui sanctificantur? at ipse est sanctificatio. An inter eos qui præclaris ac egregiis facinoribus virtutem adepti sunt? at bonus natura est. An inter eos qui ministrant? at alii sunt spiritus ministratorii, qui ad ministerium mittuntur¹⁶. Non ergo principalem natura Spiritum, fas est nobis conservum dicere, neque una cum creaturis numerare eum, qui in divina et beata Trinitate pariter **274** numeratur. Principatus enim et potestates, ac reliquæ ejusmodi creaturæ, quæ ex attentione ac studio sanctificationem habent, dici natura sanctæ jure non possunt. Ita enim bonum appetunt, ut pro ratione amoris in Deum sui, sanctitatis mensuram accipiant. Et sicuti ferrum in medio igne positum, ferrum quidem esse non desinit, sed ob vehementissimam cum igne conjunctionem ignitum factum, omnemque ignis naturam in se ipsum recipiens, tum colore, tum efficacia in ignem transit: sic et sanctæ potestates ex communicatione quam habent cum eo qui natura sanctus est, ejusmodi sanctimoniam habent quæ jam pervaserit per totam earum substantiam, in eaque coaluerit. Ipsæ autem in eo a sancto Spiritu differunt, quod hujus natura sanctitas est: illis vero ex participatione inest sanctimonia. Quibus autem inest bonum instaurativum et aliunde collatum, ea sunt mutabilis naturæ. Non enim excidisset Lucifer, qui mane oritur¹⁷, nec esset in terra contritus, si deterioris conditionis recipiendæ non fuisset capax natura. Quomodo igitur pium est inter creaturas Spiritum collocare, qui intervallo tanto a creaturis separatus est? Creatura enim ita comparata est, ut si progressum aliquem fecerit, placueritque Deo, pro mercede sanctificationem accipiat, quandoquidem libero utitur arbitrio, potestque in utramque partem inclinari, ad boni ac mali electionem; Spiritus autem sanctus fons est sanctificationis. Et quemadmodum natura sanctus est Pater, natura itidem sanctus est Filius: ita quoque Spiritus ille veritatis natura sanctus est; ob idque donatus est etiam sancti appellatione, eaque peculiari ac propria.

3. Itaque, si sanctitas ei natura est, sicuti Patri et Filio, quomodo tertiæ ac alienæ naturæ est? Ob

¹⁶ Hebr. 1, 14. ¹⁷ Isa. xiv, 12.

(91) Antiqui tres libri θεότητος τε καί. Vocula τε deest in vulgatis.

(92) Codices duo συναριθμούμενον.

(93) Regii secundus et quartus ε̄ πρώτῳ.

(94) Editi φύσει τε. Antiqui tres libri φύσει ε̄σ̄. Ibidem Reg. tertius καί μεταρῶν τὴν ἐφ' ἑκάτερα, corrupte.

(95) Editiones Ven. et Basil. cum Regiis quarto et quinto πῶς τρίτον, quomodo tertius est. Reg. tertius habet quoque πῶς τρίτον, sed secunda manu,

σιν τινὰ τρίτην ἀπὸ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐκβαλλόμενον, οὐδαμοῦ μεμαθήκαμεν. Δύο γὰρ λεγομένων πραγμάτων, θεότητος τε καὶ (91) κτίσεως, καὶ δεσποτείας καὶ δουλείας, καὶ ἁγιαστικῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἁγιαζομένης, τῆς τε ἐκ φύσεως ἐχούσης τὴν ἀρετὴν καὶ τῆς ἐκ προαιρέσεως κατορθούσης, ἐν ποίᾳ μερίδι τὸ Πνεῦμα τάξομεν; Ἐν τοῖς ἁγιαζομένοις; ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἁγιασμός. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐξ ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν κτωμένοις; ἀλλὰ φύσει ἐστὶν ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐν τοῖς λειτουργικοῖς; ἀλλ' ἕτερα εἰσι λειτουργικά πνεύματα πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα. Οὐ τοίνυν ὁμόδουλον ἡμῖν λέγειν αὐτὸ θεμιτὸν, τὸ ἡγεμονικὸν τῇ φύσει, οὔτε τῇ κτίσει συναριθμεῖν, τὸ τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι συναριθμούμενον (92). Ἀρχαὶ μὲν γὰρ, καὶ ἐξουσίαι, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κτίσις, ἐκ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσαι, οὐκ ἂν εἰκότως φύσει ἅγιοι εἶναι λέγοντο. Ἐπορευόμενοι γὰρ τοῦ καλοῦ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ μέτρου τῆς ἀγιωσύνης μεταλαμβάνουσι. Καὶ ὡσπερ ὁ σίδηρος, ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ κείμενος, τὸ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβέβληκε, τῇ δὲ σφοδρότατῃ πρὸς τὸ πῦρ ὁμιλίᾳ ἐκπυρακτωθεὶς, καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος, καὶ χρώματι καὶ ἐνεργίᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβηκεν· οὕτω καὶ αἱ ἅγιοι δυνάμεις ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κεχωρηκότα ἦδη καὶ συμπεφυσιωμένον τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὕτη, ὅτι τῷ μὲν φύσις ἡ ἀγιωσύνη, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἀγιαζεσθαι. Οἷς δὲ ἐπισκευαστὸν καὶ ἐτέρωθεν ἐπιδεδομένον ὑπάρχει τὸ ἀγαθόν, τῆς μεταπτωτῆς εἰσι φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσεν ὁ Ἑωσφόρος ὁ πρώτῳ (93) ἀνατέλλων, οὔτε συνετρίβη ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ φύσει ὑπῆρχε τοῦ χειρόνος ἀνεπίδεκτος. Πῶς οὖν εὐσεβὲς τῇ κτίσει αὐτὸ συντάττειν, τοσοῦτῳ μέτρῳ διορισμένον τῆς κτίσεως; Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πέφυκεν ἄθλον προκοπῆς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσα, φύσει δὲ (94) χρωμένη αὐτεξουσίᾳ, καὶ μεταβρέπειν ἐφ' ἑκάτερα δυναμένη, πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ χειρόνος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πηγὴ ἁγιασμοῦ. Καὶ ὡσπερ φύσει ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱός, οὕτω φύσει ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας· διὸ καὶ ἐξαιρέτου καὶ ἰδιαζούσης τῆς τοῦ ἁγίου προσηγορίας ἡξίωται.

3. Et oñ φύσις αὐτῷ ὁ ἁγιασμός ἐστίν, ὡσπερ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πῶς τρίτης (93) ἐστὶ καὶ ἀλλοτρίας

licet antiqua. Codex vero Colb. et alii tres mss. Regii cum editione Paris. πῶς τρίτης, quomodo tertiæ, etc. Persuasissimum est mihi, eos quos Græci et Latini in concilio Florentino proferebant libros, uno inter se consensu habuisse, πῶς τρίτης, quomodo tertiæ. Etenim si in his libris scriptum fuisset πῶς τρίτον, quomodo tertius est, dubium non est quin Marcus Ephesinus suam iude opinionem confirmasset.

φύσεως; Διὰ τοῦτο γάρ, οἶμαι, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὰ Σεραφίμ τρίτον ἐκβοῶντα τὸ ἅγιος ἀναγέγραπται, ὅτι ἐν τρισὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς θεωρεῖται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτῷ κοινὸν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ τῆς ἁγιωσύνης ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἢ τοῦ πνεύματος προσηγορία. Πνεῦμα γάρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Καὶ ὁ προφήτης φησὶ· Πνεῦμα πρὸ προσώπου (96) ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, οὗ εἶπαμεν· Ἐν τῇ σκιά τῶν πτερόων αὐτοῦ ζησόμεθα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν τοῦ πνεύματος προσηγορίαν ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρει λέγων· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. Ἐκ δὲ τούτων παντὶ δῆλον, ὅτι οὐχὶ ἀλλοτριώσιν (97) τῆς φύσεως, ἀλλ' οἰκείωσιν πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ἢ κοινωνία τῶν ὀνομάτων παρίστησι. Καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς εἴρηται, καὶ ἔστιν· ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐπισκυσαστὴν ἔχον τὴν ἀγαθότητα, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῷ συνυπάρχουσαν. Ἡ πάντων ἂν εἴη ἀλογώτατον τὸ φύσει ἅγιον μὴ φύσει λέγειν τὴν ἀγαθότητα ἔχειν, ἀλλ' ἐπιγεννηματικὴν (98) καὶ ἐξωθεν προσγεγεννημένην αὐτῷ. Ἐν ᾧ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, καὶ αὐτὸς εἶναι Παράκλητος ἡμῶν ἐνδείκνυται. Ὡστε καὶ ἡ τοῦ παρακλήτου προσηγορία οὐ μικρὸν πρὸς ἀπόδειξιν (99) τῆς δόξης τοῦ ἁγίου Πνεύματος συντελεῖ.

4. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τοιαῦτα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως ἐνδεικτικά· αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1) οἶαι; Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὡς τοίνυν ὁ Θεὸς Λόγος δημιουργὸς ἐστὶ τῶν οὐρανῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ στερεὸν καὶ πάγιον τῆς ἀρετῆς (2) παρέχεται ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσι. Καὶ πάλιν ὁ Ἰωβ· Πνεῦμα Κυρίου τὸ ποιῆσάν με· οὐκ ἐπὶ τῆς δημιουργίας, ὡς οἶμαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν ἀρετὴν τελειώσεως λέγων. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου Κυρίου διαλεγόμενος, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δηλονότι, Κύριος ἀπέσταλκέ με, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ὁ ψαλμὸς, δι' ὄλων κεχωρηκέναι δυνάμιν τοῦ Πνεύματος παριστάς, Ποῦ πορευθῶ, φησὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Αἱ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ φθάνουσαι εὐεργεσίαι ὁποῖαι τινές εἰσι καὶ ἡλίκαι; Ὡσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος

A id enim, opinor, et apud Isaiam etiam scriptum est Seraphim ter sanctus exclamare¹⁸, quod naturalis sanctitas tribus in hypostasibus perspicitur. Nec vero hoc sanctitatis nomen ei solum commune est cum Patre et Filio, sed ipsa est etiam spiritus appellatio. Deus enim est spiritus; et eos qui ipsum adorant, in spiritu et veritate adorare oportet¹⁹. Et propheta ait: Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, ubi diximus: In umbra alarum opsius vivemus²⁰. Quin et Apostolus appellationem spiritus in Dominum transfert, cum dicit: Dominus autem spiritus est²¹. Ex his autem cuilibet compertum est ac perspectum, non naturæ alienationem, sed conjunctionem cum Patre et Filio per nominum communicationem monstrari. Et Deus dictus est B bonus, et est: bonus autem est et Spiritus sanctus. bonitatem habens non adventitiam, sed natura sibi innatam. Alioqui fuerit omnium absurdissimum, si quis dicat eum **275** qui natura sanctus est, bonitatem natura non habere, sed quamdam deinceps supervenientem, eique forinsecus accedentem. Quin etiam cum Dominus dixit: Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis²², et ipse Paraclitus noster esse ostenditur. Quare paracliti quoque appellatio non parum ad demonstrandam Spiritus sancti majestatem confert.

4. Et nomina quidem quæ majestatem naturæ indicant, sunt ejusmodi: operationes vero Spiritus sancti quales? Verbo Domini, inquit, cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum²³. Uti igitur Deus Verbum creator est cælorum, ita et Spiritus sanctus stabilem ac firmam virtutem potestatibus cælestibus impertit. Et rursus Job: Spiritus Domini, qui fecit me²⁴: non de creatione, ut arbitror, sed de humanæ virtutis perfectione disserens. Quin etiam loquens Isaias ex Domini persona, videlicet secundum ejus humanitatem: Dominus, inquit, misit me, et Spiritus ejus²⁵. Et rursus Spiritus virtutem universa pervasisse declarans psalmus: Quo ibo, inquit, a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam²⁶? Beneficentiæ autem quæ ab eo ad nos deveniunt, quales sunt et quantæ? Sicut Dominus ipse iis qui ipsum suscepere, istuc dedit ut liceret filios Dei fieri²⁷, sic et Spiritus sanctus D Spiritus est adoptionis²⁸. Et quemadmodum Domi-

¹⁸ Isa. vi, 3. ¹⁹ Joan. iv, 24. ²⁰ Thren. iv, 20. ²¹ II Cor. iii, 17. ²² Joan. xiv, 16. ²³ Psa. xxxii, 6. ²⁴ Job xxxiii, 4. ²⁵ Isa. xlviii, 16. ²⁶ Psal. cxxxviii, 7. ²⁷ Joan. i, 12. ²⁸ Rom. viii, 15.

(96) Regii secundus, tertius et quintus, et Colb. cum editione Ven. πρὸ προσώπου, et ita legit interpretes, olimque legerat Ambrosius sermone 15, ut notat Combefisius. Vocula πρὸ in aliis quibusdam mss. et in editione Paris. deest. Ibidem editio Paris. ὁ Κύριος. At in mss. articulus non legitur. Sic apud LXX editus est hic locus: Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, οὗ εἶπαμεν· Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ζησόμεθα. Spiritus faciei nostræ Christus Dominus, de quo diximus: In umbra ejus vivemus. Hunc locum in suis notis illustrat vir eruditissimus Duceus.

(97) Editi οὐκ ἀλλοτριώσιν. At mss. οὐχί.

(98) Codices nonnulli ἐπιγεννηματικὴν, per unicum v. Ibidem editi et Colb. προσγεγεννημένην. Alii tres mss. προσγεγεννημένην.

(99) Editi εἰς ἀπόδειξιν. At mss. antiquiores πρὸς ἀπόδειξιν.

(1) Editi ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος. Veteres libri ut in contextu. Hoc ipso in loco mss. nonnulli τοῦ Κυρίου. Deerat articulus in impressis libris.

(2) Illud, τῆς ἀρετῆς, additum est ex tribus Regiis codicibus.

nus noster magister verus est, juxta id quod dictum est: *Vos autem nolite vocare magistrum vestrum in terra; unus enim magister vester est Christus*²⁹; sic et Spiritum sanctum omnes, quotquot in nomine Domini crediderint, docere testatus est Dominus ipse, cum dixit: *Paracletus autem Spiritus sanctus quem Pater mittet, ille vos docebit omnia*³⁰. Et sicut Pater operationes in eos qui operationibus suscipiendis digni sunt, dicitur dividere, itemque dividere Filius administrationes in dignitatibus ministerii: sic dividere etiam dona in eos qui donis excipiendis digni sunt, perhibetur Spiritus sanctus. *Divisiones enim donorum sunt, sed idem Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, sed idem Dominus: et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus, efficiens omnia in omnibus*³¹. Vides quomodo hic quoque Spiritus sancti operatio operationi Patris ac Filii conjuncta sit? Deinde ex eo etiam quod sequitur, divinitas naturæ sancti Spiritus amplius declaratur. Quid enim ait? *Sed omnia hæc efficit unus et idem Spiritus, dividens privatim unicuique, sicuti vult*³². Nihil aliud ei ascribit, nisi auctoritati ac dominio adjunctam potestatem. Quapropter in Novo Testamento prophetæ clamaverunt: *Hæc dicit Spiritus sanctus*³³. Unde autem scrutatio profunditatum Dei adest Spiritui? *Quemadmodum, inquit, nemo hominum novit ea quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo: sic et ea quæ sunt Dei, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*³⁴. Ut enim nullus alienus aut peregrinus internas animæ cogitationes potest inspicere: sic profecto si arcani aliquid cum Deo commune habet Spiritus, cum ab eo neque alienus sit, neque peregrinus, profunda judiciorum Dei perscrutari potest. Præterea et vita nobis a Deo per Christum in sancto Spiritu suppeditatur. Vivificat enim Deus, ut ait Paulus: *Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia*³⁵. Vitam autem largitur Christus: *Oves enim meæ, inquit, vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do illis*³⁶. Vivificamur itidem per Spiritum, quemadmodum ait Paulus: *Qui excitavit*

²⁹ Matth. xxiii, 10. ³⁰ Joan. xiv, 26. ³¹ I Cor. xii, 4-6. ³² ibid. 11. ³³ Act. xxi, 11. ³⁴ I Cor. ii 10, 11. ³⁵ I Tim. vi, 13. ³⁶ Joan. x, 27.

(3) Codex unus et editi διδάσκαλός ἐστιν. Sed in aliis quinque codicibus vox ἐστιν non legitur.

(4) Reg. secundus διδάσκειν πάντως τοὺς, omnino: quæ scriptura non displicet quidem Combefisio, sed ita tamen, ut legendum putet, διδάσκειν πάντα τοὺς, docet omnia, eos, qui, etc. Ait enim testimonium paulo post a Basilio allatum ex Evangelio, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, ille vos docebit omnia, clare et aperte exposcere, ut ita legatur. Fateor conjecturam viri doctissimi mihi quoque valde admodum placere: tamen cum editi et sex mss. habeant διδάσκειν πάντας τοὺς, docere eos omnes qui, etc., quidquam in contextu mutandum non judicavi.

(5) Codex unus Πατήρ μου.

(6) Codices non pauci Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων.

(7) Libri aliquot veteres εἰσὶν, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

(8) Editi τῆ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. At mss. quinque ut in contextu.

(9) Visum est librario vocem θεῖον in Reg. ter-

ἔδωκεν ἐξουσίαν τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα υἰοθεσίας ἐστὶ. Καὶ ὡσπερ διδάσκαλός ἐστιν (3) ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸ εἰρημένον. Ὑμεῖς δὲ μὴ καλέσατε διδάσκαλον ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς. εἰς γὰρ καθηγητὴς ὑμῶν ἐστὶν ὁ Χριστός. οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκειν πάντας τοὺς (4) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου πεπιστευκότας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μεμαρτύρηται, εἰπόντος. Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ Πατήρ (5), ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Καὶ ὡσπερ διαιρεῖν τὰ ἐνεργήματα εἰς τοὺς ἀξιολογῆσθαι τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἐνεργημάτων ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ διαιρεῖν τὰς διακονίας ὁ Υἱὸς ἐν ταῖς τῆς διακονίας ἀξιώμασιν. οὕτω διαιρεῖν καὶ τὰ χαρίσματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τοὺς ἀξιολογῆσθαι τῶν χαρισμάτων ὑποδοχῆς μαρτυρεῖται. Διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων (6) εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός (7) ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ὁρᾶς πῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐνέργεια συντεταγμένη ἐστὶ τῆ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (8) ἐνεργεία; Εἶτα καὶ ἐκ τοῦ ἐπαγομένου μειζόνως τὸ θεῖον (9) τῆς φύσεως τοῦ ἀγίου Πνεύματος φανεροῦται. Τί γὰρ φησι; Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διαιρουῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐθεντικὴν καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. Διόπερ ἐν τῇ Καινῇ (10) Διαθήκῃ οἱ προφήται κεκράγασι. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, πόθεν τῷ Πνεύματι πρόσκειται; Ὡσπερ, φησὶν, οὐδεὶς οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἀλλότριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἔνδον λογισμοὺς ἐποπτεύειν δύναται τῆς ψυχῆς, οὕτω δηλονότι, καὶ εἴ τι τῶν ἀπορρήτων κοινωνεῖ τῷ Θεῷ, οὐκ ἀλλότριον (11) αὐτοῦ, οὐδὲ ξένον, διερευνᾶν τὰ βάθη τῶν κρυμμάτων τοῦ Θεοῦ δύναται. Εἶτα καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι χορηγεῖται. Ζωοποιεῖ μὲν

tio corrigere, sic ut in ora libri scripserit τὸ μεγαλειῶν, *majestas naturæ*: sed vereor, ne potius hunc locum corruperit, cum et in editis et in quinque mss. constanter τὸ θεῖον legatur. Statim editi ἐν καὶ αὐτό. Libri veteres ἐν καὶ τὸ αὐτό.

(10) Pro Καινῇ, in Novo, scriptum invenimus in margine Regii tertii manu admodum recenti, Παλαιᾶ, in Veteri. Sed quicumque ille fuit, qui ita scripsit, opinione sua falsus est. Basilius enim respicit ad Acta apostolorum xxi, 11, ubi sic legitur: *Hæc dicit Spiritus sanctus, virum cujus est zona hæc, etc.* Librarius alius melius de hoc loco judicaverat, qui ita notarat in margine Regii secundi, ἐν ταῖς Πράξεσιν, in Actis.

(11) Editi ἀλλότριον ὄν. Vox ὄν in sex mss. deest. Hunc locum vertimus ita, ut optimus interpret Ducæus. Haud longe Reg. quartus χορηγεῖται. Ζωογονεῖ μὲν γὰρ ὁ Θεός... Θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος.

γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς φησι Παῦλος· Παραγγέλλω σοι ἐν-
ὄπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα· ζῶν
δὲ δίδωσιν ὁ Χριστὸς (12)· Τὰ πρόβατα γὰρ, φησὶ,
τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ ἐγὼ ζῶν
ματος, ὡς φησι Παῦλος· Ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ
διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

5. Ἄλλ' ὁ πάντα τολμηρὸς οὗτος, καὶ μὴ ὑποπτῆσ-
σων τὸν ἐπηρτημένον κίνδυνον τοῖς τολμῶσι (13)
βλάσφημόν τι ῥῆμα εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπορ-
ῥῆψαι, ἀμέτοχον αὐτὸ θεότητος ἀποφαίνεται, γράφων
οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος·

EYN. Τρίτον τάξει καὶ (14) φύσει, προστάγματι
μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Υἱοῦ γενόμενον,
τρίτῃ χώρᾳ τιμώμενον, ὡς πρῶτον καὶ μείζον ἀπάν-
των, καὶ μόνον τοιοῦτον τοῦ Μονογενοῦς ποίημα,
θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπόμενον.

BAΣ. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων ἔοικε μηδὲ τὴν θεότητα
πεπιστευκέναι ἐν ἡμῖν οἰκεῖν (15), τοῦ Ἰωάννου λέ-
γοντος περὶ Θεοῦ· Ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν
ἡμῖν ἐστίν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε·
καὶ τοῦ Ἀποστόλου· Οὐκ οἶδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ
ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; καὶ
πάλιν· Ἐν ᾧ ἡ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη
αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς
συναρμολογεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν
Πνεύματι. Εἰ τοίνυν ἐν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐνοικεῖν λέγεται
διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς οὐχὶ φανερὰς ἀσεβείας ἐστίν
αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἀμέτοχον τῆς θεότητος; Καὶ,
εἰ θεοὺς ὀνομάζομεν τοὺς κατ' ἀρετὴν τελείους, ἢ δὲ
τελείωσις διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς τὸ ἐτέρους θεο-
ποιῶν αὐτὸ τῆς θεότητος ἀπολείπεται; Ἄλλὰ μὴν
οὐδὲ εὐσεβῆς, ὡς περ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ
ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μεθεκτὴν λέγειν αὐτοῦ τὴν θεό-
τητα τετιμῆσθαι (16), καὶ οὐχὶ φύσει αὐτῷ συνυπάρ-
χειν. Ὁ γὰρ χάριτι θεοποιούμενος τῆς μεταπτωτῆς
ἐστὶ φύσεως, ἐξ ἀπροσεξίας ποτὲ καὶ ἀπορῥεούσης
τοῦ κρείττονος. Τοῦτο δὲ σαφῶς μάχεται τῇ παρα-
δόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Πορευθέντες, φησὶ,
βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,
καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (17). Ἔστι γὰρ τὸ βά-
πτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, ἢ δὲ πίστις θεότητος
συγκατάθεσις. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρότερον, εἶτα τῷ
βαπτίσματι ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ δὲ βάπτισμα ἡμῶν
ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ (18) Κυρίου παράδοσιν, εἰς ὄνομα
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδενὸς
κτίσματος, οὐδὲ δούλου Πατρὶ καὶ Υἱῷ συντεταγμέ-
νου, ὡς τῆς θεότητος ἐν Τριάδι συμπληρουμένης. Τὸ
ὑπερβολαῖς ἀξιομάτων ἄλλα ἄλλων προτετιμημένα

6. Καὶ μὴ μοι πάλιν τὰ σοφὰ ταῦτα·

EYN. Ἐὰν μὴ κτίσμα ἐστίν, οὐκοῦν γέννημα, ἢ

A Christum e mortuis, vivificabit etiam mortalia cor-
pora vestra, per ipsius Spiritum inhabitantem in
vobis³⁷.

αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. Ζωοποιούμεθα δὲ διὰ Πνεύ-
ματος ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν

5. Verum hic iste cum audeat omnia, neque
periculum, quod cuilibet blasphemum aliquod ver-
bum in Spiritum sanctum emittere audenti impen-
det, timeat, expertem eum deitatis pronuntiat, sic
de Spiritu scribens :

EUN. Tertius ordine et natura, Patris quidem
præcepto, operatione vero Filii factus, tertio loco
honoratus, tanquam qui sit primum, omniumque
maximum, et solum hujusmodi opificium Unige-
niti, deitate ac creandi potentia carens.

BAΣ. Hoc qui dicit, nec deitatem habitare in no-
bis videtur credere, etsi de Deo Joannes dicit :
Ex hoc scimus, quod in nobis est, ex Spiritu, quem
nobis dedit³⁸; et Apostolus : Nescitis quod templum
Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis³⁹? et rursus :
In quo omnis ædificatio coagmentata crescit in tem-
plum sanctum in Domino, in quo et vos coædifica-
mini in habitaculum Dei in Spiritu⁴⁰. Itaque, si
Deus in nobis per Spiritum habitare dicitur, nonne
manifesta impietas est, ipsum Spiritum dicere dei-
tatis exsortem? Et, si eos qui virtute perfecti sunt,
deos nominamus, perfectio autem est per Spiritum;
quomodo qui alios efficit deos, ille ipse destitutus
deitate est? Nec vero pium fuerit dicere, ut in ho-
minibus, ita et in Spiritu deitatem quæ participa-
tione acquisita sit, honorari, non autem natura ei
competere. Qui enim dono efficitur Deus, mutabi-
lis est naturæ, quæ nonnunquam per negligentiam
a bonitate excidat. Id autem aperte salutaris bap-
tismi repugnat traditioni. Euntes, inquit, baptizate
in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti⁴¹. Est
enim baptismum sigillum fidei, fides vero assensus
est deitati. Nam credere prius oportet, deinde
baptismate obsignari. Est autem noster baptismus
ex Domini traditione, in nomen Patris, et **277** Filii,
et Spiritus sancti, nulla creatura, neque servo
Patri ac Filio conjuncto, cum deitas in Trinitate
compleatur. Nam quidquid extra hos est, id omne
conservum est, etiamsi maxime ob dignitatum præ-
stantiam alia aliis anteponantur.

δὲ ἔξω τούτων ὁμόδουλον ἅπαν ἐστὶ, καὶ τὰ μάλιστα
τυγχάνη.

6. Nec mihi rursus sapientia illa verba objicias :

EUN. Si creatura non est, igitur genitura aut

³⁷ Rom. viii, 11. ³⁸ I Joan. iii, 24. ³⁹ I Cor. iii, 16. ⁴⁰ Ephes. ii, 21, 22. ⁴¹ Matth. xxviii, 19.

(12) Pars major librorum veterum δίδωσι: Χριστὸς. Statim Reg. quartus φωνῆς μου ἀκούει.

(13) Libri aliquot veteres τοῖς τολμήσασιν.

(14) Codices nonnulli καὶ τάξει καὶ. Editi προστά-
γματι μὲν. Vocula μὲν in majori parte mss. deest.

(15) Vox οἰκεῖν non legitur in editione Ven. ne-
que in antiquis sex libris : sed eam in editione Pa-

risiensi addendam esse ex Regio suo codice existi-
mavit vir eruditissimus Ducæus.

(16) Libri aliquot veteres καὶ τετιμῆσθαι.

(17) Codices nonnulli Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου
Πνεύματος.

(18) Codex Colb. κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ.

ingenitus. Unus autem Deus est principio carens atque ingenitus. Neque vero genitura est. Restat ergo ut ipse creatura facturaque nominetur.

BAS. Ego vero, si cuncta judicarem cognitione nostra comprehendi posse, me fortasse puderet ignorantiam confiteri. Nunc autem innumera, non solum ex iis quæ nobis in futuro sæculo reconduuntur, et ex iis quæ nunc in cœlis sunt, latent nos: sed neque ea quæ in nostro corpore insunt, clare ac evidenter comprehendimus. Exempli causa de visu, utrum, dum rerum visibilia susceptis imaginibus, ita demum objecta percipiamus: et quomodo maximorum montium, immensæque terræ, et infiniti maris, ac cœli ipsius imago in exigua nostræ pupillæ mensura contineatur: an cum a nobis quidpiam emittimus, idque ad visibilia accedit, sic cadant sub sensum: et quid id sit et quantum; adeo ut expansum sufficiat terræ marique, ac locum inter terram et cœlum intercedentem penetret, imo ad ipsum cœlum perveniat, tantaque moveatur celeritate, ut æquali tempore et corpus circumpositum, et stellæ quæ in cœlo sunt, cognoscantur. Et quid attinet reliqua dicere? Imo ipsos mentis motus creare an generare soleat anima, quis certo dicat? Quid igitur miri fuerit, si quoque de Spiritu sancto citra ruborem ignorantiam confiteamur, et tamen glorificationem, quæ ei testimonio invicto tribuitur, persolvamus? Etenim quæ per Scripturas traduntur, ea ipsum supra creaturam esse satis nobis demonstrant, quandoquidem fieri non potest, ut id quod sanctificat, et ea quæ sanctificantur, id quod docet, et ea quæ docentur, id quod revelat, et ea quæ revelatione indigent, ejusdem sint naturæ. Nemo autem sic prorsus demens est, ut alium præter Deum universorum audeat ingenitum appellare, at neque Filium, quod unus sit Unigenitus. Quomodo igitur eum vocari oportet? Spiritum sanctum, Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui mittitur a Deo, suppeditatur per Filium: non servum, sed sanctum, bonum, principalem, Spiritum vivificantem, Spiritum adoptionis, omnium quæ Dei sunt gnarum. Sic profecto in Trinitate conservabitur unitatis ratio, si unum Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum confiteamur.

7. Jamvero afferunt argumenta, quibus demonstrant Spiritum sanctum dictum fuisse creaturam: unum quidem ex propheta dicente: *Qui firmat tonitruum, et creat spiritum*⁴²: alterum **278** vero ex Evan-

⁴² Amos iv, 13.

(19) Editio Paris. ἀγέννητον. Ἄλλ' οὐκ ἀγέννητος. Εἰς γὰρ. Editio Ven. et quinque mss. ita, ut edidimus. Totum illud, εἰ μὴ κτίσμα ἐστίν· οὐκοῦν γέννημα, etc., usque ad verba Basilii, nec in nostro codice Colbertino, nec apud Fabricium legitur.

(20) Ita mss. antiquiores et editi. Alii tres mss. Regii τὴν ἄγνοιαν· ἐπειδὴ δὲ οἶδα μυρία... ἀποκρυφῆσθαι, et ita legerat interpretes.

(21) Editi ἐτι δὲ. Al mss. quatuor ἐτι δέ.

ἀγέννητον (19). Εἰς δὲ ἀναρχος Θεὸς καὶ ἀγέννητος. Οὐτε μὴν γέννημα. Λείπεται οὖν κτίσμα καὶ ποίημα αὐτὸ ὀνομάζεσθαι.

BAS. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν πάντα διωριζόμεν καταληπτὰ ἡμῶν εἶναι τῇ γνώσει, ἡσχύνθην ἂν ἴσως ὁμολογῆσαι τὴν ἄγνοιαν· νῦν δὲ μυρία (20) οὐ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποκειμένων ἡμῖν μόνον, οὔτε τῶν νῦν ὄντων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποκέκρυπται, ἀλλ' οὔτε τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἐν τῷ σώματι τρανῆ καὶ ἀναντιρρήτως ἐστὶν ἡ κατάληψις. Οἶον ἀμέλει περὶ τῆς ὄψεως, πότερον εἰσδεχόμενοι τὰς εἰκόνας τῶν ὄρατῶν, οὕτω τὰς ἀντιλήψεις ποιούμεθα· καὶ πῶς ὄρων τε παμμεγεθῶν, γῆς τε ἀπλέτου, καὶ ἀπείρου θαλάσσης, ἐτι δὲ (21) καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἡ εἰκὼν τῷ βραχεῖ μέτρῳ τῆς κόρης ἡμῶν περιέχεται· ἢ ἐκπέμποντές τι παρ' ἑαυτῶν, καὶ προσπελάζοντες τούτου τοῖς ὄρατοῖς, οὕτως αὐτῶν τὴν αἴσθησιν ἔχομεν, καὶ τί ἐστὶ τοῦτο καὶ πόσον, ὥστε γῆ καὶ θαλάσση ἐξαρχεῖν ἐφαπλούμενον, καὶ περᾶν μὲν τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπον, αὐτῷ τε προσβάλλειν τῷ οὐρανῷ τοσούτῳ τάχει κινούμενον, ὥστε ἐν ἴσῳ χρόνῳ τό τε περιεχόμενον σῶμα, καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀστέρας καταμανθάνεσθαι. Καὶ τί δεῖ τᾶλλα λέγειν (22); Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ τοῦ νοῦ κινήματα, πότερον κτίζειν ἢ γενεᾶν πέφυκεν ἡ ψυχὴ, τίς ἂν ἀκριβῶς εἴποι; Τί οὖν θαυμαστὸν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεπισχύντως ἡμᾶς τὴν ἄγνοιαν ὁμολογεῖν; τὴν μέντοι ἀναντιρρήτως αὐτῷ προσμαρτυρουμένην δοξολογίαν ἀποδιδόναι; Ὅτι μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν κτίσιν ἐστὶν, ἱκανῶς ἡμῖν παρίστησι τὰ διὰ τῶν Γραφῶν παραδιδόμενα (23), ἐπειδὴ γε ἀδύνατον τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τό τε ἀγιάζον καὶ τὰ ἀγιαζόμενα, τὸ διδάσκον καὶ τὰ διδασκόμενα, τὸ ἀποκαλύπτον καὶ τὰ τῆς ἀποκαλύψεως προσδεόμενα. Ἀγέννητον δὲ οὐδεὶς οὕτως ἔξω καντελῶς ἐστὶ τοῦ φρονεῖν, ὥστε τολμήσαι ἕτερον πλὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων προσαγορευσαί, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Υἱόν, τῷ ἓνα εἶναι τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν αὐτὸ χρὴ καλεῖν (24); Πνεῦμα ἅγιον, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, διὰ Υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δοῦλον, ἀλλ' ἅγιον, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν· Πνεῦμα ζωοποιῶν, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐπιστάμενον πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν (25) τῇ Τριάδι ὁ τῆς μονάδος διασωθήσεται λόγος, ἓνα μὲν Πατέρα ὁμολογούντων, καὶ ἓνα Υἱόν, καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον.

7. Κομίζουσι δὲ ἀποδείξεις, πρὸς τὸ κτίσμα εἰρησθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίαν μὲν ἐκ τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ὁ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα*· ἕτεραν δὲ τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι, *Πάντα δι' αὐ-*

(22) Codex Colb. Καὶ τί δεῖ πολλὰ λέγειν; Alii quidam mss. τὰ ἄλλα. Mox editi θαυμαστὸν ἢ καί. Unus ms. θαυμαστὸν εἰ καί. Alii mss. θαυμαστὸν καί.

(23) Reg. quartus Γραφῶν παραδιδόμενα.

(24) Pars major librorum antiquorum χρὴ λέγειν.

(25) Editi οὕτω δ' ἂν καὶ ἐν. Reg. tertius et Colb. ut in contextu.

τοῦ ἐγένετο. Ἡμεῖς δὲ τὸν προφητικὸν λόγον οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν ταύτην πνοήν, τὸ τοῦ ἀέρος πνεῦμα, πεπεσμεθα φέρειν. Δῆλον δὲ ἐκεῖθεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὁ κτίσας πνεῦμα, ἀλλ' Ὁ κτίζων πνεῦμα. Ὡς γὰρ ἡ βροντὴ οὐκ ἐν ὑποστάσει τινὶ ἐστὶ σωματικῇ ἅπαξ κτισθεῖσα, ἀλλ' ἀεὶ πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα ἐπὶ φόβῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργουμένη γίνεσθαι καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα (26)· νῦν μὲν γίνεται δίκην ποταμοῦ ῥέοντος τοῦ ἀέρος· πάλιν δὲ παύεται ἀτρεμούντος τοῦ πρότερον κινουμένου, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ τὰ πάντα ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ συστάσει τῶν ὄλων οἰκονομοῦντος· ὥστε διὰ πάσης τῆς κτίσεως, ἐκ τε βροντῶν καὶ ἀνέμων καὶ τῆς λοιπῆς δημιουργίας τὸν δημιουργὸν ἀναγγέλλεσθαι. Διόπερ μετὰ τὸ εἰπεῖν· Ὁ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτίζων πνεῦμα, φησὶν· Καὶ ἀπαγγέλλων τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ὡς γὰρ οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτῶν τὴν τοῦ δημιουργοῦ τέχνην ἀναλογίζεσθαι, οὕτω καὶ βροντῆς ἤχοι, καὶ πνευμάτων κινήσεις, τὸν δημιουργὸν αὐτῶν ἀνακηρύττουσι. Τάχα δ' ἂν τοῦτο καὶ προφητεία εἴη, πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου φέρουσα· ὅτε ἡ μὲν φωνή, ἡ γενομένη (27) ἐξ οὐρανοῦ, βροντὴ ἐδόκει τοῖς ἀκούσασιν εἶναι, ἦντινα ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὥστε δι' αὐτῆς ἀναγγεῖλαι τὸν Χριστὸν τοῖς ἀνθρώποις· τὰ δὲ πνεύματα τὰ κινούμενα, καὶ τὴν θάλασσαν συνταράσσοντα, εἶτα κοπάσαντα τῷ προστάγματι τοῦ Κυρίου, σαφῶς καὶ αὐτὰ ἀνήγγειλε τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδαμῶς ἡμῖν κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρίστησιν, ὡς συναριθμουμένου τοῖς πᾶσι τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἐν Πνεύμα ἅγιον καὶ μόνον, πῶς ὁ τῆς μοναδικῆς ἐστὶ φύσεως, τοῖς πᾶσι συμπαραλαμβάνεσθαι δύναται; Καὶ μηδεὶς οἰέσθω ἀθέτησιν εἶναι τῆς ὑποστάσεως τὴν ἀρνησιν τοῦ κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα. Εὐσεβοῦς γὰρ ἐστὶ διανοίας τὰ ἀποσιωπηθέντα ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς εὐλαθεῖσθαι ἐπιφημίζειν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πεπεῖσθαι δὲ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ καὶ ἀκριβῆ κατὰληψιν εἰς τὸν ὕστερον ἡμῖν ἀποκεῖσθαι αἰῶνα, ὅταν, διαβάντες τὸ δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος ὄραϊν τὴν ἀλήθειαν, τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας ἀξιωθῶμεν (28).

A gelio : *Omnia per ipsum facta sunt*⁴³. At propheticum dictum non ad sanctum Spiritum, sed ad communem hunc flatum, aeris videlicet spiritum, credimus pertinere. Quod inde patet. Non enim dixit, Qui creavit spiritum, sed, *Qui creat spiritum*. Quemadmodum enim tonitruum ubi semel est creatum, in substantia quadam corporali non est; sed semper voluntate Dei ad terrendos homines productum, fieri ac dissolvi solet: ita et spiritus nunc quidem sit, fluente instar fluminis aere: rursus vero cessat tum, cum quod prius movebatur quiescit, secundum voluntatem ejus, qui ad universorum incolumitatem conservationemque gubernat omnia, ut per omnem creaturam et tonitruis et ventis et reliquis operibus conditor annuntietur. Quapropter postquam dixit: *Qui firmat tonitruum et creat spiritum*⁴⁴, ait: *Et qui annuntiat hominibus Christum suum*⁴⁵. Sicut enim cœli enarrant gloriam Dei iis⁴⁶ qui ex ipsis possunt conditoris artem æstimare: sic etiam tonitruum fragor ac spirituum motus conditorem suum prædicant. Fortasse autem hoc ipsum prophetia est, quæ ad Domini incarnationem spectat; siquidem vox quæ de cœlo facta est, tonitruum esse videbatur audientibus⁴⁷: quam Deus et Pater emisit, ut per eam Christum hominibus annuntiaret. Spiritus autem qui excitati sunt, et mare conturbaverunt, sed postmodum quieverunt jussu Domini, vel ipsi ejus Christum hominibus palam annuntiabant⁴⁸. At vero illud, *Omnia per ipsum facta sunt*⁴⁹, nequaquam creatum esse Spiritum sanctum nobis ostendit, quasi Spiritus una cum omnibus numeretur. Etenim si unus est Spiritus sanctus et solus, quomodo qui singularis cujusdam naturæ est, una cum omnibus comprehendi potest? Et nemo putet hypostasim aboleri, si Spiritum creaturam esse negemus. Nam piæ mentis est, quæ a Scripturis sanctis reticentur, ea vereri de Spiritu sancto dicere: credere vero notitiam ejus, atque accuratam comprehensionem in futurum sæculum nobis reservari, cum, tempore hoc, in quo veritas per speculum et ænigma videtur⁵⁰, transactio, eam contemplationem quæ ad faciem est fuerimus consc-

D euti.

⁴³ Joan. 1, 3. ⁴⁴ Amos iv, 13. ⁴⁵ ibid. ⁴⁶ Psal. xviii, 2. ⁴⁷ Joan. xii, 29. ⁴⁸ Matth. viii, 24, 27. ⁴⁹ Joan. 1, 3. ⁵⁰ I Cor. xiii, 12.

(26) Vocem πνεῦμα pro vento hic accipi debere, vident, opinor, omnes; nec aliter accipienda est eadem vox aliquanto post.

(27) Editi ἡ γενομένη... ἀκούουσιν. Antiqui quatuor libri ita ut in contextu legi potest. Antiqui duo libri pro οὐρανοῦ habent οὐρανῶν.

(28) Editi ἀξιωθῶμεν, ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶ-

νων. Ἀμήν. *In Christo Jesu Domino nostro, cum quo gloria est Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.* Sed hæc verba, ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ et quæ sequuntur omnia, non leguntur neque in editione Ven. neque in codicibus antiquioribus, nec dubium habeo quin sint additamenta librariorum, ob idque delenda esse existimav.

279 MONITUM.

Jam diximus non deesse qui hos ultimos duos libros revocent in dubium : sed perpauca inveniri, neque eos suam opinionem rationibus satis firmis stabilire; ob idque adversam opinionem ita vicisse, ut eam omnes uno consensu amplexi sint. Rursus monere juvat, id argumentum in Præfatione sub finem diligentia quam licuit maxima tractari.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ

Καὶ κατὰ Εὐνομίου ἀπορίαι (29) καὶ λύσεις ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ Καινῇ καὶ Παλαιᾷ Διαθήκῃ,

ΛΟΓΟΣ Δ.

EJUSDEM SERMO CONFUTATORIUS

Et contra Eunomium difficultates ac solutiones ex divinis Scripturis, circa ea quæ ex adverso proferuntur de Filio, in Novo ac Veteri Testamento,

LIBER QUARTUS.

1. Si Filius natura Deus est, Deus autem est et Pater natura : non aliter Filius Deus est, aliter Pater, sed similiter ; sin autem Filius non natura Deus est, ut ii qui falso dii appellantur, dicitur Deus, nec est tamen. Si Filius unus Dominus est natura, si Pater quoque natura Dominus est, profecto non alia natura. Et si Pater dicitur unus Deus, et si Filius quoque Deus, non alia natura, sed una. Si unus Dominus natura, quanquam multi filii adoptione appellantur, et unus Filius natura, quanquam adoptione nominantur; quippe vox, *adoptione*, ad imitationem ejus quod natura est dicitur : nihil enim adoptione dici potest, nisi præcedat id quod natura est. Proinde si nos adoptione filii sumus Dei, necesse est natura Filium antecedere.

(29) Editio Paris. ἀντιρρητικὰ κατ' Εὐνομίου, ἐν ᾧ ἀπορίαι, etc., ut in contextu : ubi pro ἐν ᾧ, ut omnes vident, legi oportet ἐν οἷς. Reg. quartus τοῦ αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, λόγος δ'. *Ejusdem adversus Eunomium de Spiritu sancto, liber quartus.* Quanquam autem aliorum codicum alius est titulus, tamen in eo conveniunt, quod in omnibus hic liber Basilio Magno tribuitur. Imo in ipso quoque Reg. quinto hoc opus Basilio nostro ascribi constat : sed ita tamen, ut initio operis legantur illa : Καὶ περὶ τούτου τοῦ λόγου διάφορος παρά πολλοῖς δόξα κρατεῖ, τῶν μὲν λεγόντων αὐτὸν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τῶν δὲ ἀντιλεγόντων μὲν, οὐ κατηγορούντων δὲ ὡς τι ἀπεμπαῖνον ἔχοντος. *Ei de hoc libro multi varie sentiunt, aliis dicentibus eum esse sancti Basilii, aliis negantibus; sed tamen eum-*

1. Εἰ φύσει Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς δὲ φύσει καὶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἄλλως Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἐτέρως δὲ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁμοίως· εἰ δὲ οὐ φύσει Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς οἱ ψευδῶς λεγόμενοι θεοὶ, λέγεται (30), καὶ οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ εἷς Κύριος ὁ Υἱὸς φύσει, Κύριος δὲ καὶ ὁ Πατήρ φύσει, δηλονότι οὐχ ἐτέρα φύσει (31). Κἂν εἷς οὖν ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ λέγεται, Θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, οὐκ ἄλλη φύσει, ἀλλὰ μιᾷ. Εἰ εἷς Κύριος φύσει, πολλῶν θέσει καλουμένων, καὶ εἷς Υἱὸς φύσει, πολλῶν ὀνομαζομένων υἱῶν θέσει (32), τὸ, θέσει, κατὰ μίμησιν τοῦ φύσει λέγεται· θέσει γὰρ οὐδὲν ἂν λεχθεῖη, μη προηγούμενου τοῦ φύσει. Εἰ οὖν ἡμεῖς υἱοὶ θέσει Θεοῦ (33), ἀνάγκη τὸν φύσει Υἱὸν προϋπάρχειν. Εἶτα ἀληθῶς ὀνόματα τῆς οὐσίας ὧν ἔστιν ὀνόματα, γνωρίσματα. Κύριος δὲ καὶ Θεὸς ἀληθῶς καὶ ὁ Πα-

dem non condemnant quod quidpiam contineat absoni. Combefisius monet hunc librum in uno Regio codice exstare : ego tamen qui bibliothecam Regiam diligenter perlustravi, ejusmodi librum videre non memini.

(30) Delevimus vocem οὖν, post λέγεται, quæ in majori parte veterum librorum deest.

(31) Reg. quartus δηλονότι οὐχ ἐτέρα φύσις. Mox idem codex λέγεται, Θεὸς δὲ καὶ ὁ. Vocula δὲ in editis desiderabatur. Rursus idem liber οὐκ ἄλλη φύσις, ἀλλὰ μιᾷ.

(32) Editi et nonnulli mss. υἱῶν, τὸ θέσει. Reg. quartus υἱῶν θέσει, τὸ, θέσει, planius ac plenius : quam scripturam præfert quoque Reg. sextus, sed solum manu secunda.

(33) Legitur in antiquioribus mss. Θεοῦ θέσει :

τῆρ καὶ ὁ Υἱός. Ἡ αὐτὴ ἄρα οὐσία, ὡσπερ καὶ τὰ αὐτὰ ὀνόματα. Εἰ μὴ (34) γεννήσεως τὸ μονογενές, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσύγκριτον, μονογενὴς καὶ ὁ Πατήρ· ἀσύγκριτος γάρ. Καὶ πᾶν δὲ κτίσμα μὴ ὅμοιον ἄλλῳ μονογενές· πολλοὶ ἄρα μονογενεῖς, καὶ οὐχ εἷς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ (35) ὁ Υἱὸς οὐχ ἀπλῶς μονογενὴς, ἀλλὰ Υἱὸς μονογενὴς, καὶ παρὰ Πατρὸς μονογενὴς (36), ὁ Υἱὸς καὶ μονογενὴς ἐστὶ, καὶ οὐ κτίσμα μονογενές. Εἰ κατὰ μετάδοσιν καὶ συγχώρησιν τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐδὲν ἂν εἴη τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων κατὰ φύσιν. Ὡν γάρ ὁ δημιουργὸς οὐ κατὰ φύσιν, πῶς τὰ δημιουργηθέντα κατὰ φύσιν; Εἰ ἐνεργεῖ Θεὸς ὡς οὐδεὶς ἕτερος, καὶ γεννῶν ὡς οὐχ ἕτερος γεννήσει· ἀσύγκριτος γάρ πρὸς πάντα κατὰ πάντα (37) ὁ Θεός. Τὸ ποιούμενον οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ποιούντος, τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος· οὐ ταῦτόν ἄρα τὸ ποιεῖν καὶ τὸ γεννᾶν. Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς, οὐχ ὡς ἐκ Πατρὸς δὲ, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑτέρου, αἷτιος δὲ τοῦ εἶναι καὶ ἡμῖν ὁ Θεός (38)· ἐξ αὐτοῦ γάρ τὰ πάντα· οὐχ ἑτέρως ἄρα τοῦ Υἱοῦ Πατήρ, ἑτέρως δὲ ἡμῶν, ἀλλ' ὁμοίως. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον; Εἰ μηδὲν ὅμοιον καὶ ἴσον Θεῷ (39) πλήν Υἱοῦ, οὐδὲν ἀπαραλλάκτως τῶν ὑποδειγμάτων εἰρήσεται· ὑπὲρ πᾶν γάρ ὁ Θεός. Τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἐν οὐσίᾳ ἐστὶ Θεοῦ. Οὐ γάρ ἄλλο μορφή, καὶ ἄλλο οὐσία Θεοῦ, ἵνα μὴ σύνθετος. Ὁ κατὰ μορφήν ὄν ἴσος, καὶ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἴσος. Εἰ ὁ γεννηθεὶς ἐλάττων τοῦ γεννήσαντος, οὐκ ἐγκλημα τοῦτο τοῦ γεννηθέντος, ἀσθένεια δὲ τοῦ γεννήσαντος (40). Ἡ γὰρ φθονήσας οὐκ ἐποίησεν ἴσον, ἢ μὴ δυνηθεὶς οὐκ ἐγεννησεν ὅμοιον. Εἰ ὁ Πατήρ πρὸ τοῦ Υἱοῦ ἦν, ἑτέρου τινὸς πάντως πατήρ ἦν· χωρὶς γάρ υἱοῦ πατήρ οὐκ ἂν λεχθείη. Εἰ ὁ τὸν Υἱὸν γνοὺς κατ' οὐσίαν ἐγνω καὶ τὸν Πατέρα (Εἰ γὰρ ἐμὲ ἤδειτε, φησὶ, καὶ τὸν Πατέρα μου ἤδειτε ἄν)· ὁμοούσιος ἄρα Υἱὸς τῷ Πατρί. Οὐδὲν γάρ ἀσώματον ἐξ ἀνομοίου οὐσίας γνωρίζεσθαι δύναται. Εἰ τὸ πιστεύειν τὸν Χριστὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ

quæ variatio duplici interpretationi locum dat. Licet enim ita interpretari, *Filii Dei sumus per adoptionem*; aut hoc modo, *Filii sumus adoptione Dei*. Hoc ipso in loco editi ἀνάγκη τὸν φύσει προὔπαρχειν. Τὰ ἀληθῶς... γνωρίσματα ἐστὶ. Reg. secundus εἰ τὰ ἀληθῶς ὀνόματα. Reg. quartus ita, ut edendum curavimus. Mox editi καὶ Πατήρ. At mss. aliquot καὶ ὁ Πατήρ.

(34) Illud, Εἰ μὴ, etc., sic ad verbum interpretamur, si unigenitum non generationis est. Hoc est, si unigenitum a generatione non proficiscitur, imo si idcirco ita dicitur, quod comparari non potest, Pater quoque erit unigenitus.

(35) Addita est vocula δὲ ex duobus libris veteribus.

(36) Editi μονογενὴς καὶ Υἱὸς, καὶ μονογενὴς. Codex Colb. et Reg. quartus ut in contextu. Reg. tertius Πατρὸς μονογενὴς ὁ Υἱὸς, καὶ μονογενὴς, interpunctio alia. Aliquanto post Reg. quartus οὐδὲν ἂν εἴη ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθὲν κατὰ φύσιν.

(37) Editi καὶ κατὰ. Vocula καὶ a mss. abest. Nec ita multo post editi ποιούντος ἐστὶ. Illud, ἐστὶ, in mss. non legitur.

(38) Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς, οὐχ ὡς ἐκ Πατρὸς δὲ ἀλλ' ὡς ἐξ ἑτέρου, αἷτιος δὲ τοῦ εἶναι καὶ

A Præterea, quæ vere sunt nomina, indicia sunt essentia: eorum quorum sunt nomina. Dominus autem et Deus vere tum Pater tum Filius. Eadem ergo est essentia sicut et eadem nomina sunt. Si unigenitum generationis non est, sed propterea quod est incomparabile, unigenitus etiam est Pater: siquidem est incomparabilis. Sed et quælibet creatura alteri haud similis, unigenita est: multi ergo unigeniti, et non unus Filius Dei. Quod si Filius non simpliciter unigenitus, sed Filius unigenitus, et a Patre unigenitus, Filius unigenitus est, non unigenita creatura. Sin secundum 280 participationem ac concessionem Patris creator est Filius, non natura: nihil eorum quæ ab ipso creata sunt, secundum naturam est. Quorum enim conditor non secundum naturam est, hæc quomodo secundum naturam erunt? Si Deus operatur ut nullus alius, etiam cum generat, generabit ut non alius: quippe cum nulla re in nulla re Deus potest comparari. Quod fit, non ex substantia facientis est: quod vero generatur, ex ipsa substantia generantis est: non ergo idem est facere et generare. Si ex Deo est Filius, non sicut ex Patre, sed velut ex alio: causa vero ut simus nobis etiam Deus est: ex ipso enim omnia; non aliter ergo Filii Pater est, aliter noster, sed similiter. Et qui fieret ut id absurdum non esset? Si nihil simile et æquale Deo est præter Filium, exemplorum nullum similiter omnino dicitur: siquidem super omnia Deus. Quod in forma Dei est, in substantia Dei est. Non enim aliud forma, aliud substantia Dei, ut ne compositus sit. Proinde qui æqualis est secundum formam, etiam secundum substantiam æqualis est. Si genitus minor est eo qui genuit, non culpa est geniti, sed genitoris infirmitas. Aut enim præ invidia non fecit æqualem: aut præ impotentia non genuit similem. Pater ante Filium si erat, alterius cujuscumque necessario pater erat: nam absque filio pater dici non potest. Si

ἡμῖν ὁ Θεός, etc. Si ex Deo est Filius, non ut ex Patre, sed velut ex alio; causa autem ut simus nobis etiam Deus est, etc. Legendum videtur ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίου, sed velut ex causa. Difficiliora sunt quæ paulo post sequuntur: Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ μηδὲν ὅμοιον καὶ ἴσον Θεῷ, πλήν Υἱοῦ, οὐδὲν ἀπαραλλάκτως τῶν ὑποδειγμάτων εἰρήσεται; Vix ulla videtur sententia ex his verbis erui posse, nisi legamus perὶ Υἱοῦ et τῶν ὑποδεσμάτων. Et quomodo non absurde, si nihil Deo simile et æquale, de Filio nihil quod differat ab infimis rebus dicitur? Probatur hoc loco Deum non aliter Filii Patrem esse, quam hominum, si Filius ex Deo est, non ut ex Patre, sed ut ex causa. Quare non immerito ostenditur id ex hæreticorum sententia consequi, ut quamvis Deus sit Filius, nec Deo quidquam simile sit et æquale, de Filio tamen nihil præstantius quam de infimis rebus dicatur. MARAN.

(39) Editi ἴσον Θεοῦ. Libri veteres Θεῷ. Mox Reg. quartus ὑπὲρ πάντα.

(40) Editi γεννήσαντος. Εἰ ὁ Πατήρ πρὸ· quam mutilam scripturam ex quatuor mss. restituvimus. E regione vocis φθονήσας legitur in margine Regii quarti καὶ οὐκ ἐγέννησεν.

quis Filium novit secundum essentiam, novit etiam Patrem (*Si enim me cognosceretis, inquit, et Patrem meum utique cognosceretis*⁵¹): consubstantialis ergo Patri Filius est. Nihil enim incorporeum ex dissimili substantia cognosci potest. Si credere Christum Filium esse Dei, vitam æternam affert: non credere, necessario mortem parit. Quorum eadem sunt operationes, horum quoque substantia una. Operatio autem Patris et Filii una est, velut illud: *Faciamus hominem*⁵²: et rursus: *Quæcunque enim Pater facit, hæc et Filius similiter facit*⁵³; igitur Patris et Filii una etiam substantia est. Si cognitio Patris et Filii vita æterna est, necesse est etiam unius substantiæ esse. Quæ enim diversæ substantiæ sunt, non una cognitione comprehenduntur, neque simili modo possunt vivificare. Si Patris imago vere Filius est, omnis autem imago vel substantiæ, vel formæ, vel figuræ, vel speciei, vel coloris imago est: Deus autem in nullo horum, sed in sola substantia est: Filius cum substantiæ imago sit, consubstantialis Patri est. Si Pater cum Filio nulla in re potest comparari, nec in ulla re quoque cum creatura: non aliter se habet ad Filium, aliter ad creaturam, sed similiter: non ergo dissimilis solum **281** Patri Filius, sed creaturæ etiam similis est. Quomodo jam hoc non absurdum est? Si, dum Filium dicunt creaturam, non ut unam ex creaturis dicant: cur dum nos genituram dicimus, eum ut unam ex genituris intelligunt? Si Deus non generat, ut ne fluxum patiat, nec creat, ut ne laboret: si vero creat citra affectum, multo magis citra affectum generat. Si cujuslibet lucis splendor generatur quidem ex luce, non tamen aliquando, sed sine tempore, imo ab æterno una cum luce: non enim est lux absque splendore: Filius etiam ut qui splendor sit, non aliquando erit, sed ab æterno pariter; cum Deus sit lux, ut David ait: *In lumine tuo videbimus lumen*⁵⁴; et Daniel: *Et lux cum ipso est*⁵⁵. Si genitura secundum ipsos substantia est, sicut et ingentium: genitura autem Dei, est Filius: ergo et substantia Dei, est Filius. Si voluntate non natura Deus Filium genuit: aut ubi semel voluerat, postea noluit, aut etiam rursus voluit, et rursus genuit. Quod si non una est voluntas ipsius, sed diversa, non amplius simplex est, neque unius

A ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὸ ἀπίστε'· ἰξ ἀνάγκης θάνατον. Ὡν αἱ αὐταὶ ἐνέργειαι, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία. Ἐνέργεια δὲ Πατρὸς (41) καὶ Υἱοῦ μία, ὡς τὸ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*· καὶ πάλιν· Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατήρ ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἄρα καὶ οὐσία μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εἰ ἡ γνώσις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ζωὴ αἰώνιος, ἀνάγκη καὶ μιᾶς οὐσίας εἶναι. Τὰ γὰρ ἑτερούσια οὐ μὴ γνώσει καταλαμβάνεται, οὔτε ὁμοίως ζοιοποιεῖν δύναται. Εἰ εἰκὼν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς (42) τοῦ Πατρὸς, πᾶσα δὲ εἰκὼν ἢ οὐσίας, ἢ μορφῆς, ἢ σχήματος, ἢ εἶδους, καὶ χρώματός ἐστιν εἰκὼν, Θεὸς δὲ ἐν οὐδενὶ τούτων, ἐν δὲ οὐσία μόνῃ· ὁ Υἱὸς, εἰκὼν ὢν τῆς οὐσίας, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρί. Εἰ ἀσύγκριτος ὁ Πατήρ κατὰ πάντα πρὸς τὸν Υἱὸν, κατὰ πάντα δὲ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν· οὐκ ἄλλως πρὸς τὸν Υἱὸν, ἑτέρως δὲ πρὸς τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁμοίως· οὐκοῦν οὐ μόνον ἀνόμοιος τῷ Πατρί, ἀλλὰ καὶ ὁμοιος τῇ κτίσει. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον; Εἰ, κτίσμα λέγοντες τὸν Υἱὸν, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων λέγουσι· διὰ τί, γέννημα λεγόντων ἡμῶν, ὡς ἐν τῶν γεννημάτων νοοῦσιν; Εἰ οὐ γεννᾷ Θεὸς, ἵνα μὴ βεῦσιν ὑπομείνη· οὐδὲ κτίζει, ἵνα μὴ κάμη· εἰ δὲ κτίζει ἀπαθῶς, πολλῷ μᾶλλον ἀπαθῶς γεννᾷ. Εἰ ἀπαύγασμα παντὸς φωτὸς γεννᾷται μὲν ἐκ τοῦ φωτὸς, οὐ ποτε δὲ, ἀλλὰ ἀχρόνως καὶ συναϊδίως ἐκείνῳ (οὐ γὰρ ἐστὶ φῶς χωρὶς ἀπαυγασματος)· καὶ ὁ Υἱὸς, ἀπαύγασμα τυγχάνων, οὐ ποτε ἐστὶ, ἀλλὰ συναϊδίως, φωτὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ (43), ὡς Δαβὶδ φησιν· *Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς*· καὶ Δανιὴλ· *Καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστίν*. Εἰ τὸ γέννημα οὐσία ἐστὶ κατ' αὐτοῦς, ὡς καὶ τὸ ἀγέννητον, γέννημα δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (44), καὶ οὐσία ἄρα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ βουλήσει καὶ οὐ φύσει ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐγέννησεν, ἢ ἄπαξ (45) βουληθεὶς, ἀβούλητος τὸ λοιπὸν, ἢ καὶ πάλιν βουληθεὶς, καὶ πάλιν ἐγέννησεν. Εἰ δὲ οὐ μία βούλησις αὐτοῦ, ἀλλὰ διάφορος, οὐκέτι ἀπλοῦς οὐδὲ ἐνὸς ποιητῆς (46), ἀλλ' ὡς βούλεται καὶ ποιεῖ. Εἰ Θεὸς οὐ γεννᾷ, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πάντως, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ δύναται, ἡττων γεννητικῆς καὶ τελείας φύσεως, πρὸς τῷ (47) καὶ ἀδυναμεῖν· εἰ δὲ δυνάμενος οὐκ ἠβουλήθη, ὃ φύσει ἔσχε, βουλήσει κατέσχευεν. Ὡστε εἰ καὶ μήπω ἐγέννησε (48), βουληθεὶς ἄρα γεννήσει ποτέ. Εἰ ποτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, αὐτὸ τὸ ἐκαῖνο, τὸ ποτέ, ἐστὶ μὲν μετὰ τὸν γεννήσαντα, πρὸ δὲ τοῦ γεννηθέντος. Οὐκέτι οἶν πρὸ πάντων ὁ Υἱὸς

⁵¹ Joan. xiv, 7. ⁵² Gen. i, 26. ⁵³ Joan. v, 19. ⁵⁴ Psal. xxxv, 10. ⁵⁵ Dan. ii, 22.

(41) Editi Ἐνέργεια δὲ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. Codex Colb. cum Reg. secundo Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Aliquanto post mss. duo ἡ γνώσις. Desideratur articulus in vulgatis.

(42) Reg. quartus εἰκὼν ἀληθῆς, imago vera.

(43) Idem codex τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

(44) Editi et Reg. secundus ἄρα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Illud, ὁ Θεός, in reliquis mss. non legitur. Neque indignum puto quod notetur, hunc locum sic distinguere in Reg. secundo, γέννημα δὲ ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐσία ἄρα ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ. Utrouque in loco illud, τοῦ Θεοῦ, voci Υἱὸς jungitur in vulgatis sine ulla virgula: quod et ambiguum erat et obscurum.

(45) Codex unus ἢ εἰ ἄπαξ.

(46) Editi οὐκέτι ἀπλοῦς οὐδὲ ἐνὸς ποιητῆς. Interpres: *Nec ipse simplex est, nec unus creator. Vertisset alius, aut certe vertere debuisset, nec conditor est res una.* Regii secundus, tertius, quartus et sextus pro ἐνὸς ποιητῆς habent ἐνὸς ποιητῆς, neque unius factor. Exiguam quidem videtur mendam librarii qui pro ἐνὸς scripsit ἐν ὁ: sed tamen, ut sit, hac parva negligentia delusus interpres ita cæcavit, ut ejus loci sententiam nec expresserit, nec viderit.

(47) Editi et Reg. secundus πρὸς τῷ. Alii tres mss. πρὸς τῷ.

(48) Editi εἰ καὶ μή ποτε ἐγέννησε. Codex Colb. et alii duo mss. Regii ut in contextu.

χωρὶς τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ποτὲ εὐρεθῆ
σεται. Ἡμῶν λεγόντων, Πατὴρ ὄντος ἀεὶ, ἀνάγκη
καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ἀεὶ, ἐκεῖνοί φασιν· Οὐκοῦν, ἐπειδὴ
καὶ ὁ Υἱὸς ἀεὶ δημιουργὸς, καὶ ἡ δημιουργία ἀεὶ
ἔσται, καὶ οὕτως ἔσται καὶ ἡ δημιουργία συνατῆδος
Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἀλλ' ὁ εἰπὼν δημιουργὸν οὐχ ἅμα
καὶ τὴν δημιουργίαν λέγει. Οὐ γὰρ τῷ οἰκοδόμῳ συν-
υπάρχει τὸ οἰκοδόμημα, οὐδὲ τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος.
Ἡ μὲν γὰρ (49) δημιουργία ἐν τῷ δημιουργῷ, τὸ δὲ
δημιουργούμενον μετὰ τὸν δημιουργόν. Πατέρα δὲ
εἰπεῖν ἀδύνατον, μὴ ὄντος Υἱοῦ. Καὶ ὁ εἰπὼν Πατέρα
οὐχ ἀπλῶς Πατέρα, ἀλλὰ τινος λέγει Πατέρα.

cum dicimus, quod cum Pater semper sit, necesse est etiam Filium semper esse; illi dicunt: Igitur cum et Filius semper opifex sit, opificium quoque semper erit, sicque opificium etiam una cum Patre et Filio æternum erit. At qui dixit opificem, non simul etiam opificium dixit. Non enim una cum ædificatore ædificium existit, neque una cum navium fabricatore scapha. Est enim operatio in opifice: ipsum autem opus post opificem. Porro fieri non potest ut Pater dicatur esse, nisi sit Filius. Et qui Patrem dixit, non simpliciter Patrem, sed alicujus Patrem dixit.

2. Θεὸς, καὶ Κύριος, καὶ παντοκράτωρ, καὶ Σα-
βαώθ (50), καὶ ὢν, καὶ Ἀδωναΐ, καὶ Ἐλωΐ, ὁ Θεὸς
ἐν ταῖς Γραφαῖς εἴρηται· ἀγέννητος δὲ οὐδαμῶς. Εἰ
δέ τις καὶ τοῦτο συγχωρήσει, καὶ τὸ ἀγέννητος καὶ
τὰ προκείμενα ὀνόματα λέγειν ἀρμόσει καὶ Ἰου-
δαίοις καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς δὲ μόνως τὸ Πατὴρ Χρι-
στοῦ. Εἰ οὖν ἡ μόνον χωρίζον ἡμᾶς τῶν ἄλλων
ψευδὲς, καὶ οὐκ ἀληθὲς (51), καὶ ὄνομα θέσει, καὶ
οὐ πρᾶγμα φύσει· ψευδὴς ἡ πίστις ἡμῶν, καὶ ἡ
ἐλπίς ματαία. Οὐ γὰρ ἀθέβαιος ἡ ἀρχὴ, καὶ τὸ τέ-
λος ἀνίσχυρον. Πάλιν ἐρωτῶσιν· Εἰ ὢν ἐγεννήθη ὁ
Υἱὸς, ἢ μὴ ὢν· ἀσαφοῦς καὶ κακοτέχνου τῆς ἐρωτή-
σεως οὕσης αὐτῶν. Αἰσχυνομενοὶ γὰρ τὸ πότε, καὶ
ἐν χρόνῳ, ἐρωτῆσαι, τὸ ὢν λέγουσιν. Ἀντερώτησον
αὐτούς· Εἰ ὢν ὁ Θεὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐγέννησεν, ἢ
μὴ ὢν Πατὴρ; Εἰ μὲν γὰρ ὢν Πατὴρ, ὢν ὄντα ἐγέν-
νησεν· εἰ δὲ οὐκ ὢν, γεννητὸς καὶ οὐ φύσει Πατὴρ.
Πᾶσαν δὲ φιλονεικίαν αὐτῶν ἀποκλείουσιν αἱ θεῖαι
Γραφαί, Μωσέως μὲν βουώντος περὶ τοῦ Υἱοῦ, Ὁ ὢν
με ἀπέστειλε· τοῦ δὲ εὐαγγελιστοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος. Καὶ οὐχ ἅπαξ τὸ ἦν, ἀλλὰ τέταρτον. Καὶ
πάλιν ἀλλαχοῦ· Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ· Ὁ ὢν ἐν
τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐν ἑτέροις· Ὁ ὢν ἐν
τῷ οὐρανῷ· Καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· Ὁ ὢν, καὶ ὁ
ἦν (52), καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ὁ Παῦλος· Ὁς ὢν
ἀπαύγασμα τῆς δόξης· καὶ· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ
υπάρχων· καὶ πάλιν· Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς
ἐυλογητός. Εἰ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ φῶς, καὶ ἀτρεπτος,
καὶ ἀγαθὸς, καὶ ἅγιος, καὶ Κύριος ὁ Υἱὸς, ταῦτα δὲ
καὶ ὁ Πατὴρ ὢν, οὐχ ὁμοίως ἐστίν, ἀλλὰ μειζόνως·
οὐκ οὐσίας ὑπεροχῇ (53) ἀλλὰ ποιότητος ὑπερβολῇ.

⁵⁰ Exod. iii, 14. ⁵¹ Joan. i, 1. ⁵² Joan. viii, 42, 47. ⁵³ Joan. i, 18. ⁵⁴ Joan. iii, 15. ⁵⁵ Apoc. i 8.
⁵⁶ Hebr. i, 3. ⁵⁷ Philip. ii, 6. ⁵⁸ Rom. ix, 5.

(49) Illa, Ἡ μὲν γὰρ, etc., sic velim accipias: Facultas rei faciendæ inest quidem in opifice: sed res ipsa quæ efficitur, post ipsum permanet. Haud longe editi καὶ εἰπὼν. Antiqui duo libri καὶ ὁ εἰ-
πὼν.

(50) Nomen Sabaoth nomen Dei non esse, sed nomen, quod Dei nomini jungitur, jam notarunt viri doctissimi Ducæus et Combesisius.

(51) Reg. quartus οὐκ ἀληθὲς κατὰ τοὺς αἰρετι-

A creator: sed ut vult, ita et facit. Si Deus non generat; aut quia omnino non potest, aut quia non vult, non generat. Sed, si non potest, inferior est natura ea, quæ generat, quæque perfecta est, præterquam quod etiam imbecillis est: si vero cum posset, noluit; quod habuit natura, id voluntate cohibuit. Quare, etsi nondum genuit, tamen ubi voluerit, generabit utique aliquando. Si Filius aliquando non erat, illud, aliquando, post genitorem quidem erit, sed ante genitum. Non igitur, Patre excepto, ante omnia Filius est: verum etiam post illud, aliquando, esse invenietur. Nos

cum dicimus, quod cum Pater semper sit, necesse est etiam Filium semper esse; illi dicunt: Igitur cum et Filius semper opifex sit, opificium quoque semper erit, sicque opificium etiam una cum Patre et Filio æternum erit. At qui dixit opificem, non simul etiam opificium dixit. Non enim una cum ædificatore ædificium existit, neque una cum navium fabricatore scapha. Est enim operatio in opifice: ipsum autem opus post opificem. Porro fieri non potest ut Pater dicatur esse, nisi sit Filius. Et qui Patrem dixit, non simpliciter Patrem, sed alicujus Patrem dixit.

2. Deus, et Dominus, et omnipotens, et Sabaoth, et qui est, et Adonai, et Eloï appellatur Deus in Scripturis; ingenitus vero nusquam. Quod si quis hoc etiam concesserit; et nomen ingenitus, et relata prius nomina ut Judæis, ita aliis omnibus proferre conveniet: Christianis vero solis hoc, Pater Christi. Si igitur quod solum a cæteris nos separat, id falsum est, nec verum, si nomen est adoptione, non res natura, falsa est fides nostra, et spes vana. Cujus enim principium infirmum est, ejus etiam finis debilis est. Rursus interrogant, Utrum cum esset, genitus sit Filius, an cum non esset: at obscura et maligna est eorum interrogatio. Etenim, dum venturur interrogare quando, et in tempore; dicunt, cum esset.

Hos vicissim interroga, Deusne, cum esset Pater, Filium genuit, an cum non esset Pater? Si enim cum esset Pater, existens existentem genuit: contra si cum non esset, factus est, non autem natura **282** Pater est. Omnem autem ipsorum contentionem excludunt divinæ Scripturæ, cum Moses quidem clamet de Filio: Qui est, misit me ⁵⁶: et evangelista: In principio erat Verbum ⁵⁷. Nec semel dicit, erat, sed quater. Et rursus alibi: Qui ex Deo est ⁵⁸; et: Qui est in sinu Patris ⁵⁹; et in aliis: Qui est in cælo ⁶⁰; et in Apocalypsi: Qui est, et qui erat, et qui venturus est ⁶¹; et Paulus: Qui cum sit splendor gloriæ ⁶²; et: Qui cum in forma Dei esset ⁶³; et rursus: Qui est in omnibus Deus benedictus ⁶⁴. Si Filius est verus Deus, et lux, et immutabilis, et bonus, et sanctus, et Dominus: hæc autem et Pater cum sit, non similiter est, sed am-

κούς.

(52) Editi καὶ ὅς ἦν, bene. At mss. sex καὶ ὁ ἦν, nec aliter legitur in sacro textu.

(53) Editi οὐσίας ὑπεροχῇ, ἀλλὰ ποιότητος ὑπεροχῇ. At mss. sex ut in contextu, inverso ordine. Reg. secundus οὐσίας ὑπεροχῇ, ἀλλὰ ποιότητος ὑπεροχῇ: quæ lectio, si præpositio κατὰ subaudiatur, et ipsa quoque recio: notes!

plius; non substantiæ exsuperantia, sed qualitatis præstantia. Substantia enim magis quam substantia non dicitur, sed qualitas qualitate: homo enim altero homine magis homo non dicitur, sed bonus bono melior, et justus justo justior. Genitorum eadem est natura, quæ est genitoris, etiamsi genitus alio modo esse habeat. Neque enim Abel, ex coitu genitus, ab Adamo diversus est, licet Adamus formatus sit ⁶⁵, non genitus. Si causa causato major est, differtque secundum substantiam: omnis autem pater causa est, et omnis filius causatus; patres filiis majores sunt, et ab eis secundum substantiam differunt, nec sunt unius substantiæ. Sed hoc verum non est. Interrogant, An Pater, postquam Filium genuit, eum gignere destiterit: et si hoc impetrarint, quod cessaverit; inducant: Igitur etiam generare incæpit. Quidquid enim finem habet, habet quoque principium: non semper ergo erat Filius. Dicemus igitur, Si id quod desinit, necessario etiam principium habet, rursus si id quod principium habet, necessario quoque desinit: angeli igitur et cuncta incorporea cum esse cœperint, necessario etiam esse desistent. At hoc absurdum est. Fieri igitur potest, ut id quod esse incæpit, non desinat, et id quod desiit, non incæperit. Similiter, et ipse Filius si principium *essendi* habet, finem etiam secundum ipsos habet necessario; quandoquidem quidquid principium habet, id quoque finem habere volunt. Et quomodo hoc blasphemum non est? Sed et Dei præscientia principii expers, postquam facta sunt quæ præscivit, finem habet. Non itaque quod finem habet, id etiam necessario principium habet. Unum in rebus incorporeis dicitur, vel operatione, vel voluntate, vel substantia. Cum igitur Salvator dixerit: *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁶, secundum aliquid eorum quæ modo scripsimus, dixit. Itaque si secundum operationem dicunt, necesse est et secundum substantiam dicere: quorum enim diversa substantia est, horum non est similis operatio. Si vero secundum voluntatem unum sunt, non solum quæcunque Pater vult, ea necesse est et Filium velle: sed quæcunque etiam Filius vult, ea necesse est et Patrem velle. Præcipiet igitur et Filius Patri quæ vult; siquidem et ipsi præcipitur. Sed si ei solum præcipitur, coactus ac invitatus inservit. Quod si neque operatione, neque voluntate, restat secundum ipsos, ut unum sit secundum substantiam, hoc est, ut consubstantialis sit Filius Patri.

283 Quod vox, ingenitus, modum quemdam existendi, non substantiam significat.

1. Si illud, ingenitus, substantia est, et illud, genitus, substantia, ob idque Pater et Filius consubstantiales non sunt, necessario omnis genitura unius

A Οὐσία γὰρ οὐσίας μᾶλλον οὐ λέγεται, ποιότης δὲ ποιότητος. Ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπου μᾶλλον οὐ λέγεται· ἀγαθὸς δὲ ἀγαθοῦ, καὶ δίκαιος δικαίου. Τῶν γεννητῶν ἢ αὐτῆ φύσις πρὸς τὸν γεννήσαντα, κἂν ἐτέρως ὁ γεννηθεὶς τὸ εἶναι ἔχη (54). Οὐδὲ γὰρ Ἄβελ, ὁ ἐκ συνδυασμοῦ γεννηθεὶς, ἕτερος παρὰ τὸν Ἀδὰμ, τοῦ Ἀδὰμ μὴ γεννηθέντος ἀλλὰ πλασθέντος. Εἰ τὸ αἷτιον τοῦ αἰτιατοῦ μείζον καὶ διάφορον κατ' οὐσίαν, πᾶς δὲ πατὴρ αἷτιος, καὶ πᾶς υἱὸς αἰτιατός, μείζους καὶ διάφοροι κατ' οὐσίαν οἱ πατέρες τῶν υἱῶν, καὶ οὐ μιᾶς οὐσίας. Ἄλλ' οὐκ ἀληθές. Ἐρωτῶσιν· Εἰ, γεννήσας ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ἐπαύσατο τοῦ γεννᾶν αὐτόν· κἂν λάβωσιν, ὅτι ἐπαύσατο, ἐπάγουσιν· Οὐκοῦν καὶ ἤρξατο γεννᾶν. Πᾶν γὰρ τὸ τέλος ἔχον καὶ ἀρχὴν ἔχει· οὐκ ἄρα οὖν (55) ἦν αἰεὶ ὁ Υἱός.

B Ἐροῦμεν οὖν· Εἰ τὸ παυόμενον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν, καὶ τὸ ἀρχὴν ἔχον ἀνάγκη καὶ παύεσθαι· ἄγγελοι οὖν καὶ πάντα τὰ ἀσώματα ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχοντα, ἀνάγκη καὶ τέλος τοῦ εἶναι ἔξει (56). Ἄλλ' ἄτοπον. Δυνατὸν οὖν, καὶ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, μὴ πεπαῦσθαι, καὶ πιυσάμενον, μὴ ἤρχθαι. Εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει (57), καὶ τέλος κατ' αὐτοῦς ἐξ ἀνάγκης ἔχει· ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἀρχὴν ἔχον καὶ τέλος ἔχειν βούλονται. Καὶ πῶς οὐ βλάσφημον; Καὶ ἡ πρόγνωσις δὲ τοῦ Θεοῦ, ἀρχὴν οὐκ ἔχουσα, μετὰ τὸ γενέσθαι περὶ ὧν προέγνω (58), τέλος ἔχει. Ὡστε οὐ τὸ τέλος ἔχον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν. Τὸ ἐν ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἢ ἐνεργεία, ἢ βουλήσει, ἢ οὐσία λέγεται. Ὁ Σωτὴρ οὖν εἰπὼν· Ἐγὼ καὶ (59) Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καθ' ἐν τι τῶν προγεγραμμένων εἴρηκεν. Οὐκοῦν εἰ μὲν κατ' ἐνεργείαν λέγουσιν, ἀνάγκη καὶ κατ' οὐσίαν λέγειν· τῶν γὰρ ἑτεροσίων οὐκ ἂν εἴη ἡ ἐνεργεία ὁμοία· εἰ δὲ κατὰ βούλησιν ἐν, οὐχ ὅσα ὁ Πατὴρ βούλεται μόνον, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν βούλεσθαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς βούλεται, ἀνάγκη καὶ τὸν Πατέρα βούλεσθαι. Ἐπιτάξει οὖν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ περὶ ὧν βούλεται, εἴ γε καὶ ἐπιτάττεται. Εἰ δὲ ἐπιτάττεται μόνον, ἀναγκαζόμενος καὶ οὐχί (60) βουλόμενος ὑπηρετεῖ. Εἰ δὲ οὔτε ἐνεργεῖ οὔτε βουλήσει, λείπεται κατ' αὐτοῦς ἐν κατ' οὐσίαν εἶναι, ταυτέστιν ὁμοούσιον Πατέρα καὶ Υἱόν.

C Ὡστε οὐ τὸ τέλος ἔχον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν. Τὸ ἐν ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἢ ἐνεργεία, ἢ βουλήσει, ἢ οὐσία λέγεται. Ὁ Σωτὴρ οὖν εἰπὼν· Ἐγὼ καὶ (59) Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καθ' ἐν τι τῶν προγεγραμμένων εἴρηκεν. Οὐκοῦν εἰ μὲν κατ' ἐνεργείαν λέγουσιν, ἀνάγκη καὶ κατ' οὐσίαν λέγειν· τῶν γὰρ ἑτεροσίων οὐκ ἂν εἴη ἡ ἐνεργεία ὁμοία· εἰ δὲ κατὰ βούλησιν ἐν, οὐχ ὅσα ὁ Πατὴρ βούλεται μόνον, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν βούλεσθαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς βούλεται, ἀνάγκη καὶ τὸν Πατέρα βούλεσθαι. Ἐπιτάξει οὖν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ περὶ ὧν βούλεται, εἴ γε καὶ ἐπιτάττεται. Εἰ δὲ ἐπιτάττεται μόνον, ἀναγκαζόμενος καὶ οὐχί (60) βουλόμενος ὑπηρετεῖ. Εἰ δὲ οὔτε ἐνεργεῖ οὔτε βουλήσει, λείπεται κατ' αὐτοῦς ἐν κατ' οὐσίαν εἶναι, ταυτέστιν ὁμοούσιον Πατέρα καὶ Υἱόν.

D Ὅτι τὸ ἀγέννητος (61) ὑπάρξεώς τινος δήλωσις, καὶ οὐκ οὐσίας.

1. Εἰ τὸ ἀγέννητος οὐσία ἐστὶ, καὶ τὸ γεννητός οὐσία, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὁμοούσιοι Πατὴρ καὶ Υἱὸς, πᾶν ἐξ ἀνάγκης γέννημα μιᾶς οὐσίας· ὁμοούσια οὖν

⁶⁵ Gen. ii, 7, ⁶⁶ Joan. x, 30.

(54) Editi ἔχει, codex unus ἔχη. Alii duo ἔχοι.
 (55) Voculam οὖν ex tribus mss. addidimus.
 (56) Editi ἔξειν. Antiqui sex libri ἔξει, ex quo fit, ut vox ἀνάγκη quæ paulo ante legitur, scribi debeat cum i subscripto, ἀνάγκη.
 (57) Editi Υἱὸς ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχων. Antiqui duo libri Υἱὸς ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει. Alii tres Υἱὸς εἰ ἀρχὴν εἶναι ἔχει.

(58) Editi ἔγνω. Veteres quatuor libri προέγνω.
 (59) Libri antiqui ἐγὼ καὶ ὁ. Deest articulus in vulgatis. Ibidem editi et mss. duo Πατὴρ μου. At in aliis duobus, quos sequimur, vox μου deest.
 (60) Pro illo, οὐ, quod in editis legitur, οὐχί edidimus ex libris antiquis.
 (61) Editi et mss. nonnulli τὸ ἀγέννητον. Alii tres mss. τὸ ἀγέννητος.

τὰ γεννήματα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς οὐ βλάσφημον; εἰ ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν γεννητὸν Υἱὸν ἀντιδιαστελλόμενος οὐσία (62) ἐστὶ, καὶ ὁ ἄκτιστος πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος οὐσία ἐστίν. Ἔσται οὖν καὶ ἀγέννητος οὐσία, καὶ ἄκτιστος οὐσία. Δύο οὖν ὁ Θεὸς (63), καὶ οὐ μία οὐσία. Ἔτι δὲ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἐστὶ οὐσία μία. Ψευδὲς δὲ τοῦτο (64)· μία μὲν γὰρ κτίσις, διάφοροι δὲ οὐσίαι. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ (65), καὶ τὸ ἀναρχον, καὶ πολλὰ ἕτερα οὐσίαι ἔσονται. Εἰ ἀγέννητον τὸν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν εἰπὼν τις, τὰς οὐσίας ἐδήλωσε, τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰπεῖν τις (66) θελήσας, πῶς ἂν ἐτέρως εἰπεῖν δυνήσεται ἢ οὕτως; Ὑπάρξεως οὖν τρόπος τὸ ἀγέννητος (67), καὶ οὐκ οὐσίας ὄνομα. Εἰ τὰ διάφορον τὴν ὑπαρξιν τοῦ εἶναι ἔχοντα διάφορον ἔχει καὶ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ οἱ ἄνθρωποι ὁμοούσιοι. Ἄλλη γὰρ ὑπαρξις Ἀδὰμ ἐκ γῆς πλασθέντος, ἄλλη δὲ Εὐας ἐκ πλευρᾶς γενομένης, ἄλλη δὲ Ἀβελ, ἐκ συνδυασμοῦ γάρ· ἄλλη δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας, ἐκ παρθένου μόνης. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πετηνῶν καὶ τετραπόδων. Εἰ ἀγέννητος ὁ Πατήρ, ὅτι μὴ ἐγεννήθη, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς, διὰ τοῦ γεννηθῆναι, μετὰ τὸν γεννηθέντα ὁ ἀγέννητος. Οὐ γὰρ εἶχε πρὸς ὃν ἀγέννητος κληθήσεται. Τῶν γὰρ ὄντων αἱ ἀντιδιαστολαί, οὐ τῶν μὴ ὄντων. Εἰ Θεὸς ἦν ποτε, Πατήρ δὲ οὐκ ἦν, γενόμενος Πατήρ προσέληψε τὸ πατήρ. Ὡστε Θεὸς μὲν (68) ἀγέννητος, γεννητὸς δὲ Πατήρ· γεννητὸς ἄρα καὶ ἀγέννητος ὁ αὐτὸς ἀπλοῦς ἔιν.

pater assumpsit. Quare Deus est quidem infactus : at est Pater factus : igitur qui idem est et simplex, est factus et infactus.

2. Εἰ τὸ ἀδύνατον ἐναντίον (69) τῷ δυνατῷ, καὶ τὸ ἄσοφον τῷ σοφῷ, καὶ πάντα τὰ ἀντιδιαστελλόμενα ἐναντία ἀλλήλοις, ἐναντίον καὶ τὸ ἀγέννητον τῷ γεννητῷ. Ἐναντίος οὖν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ κατ' οὐσίαν, εἰ γε μὴ τρόπος ὑπάρξεως τὸν ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσία. Εἰ κτίσμα καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱὸς, καὶ πάντα δὲ τὰ ὄντα κτίσματα, μάτην ἀγέννητος ὁ Πατήρ λέγεται, οὐκ ὄντος ὅλως γεννήματος πρὸς ὃ καλεῖται ἀγέννητος. Δικαιότερον οὖν ἄκτιστος ἢ ἀγέννητος λέγοιτο ἂν. Τὸ ἀγέννητος εἰ ὄνομα, οὐκ οὐσία. Τῶν γὰρ οὐσιῶν σημαντικὰ τὰ ὀνόματα, οὐκ αὐτὰ οὐσία. Εἰ δὲ αὐτοοὐσία τὸ ἀγέννητος, λεγέτωσαν τὸ ὄνομα αὐτῆς. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν, καὶ μάλιστα τὰ

(62) Editi ἀντιδιαστελλόμενος ἕτερα οὐσία. Vocem οὐ, quod in antiquis sex libris desit, delendam censuimus. Rursus editi πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος ἕτερα. Et hic quoque vocem οὐσίαν expruimus, eorumdem librorum fidem secuti. Reg. tertius πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος ἐν οὐσία ἐστὶν ἕτερα.

(63) Antiqui tres libri ὁ Θεός. Deest articulus in vulgatis.

(64) Editi καὶ τοῦτο. Vocula καὶ in quatuor mss. non legitur.

(65) Editi et Reg. tertius τὸ ἄτρεπτος αὐτοῦ καὶ τὸ ἀναρχος... οὐσία. Codex Colb. et alii duo Regii ut in contextu.

(66) Addita est vocula τις ex antiquis quinque libris.

(67) Codex Colb. et Reg. quartus τὸ ἀγέννητος.

A substantiæ est : genituræ igitur Filio Dei sunt con-
substantiales. Et quomodo hoc non fuerit absurdum?
Si ingenuus a genito Filio ex adverso distinctus,
substantia est, et increatus a creatura ex adverso di-
stinctus, substantia est. Erit ergo et ingenuus sub-
stantia, et increatus substantia. Proinde Deus duæ, non
una substantia est. Ad hæc et creatura omnis erit sub-
stantia una. Hoc autem falsum est : siquidem crea-
tura una est, substantiæ vero diversæ. Sic autem
et immutabile ejus, et principii privatio, et multa
alia erunt substantiæ. Si ingenuum quis Patrem et
genitum Filium dicens, significavit substantias ;
cum modum quo existunt voluerit quis dicere, qui
aliter quam sic dicere poterit? Ingenuus igitur
existendi est modus, non substantiæ nomen. Si
quæ diversum existendi exordium habent, diver-
sam etiam habent substantiam ; ne homines quidem
inter se sunt consubstantiales. Nam aliter existit
Adam ex terra formatus, aliter Eva facta ex costa,
aliter Abel, ex coitu videlicet, aliter qui ex sola
Maria virgine natus est. Similiter autem et in vola-
tilibus et in quadrupedibus. Si ingenuus Pater, quo-
niam genitus non est ; Filius autem genitus, quo-
niam genitus est ; posterior genito ingenuus est ;
quandoquidem non habebat quocum comparatus
ingenuus vocaretur. Nam distinguuntur inter se quæ
sunt, non autem quæ non sunt. Si Deus aliquando
erat, nec tamen Pater erat ; factus Pater, nomen
at est Pater factus : igitur qui idem est et simplex,

C 2. Si impossibile possibili contrarium est, si sa-
pienti insipiens, si omnia quæ ex adverso distin-
guuntur contraria inter se sunt, etiam ingenuum
genito est contrarium. Igitur contrarius est Pater
Filio secundum substantiam, si modo ingenuum non
sit existendi modus, sed substantia. Filius si crea-
tura est, non genitura, et cuncta quæ sunt, crea-
turæ sunt, frustra Pater ingenuus dicitur, cum non
sit omnino genitura, cujus respectu appelletur inge-
nitus ; igitur potiori jure increatus quam ingenuus
diceretur. Ingenuus si nomen est, non substantia
est. Nomina enim substantias significant, sed non
sunt substantia. Si vero vox, *ingenuus*, ipsa substantia
est, illius dicant nomen. 284 Non enim ex sub-

D Alii mss. et editi τὸ ἀγέννητον.

(68) Illa, ὥστε Θεός μὲν, sic Trapezuntius inter-
pretatus est : Quare Deus quidem ingenuus : geni-
tus autem Pater : ingenuus ergo et genitus, idem,
cum sit simplex : quæ verba, nisi explicentur, ob-
scura videntur et intellectu difficilia. Puto autem
scriptorem, quicumque tandem ille sit, in verbis lu-
dere, et ad vocem γενόμενος, quæ præcedit, respe-
xisse : ut sit sensus, Deus antequam factus esset
Pater, non erat factus Pater. Igitur Pater, cum
simplex sit, factus et non factus dici potest : quod
secum pugnare scriptori visum est. Hinc sequitur
voces ἀγέννητος et γεννητός hoc loco aut idem va-
lere quod voces ἀγέννητος et γεννητός, aut mendum
esse librorum, qui litteram ν voci utrique incaute
addiderint

(69) Editi ἐναντίαν. At mss. ἐναντίον.

stantiis, sed e nominibus et operationibus cognoscimus, et præsertim incorporea. *Ingenitus* si substantiæ Dei nomen est, aut Deus sua ipsius substantia cognita nomen substantiæ ignoravit: aut etiam, nomine cognito, audientes decepit. Dominus enim ait: *Omnipotens nomen meum* ⁶⁷. Et a Mose interrogatus quod ei esset nomen: *Ego, inquit, sum qui sum* ⁶⁸; et rursus: *Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; hoc mihi nomen æternum* ⁶⁹. Et David: *Dominus nomen tibi* ⁷⁰. At hoc nomen, *ingenitus*, nec ipse sibi ascripsit, nec quisquam sanctorum dixit.

Si vero nec decepit, nec ignoravit (impium enim est horum aliquid dicere), *ingenitus* ei nomen non est. *Ingenitus* aut substantia est, aut accidens (nam præter hæc nihil esse potest): sed substantia non est, cum non sit quidquam quod ab eo ex opposito distinguatur. Est enim Filius genitus, at non quatenus substantia est, sed quatenus genitus fuit. Si vero accidens, aut natura insitum est, aut potest adesse et abesse. Sed, si natura insitum est, Deus necessario et substantia et accidens est. Quæ enim sunt ejusmodi, necessario accidunt quibus accidunt. Quod si contingenter adest, erit *ingenitus* aliquando et genitus. *Ingenitum* si dicunt Deum, eo quod genitus non est, non quid sit substantia ejus dicunt, sed quid non sit. Quippe substantia nulla ex iis quæ non est, sed ex iis quæ est cognoscitur. Nam et illud, *immortalis*, et illud, *incorruptibilis*, et illud, *immutabilis*, non substantiam illius, sed quod nec moriatur, nec corrumpatur, nec commutetur ut creaturæ, significant. Doceant igitur quid Deus sit, non quid non sit. Si *ingenitus* non substantiæ nomen est, sed ipsamet substantia: rursus si Filius est substantia, etiam Filius *ingenitus* est; imo vero substantia omnis erit *ingenita*. Si *ingenitum* substantia Dei est, et genitura substantia Filii: creatura igitur aut factura non est ipsius substantia. Filius enim una, non multæ substantiæ. Cum quis hominem, aut lapidem, aut lignum dicit, substantiam quamdam indicat: at eum genituram dicit, non substantiam simpliciter significat; alioqui genitura omnis esset una substantia. Quod si genitura substantiam quampiam non significat, neque *ingenitus* profecto. Deus si *ingenitus* est, eo quod genitus non est: sic et *incorruptibilis*, eo quod non corrumpitur. Quemadmodum igitur *incorruptibile* eum sine fine futurum significat: ita et *ingenitum*, principii **285** expertem esse. Si vero *ingenitus*

ασώματα. Εἰ τὸ ἀγέννητος ὄνομα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν οὐσίαν τὴν ἰδίαν εἰδῶς ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας ἠγνόησεν, ἢ καὶ τὸ ὄνομα εἰδῶς τοὺς ἀκούοντας ἠπάτησε. Κύριος γὰρ φησιν· Παντοκράτωρ ὄνομά μου (70). Καὶ παρὰ Μωσέως ἐρωτηθεὶς, τί ὄνομα αὐτῷ, φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς (71) Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· τοῦτό μοι ὄνομα αἰώνιον· καὶ Δαβὶδ· Κύριος ὄνομά σοι (72). Ἀγέννητον δὲ ὄνομα οὔτε αὐτὸς ἑαυτῷ, οὔτε τις τῶν ἁγίων εἶρηκεν. Εἰ δὲ οὔτε ἠπάτησεν, οὔτε ἠγνόησεν (ἀσεβὲς γὰρ τι τούτων εἰπεῖν), τὸ ἀγέννητος οὐκ ὄνομα αὐτοῦ. Τὸ ἀγέννητος ἢ οὐσία ἐστίν, ἢ συμβεβηκὸς (παρὰ ταῦτα (73) γὰρ οὐδὲν ἂν εἴη)· ἀλλ' οὐσία μὲν οὐκ ἐστίν, οὔτε γὰρ τὸ ἀντιδιαστελλόμενον αὐτῷ· γεννητὸς γὰρ ὁ Υἱός, οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ ἐγεννήθη· εἰ δὲ συμβεβηκὸς, ἢ συμπέφυκεν, ἢ ἐνδέχεται ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ἄλλ' εἰ μὲν συμπέφυκεν, ἀνάγκη τῷ Θεῷ καὶ οὐσίαν (74) καὶ συμβεβηκὸς εἶναι. Ἐξ ἀνάγκης γὰρ τὰ τοιαῦτα συμβαίνει οἷς συμβέβηκεν. Εἰ δὲ ἐνδεχομένως (75), ἔσται καὶ ἀγέννητός ποτε καὶ γεννητός. Εἰ ἀγέννητον λέγουσι τὸν Θεόν, ὅτι μὴ ἐγεννήθη, οὐ τί ἐστίν ἢ οὐσία αὐτοῦ, λέγουσιν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστίν. Οὐδεμία δὲ οὐσία ἐξ ὧν οὐκ ἐστὶ γνωρίζεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστὶ. Καὶ τὸ ἀθάνατος γὰρ, καὶ τὸ ἀφθαρτος καὶ τὸ ἀτρεπτος, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἀποθνήσκει, μήτε φθείρεται, μήτε τρέπεται ὡς τὰ κτίσματα, δηλοῖ. Διδασκέτωσαν οὖν τί ὁ Θεὸς ἐστίν, οὐ τί οὐκ ἐστίν. Εἰ τὸ ἀγέννητος οὐκ ὄνομα οὐσίας, ἀλλ' αὐτοουσία (76), οὐσία δὲ καὶ ὁ Υἱός· ἀγέννητος καὶ ὁ Υἱός, καὶ πᾶσα δὲ οὐσία ἀγέννητος. Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ γέννημα οὐσία τοῦ Υἱοῦ· τὸ κτίσμα οὖν ἢ ποίημα οὐκ οὐσία αὐτοῦ. Μία γὰρ καὶ οὐ πολλαὶ οὐσίαι ὁ Υἱός. Ἀνθρωπὸν τις εἰπὼν, ἢ λίθον, ἢ ξύλον, οὐσίαν τινὰ δηλοῖ· γέννημα δὲ εἰπὼν, οὐκ οὐσίαν ἀπλῶς δηλοῖ· ἐπεὶ πᾶν γέννημα οὐσία μία. Εἰ δὲ οὐκ οὐσίας τινὸς τὸ γέννημα σημαντικόν, οὐδὲ τὸ ἀγέννητος δηλονότι. Εἰ ἀγέννητός ἐστίν ὁ Θεός, ὅτι μὴ ἐγεννήθη· οὕτω καὶ ἀφθαρτος, ὅτι μὴ φθείρεται. Ὡσπερ οὖν τὸ ἀφθαρτον τὸ ἀτελεύτητον αὐτοῦ δηλοῖ, οὕτω καὶ τὸ ἀγέννητον τὸ ἀναρχον. Εἰ δὲ ἀγέννητος μὲν, οὐκ ἀφθαρτος δὲ, ἔσται μὲν ἀναρχος, οὐκ ἀτελεύτητος δέ· ὑπερ ἄτοπον. Οὐκ οὐσία οὖν τὸ ἀγέννητος, ἀλλὰ δῆλωσις τοῦ μὴ γεγεννησθαι. Εἰ φύσει ἀγέννητος ὁ Πατὴρ, φύσει γεννητός καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ φύσει γέννημα, οὐκέτι κτίσμα. Ὄντος οὖν τοῦ φύσει γεννηματος (77), ἀνάγκη καὶ τὸν γεννήσαντα εἶναι· γέννημα

⁶⁷ Exod. xv, 3. ⁶⁸ Exod. iii, 14. ⁶⁹ ibid. 15. ⁷⁰ Psal. lxxxii, 19.

(70) Codex Colb. παντοκράτωρ ὄνομά μοι, *Omnipotens nomen mihi*. Apud LXX Κύριος ὄνομα αὐτῷ, *Dominus nomen illi*. Vulgata, *Omnipotens nomen ejus*.

(71) Articulum ante vocem Θεός ter addidimus ex libris antiquis: quod idem eadem auctoritate fecimus ante vocem Δαβὶδ.

(72) Editi et Regii quatuor Κύριος ὄνομά σοι, *Dominus nomen tibi*. Alii duo Regii cum Colb. Κύριος ὄνομα αὐτῷ, *Dominus nomen ipsi*. Hic apud LXX ὄνομά σοι Κύριος, *Nomen tibi Dominus*. Aquilas, Symmachus et Theodotio, *Nomen tibi, Domine*.

(73) Editi et mss. nonnulli παρ' αὐτά. Alii παρὰ ταῦτα.

(74) Editi et aliquot mss. καὶ οὐσία. Reg. quartus καὶ οὐσίαν, recte.

(75) Illud, ἐνδεχομένως, positum hic videtur hac sententia: Taliter ut possit adesse aut abesse.

(76) Editio Basil. et quatuor mss. Regii ἀλλ' αὐτὸ οὐσία duabus vocibus, sed ipsum substantia. Editio Stephanæa, ut notat Ducæus, et codex Colb. αὐτοουσία conjuncte, sed ipsamet substantia.

(77) Editi τὸν φύσει γεννήσαντα. Vox φύσει in mss. deest:

γὰρ χωρὶς γεννήσαντος οὐκ ἂν εἴη. Λεγέτωσαν οὖν ἅπαντες τὸν γεννήσαντα, εἰ ὁ Πατήρ οὐκ ἐγέννησεν. Εἰ ὁ Θεὸς ἀγέννητος οὐσία, καὶ ὁ Υἱὸς (78) γεννητὸς οὐσία, καὶ ὁ Παράκλητος κτίσμα οὐσία, τὸ, Πατήρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὀνόματα μόνον χωρὶς οὐσιῶν. Βαπτίζετωσαν οὖν εἰς ἀγέννητον, καὶ γεννητὸν, καὶ κτίσμα. Τὰ γὰρ πρόγματα τῶν ὀνομάτων ἰσχυρότερα, καὶ τὰ δυνατὰ τῶν λεγομένων πρὸς ἐνέργειαν ὠφελιμώτερα. Εἰ ἀγέννητος, φασίν, ὁ Πατήρ, γεννητὸς δὲ ὁ Υἱὸς, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἀγέννητος γὰρ καὶ γεννητὸς οὐκ ἂν εἴη μιᾶς οὐσίας. Ἄλλ' οὐκ οὐσίας ἡμεῖς ταῦτα λέγομεν, ὀνόματα δὲ δηλοῦντα τὴν ἐκάστου αὐτῶν ὑπαρξιν. Οὐδὲν δὲ κωλύει διαφόρων ὀνομάτων μίαν οὐσίαν εἶναι, ὡς καὶ πρὸ ἐναντίον διαφόρων οὐσιῶν τῆς κτίσεως ἓν ὄνομα.

B quæ exstant, sunt ad operationem utiliora, quam quæ nominantur. Si Pater, inquit, ingenitus, genitus vero Filius, non sunt ejusdem substantiæ. Nam ingenitus et genitus unius substantiæ esse non possunt. At nos hæc non substantias, sed nomina dicimus, quibus nominibus existentia uniuscujusque earum significatur. Unam autem diversorum nominum substantiam esse prohibet nihil, quemadmodum etiam, vice versa, nihil vetat diversarum substantiarum unum nomen esse in creaturis.

3. Εἰ ὁμοούσιος, φασίν, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὁ Πατήρ δὲ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς· ἢ αὐτὴ ἄρα οὐσία ἀγέννητος καὶ γεννητὴ. Ἄλλ' οὐ μέρος φαμέν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ὡς διαιρουμένην τὴν οὐσίαν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν εἶναι, ἀλλ' ὅλον ὅλου γεννητὸν ἐξ ἀγεννήτου, τέλεια δύο, καὶ οὐ δύο μέρη ἐξ ἑνός τινος. Εἰ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐλήλυθεν ὁ Σωτήρ, ὡς αὐτὸς φησιν, Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου· πάντα ὅσα ὁ Πατήρ λέγεται (79), ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν λέγεσθαι. Λεχθήσεται οὖν καὶ ἀγέννητος, εἰ καὶ τοῦτο ὄνομα τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ (80) τιμὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱὸν τιμᾶν δεῖ, κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνὴν τὴν λέγουσαν· Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν ἀγέννητον λέγειν, ἵνα μία τιμὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ σώζηται. Εἰ ἐφανέρωσεν ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αὐτὸς φησιν, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, κύριον δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄνομα τὸ ἀγέννητος· δεικνύτωσαν ποῦ ἀγέννητον αὐτὸν ὁ Σωτήρ εἶρηκεν. Εἰ μείζων πάντων ἐστὶν ὁ Θεὸς, πότερον ἢ οὐσία (81) μείζων ἐστίν, ἢ τῷ πάντων αὐτὸν αἴτιον εἶναι, αὐτὸν δὲ μηδενοῦς γεγενῆσθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἢ οὐσία, καὶ πᾶσα ἢ οὐσία μείζων πάντων ἐστίν· εἰ δὲ ἢ ἀγέννητος, οὐ ταῦτόν ἄρα οὐσία καὶ ἀγέννητος (82). Εἰ τὸ ἀγέννητον ἐστὶ τι, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀτελεύτητον, καὶ τὸ ἄνοσον, καὶ τὸ ἀγήρων (83) ἐστὶ τι. Οὐκοῦν τῷ μὲν ἀγέννητος εἶναι ὑπερ-

A quidem est, non autem incorruptibilis : principii, non finis erit expers; quod absurdum est. Proinde ingenitus substantia non est : sed genitum non esse significat. Si natura ingenitus est Pater, Filius quoque natura est genitus . sed si genitura est natura, nequaquam est creatura. Itaque cum genitura sit natura, necesse est et genitorem esse; quandoquidem genitura sine genitore esse non potest. Dicant igitur genitorem, si Pater non genuit. Si Deus ingenitus est substantia, et Filius genitus substantia, et Paraclitus creatura substantia, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus nomina solum sunt sine substantiis. Baptizent ergo in ingenito, et genito, et creatura. Res enim nominibus sunt potiores : et ea

B quæ exstant, sunt ad operationem utiliora, quam quæ nominantur. Si Pater, inquit, ingenitus, genitus vero Filius, non sunt ejusdem substantiæ. Nam ingenitus et genitus unius substantiæ esse non possunt. At nos hæc non substantias, sed nomina dicimus, quibus nominibus existentia uniuscujusque earum significatur. Unam autem diversorum nominum substantiam esse prohibet nihil, quemadmodum etiam, vice versa, nihil vetat diversarum substantiarum unum nomen esse in creaturis.

3. Si consubstantialis, inquit, Filius Patri est, Pater autem ingenitus, Filius vero genitus : eadem igitur substantia ingenta et genita. Sed non dicimus Filium Patris partem esse, sic ut ingenitum et genitum sint substantia divisa : sed totum genitum ex toto ingenito, perfecta duo, non partes duas ex aliquo uno. Si Servator in nomine Patris venit, ut ipse ait : *Ego veni in nomine Patris mei*⁷¹; quidquid Pater dicitur, id Filium quoque dici necesse est. Proinde dicetur etiam ingenitus, si et hoc nomen Patris est. Quod si nomen ingenitus honor est Patris, similiter autem si Filium quoque honorare oportet, secundum ipsius vocem, quæ dicit : *Ut omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem*⁷²; necesse est et Filium ingenitum dicere, ut unus Patris et Filii honor servetur. Si Filius nomen Patris hominibus manifestavit, ut ipse dicit : *Manifestavi nomen tuum hominibus*⁷³, ingenitus autem nomen est substantiæ ipsius proprium; ostendant ubi Salvator ipsum ingenitum nominavit. Si Deus omnibus major est, majorne est substantia, an quoniam ipse causa est omnium, nec a quoquam genitus est? Si enim quatenus substantia, etiam substantia omnis omnibus major est : sin autem quatenus ingenitus; igitur substantia et ingenitus idem non sunt. Si ingenitum est aliquid, etiam immortale, sine carens, morborum exsors, senectutis nescium, aliquid erunt. Proinde quoniam ingeni-

⁷¹ Joan. v, 43. ⁷² ibid. 23. ⁷³ Joan. xvii, 6.

(78) Codex unus et editi, καὶ ὁ Χριστός. Alii quinque mss., καὶ ὁ Υἱός. Ultramque lectionem Reg. sextus præfert, alteram in contextu, alteram in margine. Mox vocem οὐσία edendam curavimus cum subscripto, quod melius judicavimus.

(79) Sic mss. nostri. Deerat articulus in vulgatis. Nec ita multo post Colb. et Reg. quintus οὖν καὶ τὸ ἀγέννητος.

(80) Codices non pauci εἰ δέ. Vocula δέ ab editis aberat.

(81) Editi et mss. multi πότερον καὶ οὐσία, utrum

substantia quoque major est, sic ut vox οὐσία sit in nominativo. Codex Colb. πότερον ἢ οὐσία eum et subscripto, rectius. Ita enim illud, ἢ οὐσία, respondebit illi, ἢ τῷ.

(82) Codex Colb. οὐσία καὶ ἀγέννητον. Ibidem editi et mss. nonnulli εἰ τὸ ἀγέννητος. Alii tres mss. ἀγέννητον, melius. Ita enim illud, ἀγέννητον, concordabit cum iis quæ sequuntur vocibus, ἀθάνατον, ἀτελεύτητον, etc.

(83) Editi τὸ ἀγήρων. Veteres quinque libri τὸ ἀγήρων.

tus est, superabit omnes : at in reliquis idem erit cum angelis spiritibusque et animabus. Nam et hæc immortalia sunt, et finis expertia. Quod si non per ea, quæ non est, sed per ea quæ est, excedit (neque enim homo hoc præstantior est bruto, quod animæ aut sensus expertus non sit; cum hæc etiam sit irrationale; sed hoc, quod rationalis est) : sic et Deus non quod ingenitus sit, sed quod omnium causa sit, major erit. Si ingenitus a genito ex adverso distinguitur, ingenitus autem substantia simplex est; etiam eo quod immutabilis, et immortalis et figuræ exors est, et ob reliqua, ex adverso a genito distinguetur. Si enim aliquo quidem distinguitur, **286** reliquis vero nequaquam; compositus, non simplex est. Si is qui cognovit Deum esse ingenitum, quid tandem sit Deus accurate cognovit, rursus, si nihil majus est quam Deum secundum naturam ipsius cognoscere, imo si hæc est vita æterna : qui nos docuit ingenitum esse Deum, is major invenietur iis quæ Deus diligentibus ipsum præparavit. Nam fieri non potest ut homo quidquam cognoscat eorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, quæ nec in cor hominis ascenderunt⁷⁴. Atqui peccatores etiam nomen *ingenitus* audivere. Quod igitur majus est, id aut per se ipsum aut per alium Deus peccatores docuit : quod vero minus est, nihilque ad vitam æternam confert, id justis servavit. Et quomodo hoc absurdum non est? *Ingenitus* neque definitio, neque proprium Dei est. Hæc enim convertuntur cum iis, quorum sunt definitio aut proprium. Homo enim est animal rationale, mortale, intelligentiæ ac scientiæ capax; et si quid animal rationale, mortale, intelligentiæ ac scientiæ capax, hoc homo est; proprium vero hominis est risibile; et si quid risibile est, homo est. *Ingenitum* autem si quis concedet dici de solo Deo, non continuo si quid etiam Deus est, hoc ipsum est ingenitum. Itaque Filius, quanquam Deus est, tamen ingenitus non est. *Ingenitus* igitur neque definitio, neque proprium est Dei : quippe non convertitur.

Quod Filius creatura non est.

1. Si Filius creatura Dei est, omnis autem creatura creatoris serva; Christus Dei servus est, non Filius. Non igitur sumpsit formam servi, cum esset Dominus, sed erat servus. Potestas eadem non communis est facturæ cum factore : nihil ergo commune est Patri cum Filio, ne creatio quidem, si factura non genitura Filius est. Si Filius genitura

⁷⁴ I Cor. II, 9.

(84) Editi Ei δὲ μὴ ἀφ' ὧν. Vocula μὴ deest in nostris septem codicibus.

(85) Codices non pauci ἀλλὰ τῶ. Editi ἀλλὰ τό.

(86) Editi τῶν γεννητῶν. At mss. τῶ γεννητῶ.

(87) Veteres nostri libri καὶ τό. Editi καὶ τῶ, recte. Etenim vox πᾶσιν, quæ mox sequitur, videtur ita exigere. Reg. secundus καὶ τὸ ἀτρεπτον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀσχημάτιστον. Ibidem mss. nonnulli πρὸς τὸ γεννητόν.

(88) Editi διδάξας ὑμᾶς. At mss. plerique omnes ἡμᾶς, et ita legerat interpretes.

(89) Editi δεκτικόν, καὶ ἄνθρωπος τοῦτο, καὶ τοῦτο ἄνθρωπος· ἴδιον. Veteres quidam libri brevius,

ἔξει πάντων, τοῖς δὲ ἄλλοις ταῦτόν ἐσται ἀγγέλοις καὶ πνεύμασι καὶ ψυχαῖς. Καὶ γὰρ ταῦτα ἀθάνατα καὶ ἀτελεύτητα. Εἰ δὲ μὴ ἀφ' ὧν (84) οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἐστίν ὑπερέχει (οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος ἀλόγου βελτίων τῶ μὴ εἶναι ἄψυχος καὶ ἀναίσθητος· ταῦτα γὰρ καὶ τὸ ἀλογον, ἀλλὰ τῶ (85) εἶναι λογικός)· οὕτω καὶ ὁ Θεός, οὐ τῶ ἀγέννητος, ἀλλὰ τῶ πάντων αἴτιος εἶναι, ἐστὶ μείζων. Εἰ ἀντιδιαστέλλεται ὁ ἀγέννητος τῶ γεννητῶ (86)· ὁ δὲ ἀγέννητος οὐσία ἀπλή· καὶ τῶ (87) ἀτρεπτος καὶ ἀθάνατος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ πᾶσιν ἀντιδιασταλήσεται πρὸς τὸν γεννητόν. Εἰ γὰρ τινὶ μὲν ἀντιδιαστέλλεται, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐ, σύνθετος καὶ οὐχ ἀπλοῦς. Εἰ ὁ γνοῦς, ὅτι ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεός, ὃ τι ποτέ ἐστίν ὁ Θεός ἀκριβῶς ἔγνω, μείζων δὲ οὐδὲν ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν γινῶναι, ἀλλ' αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ὁ διδάξας ἡμᾶς (88), ὅτι ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεός, μείζων εὐρεθήσεται ὧν ὁ Θεός ἡτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἐκείνων γὰρ οὐδὲν δυνατὸν ἄνθρωπον ὄντα γινῶναι· ὧν οὔτε ὄφθαλμός τις εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀμαρτωλοὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα ἤκουσαν. Τὸ μείζων οὖν ἦ δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἑτέρου ὁ Θεός τοὺς ἀμαρτωλοὺς διδάξας, τὸ ἤτιον καὶ μῆδὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον συντελοῦν τοῖς δικαίοις ἐφύλαξε. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον; Τὸ ἀγέννητος οὔτε ὄρος ἐστὶ Θεοῦ, οὔτε ἴδιον. Ταῦτα γὰρ ἀντιστρέφει ἐκείνοις ὧν ὄρος ἢ ἴδιον τυγχάνουσιν. Ἄνθρωπος γὰρ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· καὶ εἴ τι ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ἄνθρωπος τοῦτο (89)· ἴδιον δὲ ἀνθρώπου τὸ γελαστικόν, καὶ εἴ τι γελαστικόν, ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ἀγέννητος εἴ τις συγχωρήσει ἐπὶ μόνοι Θεοῦ λέγεσθαι, οὐχ ἅμα καὶ εἴ τι Θεός, τοῦτο ἀγέννητον. Ὁ οὖν Υἱός, Θεός ὧν, οὐκ ἀγέννητός ἐστίν. Οὔτε γοῦν ὄρος (90) οὔτε ἴδιον τὸ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει (91).

Itaque Filius, quanquam Deus est, tamen ingenitum. Itaque Filius, quanquam Deus est, tamen ingenitum. Itaque Filius, quanquam Deus est, tamen ingenitum.

Ὅτι οὐ κτίσμα ὁ Υἱός.

1. Εἰ κτίσμα Θεοῦ ὁ Υἱός, πᾶν δὲ κτίσμα δοῦλον τοῦ κτίστου· δοῦλος (92) ὁ Χριστός, καὶ οὐχ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔλαβεν οὖν μορφὴν δούλου, Κύριος ὢν, ἀλλ' ἦν δοῦλος. Τὸ ποίημα τῶ ποιητῆ τῆς αὐτῆς δυνάμεως οὐ κοινωνεῖ· οὐδὲν ἄρα κοινόν ἐστίν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· οὐδὲ ἡ κτίσις, εἴπερ ποίημα καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱός. Εἰ γέννημα ὁ Υἱός, ὡς ἐν τῶν γεννη-

δεκτικόν, ἄνθρωπος τοῦτο· ἴδιον. Regii primus et quartus uti evidimus.

(90) Editi Οὔτε γοῦν ὄρος. At mss. multi οὔτε γὰρ ὄρος.

(91) In nostris septem codicibus post verbum ἀντιστρέφει sequuntur illa, εἰ τιμὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱὸν τιμᾶν δεῖ; εἰ δεῖ εἰ reliqua usque ad verbum σώζεται· sed hæc omnia superius num. tertio a quolibet legi possunt. Cur autem a librariis bis scripta sint, nescire me fateor.

(92) Antiqui tres libri δοῦλος ἄρα.

μάτων, πᾶν δὲ γέννημα κτίσμα, οὐ κτίσμα ὁ Υἱός· οὐδὲ γὰρ γέννημα ὡς ἐκεῖνα. Εἰ ἐλάττωνα ὁ Θεὸς δημιουργεῖν οὐκ ἠδύνατο τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ (93), διὰ τὸ μὴ πεφυκέναι· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄρα (94) διάφορα δημιουργήσει, ἀλλὰ ἐν τι. Εἰ τὰ ἐλάττω ὑπὸ ἐλάττωτος δημιουργεῖται, καὶ τὰ μείζονα δὲ ὑπὸ μείζονος· διὰ πολλῶν ἄρα ἡ κτίσις, ἐπεὶ οὐ πᾶσα ἴση. Εἰ δημιουργικὸς ὁ Θεὸς φύσει, οὐκ ἐνὸς ἔσται, ἀλλὰ πολλῶν. Ἡ γὰρ ἀσθενεία ἄλλο οὐ δημιουργεῖ, ἢ φθόνῳ καὶ βασκανίᾳ. Εἰ διὰ Υἱοῦ Πατρὸς δύναμις ἐδημιούργησε, Πατὴρ καὶ οὐκ Υἱὸς ὁ δημιουργός, ὡσπερ οὐδὲ τὸ ἐργαλεῖον ὁ τεχνίτης. Οὐκ ἄρα οὖν ταπεινότερον (95) ἢ κατὰ τὸν Πατέρα τὸ δημιουργεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα. Εἰ τὴν δημιουργίαν τῆς οὐσίας κτίσεως ἐπησχύνθη δι' ἑαυτοῦ ποιῆσαι ὁ Θεός, καὶ τὴν δοξολογίαν αὐτῆς οὐ προσίεται. Ἄ γὰρ ποιῆσαι ἐπησχύνετο, γενόμενα ἴδια νομισθῆναι οὐ θελήσει. Εἰ ταῦτόν κτίζειν καὶ γεννᾶν τὸν Θεόν, ἐπειδὴ ἀπλοῦς· ταῦτόν καὶ τὸ σώζειν αὐτόν καὶ ἀπολλύειν, καὶ ζωογονεῖν καὶ ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο (96), ταῦτόν ἄρα σωτηρία καὶ ἀπώλεια, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος. Εἰ Θεοῦ Χριστὸς δύναμις καὶ σοφία, ταῦτα δὲ ἄκτιστα καὶ συναῖδια Θεῶ (οὐ γὰρ ἦν ποτε ἄσοφος καὶ ἀδύναμος)· ἄκτιστος καὶ συναῖδιος Χριστὸς Θεῶ· εἰ δὲ, καθὼ ἐνέργεια, δύναμις, καὶ σοφία Θεοῦ λέγεται, καὶ ἡμεῖς δύναμις καὶ σοφία Κυρίου λεγοίμεθα ἂν (97), ὡς αὐτὸς Θεοῦ. Ἄλλ' ἄτοπον. Εἰ μὴ αἰδῖος Θεὸς ὁ Υἱός, ἐξ ἀνάγκης πρόσφατος· εἰ μὴ ἀληθινός, ψευδής· εἰ μὴ φύσει, θέσει. Ἀσεβῶν δὲ προσφάτοις καὶ ψευδέσι καὶ μὴ φύσει λατρεύειν. Οὐκ ἔσται γὰρ σοί, φησί, Θεὸς πρόσφατος· καὶ ὁ Παῦλος· Ἀλλὰ τότε μὴν, οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει (98) μὴ οὖσι θεοῖς. Ἡ ἀσεβεῖς (99) οἱ οὕτω Χριστιῶ λατρεύοντες· ἢ φύσει καὶ ἀληθινὸς Θεός, καὶ εὐσεβεῖς. Εἰ ὁ (1) Υἱὸς ἐνεργήμα, καὶ οὐ γέννημα, οὔτε ὁ ἐνεργήσας, οὔτε μὴν τὸ ἐνεργηθὲν αὐτὸς ἔστιν (ἕτερον γὰρ ἦν ἡ ἐνέργεια παρὰ ταῦτα), ἀλλὰ καὶ ἀνυπόστατος· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια ἐνυπόστατος. Εἰ δὲ τὸ ἐνεργηθὲν, τρίτος ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἀμεσίτευτος. Ὁ ἐνεργήσας γὰρ πρῶτος, εἶτα ἡ ἐνέργεια, καὶ οὕτω τὸ ἐνεργηθὲν. Εἰ μονογενὴς ὁ Υἱός, διὰ τὸ μόνος ἐκ μόνου γεγενῆσθαι (2)· μονόκτιστος κυριώτερον ἂν λέγοιτο, κτίσμα μὲν ἀληθῶς κατ' Εὐνόμιον ὄν, γέννημα δὲ ψευδωνύμως καλούμενος. Εἰ ὁ Υἱὸς δημιούργημα τοῦ Πατρὸς μόνος, τὰ δὲ παντα τοῦ Υἱοῦ, εἰπὼν, *Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἔστι*, δυνατὸν εἰπεῖν· ἐπαγαγὼν δὲ, *Καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*, κατ' Εὐνό-

A est, non tanquam una e genituris; omnis autem genitura creatura est, non creatura Filius est, neque enim genitura est ut illa. Si Deus pauciora uno Filio condere non poterat, quod naturæ suæ non convenit: igitur nec Filius condet diversa, sed unum quid. Si minora a minore creantur, et majora a majore; per multos ergo sunt creaturæ, cum omnes non sint æquales. Deus si conditor est natura, non unius erit, sed multorum. Nam aliud non creat aut imbecillitate, aut invidia et livore. Si Patris potentia per Filium creavit, Pater creator est, non Filius, quemadmodum neque instrumentum artifex est. Non est igitur res humilior quam ut Patri conveniat, creare quæ facta sunt a Filio. Si creaturarum creationem per se facere Deus erubuit, etiam glorificari ab illis non sustinet. Quæ enim facere erubescerat, ea ubi facta fuerint, sua putari nolet. Si idem est, Deum creare et generare, quoniam simplex est: idem etiam erit, servare et perdere, vivificare et **287** occidere. Quod si ita est, igitur salus et perditio, et vita et mors idem sunt. Si Christus potentia ac sapientia Dei est ⁷⁵, hæc autem increata sunt ac coæterna Deo (non enim fuit unquam insipiens aut impotens): increatus est Christus, et una cum Deo æternus: sin autem, quatenus est operatio, dicitur potentia et sapientia Dei: nos quoque potentia et sapientia Domini dici possumus haud aliter atque ipse, Dei. Sed hoc absurdum est. Si Filius Deus æternus non est, erit necessario recens: si non verus, falsus: si non natura, adoptione. Impiorum autem est recentes et falsos nec natura deos colere. *Non enim erit tibi, inquit, Deus recens* ⁷⁶. Et Paulus: *Sed tunc quidem ignorantes Deum, servivistis iis, qui natura non sunt dii* ⁷⁷. Aut impii sunt qui Christum sic colunt: aut natura et verus Deus est, atque adeo pii. Si Filius operatio est, non genitura, neque qui operatus est, neque opus ipsum ipse est (aliud enim est operatio præter hæc): sed etiam non subsistit; nulla enim subsistit operatio. Si vero opus ipsum est, tertius a Patre, non immediatus est. Qui enim operatus est, primus est: deinde operatio, tum demum opus. Si Filius unigenitus est, quod solus a solo genitus est, unicreatus magis proprie diceretur; cum secundum Eunomium vere creatura sit, falso autem nomine genitura vocetur. Si Filius solus creatura Patris est, reliqua vero omnia, Filii,

⁷⁵ I Cor. i, 24. ⁷⁶ Psal. lxxx, 10. ⁷⁷ Gal. iv, 8

(93) Editi ἠδύνατο πλὴν τοῦ. Illud, πλὴν, in nostris septem mss. deest.

(94) Codices tres ὁ Υἱὸς ἄρα. Vox ἄρα neque in aliis mss., neque in editis legitur.

(95) Editio Paris. τεχνίτης. Ἡν ἄρα ταπεινότερον. At nostri septem mss. τεχνίτης. Οὐκ ἄρα οὖν ταπεινότερον, et ita Ducæus jampridem emendaverat ex Henriciano.

(96) Editi ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο ταῦτόν, ἄρα καὶ σωτηρία. Codex Colb. et Regii tres mss. ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο, ταῦτόν ἄρα σωτηρία, bene: ubi notes velim interpunctionem.

(97) Editi λεγόμεθα. Codex unus λεγώμεθα. Alii duo λεγοίμεθα. Antiqui duo libri pro Κυρίου habent Χριστοῦ.

(98) Codex Colb. ἐλατρεύσατε τοῖς φύσει. Ibidem editi ἢ ἀσεβεῖς οὖν οἱ.

(99) Veteres duo libri Ἡ οὖν ἀσεβεῖς. Libri vetustiores Ἡ ἀσεβεῖς οἱ.

(1) Reg. tertius ἀληθινὸς Θεός καὶ ἀψευδής εἰ οἱ. Reg. secundus φύσει καὶ ἀληθινὸς Θεός. καὶ εὐσεβῶν, et hoc piorum est. Editi cum Reg. quinto et cum Colb. uti in contextu.

(2) Reg. tertius γεγενῆσθαι.

cum dixit: *Mea omnia tua sunt* ⁷⁸, licuit dicere: *A* μιον οὐκέτι καλῶς. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ εἶναι οὐκ ἠδύνατο. Φαίνεται οὖν, ὅτι περὶ τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς κατὰ πάντα ἀπαρλλάκτου καὶ ὁμοίας οὐσίας αὐτῶν, οὐ περὶ κτισμάτων διαλεχθεῖς.

sed cum addidit: *Et tua mea* ⁷⁹, non amplius recte secundum Eunomium. Nam ipse sui ipsius esse non poterat. Itaque manifeste comperitur de ipsorum similitudine, deque substantia in omnibus quamlibet differentiam excludente ac simili, non de creaturis locutus fuisse.

2. Si Deus similiter creat et generat, Christus similiter et creator noster et Pater est: est namque Deus, nec opus est ipsi ea quæ per Spiritum sanctum fit adoptione; quemadmodum nec opus fuit, ut per alium quempiam creaturæ ipsius facti simus: præsertim cum creaturæ multæ ne ita quidem natura comparatæ sint ut spiritum accipiant adoptionis, veluti bruta et inanimata. Si nos qui creaturæ sumus, per Spiritus sancti adoptionem elicimur filii, **B** dicant si Filius etiam creatura est, per quem in Patris adoptionem pervenerit? Si quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt, nec quidquam habet Pater, præter ea quæ per Filium facta sunt, nisi secundum eos, ipsum solum; etiam ipse seipsum habere debet: quod fieri non potest. Si imago omnino similis est, prout imago est Filius: creatura autem nihil similis creatori, imo in omnibus dissimilis; Filius cum imago sit Patris, creatura ejus esse non potest. Si incorporeum, cum generat, necessario tanquam corporeum generat, etiam cum videt, **288** videbit tanquam corpus; et cum audit, audiet tanquam corpus, omnemque operationem tanquam corpus operabitur: si vero hæc se aliter habent, etiam generans aliter profecto generabit. Quod quis non habet, id aliis largiri non potest: si igitur Filius creatura et servus est, alios liberos facere non potest. Quod natura medium est inter aliqua, extrema utraque contingit: proinde si Dei ac nostri mediator Christus est natura, non secundum dispensationem, Deus et creatura natura conjuncta sunt. Si Filius Patri similis est, non tamen secundum substantiam, reliquum est ut vel forma, vel operatione: sed forma non potest; nullum enim incorporeum in forma est; sin autem operatione, et ipse nihil alienum operatus esset, sed aliquid tale quale ipse est, siquidem factura est Patris, non genitura. Præterea **C** etiam ante dictum est, quod operatione simile est id quoque secundum substantiam necessario consimile esse.

2. Εἰ Θεὸς ὁμοίως κτίζει καὶ γεννᾷ, ὁμοίως καὶ κτίσταις ἡμῶν καὶ Πατὴρ ἐστὶν ὁ Χριστός· Θεὸς γὰρ, καὶ οὐ χρεῖα (3) τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἱοθεσίας· ὡσπερ οὐδὲ τοῦ δι' ἄλλου τινὸς γεγενῆσθαι ἡμᾶς αὐτοῦ κτίσματα· καίτοι γε πολλὰ τῶν κτισμάτων οὐδὲ τὸ τῆς υἱοθεσίας πνεῦμα φύσιν ἔχει δέχασθαι, ὡς τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα. Εἰ ἡμεῖς, κτίσματα ὄντες, διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἱοθεσίας υἱοὶ γινόμεθα, λεγέτωσαν, εἰ καὶ ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστὶ, διὰ τίνος εἰς υἱοθεσίαν τοῦ Πατρὸς ἐγένετο; Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν, οὐδὲν δὲ (4) ἔχει ὁ Πατὴρ χωρὶς τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, εἰ μὴ, κατ' αὐτοῦς, αὐτὸν μόνον· καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἔχειν ὀφείλει· ὅπερ ἀδύνατον. Εἰ ἡ εἰκὼν πάντως ὁμοία, καθοτιοῦν (5) ὁ υἱὸς ἐστὶν εἰκὼν· ἡ δὲ κτίσις κατ' οὐδὲν ὁμοία τῷ κτίσαντι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀνόμοιος· εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν εἴη κτίσις αὐτοῦ. Εἰ τὸ ἀσώματον, γεννῶν, ἀνάγκη ὡς σῶμα γεννᾷ· καὶ βλέπον, ὡς σῶμα βλέπει (6)· καὶ ἀκοῦον, ὡς σῶμα ἀκούσει· καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ὡς σῶμα ἐνεργήσει· εἰ δὲ ταῦτα ἐτέρως, καὶ γεννῶν ἐτέρως δηλονότι γεννήσει. Ὁ αὐτὸς τις οὐκ ἔχει, ἐτέροις χαρίζεσθαι οὐ δύναται· εἰ οὖν κτίσμα καὶ δοῦλος ὁ Υἱὸς, ἐλευθέρους ἄλλους ποιεῖν οὐ δύναται· τὸ φύσει μέσον τινῶν ἐκατέρων τῶν ἄκρων ἐφάπτεται· εἰ οὖν φύσει μεσίτης Χριστὸς Θεοῦ καὶ ἡμῶν, καὶ οὐ κατ' οἰκονομίαν, φύσει (7) συνῆπται Θεὸς καὶ κτίσις. Εἰ ὁμοίος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, οὐ κατ' οὐσίαν δὲ, λείπεται ἢ κατὰ μορφήν, ἢ κατ' ἐνέργειαν· ἀλλὰ μορφῇ (8) μὲν ἀδύνατον (οὐδὲν γὰρ ἀσώματον ἐν μορφῇ)· εἰ δὲ κατ' ἐνέργειαν, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸς ἀλλοτῆρον τι, ἀλλὰ τοιοῦτον οἷον αὐτὸς ἐστὶν ἐνήργησεν ἂν, εἴπερ ποίημα τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ γέννημα. Ἀλλως δὲ καὶ προσείρηται, καὶ κατὰ ἐνέργειαν ὁμοιον, ἐξ ἀνάγκης καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοιον εἶναι.

3. Si Dei opera in fide non in demonstratione sunt, **D** 3. Εἰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει, κατὰ τὸν Δαβὶδ τὸν εἰπόντα· *Καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει*· πόσω μᾶλλον ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γέννησις ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει; Εἰ ἐξ οὐκ ὄντων ὁ Θεὸς τὴν Υἱὸν ἐποίη-

⁷⁸ Joan. xvii, 10. ⁷⁹ ibid. ⁸⁰ Psal. xxxii, 4.

(3) *Kaὶ οὐ χρεῖα*, etc. Verte, *nec opus est nobis ea*, etc. MARAN.

(4) Voculam δὲ ex veteribus libris addidimus.

(5) Hic in editione Parisiensi legitur *καθότι οὖν*. Sed Ducæus Regii sui libri fidem secutus, recte iudicavit legendum esse *καθοτιοῦν*. Ibidem Reg. tertius *εἰκὼν*. Εἰ δὲ *κτίσις κατ' οὐδὲν ὁμοίως τῷ κτίσαντι*, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀνόμοιος εἰκὼν.

(6) Editi et mss. nonnulli *βλέπει*. Alii tres mss.

βλέπει. Nec ita multo post mss. duo *δηλονότι καὶ γεννήσει*.

(7) Editi *ἀλλὰ φύσει*. Vox *ἀλλὰ* in nostris septem mss. deest; et ita quoque sæpius vox *sed* apud Latinos eleganter omittitur. *Si natura, non dispensatione mediator est Christus*.

(8) Antiqui tres libri *ἀλλὰ μορφήν*. Aliquanto post mss. tres *τοιοῦτον οἷος*. Alii duo mss. et editi *τοιοῦτον οἷον*.

σε, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα· ἡ αὐτὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων ὁ βούλονται δημιουργεῖν δυναμένων, οὐδαμοῦ τῆς διαφορᾶς τῶν δημιουργουμένων σκοπούμενης. Ἐπεὶ καὶ τῆς κτίσεως ἐν πολλοῖς κατὰ πολλὰ διαφοροῦ τυγχανούσης, οὐ διάφοροι οἱ δημιουργοί, ἀλλ' εἷς ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Εἰ τῶν ἐξ οὐκ ὄντων πρῶτον (9) Θεοῦ ποίημα ὁ Χριστός, καὶ οὕτω πιστεύοντες αὐτῷ λατρεύουσιν Ἀρειανοί· Ἰωβ δὲ πρῶτον ποίημα (10) Θεοῦ τὸν διάβολον λέγει εἰπὼν· *Τοῦτό ἐστι πρῶτον ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου*· λανθάνουσι τῷ διαβόλῳ λατρεύοντες, καὶ οὐχὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ (11). Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ (12) τὸ πρῶτον αὐτὸν εἰρηκέναι ποίημα λέξουσιν, οὐκέτι ποίημα τὸ Πνεῦμα κατ' αὐτοὺς τοῦ Κυρίου, ἢ καὶ μετὰ τὸν διάβολον γενόμενον εὑρεθήσεται. Εἰ ἡ πίστις ἡμῶν ἢ εἰς τὸν Υἱὸν ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (*Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύητε* (13) *εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος*), αὐτὸς ἔργον οὐ δύναται εἶναι Θεοῦ. Οὐ ταῦτὸν γὰρ ἢ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ αὐτός.

Εἰς τὸ (14), «Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται.»

Εἰ θεϊκῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποτάσσεται, ἐξ ἀρχῆς ἂν ὑποτέτακτο (15), ἐξ οὗ καὶ Θεὸς ἦν. Εἰ δὲ οὐχ ὑποτέτακτο, ἀλλ' ὕστερον ὑποταγήσεται, ἀνθρωπίνως, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ θεϊκῶς ὑπὲρ αὐτοῦ.

Εἰς τὸ, «Διὰ τοῦτο ἐχαρίσατο αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα.»

Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, διὰ τὴν ὑπακοήν, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα τῷ (16) Υἱῷ Θεῷ ὄντι ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσατο (17) Κύριον· πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὔτε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα εἶχεν, οὔτε παρὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος. Μείζων οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅπερ ἄτοπον. Τοιοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ τὸ· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς*. Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐχ εἰς τὴν θεότητα ταῦτα νοεῖν δεῖ.

Εἰς τὸ, «Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν.»

Τὸ μείζων ἢ μεγέθει, ἢ χρόνῳ, ἢ ἀξιώματι, ἢ δυνάμει, ἢ ὡς αἴτιον μείζων λέγεται. Ἀλλὰ μεγέθει μὲν ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἂν λεχθεῖη μείζων· ἀσώματος γάρ. Ἀλλ' οὐδὲ χρόνῳ· ὁ γὰρ Υἱὸς αὐτῶν δημιουργός. Ἀλλ' οὐδὲ ἀξιώματι· οὐ γὰρ ἐγένετο ὁ οὐκ ἦν ποτε (18). Οὔτε μὴν δυνάμει· *Πάντα γὰρ ὅσα ὁ*

⁸¹ Job xl, 14. ⁸² Joan. vi, 29. ⁸³ I Cor. xv, 28. ⁸⁷ Joan. xiv, 28.

(9) Reg. tertius ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐ κατ' οὐσίαν. Ita in hunc locum scripsit Combelsius. *Urget passim Maximus hanc Basilii de substantia et operatione, quod convenient et exaequentur, propositionem et sententiam.*

(10) Editi πρῶτον ποίημα Χριστός. Antiqui tres libri ita, ut edidimus.

(11) Monere juvat, Ducæi in hunc locum notam dignam esse quæ legatur.

(12) Editi Εἰ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Colb. secunda manu Εἰ δὲ μὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ, vel Εἰ μὴ περὶ, etc. Alii quatuor mss. Regii εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ.

(13) Reg. quartus ἵνα πιστεύσητε.

(14) Reg. tertius et Colb. εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ τῶν ἐν τῇ Καινῇ καὶ Παλαιᾷ Διαθήκῃ

A eadem potentia et operatio est eorum, qui ex nihilo quidquid volunt creare possunt, cum nusquam rerum creaturarum conspiciatur differentia. Etsi enim creatura in multis multiplici ratione diversa est, non tamen diversi sunt opifices, sed unus Filius, per quem omnia facta sunt. Si in iis quæ ex nihilo facta sunt, prima Dei factura Christus est, et sic credentes Ariani ipsi colunt, et Job diabolum primam Dei facturam dixit, ubi ait : *Hoc primum est origo figmenti Domini* ⁸¹, nescientes colunt diabolum, non Dei Filium. Si vero dicturi sunt eum de prima Filii factura locutum fuisse, non amplius secundum ipsos Spiritus est Domini factura, quippe post diabolum factus invenietur. Si fides in Filium nostra, opus est Dei (*Hoc enim, inquit, opus est Dei, ut credatis in eum quem ille misit* ⁸²), ipse Dei opus esse non potest. Nam fides in ipsum, et ipse, non idem.

In illud, «Cum autem subjecta fuerint ei omnia tunc et ipse Filius subjiçietur» ⁸³.

Si secundum deitatem Filius Patri subjiçitur, initio utique subjectus esset, ex quo et Deus erat. Sin autem non subjectus erat, sed subjiçitur postea ; secundum humanitatem tanquam pro nobis, non secundum deitatem pro semetipso subjiçietur.

289 *In illud, «Propterea largitus est illi Deus nomen, quod est super omne nomen» ⁸⁴.*

Si post incarnationem, propter obedientiam, Pater Filio, qui Deus erat, nomen quovis alio præstantius contulit, omnisque lingua confessa est Dominum ; ante incarnationem neque nomen quod super omne nomen est ⁸⁵, habebat, neque omnes Dominum eum esse confitebantur. Major igitur factus est post incarnationem, quam erat ante incarnationem : quod absurdum est. Tale est et hoc, *Data est mihi omnis potestas in cælis et in terra* ⁸⁶. Hæc igitur de humanitate, non de divinitate oportet intelligi.

In illud, «Pater meus major me est» ⁸⁷.

Majus aut magnitudine, aut tempore, aut dignitate, aut potentia, aut tanquam causa, majus dicitur. At magnitudine quidem Pater Filio major dici non potest ; quippe est incorporeus. Sed neque tempore ; siquidem Filius conditor est temporum. Neque dignitate ; non enim factus est quod aliquando non

⁸⁴ Philipp. ii, 9. ⁸⁵ ibid. 11. ⁸⁶ Matth. xxviii, 18

D εἰς τὸ, *in ea quæ objiciuntur de Filio, sive ex Novo, sive ex Veteri Testamento.*

(15) Codex Colb. ὑποτέτακτο . . . οὐχ ὑπετέτακτο, magis ex præceptis grammaticorum.

(16) Editi ὑπακοήν, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα τῷ. At nostri septem mss. ut in contextu.

(17) Reg. quartus γλῶσσα ἐξομολογήσεται. Haud longe idem codex ἐν οὐρανῷ.

(18) Illa, οὐ γάρ, etc., intelligi sic posse puto : Nihil ei accessit temporis processu, sed totam divinitatem naturam ab initio accepit. — Probatum Patrem nec magnitudine, nec tempore majorem Filio dici posse, ἀλλ' οὐδὲ ἀξιώματι· οὐ γὰρ ἐγένετο ὁ οὐκ ἦν ποτε, sed neque etiam dignitate ; non enim factus est quod aliquando non erat. Legendum videtur οὐ γάρ

erat. Neque vero potentia: *Quæcunque enim Pater facit, hæc et Filius similiter facit*⁸⁸. Nec ut causa, quoniam similiter illo et nobis major esset, cum et ipsius et nostri causa esset. Itaque dictum illud potius honorem quo Filius Patrem honorat, indicat, non ejus qui dixit imminutionem. Ad hæc quod majus est, id non continuo diversæ substantiæ est. Homo enim homine major dicitur, et equus equo. Quare, etsi Pater major dicitur, non statim etiam diversæ substantiæ est. Uno verbo ea quæ comparantur, de iis dicuntur, quæ consubstantialia sunt, non de iis quæ diversam habent substantiam. Homo enim non proprie bruto major dicitur: neque brutum inanimato, sed homo homine, et brutum bruto. Pater igitur, etsi major dicitur, tamen Filio est consubstantialis.

In illud, « Horam autem et diem illam nemo novit ».

Si Filius universorum conditor est, neque tamen tempus novit iudicii: id quod condidit, ignorat. Non enim dixit ignorare se iudicium, sed tempus. Et quomodo hoc non fuerit absurdum?

In idem.

Si cognitionem omnium quæ Pater habet, non habet Filius, mentitus est, cum dixit: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt*⁸⁹; et. *Sicut Pater novit me, etiam ego novi Patrem*⁹¹. Quod si aliud est Patrem, aliud, quæ Patris sunt cognoscere, majus autem fuerit Patrem quam quæ ejus sunt nosse, quanto uniusquisque iis quæ sua sunt major est: Filius majus haud ignorans (*Nullus enim, 290* inquit, *novit Patrem, nisi Filius*⁹²), id quod minus est non nosset: quod fieri non potest. Ergo quod non expediret hominibus audire, propterea tempus obtulit iudicii. Nam exspectatio perpetua ferventiores ad pietatem reddit; id vero, nosse multum tempus interfuturum, negligentiores circa pietatem effecisset, cum sperassent se postea vitæ mutatione salvari posse. Nam quomodo is qui omnia usque ad illam horam novit (hæc enim dixit), non etiam horam illam nosset? Frustra autem et Apostolus diceret: *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi*⁹³.

In idem.

Si Spiritus sanctus, qui profunditates Dei scrutatur⁹⁴, nihil eorum quæ Dei sunt ignorare potest,

⁸⁸ Joan. v, 19. ⁸⁹ Matth. xxiv, 36. ⁹⁰ Joan. xvi, 15. ⁹¹ Joan. x, 15. ⁹² Matth. xi, 27. ⁹³ Colos. ii, 3. ⁹⁴ I Cor. ii, 10.

ἐγεννᾶτο, non enim genitum est quod aliquando non erat, scilicet in opinione hæreticorum. Concedit auctori hujus operis, id quod ab ipso Basilio concedit, Patrem Filio majorem dignitate dici posse, quatenus genitor est: id autem in Arianorum sententia dici non posse, quia eum creatum fuisse volunt. Simili ratione ibidem probat, neque etiam quatenus Pater causa est Filii, majorem Filio dici posse: similiter enim Filio et nobis major esset, cum et Filii et nostri eodem modo causa sit in hæreticorum opinione.

MARAN.
(19) Reg. quartus ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ.

(20) Veteres aliquot libri εἰ γὰρ αὐτοῦ. Colb. εἴ-

Ἡ πατὴρ ποιεῖ, καὶ ὁ (19) Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Οὕτως αἴτιος· ἐπεὶ ὁμοίως καὶ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν μείζων, εἶπερ γὰρ αὐτοῦ (20) καὶ ἡμῶν αἴτιος. Τιμὴν τοίνυν μᾶλλον τὸ ῥηθὲν Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, οὐκ ἐλάττωσιν τοῦ εἰπόντος δείκνυσιν, ἔπειτα τὸ μείζων οὐ πάντως καὶ ἑτεροούσιον (21). "Ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπου μείζων λέγεται, καὶ ἵππος ἵππου. Ὅστε εἰ καὶ μείζων ὁ Πατὴρ λέγεται, οὐκ εὐθύς καὶ οὐσίας ἑτέρας. Καθόλου δὲ τὰ (22) συγκριτικὰ ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων, καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν ἑτεροουσίων λέγεται. Μείζων γὰρ ἄνθρωπος ἀλόγου, οὐ κυρίως λέγεται· οὐδὲ ἀλογον ἀφύχου· ἀλλ' ἄνθρωπος ἀνθρώπου, καὶ ἀλογον ἀλόγου· ὁμοούσιος οὖν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, καὶ μείζων λέγεται.

B

Eis τὸ, « Τὴν δὲ ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην οὐδεὶς οἶδεν ».

Εἰ δημιουργὸς τῶν ὄλων ὁ Υἱὸς, τὸν δὲ χρόνον τῆς κρίσεως οὐκ οἶδεν· ὃ ἐδημιούργησεν οὐκ οἶδεν. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν εἶπεν ἀγνοεῖν, ἀλλὰ τὸν χρόνον. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον;

Eis τὸ αὐτό.

Εἰ τὴν γνῶσιν πάντων ὧν ὁ Πατὴρ ἔχει (24), ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει, ἐφεύσατό εἰπὼν· *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ· καὶ, Καθὼς ὁ Πατὴρ γινώσκει με, καὶ γὰρ γινώσκω αὐτόν.* Εἰ δὲ ἕτερον τὸ τὸν Πατέρα (25) εἰδέναί, καὶ ἕτερον τὰ τοῦ Πατρὸς· μείζων δὲ τὸ εἰδέναί τὸν Πατέρα τοῦ τὰ αὐτοῦ εἰδέναί (καθόσον ἕκαστος αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μείζων)· τὸ μείζων ὁ Υἱὸς εἰδὼς (Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς), τὸ ἐλάττον οὐκ ἔδει, ἔπερ ἀδύνατον. Διὰ τὸ μὴ συμφέρειν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι, τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀπεσιώπησεν. Ἡ μὲν γὰρ αἰεὶ προσοχία θερμότερους περὶ τὴν εὐσέθειαν ἀπεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ πολλὸν τὸν μεταξὺ χρόνον ἔσσεσθαι γνῶσις ὀλιγωροτέρους ἂν περὶ τὴν εὐσέθειαν ἐποίησεν, ἐλπιδὶ τοῦ καὶ ὕστερον μεταβαλλομένουσιν δυνήθῃναι σωθῆναι. Ἐπεὶ πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἰδὼς (εἶπε γοῦν αὐτὰ) οὐχὶ κἀκείνην τὴν ὥραν ἔδει; Μάτην δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν· *Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.*

Eis τὸ αὐτό.

Εἰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶν, οὐδὲν ἀγνοεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ δύναται, ὁ δὲ (26) Υἱὸς

περὶ γὰρ αὐτοῦ. Editi εἰ γε αὐτοῦ.

(21) Editi ἑτεροούσιον. At miss. ἑτεροούσιον, et ita quoque in sequentibus.

(22) Colb. Καθόλου γὰρ τὰ.

(23) Codices nonnulli *Eis τὸ, Τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὴν ὥραν οὐδεὶς οἶδεν.* Admonebo præteriens, ejusmodi titulos ita disponi in Reg. quarto, ut non in contextu, sed solum in ora libri legantur.

(24) Codex Colb. εἰ τὴν γνῶσιν πάντων ὁ Πατὴρ ἔχει, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔχει.

(25) Veteres aliquot libri γινώσκω τὸν Πατέρα.

(26) Reg. quartus τοῦ Θεοῦ λέγεται, ὁ δὲ.

αγνοεῖ· μείζον κατ' αὐτοὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ οὐδὲ ἴσον εἶναι θέλουσιν (27).

Εἰς τὸ « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο. »

Εἰ ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ἔλεγε, Πάτερ (28), εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐ δειλίαν ἑαυτοῦ καὶ ἀσθένειαν κατηγορεῖ μόνον, ἀλλὰ εἶναι τι καὶ ἀδύνατον τῷ Πατρὶ ἐνόμιζεν (29). Τὸ γὰρ, *Εἰ δυνατόν*, ἀμφιβάλλοντος ἦν, καὶ οὐ πεπεισμένου (30) δύνασθαι τὸν Πατέρα σῶσαι αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ ὁ νεκρὸς τὸ ζῆν χαριζόμενος οὐ πολλῶ μᾶλλον τοῖς ζῶσι τὸ ζῆν φυλάττειν ἰδύνατο; Διὰ τί οὖν ὁ Λάζαρον καὶ πολλοὺς νεκροὺς ἀναστήσας οὐχ ἑαυτῷ παρέχει (31) τὸ ζῆν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἦται τὸ ζῆν, φοβούμενος εἰπὼν· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; Καὶ εἰ ἄκων δὲ ἀπέθνησκεν, οὐκέτι ταπεινώσας ἑαυτόν, ὑπήκοος μέχρι θανάτου ἐγένετο τῷ Πατρὶ, οὐδὲ δέδωκεν ἑαυτόν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· *Τοῦ δόντος ἑαυτόν λύτρον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· εἰ δὲ ἐκὼν, τίς χρεῖα τοῦ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο;* Ἐπὶ τῶν οὖν εἰς αὐτόν ἁμαρτάνειν μελλόντων, ἵνα μὴ ἁμάρτωσι, καὶ οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τοῦτο δεκτέον· ὑπὲρ ὧν καὶ σταυρωθεὶς ἔλεγε· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, ὅτι οὐκ (32) οἶδασι τί ποιοῦσιν. Οὐ δεῖ οὖν τὰ κατ' οἰκονομίαν ὡς ἀπλῶς εἰρημένα ἐκδέχεσθαι.

Εἰς τὸ, « Κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. »

Εἰ διὰ τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ζῆ, δι' ἕτερον, καὶ οὐ δι' ἑαυτόν ζῆ. Ὁ δὲ δι' ἕτερον ζῶν αὐτοζωή εἶναι οὐ δύναται. Οὐδὲ γὰρ ὁ κατὰ χάριν ἅγιος αὐτοάγιος. Ἐψεύσατο οὖν ὁ Υἱὸς εἰπὼν· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· καὶ πάλιν· Οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὐς θέλει ζωοποιεῖ.* Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα τὸ εἰρημένον νοεῖν δεῖ.

Εἰς τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖ (33). »

Εἰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ὑπεξουσίου βέλτιον, ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτεξούσιος, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπεξούσιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Υἱοῦ βελτίων· ὅπερ ἄτοπον. Καὶ εἰ ὁ ὑπεξούσιος δὲ αὐτεξουσίου ποιεῖν οὐ δύναται (ὃ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔχει, ἄλλοις ἐκ προαιρέσεως διδόναι οὐ δύναται), ὁ Σωτὴρ, αὐτεξουσίου ποιήσας ἡμᾶς, οὐκ ἂν ὑπεξούσιος εἴη τινί.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ μὴδὲν ὁ Σωτὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν ἰδύνατο, ἀλλ' ἐπιτάσσοντος τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀγαθός, οὐδὲ κακός. Οὐθενὸς γὰρ τῶν γενομένων αἴτιος. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον ἄνθρωπος μὲν καὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν εἶναι ποιη-

²⁶ Matth. xxvi, 39. ²⁷ Philipp. ii, 8. ²⁸ Galat. i, 4. ²⁹ Joan. v, 21. ³⁰ ibid. 19.

(27) Codex Colb. εἶναι βούλονται.

(28) Editi ἔλεγεν, ὅτι Πατὴρ. Deest vox ὅτι in libris veteribus. Haud longe mss. duo κατηγορεῖ. Alii quidam mss. et editi κατηγορεῖ, accentus varius.

(29) Editi ἐνόμιζε. Veteres quatuor libri ἐνόμιζιν.

Filius vero ignorat; major est Spiritus sanctus Filio secundum ipsos, quem ne æqualem quidem esse volunt.

In illud, « Pater, si fieri potest, transeat calix iste. »

Si vere Filius dicebat: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste* ²⁶, non solum suam ipsius timiditatem imbecillitatemque confitebatur: verum etiam aliquid etiam esse, quod a Patre fieri non posset, existimabat. Nam illud, *Si fieri potest*, dubitantis erat, ac ejus, cui persuasum non erat se a Patre servari posse. Quomodo autem qui et mortuis vitam largitur, non multo magis viventibus vitam servare possit? Cur igitur qui Lazarum et multos mortuos suscitavit, non sibi ipse vitam impertit, sed a Patre vitam petebat, cum timens dixit: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste?* Si invitus etiam moriebatur, non jam semet humilians, obediens factus est Patri usque ad mortem ²⁶, neque se ipse tradidit, ut ait Apostolus: *Qui se dedit pretium redemptionis pro peccatis nostris* ²⁷: sin autem volens, quid opus verbis illis: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste?* Hoc igitur de iis qui in ipsum peccaturi erant, ut ne peccarent, non de ipso accipiendum est: pro quibus etiam crucifixus dicebat: *Pater, dimitte ipsis, quia non sciunt quid faciunt* ²⁸. Quæ igitur dicta sunt secundum dispensationem, ea quasi simpliciter dicta essent, accipienda non sunt.

In illud, « Et ego vivo propter Patrem ».

Si propter Patrem Filius vivit, propter alium, non propter seipsum vivit. Sed qui propter alium vivit, ipse per se vita esse non potest. Nec enim qui per gratiam sanctus est, per se sanctus est. Mentius igitur est Filius tuus, cum dixit: *Ego sum vita* ²⁹; et rursus: *Sic et Filius quos vult vivificat* ³⁰. De humanitate igitur, non de deitate dictum intelligere oportet.

In illud, « Neque Filius a se facit quidquam ».

Si quod est sui arbitrii, melius est quam quod est sub arbitrio alieno: homo autem sui arbitrii est, Filius vero Dei sub alieno arbitrio, melior est homo Filio: quod absurdum est. Insuper, si is **291** qui sub alieno arbitrio est, efficere non potest ut alii sint sui arbitrii (nam quod ipse non habet, aliis suapte voluntate conferre non potest), Salvator qui efficit ut nos liberi arbitrii simus, nequaquam esse potest sub ullius arbitrio.

In idem.

Si nihil Salvator a seipso facere poterat, sed imperante Patre, nec bonus est, nec malus. Nullius enim eorum quæ facta sunt, causa est. Et quomodo absurdum non fuerit, homines quidem et bona et

²⁸ Luc. xxiii, 34. ²⁹ Joan. vi, 58. ³⁰ Joan. xi, 25.

(30) Reg. quartus καὶ οὐ πεπιστευκότος.

(31) Antiqui duo libri, ἑαυτῷ παρείχε.

(32) Codices nonnulli, αὐτοῖς, οὐ γὰρ.

(33) Reg. quartus, οὐ δύναται: ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν. Colb. οὐδέν ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ.

mala libere facere, Filium vero, qui Deus est, nihil libere facere?

In illud, « Ego sum vitis ».

Si Salvator, inquit, vitis est, nos vero palmites, agricola autem Pater⁴; rursus si palmites ejusdem naturæ sunt, cujus vitis, vitis autem non ejusdem naturæ est, cujus agricola; Filius quidem ejusdem quidem est naturæ, cujus nos, sumusque nos ipsius pars: non autem Filius ejusdem est naturæ, cujus Pater, sed in omnibus alienus. Quibus respondebimus vocatos nos esse non deitatis illius palmites, sed carnis, secundum Apostolum, qui dixit: *Nos enim sumus corpus Christi, et membra ex parte*⁵; et rursus: *Nescitis quod corpora vestra membra Christi sunt*⁷? et alibi: *Qualis terrenus, tales etiam terreni: et qualis cælestis, tales etiam cælestes*⁸; et: *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis*⁹. Si viri caput est Christus, Christi autem caput Deus¹⁰, homo vero non consubstantialis Deo Christo (non enim Deus est), Christus vero consubstantialis Deo (Deus enim), non igitur ut viri caput est Christus; sic Deus, Christi. Nam creaturæ natura et creatrix deitas in unum et idem non conveniunt. Proinde ille quidem ut Pater, caput est Christi; hic vero ut factor, nostrum. Si voluntas Patris est, ut nos in ejus Filium credamus (*Hæc est enim voluntas ejus qui me misit, ut omnis qui videt Filium, et credit in ipsum, habeat vitam æternam*¹¹), non tamen est ex voluntate Filii: quippe nostra in ipsum fides aut cum ipso, aut ante ipsum invenitur.

In illud, « Nemo bonus ».

Si Salvator bonus non est, necessario malus est: simplex namque est, nec quidquam eorum quæ in medio sunt, admittit. Et quomodo absurdum non fuerit, bonorum factorem malum esse? Item, si vita bonum est, verba vero Filii vita sunt, ut ipse dixit: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt et vita*¹²; quomodo cum ex Pharisæo audivisset, *Magister bone*, respondet: *Nullus bonus nisi unus Deus?* Non enim cum audisset solum *bonus*, dixit,

τὰς αὐτεξουσίως, τὴν δὲ Υἱὸν, Θεὸν ὄντα, μηδενὸς κατ' ἐξουσίαν εἶναι ποιητὴν;

Eis τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος. »

Εἰ ἀμπελος, φασὶν (34), ὁ Σωτὴρ, κλήματα δὲ ἡμεῖς, γεωργὸς δὲ ὁ Πατὴρ· τὰ δὲ κλήματα ὁμοφυῆ μὲν τῇ ἀμπέλῳ, ἡ δὲ ἀμπελος οὐχ ὁμοφυῆς τῷ γεωργῷ· ὁμοφυῆς μὲν ἡμῖν ὁ Υἱὸς, καὶ μέρος ἡμεῖς αὐτοῦ, οὐχ ὁμοφυῆς δὲ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀλλότριος. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν οὐ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς εἰρηκέναι ἡμᾶς κλήματα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὸν εἰπόντα· Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν (35) σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μερῶν· καὶ πάλιν· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστί; καὶ ἐν ἄλλοις· Οἶος ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοι· καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι· καὶ, Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῖκου, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Εἰ ἀνδρὸς κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεὸς, ἄνθρωπος δὲ τῷ Θεῷ Χριστῷ (36) οὐχ ὁμοούσιος (οὐ γὰρ Θεὸς), Χριστὸς δὲ Θεῷ ὁμοούσιος (Θεὸς γάρ)· οὐκ ἄρα ὡς ἀνδρὸς κεφαλὴ Χριστὸς, οὕτω Θεὸς Χριστοῦ. Ἡ γὰρ κτίσεως φύσις καὶ ἡ κτιστικὴ θεότης (37) εἰς ἓν καὶ ταῦτόν οὐ συμβαίνουσιν. Οὐκοῦν ὁ μὲν ὡς Πατὴρ κεφαλὴ Χριστοῦ, ὁ δὲ ὡς ποιητὴς, ἡμῶν. Εἰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ πιστεῦναι ἡμᾶς εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (Τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱὸν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον), οὐκ ἐκ θελήματος ὁ Υἱὸς (38)· ἐπεὶ τὸ πιστεῦναι ἡμᾶς εἰς αὐτόν ἢ σὺν αὐτῷ, ἢ πρὸ αὐτοῦ, εὐρίσκεται.

Eis τὸ, « Οὐδεὶς ἀγαθός. »

Εἰ μὴ ἀγαθὸς ὁ Σωτὴρ, ἀνάγκη κακὸς· ἀπλοῦς γάρ, καὶ οὐκ ἐνδεχόμενος (39) τι τῶν ἐν μέσῳ. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν κακὸν εἶναι; καὶ εἰ ἡ ζωὴ ἀγαθὸν, τὰ δὲ ῥήματα τοῦ Υἱοῦ ζωὴ ἐστὶν (40), ὡς αὐτὸς εἶπε· *Τὰ ῥήματα, ἃ λελάληκα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστὶ*. πῶς, Ἀγαθὸς διδάσκαλε, ἀκούσας παρὰ τοῦ Φαρισαίου, Οὐδεὶς, φησὶν, ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός (41); Οὐ γὰρ ἀγαθὸς ἀκούσας μόνον, εἶπεν, Οὐδεὶς ἀγαθός, ἀλλὰ, δι-

⁴ Joan. xv, 1. ⁵ ibid. 1, 5. ⁶ I Cor. xii, 27. ⁷ I Cor. vi, 15. ⁸ I Cor. xv, 49. ⁹ ibid. 48. ¹⁰ I Cor. xi, 3. ¹¹ Joan. vi, 40. ¹² Marc. x, 18. ¹³ Joan. vi, 64.

(34) Editi φησὶν. At mss. tres φασὶν. Ibidem D iidem tres mss. γεωργὸς δὲ ὁ Πατὴρ. Vocula δὲ ab- erat a vulgatis.

(35) Reg. quartus ἡμεῖς δὲ ἐσμεν.

(36) Vox Χριστῷ deest in aliquibus codicibus.

(37) Editi καὶ ἡ κτιστὴ θεότης. Antiqui quinque libri Regii καὶ ἡ ἀκτιστος, deitas increata. Colb. καὶ ἡ κτιστικὴ θεότης, deitas creatrix. Reg. tertius καὶ ἡ κτιστὴ θεότης, pro κτιστικῇ. Ibidem editi οὐ συμβαίνουσιν. At mss. οὐ συμβαίνουσιν.

(38) Illud, οὐκ ἐκ θελήματος, etc., ad verbum sic interpretari licet: *Non est ex voluntate Filius: siquidem credere in ipsum, vel cum ipso, vel ante ipsum invenitur: quæ verba quam aptam sententiam efficere possint, alius viderit. Suspicio tamen intelligi sic posse: Quanquam voluntas Patris est, ut in Filium credamus, non tamen propterea sequitur, Filium ex voluntate esse. Nam credere nos oportet in Filium, ut primum in hunc mundum venit, imo*

antequam etiam naturam humanam assumeret, cum patriarchæ et Judæi prisce ad salutem consequendam in Christum venturum credere necesse habuerint. Itaque cum debeamus necessario credere in Filium omni ætate et tempore; hinc efficitur, Filium esse natura, non voluntate, neque adoptione. *Si voluntas est Patris, ut nos in ejus Filium credamus... non est ex voluntate Filii, quippe nostra in ipsum fides aut cum ipso aut ante ipsum invenitur. Subtilis hæc ratiocinatio illustratur ex alia simili, quæ reperitur, p. 288: Si fides in Filium nostra opus est Dei... ipse Dei opus esse non potest. Nam fides in ipsum et ipse non idem. MARAN. — Veleres aliquot libri οὐκ ἐκ θελήματος δέ.*

(39) Editi οὐκ ἐκδεχόμενος. At mss. plerique omnes οὐκ ἐνδεχόμενος.

(40) Reg. quartus, ῥήματα τοῦ Χριστοῦ ζωὴ.

(41) Antiqui duo libri, εἷς ὁ Θεός.

δάσκαλος ἀγαθός. Ὡς πρὸς πειράζοντα οὖν ἀπεκρίνατο, ὡς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ἢ ὡς ἀγνοήσαντα, ὅτι Θεὸς ἀγαθός ἐστι, καὶ οὐχ ἀπλῶς διδάσκαλος ἀγαθός (42).

Εἰς τὸ, « Πάτερ, δόξασόν με. »

Εἰ δόξασθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰτῶν ὁ Υἱὸς, θεϊκῶς καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως ἦται· ἢ οὐκ εἶχεν ἦται. Καὶ ψεύδεται ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπὼν· Ἐθεασάμεθα τὴν δόξην αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἀπόστολος· Οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ ὁ Δαβὶδ· Καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οὐ προσθήκην οὖν δόξης αἰτεῖ, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τὴν φανέρωσιν γενέσθαι.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ τὴν δόξαν ἣν εἶχε πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι ἀληθῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἦται, ἀποβαλὼν αὐτὴν ἦται. Οὐ γὰρ ἂν ὁ εἶχε λαβεῖν ἐπεζῆται. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ τὴν δόξαν ἀποθεβλήκει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν θεότητα. Ἀχώριστος γὰρ ἡ δόξα τῆς θεότητος. Ψιλὸς οὖν κατὰ Φωτεινὸν (43) ἦν ἄνθρωπος ἄρα. Φαίνεται οὖν τὰ τοιαῦτα κατ' οἰκονομίαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ κατ' ἔλλειψιν τῆς θεότητος εἰρηκῶς.

Εἰς τὸ, « Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. »

Εἰ πρὸ τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς οὐ γέννημά ἐστιν, ἀλλὰ κτίσμα· πρωτόκτιστος ἂν ἐλέγετο, καὶ οὐ πρωτότοκος. Εἰ, ἐπειδὴ πρωτότοκος τῆς κτίσεως εἴρηται, πρωτόκτιστός ἐστι, καὶ πρωτότοκος εἰρημένος τῶν νεκρῶν, προτελευτήσας ἂν εἴη τῶν νεκρῶν. Εἰ δὲ πρωτότοκος νεκρῶν (44) εἴρηται, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· οὕτω καὶ πρωτότοκος κτίσεως, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι τοῦ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὴν κτίσιν. Εἰ τὸ πρωτότοκος εἰρησθαι τῆς κτίσεως, πρῶτον αὐτὸν γεγενῆσθαι δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν, Πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, ὧφειλεν εἰπεῖν, Καὶ αὐτὸς ἐγένετο πρὸ πάντων. Εἰπὼν δὲ, Καὶ αὐτὸς ἐστι πρὸ πάντων, ἔδειξε τὸν μὲν αἰεὶ ὄντα, τὴν δὲ κτίσιν γενομένην. Τὸ γὰρ, Ἔστι, τῷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, συνάδει. Εἰ πρωτότοκος, φασίν, ὁ Υἱὸς, οὐκέτι μονογενής· ἀλλ' ὀφείλει καὶ ἄλλος εἶναι, οὗ πρωτότοκος λέγεται (45). Καίτοιγε, ὧ σοφὲ, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου μόνος γεννηθεὶς, πρωτότοκος αὐτῆς εἴρηται. Ἔως οὗ γὰρ ἔτεκε, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ὡστε οὐκ ἀνάγκη ἀδελφοῦ (46) πρωτότοκον λέγεσθαι. Λεχθεῖη δ' ἂν, ὅτι καὶ ὁ πρὸ (47) πάσης γεννήσεως πρωτότοκος ἐλέγετο· ἔτι δὲ καὶ

A *Nullus bonus : sed postquam 292 audierat, magister bonus. Respondit igitur velut ad tentantem, ut Evangelium dicit ; aut velut ad ignorantem, quod Deus bonus sit, et non simpliciter magister bonus.*

In illud, « Pater, glorifica me ¹⁴. »

Si cum glorificari a Patre Filius postularet, secundum deitatem, non secundum humanitatem postulabat : quod non habebat, petebat. Et evangelista mentitur, cum dixit : *Vidimus gloriam ejus ¹⁵* ; et Apostolus : *Non utique Dominum gloriae crucifixissent ¹⁶* ; et David : *Et introibit rex gloriae ¹⁷*. Non igitur accessionem petit gloriae, sed ut dispensationis fiat manifestatio.

In idem.

Si quam habebat gloriam antequam mundus fieret, eam vere a Patre petebat ; hanc amissam petebat. Neque enim quod habebat, id accipere postulabat. Si vero res ita se habet, non gloriam amisit solum, sed deitatem etiam. Nam gloria a deitate separari non potest. Nudus ergo secundum Photinum homo erat. Proinde eum talia secundum humanitatis dispensationem, non secundum deitatis defectum dixisse constat.

In illud, « Primogenitus omnis creaturae ¹⁸. »

Filius si ante creaturam genitura non esset, sed creatura ; primocreatus utique diceretur, non primogenitus. Si propterea quod primogenitus creaturae dictus est, primocreatus est, etiam eo quod primogenitus mortuorum dictus est ¹⁹, prius ex iis qui mortui sunt, mortuus fuerit. Si vero primogenitus mortuorum ex eo dictus est, quod causa est resurrectionis e mortuis : ita et primogenitus creaturae, ex eo quod causa est ut creatura e nihilo adesse producta sit. Si eum primum factum esse hinc ostenditur, quod primogenitus creaturae dictus est, Apostolus qui dixit : *Omnia per ipsum et in ipsum creata sunt ²⁰*, debuit dicere : *Et ipse factus est ante omnia*. At cum dixerit : *Et ipse est ante omnia*, ostendit eum quidem semper esse, creaturam vero factam fuisse. Nam illud, *est, cum hoc, In principio erat Verbum ²¹*, consentit. Si Filius, inquit, primogenitus est, non amplius est unigenitus, sed et alius esse debet, cui comparatus primogenitus dicatur. Atqui, o sapiens, etiam ex Maria virgine solus natus, primogenitus ejus dictus est. *Donec enim peperisset, inquit, filium suum primogenitum ²²*. Quare non est necesse fratris respectu primogeni-

¹⁴ Joan. xvii, 5. ¹⁵ Joan. i, 14. ¹⁶ I Cor. ii, 8. ¹⁷ Coloss. i, 16. ¹⁸ Joan. i, 1. ¹⁹ Matth. i, 25.

(42) Editi καὶ οὐχ ἀπλῶς οὐδεὶς διδάσκαλος ἀγαθός. Trapezuntius, si non recte, at fideliter tamen interpretatus est, cum ita scripsit : *Et non simpliciter nullus magister bonus*. At nostri septem mss. καὶ οὐχ ἀπλῶς διδάσκαλος ἀγαθός, illo, οὐδεὶς, praetermisso, recte. Hoc est : *Me quidem dicis magistrum bonum : sed hoc dixisse, satis non est. Etenim non sum solum magister bonus, sed sum etiam Deus bonus*.

(43) De Photino haeretico legi potest dissertatio

Dionysii Petavii, initio *Rationarii temporum*.

(44) Reg. tertius πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. Alii duo mss. πρωτότοκος τῶν νεκρῶν.

(45) Codices plerique omnes λέγεται. Ibidem aliquot mss. ὧ σοφοί.

(46) Codex Combef. οὐκ ἀνάγκης ἀδελφοῦ. Reg. secundus ἀνάγκη ἀδελφῶν. Alii mss. ἀνάγκη ἀδελφοῦ. Edidimus vocem ἀνάγκη cum : subscripto.

(47) Editi ὅτι καὶ πρὸ. Veteres quinque libri ἔτι καὶ ὁ πρὸ, recte.

tum vocari. Dici etiam possit, quod et quis qui generationem omnem antecedit, primogenitus diceretur: quin et respectu eorum, qui per adoptionem Spiritus sancti ex Deo nati sunt, ut Paulus ait: *Quoniam quos præscivit, eos et præformavit conformes imaginis Filii sui, ut ipse sit primogenitus in multis fratribus* ²³.

293 *In illud, « Dominus creavit me »* ²⁴

Si qui in carne est, dicit: *Ego sum via* ²⁵; et idem: *Nemo venit ad Patrem nisi per me* ²⁶; ipse etiam est qui dixit: *Dominus creavit me initium viarum suarum* ²⁷. Quin et de genitura dicitur creatura et factura, ut illud: *Creavi hominem per Deum* ²⁸; et iterum: *Fecit filios et filias* ²⁹; et David: *Cor mundum crea in me, Deus* ³⁰, non petens aliud, sed id videlicet quod erat postulans mundari. Dicitur autem et nova creatura, non quod alia creatura facta sit, sed quod hi qui illuminantur, ad meliora opera præparentur. Si Filium Pater creavit ad opera, non propter ipsum, sed propter opera creavit. Quod autem propter aliud, non propter se fit, aut pars est illius cujus causa factum est, aut eo minus. Erit igitur Salvator aut pars creaturæ, aut minor quam creatura. Quare necesse est de humanitate ejus intelligere. Possit etiam quis dicere, Salomonem hæc de illa sapientia dixisse, cujus et Apostolus meminit, ubi dixit: *Nam postquam in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum* ³¹. Præterea neque propheta est qui dixit, sed Proverbiarum scriptor. Proverbia autem imagines sunt aliorum, non ea ipsa quæ dicuntur. Si Deus Filius erat qui dicebat: *Dominus creavit me*, potius utique dixisset, Pater creavit me. Nusquam enim ipsum Dominum suum vocabat, sed semper Patrem. Accipiendum igitur est illud, *genuit*, de Deo Filio: illud vero, *creavit*, de eo, qui formam suscepit servi. Cæterum in his omnibus non duos dicimus, Deum seorsum, et hominem seorsum (unus enim erat), sed cogitatione naturam cujusque consideramus. Neque enim Petrus duos intellexit, ubi dixit: *Cum igitur Christus passus sit pro nobis carne* ³². Si Filius, inquit, genitura est, non factura, quomodo dicit Scriptura: *Certe igitur sciat tota domus Israel, quod eum et Dominum et Christum fecit Deus* ³³? Est itaque etiam hic dicendum, id de eo qui ex Maria

πρὸς τοὺς διὰ υἰοθεσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ Θεοῦ γεννωμένους, ὡς ὁ Παῦλος (48) φησιν· "Ὅτι οὐκ ἐγὼ, καὶ προὐρίσθη συμμόρφους τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Εἰς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με. »

Εἰ ὁ ἐν σαρκί φησιν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· καὶ ὁ αὐτός· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· αὐτός ἐστι καὶ ὁ εἰπὼν· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ γεννήματος κτίσμα καὶ ποίημα, ὡς τὸ, Ἐκτίσάμην (49) ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας· καὶ ὁ Δαβὶδ· Καρδίαν καθαρὰν κτίσων ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, οὐκ ἄλλην αἰτῶν, ἀλλὰ τὴν οὖσαν καθαρῆναι δηλονότι. Εἴρηται δὲ καὶ καινὴ κτίσις, οὐχ ὡς ἄλλης κτίσεως γενομένης, ἀλλὰ τῶν φωτιζομένων ἐπὶ βελτίωσιν ἔργοις κατασκευαζομένων. Εἰ εἰς ἔργα τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ ἔκτισεν, οὐ δι' αὐτὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ ἔργα αὐτὸν ἔκτισεν. Τὸ δὲ δι' ἕτερον καὶ οὐ δι' αὐτὸ (50) γινόμενον, ἢ μέρος ἐκείνου δι' ὃ ἐγένετο, ἢ ἥττον αὐτοῦ. Ἔσται οὖν ἢ μέρος ὁ Σωτὴρ τῆς κτίσεως, ἢ ἥττων τῆς κτίσεως. Ἀνάγκη (51) οὖν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ νοεῖν. Εἴποι δ' ἄν τις καὶ τὸν Σολομῶντα περὶ τῆς σοφίας ἐκείνης εἰρηκέναι ταῦτα (52), ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος μέμνηται εἰπὼν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν. Ἄλλως τε καὶ οὐδὲ προφήτης ὁ εἰπὼν, ἀλλὰ Παροιμιστής. Αἱ δὲ παροιμίαι εἰκόνες ἐτέρων, οὐκ αὐτὰ τὰ λεγόμενα. Εἰ ὁ Θεὸς Υἱὸς ἦν ὁ λέγων, Κύριος ἔκτισέ με, μᾶλλον ἂν εἶπεν, ὁ Πατήρ ἔκτισέ με. Οὐδαμῶς γὰρ αὐτὸν Κύριον ἑαυτοῦ, ἀεὶ δὲ Πατέρα ἐκάλει. Ληπτέον οὖν τὸ μὲν ἐγέννησεν, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ἔκτισεν, ἐπὶ τοῦ τὴν μορφὴν τοῦ δούλου λαβόντος. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις οὐ δύο λέγομεν, Θεὸν ἰδίᾳ, καὶ ἄνθρωπον ἰδίᾳ (εἰς γὰρ ἦν), ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν τὴν ἐκάστου φύσιν λογιζόμενοι. Οὐδὲ γὰρ Πέτρος δύο ἐνόησεν εἰπὼν· Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. Εἰ γέννημα, φασίν, ὁ Υἱὸς ἐστι, καὶ οὐ ποίημα, πῶς ἡ Γραφή λέγει· Ἀσφαλῶς οὖν γνωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε; Ῥητέον οὖν κατ' ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐκ Μαρίας τὸ κατὰ (53) σάρκα εἰρησθαι· ὡς γοῦν καὶ ὁ ἄγγελος ὁ εὐαγγελιζόμενος

²³ Rom. viii, 29. ²⁴ Prov. viii, 22. ²⁵ Joan. xiv, 6. ²⁶ ibid. ²⁷ Prov. viii, 22. ²⁸ Gen. iv, 1. ²⁹ Gen. v, 4. ³⁰ Psal. l, 12. ³¹ I Cor. i, 21. ³² I Petr. iv, 1. ³³ Act. ii, 36.

(48) Codex Colb. ὡς ὁ Ἀπόστολος.

(49) Reg. tertius ἐκτίσάμην, *possedi*. Sed dubitari non potest, quin ex Bibliis inepte ita emendatum sit, cum vox *possedi* ad hunc locum accommodari nullo modo possit. Codex Colb. et alii quatuor mss. Regii et editi ἐκτίσάμην, *creavi*; et ita hic legi oportere, series orationis aperte ostendit: siquidem verbum ἐκτίσάμην ad vocem superiorem κτίσμα referendum esse nemo non videt. Aliter quidem id ab his exemplaribus scriptus invenitur hic locus, ut videre est in *Hexaplis*: sed in eo consentiunt hi libri, quod habent omnes non ἐκτίσάμην, *creavi*, sed ἐκτίσάμην, *possedi*. Notandum præterea, in eo loco qui statim profertur e quinto capite Ge-

nes. non legi id Bibliis ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, *fecit filios et filias*, sed, ἐγέννησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, *genuit filios et filias*. Lege Prælationem.

(50) Codex Colb. οὐ δι' ἑαυτό. Reg. quartus οὐ δι' ἑαυτοῦ. Editi et Reg. secundus ut in contextu.

(51) Reg. quartus et Colb. ἢ ἥττον αὐτῆς. Ἀνάγκη.

(52) Antiqui duo libri εἰρηκέναι ταῦτα. Vox ταῦτα in vulgatis deerat.

(53) Editi Μαρίας τὸν κατὰ. At nostri septem mss., Μαρίας τὸ κατὰ.

τοὺς ποιμένας λέγει ὅτι, Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτήρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος. Τὸ γὰρ, Σήμερον, οὐκ ἂν περὶ τοῦ πρὸ αἰώνων νομισθείη. Σαφέστερον δὲ τὸ ἐξῆς δείκνυσι, λέγοντος (54)· Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Εἰ ὅτε ἐγεννήθη ὁ Υἱός, τότε σοφία ἐγένετο, ψευδὲς (55) τὸ, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία (56) οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἦν ἀεί. Καὶ τοῦτο οὖν ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λεγόμενον πρὸς Δαβὶδ· Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν· καὶ, Ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν· καὶ ὁ Παῦλος· Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθῆς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης· οὕτω καὶ ὁ Κύριος Ἐγενήθη (57) ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία, καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. Εἰ οὖν ὁ Πατήρ γενόμενος ὑπερασπιστῆς καὶ ἀληθῆς, οὐ ποίημα· καὶ ὁ Υἱὸς γενόμενος σοφία καὶ ἀγιασμός, οὐ ποίημα. Εἰ ἀληθὲς τὸ, Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ· ἀληθὲς δηλονότι καὶ τὸ, Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτήρ. Οὕτε οὖν Θεὸς ὁ Σωτήρ κατ' αὐτούς, οὕτε ὁ Πατήρ Κύριος. Καὶ μάτην τὸ, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ψευδὲς δὲ καὶ τὸ, Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου· καὶ τὸ, Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου· καὶ τὸ, Ἐποίησεν ὁ Θεός κατ' εἰκόνα Θεοῦ· καὶ, Τίς Θεός παρέξ τοῦ Κυρίου; καὶ, Τίς Θεός πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; καὶ ὁ Ἰωάννης ὅτι, Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θωμᾶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Πρὸς τὰ κτίσματα οὖν καὶ τοὺς ψευδῆς Θεοὺς καὶ οὐ κυριῶς εἰρημένους νοεῖν τὰς ἀντιδιαστολὰς δεῖ, οὐκ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Εἰς τὸ, « Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. »

Ὁ ἀληθινὸς πρὸς τοὺς ψευδῶς ἀντιδιαστελλόμενος λέγεται· ὁ δὲ ἀσύγκριτος πρὸς πάντα κατὰ πάντα ὑπερέχων. Εἰπόντων οὖν ὁ Ἰερემίας περὶ τοῦ Υἱοῦ, Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν (58), οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, μείζονα καὶ τοῦ Πατρὸς εἶπεν (59); Ὅτι δὲ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ὁ Υἱὸς (60), αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησιν· Ἴνα γινώσκωμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ἐσμεν

⁵⁴ Luc. II, 41. ⁵⁵ Act. II, 36. ⁵⁶ I Cor. I, 24. ⁵⁷ Psal. XXX, 3. ⁵⁸ Psal. CXXVII, 21. ⁵⁹ Rom. III, 4. ⁶⁰ I Cor. I, 30. ⁶¹ Psal. CIX, 1. ⁶² Psal. XLIV, 8. ⁶³ Gen. XIX, 24. ⁶⁴ Gen. I, 27. ⁶⁵ Psal. XVII, 32. ⁶⁶ ibid. ⁶⁷ Joan. I, 1. ⁶⁸ Joan. XX, 28. ⁶⁹ Joan. XVII, 3. ⁷⁰ Baruch. III, 36.

(54) Editi et mss. nonnulli δείκνυσι λέγων. Regii D

(55) Editi et aliquot mss. Εἰ ὅτε ἐγεννήθη τότε σοφία, ψευδὲς, non integre. At recte et emendate legitur in antiquis tribus libris ita ut edidimus.

(56) Editi et Reg. secundus Ἡ γὰρ αὐτοσοφία, nam ipsa per se sapientia facta non est. Regii tertius et quintus enim Collb. Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία, ipsius sapientia. Reg. quartus, Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ σοφία, Dei sapientia. Reg. sextus habet in contextu Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία· sed habet in margine τοῦ Θεοῦ. Denique lectio utraque in Regio primo simul ponitur Ἡ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ σοφία. Hoc an illo modo legas, multum referre non video.

(57) Editi et aliquot mss. Κύριος ἐγεννήθη· quod ita Latine redditum oportuerat, Dominus genitus est. Vertit interpres, Dominus natus est, sive pro ἐγεννήθη legerit ἐγενήθη, sive Vulgatam contra vim ver-

gelus qui nuntium bonum pastoribus affererat, dicit : Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus ⁵⁴. Nam vox, *Hodie*, de eo qui ante saecula est, nequaquam accipi potest. Verum id quod sequitur, clarius idem ostendit, ubi dicit : *Hunc Jesum quem vos crucifixistis* ⁵⁵. Si cum genitus est Filius, tunc sapientia facta est; falsum illud, *Christus Dei potentia et Dei sapientia* ⁵⁶. Nam illius sapientia facta non est, sed semper erat. Ac proinde sicut de Patre a Davide dictum est illud : *Esto mihi in* **294** *Deum protectorem* ⁵⁷; e', *Factus es mihi in salutem* ⁵⁸; et Paulus : *Fiat autem Deus verax, omnis vero homo mendax* ⁵⁹; sic etiam Dominus *Factus est nobis a Deo sapientia, et sanctificatio, et redemptio* ⁶⁰. Si igitur Pater cum sit protector et

verax, non est factura: neque Filius cum sit sapientia et sanctificatio, factura est. Hoc si verum est, Unus Deus Pater: profecto verum est et hoc, Unus Dominus Jesus Christus Salvator. Neque igitur Salvator secundum ipsos Deus est, neque Pater Dominus est. Et frustra illud, *Dixit Dominus Domino meo* ⁶¹. Falsum autem et illud : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* ⁶²; illud itidem : *Pluit Dominus a Domino* ⁶³; et illud : *Fecit Deus secundum imaginem Dei* ⁶⁴; et : *Quis Deus praeter Dominum* ⁶⁵? et : *Quis Deus praeter Deum nostrum* ⁶⁶? et Joannes : *Deus erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* ⁶⁷; et Thomas de Filio : *Dominus meus, et Deus meus* ⁶⁸. Diversitates igitur ad creaturas et ad eos qui falso, non proprie dii dicuntur, oportet referri, non ad Patrem et Filium.

In illud, « *Ut cognoscant te solum verum Deum* ⁶⁹. »

Dicitur verus, quod ab iis qui falso dicuntur, distinguitur; incomparabilis vero, quod inter omnia in omnibus excellit. Proinde cum Jeremias de Filio dixit : *Hic est Deus noster, non aestimabitur alius ad eum* ⁷⁰, num et Patre majorem dixit? Quod autem etiam Filius sit verus Deus, ipse Joannes in Epistola dicit : *Ut cognoscamus solum verum Deum, et sinus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus,*

bi γενναῖσθαι inepte secutus sit. Alii tres mss. Κύριος ἐγενήθη, *factus est*; nec aliter apud Paulum legitur.

(58) Illud Scripturae, Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, *Hic Deus noster*, etc., non reperitur apud Jeremiam, sed apud Baruch cap. III, v. 36. Nec eniquam mirum videri debet, librum Baruch nomine Jeremiae citari, cum multi ex antiquis alterum librum cum altero confundere soliti sint, ut videre est apud Clementem Alexandrinum lib. I *Pædag.* cap. 2, apud eundem lib. II, cap. 3, apud Cyprianum *De oratione Dominica*, apud Ambrosium lib. II *in Hexaem.* cap. 14. et alibi.

(59) Illic interrogationis nota in Reg. secundo invenitur: quam adhibendam esse facile crediderim, cum, ea sublata, oratio concidat.

(60) Veteres aliquot libri ὁ αὐτός. Deest articulus in vulgatis et in aliis quibusdam codicibus.

*et vita æterna*⁵¹. Nec igitur propter illud: *Non æstimabitur alius ad eum*, intelligendum est Filium Patre majorem esse; nec putandum Patrem esse solum verum Deum; sed utraque ad eos qui falso dicuntur, nec tamen sunt, oportet referri. Eundem ad modum et in Deuteronomio dicit: *Dominus solus duxit ipsos, et non erat cum eis Deus alienus*⁵². Si Deus est solus invisibilis et sapiens, non statim quoque in omnibus major est omnibus Deus: qui vero super omnia est Deus, necessario præstat omnibus. Apostolus igitur cum super omnia Deum Salvatorem dixit, num et Patre dixit majorem? Sed hoc absurdum est. Similiter igitur et hoc intelligendum. Magnus Deus non potest Deo alio minor esse. Apostolus ergo cum de Filio dixit: *Exspectamus beatam spem et apparitionem gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*⁵³, num ergo Patre majorem intellexit? Nam Filii apparitionem et adventum exspectamus, non Patris. Hæc igitur de Patre et Filio indiscriminatim leguntur, sed non cum diligenti observatione. Illud, *Æqualiter esse* **295** *Deo*, non aliud est nisi Deo æqualem esse⁵⁴. Filius certe cum non rapinam⁵⁵ putaverit *æqualiter esse Deo*, quomodo dissimilis ac inæqualis est Deo? Judæi autem magis pii sunt quam Eunomius. Cum enim Salvator seipsum dixisset Dei Filium tantummodo; quasi hoc Filio debeatur, si vere Filius est, eum et Patri esse æqualem: Volebant, inquit, illum lapidare, non solum quod solveret Sabbatum, sed etiam quod Deum patrem suum esse diceret, æqualem seipsum faciens Deo⁵⁶. Æqualis igitur est Patri et secundum Apostolum et secundum Salvatoris vocem, etiamsi Eunomius nolit.

*In illud, « Non est meum dare, sed quibus paratum est »*⁵⁷.

Si judicii dominus Filius non est, sic ut alios quidem beneficiis afficiat, alios vero puniat, quomodo dicebat: *Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio*⁵⁸? et alibi: *Potestatem habet Filius hominis, remittendi peccata in terra*⁵⁹; et rursus: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*⁶⁰; ad Petrum autem: *Tibi dabo claves regni cælorum*⁶¹; ad discipulos vero: *Amen dico vobis, vos qui secuti estis me, in regeneratione sedebitis super*

ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὔτε οὖν διὰ (61) τὸ, Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, μείζονα τοῦ Πατρὸς νοητέον· οὔτε μόνον ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἀμφοτέρω πρὸς τοὺς λεγομένους μὲν ψευδῶς, οὐκ ὄντας δέ. Ὡς καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ λέγει· Κύριος μόνος ἦγεν αὐτούς, καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν Θεὸς ἀλλότριος. Εἰ μόνος ἀόρατος καὶ σοφὸς ὁ Θεός, οὐχ ἅμα καὶ ἐν πᾶσι μείζων πάντων Θεός· ὁ δὲ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐξ ἀνάγκης ὑπερέχων πάντων. Ὁ Ἀπόστολος οὖν ἐπὶ πάντων Θεὸν εἰπὼν τὸν Σωτῆρα (62), μείζονα καὶ τοῦ Πατρὸς εἶπεν; Ἄλλ' ἄτοπον. Ὁμοίως οὖν καὶ τοῦτο νοητέον (63). Ὁ μέγας Θεὸς οὐκ ἂν ἐλάττων εἴη ἑτέρου Θεοῦ. Ὁ Ἀπόστολος οὖν, εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀπεκδεχόμεθα τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μείζονα τοῦ Πατρὸς ἐνόησε; Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ παρουσίαν ἐκδεχόμεθα (64), οὐ τοῦ Πατρὸς. Ἀδιακρίτως οὖν εἰς Πατέρα καὶ εἰς Υἱὸν ταῦτα λέγεται, καὶ οὐ παρατετηρημένως (65). Τὸ, Ἴσα Θεῷ εἶναι, οὐκ ἄλλο ἐστὶ τῷ εἶναι ἴσον Θεῷ. Ὁ οὖν Υἱός, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγρησάμενος τὸ εἶναι Ἴσα Θεῷ, πῶς ἀνόμιος καὶ ἄνομος Θεῷ; Ἰουδαῖοι δὲ εὐσεβέστεροι Εὐνομίου. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος εἰπόντος ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ μόνον, ὡς (66) ὀφειλομένου τῷ Υἱῷ, εἰ ἀληθῶς Υἱός ἐστι, καὶ ἴσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ· Ἐβούλοντο λιθάσαι, φησὶν, αὐτὸν, οὐχ ὅτι μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν εἶναι τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἴσος οὖν τῷ Πατρὶ καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον καὶ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Σωτῆρος, καὶ Εὐνόμιος μὴ θέλη.

Εἰς τὸ, « Οὐκ ἔστιν ἐμὸν (67) δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται. »

Εἰ μὴ κύριος τῆς κρίσεως ὁ Υἱός, καὶ τοὺς μὲν εὐεργατεῖν, τοὺς δὲ καλᾶζειν, πῶς ἔλεγεν· Ὁ Πατήρ οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν ἔδωκε (68) τῷ Υἱῷ; καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας· καὶ πάλιν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· πρὸς δὲ τὸν Πέτρον· Σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· πρὸς δὲ τοὺς μαθητάς· Ἀμὴν· λέγω ὑμῖν, ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι ἐν

⁵¹ Joan. v, 20. ⁵² Deut. xxxii, 12. ⁵³ Tit. ii, 13. ⁵⁴ Philipp. ii, 6. ⁵⁵ ibid. ⁵⁶ Joan. v, 18. ⁵⁷ Matth. xx, 23. ⁵⁸ Joan. v, 22. ⁵⁹ Marc. ii, 10. ⁶⁰ Matth. xxviii, 18. ⁶¹ Matth. xvi, 19.

(61) Illud *διὰ* in nostris septem mss. non legitur.

(62) In Reg. secundo post vocem *Σωτῆρα* posita est nota interrogationis, et paulo infra post verbum *εἶπεν*· quam distinguendi rationem se uti sumus.

(63) Codex Colb. et quatuor Regii νοητέον· ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ψευδῶς λεγομένων εἴρηται ταῦτα, καὶ οὐ πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Putandum videlicet, hæc dicta esse ad distinctionem eorum qui falso dii vocantur, non autem referenda esse ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Sed totum illud, ὅτι πρὸς etc. inter glossas nãta, quæ vocant, recenseri debere arbitror. Alii duo mss. et editi ut in contextu.

(64) Antiqui tres libri ἀπεκδεχόμεθα. Alii quidam m. s. et editi ἐκδεχόμεθα.

(65) In editis post vocem *παρατετηρημένως* po-

situs est hic titulus: Ὅτι τὸ, Ἴσα Θεῷ εἶναι, οὐκ ἄλλο ἐστὶ τῷ εἶναι ἴσον Θεῷ. At nostri septem mss. sine titulo uti in contextu.

(66) Editi Θεοῦ, μόνον ὡς, etc., cum virgula post vocem Θεοῦ· quam malam interpungendi rationem secutus Trapezuntius, male interpretatus est, sic scribens: *Num cum Salvator Filium se Dei dixerit, quasi Filio solum debeatur, si, etc.* Sed recte scriptum invenimus in Regiis secundo et quinto, Θεοῦ μόνον, ὡς, etc., virgula post vocem μόνον collocata.

(67) Hic titulus *Εἰς τὸ, Οὐκ ἔστιν ἐμὸν, etc.*, neque in editione Basil. neque in Stephan. neque in antiquis sex libris legitur: sed e Reg. secundo, in quo invenitur, in editionem Parisiensem transit.

(68) Codices aliquot κρίσιν δέδωκε. Mox Reg. duo mss. ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμ.

τῇ παλιγγενεσίᾳ καθήσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κλίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Λέλυται οὖν αὐτοῖς τοῖς ἐγγράφοις, τοῦ μὲν Σωτῆρος εἰπόντος· Καὶ τότε ἀποδώσω ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ. Καὶ ἀλλαχοῦ· Ἐκπορεύονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ὁ δὲ Ἀπόστολος· Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς αὐτὸν ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν. Τῶν λαμβανόντων (69) οὖν ἐστὶν ἀξίους ἑαυτοὺς ποιῆσαι τῆς ἐκ δεξιῶν καὶ εὐωνύμων καθέδρας τοῦ Κυρίου, οὐ τοῦ δυναμένου διδόναι, κἄν ἄδικος (70) ἢ ἀλήτης ᾖ. Εἰς τὸ, « Τίς Θεὸς παρέξ τοῦ Κυρίου; καὶ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; »

Ὅτι μὲν οὐ πρὸς τὸν Υἱὸν ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια τούτοις (71), ἀλλὰ πρὸς τοὺς λεγομένους θεοὺς, οὐκ ὄντας δὲ, εἰρήκασιν αἱ Γραφαί, ἱκανῶς ἀποδεδείκται, ἀφ' ὧν καὶ Θεὸν καὶ Κύριον πολλάκις ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ τῇ Καινῇ τὸν Υἱὸν ἀπεδείξμεν εἰρησθαι. Ὁ Δαβὶδ δὲ σαφέστερον αὐτὸ ποιεῖ, λέγων· Τίς ὁμοίός σοι; καὶ ἐπήγαγεν· Ἐν θεοῖς, Κύριε· καὶ ὁ Μωϋσῆς· Κύριος μόνος ἦγεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν Θεὸς ἀλλότριος· καίτοιγε τοῦ Σωτῆρος ὄντος μετ' αὐτῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐπινοῦν γὰρ ἐκ πνευματικῆς (72) ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ὁ δὲ Ἰερεμίας· Θεοὶ, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπωλέσθωσαν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Θυδὲ ἐν τούτοις γὰρ ὁ Υἱός· αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων. Πρὸς τὰ εἰδῶλα οὖν καὶ τὰ σεβάσματα τῶν ἐθνῶν καὶ τὸ προειρημένον, καὶ τὸ, Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός· καὶ τὸ, Ἐμπροσθέν μου οὐ γέγονεν ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται· καὶ τὸ, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἔστι· καὶ ὅσα τοιαῦτα, νοεῖν δεῖ οὐ πρὸς τὸν Υἱόν.

⁶² Matth. xix, 28. ⁶³ Matth. xvi, 27. ⁶⁴ Joan. v, 29. ⁶⁵ II Cor. v, 10. ⁶⁶ Psal. xvii, 32. ⁶⁷ Psal. lxxxv, 8. ⁶⁸ Deut. xxxii, 12. ⁶⁹ I Cor. x, 4. ⁷⁰ Jerem. x, 11. ⁷¹ Isa. xlii, 6. ⁷² Deut. vi, 4.

(69) Velim legas Ducæi in hunc locum notam optimam atque utilissimam.

(70) E regione horum verborum, κἄν ἄδικος, scriptum invenimus in Reg. secundo illud scholium, τοῦτο οἶμαι διὰ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην, πρὸς hoc

A *duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel* ⁶². Ex ipsis ergo Scripturis adhibita solutio est, cum Salvator dixerit: *Et tunc reddam unicuique secundum facta ejus* ⁶³. Et alibi: *Ibunt qui bona fecerint in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerint, in resurrectionem judicii* ⁶⁴. Apostolus vero: *Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus, prout gessit, sive bonum, sive malum* ⁶⁵. Eorum igitur qui reportant, est, facere se dignos, qui a dextris vel sinistris Domini sedeant: non ejus, qui dare potest, etiamsi injusta petitio sit.

B *In illud, « Quis Deus præter Dominum? et quis Deus præter Deum nostrum* ⁶⁶? »

Quod non de Filio hæc et his similia dixerint Scripturæ, sed de iis qui dii dicuntur, cum non sint, abunde ex iis locis demonstratum est, ex quibus Filium et Deum et Dominum sæpe in Veteri ac Novo Testamento dictum fuisse demonstravimus. Verum David idipsum clarius facit, cum dicit: *Quis similis tibi* ⁶⁷? et adjunxit: *In diis, Domine*; et Moyses: *Dominus solus duxit ipsos, et non erat cum ipsis Deus alienus* ⁶⁸; quanquam erat cum ipsis Salvator, ut ait Apostolus: *Bibebant enim de spirituali quæ illos comitabatur petra; petra autem erat Christus* ⁶⁹; Jeremias itidem: *Dii, qui cælum et terram non fecerunt, pereant de subter cælo* ⁷⁰. Nec enim inter hos Filius est: ipse siquidem omnium est conditor. Ad idola igitur atque ad gentium simulacra spectat, et id quod mox dictum est; et illud: *Ego Deus primus, et ego post hæc, et præter me non est Deus* ⁷¹; et illud: *Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit* ⁷²; et illud: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*; et quæcunque ejusmodi sunt, non de Filio intelligenda sunt.

dictum fuisse ob Jacobum et Joannem.

(71) Reg. secundus ὅμοια τούτων.

(72) Editi Ἐπινοῦν δὲ ἐκ.... ἡ πέτρα δέ. Antiqui duo libri ita ut edidimus.

ΚΑΤ' ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Ε

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (73), ΟΤΙ ΟΥ ΚΤΙΣΜΑ.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUINTUS

296 DE SPIRITU SANCTO, QUOD NON SIT CREATURA.

Ὅτι τὰ κοινὰ τῆς κτίσεως ἀκοινώνητα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τὰ ἴδια τοῦ Πνεύματος ἀκοινώνητα τῇ

D Quod quæ communia sunt creaturis, nihil commune habent cum sancto Spiritu, quodque ea, quæ

(73) Editio Paris. Κατ' Εὐνομίου, λόγος ε' περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Liber quintus de Spiritu sancto,

propria sunt Spiritus, nihil commune habent cum creaturis, hinc colligitur Spiritum non esse creaturam. Quod quæ communia sunt Patri et Filio, hæc communia sunt Spiritui: quod quibus characteribus designatur Deus Pater et Filius in Scriptura, iisdem designatur et Spiritus sanctus, hinc colligitur Spiritum ejusdem deitatis esse, cujus Pater. Quod quæ soli Patri adsunt ut Deo non ut Patri, et Filio ut Deo non ut Filio, ea adsunt Spiritui soli, creaturis non item; adeo ut nomina et res quæ cum creaturis nihil commune habent, Trinitati soli sint communia, hinc colligitur Trinitatem esse consubstantialem. Quidquid factum est, verti ac transmutari potest, secundum Prophetam, qui ad Deum dicit: *Qui facis omnia, et commutas ipsa*⁷³. Spiritus autem nec verti nec mutari potest: Spiritus igitur creatura non est. Cum creatura in duo dividatur, in corporea et incorporea, mutatio quoque illius divisa est. Et corpora quidem in substantia obnoxia sunt mutationi, cum mundus corruptibilis in incorruptionem perveniat secundum Scripturam⁷⁴, ac mortalia nostra corpora adipiscantur immortalitatem, aut ea quæ nondum corrupta sunt, corrumpantur; incorporea vero et rationalia secundum operationem aut voluntatem admittunt mutationem, secundum illud, *Angelis peccantibus non pepercit*⁷⁵. Si igitur ex iis quæ facta sunt, alia quidem in substantia, alia vero in mente suscipiunt mutationem; Spiritus vero sanctus neque secundum substantiam, neque secundum operationem, mutationem aut alterationem admittit: non igitur creatura est Spiritus. Creatura omnis cum sanctificatur, sancta est: sanctus vero Spiritus nequaquam est ex iis quæ sanctificantur, sed ex iis quæ sanctificant: non ergo creatura. Nihil creatum secundum essentiam est sanctum: quod namque essentia sanctum est, **297** id externa sanctificatione non indiget. Externa autem sanctificatione eget id quod factum est, cum factum fuerit dignum quod sanctificatio-

⁷³ Amos v, 8. ⁷⁴ I Cor. xv, 53. ⁷⁵ II Petr. ii, 4.

contra Eunomium. Regii primus, secundus et sextus simpliciter Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De Spiritu sancto*. Reg. tertius Λόγος ε' περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *Liber quintus de Spiritu sancto*: sed illud, λόγος ε', manu recentiore additum est. Regii quartus et quintus continenter sine titulo, πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅτι τὰ κοινὰ, et quæ sequuntur: notandum tamen, legi in margine hunc titulum: Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De Spiritu sancto*. Eundem titulum in eodem loco habet quoque Codex Colberinus, non quidem prima manu, sed secunda dumtaxat. In editis legitur post titulum, καὶ ὅτι οὐ κτίσμα. Reg. secundus ὅτι οὐ κτίσμα, vocula καὶ prætermissa. Codex Colb. manu recentiore ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα.

(74) Antiqui duo libri καὶ τὸ Πνεῦμα.

(75) Totum illud, καὶ οὐχ ὡς Υἱῶ, in nostris septem mss. deest.

(76) Editi et mss. nonnulli ὡς τὰ. Alii tres mss. ὥστε τὰ.

(77) Editi et mss. non pauci γεννητόν. Codex Colb. γενητόν, rectius. Ibidem editi et mss. nonnulli μεταβολῆς ἐπιδεκτικόν. Alii duo mss. μεταβολῆς ἔστι δεκτικόν.

κτίσει, ἐξ ὧν συνάγεται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Ὅτι τὰ κοινὰ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῶ, ταῦτα κοινὰ τῷ Πνεύματι· ὅτι ἐν οἷς χαρακτηρίζεται θεὸς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ Γραφῇ, ἐν αὐτοῖς χαρακτηρίζεται καὶ τὸ Πνεῦμα (74) τὸ ἅγιον, ἐξ ὧν συνάγεται τῆς αὐτῆς θεότητος τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ. Ὅτι τὰ μόνῳ προσόντα τῷ Πατρὶ ὡς Θεῶ, καὶ οὐχ ὡς Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῶ ὡς Θεῶ, καὶ οὐχ ὡς Υἱῶ (75), ταῦτα μόνῳ πρόσκειται τῷ Πνεύματι, οὐκέτι δὲ καὶ τῇ κτίσει, ὥστε τὰ (76) ἀκοινωνήτα ὀνόματα καὶ πράγματα τῇ κτίσει μόνῳ κοινὰ τῇ Τριάδι, ἐξ ὧν συνάγεται ὁμοούσιος ἡ Τριάς. Πᾶν ὅπερ ἔστι γενητόν (77), τροπῆς καὶ μεταβολῆς ἔστι δεκτικόν, κατὰ τὴν λέγοντα τῷ Θεῶ Προφῆτην· Ὁ ποιῶν πάντα (78), καὶ μετασκευάζων αὐτά. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὔτε τροπῆς οὔτε μετασκευῆς ἔστι δεκτικόν· οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Τῆς κτίσεως εἰς οὗο διαιρουμένης, εἰς σώματα καὶ ἀσώματα, διήρηται καὶ ἡ περὶ ταύτην τροπή. Καὶ τὰ μὲν σώματα τὴν κατ' οὐσίαν ἐπιδέχεται τροπῆν, τοῦ φθαρτοῦ κόσμου εἰς ἀφθαρτίαν μεταπίπτοντος κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ τῶν θνητῶν ἡμῶν σωμάτων ἀπαθανατιζομένων, ἢ τῶν μηδέπω φθαρέντων, φθαρησομένων (79) δέ· τὰ δὲ ἀσώματα καὶ λογικὰ τὴν κατ' ἐνέργειαν, ἔτι κατὰ γνώμην ἐπιδέχονται τροπῆν, κατὰ τὸ, Ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο. Εἰ τοίνυν τῶν γενητῶν (80) τὰ μὲν οὐσία, τὰ δὲ γνώμην τροπῆς ἔστι δεκτικὰ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε κατ' οὐσίαν οὔτε κατ' ἐνέργειαν τροπῆς ἢ ἀλλοιωσεώς ἔστι δεκτικόν· οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Πᾶν κτίσμα ἀγιαζόμενόν ἐστιν ἅγιον· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ τῶν ἀγιαζομένων, ἀλλὰ τῶν ἀγιαζόντων· οὐκ ἄρα κτίσμα. Οὐδὲν κτιστὸν κατ' οὐσίαν ἅγιον· τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν ἅγιον οὐ δεῖται τοῦ ἐξωθεν ἀγιασμοῦ. Δεῖται οὖν τοῦ ἐξωθεν ἀγιασμοῦ τὸ γενητόν (81), ὅταν ἄξιον γένηται τοῦ ἐπισπάσασθαι ἀγιασμόν· οὐ δεῖται δὲ ἀγιασμοῦ τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἅγιον κατ' οὐσίαν· οὐκ ἄρα κτίσμα. Πᾶν κτίσμα δοῦλόν ἐστι τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τὸν οὕτω λέγοντα τῷ Θεῶ Προφῆτην· Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά (82)· τὸ δὲ δοῦλον ἐλευθερίαν καὶ υἰοθεσίαν ἐτέρῳ

(78) Verba sunt prophetæ Amos, uti legere est apud LXX: nisi quod vox αὐτά illic non reperitur. Vertimus, *qui facis*, etc. Ideo autem ita interpretati sumus, quod paulo post similis loquendi ratio sequatur: in qua nominatim secunda persona exprimitur: Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά, *Omnia serva tua sunt*. Sic enim sermo melius coherere videtur, si in utroque loco utamur secunda persona, *Qui facis*, et, *Omnia serva tua sunt*. Ibidem Regii duo mss. Τὸ δὲ Πνεῦμα. Vocula δὲ in editis deest.

(79) Editi διαφθαρησομένων. Libri veteres φθαρησομένων.

(80) Codices non pauci et editi τῶν γενητῶν. At Colb. τῶν γενητόν.

(81) Editi et mss. nonnulli ἀγιασμοῦ τὸ γεννητόν. Alii duo mss. γενητόν. Vix semel videas eum voces γεννητός et γενητός occurrunt, tres aut quatuor libros veteres secum consentire. Etenim si in altero scribitur γεννητός, scribi solet in altero γενητός.

(82) Editi et Reg. tertius δοῦλά σου. Alii sex mss. δοῦλα σά.

ὀρέγειν (85) οὐ δύναται, ἥς αὐτὸ οὐκ ἔτυχε κατ' οὐ-
σίαν· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερίαν ὀρέγει καὶ υἰοθεσίαν·
τὸ γὰρ Πνεῦμα κρᾶζει ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· Ἀββᾶ
ὁ Πατήρ· ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος (84), ἀλλὰ υἱός·
οὐκ ἄρα κτίσμα. Οὐδὲν κτίσμα μεθεκτόν ἐστι τῆ λο-
γικῆ ψυχῆ, ὡς ἐνοικίζεσθαι αὐτῇ (85) οὐσιωδῶς. Τὸ
δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνοικίζεται ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν λέ-
γοντα· *Ναὸς Θεοῦ ἐσμὲν, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ
Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν*. Οὐκ ἄρα κτίσμα. Πᾶν λογικὸν
κτίσμα ἀρετῆς καὶ κακίας ἐστὶ δεκτικόν. Τὸ δὲ
Πνεῦμα οὐδενός ἐστι τούτων δεκτικόν. Οὐκ ἄρα
κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Καὶ ὅσα μίαν (86) καὶ τὴν
αὐτὴν ἐνέργειαν δείκνυσι τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας
Τριάδος.

in nobis⁷⁸ : non est ergo creatura. Virtus ac vitium
nihil autem horum potest in Spiritum cadere : non
eamdem esse operationem sanctæ ac beatæ Trinitatis

Ὅτι δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα.

B

Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ
χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· καὶ ἐν
ἐτέρῳ· *Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί*.
Καὶ τίνες ἂν εἶεν Θεοῦ ἀσωμάτου ἀσώματοι χεῖρες,
αἱ τὸ στερέωμα καὶ τοὺς οὐρανοὺς δημιουργήσασαι,
αὐτὸς ὁ Προφήτης ἐρμηνεύει λέγων· *Τῷ λόγῳ Κυ-
ρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι
τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Ἄλλ'
ὡσπερ οὐ προφορικὸς λόγος ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ ζῶν
καὶ ὑφ' ἑστειχῶς, καὶ τῶν ὄλων δραστήριος· οὕτως ἐν
τῷ Θεῷ οὐ πνεῦμα διαχεόμενον, οὐ διαλυόμενος ἀήρ,
ἀλλὰ δύναμις ἀγιαστικῆ, ἐνούσιος, ἐνύπαρκτος, ἐν-
υπόστατος. *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλα-
σάν με* (87). Καὶ τὸδε τὸ ῥητὸν τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ
προῤῥηθέντι διάνοιαν. *Πνεῦμα γὰρ θεῖον*, φησὶν ὁ
Ἰωβ, *τὸ ποιήσάν με*. Καὶ τὴν ἄλλην χεῖρα σαφηνί-
ζων Σολομών φησι· *Θεὸς πατέρων καὶ Κύριε τοῦ
ἐλέους σου, ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου, καὶ
τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας τὸν ἄνθρωπον*. Χρι-
στοῦ δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, ἥτις ἐστὶ χεῖρ
δημιουργικῆ κατὰ τὸν τῆς τροπολογίας λόγον. Οὐ
μὴν ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἐργασία τὴν ὄλην ἡμῶν ἀν-
έθετο φύσιν, καὶ ἀνακαινωτικὸν αὐτὸ τῆς δημιουρ-
γίας εἰς ἀφθαρσίαν φησὶν ὁ λόγος· *Ἄρταρελεῖς τὸ
πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν
αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά
σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσω-
πον τῆς γῆς*. Οὐ δήπου δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν (88) ἀπο-

nem assequatur ; Spiritus vero, quod essentia san-
ctus est, sanctificatione non eget : non igitur crea-
tura est. Omnis creatura Creatoris serva est, secun-
dum Prophetam qui sic Deum alloquitur : *Omnia
serviunt tibi*⁷⁹ : quod autem servum est, id liberta-
tem et adoptionem quam ipsummet essentia non
habet, alteri præstare non potest ; at Spiritus
libertatem impertit et adoptionem : clamat namque
in nostris cordibus Spiritus : *Abba, Pater ; quare
jam non es servus, sed filius*⁷⁷ ; non est ergo crea-
tura. Nulla creatura ita communicabilis est rationali
animæ, ut in ipsa essentialiter inhabitet : sanctus
vero Spiritus in ea inhabitat, secundum eum qui
dicit : *Templum Dei sumus, et Spiritus Dei habitat
in omnem creaturam rationalem* possunt cadere :
non est ergo Spiritus creatura. Et quæcunque unam et
ostendunt, idem probant.

Quod Spiritus creator est

Cæli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus
annuntiat firmamentum⁷⁹ ; et in alio : *Et opera ma-
nuum tuarum sunt cæli*⁸⁰. Et quæ sint Dei incor-
porei incorporeæ manus, quæ firmamentum et cælos
crearunt, Propheta ipse interpretatur cum dicit :
*Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus
omnis virtus eorum*⁸¹. At quemadmodum non est
verbum prolatitium in Deo, sed vivens et subsistens,
et quod universa fecit : sic in Deo non est spiritus
qui diffundatur, non aer qui dissolvatur : sed virtus
sanctificans, in se substantialis, in se existens, in
se subsistens. *Manus tuæ fecerunt me, et plasmave-
runt me*⁸². Et hoc dictum intelligentiam eamdem
habet, quam præcedens. *Spiritus enim divinus,*
inquit Job, *qui fecit me*⁸³. Atque manum alteram
exponens Salomon ait : *Deus patrum et Domine
misericordiæ tuæ, qui fecisti omnia in verbo tuo, et
sapientia tua construxisti hominem*⁸⁴. Christus au-
tem est Dei potentia et Dei sapientia⁸⁵, quæ secun-
dum tropologiam rationem manus creatrix est. Jam
vero totam nostram naturam operationi Spiritus
tribuit, ipsumque Scriptura dicit renovatorem opi-
ficii esse ad incorruptionem : *Auferes spiritum eo-
rum, et deficient, et in pulverem suum revertentur ;
emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis
faciem terræ*⁸⁶. Nec enim ipsemet seipsum mittit :
sed missionem vocat demissionem ad opus, non e
loco ad locum transitum. *Quoniam Spiritus Domini*

⁷⁶ Psal. cxviii, 91. ⁷⁷ Galat. iv, 6, 7. ⁷⁸ I Cor. iii, 16. ⁷⁹ Psal. cxviii, 2. ⁸⁰ Psal. ci, 26. ⁸¹ Psal. xxxii, 6.
⁸² Job x, 8. ⁸³ Job xxxiii, 4. ⁸⁴ Sap. ix, 1, 2. ⁸⁵ I Cor. i, 24. ⁸⁶ Psal. ciii, 29.

(85) Editi ἐτέρῳ παρέχειν. At nostri septem mss. ὀρέγειν.

(84) Editi ὥστε οὐκ ἐστὶ δοῦλος. Codex Colb. et aliter Regius ut in contextu ; nec aliter in sacro textu legitur.

(85) Veteres quidam libri et editi ἐνοικίζεσθαι αὐτό. Alii αὐτῷ. Reg. quartus αὐτῇ. Sive legerit quis αὐτό, sive αὐτῇ, peccatum non puto.

(86) Totum illud, *καὶ ὅσα μίαν*, etc., ad titulum usque, addidimus ex nostris septem codicibus. Quod si cuiquam merum glossema esse videatur, omne id e contextu manu sua delere et in oram libri exportare poterit.

(87) Editi et duo Regii *Αἱ χεῖρές σου ἐπλάσαν με, καὶ ἐποίησάν με, Manus tuæ plasmaverunt me, et fecerunt me* ; et ita legitur apud Job x, 8. Codex Colb. et alii tres Regii *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλάσαν με, Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me* : qui verborum ordo servatur in psalmo cxviii, v. 75.

(88) Editi αὐτὸ ἑαυτό. At nostri septem mss. αὐτὸς ἑαυτόν· ubi subaudienda est aut vox Χριστός, aut vox Θεός. Codex Colb. habuit quidem prima manu αὐτὸς ἑαυτῶν· sed antiqua manu emendatus habet nunc αὐτὸς ἑαυτόν.

replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis⁸⁷. Et angelus ad Mariam: Spiritus Domini superveniet in te, quapropter at hoc quod nascetur, ex Spiritu **298** sancto est⁸⁸. Quod ex aliquo est, id ab eo est vel per creationis modum, ut illud: Unus Deus Pater ex quo omnia⁸⁹; aut per modum generationis, secundum illud: Ego ex Patre exivi⁹⁰; et illud: Ex utero ante luciferum genui te⁹¹; non quod uterum Deus habeat, sed quod genuini et non nothi fetus ex utero parentum generari soleant, propterea habere se in generando uterum dixit Deus, ad confusionem impiorum, ut vel sua ipsorum natura considerata, discant Filium fructum esse Patris genuinum, utpote ex ejus utero emergentem. Quod itaque ex aliquo est, id aut per creationis modum, aut per modum generationis, aut sponte naturæ ex ipso est, velut operatio nostra ex nobis, aut velut splendor solis ex ipso. Itaque si supermundanum Christi corpus ex Spiritu sancto est, non tamen genitura ipsius esse potest; quandoquidem Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est⁹². Neque rursus ex ipso velut operatio ipsius, quia in simplici et incorporea natura eandem substantiæ rationem operatio suscipit. Relinquitur ergo ut ex ipso sit tanquam, ejus creatura. Verum et ille Dei digitus qui pulverem in Ægypto transmutavit in animalia, primum animalium ortum ostendens⁹³, Paracletus erat, Spiritus ille veritatis. Nam cum evangelistæ tres narrent Dominum ad Judæos dixisse: Si autem ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia, igitur ad vos pervenit regnum Dei⁹⁴; eum Lucas ait dixisse: Si autem ego in digito Dei ejicio dæmonia, igitur pervenit ad vos regnum cælorum⁹⁵. Proinde quæ etiam per Moysen fiebant in Ægypto signa, quæ videlicet digito Dei edebantur, et admiranda Dei signa cum Spiritu perficiebantur. Porro Dei digitus in iis quæ a Moyse et Domino facta sunt signis, dictus est Spiritus: non quod sit exigua quædam potentia una cum Deo existens, quemadmodum in corpore digitus, sed quod ex iis illius donis quæ per divisionem fiunt, unum aliquod est signorum ac sanationum donum, propterea unum aliquod, non universa Spiritus dona, digitum vocat. Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alii vero sermo scientiæ, secundum eundem Spiritum: alii vero dona

A στέλλει· ἀποστολήν δὲ καλεῖ τὴν πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ συγκατάβασιν, οὐ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν. Ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γινώσκει ἔχει φωνῆς (89). Καὶ ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίᾳ· Πνεῦμα Κυρίου ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστί. Τὸ ἐκ τινος ἢ δημιουργικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς τὸ, Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηλήθον· καὶ τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. Οὐχ ὅτι γαστέρα ἔχει ὁ Θεός, ἀλλ' ἐπεὶ τὰ (90) γνήσια καὶ οὐ νόθα γεννήματα ἐκ γαστρὸς τῶν τοκέων πεφύκασιν ἀπογεννάσθαι, γαστέρα ἔχειν ἑαυτὸν ἐν τῷ γεννᾶν ὠνόμασεν ὁ Θεός, πρὸς ἐντροπήν τῶν ἀσεβῶν, ἵνα, κἂν τὴν ἑαυτῶν κατανοήσαντες φύσιν, μάθωσι γνήσιον εἶναι καρπὸν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ὡσπερ ἐκ τῆς ἐκείνου τυγχάνοντα γαστρὸς. Τὸ ἐκ τινος τοίνυν, ἢ δημιουργικῶς, ἢ γεννητικῶς, ἢ φυσικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἡ ἐνέργεια τῶν ἐξ ἡμῶν, ἢ ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν τὸ ὑπερκόσμιον (91) σῶμα Χριστοῦ ἐκ Πνεύματος ἁγίου, οὐ δυνατὸν δὲ γέννημα αὐτοῦ ὑπάρχειν, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν. Οὐδ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐνέργεια αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ ἀκλήσ καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὴν αὐτὴν τῆς οὐσίας (92) λόγον ἐπιδέχεται ἡ ἐνέργεια. Ὑπολείπεται ἄρα ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς κτίσμα αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ὁ μεταβαλὼν ἐν Αἰγύπτῳ τὸν χοῦν εἰς ζῶα, τὴν ἀρχῆθεν τῶν ζῴων ἀναδείξας γένεσιν, ὁ Παράκλητος ἦν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν φησάντων πρὸς Ἰουδαίους εἰρηκέναι τὸν Κύριον· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· ὁ Λουκᾶς φησὶν εἰρηκέναι αὐτόν· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Οὐκοῦν καὶ τὰ διὰ Μωϋσέως γενόμενα ἐν Αἰγύπτῳ σημεῖα, ἅπερ δακτύλῳ Θεοῦ ἐγένετο (93), καὶ τὰ παράδοξα τοῦ Θεοῦ σημεῖα ἐτελεστουργεῖτο σὺν τῷ Πνεύματι. Δάκτυλος δὲ Θεοῦ ἐν τούτοις τοῖς ὑπὸ Μωϋσέως καὶ τοῖς τοῦ Κυρίου σημεῖοις εἴρηται τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὅτι μικρὰ τίς ἐστὶ τῷ Θεῷ συνοῦσα δύναμις, καθάπερ σῶματι δάκτυλος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τι τῶν κατὰ διαίρεσιν χαρισμάτων αὐτοῦ ἐστὶ τὸ χάρισμα τῶν σημείων καὶ

⁸⁷ Sap. 1, 7. ⁸⁸ Luc. 1, 35; Matth. 1, 21. ⁸⁹ 1 Cor. vii, 6. ⁹⁰ Joan. xvi, 28. ⁹¹ Psal. cix, 3.
⁹² Joan. iii, 6. ⁹³ Exod. viii, 17. ⁹⁴ Matth. xii, 28. ⁹⁵ Luc. xi, 20.

(89) Editi φωνῆς. Καὶ τὸ πνεῦμα. Codices duo Regii φωνῆς, Πνεῦμα. Alii quatuor itidem Regii et Colb. φωνῆς. Καὶ ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίᾳ· Πνεῦμα, quæ verba ita dividenda sunt, ut hæc, Πνεῦμα Κυρίου etc., referantur ad Lucam 1, 35; illa vero, Διὸ καὶ, etc., tribuantur Matthæo 1, 20. Trapezuntius vertit, Quapropter et quod in ea natum est, inepte utens præterito, ubi sibi utendum fuerat futuro, quapropter et quod nascetur. Et certe ita vertendum esse, cognosci potest, vel de Luca 1, 35, ubi sic legitur: Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Possis tamen fortasse vocem γεν-

νώμενον aliter exprimere, nec tamen a sensu Scripturæ aberrare, si videlicet ita interpreteris: Quapropter et hoc quod conceptum est ex Spiritu sancto est.

(90) Editi ἀλλ' ὅτι τὰ. Libri antiqui omnes ἀλλ' ἐπεὶ τὰ.

(91) Ὑπερκόσμιον, verbum e verbo supermundanum. Interpres, supernaturalē.

(92) Antiqui duo libri et editi τῆς οὐσίας. Alii quinque miss. τῆ οὐσία, operatio eandem rationem habet quam substantia.

(93) Reg quartus Θεοῦ ἐγένετο.

ιαμάτων, τὸ ἐν τι, καὶ οὐχὶ τὰ ὅλα χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, δάκτυλον καλεῖ (94). Ὡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἄλλω δὲ χαρίσματα ιαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι (95), ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διάκρισις πνευμάτων, ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεία γλωσσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Εἴποι (96) τις ἂν, ὅτι ταῦτα πάντα καὶ ὅσα ἄλλα χαρίσματα εἰσι τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ τι σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει, τὸ δὲ καθ' ἐν τῶν χαρισμάτων δάκτυλος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ χρησιμον τῆς λέξεως μὴ παρίδοις (97). Πάντα γὰρ, φήσας, ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα καθὼς βούλεται· καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ ὁ αὐτὸς ἔφη· Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα (98) ἐν πᾶσι. Εἰ δὲ πάντα ἐνεργεῖ Θεός καθὼς βούλεται, πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται, πῶς ἑτερότης οὐσίας, ἐν ἧ ταυτότης ἐνεργείας γνωρίζεται; Παρηλλαγμένων γὰρ τῶν οὐσιῶν, παρηλλαγμένας εἶναι ἔδει καὶ τὰς (99) ἐνεργείας, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Εὐνόμιον. Τὴν δὲ αὐτὴν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν μαρτυρῶν τῷ Πνεύματι ὁ Σωτήρ (1), Τὸ Πνεῦμα, ἔφη, οὗ θέλει πνεῖ.

Περὶ ἀφέσεως ἁμαρτημάτων.

Ἴδιον Θεοῦ ἀφιέναι ἁμαρτίας, αὐτοῦ τοῦτο λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου· καὶ, Ἐὰν ὣσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὣσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Ἐπειδὴ δὲ Θεός Θεοῦ παῖς (2) Ἰησοῦς ἀφήσιν ἁμαρτίας τῷ παραλυτικῷ, λέγων· Τέκνον, ἀφέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἐφ' ᾧ (3) δυσφημεινένομίζετο παρὰ τοῖς μὴ εἰδόσιν αὐτὸν Θεὸν Ἰουδαίους, λέγουσιν ὅτι, Οὗτος βλασφημεῖ (4)· οὐδενός ἐστιν ἁμαρτίας ἀφιέναι εἰ μὴ μόνου Θεοῦ. Ὁ δὲ Κύριος, ἐμφυσῶν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἔφη· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἂν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέωνται αὐτοῖς (5). Εἰ τοίνυν οὐδενός ἐστιν ἀφιέναι ἁμαρτίας, ὡσπερ οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ μόνου Θεοῦ (6), ἀφήσει δὲ τὸ Πνεῦμα

⁹⁶ I Cor. xii, 8-11. ⁹⁷ ibid. 6. ⁹⁸ Joan. iii, 8. ⁹⁹ Isa. xliii, 25. ¹ Isa. i, 18. ² Marc. ii, 5. ³ ibid. 7. ⁴ Joan. xx, 22, 23.

(94) Editi, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τι τῶν κατὰ διαίρεσιν χαρισμάτων, σημείων καὶ ιαμάτων τὸ ἐν τί ἐστι καὶ τὸ τῶν ιαμάτων, τὸ ἐν τι, καὶ οὐχὶ τὰ ὅλα χαρίσματα τοῦ Πνεύματος δάκτυλον καλεῖ· quæ verba ut intelligantur, emendatione aliqua videntur indigere. Illud, τὸ ἐν τί ἐστι καὶ τὸ τῶν ιαμάτων, in Regiis secundo et tertio desiderantur: sed de cætero cum vulgatis consentiunt. Alii quatuor mss. Regii et Colb. ut in contextu, nisi quod voces τῶν σημείων in Reg. primo non leguntur. Quæ autem horum verborum sententia sit, docet scriptor ipse, cum ait omnia Spiritus dona simul sumpta pro corpore haberi: eadem vero dona singulatim sumpta loco digiti esse. Vult igitur auctor, quisquis est, non omnia Spiritus dona collective sumpta digiti vocari, cum tunc corpus appellari potius debeant: sed eadem proprie digiti nominari tum, cum separatim considerantur.

(95) Regii quartus et quintus ιαμάτων ἐν τῷ ἐνὶ πνεύματι, in uno spiritu; et ita quoque in Vulgata legitur. Alii tres mss. et editi ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, in eodem spiritu. Ibidem voculam δὲ bis addidimus ex libris antiquis.

(96) Hic voculam δὲ post verbum Εἴποι: delevimus,

A sanationum, in eodem Spiritu: alii vero prophetia: alii vero discretio spirituum: alii vero genera linguarum, alii vero interpretatio linguarum. Hæc autem omnia efficit unus ille et idem Spiritus, dividens privatim unicuique sicuti vult⁹⁶. Possit quis dicere quod omnia hæc, et quæcunque alia dona Spiritus sunt, veluti corpus quoddam ejus habeantur, unumquodque vero donum digitus. Cæterum et hanc dictionis utilitatem ne negligas. Cum enim dixisset: Omnia hæc efficit Spiritus sicuti vult; etiam de Deo ipsemet dixit: Et divisiones operationum **299** sunt, sed idem Deus, efficiens omnia in omnibus⁹⁷. Quod si omnia efficit Deus sicut vult, hæc autem omnia efficit unus ille et idem Spiritus, dividens privatim unicuique sicuti vult; quomodo diversitas substantiæ fuerit, ubi operationis cognoscitur identitas? Etenim si diversæ essent substantiæ, diversas oporteret esse et operationes, secundum impiissimum Eunomium. At cum eandem auctoritatem Spiritus atque potestatem Salvator testaretur, dixit: Spiritus ubi vult spirat⁹⁸.

B ubi operationis cognoscitur identitas? Etenim si diversæ essent substantiæ, diversas oporteret esse et operationes, secundum impiissimum Eunomium. At cum eandem auctoritatem Spiritus atque potestatem Salvator testaretur, dixit: Spiritus ubi vult spirat⁹⁸.

De remissione peccatorum

Proprium Dei est peccata remittere: quippe hoc ipse dicit: Ego sum qui deleo peccata tua⁹⁹; et: Si fuerint peccata vestra quasi phœniceum, sicut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo¹. Cæterum cum Deus Dei puer Jesus paralytico peccata remittat, dicens: Fili, remittuntur tua peccata²; in quo a Judæis qui Deum esse nescirent, blasphemare putabatur dicentibus: Hic blasphemat; nullius est remittere peccata, nisi Dei solius³. Quin et Dominus flans in sanctos apostolos, dixit: Accipite Spiritum sanctum: quorumcunque remiseritis peccata, eis remittuntur⁴. Itaque si nullius est remittere peccata, sicut sane nullius est, nisi Dei solius, remittit autem Spiritus sanctus per apostolos;

quod in nullo veteri libro reperitur.

(97) Reg. quartus μὴ παρίδοις.

(98) Codices non pauci τὰ πάντα. Desiderabatur articulus in vulgatis. Aliquanto post editi πῶς καὶ ἑτερότης. Conjunctio καὶ deest in iis quos vidimus codicibus; ob idque eam expunximus.

(99) Cod. Colb. δεῖ καὶ τὰς. Alii mss. et ed. ἔδει.

(1) Editi μαρτυρῶν ὁ. At quatuor mss. Regii μαρτυρῶν τῷ Πνεύματι ὁ. Haud longe mss. nonnulli ὅπου θέλει. Reperitur in Reg. secundo scholium unum e regione horum verborum, Πνεῦμα, ἔφη, quod non pigebit ascribere. Hæc igitur librarius eo in libro notat: Τοῦτο ὁ Χρυσόστομος περὶ τοῦ ἀνέμου εἶρηκε λεχθέντα (lege λεχθέν): Αἱ Chrysostomus hoc dictum fuisse de vento: quam Chrysostomi explanationem inveniri Joan. iii, serm. 26, jam olim movit Combefisius.

(2) Codex Colb. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοῦ παῖς.

(3) Veteres aliquot libri cum editis ἐφ' ᾧ. Alii tres mss. ἐφ' ᾧ.

(4) Codices duo οὗτος δυσφημεῖ.

(5) Reg. quartus ἀφίενται αὐτοῖς.

(6) Editi μόνον Θεοῦ. Codex Colb. et Reg. tertius μόνου Θεοῦ.

Deus ergo est Spiritus sanctus, et ejusdem operationis, atque Pater et Filius. *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁵. Gentes quæ crediderint, ac edoctæ fuerint, jubet baptizari in Trinitatis nomine. Petrus vero ad Judæos qui de Christo occidendo conjurarant, ac poenitentia ducebantur, Poeniteat, inquit, unumquemque vestrum, fratres, vestræ malitiæ ac viæ pravæ; atque baptizetur in nomine Domini Jesu, et salvabitur⁶: tanquam possit eadem efficere Filius in lavacri regeneratione, quæ Pater et Spiritus sanctus efficiunt. Dominus autem ad apostolos dixit, *Ut Patris expectarent promissionem, quam audistis: quoniam Joannes quidem baptizavit aqua ad poenitentiam; vos vero baptizamini in Spiritu sancto*⁷. Proinde si Spiritus sanctus in apostolis eadem operari potest, quæ Patris ac Filii nomen in iis qui ex gentibus crediderant, et Domini Jesu nomen in iis quos poenituerat Judæis (nemo enim dixerit apostolos minus accepisse gratiæ per lavacrum, quam qui erant ex gentibus, propterea quod ipsi in Spiritu sancto gratiam habuerunt), quomodo non est ejusdem cum Patre et Filio substantiæ Spiritus, qui est quoque ejusdem operationis?

ναί αὐτοὺς τὴν χάριν)· πῶς οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας τὸ ἐνεργείας;

300 *Quod eadem sit potestas Patris et Filii et Spiritus sancti.*

Vado in Damascum, et ibi tibi dicetur, quod vas mihi es electionis, Dominus e caelo Paulo visus dixit⁸, quod eum Evangelii præconem orbi terrarum constituisset. Ingresso autem in Damascum Ananias dixit: *Saul frater, respice: Deus patrum præparavit te*⁹. Et ne de Christo dictum putetur, subjungit: Ut facias voluntatem ejus, et cognoscas justum ipsius Jesum¹⁰. Qui certe vocationem ordinationemque scripto commendans, dixit: *Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus*¹¹. Deinde et aliud quid præter vocationem dicit: *Segregatus in Evangelium Dei*¹². Spiritum autem eum esse qui segregavit, Acta Apostolorum docuere. *Jejunantibus enim apostolis, inquit, et orantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus ad quod vocavi eos*¹³. Quod si Dominus Deus patrum deligit quidem eum, quem præparaverat, Filius vero ipsum vocavit, Spiritus autem segregat eundem, naturæ utens auctoritate; quomodo diversitas est substantiæ in Trinitate, in qua operationis identitas invenitur? Mei

τὸ ἅγιον διὰ τῶν ἀποστόλων· θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. *Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Τὰ ἔθνη φησὶ πιστεύσαντα καὶ μαθητευθέντα βαπτίζεσθαι ἐν τῷ τῆς Τριάδος ὀνόματι. Ὁ δὲ Πέτρος τοῖς συμφωνήσασιν Ἰουδαίοις εἰς τὸν κατὰ Χριστοῦ θάνατον, καὶ μεταγνοῦσι, Μετανοησάτω, ἔφη, ἕκαστος, ἀδελφοί (7), ἀπὸ τῆς κακίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ βαπτισθήτω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ σωθήσεται· ὡς δυναμένου τὰ αὐτὰ ἐνεργεῖν τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίᾳ, ἄπερ Πατὴρ καὶ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. Ὁ δὲ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις ἔφη, *Περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατε· ὅτι Ἰωάννης μὲν (8) ἐβάπτισεν ὕδατι εἰς μετάνοιαν, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Εἰ τοίνυν τὰ αὐτὰ δύναται ἐνεργεῖν ἐν τοῖς ἀποστόλοις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄπερ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῶν πιστευόντων ἐξ ἐθνῶν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐπὶ τῶν μετανοησάντων Ἰουδαίων (οὐ γὰρ ἂν εἶποι τις ἕττον τοὺς ἀποστόλους μετασχικέναι τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ χάριτος, ἢ περ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, διὰ τὸ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ (9) ἐσχηκέναι Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, τὸ καὶ τῆς αὐτῆς

Ὅτι ἡ αὐτὴ ἐξουσία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Πορεύου εἰς Δαμασκὸν, κάκει σοι λαληθήσεται, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοι εἶ, οὐρανόθεν ἐπιφανείς τῷ Παύλῳ ὁ Κύριος ἔφη, ὅτι περ αὐτὸν κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου τῇ οἰκουμένῃ κατεστήσατο. Εἰσιόντι δὲ εἰς Δαμασκὸν Ἀνανίας ἔφη· *Σαὺλ ἀδελφέ, ἀνάβλεψον· ὁ θεὸς τῶν πατέρων προεχειρίσατό σε* (10). Καὶ ἵνα μὴ περὶ Χριστοῦ νομισθῇ τὸ ῥῆμα, ἐπιλέγει· *Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ γινῶναι τὸν δίκαιον αὐτοῦ Ἰησοῦν*. Ὅς δὲ τὴν κλήσιν καὶ τὴν προχείρησιν ἀνάγραφτον ποιούμενος ἔφη· *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος*. Εἶτα καὶ ἄλλο τι πρὸς τῇ κλήσει λέγει· *Ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον θεοῦ*. Τὸ δὲ ἀφορίζαν τὸ Πνεῦμα τυγχάνειν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐδίδαξαν. *Νηστευόντων γὰρ, φησὶ, τῶν ἀποστόλων καὶ προσευχομένων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς*. Εἰ δὲ ἐκλέγεται μὲν αὐτὸν Κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὃν προεχειρίσατο, ὁ δὲ Υἱὸς προσεκαλέσατο, τὸν αὐτὸν δ' ἀφορίζει τὸ Πνεῦ-

⁵ Matth. xxviii, 19. ⁶ Act. ii, 28. ⁷ Act. i, 4, 5. ⁸ Act. xii, 10; ix, 15. ⁹ Act. xii, 13, 14. ¹⁰ ibid. 14. ¹¹ Rom. i, 1. ¹² ibid. ¹³ Act. xiii, 2.

(7) Sic antiqui tres libri. Illud, ἀδελφοί, in editis desiderabatur. Ibidem Colb. ἀπὸ τῆς ἀδικίας ὑμῶν. Rursus hoc ipso in loco idem codex et alii duo Regii ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς.

(8) Voculam μὲν ex antiquis duobus libris addidimus.

(9) Editi διὰ τοῦ ἐν Πνεύματι ἐσχηκέναι ἁγίῳ. Codex Colb. et alii tres Regii ut in contextu.

(10) Illud, προεχειρίσατό σε, ita interpretatus est Combefisius: *Delegit te*. Verbum προχειρίζεσθαι verti aliquando sic posse non negabo quidem: sed

hoc loco ita verti debere non puto. Malim ergo, *præparavit te*, aut cum Vulgata, *præordinavit te*. Hic enim vim præpositionis πρὸ exprimi oportet. Nec dubitari potest, quin verbum προχειρίζεσθαι eo quomodo dicimus modo scripserat acceperit, cum verbum ἐκλέγεσθαι verbo προχειρίζεσθαι opponat, ita scribens aliquanto post. Εἰ δὲ ἐκλέγεται μὲν αὐτὸν Κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων, ὃν προεχειρίσατο, *Quod si Dominus Deus patrum nostrorum deligit eum, quem præparavit*.

μα (11), ἀθροῦντα φύσεως χρώμενον· πῶς ἐπερότης ἁ
οὐσίας ἐν τῇ Τριάδι, ἐν ἣ ταυτότης ἐνεργείας εὐρίσκει-
ται; Οἱ ἐμοὶ λόγοι, Σολομών φησιν, ὑπὸ Θεοῦ εἴρηγ-
ται· καὶ ὁ Παῦλος, ὑπὸ Χριστοῦ· Ἐπεὶ δοκιμὴν
γάρ, ἔφη, ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.
Οὐδὲν δὲ ἦν τὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἀποστόλοις λαλεῖ.
Ἐλάλουν γάρ, φησιν, οἱ ἀπόστολοι καθὼς τὸ
Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. Καὶ, Οὐκ
ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ὁ Σωτὴρ ἔφη αὐτοῖς,
ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Λαλεῖ δὲ καὶ ἐν προφή-
ταις τὸ Πνεῦμα. Τίς γάρ δόξη, Μωϋσῆς ἔφη, πάντα
τὸν λαὸν τοῦτον προφητεύειν; Ὅταν δὲ Κύριος τὸ
Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὁ νέος δὲ τῆς Νέας
Διαθήκης προφήτης Ἀγαθος ἀνέκραγε λέγων· Τάδε
λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὑπερ συνήθως οἱ τῆς
Παλαιᾶς Διαθήκης ἐβδών προφήται, Τάδε λέγει Κύ-
ριος ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα συναλὼν ὁ Παῦλος τὰ ἐκ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος (12) ῥηθέντα,
Πῶσα, ἔφη, Γραφὴ θεόπνευστος. Εἰ δὲ λαλεῖ ἐν
ἀποστόλοις καὶ ἐν προφήταις τὸ Πνεῦμα, πᾶσα δὲ
Γραφὴ θεόπνευστος, εἶπατε τοῖς ἀσεβοῦσι· Πῶς οὐ
φῆς θεόπνευστος οὐσίας;

Ἐπεὶ οὐτε ὁπτασία οὔτε χρησμοδία γίνεται κεχω-
ρισμένως Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Ἠσαΐας ὁ προφήτης, Εἶδον (12*), ἔφη, Κύριον
Σαβαώθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρ-
μένου, καὶ σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ,
ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· Καὶ εἶπε
Κύριος πρὸς μέ· Πορεύου καὶ εἶπον τῷ λαῷ τού-
τῳ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέ-
ποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γάρ
ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἄξια. Ὅσον μὲν
οὖν κατ' αὐτὴν τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ
προφητικοῦ γράμματος, ὁ ἐπὶ πάντων ἐστὶ Πατὴρ ὁ
ὄφθαλις καὶ χρησμοδοτήσας τῷ προφήτῃ· ὁ μὲντοι τῆς
βροντῆς υἱός, ἐξαίσιος φοβερός, καὶ τῆς βροντῆς
εἰρηκῶς φοβερώτερα, οὐ ἴδιον οὐχὶ τὸ, Οὐκ ἦν,
ἀλλὰ τὸ, Ἦν ὁ Λόγος, Υἱὸν ἔφη τὸν ὄφθεντα καὶ
χρησμοδοτήσαντα τῷ προφήτῃ. Λέγει γάρ ἐν τῷ ἰδίῳ
συγγράμματι· Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο οἱ Ἰου-
δαῖοι πιστεύειν εἰς τὸν Ἰησοῦν, διότι εἶπεν
Ἠσαΐας περὶ αὐτῶν· Τετύφλωνται αὐτῶν οἱ
ὄφθαλμοί, καὶ πεπώρωται αὐτῶν (13) ἡ καρδία,
ὅπως μὴ ἴδωσι τοῖς ὄφθαλμοῖς, καὶ συνῶσι τῇ
καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς.
Ταῦτα εἶπεν Ἠσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ὁ
δὲ Παῦλος τοῦ Πνεύματος ἀπεφάνητο τὴν ὁπτασίαν
εἶναι καὶ τὴν χρησμοδίαν, λέγων· Καλῶς ἔφη τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαΐου πρὸς
τοὺς πατέρας ὑμῶν (14)· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ

¹² Prov. xxxi, 1. ¹³ II Cor. xiii, 3. ¹⁴ Act. ii, 4.
¹⁵ II Tim. iii, 16. ¹⁶ Isa. vi, 1, 2. ¹⁷ ibid. 9. ¹⁸ Act. xxviii, 25, 26.

(11) Editi Eī δὲ ἐκλέγεται αὐτὸν Κύριος ὁ Θεός τῶν πατέρων ὃν προεχειρίσατο, τὸν αὐτὸν ἀφορίζει τὸ Πνεῦμα. At Regii quatuor mss. ut in contextu, excerpto quod Reg. quintus habet τοῦτον δ' ἀφορίζει.

(12) Antiqui duo libri καὶ ἁγίου Πνεύματος. Vox ἁγίου in editis desideratur.

sermiones, inquit Salomon, a Deo dicti sunt¹⁴; et Paulus, a Christo : Quandoquidem, inquit, experimentum quaeritis in me loquentis Christi¹⁵. Nihil autem minus Spiritus etiam in apostolis loquitur. Loquebantur enim, inquit, apostoli prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis¹⁶. Et, Non estis vos qui loquimini, Salvator ipsis dixit, sed Spiritus Patris, qui in caelis est, loquitur in vobis¹⁷. Jam vero et in prophetis loquitur Spiritus. Quis enim dabit, inquit Moyses, ut omnis hic populus vaticinetur? Tum cum Dominus dederit Spiritum suum super ipsum¹⁸. Sed et novus Novi Testamenti propheta Agabus exclamavit dicens : Haec dicit Spiritus sanctus¹⁹; id quod Veteris Testamenti prophetæ solebant clamare : Haec dicit Dominus Deus. Et ea quæ a Patre et Filio et Spiritu sancto dicta sunt contrahens Paulus, dixit : Omnis Scriptura divinitus inspirata²⁰. Quod si Spiritus in apostolis et prophetis loquitur, omnisque Scriptura divinitus inspirata est, dicite impiis : Quomodo Spiritus sanctus Deus non est, cum illius scriptura divinitus inspirata sit?

Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τυγχάνει, τῆς τούτου συγγρα-

Quod neque visio neque oraculum fit separatim a Patre et Filio et Spiritu sancto.

Isaias propheta, Vidi, inquit, Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum et elevatum, et seraphim stabant in circuitu ejus : sex alæ uni²¹. Et post pauca ait : Et dixit Dominus ad me : Vade et dic populo huic : Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassatum est **301** enim cor populi hujus²², etc. Quod quidem ad ipsum contextum attinet, et ad seriem propheticae scripturae; qui est super omnia, Pater est, qui visus est, oraculumque dedit prophetae; sed tonitruum lilius²³ stupenda locutus est, ac tonitruo terribiliora dixit, cujus propria non est dictio illa, Non erat : sed hæc, Erat Verbum²⁴; dixit Filium eum esse qui visus est, et qui oraculum dedit prophetae. Dicit enim in suo libro : Propterea non poterant credere in Jesum Judæi, quia dixit Isaias de ipsis : Excavati sunt oculi eorum, et induratum est cor eorum ut ne videant oculis, et intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. Hæc dixit Isaias, cum vidit gloriam ejus²⁵. Paulus vero visum et vaticinium illud Spiritus esse declaravit, dicens : Recte dixit Spiritus sanctus per prophetam Isaiam ad patres vestros : Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis; incrassatum est enim cor populi hujus²⁶. Propheta inducit Patris, in quem Judæi credebant, personam; evangelista,

¹⁷ Matth. x, 20. ¹⁸ Num. xi, 29. ¹⁹ Act. xxi, 11. ²⁰ Marc. iii, 17. ²¹ Joan. i, 1. ²² Joan. xii, 39-41.

(12*) Editi ἴδον. At mss. εἶδον. Mox Reg. quartus τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ, etc.

(13) Vox αὐτῶν addita est ex tribus libris veteribus.

(14) Editi πατέρας ἡμῶν. At mss. sex πατέρας ὁμῶν.

Filii; Paulus, Spiritus, illum ipsum qui visus fuerat, unum Dominum Sabaoth communiter nominantes. Sermonem quem de hypostasi instituerunt, distinxere, indistincta manente in eis de uno Deo sententia.

Κύριον Σαβαώθ τὸν ὀφθέντα κοινῶς ὀνομάζοντες. ἀδιαιρέτου μένοντος ἐν αὐτοῖς τοῦ περὶ ἑνὸς Θεοῦ φρονήματος.

Quod Creatorem participant quæ sunt ad imaginem : hoc autem fit per Spiritum.

Quod si hæc intelligerent, ac recte perciperent, qui contra semetipsos male sapientes sunt, non utique Spiritum a deitate alienarent, ne se ipsi resecarent a deitate, neve, separato a Deo mundo, Deum a propria creatura dirimerent. Quæ enim facta essent a Deo, quæque tamen secundum naturam creatam Creatoris gloria destituerentur, ea omnia nisi deitatem participarent, forent misera. Hic autem de Deo sermo indignus est, si videlicet dicatur creaturam nudam et quasi sui vacuum despiciere. Verum nec creatura sic misera, nec Deus sic imbecillis est, ut sanctam participationem in creaturas non transmittat. Itaque statim ad sui imaginem voluit hominem facere. Profecto autem imago quæ efficitur, dum ab exemplari transfertur, similitudinem in materia accipit, ac characteris ejus efficitur particeps, ubi per artificis cogitationem manumque impressa fuerit. Sic pictor: sic sculptor: sic qui auream aut æream statuam efficit, accepta materia, respicit ad exemplar, assumit rei quam speculatus est figuram, hanc in materiam imprimit. Quod si homines non possunt ad similitudinem informare materias, nisi earum ideam participant; quomodo ad similitudinem Dei ascenderit creatura, nisi characteris divini **302** particeps effecta sit? Divinus autem character non qualis humanus est, sed vivens, et vere existens imago imaginis effectrix, ejus dum participes fiunt res cunctæ, Dei constituuntur imagines. Imago quidem Dei est Christus, *Qui est, inquit, imago Dei invisibilis*²⁷; imago vero Filii, Spiritus; et qui hujus fiunt participes, filii conformes efficiuntur, secundum id quod scriptum est: *Quos, inquit, præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*²⁸.

²⁷ Coloss. i, 15. ²⁸ Rom. viii, 29.

(15) Vulgati libri προφήτης οὖν. Vox οὖν in mss. deest.

(16) Editi Διήρηται γάρ. Illud, γάρ, in mss. non legitur; eoque delevimus.

(17) Codex unus et editi Ὅτι μετέχει τοῦ Δημιουργοῦ τὰ κατ' εἰκόνα γινόμενα, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος. Alii quatuor mss. ὅτι... εἰκόνα· τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος γινόμενα, sic ut illud, τοῦτο δέ, adverbialiter sumptum esse videatur, *simul per Spiritum facta*. Alii duo mss. uti in contextu legi potest.

(18) Editi et aliquot mss. αὐτούς. Codex Colb. et alii duo Regii ἑαυτούς. Ibidem editi ἀποκόπτωσι. Alii mss. ἀποκόψωσι.

(19) Editi Ἄθλια γάρ· Libri veteres Ἄθλια μὲν γάρ. Ibidem editi καὶ τοῦ δημ. Codices tres καὶ τῆς τοῦ δημ.

(20) Codex unus et editi περὶ Θεοῦ τοῦ γυμνήν.

μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαυχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου.

Ὁ προφήτης (15) τοῦ Πατρὸς εἰσηγεῖται πρόσωπον τοῦ παρὰ Ἰουδαίους πεπιστευμένου· ὁ εὐαγγελιστῆς τοῦ Υἱοῦ· ὁ Παῦλος τοῦ Πνεύματος· ἕνα Διήρηται (16) αὐτοῖς ὁ περὶ τῆς ὑποστάσεως λόγος,

Ὅτι μετέχει τοῦ Δημιουργοῦ τὰ κατ' εἰκόνα· τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος (17) γινόμενον.

Ei δὲ ταῦτα συνίεσαν καὶ καλῶς ὑπήκουον οἱ καθ' ἑαυτῶν κακῶς σοφίζόμενοι, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα θεότητος ἠλλοτρίουν, ἵνα μὴ θεότητος ἑαυτοῦς (18) ἀποκόψωσι, καὶ κόσμον Θεοῦ διαστήσωσι, καὶ Θεὸν τῆς ἰδίας κτίσεως ἀποστήσωσιν. Ἄθλια μὲν (19) γὰρ πάντα τὰ πεποιημένα πρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς τοῦ Δημιουργοῦ δόξης ἀπολειπόμενα κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν, εἰ μὴ μετέχει θεότητος. Ἄνάξιος δὲ ὁ λόγος περὶ Θεοῦ, τὸ γυμνήν (20) καὶ ὡσπερ ἔρημον ἑαυτοῦ περιορᾶν τὴν κτίσιν. Ἄλλ' οὔτε ἡ κτίσις οὕτως ἄθλια, οὔτε Θεὸς οὕτως ἀδύνατος, ὥστε τὴν ἁγίαν μετάδοσιν μὴ διαπέμπειν ἐπὶ τὰ ποιήματα. Κατ' εἰκόνα γοῦν ἑαυτοῦ εὐθὺς ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον βεβούληται. Πάντως δὲ ἡ (21) εἰκὼν ἡ δημιουργουμένη, μεταφερομένη ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, τὴν ὁμοίωσιν εἰς τὴν ὕλην εἴληψε, καὶ μετέσχηκε (22) τοῦ χαρακτῆρος διὰ τῆς τοῦ τεχνίτου διανοίας καὶ χειρὸς ἐναπομαχθέντος (23). Οὕτως ὁ ζωγράφος, οὕτως ὁ λιθογλύφος, οὕτως ὁ τὸν χρύσειον καὶ τὸν χάλκεον ἀνδριάντα δημιουργῶν, ἔλαβεν ὕλην, ἀπέιδεν εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀνέλαβε τοῦ τεθεωρημένου (24) τὸν τύπον, ἐναπεσφραγίσασα τοῦτον τῇ ὕλῃ. Εἰ δὲ ἀνθρώποις οὐκ οἷόν τε πρὸς ὁμοίωσιν ἐκτυπωθῆναι τὰς ὕλας, εἰ μὴ τῆς ἰδέας αὐτῶν μεταλάβοιεν· πῶς Θεῷ πρὸς ὁμοίωσιν ἀναβαίη (25) τὸ κτίσμα, μὴ μεταλαμβάνον θείου χαρακτῆρος; Θεὸς δὲ χαρακτήρ οὐχ οἷος ὁ ἀνθρώπινος, ἀλλὰ ζῶν· καὶ ὄντως ὢν εἰκὼν εἰκονοποιός, ἧς πάντα (26) τὰ μετασχόντα εἰκόνες καθίστανται Θεοῦ. Εἰκὼν μὲν Θεοῦ Χριστὸς, Ὅς ἐστι, φησὶν, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου· εἰκὼν δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ οἱ τούτου μεταλαμβάνοντες υἱοὶ συμμορφοί, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ὁὺς προέγνω (27) καὶ προώρισε συμμόρφους, φησὶ, τῆς εἰκότος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Alii quique mss. περὶ Θεοῦ, τὸ, γυμνήν. Hoc ipso in loco editi καὶ ὡσπερ. Nostri septem mss. ὡσπερ καί.

(21) Reg. tertius Πάντων δὲ ἡ.

(22) Regii secundus et tertius ὕλην εἴληφέναι μετέσχηκε· quam scripturam claram esse et perspicuam Combefisius affirmat. Codex Colb. et Reg. quintus cum editis ut in contextu. Ibidem mss. nonnulli χαρακτῆρος ἐκείνου.

(23) Antiqui duo libri et editi χειρὸς ἐναπόμαγμα· quod vitiosum esse et mendosum satis patet. Codex Colb. et alii duo Regii ἐναπομαχθέντος, recte.

(24) Reg. quartus τοῦ πρωτεθεωρημένου.

(25) Editi ἀναβῆ. Alii mss. tres ἀναβαίη.

(26) Editi ἡ πάντα. Nostri septem mss. ἧς.

(27) Reg. tertius Οὺς προέγνωκε.

Ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐ κτῆμα Θεοῦ, οὐδὲ A *Quod Spiritus sanctus non sit Dei possessio nec creatura.*

Πῶς οὖν τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρήσει τῷ πνεύματί σου, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἴπερ αὐτὸ τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης ἀλλότριον; Πῶς ἐν σοὶ βοήσεται, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ, εἰ μὴ μετάδοσις ἐστὶν ὄντως ἐξ Υἱοῦ; οὐ κτῆμα αὐτοῦ, παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον, ὡσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπινον, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἀνεμιαῖον, ἅπερ εἰώθασιν λέγειν οἱ τὸ Πνεῦμα χωρίζοντες ἀπὸ θεότητος, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα αἰδίου (28), ἐν τῇ θείᾳ δόξῃ τυγχάνον, καὶ γνωριζόμενον. Οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ σὸν Χριστός· οὐδὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνέμου Κύριος· οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο ἐτόλμησαν παραγαγεῖν τινες)· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Χριστός καὶ Κύριος ὀνομάζεται, λέγοντος μὲν τοῦ Ἀποστόλου (καθάπερ B ἀρτίως ἐμνήσθημεν), *Εἰ δέ τις Πνεῦμα Κυρίου οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστός ἐν ὑμῖν· τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνοίκησιν ἀποφαίνοντας Χριστοῦ· λέγοντος δὲ πάλιν· Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία.* Ὡστε τὸ Κυρίου Πνεῦμα, Κύριος· οὐκ ἄρα κτῆμα ἢ κτίσμα Κυρίου, ἀλλ' εἰκὼν, ὡς προσεῖρηται (29).

Ὅτι εἰκὼν ἀληθῆς καὶ φυσικὴ Θεοῦ καὶ Κυρίου τὸ Πνεῦμα.

Καὶ εἰκὼν ἀληθῆς· οὐκ ἐξ εἰκότος θείας, καθάπερ ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐξεικονίζον οὐκ ἐξεικονίζεται, καὶ τὸ χρίσμα οὐ χρίεται. Χρίσμα δὲ τὸ Πνεῦμα ἐφ' ἡμῖν, ὡς Ἰωάννης λέγει (30). Καὶ τί εἶπον, ἐφ' ἡμῖν; Ἦδη γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν σάρκα. C *Ἰησοῦν, φησὶ, τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει.* Χριστός ἄρα διὰ τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν χρίσιν τὴν ἐν τῷ Πνεύματι. Οὐ δὴ οὖν διὰ τοῦ ἀλλοτρίου τῆς θεότητος ἢ τοῦ Κυρίου χρίσις, καὶ τὸ Χριστός ὄνομα, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ καλούμενοι Χριστιανοί. Οἰμώξεις γὰρ τις ἀληθῶς, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπὸ κτίσεως ἄρχεται, καὶ ἀπὸ κτίσεως κατάγεται, καὶ εἰ διὰ δούλου τὴν υἰοθεσίαν ἔχομεν. Κτίσις οὐχ ἀγιάζει κτίσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ (31) ἐνὸς ἁγίου τὰ πάντα ἀγιάζεται, τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· *Ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν.* Ἀγιάζει δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς προαποδείχεται. Τὸ Πνεῦμα ἄρα οὐ κτίσις, ἀλλὰ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ χαρακτήρ, καὶ πηγὴ τοῖς πᾶσιν ἀγιασμοῦ. Ἐν ἀγιασμῷ τοῦ Πνεύματος ἐκλήθημεν, D ὡς ὁ Ἀπόστολος διδάσκει. Τοῦτο ἡμᾶς ἀνακαινοῖ, καὶ πάλιν εἰκόνας ἀναδείκνυσσι Θεοῦ, καὶ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου

Quomodo igitur, secundum Apostolum, Spiritus spiritui tuo testimonium reddet quod Filius Dei sis, si ipse a gloria Filii alienus est? Quomodo clamabit in te, *Abba, Pater*²⁹, nisi vere sit participatio ex Filio, non ejus possessio, quæ ab ipso emittatur, velut spiritus humanus, aut spiritus venti, ut dicere solent qui a deitate Spiritum separant, sed Dei ac Filii Spiritus sempiternus, in divina majestate existens, ac cognitus. Non enim spiritus tuus est Christus, neque venti spiritus Dominus est, neque spiritus immundus (nam hoc etiam nonnulli ausi sunt in medium proferre): at Spiritus sanctus Christus et Dominus nominatur. Quippe, ut modo commonuimus, ait Apostolus: *Si quis autem Spiritum Domini non habet, hic non est ejus: si vero Christus in vobis est*³⁰: quibus verbis Spiritus inhabitationem Christi esse inhabitationem affirmat; rursus vero dicit: *Dominus autem Spiritus est: ubi vero Spiritus Domini, ibi libertas*³¹. Quare Spiritus Domini, Dominus est: non igitur possessio, aut creatura Domini, sed imago, ut supra dictum est.

Quod imago vera et naturalis Dei et Domini Spiritus est.

Et est imago vera, non ex imagine divina sicut nos. Nam quoniam ipse imaginem exprimit, idcirco ab imagine non exprimitur: et quoniam unguentum est, idcirco non ungitur. Spiritus autem, ut ait Joannes³², unguentum in nobis est. Et quid dixi, In nobis? Jam enim et in ipso Domino secundum carnem. *Jesum a Nazaret, inquit*³³, *quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute.* Christus igitur est propter Spiritum et propter eam quæ in Spiritu fit unctionem. Non igitur per quidquam a deitate alienum unctio Domini est, aut nomen Christus, aut qui ab ipso Christiani vocantur. Vere enim deplorandum esset, si etiam salutis nostræ nomen a creatura sumeret originem, et a creatura deduceretur, et si per servum adoptionem haberemus. Creatura creaturam non sanctificat: sed ab uno sancto qui de seipso dicit: *Ego sanctifico me ipsum*³⁴, sanctificantur omnia. 303 Sanctificat autem per Spiritum, sicut antea demonstratum est. Spiritus ergo creatura non est, sed sanctitatis Dei character, et sanctificationis fons omnibus. Vocati sumus, ut docet Apostolus³⁵, in Spiritu sanctificatione. Hic nos renovat, ac rursus imagines ellicet

²⁹ Galat. iv, 6. ³⁰ Rom. viii, 9, 10. ³¹ II Cor. iii, 17. ³² I Joan. ii, 20. ³³ Act. x, 38. ³⁴ Joan. xvii, 19. ³⁵ II Thess. ii, 12.

(28) Veteres quinque libri Πνεῦμα αἰδίου. Codex Colb. et Reg. quintus Πνεῦμα ἴδιον, Spiritus proprius.

(29) Illud, ἀλλ' εἰκὼν, ὡς προσεῖρηται, ex tribus mss. Regiis addidimus. Titulus hic est in vulgatis: Ὅτι εἰκὼν ἀληθῆς καὶ φυσικὴ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα. Et post titulum sequitur: Ἀλλ' ἱκανῶς προσηρφέσεται καὶ εἰκὼν ἀληθῆς. Veteres libri omnes ita ut edidimus.

(30) Verisimile mihi fit, respicere scriptorem ad hæc Joannis verba ex Epistola prima, ii, 20: *Sed vos unctionem habetis a Sancto.*

(31) Editi ἀπὸ τοῦ· pro quo in mss. legitur ὑπὸ τοῦ. Illa, Ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν, quæ statim sequuntur, desunt in nostris septem codicibus: quorum loco in iisdem legitur εἰπεῖν ἅγιος, vel εἶπεν ἅγιος, dixit sanctus: quæ varietas unde orta sit, expendet qui hoc tanti putabit.

Dei, atque per lavacrum regenerationis ac sancti Spiritus innovationem Deo adoptamur. Nova iterum fit creatura tum, cum Spiritus efficitur particeps, quo privata inveteraverat. Imago Dei rursus est homo, qui a Dei similitudine exciderat, atque peccatoribus insipientibus comparatus fuerat, ac eis factus consimilis³⁶. Erat brutis animalibus similis effectus secundum mortem. Sicut enim, inquit, mors hujus, ita mors illius³⁷. Sed nunc, inquit, qui suscitavit Christum e mortuis, vivificabit etiam mortalia vestra corpora propter ipsum Spiritum inhabitantem in vobis³⁸.

Quod Spiritus natura divina est, quandoquidem ipsa perficit Dei opera.

Qui creaturam renovat, qui corruptionem in incorruptibilitatem transmutat, qui nos creaturam novam efficit in ævum permanentem, cum quis a creatore Deo et Filio separabit? Quomodo qui extra deitatem est, deitatis creaturam recuperat, novam eam atque incorruptibilem efficiens? Quo alio indigebat Deus, ut suam quæ defluserat recuperaret creaturam? Silentio tradatur sermo impius, qui inveteratam quidem et corruptam creaturam opus Dei esse affirmat: eam vero quæ non amplius inveteratur, neque corrumpitur, a creatura innovari contendit. Ne glorificetur creatura supra Deum. Majori autem gloria aspicitur quam Deus, si ea quæ morte ac corruptione dissoluta sunt et quæ Deus per Filium effecit, immortalia atque incorruptibilia per creaturam evadant. Sed Spiritus omnia quæ a Deo per Filium facta sunt, perficit, sicut in nova creatura, de qua dicitur: *Si qua in Christo nova creatura*³⁹: ita et in veteri, quæ ab initio erat. Propterea inquit: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*⁴⁰. Vivens est Verbum, in quo facti sunt cæli. Ille ipse est Deus Verbum, de quo Joannes clamat: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*⁴¹. Vis vivificandi vivificantem Spiritum vitam esse ostendit, prout scriptum est: *Vita est Spiritus, qui potestates cælestes perficit, hic ipse, qui cum Patre et Filio glorificatur. Neque enim verborum prolatione creat Deus, etiamsi ex more humano Dei eloquia dicantur prolatitia verba; neque aërii spiritus profusione ornantur cæli. Spiritus enim viventi Verbo ad creandum conjunctus est, viva potentia, et divina natura, quæ ineffabilis ex ineffabili ore effulsit, modo ineffabili atque insufflatione ad hominem emissa, et secun-*

υιοθετούμεθα Θεῷ (32). Καινή πάλιν κτίσις μεταλαμβάνουσα τοῦ Πνεύματος, οὐπερ ἐστερημένη πεπαλαίωτο. Εἰκὼν πάλιν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐκπεσὼν τῆς ὁμοιότητος τῆς θείας, καὶ παρασυμβληθεὶς κτήνεσιν ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθεὶς αὐτοῖς, ὁμοιωθεὶς τοῖς ἀλόγοις κατὰ τὸν θάνατον. Ὡς ὁ θάνατος γὰρ, φησί, τούτου, οὕτως ὁ θάνατος τούτου. Ἀλλὰ νῦν, φησὶν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Ὅτι θεία φύσις τὸ Πνεῦμα, τελεσιουργὸς οὖσα τῶν Θεοῦ ἔργων.

Τὸ δὴ τὴν κτίσιν ἀνακαινοῦν, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβάλλον, τὸ καινὴν ἡμᾶς κτίσιν ἀπεργαζόμενον διαμένουσαν εἰς αἰῶνα, τίς ἀποστήσει τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ; Πῶς τὸ τῆς θεότητος ἐκτὸς τὴν τῆς θεότητος κτίσιν ἀνασώζει (33) καινὴν καὶ ἀφθαρτον ἀπεργαζόμενον; Τίνας ὁ Θεὸς ἐτέρου προσεδεῖτο πρὸς τὸ τὴν ἑαυτοῦ κτίσιν διαρρῦεῖσαν ἐπαναλαβεῖν (34); Σιωπάσθω λόγος ὁ δυσσεβῆς (35), ὁ τὴν μὲν παλαιωθεῖσαν καὶ διαφθαρεῖσαν κτίσιν ἔργον εἶναι φάσκων Θεοῦ, τὴν δὲ μηκέτι παλαιουμένην μηδὲ φθειρομένην τῇ διὰ κτίσματος ἀνακαινώσει διδούς. Μὴ δοξαζέσθω κτίσις ὑπὲρ Θεόν. Δοξάζεται δὲ ὑπὲρ Θεόν, εἴπερ ἀθάνατα διὰ κτίσματος καὶ ἀφθαρτα κατασκευάζεται τὰ θανάτω καὶ φθορᾷ λυθέντα, ἅπερ ὁ Θεὸς εἰργάσατο διὰ Υἱοῦ. Ἀλλὰ Πνεῦμα τὸ θεῖκον πάντων αἰεὶ τελεσιουργὸν τῶν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ γενομένων, ὡσπερ ἐστὶ τῆς καινῆς κτίσεως, περὶ ἧς λέγεται· *Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*: οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς παλαιῆς τῆς κατ' ἀρχάς. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ζῶν ὁ Λόγος, ἐν ᾧ γέγονασιν οἱ οὐρανοί. Οὗτος αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, περὶ οὗ ὁ Ἰωάννης (36) βροῶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ζῶν τὸ Πνεῦμα δείκνυσι τὸ ζωοποιῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ζωὴ τὸ Πνεῦμα τὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀποτελεστικόν. Τοῦτο αὐτὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δοξαζόμενον. Οὔτε γὰρ προφορᾷ δημιουργεῖ ῥημάτων Θεός (37), καὶ ἄνθρωπινωτέρως ὀνομάζεται λόγια Θεοῦ προφορικὰ ῥήματα· οὔτε πνεύματος ἀερίου προχύσει κοσμοῦνται οἱ οὐρανοί. Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι Λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεία φύσις, ἀβρόβητος ἐξ ἀβρόβητου στόματος πεφικυῖα (38), ἀβρόβητος*

³⁶ Psal. XLVIII, 15. ³⁷ Eccle. III, 19. ³⁸ Rom. VIII, 11. ³⁹ I Cor. V, 17. ⁴⁰ Psal. XXXII, 6. ⁴¹ Joan. I, 3.

(32) Editi υιοθετούμεθα Κυρίῳ. At mss. non pauci υιοθετούμεθα Θεῷ.

(33) Codex Colb. pro ἀνασώζει habet ἀνακαινίζει. Ibidem Reg. secundus ἀπεργαζόμενον διὰ θεότητος εἰς αἰῶνα μένουσαν, manentem in ævum per divinitatem.

(34) Editi ἀναλαβεῖν. At mss. plerique omnes ἐπαναλαβεῖν.

(35) Adoritur scriptor Eunomianos: qui quidem fatebantur creaturas initio fuisse conditas, sed sic tamen, ut renovarentur per creaturam, videlicet

per Spiritum, qui et ipse, ex eorum sententia, creatura erat.

(36) Codices nonnulli ὁ Ἰωάννης. Deerat articulus in vulgatis.

(37) Editi ὁ Θεός. Abest articulus a libris veteribus.

(38) Regii quinque mss. πεφικυῖα. Editi πεφυκυῖα. Lectio utraque invenitur in Colbertino: illa quidem manu prima, hæc vero secunda. Ibidem editi ἀβρόβητος. Regii duo cum Colb. ἀβρόβητος.

καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλ-
 μένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δι-
 δαχθέντα τύπον (39), αὐτὴς ὑπὸ αὐτοῦ δι' ἐμφυσήσεως
 ἀποκαθισταμένη· συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν
 καινότητι (40) τὴν νῦν ἀνακαινῶσιν καὶ τὴν συνδρο-
 μὴν. Ἐξετύπωσεν οὖν ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν
 παρά τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸς, δι' οὗ
 Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς,
 νῦν δὲ εἰς ψυχὴν. Οὕτω δημιουργεῖ Θεὸς, οὐ χειρῶν
 κινήσει σωματικῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖα ζῶντος Λόγου,
 καὶ Πνεύματος μεταδίδει ζωοποιῶ. Εἰ δὴ καὶ κατ'
 ἀρχὴν ἐν Πνεύματι τὰ πάντα πεποιήθη, καὶ ἀνακαι-
 νοῦται πάλιν ἐν Πνεύματι· μία καὶ ἡ αὐτὴ προφα-
 νῶς ἐνεργεῖα Θεοῦ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι φαίνεται·
 καὶ χωρισμὸν ἢ Τριάδος οὐ προσδέχεται, ἀλλὰ κατὰ
 τὴν ἀληθῆ τοῦ Παύλου διδασκαλίαν. Διαιρέσεις χα-
 ρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις
 διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέ-
 σεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν
 τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Καὶ πάντα καταλέξας τὰ
 θεῖα ἐνεργήματα, Πάντα δὲ ταῦτα, φησὶ, ἐνεργεῖ
 τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ
 καθὼς βούλεται.

Ὅτι συνδοξαζόμενον Θεῷ τὸ Πνεῦμα δεικνυται
 μὴ εἶναι ποίημα, ἀλλὰ τῆς θείας φύσεως.

Οὐ δὴ τῶν Θεοῦ δημιουργημάτων ἐξουσιάζει κτί-
 σεις, οὐδὲ περὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἑτέρα τοῦ δημι-
 ουργοῦ, καὶ ἑτέρα τῶν δημιουργημάτων ἢ πράξις.
 Ἄγγελοι θεωροῦσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ
 ἐν οὐρανοῖς καθά φησιν ὁ Σωτὴρ, καὶ τοῦτο αὐτῶν
 ἡ μεγάλη δόξα καὶ μακαριότης. Ἔργα δὲ εἰσι Θεοῦ,
 κατὰ τὸ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύ-
 ματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.
 Θεὸς αὐτοῦς (41), οὐ δι' αὐτῶν ἐργάζεται· ἀλλὰ καὶ
 αὐτοῦς ἀγιάζει, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐνεργεῖ, καθάπερ ἐν
 ἁγίοις ἀνθρώποις, οἳ καὶ ἀναγγέλλουσι τὰ Θεοῦ (42)
 καθάπερ ἄνθρωποι. Διόπερ οὐδὲ συνδοξαζόμεν ἀγγέ-
 λους Θεῷ, καθάπερ οὐδὲ ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ (43)
 ἴδια αὐτῶν τὰ δι' αὐτῶν εὐεργετήματα λογιζόμεθα,
 ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντος. Τὸ δὲ Πνεῦμα
 μετὰ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ (44) δοξάζεται, ἅτε δὴ καὶ τῆς
 θεϊκῆς ἐνεργείας δι' αὐτοῦ πληρουμένης. Ἡ χάρις
 γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶ Παῦ-
 λος, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Καὶ τὸ κεφά-
 λαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ ἡ τελεία περὶ θεότη-
 τος παράδοσις, εἰς τὸν τῶν βαπτιζομένων ἁγιασμὸν,
 τὸ βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεῖ-

⁴² Joan. xx, 22. ⁴³ I Cor. xii, 4-6. ⁴⁴ ibid. 11. ⁴⁵ Matth. xviii, 10. ⁴⁶ Psal. ciii, 4. ⁴⁷ II Cor. xiii, 13.

(39) Regii tres mss. et editi διδαχθέντα τύπον. Alii duo cum Colb. δειχθέντα τύπον, secundum formam a Deo ostensam.

(40) Reg. secundus τῇ καταρχᾷ καινότητι. Nec ita multo post idem codex Θεὸς ἔδωκε τὴν.

(41) Editi φλόγα· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦς, etc. At Colb. et Regii tres ut in contextu, integre et emendate.

A dum formam a Domino corporaliter traditam, rur-
 sus ab eo per insufflationem restituta ⁴². Concurre-
 re enim oportet una cum pristina novitate presentem
 304 innovationem atque concursum. Informavit
 igitur postquam sufflasset, cum non aliud sit atque
 is, qui a principio insufflavit, sed ipse, per quem
 Deus dedit insufflationem, tunc quidem cum anima,
 nunc vero ad animam. Sic creat Deus, non manuum
 corporalium motu, sed vivi Verbi operatione, ac
 vivifici Spiritus communicatione. Itaque si etiam ab
 initio in Spiritu facta sunt omnia, et rursus reno-
 vantur in Spiritu : una et eadem plane operatio Dei
 per Filium in Spiritu apparet ; nec Trinitas separa-
 tionem suscipit, sed secundum veram Pauli doctri-
 nam, *Divisiones donorum sunt, idem autem Spiritus ;*
et divisiones ministeriorum sunt, et idem Do-
minus ; et divisiones operationum sunt, idem vero
Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁴³. Atque post-
 eaquam omnes divinas operationes recensuit : *Omnia*
autem hæc, inquit, operatur unus et idem Spiritus,
dividens privatim unicuique sicuti vult ⁴⁴.

Quod Spiritus, cum conglorificetur cum Deo, ostenda-
 tur non esse creatura, sed divinæ naturæ.

Non utique potestatem habet in Dei creaturas
 creatura, neque circa eas operatur : sed alia est
 Creatoris, alia creaturarum actio. *Angeli vident Pa-*
tris qui in cælis est faciem ⁴⁵, quemadmodum ait
 Salvator, et hæc ipsorum magna gloria ac beatitudo
 est. Sunt autem Dei opera, juxta illud : *Qui facit*
angelos suos spiritus, et ministros suos flammam
ignis ⁴⁶. Deus ipsos condit, non per ipsos operatur :
 quin et eos sanctificat, et in ipsis operatur, sicut
 in sanctis hominibus. Illi quoque quæ Dei sunt an-
 nuntiant quemadmodum homines. Quapropter ne-
 que angelos una cum Deo glorificamus, sicut neque
 homines. Non enim propria ipsorum reputamus ea
 quæ ab ipsis conferuntur beneficia, sed operantis
 in ipsis Dei. Spiritus vero cum Deo et Filio affici-
 tur gloria, quippe quia et divina operatio per ipsum
 completur. *Gratia enim Domini nostri Jesu Chri-*
sti, inquit Paulus ⁴⁷, *et charitas Dei, et communi-*
catio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Atque sa-
 luti nostræ caput, perfectaque de deitate traditio,
 ad eorum qui baptizantur sanctificationem, est, ba-
 ptizare in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti.
 Quod vero in iisdem divinis operibus Trinitas san-
 cta glorificatur, deitatis unius testimonium est :

(42) Editi τὰ τοῦ Θεοῦ. Codices sex τὰ Θεοῦ.

(43) Editi ἀνθρώπους. Διόπερ οὐ γὰρ. Illud, διό-
 περ, delevimus, veterum quinque librorum fidem
 secuti. Contra, vocem εὐεργετήματα ex quatuor
 mss. non longe addidimus.

(44) Codex Colb. μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, cum Pa-
 tre et Filio.

nam neque sine Filio Pater agit, neque Filius sine Spiritu.

Quod quemadmodum Filius ad Patrem se habet, ita Spiritus ad Filium.

Propterea et Dei quidem verbum Filius est, Filii autem verbum Spiritus. *Portans enim*, inquit, *omnia verbo virtutis suæ* ⁴⁸. Et cum verbum sit Filii, proinde Dei est: *Gladium*, inquit, *Spiritus, qui est verbum Dei* ⁴⁹. Verbum autem Dei et verbum vivens est et operans. Cave enim mihi ad humanas delabaris similitudines: sed ubique majus quiddam de Deo intelligas, exemplum verbi ad unius operationis demonstrationem **305** accipiens. Nam et mens tua omnia per verbum considerat.

Cur et Spiritus filius Filii non dicatur.

Non quod ex Deo non sit per Filium, sed ne Trinitas putetur esse infinita multitudo, si quis eam suspicaretur, ut sit in hominibus, filios ex filiis habere. At dicis: Si Dei quidem imago est Filius, Filii vero Spiritus; item si Filius sermo Dei est, Spiritus vero est verbum Filii, cur Spiritus dictus non est Filii filius? Nam hoc argumento firmissimo ad impietatem usus es. Nam vel Filium vel creaturam jubes intelligere. Et quoniam filius nominatus non est, ore blasphemus creaturam dicis, eum, qui creaturæ causa est, qui sanctificat creaturam, eamque Deum efficit, qui Domini ac Dei nomine glorificatur, qui divinas explet operationes. Cum igitur filii appellatione tibi videatur esse indignus, tanquam a Filio et Patre alienus; considera quomodo eos qui sanctificantur, filios efficiat. Quod si tu per Spiritum filius Dei es, quomodo Spiritus alienus a filiatione est? Si tu per Spiritum Deus, quomodo Spiritus alienus fuerit a deitate? Interrogabis sane vicissim: Cur igitur filii non suscepit nomen? Nam iis quæ dicta sunt dedignaris attendere, ejus vero quod dictum non est causam inquiris, quemadmodum Sadducæus non admittens resurrectionem, sed resurrectionis modum curiose investigans, et quod dictum est ob id quod dictum non est reprobans. Quod si tacuerimus, ut qui ea quæ Dei sunt curiose inquirere nolimus, divini Spiritus gloriam victam arbitraris, propterea quod filii appellatio de ipso adhibita non est, quasi non idem queat ex te quæri. Nam si confiteare filios per Spiritum adoptione fieri innumeros, cur Spiritus ne

⁴⁸ Hebr. 1, 3. ⁴⁹ Ephes. vi, 17.

(45) Editi et tres mss. διὰ τοῦ Θεοῦ, *per Deum*. Alii quatuor mss. διὰ τοῦτο Θεοῦ, *proinde Dei*, optime. Infra, ubi legitur in editis et in quibusdam mss. ὑπόδειξιν, scriptum invenimus in aliis tribus codicibus ἀπόδειξιν, melius. In sequenti titulo mss. habent καὶ τὸ Πνεῦμα. Aberat vocula καὶ a vulgatis.

(46) Regii sex mss. οὐ διὰ τὸ εἶναι: quod quin mendosum sit, non dubito. Codex Colb. et editi ut in contextu.

(47) Editi Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα· διὰ τί, mutilum. Codex Colb. et alii quatuor Regii ita ut edidimus.

(48) Editi et Reg. secundus τὸ τῷ Κυρίου καὶ

κῶν ἔργων τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζεσθαι τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριον, ὅτι μήτε χωρὶς Υἱοῦ ποιεῖ Πατήρ, μήτε Υἱὸς χωρὶς Πνεύματος.

Ὅτι ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα ἔχει, οὕτω Πνεῦμα πρὸς Υἱόν.

Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ Υἱὸς, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. *Φέρον γάρ*, φησί, *τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*. Καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα Υἱοῦ, διὰ τοῦτο Θεοῦ (45) *Τὴν μάχαιραν*, φησί, *τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ*. Λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. Μὴ γάρ μοι πρὸς τὰ ἀνθρώπινα καταπέσης ὁμοιώματα, ἀλλὰ πανταχοῦ νόει τὸ μείζον ἐπὶ Θεοῦ πρὸς τὴν τῆς μιᾶς ἀπόδειξιν ἐνεργείας λαμβάνων τὸ τοῦ λόγου παράδειγμα· ὅτι καὶ νοῦς ὁ σὸς διὰ λόγου πάντα περιεργάζεται.

B *Διὰ τί μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα υἱὸς τοῦ Υἱοῦ.*

Ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι (46) *ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νομισθῇ πλήθος ἀπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτουθεῖσα*. Ἀλλὰ λέγεις· *Εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ Υἱὸς, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ Υἱὸς, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· διὰ τί* (47) *μὴ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἴρηται*; *Τούτῳ γάρ ἰσχυροτάτῳ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσω*. Ἡ γὰρ Υἱὸν ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. Καὶ ὅτι μὴ υἱὸς ὠνόμασται, διὰ τοῦτο κτίσμα εἶναι βλασφημεῖς τὸ τῆς κτίσεως αἴτιον, τὸ τῆς κτίσεως ἁγιαστικὸν καὶ θεοποιὸν, τὸ Κυρίου καὶ Θεοῦ (48) *δοξαζόμενον ὀνόματι, τὸ τῶν θείων ἐνεργειῶν πληρωτικόν*. Ἐπεὶ οὖν ἀνάξιον εἶναι σοι (49) φαίνεται τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας, ὡς ἀλλότριον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, σκέψαι πῶς υἱοὺς ἀπεργάζεται τοὺς ἁγιαζομένους. **C** *Εἰ δὲ σὺ* (50) *διὰ τοῦ Πνεύματος υἱὸς Θεοῦ, πῶς τὸ Πνεῦμα ξένον υἱότητος*; *Εἰ σὺ διὰ τοῦ Πνεύματος* (51) *Θεός, πῶς τὸ Πνεῦμα θεότητος ἀλλότριον*; Ἀντερωτήσεις δὲ πάλιν· *Διὰ τί δὲ τὸ τοῦ υἱοῦ μὴ ἐκλήφεν ὄνομα*; *Τοῖς μὲν γὰρ εἰρημένους προσέχειν οὐκ ἀξιοῖς, τοῦ δὲ μὴ εἰρημένου τὴν αἰτίαν ἀπαιτεῖς, ὡς περὶ ὁ Σαδδουκαῖος τὴν ἀνάστασιν οὐ δεχόμενος, ἀλλὰ τῆς ἀναστάσεως τὸν τρόπον περιεργαζόμενος, καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τὸ μὴ ῥηθὲν ἀθετῶν*. Κἂν σιωπήσωμεν, οὐ βουλόμενοι τὰ τοῦ Θεοῦ περιεργάζεσθαι, νενικῆσθαι τὴν τοῦ θείου Πνεύματος δόξαν ὑπολαμβάνεις, διὰ τὸ μὴ κεῖσθαι τὴν τοῦ υἱοῦ προσηγορίαν ἐπ' αὐτοῦ, ὡς περὶ οὐχὶ ταυτὸν δυνάμενος ἀπαιτεῖσθαι. **D** *Εἰ γὰρ ὁμολογεῖς υἱοὺς διὰ τὸ Πνεῦμα θέσει γίνεσθαι* (52) *μυρίους, διὰ τί τὸ Πνεῦμα μηδὲ θέσει προσαγορεύεται υἱός, κάλλιον δὴ πούθεν ἢν τῶν υἱοθετουμένων χάριτι δι'*

Θεοῦ. Alii quinque mss. τὸ Κυρίου καὶ Θεοῦ.

(49) Antiqui duo libri ἀνάξιον εἶναι σοι. Illud, εἶναι, in editis desiderabatur. Ibidem editi φαίνεται τοῦ Υἱοῦ. Libri antiqui aut φαίνεται τῆς τοῦ Υἱοῦ, aut φαίνεται τῆς Υἱοῦ.

(50) Codices non pauci *Ei δὲ σὺ*. Deerat vocula δὲ in excusis. Ibidem mss. nonnulli διὰ τὸ Πνεῦμα.

(51) Hic mss. omnes υἱότητος; *Ei σὺ διὰ τὸ Πνεῦμα, ὅς Spiritum*. Editi διὰ τοῦ Πνεύματος, *per Spiritum*.

(52) Codices non pauci γίνεσθαι. Editi et Reg. tertius γενέσθαι.

αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον οὐκ ὀφείλον ἐλαττοῦ-
σθαι διὰ τὴν προσήγοριαν; Ἡμεῖς δὲ καὶ περὶ τού-
του κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρινοῦμεθα πρὸς ἡμᾶς αὐ-
τούς. Ἐπεὶ πρὸς γέ σε καὶ σιωπᾶν ἐξήρκει, τῆς αὐ-
τῆς ἐρωτήσεως ἐπικαιμένης καὶ σοί. Λέγομεν οὖν
(53), ὅτι τὸ εἰπεῖν υἱὸν ἐξ Υἱοῦ τὴν Τριάδα τῆς θεό-
τητος εἰς πλήθους ὑποψίαν προσῆγεν ἀνθρώποις
ἀκούσασιν. Ἐτοιμον γὰρ ἦν ὑπολαβεῖν, ὡς, εἴπερ
υἱὸς ἐξ Υἱοῦ γεγέννηται, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἕτερος
ἂν εἴη γεγεννημένος, καὶ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ πλη-
θος ἐξῆς. Διὰ δὲ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα
εἶναι τρανωῶς ἀνεκήρυξεν ὁ Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι,
Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάσσομεν. Καὶ τὸ
διὰ Υἱοῦ πεφηνέναι σαφές πεποίηκεν (54), Υἱοῦ
Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χρι-
στοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα, ὡς τοῦ
ἀνθρώπου (55). Υἱὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ προσειπεῖν ἐφυλά-
ξατο, ἵν' εἷς μὲν Πατὴρ ὁ Θεὸς, ἀεὶ Πατὴρ διαμέ-
νων, καὶ ὢν αἰδίως ὁ ἔστιν, εἷς δὲ Υἱὸς, αἰδίῳ γεν-
νήσει γεγεννημένος, ὁ ἀνάρχος (56) σὺν τῷ Πατρὶ
ὢν Υἱὸς ἀληθινὸς Θεοῦ, ἀεὶ ὢν ὁ ἔστι, Θεὸς Λόγος
καὶ Κύριος· ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀληθῶς
ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸ μετὰ Πα-
τρὸς καὶ Υἱοῦ συνδοξαζόμενον, ὃ δὲ καὶ Πνεῦμα στό-
ματος ὀνομάζεται παρὰ τῷ προφῆτῃ Δαβὶδ· ὃ καὶ
δάκτυλον Θεοῦ εἶναι (57) διδασκόμεθα, ἐν τῷ Εὐαγ-
γελίῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ
ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.* Εἴρηται ταῦτα, καὶ ἔστι
καλῶς, ὡς ἔστι τοῖς ἀπεριέργως πιστεύουσιν εἰς
Θεὸν καὶ Λόγον καὶ Πνεῦμα, μίαν οὖσαν θεότητα,
τὴν καὶ μόνην προσκυνητήν. Καὶ μηδαμοῦ παρείσ-
δυσις γένηται πλήθους, ἀλλ' ἕκαστον ἐπὶ τῆς Τριάδος
ἐν ὃν ἐπιγινώσκηται, εἷς Πατὴρ, εἷς Υἱὸς, ἐν Πνεῦμα
ἅγιον.

tudo, sed unumquodque in Trinitate unum esse cognoscatur, unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus.

Ἵτι καὶ ἄρεν τοῦ καλεῖσθαι υἱὸν τὸ Πνεῦμα
δηλόν ἐστιν ἐκ Θεοῦ ὑπάρχον· καὶ (58) πῶς
τὰ ἀνθρώπινα παραδείγματα προσαρμοστέον
θεότητι, καὶ οὐ καθαιρετέον.

Οὐδὲ γὰρ ἐλαττόν τι ἐξείν (59) μέλλομεν εἰς τὸ
γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ
στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἱκανὸν καὶ
τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν (60) ὑπαρξίν αὐτοῦ δηλῶσαι τὴν
ἐκ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ υἱὸς, οὐδ' ἡ γέννησις ἰδίον θεό-
τητος, ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνης ὁμοιότητος (61) ἀνῆκται.

⁵⁰ I Cor. II, 12. ⁵¹ Psal. xxxii, 6. ⁵² Luc. xi, 20. ⁵³ Psal. xxxii, 6.

(53) Pro οὖν legitur in quatuor codicibus γοῦν. D
Ibidem editi υἱοῦ ἐξ Υἱοῦ, negligentia operarum.
Antiqui libri υἱὸν ἐξ Υἱοῦ.

(54) Editi et mss. nonnulli σαφῶς πεποίηκεν.
Alii tres mss. σαφές πεπ.

(55) Veteres aliquot libri ὡς τὸ ἀνθρώπου. Dubium
non est, quin scriptor respiciat ad hæc verba Epi-
stolæ primæ ad Corinth. II, 11: *Quis enim homi-
num scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis...
ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei.*
Hoc igitur dicit, Paulum non aliter loqui de Spi-
ritu Dei, quam de spiritu hominis.

(56) Veteres aliquot libri ἀναρχος. Vox ὢν in
multis mss. non invenitur.

(57) Illud, εἶναι, ex codice Colbertino addidi-
mus.

A adoptione quidem appellatur filius, præsertim cum
iis, quos dono pro filiis adoptat, præstantior sit,
ideoque potius non debeat per appellationem immi-
nui? Nos porro etiam de hoc nobis ipsis pro virili
respondebimus. Nam quod ad te attinet, cum inter-
rogatio eadem tibi etiam incumbat, silere satis es-
set. Dicimus ergo, quod si quis dixisset filium ex
Filio, Trinitatem deitatis in multitudinis suspicio-
nem apud homines qui hoc audivissent, adduxisset.
Promptum namque erat suspicari, si filius ex Filio
genitus fuisset, etiam ex hoc alium rursus genitum
fuisse, et rursus alium, et sic postea facto ad mul-
titudinem progressu. Sane eam ob causam Spiritum
ex Deo esse prædicavit aperte Apostolus, dum di-
cit: *Spiritum qui ex Deo est, accepimus* ⁵⁰. Quin et

B
clare ostendit effulsisse eum per Filium: quippe **306**
ipsum ut Filii, ita Dei Spiritum nominavit; eum-
demque appellavit Christi mentem, quemadmodum
etiam ut Dei, ita hominis spiritum dixerat. At filium
Fili appellare cavit, ut unus sit quidem Pater Deus,
semper Pater permanens, et qui æternum est quod
est: unus vero Filius, æterna generatione genera-
tus, qui sine principio una cum Patre est Filius
Deus verus, qui semper est quod est, Deus Verbum
et Dominus; et unus Spiritus sanctus, vere sanctus
Spiritus, secundum id quod scriptum est; qui cum
Patre et Filio conglorificatur; qui et Spiritus oris
a propheta David nominatur ⁵¹, quem et digitum
Dei esse docemur, cum Dominus in Evangelio di-
cat ⁵²: *Si vero in digito Dei ego ejicio dæmonia.*

C
Hæc dicta sunt, et sunt recte dicta, sicuti sunt,
iis qui, sine curiosa investigatione, credunt in Deum
et Verbum et Spiritum, unam deitatem, quæ et sola
adoranda est. Et ut nusquam introducatur multi-
tudo, sed unumquodque in Trinitate unum esse cognoscatur, unus Pater, unus Filius, unus Spiritus

Quod etiamsi Spiritus non vocetur filius, perspicuum
tamen est eum ex Deo esse: et quomodo exempla
humana sint divinitati accommodanda, et non reji-
cenda.

Neque enim minus quidpiam sumus habituri,
unde Spiritum cognoscamus ex Deo esse, ubi eum
oris illius Spiritum audierimus ⁵³. Etenim vel hoc
nomen sufficit ad ejus existentiam quæ ex Deo est
declarandam. Neque enim filius, neque generatio,
proprium deitatis est, sed quiddam est humana si-

(58) Vocula καὶ in mss. nostris non legitur.

(59) Reg. secundus ἐλαττόν τι διεξιέναι. Reg. ter-
tius ἐλαττόν τι ἐξιέναι, *Neque enim quidquam mino-
ris momenti narraturi sumus.* Ibidem editi ἐμέλλο-
μεν. Libri antiqui μέλλομεν. Subindē Colb. ὑπάρ-
χεν ἐκ.

(60) Editi ἐκ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ
Θεοῦ ἀκούοντες. Ἰκανὸν γὰρ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὴν. Reg.
quartus ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ
ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἱκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα
τὴν. Reg. quintus ut legi in contextu potest. Codex
Colb. ἐκ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος· in reliquis
vero cum Reg. quinto consentit.

(61) Reg. secundus et editi ἀνθρωπίνης ὁμοιώ-
σεως. At mss. multi ὁμοιότητος. Ibidem editi et mss.
non pauci Ὁμοίωσις δὲ καὶ ἡ, *Est quoque similitudo*

multitudine adductum. Similiter autem et spiritus appellatio. Hac igitur in divino Spiritu usa est divina Scriptura, aliter ex Deo esse ostendens; quandoquidem, ut prius dictum est, non oportebat hunc etiam per eandem similitudinem significari. Tu vero, perinde ut infideles, divinæ te doctrinæ opponis, festinans ad blasphemiam. Et quoniam Spiritus ex Deo processio non vocata est generatio, idcirco et hanc Spiritus ex Dei ore processionem tollis: et quia filius non nominatur, ideo nec ipsum Spiritum oris Dei esse credis, sed manuum Dei opus; ac spretis humanis exemplis subvertis divina quæ ex eis intelligantur dogmata, cum oporteret divina verba cum timore audire, et quidquid dicitur cum pietate recipere, non stultissima cavillari contra pietatem. Generat Deus non ut homo; generat tamen vere: et genimen quod ex ipso est, edit, Verbum videlicet, non humanum; edit autem Verbum vere ex seipso. Et Spiritum per os emittit, **307** non quasi humano more, cum neque os Dei corporeum sit: ex ipso autem et Spiritus, non aliunde. Operatur Deus manibus non corporeis: operatur autem non ex seipso creaturas producens, sed efficaciter eis dans existentiam; quemadmodum qui manibus operatur homo non ex seipso producit opus. Terminos eloquiorum divinorum ne transmoveas, Spiritum Filii dicens creaturam; neve de Filio quæras, cur vocatus non sit spiritus; neque de Spiritu, cur non filius; neque creaturam Filium aut Spiritum maledico ore dicas. Filius Dei fructus sanctus ex sancto, æternus ex æterno, Spiritus sancti largitor ad constituendam formandamque creaturam. Qui Filium tollit, principium creationis omnium sustulit. Nam existendi causa omnibus est Dei Verbum, per quod facta sunt omnia. Qui Spiritum aufert, eorum quæ fiunt resecurit perfectionem. Nam quæ fiunt emissionem atque parti-

Spiritus. Codex Colb. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ · quod melius iudicavimus et verius.

(62) Editi τοῖνον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Libri antiqui ut in contextu, nisi quod vocula καὶ in duobus mss. desit.

(63) Editi ὡς εἴρηται. At mss. ὡς προεῖρηται.

(64) Editi κέκληται, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὸ στόματος Θεοῦ εἶναι πιστεύεις · quæ scriptura cum mutila sit et manca, restituta est ex antiquis tribus libris: quibuscum et alii duo consentiunt, nisi quod pro ὅτι μὴ in eis legitur ὅτι εἰ μὴ.

(65) Editi καὶ περιφρονῶν. At mss. καὶ καταφρονῶν.

(66) Editi καὶ μὴ μωρότητα τὸ τῆς. Codex Colb. et alii duo Regii καὶ μὴ μωρότητα κατὰ τῆς · nec aliter in Regiis tertio et sexto legitur, sed solum manu secunda. Statim post illud, ἐξ αὐτοῦ, locata est virgula in tribus codicibus: quem locum ita vertit interpres, et quod ex eo genitum est, est verbum non humanum. Sed dubium non habeo quin longe aberrarit a scopo, et quidvis potius expresse- rit, quam quod expressum oportuerat. Sic autem verba scriptoris Latine reddi debere puto, et genimen quod ex ipso est, edit, verbum videlicet, id quod non humanum. Nec prætereundum silentio, testimonia ea quæ citantur ex hoc loco in concilio Flo-

Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τοῦ πνεύματος πρόσρησις. Ταύτῃ τοῖνον καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ (62) Πνεύματος ἡ θεία Γραφή κέκληται, ἐτέρως τὸ ἐκ Θεοῦ παραστήσασα · ἐπειδὴ περ οὐκ ἐχρῆν διὰ τῆς αὐτῆς ὁμοιώσεως καὶ τοῦτο δηλοῦν, ὡς προεῖρηται (63). Σὺ δὲ τοῖς ἀπίστοις ὁμοίως ἀντιδιατάττεις τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ, σπεύδων ἐπὶ τὴν βλασφημίαν. Καὶ ὅτι μὴ γέννησις ἡ τοῦ Πνεύματος πρόδος ἐκ Θεοῦ κέκληται, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ στόματος Θεοῦ πρόδον τοῦ Πνεύματος ἀναιρεῖς (64) · καὶ ὅτι μὴ υἱὸς ὀνομάζεται, διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα αὐτὸ στόματος Θεοῦ εἶναι πιστεύεις, ἀλλ' ἔργον χειρῶν Θεοῦ · καὶ καταφρονῶν (65) τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων, ἀνατρέπεις τὰ ἐξ αὐτῶν θεία δόγματα, θέον ἀκούειν τῶν θείων βημάτων σὺν φόβῳ, καὶ δέχεσθαι σὺν εὐσεβείᾳ πᾶν τὸ λεγόμενον, καὶ μὴ μωρότητα κατὰ τῆς (66) εὐσεβείας σοφίζεσθαι. Γεννᾷ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος · γεννᾷ δὲ ἀληθινῶς · καὶ τὸ γέννημα ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνει, Λόγον, οὐκ ἀνθρώπινον · ἐκφαίνει δὲ Λόγον ἀληθῶς ἐξ ἑαυτοῦ. Καὶ ἐκπέμπει (67) Πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ οἷον ἀνθρώπινως, ἐπεὶ μηδὲ στόμα Θεοῦ σωματικόν · ἐξ αὐτοῦ δὲ (68) καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ ἐτέρωθεν. Ἐργάζεται Θεὸς χερσὶν οὐ σωματικαῖς · ἐργάζεται δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ προάγων τὰ δημιουργήματα, ἀλλ' ἐνεργητικῶς ὑφιστάς, ὡς ὁ ἐν χερσὶν (69) ἐργαζόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ προβάλλει τὸ ἔργον. Μὴ δὴ μετακίνει τῶν θείων λογίων τοὺς ὄρους, Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ποίημα (70) · μήτε περὶ Υἱοῦ ζῆται, διὰ τί μὴ πνεῦμα κέκληται · μήτε περὶ τοῦ Πνεύματος, διὰ τί μὴ υἱός · μήτε ποίημα τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα δυσφημῆσης. Υἱὸς Θεοῦ καρπὸς ἅγιος ἐξ ἁγίου, ἀίδιος ἐξ ἀϊδίου, Πνεύματος ἁγίου χορηγός, εἰς ὑπόστασιν καὶ μὀρφωσιν κτίσεως. Ὁ τὸν Υἱὸν ἀναιρῶν τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ὄλων δημιουργίας ἀνεῖλεν. Ἀρχὴ γὰρ τῆς (71) ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Ὁ τὸ Πνεῦμα περιαιρῶν τὴν τελεσιουργίαν τῶν ποιου-

rentino nomine Basilii, a nostris libris in aliquibus dissidere.

(67) Editi ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ἐκπέμπει. Nostri septem libri antiqui ἐξ αὐτοῦ. Ἐκπέμπει.

(68) Codices duo et editi ἐξ αὐτοῦ γε. At mss. quatuor ἐξ αὐτοῦ τε. Codex Colb. ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τό. Hunc locum protulere Græci in concilio Florentino, ad suam sententiam stabiliendam. Legas velim tomum XIII Conciliarum edit. Labb. pag. 245 et seq. Illic reperire erit responsa Latiorum: quæ hic exscribere ut longum, ita inutile, cum a quolibet eo quem dixi loco facile legi possint.

(69) Editi ὡς ἐν χερσὶν.... ἐξ αὐτοῦ. Codex Colb. et alii duo Regii uti edidimus.

(70) Editi ὄρους. Υἱὸς ἐστὶν υἱός, καὶ Πνεῦμα, οὐ ποίημα, Filius est filius, et Spiritus est spiritus, non creatura. Regii secundus et tertius ὄρους. Υἱὸς πνεῦμα οὐ ποίημα · μήτε. Codex Colb. et alii tres Regii ὄρους · Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ποίημα, μήτε, Spiritum Filii dicens creaturam, vel potius, Spiritum dicens creaturam Filii, seu, facturam: quæ ultima interpretatio eo magis probanda videtur, quod Eunomius Spiritum creaturam Filii esse affirmaret. Ibidem aliquot mss. pro διὰ τί habent διότι.

(71) Regii secundus et tertius Ἀρχὴ γὰρ τῆς.

μένων ἀπέκοψεν. Ἐκπομπῇ γὰρ καὶ μεταδόσει Πνεύματος τὰ γινόμενα γίνεται. Οὐκ ἐν χρόνῳ πρόεισι τὸ προῖδν ἐκ Θεοῦ, κἀν ἐν χρόνῳ τὰς ποιήσεις ἀποδιδῶ. Ἔστιν ὁ Λόγος ἀεὶ, καὶ πρὶν ὑποδείκνυσθαι ὑπὸ Μωσέως αὐτὸν, ὡς περ λαλούμενον ἀνθρωπίνως (72), εἰς τὸ τὴν δι' αὐτοῦ γινομένην κτίσιν ἐρμηνευθῆναι κατὰ τύπον ἀνθρώπινον. Ἔστιν ἀεὶ τὸ Πνεῦμα (73), καὶ πρὶν ἐμφυσῶμενον αὐτὸ καὶ μεταδιδόμενον ὑπογράφῃ Μωσῆς τόπω σωματικῶ τὴν δι' αὐτοῦ ζωοποίησιν ὑπογράφων.

Ἔστι, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λέγοι τις, οὐδὲ τὸν Λόγον.

1. Ἀλλὰ τὰ μὲν οἰκειότητος τῆς πρὸς Θεὸν σύμβολα, καὶ συναφείας τῆς θεϊκῆς ἐρμηνεύματα περιχόπτεις (74), τὸν Λόγον, τὸ Πνεῦμα· τὰ δὲ τῆς ἐξωθεν καὶ τῆς διαστώσεως φύσεως δηλωτικὰ, ταῦτα μόνον προσείσαι, χειρὸς ἐνέργειαν καὶ ποίησιν ἔργων. Εἰ γὰρ τὸ Πνεῦμα μὴ πιστεύης ἐκ στόματος Θεοῦ προεληλυθέναι, οὐδ' ἂν τὸν Λόγον πιστεύσεις (75). Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαβὶδ, Λόγον καὶ Πνεῦμα συνδοξάζων, τῷ Λόγῳ Κυρίου τοὺς οὐρανοὺς εἰρηκεν ἐστερεῶσθαι, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν. Καὶ ὁ Μωσῆς, ὁ Λόγῳ γινόμενα τὰ ἔργα παραστήσας, καὶ Πνεύματι ζωοποιούμενα δέδειχεν ἐν τῇ τοῦ κατ' εἰκόνα ποιήσει ἀνθρώπου. Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ (76); Εἰ δὲ Πνεῦμα ἀπιστεῖται (77), καὶ Λόγος συναπιστεῖται. Ἄκουε τοῦ Παύλου τὴν μόρφωσιν ἡμῶν τὴν κατὰ Θεὸν ἐν Πνεύματι τελεῖσθαι λέγοντος· Ἡμεῖς δὲ πάντες, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπιριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Διὰ τοῦ Λόγου ἄρα καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τὸ κατ' εἰκόνα ποίημα. Ἀλλὰ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, φῆς, Θεός (78), καὶ ποιεῖ δι' Υἱοῦ· καὶ τὸ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, συμπεριελληθέναι σοι δοκεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐκοῦν σοι δυάς ἢ Τριάς ἀποδέδεικται; Εἰ γὰρ μετὰ πάντων τὸ Πνεῦμα, πῶς μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Εἰ δὲ οὐ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς Τριάς ἢ Τριάς (79); Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς Τριάδος τὸ βάπτισμα τοῦ κόσμου παντὸς ἀγιαστικόν; Ἀλλὰ καὶ τῷ ὕδατι συναριθμεῖσθαι αὐτὸ φῆς, ὡς τῆς κτίσεως ὄν, ὡς περ καὶ τὸ ὕδωρ ἐστὶ· λέγειν γὰρ τὸν Κύριον. Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ μικρόν (80). Σὺ δὲ καὶ τῷ

A cipatione Spiritus sunt. Nequaquam in tempore procedit quod ex Deo procedit, etiamsi in tempore creaturas producat. Est Verbum semper, antea etiam quam a Mose ostenderetur, quasi humano more loquens, ut facta per ipsum creatura secundum humanam formam explicaretur. Spiritus semper est, ante etiam quam sufflatum eum et communicatum describeret Moses corporali figura, per ipsum vivificationem esse describens⁸⁴.

Quod si quis Spiritum ex Deo non dicat, ne Verbum quidem.

1. Atqui quæ quidem sunt necessitudinis cum Deo signa, et quæ sunt divinæ conjunctionis interpretamenta, Verbi scilicet ac Spiritus nomina, resecas; ea vero sola quæ externam diversamque naturam significant, admittis, puta operationem manus, ac operum creationem. Nam si Spiritum non credis ex Dei ore processisse, neque Verbum credes. Etenim et David Verbum et Spiritum simul afficiens gloria, dixit cælos Verbo Domini firmatos esse, ac Spiritu oris ejus omnem eorum virtutem⁸⁵. Et Moses, cum opera Verbo facta fuisse declaravit, ea Spiritu quoque vivificari ostendit, in hominis secundum imaginem creatione⁸⁶. Quomodo igitur separari possint quæ sunt inseparabilia, Verbum scilicet Dei, et Spiritus ex Deo per Filium? Quod si non credis in Spiritum, neque in Filium credis. Audi Paulum qui nostram formationem quæ secundum Deum est in Spiritu perfici ait. Nos autem omnes relecta facie gloriam Domini in speculo representantes, ad eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam: **308** tanquam a Domini Spiritu⁸⁷. Per Verbum ergo et in Spiritu creatura secundum imaginem est. At facit, inquis, Spiritum Deus, et facit per Filium: et illud, Omnia per ipsum facta sunt⁸⁸, Spiritum quoque tibi videtur completi. Trinitas igitur dualitas tibi apparet? Etenim si Spiritus una cum omnibus est, quomodo fuerit cum Patre et Filio? Si vero non est cum Patre et Filio, quomodo Trinitas est Trinitas? Item, quomodo baptismus, qui universum orbem sanctificat, est in Trinitate? Sed et cum aqua numerari eum dicis, tanquam qui creatura sit, quemadmodum etiam aqua est. Constat enim Dominum dicere: Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu⁸⁹. Et hoc adhuc

⁸⁴ Gen. II, 7. ⁸⁵ Psal. xxxii, 6. ⁸⁶ Gen. I, 27. ⁸⁷ II Cor. III, 18. ⁸⁸ Joan. I, 3. ⁸⁹ Joan. III, 5.

(72) Ὡς περ λαλούμενον ἀνθρωπίνως. Verte, quasi humano more pronuntiatum.

(73) Illa, Ἔστιν ἀεὶ τὸ Πνεῦμα, et reliqua ad titulum usque, non leguntur in Reg. tertio.

(74) Editi περιχόπτει.... προσίεται. At mss. non pauci περιχόπτεις.... προσίεται.

(75) Editi λόγον πιστεύσεις. Antiqui duo libri πιστεύσεις.

(76) Editi et nostri septem mss. καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, Et Spiritus ex Deo per Filium: quibus verbis processio Spiritus sancti ex Filio clare et aperte declaratur. Diximus aliquanto ante, ibi quidem sex codices sic habere, ὅτι οὐ διὰ τὸ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, non quod sit ex Deo per Filium: sed ibidem monuimus duas particulas negantes in im-

pressis libris et in vetustissimo codice Colbertino inveniri, hoc modo, ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, non quod non sit ex Deo per Filium.

(77) Editi Πνεῦμα ἀπιστεῖται, ἄκουε· quod cum mutilum sit ex quatuor codicibus restitutum est et emendatum.

(78) Antiqui tres libri τὸ Πνεῦμα, φῆς, Θεός. Illud, φῆς, in vulgatis desideratur.

(79) Editi πῶς μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς Τριάς ἢ Τριάς. Codex Colb. et alii tres Regi ut in contextu. Haud longe Reg. quartus βάπτισμα τὸ κόσμου.

(80) Editi τοῦτο ἐστὶ μικρόν. At mss. sex τοῦτο ἐστὶ μικρόν.

exiguum est. Tu vero, ex eo quod Joannes dicat : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne*⁶⁰, Spiritum divinum etiam una cum igne gehennæ collocas. Hæc quem impietatis modum non superant, si ideo aquæ dignitatem Spiritui sancto attribuis, quod Spiritus illapsu aqua sanctificatur? Adæquandum enim duxisti quod sanctificatur, ei, qui sanctificat, eundemque una cum Deo Filio in eadem operatione ac gloria numeratum non formidas, qui operationem unam ac gloriam privatim dissecas : quod autem utitur aqua ad corporum purificationem, propterea Spiritum putasti eodem honore dignum, quo aquam. Et medicinam quidem, tametsi materiis utitur, non dicis materiis dignitate parem, sed materialium dominam : divinum vero Spiritum, qui aqua ad peccati sordes expurgandas utitur, ad aquæ dedecus atque humilitatem dejicis : aquæ, inquam, quæ impiis etiam ad communem usum concessa est : aquæ, qua omnia corporum inquinamenta abstergantur. Quod si ignis etiam considerasti naturam, qualemnam rem ausus es excogitare? Demiror dementiam, si vere ignem non extimasti. Christus in Spiritu baptizat sanctificatione dignos : indignos vero in ignem mittit; alienos a bono, malo tradens. Propterea igitur videntur tibi bonum et malum inter se esse affinia, simulque creata et sociata. Et quanquam nos easdem Patris et Filii et Spiritus sancti operationes commonstramus, tu non vides conjunctionem; nec cum prædicatur seorsum Spiritus in Dei gloria, in eo divinam gloriam intelligis; quippe apostoli dicunt⁶¹ : *Hæc dicit Spiritus sanctus*; quemadmodum aiebant prophetæ, *Hæc dicit Dominus*. Quin et Domini tentationem dicunt Spiritus tentationem, ubi videlicet ad tentantes Petrus ait : *Cur convenit inter vos ut tentaretis Spiritum Domini*⁶²; et ad eosdem : *Non es mentitus hominibus, sed Deo*⁶³.

2. Quod si apostoli dicunt⁶⁴ : *Visum autem est Spiritui sancto et nobis, non componentes seipsos eum potestate Spiritus, sed subjicientes, tanquam ab ipso tunc edocti, et quasi unam cognitionem sen-*

A *περὶ τῆς γεέννης τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον συγκατατάττεις, διὰ τὸ λέγειν τὸν Ἰωάννην· Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ* (81). Ταῦτα ποίαν ἀσεβείας ὑπερβολὴν κατέλιπεν, εἰ τὴν ὕδατος (82) ἀξίαν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ περιάπτεις, ἐπειδὴ Πνεύματος κατεφόδῳ τὸ ὕδωρ ἁγιάζεται; Ἰσάζειν γὰρ σοι ἔδοξε τῷ ἁγιάζοντι τὸ ἁγιαζόμενον (83), καὶ Θεῷ μὲν Υἱῷ συναριθμούμενον εἰς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν καὶ δόξαν οὐ φρίττεις, ἰδίᾳ τὴν μίαν ἐνέργειαν καὶ δόξαν ἀνακόπτων (84)· ὅτι δὲ ὕδατι χρῆται πρὸς τὸν τῶν σωμάτων καθαρῶν, διὰ τοῦτο τῆς τοῦ ὕδατος ἰσοτιμίας ἀξιὸν ἐλογίσω (85) τὸ Πνεῦμα. Καὶ τὴν μὲν ἱατρικὴν, ὕλαις χρωμένην, οὐκ ἰσάζειν ταῖς ὕλαις λέγεις, ἀλλὰ κυριευτικὴν τῶν ὑλῶν· τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, χρωμένον ὕδατι πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτίας ῥύπων ἀποκάθαρσιν, εἰς τὴν τοῦ ὕδατος ἀδοξίαν καὶ ταπεινότητα καταθέβληκας· ὕδατος, ὃ πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἀνεῖται καὶ δυσσεβῶν· ὕδατος, ᾧ μολυσμοὶ σωμάτων πάντες ἀποκαθαίρονται. Ἐὰν δὲ καὶ τὸ τοῦ πυρὸς ἐνθυμηθῆς, οἷον ἐννοῆσαι τετόλμηκας; Θαυμάζω τὴν ἀπόνοιαν, εἰ μὴ δέδοικας (86) ὄντως τὸ πῦρ. Βαπτίζει Χριστὸς ἐν Πνεύματι τοὺς ἀξιούς ἁγιασμοῦ· τοὺς δὲ ἀναξίους ἐπὶ τὸ πῦρ παραπέμπει, τοὺς ἀλλοτρίους τοῦ ἀγαθοῦ τῷ κακῷ παραδιδούς. Διὰ τοῦτο σοι ἄρα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἀδελφὰ καὶ ὁμόκτιστα καὶ κοινωνὰ (87) φαίνεται. Καὶ ἡμῶν μὲν ἐπιδεικνύντων ἐνεργείας τὰς αὐτὰς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐχ ὁρᾷς τὴν ἔνωσιν, οὐδ' ὅτε καταμόνας ἐν Θεοῦ δόξῃ τὸ Πνεῦμα κηρύσσεται, συνίεις τὴν θεϊκὴν δόξαν ἐπ' αὐτοῦ, λεγόντων τῶν ἀποστόλων, *Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*, ὡς οἱ προφῆται, *Τάδε λέγει Κύριος*. Καὶ Κυρίου πείραν λεγόντων τὴν τοῦ Πνεύματος πείραν, ὅτε φησὶ πρὸς τοὺς πειράσαντας ὁ Πέτρος· *Τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ Πνεῦμα Κυρίου*; καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς· *Οὐκ ἐφεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ*.

2. Ἐὰν δὲ οἱ ἀπόστολοι λέγωσιν· *Ἔδοξε δὲ* (88) *τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν*, οὐ συντάσσοντες ἑαυτοὺς τῇ τοῦ Πνεύματος ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ὑποτάσσοντες, ὡς ὑπ' αὐτοῦ χορηγούμενοι (89) τότε, καθάπεο μίαν

⁶⁰ Matth. iii, 11. ⁶¹ Act. xxi, 11. ⁶² Act. v, 9. ⁶³ ibid. 4. ⁶⁴ Act. xv, 28.

(81) Illud, *Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ*, quidem hodie non legitur apud Joannem, sed apud Matthæum iii, 11, et apud Lucam iii, 16 : dubium tamen non est quin olim in aliquibus saltem mss. lectum fuerit et apud Joannem i, 27, ut ex Novo Testamento Oxoniensi perspicui potest.

(82) Veteres aliquot libri et editi τὴν ἐξ ὕδατος. Alii quidam mss. τὴν ὕδατος. Statim mss. nonnulli simpliciter πνεύματος ἐφόδῳ.

(83) Codex Colb. ἔδοξε τὸ ἁγιάζον καὶ τὸ ἁγιαζόμενον. Ibidem editi καὶ Θεῷ μὲν καὶ Υἱῷ, *Et Deo ac Filio*. Libri antiqui Θεῷ μὲν Υἱῷ, *Deo Filio*.

(84) Regii duo libri δόξαν διακόπτων. Hoc ipso in loco Colb. ὕδατι χρῆται.

(85) Editi et mss. nonnulli ἀξίως ἐλογίσω. Alii duo mss. Regii ἀξιόν, recte.

(86) Editi εἰ μὴ δέδοικεν. Colb. εἰ καὶ μὴ δέδοικεν. Alii tres mss. εἰ μὴ δέδοικας.

(87) Veteres aliquot libri ὁμόκτιστα καὶ κοινὰ.

D Ibidem mss. nonnulli καταφαίνεται Subinde editi Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. At mss. καὶ ἁγίου Πνεύματος.

(88) Pro δὲ in aliquot mss. legitur γὰρ.

(89) Monet vir doctissimus Ducæus, legi in editione Basil. χορηγούμενοι· quod cum vitiosum esse videret, emendare voluit; aitque ex veteri suo libro scribendum χειραγωγούμενοι. Sed cum vox χειραγωγούμενοι non reperiatur neque in libris olim impressis, neque in nostris mss., imo neque in eo ipso quem contulit libro Regio, eam rejici merito posse puto. Satis fuerat viro eruditissimo, litterulam unam mutare, hoc est, pro χορηγούμενοι scribere χορηγούμενοι : qua exigua facilliquemutatione ulcus totum persanasset. Ita enim veteres quinque libri plane habent, χορηγούμενοι, *ab ipso edocti, eruditi, quasi ab ipso sumptus accipientes*. Regii primus et sextus perinde ut editio Basil. χορηγούμενοι· quod omnes, opinor, vident vitium esse librariorum, qui incaute imprudenterque ω pro ο scripserunt.

γνωσιν καὶ φρόνησιν λεγόντων ἐαυτῶν τε καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ μίαν ἐξουσίαν, σὺ εἰς (90) κτίσιν τὸ Πνεῦμα κατάγειν βιάζῃ· ὡσπερ εἰ καὶ τῷ Μωσεὶ τὸν Θεὸν ἰσάζειν ἔφρασκες, ἀκούων, ὅτι Ἐπίστευσε δ λαὸς τῷ Κυρίῳ, καὶ Μωσεὶ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Ἄλλὰ δῆλη ἡ διαφορὰ (91) Δεσπότου καὶ δούλου· ἤνπερ καὶ δεικνύς ὁ γράφων εἶρηκε· Μωσεὶ τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Θεὸς μὲν γὰρ ὡς Δεσπότης καὶ ὡς ἀπεστείλας Μωσέα πιστεύεται· Μωσῆς δὲ, ὡς θεράπων ἀποσταλείς. Οὕτω δὴ καὶ τῷ Πνεύματι μὲν ἔδοξε δεσποτικῶς τὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ δοθέντα νόμιμα, τοῖς δὲ ἀποστόλοις ὑπηρετικῶς τὰ δι' αὐτῶν ἐκφωνηθέντα προστάγματα. Ἄλλ' οὐ τὸ Πνεῦμα δούλον. Ὁ γὰρ Κύριος, φησὶ, τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ οὐ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερίᾳ. Καὶ δουλαγωγεῖται μὲν ἐπιτάγμασι τοῖς τοῦ Πνεύματος ὁ Ἰσραὴλ σὺν φόβῳ νοουθετούμενος, υἱοθετεῖται δὲ Χριστιανῶν Ἐκκλησία δι' ἀγάπης ἀγιαζομένη. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββῆ ὁ Πατήρ. Οὐ δὲ ὁ τὸ δούλον εἰληφώς υἱὸς ἐκ δούλου καθίσταται, οὐδὲ διὰ τὴν δούλου μετουσίαν Πατέρα τὸν Θεὸν παρῥησιάζεται (92)· οὐδὲ τὸ δούλον τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται. Οὐδ' ἂν τὴν τοῦ Πνεύματος (93) παρουσίαν, δούλου καὶ κτίσματος ὄντος, ἐπὶ πάντα διήκειν ἔφρασκεν ὁ ὕμνωδός, πρόσωπον αὐτὸ καὶ χεῖρα Θεοῦ προσαγορεύων καὶ λέγων· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. Εἶν ἀναλάβω (94) τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θυλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ πεπληρωκὸς τὰ σύμπαντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, φησὶν ὁ Σολομών. Διὸ καὶ ἐπεὶ περ καθ' ἑπτὰ ἐνεργείας γινώσκεται τὸ Πνεῦμα, ἃς ὁ Ἰσαίας ἔφρασεν, ἑπτὰ ὀφθαλμοὺς τὸ Πνεῦμα Κυρίου εἶπε καὶ ὁ Ζαχαρίας, οὕτω λέγων· Οὗτοι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπιβλέποντες τὴν γῆν· καὶ τὸ λεγόμενον· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος, τὴν διὰ τοῦ θείου Πνεύματος σημαίνει πλήρωσιν· ὡσπερ καὶ διὰ τοῦ Ζαχαρίου φησὶν ὁ Θεός· Ἐγὼ εἰμι (95) ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκε ἐν μέσῳ ὑμῶν. Προεῖρηται δὲ καὶ ἕτερα πλείονα τοιαῦτα, περὶ τοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ πληροῦν τὴν κτίσιν. Τίς οὖν οὐκ αἰσθάνεται τῆς θεϊκῆς τοῦ Πνεύματος δόξης, ἀκούων τὸ, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ

tentiamque et unam potestatem **309** dicentes suam et Spiritus, tu ad creaturam Spiritum demittere conaris : quemadmodum si Moysi quoque Deum exæquari affirmes, dum audis : *Credidit populus Domino, et Mosi servo ejus* ⁶⁵. Et tamen Dominum inter et servum manifesta est differentia : quam cum scriptor etiam ostenderet, dixit : *Mosi servo ejus*. Nam Deo sicuti Domino, et sicuti Mosen mittenti crediderunt : Mosi vero sicuti servo misso. Sic profecto Spiritui quidem tanquam Domino placuerunt ex quæ Ecclesiæ datæ sunt leges : apostolis vero tanquam ministris, ea quæ evulgarunt præcepta. Spiritus autem servus non est. *Dominus enim, inquit, Spiritus est : et ubi Spiritus Domini, ibi libertas* ⁶⁶. Et Israel, utpote cum formidine institutus, ut servus quidem præceptis Spiritus ducitur : Christianorum vero Ecclesia per charitatem sanctificata, adoptatur. Propterea dicit Paulus : *Non enim accepistis spiritum iterum servitutis ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus, Abba Pater* ⁶⁷. Non utique is qui servi conditionem accepit, filius e servo constituitur : neque propter servi participationem Deum audebit Patrem appellare ; neque servus operatur quæcunque Dei sunt, sicuti vult. Neque Spiritus præsentiam, si servus et creatura esset, omnia pervadere dixisset hymnorum cantor, qui eum faciem et manum Dei vocat, ac dicit : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in cælum, tu illic es ; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : nam et ibi manus tua deducet me : et tenebit me dextera tua* ⁶⁸. Spiritus enim est qui implevit universa ; secundum id quod scriptum est : *Spiritus enim Domini, inquit Salomon* ⁶⁹, *orbem terrarum implevit*. Quapropter cum etiam per septem operationes Spiritus cognoscatur, quas Isaias recensuit ⁷⁰ ; Zacharias quoque Domini Spiritum septem oculos dixit, ita loquens ⁷¹ : *Hi oculi Domini aspicientes terram*. Et illud quod dicitur ⁷², *Cælum et terram ego adimpleo, dicit Dominus*, eam quæ per divinum Spiritum efficitur adimplerionem significat : quemadmodum et per Zachariam [Aggæum] dicit Deus : *Ego sum in vobis, et Spiritus meus stetit in medio vestri* ⁷³. Sed et antea alia plura ejusdem generis dicta sunt, quibus liqueat Spiritum esse qui creaturam implet. Quis igitur non sentit divinam Spiritus gloriam tum, cum audit : *Quo ibo a Spiritu tuo* ⁷⁴ ? Et rursus : *Cælum et terram ego impleo, dicit Domi-*

⁶⁵ Exod. xiv, 31. ⁶⁶ II Cor. iii, 17. ⁶⁷ Rom. viii, 15. ⁶⁸ Psal. cxxxviii, 7-10. ⁶⁹ Sap. i, 7. ⁷⁰ Isa. xi, 2, 3. ⁷¹ Zach. iv, 10. ⁷² Jerem. xxiii, 24. ⁷³ Agg. ii, 5. ⁷⁴ Psal. cxxxviii, 7.

(90) Editi σὺ εἰς. Vocula σὺ in nostris mss. deest. — Vertendum : Tu vero, quasi unam et eandem cognitionem et prudentiam, ac unam et eandem potestatem sibimetipsis et Spiritui attribuant, Spiritum ad creaturam demittere conaris. MARAN.

(91) Editi Ἄλλὰ δηλαδὴ διαφορὰ. Antiqui duo libri Ἄλλὰ δὴ διαφορὰ. Alii quidam mss. Ἄλλὰ ἄλλη διαφορὰ. Reg. secundus Ἄλλὰ δῆλη ἡ διαφορὰ.

(92) Editi et Reg. secundus παρῥησιάζεται λέγειν.

Sed verbum λέγειν in aliis mss. deest; ob idque eam vocem suspectam habeo : eo magis, quod multæ aliæ voces in Reg. secundo soleant redundare.

(93) Sic Regii quartus et quintus. Editi τὴν Πνεύματος.... κτίσματος ἐπὶ.

(94) Reg. quartus ἐὰν ἀναλάβοιμι.

(95) Illud, Ἐγὼ εἰμι, etc., apud Aggæum ii, 5, legitur, non apud Zachariam.

nus⁷⁵. Video et Dei et Spiritus presentiam in unum et idem concurrentem, cum universalis dicatur in omnibus. At tu in talibus cum non queas Spiritum non increatum intelligere, aut dicere, Deum ipsum ais **310** spiritum vocari. Verum nec inhabitat per seipsum in creatura Deus; nec quisquam possit Deum pro Dei spiritu accipere, cum clare Apostolum audiat, talia de eo qui in nobis habitat scribentem: *Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominum novit ea, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in eo? Sic et ea quæ sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis*⁷⁶.

Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἠγάπησαμεν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν.

3. Itaque si in his nemo poterit pro Spiritu Dei Deum accipere (et quidem eum ita cum Dei gloria conjunctum videat, uti est cum homine hominis spiritus), ne dicat, verbis in contrarium sensum detortis, Deum ipsum esse Dei Spiritum. Spiritus meus, inquit, qui est super te⁷⁷: non Deum, sed Spiritum qui est a Deo, significavit. Spiritus Domini super me: propterea unxit me⁷⁸. Spiritum unctionis Spiritum Domini vocavit. Spiritus divinus unus est; ne quis plures uno dicat, tametsi Deus a Domino dicitur spiritus. Patrem quod incorporeus sit, nomine spiritus significavit⁷⁹. Quemadmodum enim Spiritus Deus est, juxta illud, *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*⁸⁰: ita et Deus Spiritus est, non dissecta Trinitate, neque secundum naturam separata: sic ut nomina etiam non separentur. Quapropter cum unus sit Deus, Deus etiam est Filius paterna natura, et paterno nomine; et cum Filius unus Dominus sit, Pater Dominus est, nomine imaginis vocatus, sicut ejus exemplar ac genitor: sic et Spiritus Dominus, a Domino nomen habens, a quo etiam datur, et Dominus spiritus ab imagine est: quandoquidem et Deus spiritus ab ipso vocatus est. Nec tamen propterea deos tres, neque dominos tres, neque spiritus tres oportet facere: sed Trinitatis conjunctionem in nominum communicatione agnoscere. Quanquam tu eo dementia devenisti, ut separato ac disjuncto Spiritu a Patre et Filio, dicas

⁷⁵ Jerem. xxiii, 24. ⁷⁶ I Cor. ii. 10-12. ⁷⁷ Isa. lxi, 21. ⁷⁸ Isa. lxi, 1. ⁷⁹ Joan. iv, 24. ⁸⁰ I Cor. iii, 16.

(96) Editi et mss. multi λέγειν δυνάμενος. Reg. tertius λέγειν μὴ δυνάμενος, cum non possis Spiritum intelligere non increatum: hoc est, cum tibi vel invito fatendum sit Spiritum increatum esse. Reg. sextus habuit quoque prima manu μὴ δυνάμενος, sed vocula μὴ ab indocto nescio quo deleta est.

(97) Codex unus ἐν ἡμῖν ἐνοικοῦντος πνεύματος... ἡμῖν δέ.

(98) Codex Colb. κόσμου τούτου.

(99) Hud, μὴ βιαζέσθω, interpretans Trapezuntius. sic scripsit: Ne contendat asserere spiritum Dei ipsum esse Deum. Ad verbum ita interpretari licebit, ne vim verbis inferat, sic ut dicat Dei spiritum Deum ipsum esse.

Πνεύματός σου, καὶ πάλιν· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. Εἰς ἓν καὶ ταῦτον συντρέχουσαν ὁρῶ τὴν τε Θεοῦ καὶ Πνεύματος λεγομένην καθολικὴν ἐπὶ πάντα παρουσίαν. Σὺ δὲ ἐν τοῖς τοιοῦτοις οὐκ ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα νοεῖν ἢ λέγειν μὴ δυνάμενος (96), αὐτὸν τὸν Θεὸν πνεῦμα καλεῖσθαι λέγεις. Ἀλλ' οὐδὲ ἐγκατοικεῖ δι' ἑαυτοῦ τῇ κτίσει Θεός, οὔτε τὸν Θεὸν τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα δύναίτο ἂν τις παραδέχεσθαι, σαφῶς ἀκούων τοῦ Ἀποστόλου περὶ τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος (97) τοιαῦτα γράφοντος· Ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνώκεν εἰ μὴ τὸ κόσμου (98) ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ

3. Εἰ τοίνυν ἐν τούτοις οὐδεὶς ἂν δύναίτο τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸν Θεὸν ἀκούειν (καίτοιγε οὕτως ἠνωμένον αὐτὸ τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ θεωρῶν ὡς ἀνθρώπων τὸ ἀνθρώπου πνεῦμα), μὴ βιαζέσθω (99) τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεόν. Τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἐμὸν ὃ ἐστίν (1) ἐπὶ σοί· οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸ παρὰ Θεοῦ Πνεῦμα δεδήλωκε. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με. Τὸ Πνεῦμα τῆς χρίσεως Πνεῦμα Κυρίου κέκληκεν. Ἐν τῷ Πνεῦμα τὸ θεῖον· μὴ πλείω τοῦ ἐνός λεγέτω τις, καὶ πνεῦμα ὁ Θεός ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγεται. Τῇ τοῦ πνεύματος ἐπωνυμίᾳ τὸν Πατέρα δεδήλωκεν, ὅτι ἀσώματος. Ὡς περὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὁ Θεός, κατὰ τὸ, *Ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*· οὕτω καὶ ὁ Θεός τὸ Πνεῦμα, τῆς Τριάδος μὴ διακοπτομένης μηδὲ χωριζομένης τὴν φύσιν (2), ὥστε καὶ τὰ ὀνόματα μὴ χωρίζεσθαι. Διόπερ καὶ ἐνός ὄντος τοῦ Θεοῦ, Θεός ὁ Υἱὸς πατρικῆ φύσει καὶ πατρικῶ ὀνόματι· καὶ ἐνός ὄντος Κυρίου τοῦ Υἱοῦ, Κύριος ὁ Πατὴρ τῷ τῆς εἰκόνης ὀνόματι καλούμενος, ὡς πρωτότυπος αὐτῆς καὶ γεννητῶρ· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριος, ἀπὸ τοῦ Κυρίου τὴν ἐπωνυμίαν ἔχον, ἀφ' οὗ καὶ μεταδίδοται, καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς εἰκόνης πνεῦμα· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεός πνεῦμα ἀπ' αὐτοῦ προσηγόρευται. Οὐ δὲ τρεῖς (3) θεοὺς, οὐδὲ τρεῖς κυρίους, οὐδὲ τρία πνεύματα διὰ τοῦτο ποιητέον, ἀλλὰ τῆς Τριάδος τὴν ἔνωσιν ἐν τῇ καινῶν τῶν ὀνομάτων ἐπιγνωστέον. Καίτοιγε σὺ πρὸς τοσοῦτον ἀπονοίας

⁷⁵ Jerem. xxiii, 24. ⁷⁶ I Cor. ii. 10-12. ⁷⁷ Isa. lxi, 21. ⁷⁸ Isa. lxi, 1. ⁷⁹ Joan. iv, 24. ⁸⁰ I Cor. iii, 16.

(1) Editi ἐμὸν ἐστίν. Antiqui tres libri ἐμὸν ὃ ἐστίν, et ita quoque editum invenitur apud LXX. Hoc ipso in loco editi ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα δεδήλωκε. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ. Κέκληκεν ἐν τῷ Πνεῦμα τὸ θεῖον, μὴ πλείω τοῦ ἐνός λεγέτω τις. Καὶ Πνεῦμα ὁ Θεός ὑπό, etc., quod detruncatum esse et decurtatum ex antiquis tribus libris cognovimus, quorum ore huic malo allatum remedium est.

(2) Editi κατὰ τὴν φύσιν. Præpositio κατὰ in omnibus mss. deest. Item vocula μὴ, quæ statim sequitur, abest a quatuor codicibus.

(3) Editi οὐδὲ τρεῖς. Veteres aliquot libri οὐ δὲ τρεῖς.

ἡκεις ἀφορίζων καὶ ἀφιστάς Πατρός τε καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὥστε καὶ λέγειν ἄνευ τοῦ Πνεύματος τὴν ζωὴν αἰώνιον ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ κατηγγέλλαι, διὰ τὸ λέγειν τὸν Κύριον· *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.* Τοιγαροῦν εἰ τὸ Πνεῦμά σοι διὰ τοῦτο ἐξηρηθῆσαι δοκεῖ, βαπτίζου χωρὶς τοῦ Πνεύματος τὸ βάπτισμα τῆς ζωῆς· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι τὴν ζωὴν κληρονομεῖς, πῶς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἄνευ τοῦ Πνεύματος ὀνειροπολεῖς; *Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ, φησὶν, οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ.* Πῶς ἂν οὖν εἰς αἰῶνα ζήσεις, εἰ μὴ (4) εἴης Χριστοῦ; Οὐκ ἂν δὲ εἴης Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχων αὐτοῦ. Ἀλλὰ διατί, φῆς, οὐχὶ προσέθηκεν (5)· ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἀφορίζων τὸ Πνεῦμα τῆς δυνάδος, ὃ οὗτοι (6), ἀλλὰ τούναντίον ἐνῶν καὶ δηλῶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀχώριστον. Ἐπεὶ καὶ ὅτε φησὶ Παῦλος· *Ὅσοι εἰς (7) Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε,* οὐ δήπου καὶ χωρὶς τοῦ Πατρὸς τὸν ἁγιασμὸν εἰσηγήσατο, ἀλλ' ἐν Υἱῷ καὶ τὸν Πατέρα δεδήλωκεν (8). Καὶ ὅτε φησὶν· *Ἡμῖν γὰρ ἀπεκαλύψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὐχ ὑπεξήρηκε τὸν Υἱὸν τὸν λέγοντα· Οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃς ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ.* Εἰ δὲ, καὶ μὴ ὀνομάζων Πατέρα, δηλοῖ μετὰ τῆς υἱοῦ προσηγορίας καὶ τὸν γεννήτορα (9), καὶ μὴ ὀνομάζων τὸν Υἱὸν, δηλοῖ μετὰ τοῦ πατρῴου ὀνόματος καὶ τὸν γεγεννημένον· οὕτω καὶ ἐνθα τὸ Πνεῦμα μὴ ὀνομάζεται, ἐν τῷ χορηγοῦντι αὐτὸ καὶ μεταδιδόντι νοεῖται (10). Ἡ καὶ ὅτε φασὶν οἱ ἀποστολοὶ, *Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνον ὑποληψόμεθα τὸ Πνεῦμα νομοθετεῖν ἡμῖν καὶ προσαγορεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν νομοθεσίαν καὶ προφητείαν κατάρχεσθαι (11);* Καὶ ὅτε λέγεται τὸ παιδίον ἅγιον ἐκ Πνεύματος ἁγίου (12) γεγεννηθῆσαι, οὐ χωρὶς τοῦ λόγου Πνεῦμα παραγεγῶδες εἰς τὴν τοῦ βρέφους ὑπόστασιν (13) ὑποληψόμεθα, καίτοι λέγοντος τοῦ Ἰωάννου ὅτι, *Ὁ Λόγος σὰρξ*

etiam sine Spiritu æternam vitam in Patre et Filio fuisse enuntiatam, eo quod Dominus dicat: *Hæc autem est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ⁸¹. Quare si Spiritus ob hoc tibi videtur ablati, baptismata vitæ sine Spiritu conferas: sin in Spiritu vitam vice hæreditatis accipis, quomodo vitam æternam sine Spiritu somnias? Si quis Spiritum Christi, inquit, non habet, hic non est ipsius ⁸². Quomodo igitur in æternum vives, nisi fueris Christi? Non autem eris Christi, nisi illius habeas Spiritum. Sed cur non addidit, inquis, *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum, et Spiritum sanctum?* Non quod Spiritum a dualitate disjungat, heu vos! sed contra, quod copulet **311** significetque in Patre et Filio Spiritum inseparabilem. Nam et cum Paulus dicit ⁸³: *Quicumque in Christum baptizati estis, Christum induistis,* non sane absque Patre etiam sanctificationem induxit, sed in Filio Patrem quoque significavit. Et cum dicit ⁸⁴: *Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum,* haudquaquam subtraxit Filium, qui dicit ⁸⁵. *Neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cui Filius revelarit.* Quod si, Patre non nominato, significat tamen genitorem quoque cum filii nomine, itemque si, Filio non nominato, significat et genitum ipsum cum nomine paterno: ita et ubi Spiritus non nominatur, in eo qui eum impertit ac confert, intelligitur. An etiam cum apostoli dicant ⁸⁶: *Hæc dicit Spiritus sanctus,* putabimus Spiritum sanctum solum leges nobis ferre, et futura prædicere, et non lationem legum atque prophetiam ex Patre per Filium primum proficisci? Et cum puer sanctus ex sancto Spiritu conceptus esse dicitur ⁸⁷, non sine Verbo Spiritum ad formandum infantem accessisse suspicamur, præsertim cum Joannes dicat: *Verbum caro factum est* ⁸⁸, cumque Verbo ascribatur incarnatio. Verum per omnia palam est Spiritum et in Verbo esse, et Verbum in Spiritu, cum unio secundum deitatem non dividatur. Nam trium nomi-

⁸¹ Joan. xvii, 3. ⁸² Rom. viii, 9. ⁸³ Gal. iii, 27. ⁸⁴ I Cor. ii, 10. ⁸⁵ Matth. xi, 27. ⁸⁶ Act. xxi, 11.

⁸⁷ Matth. i, 20. ⁸⁸ Joan. i, 14.

(4) Editi et mss. nonnulli εἴγε μῆ. At eodices antiquiores εἰ μῆ.

(5) Editi οὐχὶ προσέθηκεν. At mss. plerique omnes προστέθεικεν.

(6) Legitur in impressis libris, ὃ οὗτοι, δύο ὀνομάζει· sed illud, δύο ὀνομάζει, delendum judicavi, nostrorum septem eodicum fidem secutus: in quibus omnibus harum vocum ne vestigium quidem comparet.

(7) Veteres aliquot libri Ὅσοι γὰρ.

(8) Codex Colb. Πατέρα μεμήνηκεν. Ibidem editi ὅτε δὲ φησὶν. At vocula δὲ in omnibus nostris codicibus deest: quorum in duobus legitur, Καὶ ὅτε φησὶ. Rursus hoc ipso in loco vulgati libri Ἰμῶν γάρ. At mss. ἡμῖν.

(9) Editi τὸν* γεννήτορα, δηλοῖ τε μετὰ. Codex Colb. et alii quatuor Regii ut in contextu, plenius clarinsque.

(10) Regii quatuor codices et editi καὶ μεταδίδονται καὶ νοεῖται, et datur et intelligitur. Codex Colb. et alii duo Regii καὶ μεταδίδονται νοεῖται, in imper-

tiante intelligitur, rectius.

(11) Antiqui tres libri et editi κατέρχεσθαι· qua falsa scriptura deceptus interpret, sic vertit, prophetiam descendere. At Regii secundus et tertius cum Colb. κατάρχεσθαι, oriri, originem ducere. In Reg. secundo pro προφητείαν legitur προαγγελίαν, non dissimili sensu.

(12) Ad illud Matthæi i, 20, *Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶν ἅγιον,* respicere scriptorem obscurum non est: quæ verba sic expressa sunt in Vulgata, *quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Erasmus eadem sic vertit, *Nam quod in illa conceptum est, a Spiritu sancto profectum est.* Quod si cuiquam nostra interpretatio non probetur, ei aliter interpretari licebit: sed caveat ne vertat cum Trapezuntio, et quando dicitur puer sanctus ex Spiritu sancto factus.

(13) *Εἰς τὴν τοῦ βρέφους ὑπόστασιν.* Interpret ex suo more, ad subsistentiam; sed melius multo interpretabere, si dicas: ad constitutionem, ad formationem.

num acceptio Trinitatem enumerat, ac declarat: A sed declaratio quæ per unum nomen fit, unionem Trinitatis habet: hunc ad modum illud: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso omnia*⁸⁹, in unum nomen et Patris et Filii et Spiritus sancti proprietatem collegit. Unus enim Deus est ex quo omnia et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; unus itidem Spiritus sanctus, in quo omnia, secundum quod dicitur: *Vos non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis*⁹⁰. Quare et verbis illis, *In Deo vivimus, et movemur, et sumus*⁹¹, aperte Spiritus proprietatem in Deo indicatur. Non certe per creaturam creatura continetur, aut vivit, aut est, cum et ei opus sit ut creatoris potentia fulciatur: non certe creaturæ operatione glorificatur Deus, cum dicatur esse ille ipse, in quo vivimus, et movemur, et sumus; sed vere divinus Spiritus omnia quæ ex Deo, et quæ per Filium sunt, sustentat in hoc ut sint. Quapropter et id iis qui ipsius participes fiunt, largitur ut esse perseverent. Quin

312 et in ipso iterum vivimus nos, qui prius ob nostram ab ipso separationem corrumpebamur. Cum autem multa dicere possimus, quæ et Deum in creatura et creaturam in Deo significant, quibus Spiritus indicetur, iis quæ dicta sunt tanquam plurimum aliorum speciminibus contenti erimus; cum ostenderit errantibus, eorum in Spiritum impietatem in Deum recidere; si tamen Spiritus gloriam, Dei gloriam esse cognoscere studuerint.

res τοῖς πλανωμένοις, ὡς εἰς Θεὸν αὐτοῖς ἢ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιγνώσκειν σπουδάσωσι.

Quod non ab æquivocatione identitas, sed a natura divina unitas cognoscitur.

1. At spiritus, inquit, etiam hominis dicitur, ut illud: *Auferes spiritum eorum, et deficient*⁹². Dicitur quoque spiritus Dei ut illud: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis*⁹³. Et spiritu venti, verbi gratia illud: *Flabit spiritus ejus, effluent aquæ*⁹⁴; et alia multa poterit quis invenire.

⁸⁹ Rom. xi, 36. ⁹⁰ Rom. viii, 9. ⁹¹ Act. xvii, 28.

(14) Editi et Reg. tertius Ἀλλὰ διὰ πάντων δῆλον, ὅτι καὶ ἐν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, τῆς ἐνώσεως. Alii quatuor mss. Regii et Colb. ut in contextu.

(15) Codices non pauci μὲν γάρ. Vocula μὲν in editis deerat. Mox editi ἐξαριθμεῖ, καὶ τῆς Τριάδος ... ἢ καὶ. Veteres quatuor libri ita, ut edidimus, nisi quod vocula δὲ in uno desideretur. Hic autem locus, ut alii multi, non videtur ita facilis esse intellectu. Arbitror auctorem, quisquis est, id scripsisse, hoc sensu: Præpositiones ἐξ, διὰ et ἐν, personarum in Trinitate distinctionem indicant: sed vox αὐτός quæ his præpositionibus conjungitur, cum una sit, unam trium personarum naturam esse ostendit.

(16) Editi καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, et in ipso omnia. At nostri septem mss. καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, et in ipsum omnia. Vix dubium esse potest, quin scriptor legerit, καὶ ἐν αὐτῷ. Alioqui enim sibi non constaret, cum statim scribat: Ἐν δὲ Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, unus autem Spiritus sanctus, in quo omnia. Ibidem editi συνῆγαγεν ... καὶ τοῦ Πνεύματος. Veteres aliquot libri συνῆγαγεν ... καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

ἐγένετο, καὶ τῷ Λόγῳ τῆς σαρκώσεως ἐπιγραφόμενης. Ἀλλὰ διὰ πάντων δῆλον, ὅτι καὶ ἐν τῷ Λόγῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι, τῆς ἐνώσεως (14) τῆς κατὰ τὴν θειότητα μὴ διαιρουμένης. Τριάδα μὲν γάρ (15) ἢ τῶν τριῶν ὀνομάτων παράληψις ἐξαριθμεῖ, καὶ παρίστησι, τῆς δὲ Τριάδος ἔχει τὴν ἐνωσιν ἢ καθ' ἐν ὄνομα δῆλωσις· ὡς τὸ Ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα (16), συνῆγαγεν εἰς ἐν ὄνομα τὸ τε τοῦ Πατρὸς ἰδίωμα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· ἐν δὲ Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, καθὼς λέγεται τὸ· Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Ὡστε καὶ τὸ, Ἐν Θεῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, σαφῶς ἴδιον Πνεύματος ἐν Θεῷ δηλούμενον. Οὐ (17) δὲ κτίσματος κτίσις περιέχεται, καὶ ζῆ, καὶ ἐστι, καὶ αὐτῷ δεομένῳ στηρίζεσθαι τῇ τοῦ πεποιηκότος δυνάμει· οὐ δὲ τῇ κτίσματος ἐνεργείᾳ Θεός δοξάζεται, αὐτὸς εἶναι λεγόμενος, ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· ἀλλ' ὄντως τὸ Πνεῦμα θεῖον, τὰ ἐκ Θεοῦ πάντα καὶ τὰ δι' Υἱοῦ στηρίζον ἐν τῷ εἶναι. Διὸ καὶ τοῦ εἶναι τὴν διαμονὴν δωρεῖται μεταλαμβανόμενοι. Καὶ ζῶμεν ἐν αὐτῷ· πάλιν οἱ πρότερον διὰ τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν φθειρόμενοι. Πολλῶν δὲ ἐνότων (18) εἰπεῖν ἃ δηλοῖ Θεὸν τε ἐν τῇ κτίσει, καὶ τὴν κτίσιν ἐν Θεῷ, Πνεύματος ὄντα δηλωτικὰ, τοῖς εἰρημένοις ὡσπερ εἰ δείγμασι τῶν πλειόνων ἀρκεσθησόμεθα, δεῖξαν τοῦ Πνεύματος δυσσέβεια, εἴπερ Θεοῦ δόξαν οὐσαν

C Ὅτι οὐκ ἀπὸ ὁμωνυμίας ταυτότης, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως θείας ἐνότητος γνωρίζεται.

1. Ἀλλὰ πνεῦμα, φησὶ, λέγεται καὶ ἀνθρώπου· ὡς τὸ, Ἀρταγελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι· Πνεῦμα καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ, Οὐ μὴ καταμείνη (19) τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις· καὶ τὸ ἀνεμιαῖον· ὡς τὸ, Πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ βυθήσεται ὕδατα· καὶ ἕτερα πολλά

⁹² Psal. ciii, 29. ⁹³ Gen. vi, 3. ⁹⁴ Psal. cxlvii, 18.

(17) Editi ab antiquis libris hic differunt quidem ordine verborum: sed re utrique consentiant. Codices tamen mss. sequi maluimus. In aliquot mss. pro ὄντως legitur ὅπως.

(18) Monere libet, multa notata esse a librariis in margine Regionum Codicum quarti et quinti in modum tituli. Exempli causa, legimus hoc loco in margine Regii quinti: ὅτι ὁ χωρισμὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φθορὰν τοῦ Ἀδάμ εἰσῆγαγεν, quod separatio a sancto Spiritu, corruptionem Adam induxit. Particula μὴ, nisi valde fallor, in fine periodi inepte omīssa est a librariis ante verbum σπουδάσωσι. Scriptor enim hoc videtur dicere: Si ostenderit eorum in Spiritum impietatem in Deum recidere, nisi mutata sententia jam agnoscant Spiritus gloriam Dei gloriam esse. Πολλῶν δὲ ἐνότων, etc. sic videtur reddendum: Multa autem cum proferrī possint, ex quibus pateat Spiritum significari, cum Deus in creatura, et creatura in Deo esse dicitur, etc. MARAN.

(19) Editi Ἀλλὰ πνεῦμα, φησὶ, λέγεται καὶ ἀνθρώπου. Ὡς τὸ, Μὴ καταμείνη· quem locum ex veteribus quinque libris restituimus.

εὐροι τις ἄν. Ἄλλ' ὀρθοτέρως ἂν ἀκούσειεν ὁ (20) εὐσεβῶς τὰ θεῖα νοήματα τεκμαιρόμενος, λέγων πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων ἀντίθεσιν, ὅτι, εἰ νομίζειε τις ταυτότητα εἰσάγειν ἀπὸ τῶν ὁμωνύμων, τί ποιήσειεν, ὅτι ὄντα πολλὰ λέγεται ἢ καλεῖται; Ἐνὸς δέ ἐστι τοῦτο, λέγοντος Κυρίου καὶ ἀληθῶς Θεοῦ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Λέγονται δὲ καὶ πατέρες πολλοὶ, καὶ θεοὶ, καὶ γεννήτορες, καὶ σοφοὶ, καὶ δυνατοὶ, καὶ δημιουργοὶ, ἃ τῷ Θεῷ μόνῳ φύσει πρόσσεσιν αἰεὶ. Καὶ ἀγέννητα ὡσαύτως λέγονται τὰ μηδέπω γεννηθέντα, μέλλοντα δὲ γενναῖσθαι ἢ γίνεσθαι· ὡς καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις, οὐπω γεγονυῖα, ἀγέννητος (21), μέλλουσα δὲ εἶναι· ἢ ὡς ἀπὸ σιδήρου δακτύλιος (22) μέλλων γίνεσθαι, ἀγέννητος ὢν ἐν τῇ τοῦ σιδήρου φύσει· ἢ ὡς ὅταν ἀπὸ ὕδατος ἢ λίθου πῦρ, ἢ ἄλλης τινὸς ὕλης, ὡσαύτως τὸ τοιοῦτον γένηται πῦρ (23). Πάλιν ἀγέννητον ἀνούσιον νοοῦμεν τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν. Εἶπέ τις ἀνούσιον, ὑπόστασιν ἀνεῖλε καὶ οὐσίας ὑπαρξιν. Ἄνούσιον, καὶ ἀνυπόστατον, τὴν μὴ ὑπάρχουσαν μήτε οὔσαν ὅλως σημαίνει φύσιν. Τὸ δὲ ἐνούσιον καὶ ἀνυπόστατον λέγων τις, τὴν ἐνυπάρχουσαν οὐσίαν ἐδήλωσε. Τὸ δὲ λέγειν ἀγέννητον τὸν Θεόν, ἢ ἀγέννητον μετὰ τοῦ ἄρηρου, προτάξας Θεόν, ἢ ἐπενέγκας πάλιν τὸ αὐτὸ ὄνομα, οὐκ οὐσίαν ἀνεῖλεν, οὐδὲ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ταύτην δὲ καὶ (24) μὴ γεγεννημένην εἶναι λέγει· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ χτισθεῖσαν δηλοῖ τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν. Ἄλλ' οὐκ ἐπειδὴ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀνεῖλεν, ἤδη τὸ τί εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐδήλωσεν. Οὐ λέγω ποιότητα ἢ ποσότητα, ὡς ἐκεῖνοι ἐπαγγέλλονται ἀποθεῖξαι ματαιολογοῦντες· ἀλλὰ τοῦτο, πῶς (25) εἶναι δείκνυσι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἢ τῆς ἀγεννήτου φωνῆς ὀνομασία. Τὸ δὲ πῶς εἶναι τι, καὶ αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ἐστίν, ὁποῖον εἶναι ἢ τί εἶναι, πολὺ μᾶλλον ἄδηλον τυγχάνει (26) ὡς ἀνεξιχνίαστον πάσῃ κτιστῇ φύσει ὑπάρχον. Εἰ γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἄβυσσος πολλή, ὡς φησὶν ὁ Προφήτης, καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι, οὐκοῦν πάντως καὶ ἀνεξερευνητοί, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πῶς μᾶλλον αὐτὸς, οὐ αἱ κρίσεις καὶ αἱ ὁδοὶ τοιαῦται; Καὶ οὐ θαῦμα εἰ αὐτὸς ὁ Θεὸς τοιοῦτος, ὅπου γε τὰ (27) αὐτοῦ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, κατὰ τὸ γεγραμμένον· πῶς μᾶλλον αὐτοῦ τοῦ τὰ τοιαῦτα παρασκευάσαντος Θεοῦ τὴν φύσιν ἀρρήτοτέραν ἂν τις εἶποι τῶν εὐσεβῶς (28) καὶ ἀπεριέργως εἰς αὐτὸν πιστευόντων;

A Verum rectius hæc intellexerit, qui sententias divinas pie considerarit, videlicet si ad ea quæ ab adversariis obijciuntur dicat, quod si quis ex æquivocis identitatem induci putat, quid faciet, cum multa dicantur aut vocentur *entia*? Hoc namque unius Domini ac vere Dei est dicentis: *Ego sum qui sum* ⁹⁵. Dicuntur autem et patres multi, et dii, et genitores, et sapientes, et potentes, et opifices, quæ natura Deo soli semper insunt. Quin et ingenta similiter dicuntur quæ nondum genita sunt, sed generari aut fieri debent: sicut mortuorum resurrectio quæ nondum facta est, ingenita est et futura, aut sicut faciendus ex ferro annulus, in ferri natura ingenitus est, aut sicut cum ex aqua vel lapide ignis, vel alia quavis materia, similiter ignis fieret. B Rursus per ingenitum quod non existit, intelligimus id quod minime ac nusquam est. Dixit aliquis rem non exstare, substantiam ac essentialitatem sustulit. Res quæ nec existit nec subsistit, naturam significat non existentem et quæ omnino non est. Sed si quis dicat quidquam existere ac subsistere, is existentem substantiam significavit. Qui vero dicit ingenitum Deum, aut hunc ingenitum cum articulo, sive nomen *Deus* præponat, sive postponat, nec substantiam abstulit, nec ipsum esse Dei, sed hanc genitam non esse ait; imo vero neque creatam fuisse Dei substantiam indicat. Sed quia ipsum esse Dei non sustulit, non protinus quid Dei substantia sit ostendit. Non dico qualitatem aut quantitatem, uti illi vana effutientes demonstraturos se esse pollicentur: sed quomodo sit substantia Dei, hæc vocis *ingeniti* appellatio commonstrat. At vero quomodo quidpiam sit, et illud ipsum quod est, quale sit, aut quid sit, longe magis latet, ut quæ ex sua natura a nulla creatura queant investigari. Nam si judicia ejus abyssus multa, ut ait Propheta ⁹⁶, et viæ ejus **313** impervestigabiles omnino et imperscrutabiles, secundum Apostolum ⁹⁷, quanto magis ipse ejus talia sunt judicia, viæque tales? Nec mirum si Deus ipse talis sit, cum ea quæ ejus sunt, talia existant. Si enim quæ se diligentibus præparavit Deus, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, ut scriptum est ⁹⁸, quanto magis naturam Dei ipsius, qui talia præparavit, arcanam atque ineffabilem esse quispiam dixerit, eorum, qui in ipsum pie ac simpliciter credunt?

⁹⁵ Exod. iii, 14. ⁹⁶ Psal. xxxv, 7. ⁹⁷ Rom. xi, 55. ⁹⁸ I Cor. ii, 9.

(20) Editi ὀρθοτέρως ἀνακρούσειεν ὁ, etc., *rectius hæc reperit, qui sententias divinas considerat*. Codex Colb. et Regii duo ὀρθοτέρως ἂν ἀκούσειεν ὁ, quod melius videtur et verius.

(21) Alii Codices, ut sit, ἀγέννητος, alii ἀγέννητος, et ita in vulgatis legitur.

(22) Editi δακτύλος. At mss. δακτύλιος.

(23) Codex Colb. τὸ τοιοῦτον γεγένηται. Editi τὸ τοιοῦτο γένηται.

(24) Sic mss. nostri. Vocula καὶ ab editis aberat.

(25) Editi τὸ πῶς. At mss. sex τοῦ πῶς. Reg. quibus τούτο πῶς. Statim editi et quinque mss.

Τὸ δὲ τοῦ πῶς. Alii duo, Τὸ δὲ πῶς εἶναι τι.

(26) Antiqui tres libri et editi πολὺ μᾶλλον ἀλλήλων τυγχάνει· quam falsam scripturam ob oculos habens interpres, sic vertit, *multo magis mutuo se contingunt*: quo quid possit dici alienius, non video. Codex Colb. et alii duo Regii πολὺ μᾶλλον ἄδηλον τυγχάνει, *multo magis latet, multo minus compertum est*, optime.

(27) Editi ὅπου τά. Antiqui duo libri ὅπου γε τά. Haud longe Reg. secundus ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, non recte.

(28) Editi τῶν εὐσεβῶν. At mss. tres εὐσεβῶς.

2. Quin etiam verba multa dicuntur, at unum est Dei Verbum æternum, quod et Deus in Evangelio prædicatur, per quod facta sunt omnia⁹⁹. Et filii Dei dicuntur multi in Scriptura secundum illud: *Filios genui et exaltavi*¹; et rursus: *Filius meus primogenitus Israel*². Attamen adoptione atque caractere quodam a vero Deo adoptati, filii adoptivi non sunt veri. Nam a natura et veritate res proficiuntur. Quod si is qui natura essentialiter ex ipso genitus est, filius non est secundum istorum reprobationem, qui dissimilem substantiam dicunt, ubi qui adoptione filii sunt inveniuntur? Sed ea quæ humano more dicuntur, imperitissimi illi impie deitati ascribunt; dumque Scripturas quæ multis variisque modis exponuntur, sensu unico accipiunt, labuntur, quod duci se recte non sinant. *Rectæ namque sunt viæ Domini, et iusti in eis ambulabunt: impii vero in viis planis offendunt*³. Et quod mirum est, ex quibus utilitatem capiunt qui fide sani sunt, ea iis nocent, qui, ut dixit Apostolus⁴, circa quæstiones inutilesque disputationum pugnas infirmantur. Malam autem ac curiosam de Deo quæstionem morbum animæ esse nemini non perspectum est, et maxime si id fiat animo incredulo. Etenim si Deo ipsi sanctissimo, cum ea quæ ad se spectant, narrat, non credunt; quomodo ipsius prophetas aut apostolos auscultabunt, cum in divinis Scripturis de ipso, deque hominibus in eo spem posituris loquuntur? *Nam qui ad Deum accedit, hunc credere oportet Deum esse*⁵. Credere, inquit, non incredula curiositate indagare quod est, ne dicam quod non est. Quod enim est, erat, et est, et erit semper; atque largitur omnibus ut sint, tanquam qui natura sit Deus. Cur igitur incredulus es, o homo? Non credis quod proprium habeat Filium Deus, et quæris quomodo genuerit Deus? Quod si insuper de Deo interrogas *quomodo*, plane ubi quoque tanquam in loco, et quando tanquam in tempore simul interrogaveris. Sed si absurdum est de Deo aliquid tale inquirere, absurdius utique fuerit non credere. Necdum forte te in incredulitate versari pudet. Quæris enim non ut fidem, sed ut infidelitatem invenias. Hoc verum est secundum id quod scriptum est: *In malignam animam non introibit sapientia*⁶. *Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam, ac Dei amicus appellatus est*⁷. Amicus Dei beatus Abraham et dictus est, et est. Amicus

⁹⁹ Joan. 1, 3. ¹ Isa. 1, 2. ² Exod. iv, 22. ³ Ose. xiv, 10. ⁴ 1 Tim. vi, 4. ⁵ Hebr. xi, 6. ⁶ Sap. 1, 4. ⁷ Jac. 11, 23.

(29) In editis et in aliquibus mss. corrupte legitur, Θεοῦ οἱ θετοί· at in Colb. et in aliis duobus Regiis emendate scriptum invenimus Θεοῦ, υἱοὶ θετοί.

(30) Editi et duo mss. ὅτι ψυχῆς... περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μὲν τὰ μετὰ ἀπιστίας πᾶσι φανερά. Hinc Cornarius: *Animi morbus est, male et curiose quaerere de Deo, et maxime quidem ea quæ cum incredulitate omnibus sunt manifesta*. Trapezuntius, cum verba Græca male sonare videret, usque eo sibi indulsit, ut πιστῶς pro ἀπιστίας legerit. Ejus hæc est interpretatio: *Sicut Apostolus dixit, morbum esse*

2. Ἀλλὰ μὴν οὖν καὶ λόγοι πολλοὶ προσαγορεύονται, εἰς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀίδιος, ὁ καὶ Θεὸς ἐν Εὐαγγελίῳ κηρυσσόμενος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Καὶ υἱοὶ Θεοῦ λέγονται πολλοὶ ἐν τῇ Γραφῇ, κατὰ τὸ, *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα· καὶ πάλιν· Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ*. Θέσει μέντοι καὶ χαρακτῆρί τινι υἱοθετούμενοι ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, υἱοὶ θετοί (29) καὶ μὴ ἀληθινοί. Ἀπὸ γὰρ φύσεως καὶ ἀληθείας ὀρμᾶται τὰ πράγματα. Εἰ δὲ ὁ φύσει οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς οὐκ ἔστι κατὰ τὴν τῶν ἀνομοιομοισιῶν ἀθέτησιν, ποῦ οἱ θέσει εὐρεθήσονται; Ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπολογούμενα οἱ ἀμαθέστατοι τῇ θεότητι ἀσεβῶς προσάπτουσι, καὶ τὰς πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ῥηθείσας Γραφὰς μονομερῶς ἐκλαμβάνοντες πίπτουσιν, ὀδηγεῖσθαι καλῶς οὐκ ἀνεχόμενοι. *Εὐθείαι γὰρ αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐν ταῖς εὐθείαις προσκόπτουσι*. Καὶ τὸ θαῦμα, ἀφ' ὧν ὠφελοῦνται οἱ τῇ πίστει ὑγιαίνοντες, ἀπὸ τούτων βλάπτονται οἱ νοσοῦντες περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας ἀργὰς, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. "Ὅτι δὲ ψυχῆς νόσημά ἐστι τὸ κακῶς καὶ περιέργως ζητεῖν περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μετὰ ἀπιστίας, πᾶσι φανερόν (30). Εἰ γὰρ αὐτῷ τῷ παναγίῳ Θεῷ τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπιστοῦσι· πῶς τῶν προφητῶν αὐτοῦ (31) ἢ ἀποστόλων ἀκούσωσι, λεγόντων ἐν θείαις Γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν μελλόντων ἐλπίζειν; *Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἔστι*. Πιστεῦσαι· μὴ γὰρ ἀπίστως περιεργάζεσθαι ὃ τί ἐστίν· μὴ γὰρ ὃ τι οὐκ ἔστιν. "Ὁ γὰρ ἐστίν, ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ἀεὶ· καὶ τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι ὁμοίεται, ὡς φύσει ὦν Θεός. Τί οὖν ἀπιστεῖς, ὦ ἄνθρωπε; Ἀπιστεῖς, ὅτι ἴδιον ἔχει Υἱὸν ὁ Θεός, καὶ ζητεῖς πῶς ἐγέννησε Θεός; Εἰ δὲ τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ (32) ἐπερωτᾷς, πάντως καὶ τὸ ποῦ, ὡς ἐν τόπῳ, καὶ πότε, ὡς ἐν χρόνῳ συνεπερωτήσεως. Εἰ δὲ ἀτοπὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον ἐπερωτᾶν, ἀτοπιώτερον ἂν εἴη τὸ μὴ πιστεῦειν. Τάχα οὐπω ἐρυθρίῃς ἐν ἀπιστίᾳ ὑπάρχων. Ζητεῖς γὰρ ἵνα εὐρῆς οὐ πίστιν, ἀλλ' ἀπιστίαν. Τοῦτο ἀληθὲς κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Εἰς κακότεχνον (33) ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία*. *Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη*. Φίλος Θεοῦ ὁ μακάριος Ἀβραάμ καὶ εἴρηται, καὶ ἔστι. Φίλος διὰ πίστιν, φίλος δι' ὑπακοήν Θεοῦ· σὺ δὲ ἐχθρὸς διὰ ἀπιστίαν καὶ παρακοήν Θεοῦ. *Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, ἐπίστευσεν ὡς αὐτὸς, καὶ οὐκ ἠπίστησεν ὡς ὑμεῖς*. Διὰ τοῦτο αὐτὸς

xiv, 10. ⁴ 1 Tim. vi, 4. ⁵ Hebr. xi, 6. ⁶ Sap. 1, 4.

animæ, male et curiose de Deo quaerere, ea maxime quæ cum fide cunctis perspicua sunt. Codex Colb. et Regii quartus et quintus "Ὅτι δὲ ψυχῆς... περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μετὰ ἀπιστίας, πᾶσι φανερόν· quæ scriptura quæ vera sit et germana, nemo dubitabit qui hunc locum paulo attentius consideraverit.

(31) Editi, προφητῶν καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ. Antiqui duo libri προφητῶν αὐτοῦ ἢ ἀποστόλων. Ibidem aliquot mss. ἀκούσωσι.

(32) Codex Colb. περὶ Θεοῦ.

(33) Editi, Εἰς κακότεχνον γὰρ. Voculam γὰρ delevimus librorum veterum auctoritate innixi.

φίλος, ὑμεῖς δὲ ἐχθροί. Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐγχεύσαντο αὐτῷ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ὅτι τὸν φύσει Υἱὸν Θεοῦ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιηθέντα λέγουσι, καὶ τὴν κτίστην κτίσμα, καὶ τὸν ποιητὴν ποίημα, καὶ τὸν ἀεὶ ὄντα ἐν Πατρὶ ποτε μὴ ὄντα, καὶ τὸν ἐξ ὄντος Θεοῦ Υἱὸν (54) λέγοντες ἐκ μὴ ὄντων γεγονέναι. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ ψεύδονται θεομαχοῦντες καὶ χριστομαχοῦντες, ἀλλὰ καὶ πνευματομαχοῦντες οὐ παύονται, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κυριολογεῖν μὴ βουλόμενοι, σκληρῶ τραχίλῳ καὶ ἀπεριτμήτῳ καρδίᾳ ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐναντιούμενοι. Τί δὲ ἐναντιοῦσαι τῇ καλῇ ταύτῃ πίστει καὶ σωζούσῃ ὁμολογίᾳ· Θεὸς, Λόγος, Πνεῦμα· Πατήρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα; Οὐ ξένος ὁ Υἱός, οὐδὲ ἀλλότριον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ, οὐ τόποις μεμερισμένα, οὐκ αἰῶσι παραλαμβανόμενα, οὐ διαστήμασι μετρούμενα. Οὐκ ἐνέλιπεν Υἱός ποτε Πατρί, οὐδὲ Υἱὸς Πνεῦμα· ἀλλ' ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ἡ αὐτὴ Τριάς ἀεὶ. Οὐ Πατήρ ὁ Υἱός, ἀλλὰ Πατήρ Υἱοῦ γεννήτωρ, ὡς νοῦς λόγου πατήρ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς σοφὸς σοφίαν γεγεννηκώς, ὡς ὑπόστασις (55) ἴδιον χαρακτῆρα. Ὁ δὲ Υἱός ἀεὶ Υἱός, ὡς μορφή Θεοῦ ὑπάρχων ἀεὶ, ὡς εἰκὼν Θεοῦ φυσικῇ ὁ Υἱός.

Pater Filii genitor : ut mens verbi pater, ut potentia potentis, ut sapiens qui sapientiam genuit, ut hypostasis proprium charactera. Filius autem semper est Filius, ut forma Dei semper existens, ut naturalis Dei imago Filius.

3. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ εἴρηται (36), καὶ δάκτυλος Θεοῦ, καὶ Θεοῦ πνεῦμα, καὶ ῥῆμα καὶ πνεῦμα στόματος, καὶ ἀγαθὸν πνεῦμα, καὶ εὐθὲς, καὶ ἡγεμονικόν, καὶ πνεῦμα δυνάμειος, καὶ Κύριος καὶ Θεὸς εἴρηται τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου στερεοὶ τὰς δυνάμεις τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα, πῶς ἀλλότριον; Ὅπερ οἱ λαβόντες ναὸς Θεοῦ εἰσιν, ὃ δὴ καὶ πνεῦμα στόματος Θεοῦ προσαγορεύεται, καὶ τῆς δημιουργίας αἴτιον μετὰ τοῦ Λόγου δείκνυται, τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ὡς Θεός, καθὼς βούλεται, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ τῆς υἱοθεσίας Πνεῦμα, τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴτιον, τὸ ὅπου θέλει πνεῶν θεϊότητα, ὃ δὴ καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁ τῶν ὄλων Κύριος σαφῶς ἀνομάζει· τὸ ἐν εἶδει περιστερᾶς ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάν, τὸ ἀγιάζον τὴν Κυριακὴν σάρκα μετὰ τῆς δυνάμειος, τὸ τὴν οἰκουμένην πληροῦν, τὸ παντὶ παρὸν ὡς Θεός, καὶ μετὰ Θεοῦ ἀχωρίστως ὄν ἀεὶ· τὸ γινώσκον τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα, ὡς τὸ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν τὰ ἡμῶν, τὸ ἀνθρώπινον λέγω πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν. Οὕτω γὰρ (37) φησὶ· Καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω (38) εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱός εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τίς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν βούληται

A propter fidem : amicus, quod obedivit Deo; tu vero inimicus, quod incredulus ac inobsequens es Deo. Credidit autem Abraham Deo, credidit ut ipse, nec incredulus fuit ut vos. Propterea ipse amicus, vos vero ideo inimici. *Inimici Domini mentiti sunt ei* ⁸, ut scriptum est, quod eum qui natura Filius Dei est, adoptione atque gratia filium factum fuisse dicunt, et creatorem creaturam, et factorem facturam, et eum qui semper est in Patre, aliquando non fuisse, et Filium qui est ex Deo qui est, factum ex nihilo fuisse affirmantes. Non solum autem adversus Deum ac Filium mentiuntur, Deo repugnantes et Christo, sed etiam adversus Spiritum pugnare non intermittunt : quippe Dei Spiritum Dominum vocare nolumus, cervice dura et incurvato corde ⁹ Scripturis divinis adversantes. Cur autem adversaris bonæ huic fidei, et salvanti confessioni : Deus, Verbum, Spiritus : Pater, Filius, et Spiritus? Non alienus est Filius, neque alienus Spiritus a Deo et Filio : non locis divisi, non sæculis circumscripti, non intervallis dimensi. Non defuit unquam Filius Patri, nec Filio Spiritus : sed immutabilis et inalterabilis est eadem Trinitas semper. Non Pater est Filius, sed

B divinis adversantes. Cur autem adversaris bonæ huic fidei, et salvanti confessioni : Deus, Verbum, Spiritus : Pater, Filius, et Spiritus? Non alienus est Filius, neque alienus Spiritus a Deo et Filio : non locis divisi, non sæculis circumscripti, non intervallis dimensi. Non defuit unquam Filius Patri, nec Filio Spiritus : sed immutabilis et inalterabilis est eadem Trinitas semper. Non Pater est Filius, sed

C 3. Sed et Spiritus imago dictus est Filii, et digitus Dei, et Dei spiritus, et verbum et spiritus oris, et spiritus bonus, et rectus, et principalis, et spiritus potentiae, et Dominus et Deus dictus est Dei spiritus, sicut et Verbum. Nam si una cum Deo et Verbo virtutes caelorum firmat Spiritus, quomodo alienus? Quem qui acceperunt, templum sunt Dei ¹⁰; qui et spiritus oris Dei appellatur ¹¹, et causa ostenditur esse creationis cum Verbo, qui operatur omnia sicut Deus, prout vult, uti ait Apostolus ¹²; adoptionis spiritus, libertatis causa; qui ubi vult spirat ¹³ divinitatem : quem et spiritum veritatis Dominus universorum palam nominat ¹⁴ : qui e caelo in ipsum in columbæ specie descendit, qui sanctificat Dominicam carnem cum potestate, qui orbem terrarum replet : qui omnibus adest ut Deus, et cum Deo semper est inseparabiliter; qui cognoscit quæ Dei sunt omnia, perinde ut spiritus qui in nobis est nostra : spiritum humanum qui in nobis est, dico. Sic enim ait : *Et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* ¹⁵. Et rursus Salvator dicit : *Nemo scit quis sit Filius, nisi Pater, nec Patrem quisquam cognoscit, nisi Filius; et cui voluerit Filius revelare* ¹⁶. Hoc illi

⁸ Psal. lxxx, 16. ⁹ Act. vii, 51. ¹⁰ I Cor. iii, 16. ¹¹ Psal. xxxii, 6. ¹² I Cor. xii, 11. ¹³ Joan. iii, 8. ¹⁴ Joan. xiv, 17. ¹⁵ I Cor. ii, 11. ¹⁶ Luc. x, 22; Matth. xi, 27.

(54) Reg. quartus ὄντος Θεοῦ ὄντα Υἱόν. Mox editi θεομαχοῦντες, ἀλλὰ. Veteres quinque libri θεομαχοῦντες καὶ χριστομαχοῦντες, et ita legit interpret.

(55) Editi ὡς ὑπόστασις. Libri antiqui ὡς ὑπόστασις. Mox editi χαρακτῆρα. Ὁ δὲ Υἱός ἀεὶ Υἱός. At nostri septem mss. χαρακτῆρα, ὡς μορφή, mutilè.

(36) Editi et mss. non pauci εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ εἴρηται, imago Filii. Codex Colb. et Reg. quintus εἰκὼν τοῦ Θεοῦ εἴρηται, imago Dei.

(37) Editi Οὕτω γὰρ. Illud, γὰρ, in mss. deest.

(38) Reg. quartus οὐδεὶς ἔγνωκεν. Aliquanto post hoc ipso in libro legitur τοῦτο ἐκείνῳ ὁμοιον.

simile : et illud idem valet quod hoc. *Nobis enim*, A inquit, *revelavit Deus per Spiritum suum* ¹⁷. Vide igitur quemadmodum aliquando quidem Pater Filium, aliquando vero Filius Patrem revelet, aliquando **315** autem Spiritus Filium et Patrem similiter. Quare tota deitas tibi manifesta est ; nunc quidem in Patre, nunc vero in Filio et Spiritu fit appellatio. Et tibi quæstionem propheticam solvit aperte Apostolus, nec sinit ut una persona existimetur deitas, propter eas voces quæ id significare putantur. Nam et ipse, etiamsi Filii personam ubique clare prædicet tanquam creatricem, tamen ad Patris personam creationem omnem reduxit. An non ipse est qui dicit : *Unus Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in illum ; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ¹⁸ ? Et cum similiter hic unum et unum liquido dixerit, atque per Filium fieri omnia testatus sit, unum esse ad Romanos dixit, et per ipsum omnia fieri addidit, non solum ex ipso. Quare indicata in dualitate dualitas, aut etiam trinitas in trinitate, perinde in eodem Apostolo atque in prophetis aperte testificabitur, eos non dualitatem, imo nec Trinitatem tollere, cum unitatem prædicant : sed eos, deitatis cognita unitate, tres in una persona prædicare.

4. Et ab initio quidem in mundi creatione Deum ad Filium et Spiritum locutum fuisse constat, quandoquidem illum Moses induxit quasi magis hominum more colloquentem ac dicentem : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ¹⁹. Ad quem enim dicit, *Faciamus*, nisi ad Verbum et unigenitum Filium, *per quem omnia facta sunt* ²⁰, secundum evangelistam, et ad Spiritum, de quo scriptum est, *Spiritus divinus, qui fecit me* ²¹ ? Quod si non expresse dicit de quibus aut quibuscum loqueretur, tamen eum non de se solo loqui compertum sit, cum dicit : *Ecce Adam factus est ut unus e nobis* ²². Et rursum : *Venite, descendentes confundamus eorum linguas* ²³, ut etiam simul numerari eos intel-

¹⁷ I Cor. II, 10. ¹⁸ I Cor. VIII, 6. ¹⁹ Gen. I, 26. ²⁰ Gen. XI, 7.

(39) Editi "Ὅστε ἡ σύμπασα θεότης δῆλός σοι· ποτὲ μὲν... προσηγορία· ubi notes velim iota subscriptum. Veteres quatuor libri "Ὅστε ἡ σύμπασα θεότης δῆλώσει... ποτὲ μὲν, etc. Alii tres mss. "Ὅστε ἡ σύμπασα θεότης ποτὲ μὲν, etc. Combefisius legendum putat δῆλώσει, manifestabit. Sed non animadvertit vir doctissimus, fore, ut verbum δῆλώσει casu suo careat. Antiquam igitur receptamque lectionem, quæ omnibus suis numeris absoluta est, retinere malui. Attamen, ut verum fatear, locavi de meo virgulam post vocem σοί, prætereaque vocem προσηγορία sine iota subscripto edendam curavi. Atque veterem scripturam sic castigatam recipi posse puto. Ex libris manu exaratis, quod in ipsis iota subscriptum notari non solet, lucis nihil mutari potui.

(40) Veteres aliquot libri Ἰησοῦς Χριστός. Vox Χριστός in editis desiderabatur.

(41) Editi καὶ τὸν δι' οὗ πάντα γίνεται μεμαρτυρηκώς. Veteres quatuor libri καὶ τὸ δι' οὗ πάντα γίνεται. Codex Colb. et alii duo Regii καὶ τὸ

ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Τοῦτο ἐκείνου ὁμοιον, κάκεινο τοῦτου ἰσοδύναμον. Ἐμῖν γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. "Ὅρα τοιγαροῦν πῶς ποτὲ μὲν Πατὴρ Υἱὸν ἀποκαλύπτει, ποτὲ δὲ Υἱὸς Πατέρα, ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα Υἱὸν καὶ Πατέρα ὡσαύτως. "Ὅστε ἡ σύμπασα θεότης δῆλός σοι (39), ποτὲ μὲν ἐν Πατρὶ, ποτὲ δὲ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι προσηγορία γίνεται. Καὶ σοὶ λύει τὸ προφητικὸν ζήτημα σαφῶς ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐκ ἔσθ' πρόσωπον ἐν ὑπολαβεῖν τὴν θεότητα διὰ τὰς τοῦτο δηλοῦν νομιζομένας φωνάς. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, καίτοι τὸ τοῦ Υἱοῦ πρόσωπον σαφῶς πανταχοῦ κηρύττων ὡς δημιουργικόν, ὅμως εἰς τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἀηγάγε τὴν πᾶσαν δημιουργίαν. "Ἡ γὰρ οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων· Εἰς Θεὸς, ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός (40), δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ ; Καὶ ὁμοίως ἐνταῦθα τὸν ἕνα καὶ τὸν ἕνα σαφῶς εἰρηκῶς, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πάντα γίνεσθαι μεμαρτυρηκῶς (41), ἕνα πρὸς Ῥωμαίους εἶρηκε, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ γίνεσθαι πάντα προστέθεικεν, οὐ μόνον τὸ ἐξ αὐτοῦ. "Ὅστε ἡ δυὰς ἐν δυάδι δεδηλωμένη, ἢ καὶ τριάς ἐν τριάδι, ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ σαφῶς μαρτυρήσει καὶ τοῖς προφήταις, ὅτι μὴ (42) τὴν δυάδα ἀναιροῦσι· μᾶλλον δὲ Τριάδα τὴν μονάδα κηρύσσοντες, ἀλλ' ἐνότητά θεότητος εἰδότες, ἐν ἐνὶ προσώπῳ τὰ τρία κηρύσσουσι.

4. Καὶ ἀπ' ἀρχῆς μὲν κατὰ τὴν κοσμοποιίαν πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα διαλεγόμενος δῆλός ἐστιν ὁ Θεός, ὡς ἀνθρωπικωτέρῳ τύπῳ παρέστησεν (43) ὁ Μωσῆς διαλεγόμενον αὐτόν καὶ φάσκοντα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Τίτι γὰρ λέγει τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἢ τῷ Λόγῳ καὶ μονογενεῖ Υἱῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, κατὰ τὸν εὐαγγελιστήν, καὶ τῷ Πνεύματι, περὶ οὗ γέγραπται, *Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με* ; Εἰ δὲ καὶ μὴ ῥητῶς λέγει (44) περὶ τίνων, ἢ πρὸς τίνας διαλέγεται, ὅμως ὅτι μὴ περὶ ἑαυτοῦ μόνου λέγει δῆλόν ἐστιν, ὅτε φησὶν· *Ἴδού Ἀδάμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν· καὶ πάλιν· Δεῦτε, καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν τὰς γλώττας, ἵνα καὶ συναριθμουμένους νοήσης*. Οὕτως ²⁰ Joan. I, 3. ²¹ Job xxxiii, 4. ²² Gen. III, 23,

δι' Υἱοῦ πάντα γίνεσθαι μεμαρτυρηκῶς, bene.

(42) Illud, ὅτι μὴ, etc., sic verterat interpres vetus, *quod non dualitatem, imo nec Trinitatem tollunt, dum unitatem prædicant*. Sed hæc interpretatio non placuit Combefisio, qui potius sic vertendum putavit : *Palam testimonio erit, nam tollere eos dualitatem, quin potius Trinitatem, unitatem prædicare*. At pace viri doctissimi dixerim interpretem veterem verborum Græcorum sententiam non male expressisse. Nemo enim non videt vim verborum in ellipsi positam esse totam, eaque, ut intelligantur, construi hoc modo debere : μᾶλλον δὲ μαρτυρήσει, ὅτι μὴ Τριάδα ἀναιροῦσιν κηρύσσοντες τὴν μονάδα, atque adeo ne Trinitatem quidem tollere ium, cum unitatem prædicant.

(43) Editi et aliquot mss. τύπῳ παρέσπειρεν, non recte : at emendate legitur in Regiis primo et quarto τύπῳ παρέστησεν.

(44) In majori parte librorum antiquorum pro λέγει scriptum invenimus δεδήλωκε.

γὰρ εἰς ἰσοτιμίαν ἀγγέλους (45) συντάξαι πολμήσει A τις τῷ δημιουργῷ καὶ Δεσπότῃ, οὔτε Θεῷ (46) πάλιν ἐν πρόσωπον οἷόν τε νοεῖν, τῷ λέγεσθαι· Ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν· καὶ, Δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν. Ἐναργῆς δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς καταστροφῆς Σοδόμων λεγόμενον· τό τε (47), Ἐβρεξε Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τὸ ἐν τοῖς προφήταις παραπλησίως τούτοις εἰρημένον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Κατέστρεψα αὐτούς, φησὶν, ὡς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρά. Καὶ ἐτέρως φιλανθρωπεύμενος λέγει ὁ Θεός· Σώσω αὐτούς ἐν Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν· ὅπερ οὐκ ἀπέοικε τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῆς λεγούσης· Δώη αὐτῷ ὁ Κύριος (48) εὐρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Τί δὲ ὁ Ζοροβάβελ καὶ ἡ τοῦ Ζοροβάβελ σοφία; Ἄρῃ σοι μετρίως καὶ οὐ σαφῶς (49) παριστάναι B δοκεῖ τὴν ὑπόστασιν καὶ ζωὴν τῆς ἀληθείας, ὅτε φησί· Πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν καλεῖ, καὶ ὁ οὐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ, καὶ πάντα τὰ ἔργα σείεται καὶ τρέμει; Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια, ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱός, οἱ οὐ τὰ πάντα; Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἐδὲς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ ἡ ἐκ (50) τοῦ ἀληθινοῦ φυσικῶς καὶ αἰδιῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα. Διὸ ἐπιφέρει λέγων· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὅς ἐστι Πατὴρ τῆς ἀληθείας Χριστοῦ. Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, ὃν πᾶσα πνοὴ σέβεται καὶ τρέμει. Ὡστε ὅτι μὲν ζῶν ὁ Λόγος, καὶ πρόσωπον τέλειον, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως, ἰκανὰ καὶ (51) τὰ νῦν εἰρημένα διδάξαι· τύποι δὲ ἀνθρώπινοι παρὰ Θεῷ πολλοὶ καὶ ἄλλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν ἀνθρώπιον ὑπολαμβάνομεν, οἷον εἰ πρόσωπον ἀκούοιμεν, C ὀφθαλμούς τε καὶ ὠτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας. Οὐδὲ τὸ καθέζεσθαι ἐν οὐρανῷ καθάπερ ἐν θρόνῳ (52), καὶ τὴν γῆν ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ πατουμένην σωματικῶς θέλει λέγειν περὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὑποκειμένην τῇ θεϊκῇ ἐξουσίᾳ. Οὕτω δὲ πάλιν, ἐὰν ἀκούσης γαστέρα ἐπὶ Θεοῦ, μὴ πτυρῆς ὡς σωματικόν τι ἐνθυμούμενος· ἀλλὰ πνευματικόν τι ἐννοούμενος, λέξεις τι κρεῖττον, αὐτὸ τὸ (53) γεννητικὸν τοῦ Θεοῦ ἐμφανῶς σοι ἐξ αὐτοῦ ἀποκαλυπτόμενον. Οὕτω πάλιν, χεῖρας ἀκούων Θεοῦ, τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ γνώριζε σαφῶς· οὗς δὲ, τὸ ἀκουστικὸν αὐτοῦ· ὀφθαλμούς δὲ, τὸ διορατικὸν (54)· πτέρυγας, τὸ σκεπαστικόν. Καὶ

ligas. Neque enim angelos audebit quisquam in æquali honore cum creatore et Domino collocare : neque rursus fieri potest ut in Deo una persona intelligatur, cum dicatur : *Ut unus e nobis, et, Venite, descendentes confundamus*. Quinetiam clarum est quod de Sodomorum eversione dicitur, illud videlicet : *Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino de caelo*²⁴, et hoc, quod in prophetis similiter his e persona Dei dictum est : *Everti eos*, inquit, *sicut Deus evertit Sodomam et Gomorrham*²⁵. Et alibi clementius dicit Deus : *Salvabo eos in Domino Deo suo*²⁶; id quod ab apostolica dictione haud dissentit, qua dicitur : **316** *Det ei Dominus, ut inveniat misericordiam in die illo*²⁷. Quid vero Zorobabel, et sapientia ipsius ? Num subobscurè et non clare tibi videtur hypostasim ac vitam veritatis indicare, cum ait : *Omnis terra veritatem invocat, et caelum ipsam benedicit, et omnia opera concutiuntur et tremunt*²⁸ ? Quænam vero est veritas, nisi Dei Verbum et Filius, per quem omnia ? *Ego enim*, inquit, *sum via, et veritas, et vita*²⁹⁻³⁰. Veritas autem non est nisi ex vero, naturaliter et sempiternè ex ipso genita. Propterea infert, dicens : *Benedictus Deus veritatis*³¹, qui est Pater veritatis Christi. Veritas Christus, quem omnis halitus colit ac tremit. Quare quod vivens sit Verbum, et persona perfecta, similiterque Spiritus, ea quæ modo dicta sunt, abunde docere possunt. Sunt autem humanæ formæ apud Deum multæ, et aliæ ; nec propterea Deum hominem esse existimamus, exempli causa si faciem audimus, oculosque et aures, et manus, et pedes. Neque de Deo dicere vult, quod in caelo velut in sede sedeat, neque quod terra ceu pedum ipsius scabellum modo corporeo calcetur³², sed quod divinæ potestati subjecta sit. Sic rursus, si uterum de Deo audieris, ne conturberis tanquam corporeum quid cogitans : sed spirituale quiddam intelligens, aliquid melius dicturus es, nimirum ipsam vim Dei generativam tibi ex ipso palam revelatam esse. Sic iterum cum manus audis Dei, eam quam habet vim faciendi aperte cognosce : aurem vero, eam qua præditus est audiendi facultatem : oculos, vim videndi : alas, protegendi potestatem. Atque alia omnia singulatim

²⁴ Gen. XIX, 24. ²⁵ Amos IV, 11. ²⁶ Ose. I, 7. ²⁷ II Tim. I, 18. ²⁸ III Esdr. IV, 56. ²⁹⁻³⁰ Joan. XIV, 6.
³¹ III Esdr. IV, 40. ³² Isa. LXVI, 4.

(45) Editi et mss. nonnulli, Οὔτε γὰρ ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, male. Reg. secundus, Οὔτε γὰρ ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, non melius. Codex Colb. Οὔτε γὰρ εἰς ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, bene.

(46) Codex unus οὔτε Θεοῦ. Alii mss. et editi οὔτε Θεῷ. Malim ἐν Θεῷ, vel Θεόν. Statim editi et mss. nonnulli τῷ λέγεσθαι. Antiqui tres libri ἐν τῷ λέγεσθαι.

(47) Illud, τότε, ita scriptum oportuerat, ut virgula poneretur post primam syllabam. Etenim illud, τό τε ad illud καὶ τό referrī debere constat : quod cum interpret non attenderet, incaute vertit : *Tunc placuit*.

(48) Editi et duo mss. δώσει Κύριος, *dabit Dominus*. Codex Colb. et alii duo Regii δώη, *det illi Dominus*; nec aliter in textu sacro legitur.

(49) Vetus liber Colb. μετρίως καὶ ἀσαφῶς, *num*

D *ambigue et obscure*.

(50) Editi εἰ μὴ ἐκ. Antiqui tres libri εἰ μὴ ἡ ἐκ.

(51) Editi et duo mss. non valde antiqui ἰκανὰ καὶ. At Regii secundus, tertius et sextus cum Colb. ἰκανεῖ καὶ. Suspicio autem ita auctorem scripsisse, cum ita legatur in mss. antiquioribus : sed vocem ἰκανεῖ, quoniam insolens erat et insolita, idcirco a librariis mutatam esse.

(52) Editi καθάπερ ἐν θρόνῳ. Antiqui duo libri καθάπερ ἐν θρόνῳ. Statim mss. tres ποδῶν αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in editis desideratur. Reg. quartus θέλεις, male.

(53) Editi et sex mss. κρεῖττον αὐτοῦ, τό· quod quin mendosum sit, non dubito. Codex Colb. κρεῖττον, αὐτὸ τό, *ipsam gignendi facultatem*, optime.

(54) Reg. quartus τό ὄρατικόν. Ibidem idem codex πτέρυγας δέ.

servant pariter propriam ac rectissimam de Deo intelligentiam, maxime apud eos qui recte credunt. Nomina igitur in usu sunt hominibus ad cognitionem ac distinctionem substantiarum, aut etiam rerum, ac eorum quæ circa substantias excogitantur. Itaque venter in Deo ne te rei novitate stupefaciat, cum nec manus nec alia quæ superius relata sunt, te perterreant. Proinde neque generatio in Deo attonitum te reddat, neque eorum qui audiunt quemquam.

5. Quod si quis timet ne sit in Deo generante affectio, potest et creantis timere motum, et laborem, et materiæ assumptionem, et usum instrumentorum. Hæc enim adsunt operantibus hominibus. Si vero isthæc Deo non adsunt, neque adest affectio in generando. Fieri enim non potest, ut natura affectionis expers in affectionem incidat. Cur igitur timet quis timorem, ubi timor non est? Deus neque cum ex se natura generat, affectioni obnoxius est; absit! neque laborat, cum aut aliquid, aut rerum universitatem e nihilo creat: absit, neque dicatur! Quod si unum refugis, etiam totum; si totum **317** similiter, etiam unum; si unum humano more, etiam totum; sin autem totum non humano more, ne unum quidem. Etenim si Deus ea quæ e nihilo creantur, facit voluntate, totum sine labore efficit; idque apud nos non est incredibile. Credibilis autem videbitur omnibus, Deum ex se ipso natura divina modoque Deum decente genuisse genuinum filium, honore æqualem, æqualem gloria, throni ejusdem consortem, consiliarium, cooperatorem, consubstantialem Patri et Deo, non diversæ substantiæ, neque alienum ab ejus sola deitate. Sin minus, ne adorandus quidem est. Neque enim, ut scriptum est ³³, deum alienum adorabis: neque recentem quemquam deum suspicere jubemur. Ne dicas igitur additum esse numen, neque silentium de Filio fuisse apud antiquos, nobis vero revelatum esse, si modo confiteare Verbum rerum opificem Filium. Nam Verbum noverant patres, Dei Verbum adorabant, et cum Verbo Spiritum. Neque separe eum ab eo qui dicit: *Ego Deus solus, et non est præter me* ³⁴; ut ne convicium in Filium, quasi Deus non esset, cogaris dicere: neque disjungas ipsum ab eo qui dicit: *Ego extendi cælum solus* ³⁵, ut ne etiam Filium creatorem dicere desinas. Etenim cælum qui extendit, a solius Dei gloria separatus non est. Quare in Filio Patrem agnosce: in Patre Filium glorifica. Cave dividas quæ dividi non possunt, cave scindas quæ non scinduntur. Nam etiamsi velis, non scinduntur. Quanquam secantur hæ-

³³ Exod. xx, 3, 5. ³⁴ Deut. xxxii, 39. ³⁵ Job

(55) Reg. quartus γινώσκιν καὶ διαίρεσιν. Nec ita multo post Colb. χεῖρ, μηδὲ τ' ἄλλα.

(56) Editi ἦ καὶ πάντα. Antiqui tres libri ἦ τὸ πᾶν.

(57) Editi φεύγεις, μηδὲ τὸ ἓν, neque unum. Codex Colb. φεύγεις, καὶ τὸ πᾶν· quod melius nobis visum est et sanius.

(58) Editi Εἰ γὰρ ἐξ. At mss. Εἰ γὰρ τὰ ἐξ.

τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἕκαστον ἰδίαν σώζει ἔννοιαν ὀρθωτάτην περὶ Θεοῦ, μάλιστα τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι. Τὰ οὖν ὀνόματα χρῆσις ἐστὶν ἀνθρώποις πρὸς γινώσκιν καὶ διάκρισιν (55) οὐσιῶν, ἢ καὶ πραγμάτων καὶ τῶν περὶ τὰς οὐσίας ἐπινοηθέντων. Μὴ οὖν σε ξενίζέτω γαστήρ ἐπὶ Θεοῦ· ἐπεὶ μηδὲ χεῖρ, ἢ τὰ ἄλλα τὰ προειρημένα. Οὐκοῦν οὐδὲ γέννησις ἐπὶ Θεοῦ ξενίσειέ σε, ἢ τινα τῶν ἀκούοντων.

5. Εἰ δὲ πάθος ἐν Θεῷ γεννῶντι φοβεῖται τις, ἐστὶ καὶ κτιζόντος φοβηθῆναι κίνησιν, καὶ κάματον, καὶ πρόσληψιν ὕλης, καὶ χρεῖαν ὀργάνων. Ταῦτα γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων δημιουργούντων. Εἰ δὲ ταῦτα οὐ πρόσεστι Θεῷ, οὐδὲ πάθος ἐν τῷ γεννῶν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν ἀπαθῆ φύσιν πάθει περιπεσεῖν. Τί οὖν φοβεῖται τις φόβον, οὗ οὐκ ἐστὶ φόβος; Θεὸς οὐδὲ γεννῶν ἐξ αὐτοῦ φύσει πάσχει· μὴ γένοιτο· οὐτα κτιζῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τι, ἢ τὸ πᾶν (56), κάμνει· μὴ γένοιτο, μηδὲ ῥηθείη. Εἰ δὲ τὸ ἐν φεύγεις, καὶ τὸ πᾶν (57)· εἰ τὸ πᾶν ὁμοίως, καὶ τὸ ἓν· εἰ τὸ ἓν ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πᾶν· εἰ δὲ τὸ πᾶν οὐκ ἀνθρωπίνως, οὐδὲ τὸ ἓν. Εἰ γὰρ τὰ ἐξ (58) οὐκ ὄντων ποιεῖ βουλήσει Θεὸς, τὸ πᾶν ἀκαμάτως· καὶ οὐκ ἀπιστον τοῦτο παρ' ἡμῖν. Πιστότερον δ' ἂν πᾶσι (59), τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει θεῖα καὶ θεοπρεπῶς γεγεννηκέναι ἀπαθῶς τὸν Θεὸν Υἱὸν γνησίον, ὁμότιμον, ὁμόδοξον, σύνθρονον, σύμβουλον καὶ συνεργόν, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ, καὶ οὐχ ἑτεροούσιον, οὐδὲ ἀλλότριον τῆς ἐκείνου μόνης θεότητος. Εἰ δὲ μή γε, οὐδὲ προσκυνητός. Οὐδὲ γὰρ προσκυνήσεις θεῷ ἀλλοτρίῳ, γέγραπται· οὐδὲ πρόσφατόν τινα παραδέξασθαι θεὸν παρακελευόμεθα. Μὴ τοίνυν λέγε προσθήκην σεβάσματος, μηδ' ὅτι σεσιώπητο τοῖς παλαιοῖς ὁ Υἱὸς, ἡμῖν δὲ ἀποκεκάλυπται, εἴπερ Λόγον δημιουργόν ὁμολογεῖς τὸν Υἱόν. Λόγον γὰρ ἤδεισαν οἱ πατέρες, Λόγον Θεοῦ προσεκύνουν, καὶ σὺν Λόγῳ τὸ Πνεῦμα. Μηδὲ χωρίσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ Θεὸς μόνος, καὶ οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ· ἵνα μὴ βλασφημεῖν ἀναγκασθῆς τὸν Υἱὸν ὡς οὐκ ὄντα Θεόν· μηδὲ χωρίσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, ἵνα μὴ καὶ τοῦ δημιουργόν λέγειν τὸν Υἱὸν ἀποστής (60)· ὅτι τῆς τοῦ μόνου Θεοῦ δόξης ὁ τὸν οὐρανὸν ἐκτείνας οὐ κενώριται. Οὐκοῦν ἐν Υἱῷ γινώθι Πατέρα, ἐν Πατρὶ δόξασον Υἱόν. Μὴ μερίσης τὰ ἀμέριστα, μὴ σχίζε τὰ ἄσχιστα. Κἂν γὰρ θέλης, οὐ σχίζεται. Κἂν διαρρήγῃσιν οἱ αἰρετικοὶ, οὐ διαρρήγνυται ἡ Τριάς (61)· ἀλλ' ἐστὶν ὁ ἐστὶ, κἂν ἑτέροις μὴ δοκῇ. Σπείρα γὰρ ἐστὶν ἡ ἅγια Τριάς, καὶ σεβάσμιός ἐστιν ἐν μιᾷ καὶ ἀϊδίῳ δόξῃ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν μόνην θεότητα πανταχοῦ περι-

ix, 8.

(59) Veteres aliquot libri, Πιστότερον ἂν εἶη πᾶσι.

(60) Reg. quartus τὸν Υἱὸν ἀπιστήης· quod quin corruptum sit, non dubito.

(61) Editi Κἂν γὰρ θέλεις, οὐ σχίζεται· κἂν διαρρήγνυται οἱ αἰρετικοὶ, οὐ διαρρήγνυται ἡ Τριάς· καὶ σεβάσμιος, etc., mutilæ. Codex Colb. et alii duo Regii ut in contextu.

φέρουσα, ἀβύρητος, ασχιστος, ἀδιαίρετος, πάντα πληρεῦσα, πάντα περιέχουσα, ἐν πᾶσιν οὔσα, δημιουργοῦσα, κυβερνώσα, ἀγιάζουσα καὶ ζωοποιοῦσα. Αὕτη ἡ θεία καὶ θαυμασιωτάτη πλοκὴ οὐ διαρρήγνυται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι *Τὸ τρίπλοκον σπαρτίον οὐ διαρραγήσεται* (62). Τούτῳ τῷ νοήματι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας ἔλεγεν· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.* Ὅταν γὰρ τὰ πάντα ἐνεργῆται (63) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι, ἀχώριστον ὄρω (64) τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο νοεὶ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου εἰσὶ πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οἰκεῖ ἡ μία θεότης, καὶ μία κυριότης, καὶ ἀγιότης μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὸν ἕνα τοῦ βαπτίσματος ἀγιασμόν.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι πολλὰκις γέγραπται περὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ βαπτίσματι μόνον.

1. Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Πατήρ, *Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα*, τί εἴπωμεν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Οὐ γέγραπται γὰρ ἐνταῦθα. Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ προφήτης· *Ἐκεῖ συνήντησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων· ἀριθμῶ παρῆλθον, καὶ μία αὐτῶν οὐχ ὑπελείφθη, διότι Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς* (65)· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ· *Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ προῆν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Δαβὶδ· *Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν λέγῃ ὁ αὐτός· *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, καὶ Πνεῦμα εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ αὐτός πάλιν· *Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ αὐτός· *Καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Ἰώβ· *Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ αὐτός Ἰώβ· *Πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, προῆ δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἢ διδάσκουσά με*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ ὁ Δαβὶδ· *Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινισίς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ· *Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;* ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ· *Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου*· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐάν δὲ λέγῃ· *Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς*

A retici, non secatur Trinitas: sed est quod est, etiamsi aliis non videatur. Spira enim est sancta Trinitas, atque colenda est in una et æterna gloria, eandem et unam solam deitatem ubique circumferens, infracta, insecabilis, individua, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, creans, gubernans, sanctificans, et vivificans. Divinus ille et maxime admirandus nexus non rumpitur, juxta id quod scriptum est: *Funiculus triplex non dirumpetur*³⁶. Quin et beatus Paulus cum in hanc sententiam ad eos qui recte credebant, scriberet, dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis*³⁷. Cum enim fiant omnia a Deo per Jesum Christum in Spiritu, inseparabilem video Patris et Filii et sancti Spiritus operationem. Et propterea templa Dei et Filii et sancti Spiritus sunt omnes sancti, in quibus inhabitat una deitas, et una dominatio, et una sanctitas Patris et Filii et Spiritus sancti, propter unam baptismatis sanctificationem.

Adversus eos qui dicunt scriptum esse de Filio et Patre sæpe, de Spiritu vero in baptismo duntaxat.

1. Quod si Pater dixit: *In ultimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem*³⁸, quid de Filio sumus dicturi? Hic enim de eo scriptum non est. Si vero propheta dicit: *Ibi convenerunt cervæ, et viderunt facies altera alterius: transierunt numero, et una earum relicta non est, quoniam Dominus præcepit ipsis, et Spiritus ejus congregavit eas*³⁹; ubi Filius? Si itidem **318** dicit: *Spiritus exhibit a me, et flatum omnem ego feci*⁴⁰; ubi Filius? Si vero David dicit: *Et Spiritum tuum sanctum ne auferas a me*⁴¹; ubi Filius? Item si ille ipse dicit: *Cor mundum crea in me, Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus meis*⁴²; ubi Filius? Rursus si idem dicat: *Et Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta*⁴³; ubi Filius? Si idem dicit: *Et Spiritu principali confirma me*⁴⁴; ubi Filius? Quod si Job dicit: *Spiritus divinus qui me fecit*⁴⁵, ubi Filius? Si rursus idem Job dicit: *Spiritus est in hominibus, flatus autem Omnipotentis est qui me docet*⁴⁶; ubi Filius? Quod si David dicit: *Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ*⁴⁷; ubi Filius? Item si dicit: *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam*⁴⁸? ubi Filius? Quod si dicit: *Væ filii desertores, hæc dicit Dominus: Fecistis consilium non per me, et pactiones non per Spiritum meum*⁴⁹; ubi Filius? Rursus si dicit: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet, et requiescet super eum Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus cognitionis et pietatis, et replebit ipsum Spiritus timoris Dei*⁵⁰: quomodo separabo Spiritum? Si iti-

³⁶ Eccle. iv, 12. ³⁷ II Cor. xiii, 13. ³⁸ Joel ii, 28. ³⁹ Isa. xxxiv, 15, 16. ⁴⁰ Isa. lvi, 16. ⁴¹ Psal. l, 13. ⁴² ibid. 12. ⁴³ Psal. cxlii, 10. ⁴⁴ Psal. l, 14. ⁴⁵ Job xxxiii, 4. ⁴⁶ Job xxxii, 8. ⁴⁷ Psal. ciii, 30. ⁴⁸ Psal. cxxxviii, 7. ⁴⁹ Isa. xxx, 1. ⁵⁰ Isa. xi, 1-3.

(62) Codices nonnulli οὐκ ἀπορραγήσεται.

(63) Editi ἐνεργεῖται. At multi mss. ἐνεργῆται.

(64) Reg. quartus ἀχώριστον ἐρῶ, inseparabilem dicam.

(65) Editi et nostri mss. συνήγαγεν αὐτάς, congregavit eas. Legitur vero apud LXX συνήγαγεν αὐτά, congregavit ea.

dem dicit : *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; misit me ut pauperibus evangelizarem: ut predicarem captivis remissionem, et caecis visum*⁵¹ : quomodo separabo Spiritum? Et quaecunque licet cum studio ac labore invenire tum e Veteri Scriptura, tum e Novo Testamento, de Spiritu et Filio et Patre. *Ave, gratia plena, Dominus tecum: ecce enim concipies in utero, et paries filium*⁵². Et cum Maria diceret : *Quomodo cognoscam istud, quandoquidem virum non cognosco?* dicit ei angelus : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*⁵³. Et rursus idem angelus ad Joseph dicit : *Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam; nam quod in ea conceptum est, a Spiritu sancto est*⁵⁴. Et rursus prophetæ verba exponens evangelista ait : *Ut adimpleretur quod scriptum est: Ecce Filius meus electus, dilectus meus, in quo bene complacitum est animæ meæ, ponam Spiritum meum super ipsum*⁵⁵. Atque in Evangelio scriptum est : *Spiritus ubi vult, spirat, et vocem ejus audis: sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est e Spiritu*⁵⁶. Et similiter in Evangelio : *Si vero ego in Spiritu Dei ejicio daemonia, igitur pervenit in vos regnum Dei*⁵⁷. Et rursus scriptum est : *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: at Spiritus blasphemia non habet remissionem*⁵⁸. Et in baptismo descendit Spiritus sanctus, et mansit super eum⁵⁹; angeli vero descendentes ministrabant ei⁶⁰. Quo cognoscas angelos quidem descendentes ministrare, servitutem ut ostendant : Spiritum vero super ipsum mansisse, ut, mansione audita, naturæ ejus libertatem intelligas. Scriptum autem est : *Et Pater in me manens, ipse facit opera*⁶¹. Et rursus scriptum est : *Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est a* **319** *Jordane, et actus est per Spiritum in desertum, diebus quadraginta tentatus a diabolo*⁶². Et iterum : *Accipite Spiritum sanctum. Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur; quorumcunque retinueritis, retenta sunt*⁶³. Et rursus : *Veritatem vobis dico, expedit vobis ut ego vadam; etenim si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos, Spiritus veritatis, qui a Patre pro-*

*cedit*⁶⁴. *ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα* (69) *πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ πάλιν· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον.* *Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέωνται* (70) *· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.* *Καὶ πάλιν· Τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέγω, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.*

⁵¹ Isa. lvi, 1. ⁵² Luc. i, 28, 31. ⁵³ ibid. 34, 35. ⁵⁴ Matth. i, 20. ⁵⁵ Matth. xii, 17; Isa. xlii, 1. ⁵⁶ Joan. iii, 8. ⁵⁷ Matth. xii, 28. ⁵⁸ ibid. 31. ⁵⁹ Matth. iii, 16. ⁶⁰ Matth. iv, 11. ⁶¹ Joan. xiv, 10. ⁶² Luc. iv, 1, 2. ⁶³ Joan. xx, 22, 23. ⁶⁴ Joan. xvi, 7.

(66) Editi τῆς Παλαιᾶς... καὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. Antiqui tres libri ut legere est in contextu. Illud, κεχαριτωμένη, ita Latine reddidit auctor Vulgatæ, *gratia plena*: alii, *gratiosa*: alii, *quæ gratia donata est*: alii, *gratis dilecta*. Subinde editi καὶ τῆς Μαρίας. Vocula καὶ deest in nostris codicibus. Quod autem ait scriptor, verba illa, *Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;* Mariæ esse, in eo eum falli constat. Etenim, quæ erat scriptoris diligentia, verba hæc non sunt Mariæ, sed Zachariæ, Luc. i, 18.

(67) Codex Colb. ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία,

ἡ βλάστησις ἀναθήσεται, καὶ ἐπιναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλήσ καὶ ἰσχύος, Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν Πνεῦμα φόβου Θεοῦ· πῶς χωρίσω τὸ Πνεῦμα; Ἐάν δὲ λέγῃ· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφροσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· πῶς χωρίσω τὸ Πνεῦμα; Καὶ ὅσα φιλοπόνως δυνατόν ἀπὸ τῆς Γραφῆς τῆς τε Παλαιᾶς (66) εὐρεῖν καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς τε Διαθήκης περὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Καίρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· ἰδοὺ γὰρ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν. Καὶ τῆς Μαρίας λεγούσης· Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; λέγει αὐτῇ ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἄγγελος λέγων τῷ Ἰωσήφ· Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου. Καὶ πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐρμηνεύων τὰ ἐν τῷ προφῆτῃ λέγει· Ἴνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον· Ἴδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ἠνέδοκῃσεν ἡ ψυχὴ μου, θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται· Τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος· καὶ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν γέγραπται· Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία (67) οὐκ ἔχει ἄφεσιν. Καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κατῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν· οἱ δὲ ἄγγελοι κατελθόντες διηκόνουν αὐτῷ. Ἴνα γινῶς, ὅτι οἱ ἄγγελοι κατελθόντες διακονοῦσιν, ἵνα τὴν δουλείαν δείξωσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν, ἵνα τὴν μονὴν ἀκούσας, ἐλευθερίαν νοήσης τῆς φύσεως αὐτοῦ (68). Γέγραπται δέ· Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. Καὶ πάλιν γέγραπται· Ἰησοῦς δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου ὑπέστρεψεν ἀπὸ Ἰορδάνου, καὶ

blasphemia in Spiritum, convictum in Spiritum.

(68) Codex Colb. et Reg. tertius ἐλευθερίαν νοήσης τὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ.

(69) Punctum reperitur in aliquot codicibus post vocem τεσσαράκοντα, ut moneremur, Dominum per quadraginta dies non fuisse tentatum: sed eum quadraginta dies in deserto commemoratum, tum demum a diabolo tentatum fuisse.

(70) Editi ἀφέωνται. Καὶ πάλιν. Codex Colb. et Reg. quintus ut in contextu. Statim editi Ἐάν γὰρ μὴ ἐγὼ. Reg. quartus Ἐάν γὰρ ἐγὼ μὴ, recte.

2. Ἐάν δὲ λέγωσιν· Οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει· λέγομεν αὐτοῖς· Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ· Ἀλλ' ὁ πέμψας με, φησὶ, Πατήρ, ἐκεῖνός μοι εἶπε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω· πάντα γὰρ ὅσα λαλεῖ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος ἐστίν, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λαληθεῖσα. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο δείκνυσι μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα κτίσμα, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ λογικὴ κτίσις ποτὲ ἀφ' ἑαυτῆς (71) λαλεῖ, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος· Περὶ τῶν παρθένων ἐπιταγήν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου. Τοῖς δὲ (72) γεγραμμένοι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος· καὶ ὁ προφήτης· Ὁ Κύριε, πλὴν κρίματα λαλήσω πρὸς σέ· τί ὅτι ἀσεβεῖς (73) εὐδοοῦνται; καὶ πάλιν· Οἱ μοι, μήτηρ, ὡς τίνα μ' ἔτεκες; Ποτὲ δὲ λέγει· Τάδε λέγει Κύριος. Καὶ ποτὲ Μωσῆς· Ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι ἐγώ. Ποτὲ δὲ ὁ αὐτός· Τάδε λέγει Κύριος· Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοι λατρεύσῃ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ λέγει, ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ ἦν κτίσματος. Ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια· ὁμοίως καὶ τὰ τοῦ (74) Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ Υἱὸς λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ γὰρ πέμψας με, φησὶ, Πατήρ, ἐκεῖνός μοι εἶπε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω· οὐ μανθάνων, τοῦτο γὰρ ἦν ἀτελοῦς καὶ ἀμαθοῦς· ἀλλ' ὅτι ὅσα ὁ Πατήρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι λαλεῖ. Καὶ πάλιν γέγραπται· Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ (75), καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ἐάν δὲ λέγωσιν, ὅτι τὸ ἐρευνῶν οὐκ οἶδε, καὶ διὰ τοῦτο ἐρευνᾷ· ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἐρευνᾷ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ διὰ τῶν προφητῶν (76) λέγει· Ἐρευνήσω τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ τοῦ λύχνου. Καὶ πάλιν γέγραπται· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; καὶ πάλιν· Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; καὶ πάλιν· Ὑμεῖς δὲ (77) οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ πάλιν γέγραπται· Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου (78) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ

2. Quod si dicant : Non loquitur a seipso Spiritus, sed quaecunque audierit loquetur ⁶⁵ ; ipsis dicimus : Neque Filius a seipso loquitur : Sed qui me misit Pater, inquit, ille mihi dixit quid dicam et quid loquar ⁶⁶ : omnia enim quaecunque Spiritus et Filius loquuntur, Dei sunt oracula. Et eam ob causam Omnis Scriptura divinitus inspirata, etiam utilis est ⁶⁷, quippe quam locutus sit Spiritus. Hoc namque vere ostendit Spiritum non esse creaturam, quoniam rationalis omnis creatura modo a seipsa loquitur, modo ea quæ Dei sunt, ut cum dicit Paulus : De virginibus autem præceptum Domini non habeo ; consilium tamen do tanquam misericordiam consecutus a Domino ⁶⁸. At iis qui matrimonio juncti sunt præcipio non ego, sed Dominus ⁶⁹. Et propheta : O Domine, nihilominus judicia loquar ad te ; quid est quod impij prospere agunt ⁷⁰? Et rursus : Heu me, mater ! qualem me peperisti ⁷¹ ! Nonnunquam autem ait : Hæc dicit Dominus ⁷². Et aliquando Moyses : Gracili voce et tarda lingua ego sum ⁷³. Aliquando vero is ipse : Hæc dicit Dominus : Emitte populum meum, ut mihi serviat ⁷⁴. Spiritus autem non sic. Non enim modo sua, modo quæ Dei sunt loquitur ; id namque pertinet ad creaturam. Verum omnia Spiritus verba, Dei oracula sunt : similiter et Filii dicta. Quapropter ne Filius quidem a seipso loquitur. Qui enim misit me Pater, inquit, ille mihi dixit quid dicam et quid loquar ⁷⁵, non quod disceret : hoc enim imperfecti erat et nescientis : sed quod quaecunque Pater loquitur, per Filium in Spiritu loquatur. Et rursus scriptum est : Nemo novit quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis, qui in ipso est : sic etiam quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei ⁷⁶. Et iterum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei ⁷⁷. Quod si dicant eum qui scrutatur nequaquam nosse, ob idque scrutari ; dicemus Deum quoque scrutari hominum corda ⁷⁸. Et per prophetas dicit : Scrutabor Jerusalem cum lucerna ⁷⁹. Et iterum scriptum est : Nescitis quod corpora vestra templum sunt habitantis in vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo ⁸⁰? Et rursus : Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ⁸¹? Et rursus : Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis ⁸²? Et rursus scriptum est : Et hæc eratis quidam, **320** sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi,

⁶⁵ Joan. xvi, 13. ⁶⁶ Joan. xii, 49. ⁶⁷ II Tim. iii, 16. ⁶⁸ I Cor. vii, 25. ⁶⁹ ibid. 10. ⁷⁰ Jerem. xii, 1. ⁷¹ Jerem. xv, 10. ⁷² Jerem. xxx, 2. ⁷³ Exod. iv, 10. ⁷⁴ Exod. v, 1. ⁷⁵ Joan. xii, 49. ⁷⁶ Cor. ii, 11. ⁷⁷ ibid. 10. ⁷⁸ Psal. vii, 10; Jerem. xvii, 10. ⁷⁹ Soph. i, 12. ⁸⁰ I Cor. vi, 19. ⁸¹ I Cor. iii, 16. ⁸² Rom. viii, 9.

(71) Editi ἀφ' ἑαυτοῦ. Codex Colb. et alii duo Regii ἀφ' ἑαυτῆς, bene.

(72) Legitur in impressis libris ἡλεημένος· τοῖς δὲ : at in tribus mss. ita, ut edidimus.

(73) Codex Colb. τί ἐτι ἀσεβεῖς, cur adhuc secunda fortuna utentur impij?

(74) Editi καὶ τοῦ. At nostri septem mss. καὶ τὰ τοῦ, similiter quoque verba Filii oracula sunt Dei. Mox editi οὕτε ὁ. Antiqui tres libri οὐδὲ ὁ.

(75) Antiqui tres libri πάντα ἐρευνᾷ. Vox πάν-

τα desiderabatur in vulgatis.

(76) Ubi et in editis et in mss. legitur διὰ τῶν προφητῶν, Combefisius malit διὰ τοῦ προφήτου cum, inquit, Sophoniæ unius verba proferantur : sed miror tantam diligentiam a Combefisio requiri in scriptore, qui se minus diligentem in toto suo opere ostendit.

(77) Veteres duo libri ὑμεῖς δέ. Vocula δέ in vulgatis desideratur.

(78) Codex Colb. et alter Reg. Κυρίου ἡμῶν.

et in Spiritu Dei nostri ⁸⁵. Et rursus : Non enim audebo quidquam loqui eorum, quæ non effecit Christus per me verbo et facto, in obedientiam gentium, in potentia signorum ac prodigiorum, in potentia Spiritus sancti ⁸⁶. Et in principio Epistolarum sanctus Paulus meminit Patris et Filii et Spiritus sancti, sic scribens : Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod antea promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem : qui constitutus est Filius Dei in potentia secundum Spiritum sanctificationis ⁸⁷. Et rursus : Gratia Domini nostri Jesu Christi et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus ⁸⁸. Et iterum : Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus : et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, efficiens omnia in omnibus ⁸⁹. Et Job : Vivit Dominus, qui me sic judicavit, et Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam : Spiritus vero divinus, qui mihi in naribus superest ⁹⁰. Et David : Emitte lucem tuam et veritatem tuam ⁹¹ ; lucem dicens Spiritum, et veritatem Filium. Et alibi : Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et Salutare tuum da nobis ⁹².

De Spiritu.

Anima omnis quæ de diviniorebus quærit, lætitia afficiatur, si talem habeat oculum, qui possit ea quæ sensu invisibilia sunt, quærere et videre, atque si ita quærens, apud ipsum quæsitum, prout scriptum est, queat habitare. Scriptum est enim : Si quæris, quære, et apud me habita ⁹³. Tunc autem habitat, quando cum fide quærit. Nam etiamsi contigerit ut non inveniat, non tamen in fide quæsiti habitare desinit, sed dicit secundum beatum Davidem : Mirabilis facta est scientia tua ex me : confortata est ; non potero ad eam ⁹⁴ ; et secundum patrem Iulianum : Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam ⁹⁵. Cum igitur id habeamus propositi, de natura Spiritus sancti cum fide quæramus, ab eo postulantes ejus quem quærimus cognitionem. Ipse namque est qui

⁸⁵ I Cor. vi, 11. ⁸⁶ Rom. xv, 18, 19. ⁸⁷ Rom. i, 1-4. ⁸⁸ II Cor. xiii, 13. ⁸⁹ I Cor. xii, 4-6. ⁹⁰ Job xxvii, 2, 3. ⁹¹ Psal. xlii, 3. ⁹² Psal. lxxxiv, 8. ⁹³ Isa. xxi, 12. ⁹⁴ Psal. cxxxviii, 6. ⁹⁵ Marc. ix, 23.

(79) Codex Colb. τὸ λαλεῖν. Ibidem idem ms. et Reg. quartus ὧν οὐ κατειργάσατο. Ibidem iidem codices ἔθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, alio ordine.

(80) Reg. quartus ἀγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν · καὶ πάλιν.

(81) Rursus Reg. quartus ὁ παραπικράνας μου. Nec ita multo post idem codex καὶ ἐν ἄλλῳ · Δεῖξον.

(82) Editi περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. At mss. nostri ita, ut edidimus. Notat vir doctissimus Ducæus, brevem hunc de Spiritu sancto tractatum in Basileensi Græca editione posteriori deesse quidem : sed ita, ut homiliam separatam efficiat pag. 241. Utut hæc sunt, hunc *De Spiritu sancto* libellum in nostris septem mss. perinde atque in editione Parisiensi, quinto contra Eunomium libro adjungi con-

ήμων. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ τολμήσω τι λέγειν (79) ὧν οὐκ ἀπειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ καὶ ἔργῳ, εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπιστολῶν ὁ ἅγιος Παῦλος τοῦ Πατρὸς μέμνηται καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὕτω γράφων· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιωσύνης · καὶ πάλιν (80)· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος · καὶ πάλιν· Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα · καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος · καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι · καὶ ὁ Ἰῶβ· Ζῆ Κύριος ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παρτοκράτωρ, ὁ πικράνας μου (81) τὴν ψυχὴν, Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν· καὶ ὁ Δαβὶδ· Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· φῶς λέγων τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀλήθειαν τὸν Υἱόν· καὶ ἐν ἄλλοις· Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ Σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν.

Περὶ τοῦ Πνεύματος (82).

Εὐθυμείσθω μὲν πᾶσα (83) ψυχὴ ζητοῦσα περὶ τῶν θειοτέρων, εἰ ὄμμα τοιοῦτον ἔχει, ὥστε ταῦτα ζητεῖν καὶ ὄρᾶν τὰ αἰσθήσει ἀόρατα, καὶ εἰ, οὕτω (84) ζητοῦσα, παρ' αὐτῷ τῷ ζητουμένῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οἰκεῖν δύναται. Γέγραπται γάρ· Ἐάν ζητῆς, ζῆται, καὶ παρ' ἐμοὶ οἰκεῖ. Οἰκεῖ δὲ τότε, ὅτε μετὰ πίστεως ζητεῖ. Κἂν γὰρ γένηται (85) μὴ εὐρεῖν, οὐκ ἀναχωρεῖ τοῦ οἰκεῖν ἐν τῇ πίστει τοῦ ζητουμένου, ἀλλὰ λέγει κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ· ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· καὶ κατὰ τὸν πατέρα τοῦ σεληνιαζομένου· Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ. Τοῦτον οὖν ἔχοντες τὸν σκοπὸν, ζητήσωμεν μετὰ πίστεως περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φύσεως, παρ' αὐτοῦ ζητήσαντες τοῦ ζητουμένου

stat, sic ut quædam ejus libri coronis esse videatur. Nec solum illa de Spiritu sancto lucubratiuncula reliquo contra Eunomium tractatui subjungitur in Regiis quarto et quinto, sed ipsa etiam in his codicibus serie una legitur cum ultimis libri quinti verbis, δόξης ἡμῖν · titulus tamen non omnino omisus est, cum scriptum sit in margine, περὶ Πνεύματος, de Spiritu. Mox Reg. quartus καὶ ὄρᾶν καὶ ζητεῖν.

(83) Editi Εὐθυμείσθω πᾶσα. Antiqui duo libri εὐθυμείσθω μὲν πᾶσα. Regii duo et Colb. Εὐθυμηθῶμεν πᾶσα, male, pro Εὐθυμείσθω μὲν πᾶσα. Basil. Ἐνθυμηθῶμεν.]

(84) Editi καὶ ἡ οὕτω. Antiqui tres libri Regii καὶ εἰ, οὕτω.

(85) Editi γένηται. At mss. γένηται.

τὴν γνῶσιν. Αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, καὶ αὐτὸ τὸ παρέχον τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν. Ὡς δὲ καὶ διὰ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν παρ' αὐτοῦ, αὐτὸ ἐστὶν ὃ τοὺς ἁγίους ἐποίησε, καὶ τὴν θείαν ζωὴν παρέχει τοῖς αἰτούσι παρ' αὐτοῦ τὸν Θεόν. Τῶν δὲ λαμβανόντων ἀνάγκη εἶναι τιμιώτερον· γινομένων τούτων ἁγίων, ὅταν αὐτὸ ἐπιφοιτήσῃ, καὶ φθειρομένων, ὅταν αὐτὸ καταλίπη. Αὐτὸ δὲ ἐστὶν ἀεὶ, πηγὴ ὄν τῆς αἰδίου ζωῆς. Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐν τε τοῖς πᾶσι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, σκοπεῖται διάνοια, ἀξία τοῦ σκοπεῖν γενομένη, ἀπαλλαγείσα ἀπάτης καὶ αἰρέσεως καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω (86) δὲ ἡσύχῳ τῇ καταστάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῆς ἔστω μὴ μόνον τὸ περιεχόμενον σῶμα, καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν τούτοις λογικά. Καὶ νοεῖται τὰ πάντα πληρούμενα, καὶ πάντοθεν εἰς αὐτὰ ἐστὼς τὸ Πνεῦμα, οἷον εἰσρέον καὶ εἰσχυθὲν (87), καὶ πάντοθεν εἰσὶόν, καὶ εἰσλάμπον. Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει Θεοῦ. Εἰσλάμπει δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἀξίοις. Καθάπερ γὰρ ἡλίου βολαὶ φωτίσασθαι (88) νέφος καὶ λάμπειν ποιοῦσι, χρυσοειδῆ ἔψιν ποιοῦσαι· οὕτω καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ἐπελθὼν εἰς ἀνθρώπου σῶμα, ἔδωκε μὲν ζωὴν, ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἔδωκεν ἁγιασμόν, ἤγειρε δὲ κείμενον. Τὸ δὲ κινήθην κίνησιν αἰδίου ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου ζῶον ἅγιον ἐγένετο. Ἔσχε δὲ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου Θεοῦ, ὢν πρὸ τούτου γῆ καὶ σποδός.

2. Γένοιτο δὲ ἂν φανερωτέρα καὶ ἐναργεσττέρα (89) τοῦ Πνεύματος ἡ δύναμις καὶ ἡ φύσις ἥτις ἐστίν, εἰ ἐνθυμηθῆμεν ὅπως περιέχει καὶ ἄγει τῷ ἑαυτοῦ βουλήματι τοὺς ἁγίους, καὶ πᾶσαν τὴν λογικὴν φύσιν (90). Ἀπαντι μὲν γὰρ τῷ πλήθει τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ τῷ πλήθει τῶν δικαίων ἔδωκεν ἑαυτό. Καὶ πᾶσα ὑπόστασις δικαίων, καὶ μεγάλων καὶ μικρῶν, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἡγίασται. Καὶ ἄλλη μὲν καὶ ἄλλη κειμένων τῶν σωμάτων, τοῦ μὲν ὧδε, τοῦ δὲ ὧδε, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων (91) ἀπ' ἀλλήλων ἔχουσῶν τι μέσον. Οὐ τὸ Πνεῦμα οὕτως (92), οὐδὲ μέρος αὐτοῦ ἐκάστῳ κατακερματισθὲν ζῆν ποιεῖ θεῖως, ἀλλὰ ἅπαντα ζῆ τῇ ὅλῃ

⁹¹ Sap. 1, 7.

(86) Libri impressi τῆς ἄλλης ἡδονῆς. Προσίτω. Codex Colb. et alii quatuor mss. Regii τὰς ἄλλας ἡδονάς. Προσίτω. Regii secundus et tertius, quos sequimur, καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω, et a mulieribus alias præstigiis suis seducantibus libera facta. Sequeremur libentius vulgatam receptamque lectionem, si vel uno codice niteretur.

(87) Libri veteres καὶ εἰσχυθὲν. Editi καὶ εἰσχυτόν.

(88) Codices nostri omnes καθάπερ ἡλίου βολαὶ φωτίσασθαι, non ita recte.

(89) Antiqui duo libri καὶ ἐναργεσττέρα.

(90) Reg. tertius τὴν λογικὴν κτίσιν, creaturam rationis compotem.

(91) Illud, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, etc., sic ver-

A quæritur, et ipse est, qui sui ipsius impertit cognitionem. Quemadmodum autem et per divinas Scripturas ab eo didicimus, ipse est qui sanctos sanctos effecit, divinamque vitam iis, qui ab ipso Deum petunt, largitur. Necessesse est autem eum iis qui accipiunt esse præstantiorem, cum hi sancti fiant, ubi ipse advenerit, et pereant, ubi eos ipse dereliquerit. Jam vero ipse est semper, cum vitæ æternæ fons sit. Quis autem sit ille largitionis modus, quo tum in omnibus tum in singulis est, consideret mens, digna effecta quæ consideret, atque ab errore hæresique et a mulieribus alias præstigiis suis seducantibus libera **321** facta. Accedat autem tranquillo statu. Nec solum corpus ejus circumjacens, et æstus corporis tranquilla sint: sed etiam quidquid ambit et circumplectitur, cœlum videlicet, terra, mare, et quæ in iis sunt rationalia. Et intelligat adimpleri omnia, Spiritumque undelibet super ipsa stare, ceu illapsum, et infusum, et undelibet ingredientem atque illucescentem. Nam orbem terrarum Spiritus Domini replevit, et hoc quod continet omnia, scientiam habet Dei ⁹¹. Illucet autem in omnibus, qui digni sunt. Ut enim radii solis faciunt ut nubes illustretur, splendeatque, aurei coloris ei inducta specie; ita quoque Spiritus sanctus in cor hominis adveniens, dedit vitam, dedit immortalitatem, dedit sanctimoniam, crexit jacentem. Id autem, motu sempiterno motum a Spiritu sancto, sanctum animal factum est. Homo enim, cum prius terra esset et cinis, tunc inhabitante Spiritu, prophetæ, apostoli, angeli Dei dignitatem habuit.

2. Verum quæ sit virtus ac natura Spiritus, manifestius ac clarius patebit, si nobiscum reputabimus, quemadmodum sanctos ac rationalem omnem naturam contineat, ac sua ipsius voluntate ductitet. Etenim multitudini cœlestium virtutum omni, multitudinique justorum se ipse dedit. Quin et substantia omnis justorum, tum magnorum, tum parvorum, tum angelorum, tum archangelorum, sanctificata est. Ac quidem alia et alia jacentium corporum substantia, cum aliud hic, aliud illic jaceat: item alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum mediis aliquid habeant, quo a se invicem disjungantur. Non sic Spiritus, neque ulla ipsius

tit Trapezuntinus, cumque inter se medium quid habeant: quam interpretationem non probans Combesius, dilucidius, ut putabat, et distinctius interpretatus est, videlicet hoc modo: *Cum reliquæ virtutes medium aliquid habeant, quo aliæ ab aliis disjunctantur.* Sed neuter ejus loci, ut mihi quidem videtur, sententiam assecutus est: quam si nosse volueris, operæ pretium est ad ellipsim recurrere; et quæ desunt, ex præcedentibus sic supplere, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη τῶν ἄλλων δυνάμεων ὑπόστασις, etc. Item, *alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum mediis aliquid habeant, quo a se invicem disjunctantur.*

(92) Veteres aliquot libri τὸ Πνεῦμα δὲ οὕτως. Vocula δὲ aberat a vulgatis.

pars singulis dispertita efficit ut divinitus vivant : sed tota illius virtute vivunt universa. Atque adest ubique, emittenti ipsum Deo assimilatus, cum secundum modum quo est, tum secundum modum quo ubique et in omnibus similiter est. Et Gabriel, dum Mariæ nuntium faustum deferret, atque alius alibi cuiusdam sanctorum, et quilibet prophetarum cum vaticinaretur, et Paulus cum Romæ Evangelium prædicaret, et Jacobus in Jerusalem, et Marcus Alexandriæ, et alius alia in civitate, adimplebantur Spiritu : quippe intervallum nullum prohibebat quominus tempore eodem eadem gratia fieret. Per hunc etiam quilibet sanctorum deus est. Dictum est enim a Deo ad ipsos : *Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁹⁵; et : *Deus deorum*, sanctorum scilicet, *Dominus locutus est* ⁹⁶; et : *Videbitur in Sion Deus deorum* ⁹⁷, sanctorum videlicet. Necesse est autem eum qui diis causa est ut dii sint, Spiritum divinum esse, et ex Deo esse. Ut enim quod cremantibus causa est cur crement, id cremans esse necesse est; et quod sanctis causa est cur sancti sint, id necessario sanctum est : ita et eum qui diis causa est ut dii sint, Deum esse necesse est. Sic sane cum tale bonum et divina possessio Spiritus **322** sit, jam illi credens, Christum qui hunc præbet, quærere ne timeas. *Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto* ⁹⁸. Et quam vitam indit Spiritus in alterius subsistentiam, ea ab ipso non separatur, sed quemadmodum ignis est caliditas partim illa, quæ in eo est, partim illa, quam aquæ aut alteri rei ejusmodi impertit : sic ita quoque ipse, et in semetipso vitam habet; et qui ipsius fiunt participes, ii, ut deos decet, vivunt, vitam divinam ac cœlestem comparantes. Nam immortalia omnia in seipso continet, mentem omnem, angelum omnem, animam omnem : et cum bene se habeat, non quærît mutationem, neque migrationem, cum in seipso habeat omnia. Sed nec augeri quærît, cum sit perfectissimus. Quapropter et apud ipsum omnia sunt perfecta, charitas, gaudium, pax, lenitas, bonitas, sapientia, intelligentia, consilium, tutela, pietas, cognitio, sanctificatio, redemptio, fides, operationes potentiarum, sanationum dona, et quæcunque his similia. Nihil in se habet adventitii : sed habet omnia sempiternæ, tanquam Dei Spiritus, et ab ipso emergens, causam ipsum habens sicut fontem sui, et inde manans. Fons autem et ipse eorum quæ ante retulimus bonorum. Atqui quod ex Deo manat, id subsistit; quæ vero ex eo manant,

A αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ πάρεστι πανταχοῦ τῷ ἐκπέμποντι αὐτῷ Θεῷ ὁμοιούμενον, καὶ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ὁμοίως εἶναι. Καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν Μαριάμ ὁ Γαβριήλ, καὶ ἄλλος ἀλλαχοῦ τινα τῶν ἁγίων· καὶ προφητεῶν ἕκαστος τῶν προφητῶν· καὶ Παῦλος ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελιζόμενος· καὶ Ἰάκωβος ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ Μάρκος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ ἄλλος ἐν ἄλλῃ πόλει, ἐπληροῦντο τῷ Πνεύματι, οὐθενὸς διαστήματος κωλύοντος ἐν τῷ αὐτῷ ἐνεργεῖσθαι τὴν αὐτὴν χάριν. Καὶ θεὸς ἐστὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος τῶν ἁγίων. Εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ· Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· καὶ, Θεὸς θεῶν, δηλονότι τῶν ἁγίων, Κύριος ἐλάλησε· καὶ, Ὁρθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών, δηλονότι τῶν ἁγίων. **B** Ἀνάγκη δὲ τὸ θεοὺς αἴτιον τοῦ θεοῦ εἶναι θεῖον Πνεῦμα καὶ ἐκ Θεοῦ εἶναι (95). Ὡς γὰρ τοῖς καυστικοῖς αἴτιον τοῦ καυστικῶς εἶναι, ἀνάγκη καυστικὸν εἶναι, καὶ τὸ ἁγίοις αἴτιον τοῦ ἁγίου εἶναι ἀνάγκη ἁγίον εἶναι· οὕτω καὶ τὸ θεοὺς αἴτιον τοῦ θεοῦ εἶναι ἀνάγκη Θεὸν εἶναι (94). Οὕτω δὲ τοιοῦτου ἀγαθοῦ καὶ θεοῦ ὄντος κτήματος τοῦ Πνεύματος, πιστεύσας ἤδη τῷ τοιοῦτῳ, Χριστὸν τὸν τούτου χορηγὸν ἐπιζητεῖν μὴ δειλία. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ ἦν προέεται δὲ ζωὴν εἰς ἄλλον ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλ' ὡσπερ πυρὸς τὸ μὲν ἐστὶν ἢ συνοῦσα θερμότης, τὸ δὲ, ἦν παρέχει τῷ ὕδατι, ἢ ἐτέρῳ τινὲ τῶν τοιοῦτων, οὕτω καὶ αὐτὸ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωὴν· καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπροπῶς, ζωὴν θεῖαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι. Πάντα γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὰ ἀθάνατα περιέχει· νοῦν πάντα, ἄγγελον πάντα, ψυχὴν πᾶσιν, καὶ οὐδὲ ζητεῖ μεταβολὴν, εἴ ἔχον, οὐδὲ μεταθεῖν, πάντα παρ' ἑαυτῷ ἔχον. Ἄλλ' οὐδὲ αὐξήσιν ἐπιζητεῖ, τελειότατον ὄν. Διὸ καὶ παρ' αὐτῷ πάντα τέλεια, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, σοφία, σύνεσις, βουλή, ἀσφάλεια, εὐσέβεια, γνῶσις, ἁγιασμός, ἀπολύτρωσις, πίστις, ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα λαμπρῶν, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια· οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον· ἀλλ' αἰδίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνδὸς (95), αἴτιον αὐτὸν ἔχον ὡς (96) πηγὴν ἑαυτοῦ, ἀκαίθην πηγάζον. Πηγὴ δὲ καὶ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀγαθῶν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατον ἐστὶ· τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσι. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγίον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐξέχεεν, οὐκ ἔκτισεν (97)· ἐχαρίσατο, οὐκ ἐποίησεν· ἔδωκεν, οὐκ ἐδημιούργησεν. Ἐκ πασαλ-

⁹⁵ Psal. LXXXI, 6. ⁹⁶ Psal. XLIX, 1. ⁹⁷ Psal. LXXXIII, 8. ⁹⁸ I Cor. XII, 5.

(95) Editi καὶ Θεὸν εἶναι. At nostri septem mss. καὶ ἐκ Θεοῦ εἶναι.

(94) Codex Colb. θεῖον εἶναι, divinum esse. Alii sex mss. et editi Θεὸν εἶναι, Deum esse.

(95) Reg. tertius ἐξ ἑαυτοῦ πεφηνδός. Alii duo mss. et editi ἐξ αὐτοῦ, ex ipso Deo emergens, effulgens, recte.

(96) Regii secundus et tertius αἴτιον ἑαυτῷ ἔχων ὡς, etc. Editi vero et Reg. quintus αἴτιον αὐτὸν ἔχων, Deum habens causam, optime.

(97) Editi οὐκ ἔκτισεν· ἔδωκεν, οὐκ ἐδημιούργησεν. Ἐκ παραλλήλου. Codex Colb. et Reg. sextus ut in contextu; nec aliter interpret legerat. Quod Combefisius hoc loco ait : *Eunomium hoc capite nihil feriri, sed catholicum instrui, firmarique in fide deitatis Spiritus, et tractatum esse seorsum editum, ut sunt Basiliani alii in Asceticis, de eo nunc cum eo contendere : sed utrum hæc incubra-tiuncula Basilii sit, in Præfatione inquiretur.*

λήλου τὰ αὐτὰ λέγω, ἐπειδὴ σὲ πανταχόθεν ἐδραῖον εἶναι δεῖ. Ὁ παρὰ τούτου τοῦ Πνεύματος διδασκόμενος τί εἶπη ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία (98), διδάκτορ Θεοῦ ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου φήσαντος· Καὶ ἔσονται πάντες διδασκοὶ Θεοῦ. Πολὺ οὖν τοῦτο τὸ θεῖον ἐν ψυχῇ λογικῇ ὑπάρχει, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίας (99) ἑαυτῆς ἀποστατεῖν θέλοι. Προσπελάσασα δὲ αὐτῷ καὶ οἶονεῖ ἐν γενομένη, ἀκούει· Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔστιν. Αὐτῷ ἡ δόξα. Ἀμήν.

dat. Cum autem ei appropinquaverit, et quasi unum facta fuerit, illud audit : Qui vero Domino adhæret, unus spiritus est ¹⁰⁰. Ipsi gloria. Amen.

⁹⁹ Isa. LIV, 13. ¹⁰⁰ I Cor. VI, 17.

(98) Illud, ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία, accipi sic posse puto : In responsione quæ fit coram iudicibus, qui quæpiam de sua fide percontantur. Reg. tertius τῶν ἀνακρινόντων ὁμολογία, in percontantium confessione : hoc est, in confessione quæ, etc., ut supra. Mox Reg. tertius προφήτου. Καὶ ἔσονται γὰρ διδάκτοὶ Θεοῦ, φησὶν ὁ προφήτης, πολλοί. Ὡς

τοῦτο τὸ θεῖον, etc.

(99) Editi διὰ ῥαθυμίας. At nostri septem mss. διὰ ῥαθυμίας. In Reg. secundo a librario adjecta sunt illa, Τέλος τῶν ἀντιρῥητικῶν ὧν ἐποίησεν ὁ ἅγιος Βασίλειος κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Finis consultationum quas composuit sanctus Basilius adversus impium Eunomium.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTUS BASILIUS MAGNUS, CÆSARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

VITA S. BASILII.

Monitum.

CAP. I. — I. S. Basilius Cæsareæ nascitur. II. Idque circa annum 329. III. De illius avis. IV. De patre Basilio et matre Emmelia. V. Basilii sub avia Macrina ac deinde sub patre puerilis institutio. VI. Cæsaream Cappadocum mittitur ad studia litterarum, idque multis rationum momentis probatur.

CAP. II. — I. S. Basilius e Cappadocia Constantinopolim mittitur. II. Inde Athenas venit. III. Conjungitur amicitia cum Gregorio Nazianzeno. IV. Eorum studia et magistri et condiscipuli. V. Scribit Basilius Apollinario. Quo anno Athenas reliquit.

CAP. III. — I. S. Basilius in patriam redit et scenæ mundi aliquid tribuit. II. Probabile est eum post reditum baptizatum fuisse. III. Navcratius illius frater moritur. IV. Vitam monasticam Basilius amplectitur, et Orientis ac Ægypti monasteria invisit. V. Alexandriæ morbo detentus scribit Eustathio. VI. Secedit in Pontum, frustra illum retrahente Gregorio.

CAP. IV. — I. Qui Basilium negant professione monasticæ vitæ obstrictum fuisse, refelluntur ex ipsius testimoniis. II. Probatur Basilium nihil sibi ex bonis suis reliquum fecisse. III. Professio etiam nominatim et conceptis verbis non pronuntiata violari non poterat. IV. Gregorius mediam inter anachoretas et ascetas actuosos viam elegit. Migades apud Gregorium iidem ac ascetæ actioni dediti. V. Basilius in monasteriis suis medium inter anachoretas ac migades vivendi genus instituit.

CAP. V. — I. S. Basilius cum Eustathio Sebasteno amicitia conjungitur. II. Qualis vir existit Eustathius. III. Decepi etiam S. Eusebium Samosatensem Eustathius fidei studium et sanctitatem præ se ferens. IV. Damnatus videtur fuisse in concilio Gangrensi. V. Nonnulla adversus hanc sententiam objecta solvuntur. VI. Non Aetii magister Eustathius, sed Aerii.

CAP. VI. — I. S. Basilius cœnobiticæ vitæ auctor in Pontu et Cappadocia. II. Antea his in locis ascetæ bini aut terni degebant. III. Gregorio scribit, eumque ad se allucere conatur. Eorum vivendi ratio et occupatio. IV. Basilii labores monasterii finibus non continentur. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis.

CAP. VII. — I. Basilius Constantinopolim venit cum Basilio Ancyrano cui operam navat adversus hæreticos.

II. Dolens quod Dianius subscripsisset, fugit Nazianzum III. Scribit *Moralia*. Huic operi non convenit epistola de fide. Scripta *Moralia* sub Constantio. IV. De epistola ad Maximum, qui idem videtur esse ac S. Gregorii proditor. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis, præsertim de decima quarta, et decima quinta.

CAP. VIII. — I. De Juliani imperatoris ad sanctum Basilium epistola. II. S. Gregorius Nazianzenus presbyter creatur. III. Basilius accersitur a Dianio Cæsariensi, et cum eo communicat. Utrum merito hunc hominem laudaverit Basilius. IV. Dianio Cæsariensi succedit Eusebius sub Juliano. V. Julianus Cæsaream tendit. Spuriæ epistolæ Basilii et Juliani. VI. Cæsarienses maxime odit, Basilio et Gregorio minitatur. VII. Videtur Basilius sub Juliano scripsisse adversus Eunomium. Sub eodem scriptæ duæ aliæ epistolæ. VIII. Ad idem tempus referendæ S. Athanasii ad Basilium litteræ. IX. Probatur sub Juliano Gregorium Nazianzi episcopum subscripsisse formulæ non orthodoxæ. X. Statim post mortem Juliani Gregorius Basilium invisit.

CAP. IX. — I. Presbyter creatur Basilius. II. Ordinatus anno 364. De prima illius oratione et tribus epistolis. IV. Pacis causa secedit in Pontum. V. Redit Cæsaream, ut hanc Ecclesiam Valente adveniente defendat. VI. Secessio ponenda exeunte anno 364, aut ineunte 365. Reditus anno 365.

CAP. X. — I. Basilii arctissima conjunctio cum Eusebio episcopo Cæsariensi. II. Videtur in monasterio vixisse, et unam præcipue Ecclesiam regendam accepisse. III. Basilii auctoritas sub Eusebio in ecclesiasticis negotiis ad Cæsaream, ut metropolim, spectantibus. IV. Quænam existerint ecclesiastica illa negotia. V. Quæ Basilii partes in iis quæ post synodum Lampsacenam gesta sunt. VI. Probatur hanc synodum anno 364 habitam fuisse.

CAP. XI. — I. Quomodo presbyteri munere in ipsa urbe perfunctus Basilius. II. De illius epistolis 22 et 25. III. Charitas Basilii fame grassante. IV. Duo ea de re testimonia Gregorii Nysseni explicantur. V. Fames toto anno 368 perduravit.

CAP. XII. — I. Basilius Cæsario gratulatur inter Nicææ ruinas servato. Eusebio scribit epistolam 27. II. Episcopi sui morte afflictos Neocæsarienses consolatur. III. Item Ancyranos ob Athanasii mortem. Ibidem de epistolis 24 et 25. IV. Probatur utriusque episcopi et Emmeliæ matris Basilii mortem ad annum 368 exeuntem aut 369 ineuntem pertinere. V. Gregorio molestis negotiis implicatæ

opem fert Basilius. VI. Samosata petit Basilius anno 369. Post reditum scribit Eusebio de morte Silvani Tarsensis. VII. Ante episcopatum epistolæ 55-57 collocandæ. VIII. De aliis primæ classis epistolis. XLIX

CAP. XIII. — I. Mortuo Eusebio minus caute Basilius successoris electioni providet. II. Ipse Basilius utriusque Gregorii et Eusebii Samosatani opera eligitur. III. Intercedunt plures episcopi et ante ordinationem discedunt. IV. Quo anno hæc peracta ordinatio. LV

CAP. XIV. — I. Cæsariensium magna fidei studia. II. Jus exarchicum Cæsariensis Ecclesiæ probatur. III. Post divisionem Cappadociæ idem jus retinuerunt episcopi Cæsarienses. IV. Objecta solvuntur et decretum secundæ synodi generalis explicatur. LIX

CAP. XV. — I. Basilii cura et sollicitudo in Ecclesia regenda. II. Ei recens ordinato Gregorius adesse non potest. III. Scribit Basilius ad sanctum Eusebium. IV. Ejusdem litteræ ad eos qui gratulandi causa scripserant. V. Calumniæ ei ut nimium severo structæ refelluntur in epistolis 51, 52. VI. Leges ab eo latæ in epist. 53, 54, 55. LXI

CAP. XVI. — I. S. Basilius scribit S. Meletio. II. Episcopus Cappadociæ placat, adjuvante Theologi Gregorii patre. III. Nysseni artificia ad pacem conciliandam. IV. Basilius prior scribit patruo Gregorio eumque placat. Tandem Gregorius Naz. Basilium invisit. V. De epistolis 61-65. LXVI

CAP. XVII. — I. S. Basilius Ecclesiam pacare aggreditur. II. Confugit ad S. Athanasium, misso Dorotheo diacono, ut auxilium ab Occidente impetretur. III. S. Athanasius mittit Petrum presbyterum in Cappadociam. IV. Basilii litteræ ad Meletium et ad Damasum papam. Iterum mittitur Alexandriam Dorotheus, ut inde proficiscatur. LXVIII

CAP. XVIII. — I. Quo tempore Pneumatomachi palam prodire cœperunt. II. Concio S. Basilii die festo S. Euppsychii. III. Vituperatur quod Spiritum sanctum non appellaverit Deum. Defenditur a Gregorio Nazianzeno. IV. Litteræ ea de re Gregorium inter et Basilium. V. Laudat S. Athanasius œconomiam S. Basilii. LXXI

CAP. XIX. — I. Circa hoc tempus Nyssæ ordinatur episcopus Gregorius, Basilii frater. II. Basilius Eustochio ejusque servis patrocinium impendit. III. Dolor ejus et scriptæ ab eo epistolæ ob divisionem Cappadociæ anno 371 exeunte. IV. Therasius hoc anno regebat Cappadociam. V. Elpidius ejus assessor. VI. Therasio dignitas abrogatur, vel eam sponte abiecit. LXXIV

CAP. XX. — I. Initium persecutionis ab adventu Ariariorum. Euiippo communionem denegat Basilius. II. Basilii certamen cum præfecto, ac deinde cum præposito coquorum. III. Non interluit his præliis Valens. IV. Scriptæ in hac persecutione epistolæ 79 et 80. V. Valens semel et iterum venit in ecclesiam, ut Basilio factam injuriam sarciat. VI. Basilio postea penam exsilii infligit ab Ariariorum impulsus, sed gravi morbo filii cogitur sententiam mutare. VII. Rursus statuit eicere Basilium, sed calamus tertio conteritur. VIII. Insignis Gregorii locus explicatur, ac Valentem iterum venisse in ecclesiam probatur ante mortem filii. IX. Miraculum calamorum Cæsareæ factum. X. Hæc persecutio ad annum 372 referenda. LXXVI

CAP. XXI. — I. De epistola 81. II. Scribit Athanasio Basilius antequam Roma redeat Dorotheus: rogat eum ut prior scribat episcopis. III. Elias hoc anno 372 præses Cappadociæ. IV. De epistolis Basilii 85-88. LXXXIV

CAP. XXII. — I. S. Athanasius respondet Basilio per Dorotheum Roma revertentem. Negat se priorem posse S. Meletio scribere. II. Probatur Athanasium illum, qui se a Meletio sine communionem dimissum queritur, Alexandrinum esse. III. Dorotheus reddit Basilio litteras Occidentalium. IV. Basilius respondet per Sabinum diaconum. V. Epistola communis Orientalium missa per eundem Sabinum. VI. Consulitur Basilius de domesticis communicationibus. LXXXVII

CAP. XXIII. — I. Anthimus Tyanensis metropolitana jura in secundam Cappadociam sibi arrogat. II. Gregorius Nazianzenus Basilio operam suam porrigit. III. Hæc dissensio orta post discessum Valentis. IV. Pugnæ prope Sasima interest Gregorius, ac rediens ordinatur Sasimorum episcopus. V. Reprehensus ob hanc ordinationem Basilius. VI. Peracta est Nazianzi, et ipso die Gregorius orationem septimam pronuntiat. VII. Paulo post invisitur a Nysseno et orationem sextam habet. VIII. Fugit Gregorius abjectis Sasimis, et dolorem suum Basilio significat pluribus litteris. LXXXIX

CAP. XXIV. — I. S. Basilius exstruit ptochotrophium, et eo nomine accusatur ab episcopis apud Eliam. II. Rediit Gregorius paulo post Pascha et coram Basilio quintam orationem pronuntiat. III. Episcopum Doaris ordinat. CXC

primus oppidi episcopus fuit. IV. De epistola Basilii 93. Elias accusatus Sophronio commendatur a Basilio. V. Petens Sasima Gregorius repellitur ab Anthimo. Ejus tamen rogatu agit cum Basilio de congressu. Annuit Basilius ac scribit senatui Tyanensi. VI. Proficiscitur Sebastiam. Ibi Eusebio respondet per epistolam 98. Probatur de Gregorio Nazianzeno hic agi, ac eum ante Pascha ordinatum fuisse. Synodus in qua lites componuntur inter Basilium et Anthimum. VII. Rursus in Arneniam Basilius, ut episcopus constituat: at Theodotus eum juvare non vult, nec cum eo communicare. Cognoscit Basilius de criminibus Cyrillo episcopo illatis. VIII. Rediens scribit Terentio et Eusebio et epist. 101. Pœmenium Satalensibus episcopum concedit. XCIII

CAP. XXV. — I. S. Basilius conqueritur apud præfectum, quod clerici Cæsarienses cenæ fuerint addicti. II. Invisit S. Eusebium. Rediens scribit ad filias Terentii et ad quemdam militem. III. Tres litteræ de negotio Julittæ. Inde nata occasio scribendi ad Modestum. IV. Andronicum ducem placare conatur Domitiano. V. Pacem conciliat in presbyterio Tarsensi. VI. Simplicis temeritatem comprimit. VII. De epistolis 115-117. VIII. Proditur a discipulis Eustathii. XCIX

CAP. XXVI. — I. Sanctissimus presbyter Cæsarea transit. Per eum agit Basilius de legatione Romam mittenda. II. Faustus ordinatur ab Anthimo contra canones. III. Basilio exsilium imminet. Ejus litteræ ad Urbicium et Theodorum. IV. Iter Basilii in Armeniam. V. Atarbius calumniis appetit Basilium. Ipse hæresis Sabellianæ accusatur. VI. Hunc Neocæsariensem episcopum fuisse ostenditur. CIV

CAP. XXVII. — I. Formulæ a S. Basilio propositæ subscribit Eustathius, sed paulo post omnia perturbat. II. S. Eusebius nascentem discordiam sedare conatur. III. Eustathius a Basilii communionem discedit, eumque famoso libello lacerat. IV. Tres ea de re Basilii litteræ. Quo anni tempore hæc acta et scripta sunt. V. Basilius nondum liber ab exilii minis. Ejus sententia de legatis Romam mittendis. Scribit Abramio per Sanctissimum epistolam 132. CV

CAP. XXVIII. — I. S. Basilius scribit Petro Alexandrino, Præonio, et Diodoro. II. Incidit in gravissimum morbum et scribit S. Eusebio. Rumor de illius morte. Ad aquas calidas proficiscitur, unde scribit Antipatro. III. Invisitur ab Evagrio et S. Hieronymo. Implorant ejus præsidium Sebasteni orthodoxi. Vocatur ad electionem episcopi Iconiensis. IV. Die morbi quinquagesimo scribit S. Eusebio, ac non multo post Alexandrinis et Antiochenis. V. Duæ S. Eusebii litteræ, quibus respondet Basilius. Quo sensu Bosphorium sibi adjunctum nupér fuisse dicit. VI. Nulla hoc anno Romam missa legatio. CIV

CAP. XXIX. — I. S. Basilii morbus ad ætatem referendus. II. Diem festum S. Euppsychii celebrat, et paulo post tres litteras scribit in gratiam ptochotrophiorum. III. Eusebium invitat Cæsaream, ejusque fratris filio scribit. IV. Invisitur a S. Ephraem. V. Maximum tribus litteris commendat. VI. De epistolis 150-153. VII. Respondet Basilio Ascholio Thessalonicensi, et Sorano duci, a quo petit reliquias martyrum. VIII. Item Evagrio. Illius annam quærunt Ariani. Scribit S. Eusebio et Antiocho. IX. Libenter de dogmate respondet Eupaterio. Epistola ad Diodoro cum de nuptiis cum sorore uxoris mortuæ. CXLII

CAP. XXX. — I. Basilius anno 374 ineunte interest funeri Gregorii patris. Scribit Amphilochio recens ordinato. II. Eger scribit ad S. Eusebium, et per Amphilochium ad Jovianum comitem. Ob missum corpus S. Sabæ gratias agit Ascholio et Sorano. III. Exsilium S. Eusebii, ad quem epistolæ 166, 167, quæ non sunt Basilii. IV. De Glycerio diacono qui cum virginum grege aufugerat. V. De epistolis 172-175. VI. Furor in Basilium hæreticorum die festo S. Euppsychii. Inde nata occasio scribendi libri *De Spiritu sancto*. VII. Epistolæ ad conjunctionem anni 374 spectantes. VIII. Nonnullæ aliæ ad Samosatenses, ad episcopos Eusebio amicos et ad Antipatrum. CXLVIII

CAP. XXXI. — I. Scribit sanctus Basilius primam epistolam canonicam. II. Circa idem tempus scripta epistola 189 ad Eustathium, quæ Basilii esse ostenditur. III. Respondet Amphilochio de restituendo episcopatu in civitate Isaurorum. Agit in eadem epistola de cujusdam Georgii negotio, ad quod refertur etiam epistola 192. IV. De alia epistola quæ falso inscribitur Amphilochio. V. Basilium persequitur Ponti vicarius. CXLIX

CAP. XXXII. — I. Gravissimus Basilii morbus ante Pascha anni 375. Quatuor litteræ ad hunc morbum pertinent. II. Accurata historia translationis sancti Dionysii ex epistola sancti Basilii ad sanctum Ambrosium. III. De epistola 198 ad S. Eusebium. IV. Epistola canonica secunda et epistola 200 ad S. Amphilochium. Paulo post epistola 201 ad eundem scripta. V. Concilium Amphilo-

stituendis episcopatibus, ad quod vocatur Basilius. cxxvii.

CAP. XXXIII. — I. Dazimonem perturbat Eustathius et multos abstrahit a communione Basilii, qui ad eos scribit. II. Scribit etiam ad Neocæsarienses. III. Iterum mittit in Pontum et agit de congressu cum episcopis. IV. Neocæsariensibus nihil respondentibus iterum scribit. Duæ aliæ eadem de re ad amicos litteræ. V. Post festum sancti Euphychii in Pontum proficiscitur. Eo veniente ad fratris ædes, turbatur Neocæsarea. Scribit ad eos et ad Olympium. VI. Basilio redeunti nuntiatur quid contra ipsum hæretici, qui contra Meletium Paulini sectatores moliantur. Plures his de rebus litteræ. VII. De epistola canonica tertia, et epistola 218, quæ simul missa est. VIII. Litteræ ad Samosatenses, ad Bercœenses et Chalcedenses per Acacium missæ. cxxx

CAP. XXXIV. — I. Scribit sanctus Basilius adversus Eustathium epistolas 223 et 224. II. Demosthenes vicarius Ponticæ Ecclesiam persequitur. Concilium hæreticorum Ancyræ cogit. Gregorius Nyssenus e manibus satellitum fugit, ejusque causa scribit Basilius Demostheni. III. Interest huic concilio Eustathius. Scribit Basilius adversus eum epistolam 226. IV. Euphronius Coloniensis ad sedem Nicopolitanam evehitur. Quatuor ea de re epistolæ Basilii. V. Aliud Nyssæ concilium hæreticorum. VI. Probatur utramque synodum ante annum 376 habitam fuisse. cxxxvii

CAP. XXXV. — I. Amphilocho significat Basilius ea quæ geruntur. Respondet in alia epistola illius litteris et muneribus ad Natale Domini missis. Mittit commentarium in quo solvit illius quæstiones. II. Fronto mercatur episcopatum ab Arianis. III. Resistunt acriter Nicopolitani. IV. De epistolis 237-241 ad Eusebium et ad Nicopolitanos. V. Legati in Occidentem Dorotheus et Sanctissimus presbyteri. VI. Probatur eos hoc anno circa Pascha, non citius profectos fuisse. cxli

CAP. XXXVI. — I. Reprehensus a Patrophilo Basilius ob bellum cum Eustathio, causæ suæ justitiam defendit. II. Theophilo injurias redonat, sed roganti, ut cum Eustathio communicet, minime annuit. III. Persecutio Nicopolitanorum ingravescit. De epistola ad Amphilochoium, et alia sine inscriptione. IV. Scribit iterum Basilius Patrophilo. De litteris ad Evæsenos et initio anni apud Cappadoces. De epistola 252. V. Redennt Dorotheus et Sanctissimus Plures Basilii litteræ per Sanctissimum feruntur. Conso'atur Bercœenses monachos, quorum ædes Arianis incenderant. Item alios monachos ab Arianis vexatos. VI. Epistola ad Epiphanium de Apollinario et de rebus Antiochenis. Scribit Basilius Palladio et Innocentio. VII. Consultus ab Optimo explicat Scripturæ locum difficilem. VIII. Epistolæ ad Sozopolitanos et ad Urbicium de hæresi Apollinarii. cxlv

CAP. XXXVII. — I. Dorotheus et Sanctissimus Romam iterum mittuntur. II. Non videntur confecisse quod præcipue illis propositum erat. III. Laudat Basilius confessores Ægyptios quod Apollinarium damnaverint. IV. Reprehendit quod Marcellianos ad communionem receperint. V. Reprehensi etiam fuere a Petro Alexandrino ad quem scribit Basilius epist. 266. VI. Examinatur an jure Basilius dixerit Marcellum ex Ecclesia exisse. Quo tempore fidei confessio Athanasio oblata a Marcellianis. VII. Petri querelis de Dorotheo respondet Basilius in eadem epistola. cl

CAP. XXXVIII. — I. Concilium Amphilochoii, in quo laudatur liber *De Spiritu sancto*. II. Epistolæ nonnullæ anno 377 et 378 scriptæ. III. De pluribus aliis in senectute S. Basilii scriptis. IV. De epistolis in episcopatu quidem scriptis, sed quarum tempus incertum. cliv

CAP. XXXIX. — De epistolis quarum tempus incertum. II. De epistolis Basilii ad Libanium et Libanii ad Basilius. III. Maxime dubiæ videntur. IV. Sex epistolæ spurie. clvii

CAP. XL. — I. Basilii mors et funus. II. Illius corporis et animi effigies. III. Quanta de illo exstiterint hominum judicia. clx

CAP. XLI. — I. Quanta apud antiquos sancti Basilii operum admiratio. II. De novem homiliis in *Hexaemeron*. III. De tribus homiliis quæ sunt *De hominis structura*. IV. De homiliis in *Psalms*. V. De nonnullis in *Psalms* homiliis, quæ spurie aut dubiæ existimantur. VI. De locis nonnullis, quæ in genuinas homilias assuta dicuntur fuisse. clxii

CAP. XLII. — I. Commentarium in *Isaiam prophetam* perpauca Basilio non attribuerunt. II. Scriptum hoc opus intra illud tempus quo Basilius presbyter fuit. Scriptum etiam in Cappadocia. III. Basilii ingenium et sententiæ in hoc commentario. IV. Eadem Scripturæ interpretandæ ratio. V. Comparatur hoc opus cum homiliis *De jejuniis* et *In ebriosos*. VI. Nonnullis aliis exemplis et argumentis confirmatur auctorem commentarii Basilius esse. VII.

Solvuntur objecta. clxv

CAP. XLIII. — I. De homiliis secundi tomii. Homilia secunda *De jejuniis* non auferenda Basilio. II. De homiliis 3, 4, 5. III. De homiliis 6, 7, 8, 9, quarum tempus examinatur. IV. De homiliis 10-20. V. Homilia 21, in episcopatu scripta. De tribus aliis orationibus. De homiliis deperditis. VI. De homiliis in appendicem rejectis. Nonnulla explicantur perperam in his homiliis vituperata. VII. De libris in *Eunomium*, *Ascetico* ac duobus libris *De baptismo*. clxx

PREFATIO GARNERII. clxxvii

§ I. — De tribus orationibus, quæ falso tribuuntur Basilio. clxxxii

§ II. — An res uno momento creatæ sint, an sex dierum spatio. clxxxv

§ III. — De dicto quodam Augustini. clxxxvi

§ IV. — De aquis quæ super cælos esse dicuntur. clxxxvii

§ V. — De quibusdam Ambrosii locis. clxxxviii

§ VI. — De Psalmis. cxci

§ VII. — Pauca quædam, quæ notari debent in psalmis I, VII et XXVIII. cciv

§ VIII. — Quid sentiendum sit de Theodori Heracleotæ commentario. ccv

§ IX. — De paraphrasi anonymi. ccxv

§ X. — De commentario in *Isaiam*. ccxvi

§ XI. — De libris in *Eunomium*. ccxxxi

§ XII. — De lucubratiuncula quadam *De Spiritu sancto*. ccxl

NOTITIA EX BIBLIOTHECA FABRICII. ccxli

PRÆCIPUE ANTIQUARUM EDITIONUM PRÆFATIONES. cclxxv

Præfatio editionis Parisiensis (1520). cclxxv

Præfatio editionis Haganoensis (1528). cclxxvi

Præfatio editionis Basileensis (1532). cclxxvii

Præfatio editionis Venetæ (1555). cclxxix

Præfatio editionis Basileensis (1551). cclxxxii

Præfatio editionis Basileensis (1566). cclxxxiii

Præfatio editionis Parisiensis (1618). cclxxxiiii

Elenchus veterum librorum ad quos exacta et emendata sunt Basilii opera. cclxxxiv

EXCERPTA EX ACTIS S. BASILII BOLLANDIANIS. cclxxxv

VITA S. BASILII APOCRYPHA. ccxcii

Prologus. ccxciii

CAPUT PRIMUM. — Adolescentia Basilii et studia Athenis. Eubuli philosophi conversio. ccxcv

CAP. II. — Susceptus baptismus, diaconatus, episcopatus: Juliani mors, Libanii conversio. ccxcix

CAP. III. — Decretum exsilii sub Valente impeditum, hujus filii interitus. Chirographum magicum dæmoni extortum. Anastasii presbyteri sanctitas. Adventus S. Ephraem ad Basilius. ccvii

CAP. IV. — Restituta orthodoxis Nicænis ecclesia. Castitas Petri Sebastei probata. Peccatrici et Judæi conversio. Mors. ccvii

ACOLUTHIA OFFICII CANONICI pro Ecclesiis orientibus Græcorum in solemni commemoratione trium Doctorum Basilii, Nazianzeni et Chrysostomi. ccxvi

Præfatio. ccxvi

Dissertatio prævia. — De quibusdam generatim ad acoluthiam Græcorum spectantibus. ccxvii

§ I. — Quid sit *echus* sive *tonus* et quotuplex; quid *troparium*, *sticherum* et *stichus*, quid *idiomelum*. ccxvii

§ II. — Unde dicta *troparia* et *hirmi*; quis horum usus. ccxviii

§ III. — Quid *contacium*, et quis ejus inventor? Quid *canon*, et quotuplex? ccxix

§ IV. — De magno canone, doxologiis, theotociis, catasias et apolytico. ccxxii

ACOLUTHIA TRIPLICIS FESTI. ccxxvi

CAPUT PRIMUM. — De minoribus Vesperis. ccxxvi

CAP. II. — De majoribus Vesperis. ccxxx

CAP. III. — De officio matutino. ccxxlvii

CAP. IV. — De Laudibus. ccxxvii

CAP. V. — De horis minoribus, mediis horis; et apodipno, quod respondet nostro Completorio. ccxxxi

DE RECENTIORI TRIBUSQUE GRÆCORUM DOCTORIBUS, BASILIO, NAZIANZENO ET CHRYSOSTOMO COMMUNI FESTO. ccclxxxix

HISTORIA INSTITUTIONIS. ccxc

CANON DE S. BASILIO AD DIEM PRIMUM JANUARI EX MENÆIS. ccxciii

Monitum ad homilias in *Hexaemeron*. i

S. BASILII OPERA. 3

HOMILIE IX in *Hexaemeron*. 3

Homilia prima. — In principio fecit Deus cælum et terram. 3

Homilia II. — <i>De eo quod invisibilis erat terra et indigesta.</i>	27	Homilia in psalmum XXXIII.	550
Homilia III. — <i>De firmamento.</i>	51	Homilia in psalmum XLIV.	587
Homilia IV. — <i>De aquarum congregatione.</i>	78	Homilia in psalmum XLV.	415
Homilia V. — <i>De germinatione terræ.</i>	94	Homilia in psalmum XLVIII.	451
Homilia VI. — <i>De generatione luminarium.</i>	118	Homilia in psalmum LIX.	459
Homilia VII. — <i>De reptilibus.</i>	147	Homilia in psalmum LXI.	470
Homilia VIII. — <i>De volatilibus et aquaticis.</i>	163	Homilia in psalmum CXIV.	483
Homilia IX. — <i>De terrestribus.</i>	187	<i>Monitum ad opus sequens.</i>	493
Monitum ad Homilias in <i>Psalms.</i>	207	LIBRI ADVERSUS EUNOMIUM.	498
Homilia in psalmum primum.	210	Liber primus.	498
Homilia in psalmum VII.	227	Liber II. — <i>De Filio.</i>	574
Homiliæ in psalmum XIV.	250	Liber III. — <i>De Spiritu sancto.</i>	654
Homilia in psalmum XXVIII.	279	Liber IV. — <i>Circa ea quæ ex adverso proferuntur de Filio, in Novo et Veteri Testamento</i>	672
Homilia in psalmum XXIX.	306	Liber V. — <i>De Spiritu sancto, quod non sit creatura.</i>	710
Homilia in psalmum XXXII.	323		

FINIS TOMI VICESIMI NONI.

τὴν γνῶσιν. Αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, καὶ αὐτὸ τὸ παρέχον τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν. Ὡς δὲ καὶ διὰ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν παρ' αὐτοῦ, αὐτὸ ἐστὶν ὁ τοὺς ἀγίους ἐποίησε, καὶ τὴν θείαν ζωὴν παρέχει τοῖς αἰτούσι παρ' αὐτοῦ τὸν Θεόν. Τῶν δὲ λαμβανόντων ἀνάγκη εἶναι τιμιώτερον· γινομένων τούτων ἀγίων, ὅταν αὐτὸ ἐπιφοιτήσῃ, καὶ φθειρομένων, ὅταν αὐτὸ καταλίπῃ. Αὐτὸ δὲ ἐστὶν ἀεὶ, πηγὴ ὄν τῆς αἰδίου ζωῆς. Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐν τε τοῖς πᾶσι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕνα, σκοπεῖται διάνοια, ἀξία τοῦ σκοπεῖν γενομένη, ἀπαλλαγεῖσα ἀπάτης καὶ αἰρέσεως καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω (86) δὲ ἡσύχῳ τῇ καταστάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῆς ἔστω μὴ μόνον τὸ περιχέμενον σῶμα, καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν τούτοις λογικά. Καὶ νοεῖτω τὰ πάντα πληρούμενα, καὶ πάντοθεν εἰς αὐτὰ ἐστὼς τὸ Πνεῦμα, οἷον εἰσρέον καὶ εἰσχυθὲν (87), καὶ πάντοθεν εἰσὶν, καὶ εἰσλάμπον. Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει Θεοῦ. Εἰσλάμπει δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἀξίοις. Καθάπερ γὰρ ἡλίου βολαὶ φωτίσασθαι (88) νέφος καὶ λάμπειν ποιοῦσι, χρυσοειδῆ ὄψιν ποιοῦσαι· οὕτω καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ἐπελθὼν εἰς ἀνθρώπου σῶμα, ἔδωκε μὲν ζωὴν, ἔδωκε δὲ ἀθανασίαν, ἔδωκεν ἁγιασμόν, ἤγειρε δὲ κείμενον. Τὸ δὲ κινήθην κινήσιν αἰδίου ὑπὸ Πνεύματος ἀγίου ζῶον ἅγιον ἐγένετο. Ἔσχε δὲ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοκισθέντος, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου Θεοῦ, ὧν πρὸ τούτου γῆ καὶ σποδός.

2. Γένοιτο δὲ ἂν φανερωτέρα καὶ ἐναργεσττέρα (89) τοῦ Πνεύματος ἡ δύναμις καὶ ἡ φύσις ἥτις ἐστίν, εἰ ἐνθυμηθεῖμεν ὅπως περιέχει καὶ ἄγει τῷ ἑαυτοῦ βουλήματι τοὺς ἀγίους, καὶ πᾶσαν τὴν λογικὴν φύσιν (90). Ἀπαντι μὲν γὰρ τῷ πλήθει τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ τῷ πλήθει τῶν δικαίων ἔδωκεν ἑαυτό. Καὶ πᾶσα ὑπόστασις δικαίων, καὶ μεγάλων καὶ μικρῶν, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἡγίασται. Καὶ ἄλλη μὲν καὶ ἄλλη κειμένων τῶν σωμάτων, τοῦ μὲν ὧδε, τοῦ δὲ ὧδε, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων (91) ἀπ' ἀλλήλων ἔχουσῶν τι μέσον. Οὐ τὸ Πνεῦμα οὕτως (92), οὐδὲ μέρος αὐτοῦ ἐκάστῳ κατακερματισθὲν ζῆν ποιεῖ θεῖως, ἀλλὰ ἅπαντα ζῆ τῇ ὅλη

⁹⁰ Sap. 1, 7.

(86) Libri impressi τῆς ἄλλης ἡδονῆς. Προσίτω. Codex Colb. et alii quatuor mss. Regii τὰς ἄλλας ἡδονάς. Προσίτω. Regii secundus et tertius, quos sequimur, καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω, et a mulieribus alias prestigiis suis seducentibus libera facta. Sequeremur libentius vulgatam receptamque lectionem, si vel uno codice niteretur.

(87) Libri veteres καὶ εἰσχυθὲν. Editi καὶ εἰσχυτόν.

(88) Codices nostri omnes καθάπερ ἡλίου βολαὶ φωτίσασθαι, non ita recte.

(89) Antiqui duo libri καὶ ἐναργεσττέρα.

(90) Reg. tertius τὴν λογικὴν κτίσιν, creaturam rationis compositam.

(91) Illud, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, etc., sic ver-

A quæritur, et ipse est, qui sui ipsius impertit cognitionem. Quemadmodum autem et per divinas Scripturas ab eo didicimus, ipse est qui sanctos sanctos effecit, divinamque vitam iis, qui ab ipso Deum petunt, largitur. Necesse est autem eum iis qui accipiunt esse præstantiorem, cum hi sancti fiant, ubi ipse advenerit, et percant, ubi eos ipse dereliquerit. Jam vero ipse est semper, cum vitæ æternæ fons sit. Quis autem sit ille largitionis modus, quo tum in omnibus tum in singulis est, consideret mens, digna effecta quæ consideret, atque ab errore hæresique et a mulieribus alias prestigiis suis seducentibus libera **321** facta. Accedat autem tranquillo statu. Nec solum corpus ejus circumjacens, et æstus corporis tranquilla sint: sed etiam quidquid ambit et circumplectitur, cælum videlicet, terra, mare, et quæ in iis sunt rationalia. Et intelligat adimpleri omnia, Spiritumque undelibet super ipsa stare, ceu illapsum, et infusum, et undelibet ingredientem atque illucescentem. Nam orbem terrarum Spiritus Domini replevit, et hoc quod continet omnia, scientiam habet Dei⁹⁰. Illucet autem in omnibus, qui digni sunt. Ut enim radii solis faciunt ut nubes illustretur, splendeatque, aurei coloris ei inducta specie; ita quoque Spiritus sanctus in cor hominis adveniens, dedit vitam, dedit immortalitatem, dedit sanctimoniam, erexit jacentem. Id autem, motu sempiterno motum a Spiritu sancto, sanctum animal factum est. Homo enim, cum prius terra esset et cinis, tunc inhabitante Spiritu, prophetæ, apostoli, angeli Dei dignitatem habuit.

2. Verum quæ sit virtus ac natura Spiritus, manifestius ac clarius patebit, si nobiscum reputabimus, quemadmodum sanctos ac rationalem omnem naturam contineat, ac sua ipsius voluntate ductitet. Etenim multitudini cœlestium virtutum omni, multitudinique justorum se ipse dedit. Quin et substantia omnis justorum, tum magnorum, tum parvorum, tum angelorum, tum archangelorum, sanctificata est. Ac quidem alia et alia jacentium corporum substantia, cum aliud hic, aliud illic jaceat: item alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum medii aliquid habeant, quo a se invicem disjungantur. Non sic Spiritus, neque ulla ipsius

tit Trapezuntius, cumque inter se medium quid habeant: quam interpretationem non probans Combefisius, dilucidius, ut putabat, et distinctius interpretatus est, videlicet hoc modo: *Cum reliquæ virtutes medium aliquid habeant, quo aliæ ab aliis dispescantur*. Sed neuter ejus loci, ut mihi quidem videtur, sententiam assecutus est: quam si nosse volueris, operæ pretium est ad ellipsim recurrere; et quæ desunt, ex præcedentibus sic supplere, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη τῶν ἄλλων δυνάμεων ὑπόστασις, etc. Item, *alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum medii aliquid habeant, quo a se invicem disjungantur*.

(92) Veteres aliquot libri τὸ Πνεῦμα δὲ οὕτως. Vocula δὲ aberat a vulgatis.

λήλου τὰ αὐτὰ λέγω, ἐπειδὴ σὲ πανταχόθεν ἐδραῖον εἶναι δεῖ. Ὁ παρὰ τούτου τοῦ Πνεύματος διδασκόμενος τί εἶπεν ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία (98), διδάκτος Θεοῦ ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου φήσαντος· Καὶ ἔσονται πάντες διδασκοὶ Θεοῦ. Πολὺ οὖν τοῦτο τὸ θεῖον ἐν ψυχῇ λογικῇ ὑπάρχει, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίαν (99) ἑαυτῆς ἀποστατεῖν θέλοι. Προσπελάσασα δὲ αὐτῷ καὶ οἶονεῖ ἐν γενομένη, ἀκούει· Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύματι ἐστίν. Αὐτῷ ἡ δόξα. Ἀμήν.

dat. Cum autem eī appropinquaverit, et quasi unum facta fuerit, illud audit : Qui vero Domino adhæret, unus spiritus est ¹⁰⁰. Ipsi gloria. Amen.

⁹⁹ Isa. LIV, 13. ¹⁰⁰ I Cor. VI, 17.

(98) Illud, ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία, accipi sic posse puto : In responsione quæ sit coram iudicibus, qui quæpiam de sua fide percontantur. Reg. tertius τῶν ἀνακρινόντων ὁμολογία, in percontantium confessione : hoc est, in confessione quæ, etc., ut supra. Mox Reg. tertius προφήτου. Καὶ ἔσονται γὰρ διδάκτοι Θεοῦ, φησὶν ὁ προφήτης, πολλοί. Ὡν

A ipsius sunt operationes. Hunc Spiritum sanctum copiose effudit in nos Deus per Jesum Christum : effudit, non creavit ; largitus est, non fecit ; dedit, non condidit. Eadem synonymis dictionibus dico : quod undique firmum te esse oporteat. Qui a Spiritu didicit quid dicturus sit in percontantium responsione, is Dei discipulus nominatur a propheta, qui dixit : Et erunt omnes discipuli Dei ⁹⁹. Copiosus igitur est divinus ille Spiritus in anima rationis compote, nisi sua negligentia velit ut ab ipsa discedat. Cum autem eī appropinquaverit, et quasi unum facta fuerit, illud audit : Qui vero Domino adhæret,

τοῦτο τὸ θεῖον, etc.

(99) Editi διὰ ῥαθυμίας. At nostri septem mss. διὰ ῥαθυμίαν. In Reg. secundo a librario adjecta sunt illa, Τέλος τῶν ἀντιβήτικῶν ὧν ἐποίησεν ὁ ἅγιος Βασίλειος κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Finis confutationum quas composuit sanctus Basilius adversus impium Eunomium.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTUS BASILIUS MAGNUS, CÆSARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

VITA S. BASILII.

Monitum.

CAP. I. — I. S. Basilius Cæsareæ nascitur. II. Idque circa annum 329. III. De illius avis. IV. De patre Basilio et matre Emmelia. V. Basilius sub avia Macrina ac deinde sub patre puerilis institutio. VI. Cæsaream Cappadocum mittitur ad studia litterarum, idque multis rationum momentis probatur.

CAP. II. — I. S. Basilius e Cappadocia Constantinopolim mittitur. II. Inde Athenas venit. III. Coniungitur amicitia cum Gregorio Nazianzeno. IV. Eorum studia et magistri et condiscipuli. V. Scribit Basilius Apollinario. Quo anno Athenas reliquit.

CAP. III. — I. S. Basilius in patriam redit et scenæ mundi aliquid tribuit. II. Probabile est eum post reditum baptizatum fuisse. III. Naucratus illius frater moritur. IV. Vitam monasticam Basilius amplectitur, et Orientis ac Ægypti monasteria invisit. V. Alexandria morbo detentus scribit Eustathio. VI. Secedit in Pontum, frustra illum retrahente Gregorio.

CAP. IV. — I. Qui Basilius negant professione monasticæ vitæ obstrictum fuisse, refelluntur ex ipsius testimoniis. II. Probat Basilius nihil sibi ex bonis suis reliquum fecisse. III. Professio etiam nominatim et conceptis verbis non pronuntiata violari non poterat. IV. Gregorius mediam inter anachoretas et ascetas actuosas viam elegit. Migades apud Gregorium iidem ac ascetæ actioni dediti. V. Basilius in monasteriis suis medium inter anachoretas ac migades vivendi genus instituit.

CAP. V. — I. S. Basilius cum Eustathio Sebasteno amicitia coniungitur. II. Qualis vir existit Eustathius. III. Decepti etiam S. Eusebium Samosatensem Eustathius fidei studium et sanctitatem præ se ferens. IV. Damnatu videtur fuisse in concilio Gangrensi. V. Nonnulla adversus hanc sententiam objecta solvuntur. VI. Non Aetii magister Eustathius, sed Aerii.

CAP. VI. — I. S. Basilius cœnobiticæ vitæ auctor in Pontu et Cappadocia. II. Antea bis in locis ascetæ bini aut terni degebant. III. Gregorio scribit, eumque ad se alligere conatur. Eorum vivendi ratio et occupatio. IV. Basilius labores monasterii finibus non continentur. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis.

CAP. VII. — I. Basilius Constantinopolim venit cum Basilio Ancyrano cui operam navat adversus hæreticos.

II. Dolens quod Dianus subscripsisset, fugit Nazianzum. III. Scribit *Moralia*. Huic operi non convenit epistola de fide. Scripta *Moralia* sub Constantio. IV. De epistola ad Maximum, qui idem videtur esse ac S. Gregorii proditor. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis, præsertim de decima quarta, et decima quinta.

CAP. VIII. — I. De Juliani imperatoris ad sanctum Basilius epistola. II. S. Gregorius Nazianzenus presbyter creatur. III. Basilius accersitur a Dianio Cæsariensi, et cum eo communicat. Utrum merito hunc hominem laudaverit Basilius. IV. Dianio Cæsariensi succedit Eusebius sub Juliano. V. Julianus Cæsaream tendit. Spuriæ epistolæ Basilius et Juliani. VI. Cæsarienses maxime odit, Basilio et Gregorio minitator. VII. Videtur Basilius sub Juliano scripsisse adversus Eunomium. Sub eodem scriptæ duæ aliæ epistolæ. VIII. Ad idem tempus referendæ S. Athanasii ad Basilius litteræ. IX. Probat sub Juliano Gregorium Nazianzi episcopum subscripsisse formulæ non orthodoxæ. X. Statim post mortem Juliani Gregorius Basilius invisit.

CAP. IX. — I. Presbyter creatur Basilius. II. Ordinatus anno 364. De prima illius oratione et tribus epistolis. IV. Pacis causa secedit in Pontum. V. Redit Cæsaream, ut hanc Ecclesiam Valente adveniente defendat. VI. Secessio ponenda exeunte anno 364, aut ineunte 365. Reditus anno 365.

CAP. X. — I. Basilius arctissima conjunctio cum Eusebio episcopo Cæsariensi. II. Videtur in monasterio vixisse, et unam præcipue Ecclesiam regendam accepisse. III. Basilius auctoritas sub Eusebio in ecclesiasticis negotiis ad Cæsaream, ut metropolim, spectantibus. IV. Quænam existerint ecclesiastica illa negotia. V. Quæ Basilius partes in iis quæ post synodum Lampsacenam gesta sunt. VI. Probat hanc synodum anno 364 habitam fuisse.

CAP. XI. — I. Quomodo presbyteri munere in ipsa urbe perfunctus Basilius. II. De illius epistolis 22 et 25. III. Caritas Basilius fame grassante. IV. Duo ea de re testimonia Gregorii Nysseni explicantur. V. Fames toto anno 368 perduravit.

CAP. XII. — I. Basilius Cæsario gratulatur inter Nicææ ruinas servato. Eusebio scribit epistolam 27. II. Episcopi sui morte afflictos Neocæsarienses consolatur. III. Item Ancyranos ob Athanasii mortem. Ibidem de epistolis 24 et 25. IV. Probat utriusque episcopi et Emmeliæ matris Basilius mortem ad annum 368 exeuntem aut 369 incuntem pertinere. V. Gregorio molestis negotiis implicato